

Antonio Gramsci HAPİSHANE DEFTERLERİ -3. CİLT-

Editör: Joseph A. Buttigieg

KALKEDON

HAPİSHANE DEFTERLERİ

ANTONIO GRAMSCI

Cilt 3

Editör: Joseph A. Buttigieg

Kalkedon Yayınları: 224-225

Gramsci Kitaplığı: 10-11

Yayın Hazırlayan: Hakan Tanıttıran

Dizi Editörü: Onur Gayretli

Türkçesi: Barış Buysal

Dizi: Bora Bozath

Kapak Tasarımı: Şaban Yuturkalkmaz

Kalkedon Yayınları

Hırkai Şerif Mahallesi, Bali Paşa Caddesi, No 155 A

Fatih - İstanbul

Telefon ve Fax: 0212 512 43 56

e-mail: kalkedonyayinlari@gmail.com

Bu kitap Kayhan Matbaası'nda basılmıştır

Davutpaşa Cad. Güven Sanayi Sitesi C Blok, No 244 Topkapı İstanbul.

Tel: 0 212 576 01 36

İngilizce Birinci Basım: COLUMBIA UNIVERSTY PRESS 1996 - NEW YORK

Türkçe Birinci Basım: Eylül 2012

Tüm hakları saklıdır.

© Kalkedon 2012

HAPİSHANE DEFTERLERİ

ANTONIO GRAMSCI

CİLT 3

EDİTÖR: JOSEPH A. BUTTIGIEG

Türkçesi
Barış Baysal

Tatiana Schucht anısına
ve
Valentino Gerratana için
ikisi de Gramsci mirasının korunması için çalıştı

KALKE DON

İçindekiler

DİZİ EDITÖRÜNÜN ÖNSÖZÜ	7
ÖNSÖZ	9
BEŞİNCİ DEFTER (1930-1932)	15
ALTINCI DEFTER (1930-1932)	145
NOTLAR	289
DEFTER 5	291
DEFTER 6	393
BAŞLIKLARA YA DA İLK KELİMELERE GÖRE NOTLARIN SIRALANIŞI	505
DEFTER 5	505
DEFTER 6	511
DİZİN	519

DİZİ EDITÖRÜNÜN ÖNSÖZÜ

Hapishane Defterleri'nin elinizdeki cildi, Defter 5 ve Defter 6 ile Buttigieg'in bu defterlere dair tasvirlerinden oluşmaktadır. *Hapishane Defterleri*'nin 2. Cildinde belirttiğimiz teknik değişikliğin dışında editoryal bakımdan bir değişikliğe gidilmemiş ve *Hapishane Defterleri 1. Cilt*'te Dizi Editörünün Önsözü başlığı altında belirttiğimiz süreçlere bağlı kalmıştır. Bu bağlamda; Gramsci'nin -Gerratana'yı izleyerek A Metinleri olarak tayin edilen- üzerini çizdiği ve daha sonra küçük ya da büyük değişikliklerle yeniden ortaya çıkan notlar Defter 5 ve Defter 6 için şu şekildedir;

Defter 5, Madde;

1, 11, 14, 16, 69, 114, 119, 128, 130, 136, 137, 139, 140, 141, 158, 161

Defter 6, Madde;

1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 16, 17, 18, 28, 38, 108, 111

ÖNSÖZ

17 Kasım 1930'da Antonio Gramsci, baldızı Tatiana Schucht'a şöyle yazdı: "Şu an itibarıyla bana başka kitap gönderme. Elindekileri bir kenara koy ve göndermek için benim talimatımı bekle." Neden maymun iştahlı bir okur olan Gramsci, Turi di Bari'deki hüccresine kitap akışını geçici olarak durdurmak istesin ki? Halbuki her zamankinden daha çok çalışmakta, defterlerini ardı ardına eleştirel yorumlarla, bibliyografik notlarla, metin analizleriyle ve teorik görüşlerle doldurmaktaydı. Aslında bu mektubu yazdığı dönemde hız kesmek şöyle dursun, Gramsci üç yeni defteri -Defter 6, 7 ve 8- dolduruyor ve daha önce kullandığı defterlerdeki boş kısımları da tamamlamakla uğraşıyordu.

Bu beklenmedik isteğin sebebi, Gramsci'nin sözleriyle, "dört yıldır biriken eski dergilerden kurtulmak için" zamana ihtiyacının olmasıydı. 1927'nin başından beri aldığı dergilerin eski sayılarından kurtulmak, hiç şüphesiz, sadece sayfalarına hızla göz gezdirmek değil aynı zamanda onu "en çok ilgilendiren konularda" notlar almaktı. Gramsci ekliyordu; "ve doğal olarak bu benim günümün büyük kısmını dolduruyor zira akademik notların yanı sıra referanslar ve yorumlarla falan da ilgilenmek durumundayım." Bu ciltteki defterlerin içeriği, daha öncekilerde olduğu gibi, Gramsci'nin elindeki periyodik literatüre dair sergiledi-

10 Hapishane Defterleri - Cilt 3

ği titizliğin ve bu materyallerin ona sürekli genişleyen ve giderek karmaşıklaşan entelektüel projesinin üzerinde önemli bir etkiye sahip bir düşünce çizgisi, bir argüman ya da bir bakış açısı için çıkış noktası ya da ipucu sağladığı yolların tam bir göstergesidir. Dahası, farklı taraflardan dergilerde yer alan çeşitli makaleleri ve kitap incelemelerini araştırarak ve Turi Hapishanesi sakinlerinin erişebildiği gazete ve dergileri okuyarak Gramsci, dış dünyanın siyasal ve kültürel evreni hakkında da donanımını korumuş oldu. Gramsci'nin okuduğu ve yorumladığı şeylerin çoğu kendi dönemine aitti ve bugünü çok da fazla ilgilendirmiyordu. Yine de, Gramsci'nin özene bezene incelediği aynı yayınları kendileri için okumaktan uzak duran bugünün okurlarının, Faşist İtalya'nın kültür siyaseti ve siyasal kültürü algılarını zenginleştirmek için Gramsci'nin sistematik bir şekilde dönemin gazete ve akademi yazılarına yönelttiği eleştirel bakışa eşlik etmekten daha iyi yolları çok da fazla yoktur.

Gramsci'nin notların dağınıklığını, onları tematik olarak organize ederek toplarlama çabalarına karşın *Hapishane Defterleri* okurlarının onun konu listesini ve tematik derlemelerini bu yoğun ve dağınık metin içinde özellikle önemli ve daha az önemli şeylerin neler olduğunu anlamak için bir kılavuz olarak kullanmaları durumunda, yazarın siyasal düşünce ve kültürel analizini gözden kaçırmaları riski doğmaktadır. Açık bir örnek vermek gerekirse, Gramsci hiçbir yerde hegemonya, sivil toplum ya da devlet konseptini, notlarından bazılarında bir etiket olarak ayırmamıştır. Gramsci'nin siyasal teorisinin bu üç ayrılmaz temel unsuru hakkında en çarpıcı tespitlerini yaptığı birtakım notların başlıkları o notların önemine dair bir ipucu vermeyebilir. Gramsci'nin devlet konseptine dair en açık ifadelerden biri -"devlet = siyasal toplum + sivil toplum, yani baskı zırhıyla korunan hegemonya"- defterlerin tümünde sadece bir kez kullanılmış "Jandarma ya da Gece Bekçisi Devlet" başlığı altındaki bir notta (Defter 6 Madde 88) dile getirilmiştir.

Bu ciltteki 6 defter ve bir sonraki ciltteki 7 ve 8. defterlerde, Gramsci'nin hegemonya, sivil toplum ve devlet konseptlerinin geliştiği ve daha incelikli bir hal aldığı, ayrıca bunların onu çalışma programının diğer başlıca kavramlarıyla giderek daha iç içe geçtikleri görülebilir. Gramsci dikkatini "İtalyan Aydınlarının Tarihi"ne verme dürtüsünün, 3 Ağustos 1931 tarihli mektubunda Tatiana Schucht'a "bir yandan devlet konseptini güçlendirmek, diğer yandan İtalyan halkının tarihsel gelişimindeki belli yanları anlamak isteğinden" doğduğunu dile getirir.

Machiavelli üzerine notlar, Reform ve Rönesans notları ve edebiyat ile popüler kültür üzerine notlar için de aynı şey söylenebilir. Dolayısıyla Gramsci'nin notlarını tematik çizgilerle organize etme planını erteleme-si şaşırtıcı değildir. Her ne kadar Gramsci bu üç defteri tamamladıktan kısa süre sonra belli konular için birtakım yeni defterleri bir kenara ayırmış olsa da, devlet ve sivil toplum üzerine notlarının büyük kısmı kendilerine bu özel defterlerde yer bulamamıştır. Onun araştırma yön-temi, düşünüş biçimi, sistematikliği engellemektedir ve bundan dolayı çalışmasını defterlerin oluşma süreci içerisinde çoklu düşünce izlek-le-rinin gelişmesine, üst üste binmesine ve iç içe geçmesine bağlı olarak sürdürmekten başka şansı yoktur.

HAPİSHANE DEFTERLERİ

CİLT 3

BEŞİNCİ DEFTER

(1930-1932)

Madde 1. Katolik İntegralistler, Cizvitler, Modernistler. “Katolik integralistler”⁽¹⁾ X. Pius’un papalığı döneminde belli bir başarı elde ettiler.⁽²⁾ Temsil ettikleri Avrupalı bir Katolik akımıydı fakat doğal olarak belli ülkelerde (İtalya, Fransa, Belçika; Belçika’nın işgali sırasında Almanlar; şifreleriyle, özel ajanlarıyla, yer altı yayınlarıyla bir tür gizli toplum oluşturmuş “integralistler”e ait bir dizi belge buldu ve yayımladı; hareketin başını Monsenyör Umberto Benigni çekiyordu ve örgütün bir kolu “Sodalitium Pianum” adını almıştı. “Pianum” kelimesi Pius’tan türetilmişti ancak bu Pius’un X. Pius değil daha uzlaşmaz başka bir Pius olduğunu sanıyorum) çok daha yaygındılar.⁽³⁾ Kilise ile mevcut ilişkilerine dair bir şey bilmediğim Monsenyör Benigni, *La storia sociale della Chiesa* adında devasa boyutlarda bir eser yazmıştır. Her biri altı yüz sayfadan fazla olan dört ciltlik eser, Hoepli tarafından basılmıştır.⁽⁴⁾ İntegralistler, Fransa’da *Action Française* hareketini desteklemiş ve *Sillon’a* karşı çıkmışlardır⁽⁵⁾; bunlar dinde her türden modernizme karşı çıkmakla kalmayıp Katolikler arasındaki tüm siyasi modernizm biçimlerine de itiraz etmişlerdir. Cizvitlere karşı çıkarken, her türden umursamazlığa, oportünizme veya merkezci konuma karşı “Jansenist” bir ahlâki ve dini titizlik tutumunu benimsemişlerdir. Cizvitler, (i) Cizvitlere karşı mücadeleleri ve (ii) modernizm kavramını çok fazla genişlettikleri ve buna bağlı olarak modernistlerin manevra yapabilmek için dev bir alan bulmalarını sağlayacak biçimde hedefi fazlasıyla büyüttükleri için, doğal olarak onları Jansenizm ile ve dahası modernistlerin kucağında olmakla suçlamışlardır. Sonuç olarak, İntegralistler ile Modernistler kendilerini Cizvitlere karşı ortak mücadelede aynı zeminde buldular ve hatta birbirleriyle iş birliği yaptılar.

Modernistlerden ve İntegralistlerden günümüze ne kalmıştır? Kilise içindeki nesnel güçlerini belirlemek zor fakat Cizvitlere ve Cizvitlerin devasa gücüne karşı mücadeleyi, Sağ’ın unsurları kadar Sol’un unsurlarıyla da sürdürülen mücadeleyi temsil ettikleri sürece “maya” olarak işlev görmeye devam edecekleri kesindir. Kilise içindeki bu iki iç güç, dergi yayınları, broşürler ve kitaplar aracılığıyla iki “dış” güce sahip olmayı önemserler. Bu dış güçler ve iç güçler; öfkenin, suçlamaların ve arsız dedikoduların dile getirildiği ve Cizvitlere karşı mücadelenin ayakta tutulduğu gizli temaslarda bulunurlar. Bu da, kilisenin birleştirici gücünün sanılandan az olduğunun kanıtıdır. Her şeyin ötesinde, modernizme karşı mücadele, kendileri modernistken bile anti moder-

18 Hapishane Defterleri - Defter 5

nist yemini etmekten imtina etmeyen genç din adamlarını demoralize etmektedir. (Rahiplerin ve tarikat üyelerinin -Dominikanların da- sa-vaştan önce Torino'daki çevresini hatırlayın.)

Peder Rosa'nın *La Civiltà Cattolica*'nın 21 Temmuz 1928 tarihli sayısında yayımlanan bir makalesinden ("Risposta ad 'Una polemica senza onestà e senza legge'")⁽⁶⁾ bazı bilgiler edindim:

Monsenyör Benigni'nin hâlâ kayda değer bir örgütü var: Paris'te, Récalde-Luc Verus-Simon (Luc Verus, "integralistler" için kullanılan kolektif bir takma ad) *Vérité*s adıyla bir dizi yayımlıyor.

Rosa, Benigni'ye atfettiği *Les découvertes du jésuite Rosa, successeur de Von Gerlach* (Paris, Linotypie G. Dosne, 20 rue Turgot, 1928) makalesinden en azından ilişkili içeriği oranında alıntı yapıyor. Bu makale, Cizvitleri "Masonların ve Yahudilerin dostu" olmakla suçluyor ve onlara "demagoglar ve devrimciler" diyor.

Roma'da, Benigni, Urbs veya Romana Ajansı'nı kullanır ve eserlerini yeğeni Mataloni'nin adıyla imzalar. Benigni'nin Roma'daki bülteninin adı *Veritas*'tır (hâlâ yayımlanıyor mu?). Benigni, (1928'de mi?) *Di fronte alla calunnia*⁽⁷⁾ adlı birkaç sayfalık bir broşür yayımlamış ve bu broşür *Fede e Ragione*⁽⁸⁾ ile *Liguria del Popolo* (Cenova merkezli) adlı iki Katolik dergi tarafından yeniden basılmış ve savunulmuştur. Bir aralar Benigni *Miscellanea [di storia Ecclesiastica]* adlı bir dergi de yayımlıyordu.

Buonaiuti ve modernistler.⁽⁹⁾ Peder Rosa'ya karşı *Una polemica senza onestà e senza legge* başlıklı broşür Buonaiuti tarafından yazılmıştı. Peder Rosa, "Le Christianisme" serisinin bir parçası olarak "les éditions Rieder" tarafından basılan ve P. L. Couchoud tarafından yayına hazırlanan Buonaiuti'nin yeni kitabı *Le modernisme catholique* (serinin 21. kitabıdır ve fiyatı 12 franktır) hakkında konuşuyor.⁽¹⁰⁾ Bu, ilginç bir eser olmalı zira Buonaiuti'nin burada modernizm tartışması zamanında sürekli inkâr ettiği kesin olgulardan bahsettiği söyleniyor. Buonaiuti, *Giornale d'Italia* tarafından yürütülen modernist kampanyanın yazarıydı. Benigni, *Pascendi* genelgesi döneminde modernistlere karşı basın ayağını organize ediyordu.⁽¹¹⁾

Ricerche Religiose (Temmuz 1928, s. 335)⁽¹²⁾ adlı eser[in]de Buonaiuti, bildik bir dönemi anlatıyor. 1909'da, modernist Profesör Antonino De Stefano'nun (şimdi meslekten men edilmiş bir papaz ve üniversite profesörü) Cenova'da bir *Revue Moderniste Internationale* yayımladığı sanılıyor. Buonaiuti ona bir mektup yazmıştı. Birkaç hafta sonra Buona-

iuti, Engizisyon Mahkemesine çağrıldı. O dönemde görevli kişi olan Dominikan Pasqualigo, onun De Stefano'ya yazdığı mektubu satır satır okudu. Mektup Cenova'da çalınmıştı; Roma'dan bir ajan De Stefano'nun evine "bir hırsız gibi" girmişti.

Doğaldır ki Buonaiuti'nin gözünde Benigni, Cizvitlerin bir aracı ve suç ortağıydı. (Yine de 1904 yılında Benigni'nin *Miscellanea*'sına yardım etmişti.)

Katolik integralistler, Cizvitler, modernistler konusuyla ilgili tüm materyalleri toplamak ve gerekli bibliyografiyi çıkarmak önemlidir: Bunlar Katolikliğin siyasetteki üç ana dalıdır ve Roma Kilisesi içinde hegemonya peşinde koşan güçlerdir. (*La Civiltà Cattolica*'nın 1900'den sonraki sayıları gözden geçirilmeli.) (Buonaiuti'nin *Ricerche Religiose*'si ile Benigni'nin *Miscellanea*'sı da gözden geçirilmeli ve bu üç akım tarafından çıkarılan broşürler de incelenmelidir.)

Karşılaştırma: Defter 20, Madde 4.

Madde 2. Rotary Kulübü. Belli sınırlamalara rağmen *Civiltà Cattolica* Cizvitlerinin muhalif tutumu. Kilise ise Rotary Kulübüne karşı henüz böyle bir tavır takınmamıştır. Cizvitler, Rotary'nin Protestanlık ve Masonlukla bağlarına karşı çıkarlar; onun Amerikanizmin bir aygıtı olduğunu ve bu nedenle en azından Katolik karşıtı bir anlayışının söz konusu olduğunu düşünürler. Hâlbuki Rotary, tarikatçı ya da Mason olmak istemez; herkes kulübe katılabilir: Masonlar, Protestanlar, Katolikler. Bazı yerlerde Katolik başpiskoposlar bile üye olmuşlardır. Temel sorunun yeni bir kapitalist ruhun yayılışı olduğu anlaşılıyor: Diğer bir deyişle, endüstri ve ticaretin bir iş olmaktan öte bir toplumsal hizmet oluşu ve hiç şüphesiz bunların bir "hizmet" oldukları sürece bir iş oldukları ya da olabilecekleri olgusu. Rotary, başka bir deyişle, "talan kapitalizmi"nin aşıldığını ve iktisadi güçlerin gelişimi lehinde yeni bir gelenekle değiştirildiğini görmek istiyor. Rotary tarafından dile getirilen ihtiyacın Amerika'da çok ciddi boyutlara ulaştığı yakın zamanlarda bizzat görüldü; İngiltere'de ise problem iş dünyasında belli seviyede "dürüstlük" ve "adalet" uygulamalarıyla halihazırda aşılmıştı. Amerika'nın sınırlarını aşan neden sadece Rotary Kulübü'dür? Neden Amerika'da faaliyet gösteren ve Amerika'nın eski pozitivist din biçimlerinin ötesine geçmesini sağlayan çok sayıda oluşumdan biri değil? Bunun sebebi biz-

zat Amerika içinde aranmalıdır; belki de asıl sebep Rotary'nin Open Shop⁽¹⁾ kampanyasını yani rasyonalizasyonu başlatmış olmasıdır.

“Rotary Club e Massoneria” (*La Civiltà Cattolica*, 21 Haziran 1928) başlıklı bir makaleden⁽²⁾ şu bilgileri edindim:

Ulusal bir kurum olarak işe giren Rotary, 1910'da bir miktar yatırım sermayesiyle birlikte Illinois Eyaleti yasalarına dayanarak uluslararası bir girişime dönüştü.⁽³⁾ Rotary International'ın başkanı Bay Harr Rogers'tır. İtalyan kulüplerinin başkanı Felice Seghezze'dir. *L'Osservatore Romano* ile *La Tribuna*, Rotary'nin Masonluğun bir kolu olup olmadığı konusunu gündeme getirdi. Seghezze, tüm suçlamaların dayanaksız olduğunu belirttiği bir protesto mektubu (*La Tribuna*, 16 Şubat 1928) kaleme aldı. *La Tribuna*, mektuba söylediklerinin yanı sıra şunu da belirten bir not ekledi: “Bunlar <...> genellikle tamamen tehlikesiz ve meşru görünen fakat aslında başka bir karakterde olabilen tüm uluslararası örgütlerde görülebilecek belirsizliklerdir. İtalyan Rotary şubesi, kendini tamamen Masonluktan ayrı görebilir ve Rejim'in yasalarıyla tam bir uyum içinde olabilir. Öte yandan bu, Rotary'nin başka yerlerde farklı olmadığı anlamına gelmez. Bu doğruysa -ve doğru olduğunu söyleyenler de var- bunu ne göz ardı edebiliriz ne de etmeliyiz.”

“Rotaryan ahlaki kodu.” St. Louis'deki 1928 genel kongrede, şu prensip benimsendi: “Rotary, temel olarak, kişisel çıkar ile sorumluluk ve bunun doğal sonucu olan kişinin komşusuna yardım dürtüsü arasındaki ebedi çatışmayı dindirmeye gayret eden bir hayat felsefesidir. Bu felsefe, hizmet felsefesidir: Kendini düşünmekten önce kendini adamak. Bu, şu ahlaki prensibe dayanır: *En fazla hizmet eden en çok kazanandır.*” Aynı genel kongrede, her Rotary üyesinin “herhangi bir gizli yemin veya dogma ya da amentü olmaksızın kendine özgü bir yolla bu Rotaryan hizmet felsefesini” kabul etmek zorunda olduğu da karara bağlandı. *La Civiltà Cattolica*, *Il Rotary*'den Komutan Mercurio'nun şu pasajını, s. 97-98, alınıyor fakat kaynağın tam metni kayıp (Mercurio'nun bir İtalyan olup olmadığını ve *Il Rotario*'nun Beviere tarafından hazırlanan *La Realtà* gibi bir İtalyan yayını olup olmadığını bilmiyorum)⁽⁴⁾: “Böylece, tabiri caizse, dürüstlük bir menfaate dönüştürüldü. Yeni bir tür işadama, tüm mesleki, endüstriyel ve ticari faaliyetlerde kendi çıkarlarıyla ortak çıkarları bağdaştırabilmeyi bilen bir işadama yaratıldı; ortak çıkarlar, sonuçta, tüm faaliyetlerin asıl ve yüce hedefidir, tüm saygıdeğer çalışkan insanlar bilinçsiz de olsa ortak çıkarlara hizmet ederler.”

Rotary'nin pratik faaliyetlere atfettiği birincil önem, *La Civiltà Cattolica*'daki kırılmış ve kinayeli alıntılardan bile bellidir. Rotary *Programı*'nda: "... bir Rotary Kulübü herhangi bir gizli yemin veya dogma veya amentü olmaksızın... hizmet felsefesini benimseyen bir temsilci işadamları ve profesyoneller grubudur." Milano'da Soc. An. Coop. Tarafından bir İtalyan Rotary "Yıllığı" yayımlanır: "Il Rotary." En az bir adet -1927-28'e ait- "Yıllık" yayımlanmıştır.

22 Haziran 1928 tarihli *Corriere della Sera*'da, Filippo Tajani, Rotary'nin "ortak iktisadi ve endüstriyel problemleri dostane yollarla çözmeyi hedefleyen uluslararası kuruluşlardan" biri olduğunu yazdı. Mevcut 2.639 Rotary Kulübü'nden (makalenin yazıldığı tarih itibarıyla) 2.088'i Birleşik Devletler'de, 254'ü İngiltere'de, 85'i Kanada'da, 18'i İtalya'da, 13'ü Fransa'da, 1'i Almanya'da, 13'ü İspanya'da, 10'u İsviçre'de, 20'si Küba'da, 15'i Avustralya'da, 19'u Meksika'da ve kalanları da başka ülkelerdedir. (Rotary Kulübü, Masonlukla ve özellikle de Latin ülkelerindeki Masonlukla karıştırılmamalıdır. Bu Kulüp, organik olarak Masonluğu gölgede bırakır ve çok daha somut ve belirgin yaklaşımlar benimser. Masonluk, temelde küçük burjuva demokrasisi, sekülerizm, ruhban sınıfı karşıtlığı ile örülüdür. Rotary, üst sınıfların bir örgütüdür ve halkla yalnızca dolaylı yollarla ilişki kurar. O, özünde modern bir örgüttür. Masonlukla Rotary arasında bir iç içelik olması olası ve olanaklıdır ancak bu, öze ilişkin bir konu değildir. Büyüdükçe, Rotary, aynen Amerika'da tüm Protestan kiliselerini kontrol altında tutması gibi, Katolik kilisesi de dâhil olmak üzere tüm diğer örgütleri tahakküm altına alma arayışına girecektir. Elbette Katolik kilisesi, Rotary'ye "resmi olarak" iyi gözle bakmayacaktır ancak Masonluğa karşı sergilediği yaklaşımı Rotary'ye de sergilemesi mümkün değildir, zira böyle bir durumda kapitalizme de cephe almış olacaktır. Rotary'nin gelişimi, ideolojik, pratik, örgütsel vs. birçok açıdan ilginçtir. Öte yandan Amerika ve dünyadaki iktisadi bunalımın Amerikanizme ve Rotary'ye bir darbe vurup vurmayacağı da hâlâ akıllarda kalan bir sorudur.)

Madde 3. Owen, Saint-Simon ve Ferrante Aporti'nin Anaokulları. 1836'da Cizvitlerle Vatikan'ın Bologna'da F. Aporti'nin⁽¹⁾ başını çektiği anaokulların açılışına karşı çıktıkları, "La questione delle scuole infantili e dell'abate Aporti secondo nuovi documenti" (*La Civiltà Cattolica*, 4 Ağustos 1928)⁽²⁾ başlıklı makaleden anlaşılabilir. Bu karşı çıkışın se-

bebi, bu okulları, “zamanında Fransa’da büyük gürültü koparan ve İtalya’da bile çok fazla, belki de aşırı bir şekilde korkulan Saint-Simonculuğun destekçilerinden olmakla isim yapmış” kişilerden “Doktor Rossi adlı biri”nin (s. 221) destekliyor oluşudur. Bologna Başpiskoposu, ana-okullarına destek amacıyla dağıtılan broşürlere ve yapılan propaganda Papalığın dikkatini çekmek amacıyla şöyle yazmıştı: “Bu kendi içinde iyi bir kurum olabilir ancak girişimin başındaki belli isimlerden ve bu isimlerin sergilediği hevesten ürktüğü... bu okulların, Floransa’da basılan *Guido dell’Educatore*’nin Şubat 1836 tarihli 2. sayısının 66. sayfasında yayımlanan Profesör Lambruschini⁽³⁾ makalesinde de belirtildiği gibi Protestan olan Robert Owen adlı biri tarafından tasarlanmıştı” (s. 224).

Şubat 1837’de, Papalık danışmanı Cizvit Cornelius Everboeck, ana-okulları hakkındaki görüşlerini Papalık ile paylaştı. Bu görüşleri, kırk sekiz sayfalık ve küçük yazılarla yazılmış bir çalışmayla aktardı. Bu çalışma, Saint-Simoncuların teorisini ve yöntemini inceleyerek başlamakta ve yeni okulların yönteminin panteizm ve Saint-Simonculuğun teorilerinden ve ilkelerinden etkilendiği -ya da en azından bundan şüphelenildiği- sonucuna varmıştı. Çalışma, bu okulların lanetlenmesini ve Saint-Simon kliğine ve onun teorilerine karşı bir genelge yayımlanmasını önermekteydi (s. 227). *Civiltà Cattolica* makalesinin yazarı, genelde bir teori olarak Saint-Simonculuğa saldıran fikirlerin ilk bölümünün “danışmanın çalışkanlığını ve bilgeliğini” gösterdiğini söylemektedir. Ne var ki, Saint-Simonculuğun yeni okul türlerine nüfuz ettiğini kanıtladığı var sayılan ikinci bölümün çok daha kısa ve zayıf, “alenen önyargılı ve kısmen” yeni okullardaki Fransız Saint-Simonculuğun yöntemlerini, ruhunu ve tehlikesini gören ve lanetleyen Bologna’daki casusların aktardığı “bilgilere ve kanılara dayandığını” kabul eder. Papalık Meclisi, Saint-Simonculuğun tehlikeleri konusunda ısrarcı olmaz ama onun yöntemlerine bulaşan broşürleri ve okulları yasaklar. Dört danışman daha Saint-Simonculuğa karşı bir genelge önerir.

Madde 4. Saint-Simonculuk, Masonluk, Rotary Kulübü. Bu ideolojik bağlarla ilgili bir çalışma yürütmek ilginç olacaktır: Amerikanizm ve Saint-Simonculuk teorilerinin hiç şüphesiz çok fazla ortak noktası vardır. Diğer yandan, Saint-Simonculuğun, Masonluk üzerinde -ya da en azından onun en önemli kavramsal çekirdeği üzerinde- çok etkisi olmadı-

ğını sanıyorum. Pozitivizm, Saint-Simonculuktan kotarıldığı ve Masonluk ruhunun bir tezahürü olduğu için, arada dolaylı bir bağ kurulabilir. Rotaryanizm ise sağ cenahta yer alan modern bir Saint-Simonculuk olabilir.⁽¹⁾

Madde 5. Katolik Toplumsal Hareket. Albert Thomas'ın 1928 (on birinci) Uluslararası Emek Konferansında sunduğu rapor, piskoposların ve diğer Katolik yetkililerin emek sorunu üzerine verdikleri söylevleri içermektedir. Bu türden bir Katolik faaliyetin kısa bir tarihsel özeti olarak oldukça ilginç olmalı. *La Civiltà Cattolica* (4 Ağustos 1928) "La conferenza internazionale del lavoro" başlıklı makalede (Brucculeri) Thomas'ın heyecanına değiniyor.⁽¹⁾

Madde 6. Geçmiş ve Bugün. 1926'da Castiglione Kontu Carlo Lovera tarafından Torino'daki *Il Corriere*'de yazılan makaleler; Roma'daki *Il Corriere d'Italia*'nın sert yanıtları.⁽¹⁾ Her ne kadar cüretkâr olsalar da, Castiglioneli Lovera'nın makalelerinin *Storia di un'idea* kitabındaki fikirlerle kıyaslanamayacağını söylemek gerek.⁽²⁾ Katolikler, Lovera'ya fazlaca şiddetli saldırdıkları halde bu kitaba neden ciddi tepki göstermediler? Lovera'nın yayınlarına bakın: Gobetti'nin yazılarına ve Gorgierino'nun *Il Davide*'sine katkı⁽³⁾; Torino'daki *Il Corriere*'de makaleler. Lovera, sanıyorum, eski bir aristokrat ve Solaro della Margarita'nın soyundan geliyor.⁽⁴⁾ [Onun, *Civiltà Cattolica* yazarlarının dostu olduğunu ve Solaro'nun arşivini onlara açtığını eklemek gerek.]⁽⁵⁾

Madde 7. Katolik "Toplumsal Düşünce" Üzerine; bence, başlangıç olarak şu eleştirel tespit yapılabilir: Ne tüm Katolikler için zorunlu bir siyasi programdır ne de Katoliklerin elinin altında onların hedefleri doğrultusunda örgütlenmiş güçlerdir. Sadece ve sadece, siyasi somutluktan yoksun olumlu ve olumsuz "polemiksel argümanlar toplamı"dır. Buna göre, liyakat sorunlarına girmeksizin, yani Katoliklerin bu tür argümanların temelinde belirlediği iktisadi toplumsal standartların içkin değerini sorgulamaksızın çok şey söylenebilir.

Gerçekte kilise, pratik iktisadi hayata karışmak istemez ve onayladığı fakat artık uygulanmayan toplumsal ilkeleri hayata geçirmek için de çok uğraşmaz. İlkelerinden bazılarının bir zamanlar uygulandığı fakat uzun süredir geçerliliğini yitirmiş koşulları savunmak, korumak ve ye-

24 Hapishane Defterleri - Defter 5

ndan tesis etmek için de çok çaba harcamaz. Modern dünyada kilisenin yerini daha iyi anlamak için, onun sadece kendine özgü kurumsal özgürlüklerini (ruhani bir örgüt biçimindeki kilise olarak kilisenin) savunmak amacıyla mücadeleye hazır olduğunu görmek gerekir; diğer bir deyişle, onun savunduğu imtiyazlar ilahi özünün kalıtıdır. Kilise; ister silahlı ayaklanmayla olsun, ister bireysel girişimlerle, isterse de yabancı işgali çağrılarıyla olsun, kendini savunmak için hiçbir aracı kullanmaktan kaçınmaz. Kendi varoluş koşulları ile ilişkili olmadığı sürece her şey görece önemsizdir. Devletin seküler otoritesinin onun imtiyazlarını sınırlaması ya da bastırması tehlikesi dışında, “despotizm” kilise için bir şey ifade etmez. Her türlü fiili iktidarı tanır ve hatta kendi imtiyazlarına dokunulmasındansa böyle bir iktidarı meşrulaştırmayı bile tercih eder. İmtiyazlarını artırdığı takdirde, o imtiyazları kabul eder ve ilahi bir kaynaktan geldiklerini iddia eder.

Bu önermeler ışığında, Katolik “toplumsal düşünce”nin değeri tümüyle akademiktir: Bu düşünce, belli dinsel pasif beklenti hallerini korumayı amaçlayan ideolojik bir afyonun bir içeriği olarak görülmeli ve analiz edilmeli ancak siyasi ve tarihsel hayatın doğrudan aktif unsuru olarak da görülmemelidir. Tamam, o tarihsel ve siyasi bir unsurdur fakat mutlak bir kendine özgü bir karakteri de vardır: O bir saha unsuru değil bir yedek unsurdur ve bu nedenle yeniden kullanılabilmesi ihtimaline karşılık tamamen yadsınmadan, herhangi bir dönemde pratik anlamda “unutulabilir” ve “susturulabilir”. Katolikler, normalde çok kurnazdır fakat sanıyorum bu konuda *çok daha* kurnazlardır.

Katolik “toplumsal düşünce” konusunda, Antwerp’teki Aziz Ignatius ileri ticaret okulunda öğretmenlik yapan Cizvit Rahip Albert Muller’in kitabını akıldan çıkarmayın: *Notes d’economie politique*, Premierè Série, “Editions Spes,” Paris, 1927, 428 sayfa, 8 frank; 1 Eylül 1928 tarihli *La Civiltà Cattolica*’daki “Pensiero e attività sociali” (A. Brucculeri) makalesi, kitabı incelemektedir.⁽¹⁾ Muller, bana kalırsa, Cizvitlerin bu konuda erişebilecekleri en radikal konumu (aile geliri, katılım, denetim, işçilerin yönetimde temsili vs.) gözler önüne sermektedir.

Madde 8. Amerika ve Akdeniz. Profesör G. Frisella Vella, *Il traffico fra l’America e l’Oriente attraverso il Mediterraneo*, Sandron, Palermo, 1928, xv+215 sayfa, 15 lire.⁽¹⁾ Frisella Vella’nın bakış açısı, “Sicilya menşeli”dir. Amerikan iktisadi yayılımı için en uygun bölge Asya olduğundan

ve Amerika'nın Asya ile iletişim ağıları hem Pasifik'ten hem de Akdeniz'den geçtiğinden Avrupa, Akdeniz'in büyük bir Amerika-Asya ticaret arterine dönüşmesine karşı çıkmamalıdır. Sicilya, Amerika-Asya ticaretinin bir aracı olarak bu trafikten fazlasıyla fayda sağlayabilir. Frisella Vella, Amerikan küresel hegemonyasının kaçınılmazlığından emindir.

Madde 9. Lucien Romier ve Fransa'da Katolik Hareket. Romier, 1927'de Nancy'de düzenlenen "Semaines Sociales"de bir konuşma yaptı.⁽¹⁾ "Toplumda Kadınlar" ana başlıklı "sosyal hafta"nın ana konusu ile doğrudan ilişkisi olmayan bir konuda "kitlelerin deproletaryanizasyonu" hakkında konuştu. Peder Danset ise toplumsal ve ahlâki bir perspektiften "rasyonalizasyon"u anlattı.

Romier, Fransa'daki Katolik Hareket'in aktif bir üyesi miydi yoksa o toplantıya katılımı sadece tesadüf müydü?

Nancy'deki 1927 "Semaines Sociales" toplantısı, Katolik Hareket'in sosyopolitik doktrin tarihi açısından çok önemlidir. Kadınların siyasi yaşama daha fazla katılımını destekleyen toplantı sonuçları XI. Pius'u temsilen Kardinal Gasparri tarafından onaylandı.⁽²⁾ Tutanaklar 1928'de basıldı (Semaines Sociales de France, *La femme dans la société*, Paris, Gabalda, 564 sayfa, 8°).⁽³⁾ Bu tutanaklar, Fransa'daki siyasi yaşamı anlamak bağlamında vazgeçilmezdir.

Madde 10. Belçika'da Katolik Hareket. Cizvit E. De Moreau, *Le catholicisme en Belgique*, Ed. La Pensée Catholique, Liege (1928). Bazı rakamlar: Liège'deki kongrede (Fransızca konuşan gençliğe yönelik) Association Catholique de la Jeunesse Belge [Belçika Genç Katolikler Birliği, ç.n.], 60 bin genci bir araya getirdi. Bu gençler bölümlere ayrıldı (işçiler, ortaokul öğrencileri, üniversite öğrencileri, çiftçiler vs.). Jeunesse Ouvrière Chrétienne'nin [Genç Hristiyan İşçiler, ç.n.] 374 yerel şube ve on altı bölgesel federasyona bağlı 18 bin üyesi vardı. Confédération des Syndicats Ouvriers de Belgique [Belçika İşçi Sendikaları Konfederasyonu, ç.n.] 110 bin üyeye sahipti. Les Ligues Féminines Ouvrières [Kadın İşçiler Birliği, ç.n.] 70 bin üyeye sahipti. The Alliance Nationale des Fédérations Mutualistes Chrétiennes de Belgique [Belçika Hristiyan Mutualistler Federasyonları Ulusal Birliği, ç.n.] 250 bin üyeliydi ve bunlara ailelerini de katarsak toplam 650 bin kişiyi etkiliyordu. Co-opérative Belge Bien-Etre [Belçika Refah Kooperatifi, ç.n.] üç yüz ko-

26 Hapishane Defterleri - Defter 5

operatif dükkânına sahipti. Banque Centrale Ouvrière vs. İşçi Merkez Bankası, ç.n.l. Boerenbond (Flaman köylü örgütü) 1.175 şubesiyle 112.686 üyeye sahipti (1926'da) ve bunların tamamı hanehalkı mensubuydu. Ek olarak, kadın hareketleri de vardı.⁽¹⁾

Madde 11. *Katolik İntegralistler, Cizvitler, Modernistler*. Bugün için, *Fede e Ragione*, en önemli Katolik integralist dergisi olarak görünüyor.⁽¹⁾ Yayıncısının, editörünün ve katkı sağlayanların kim olduğunu araştırmak lazım. Kendini Cizvitlerin karşısında nereye yerleştirdiğini öğrenmek gerek: İnanç sorunları, ahlâki değerler, siyaset konularından hangisi? Bütün olarak bakıldığında “integralist” bir tutum sergileyen bir dini tarikat ya da integralistlere bir şekilde sempati duyan var mı? (Dominikanları ve Fransiskenleri incelemek gerek.)⁽²⁾

Karşılaştırma: Defter 20, Madde 4.

Madde 12. *Risorgimento. Solaro della Margarita*. Solaro della Margarita'nın *Memorandum'u*⁽¹⁾ 15 Eylül 1928 tarihli *La Civiltà Cattolica*'daki çok sayıda yayımlanmamış belge içeren “Visita del Solaro della Margarita a Pio IX nel 1846”⁽²⁾ makalesiyle birleştirilmeli. Solaro della Margarita'nın siyasi kişiliği hakkında bilgi, “1848-49'un tarihsel düğümü”nü yeniden anlamak için elzemdir. Konu, düzgün bir şekilde ele alınmalıdır. Solaro della Margarita, kraliyet ailesiyle güçlü bağları olan Piedmontlu bir gericiydi; onun kelimenin en kaba anlamıyla bir “Avusturya sevicisi” olduğu tamamen desteksiz bir suçlamadır. Solaro'nun İtalya'da Piedmont hegemonyası ve Avusturyalıların İtalya'dan savaş ya da hepsinden öte bir halk devrimi olmaksızın normal diplomatik yollarla gönderilmesini istediği iddia edilir. [Liberallerin aksine, o, Avusturyalılarla bir ittifak talep etmiştir; bu kesin.] *La Civiltà Cattolica*'daki makale, IX. Pius'un 1848'e kadarki politikalarını anlamak için de yararlıdır. Bu makalede Solaro hakkında birtakım bibliyografik bilgiler de mevcuttur.

(Piedmont hükümetinin isyancı Sonderbund Katoliklerine tüm cephaneliğini açtığı, hem de bunu 1848 olayları kaynamaya başlarken yaptığı unutulmamalıdır.⁽³⁾ Solaro, Piedmont'un nüfuzunu İsviçre'ye kaydırmasını istiyordu, diğer bir deyişle İtalyan siyasetinin eksenini kaydırmak istiyordu.)

Madde 13. *Katolik Hareket. La dottrina sociale cattolica nei documenti di papa Leone XIII*, Roma, Via della Scrofa 70, 1928, 16°, 348 sayfa, 7,5 liret.⁽¹⁾

Madde 14. *Katolik Integralistler, Cizvitler, Modernistler*. 3 Kasım 1928 tarihli *La Civiltà Cattolica*'daki "L'equilibrio della verità fra gli estremi dell'errore" makalesi⁽¹⁾ Nicolas Fontaine'nin *Saint-Siège*, "*Action Française*" et "*catholiques intégraux*" (Paris, Gamber, 1928)⁽²⁾ yayınına yönelikti. Makaledeki bir dipnotta Fontaine'in eseri için şöyle deniyor: "Yazar, *Action Française*'nin lanetlenmesinde sergilenen yaklaşımları değerlendirirken hiç olmadığı kadar siyasi ve liberal önyargıların esiri oluyor. Diğer yandan, meşhur 'Sodality'⁽³⁾ ile ilişkili olgular ve kanıtlar da hiçbir zaman çürütülmedi."⁽⁴⁾ Şimdi, (hatırladığım kadarıyla) Fontaine'in daha önce duyulmamış hiçbir eseri yok. O halde, neden Cizvitler bu kanıtı daha önce kullanmadılar? Bu soru önemlidir ve bence şu şekilde yanıtlanabilir: Papa'nın *Action Française*'ye yönelik hareketi, X. Pius'un yaklaşımlarından kaynaklanan bazı sonuçları ortadan kaldırmaya yönelik daha kapsamlı bir hareketin sadece görünen kısmıdır.⁽⁵⁾ Diğer bir deyişle, XI. Pius, cepheden saldırmaksızın, "Katolik integralistler"i tamamen zararsız kılınayı amaçlamaktadır.⁽⁶⁾ Modernizme karşı mücadele Katolikliği fazla sağa çekmiştir; onu Cizvitler etrafında yeniden "merkeze" çekmek; başka bir deyişle, ona doktrinsel katılıklardan azade, manevralar için fazlasıyla boşluk sağlayan esnek bir yaklaşım kazandırmak gerekmektedir. XI. Pius ciddi anlamda Cizvitlerin papasıdır.

Ne var ki, "Katolik integralistler"le mücadele, modernistlerle mücadeleden daha zordur. *Action Française*'ye karşı mücadele mükemmel bir savaş zemini: Katolik integralistlere doğrudan saldırılmamakta; sadece Maurras taraftarlarına saldırılmaktadır.⁽⁷⁾ Başka bir deyişle, hareket bir bütün olarak resmi anlamda önemsenmezken ya da neredeyse önemsenmezken bireyler [papaya itaatsiz bireyler] hedef alınmaktadır. Fontaine'in kitabının önemi buradadır. Peki Fontaine, Maurras'ı "integralistler"le ilişkilendirme fikrini nasıl edindi? Bu fikir onun "içine mi doğdu" yoksa bizzat Cizvitler tarafından mı yönlendirildi? (Fontaine'in kitabını bu gözle dikkatle incelemeli ve Fontaine'in Katolik siyaseti konusunda bir uzman olup olmadığına bakmalı.)

La Civiltà Cattolica'daki makale, kesinkes Peder Rosa tarafından yazılmıştır. Peder Rosa, Fontaine'in ileri sürdüğü kanıtlar konusunda ol-

dukça temkinlidir. Makaledeki analiz, her ne kadar “integralistler”in itibarını sarssa da, tüm kiliseye bir rezalet gölgesi düşürecek ve onu budala gösterecek bütün unsurlardan arındırılmıştır. (“Integralistler” bir gerilim filmine konu olabilecek gerçek bir “komplo” tezgâhlanmışlardı.)

Civiltà Cattolica makalesinden birtakım bilgiler aktarıyorum. Makalede, Maurras’ın İtalya’daki Katolikler arasında da savunucuları olduğuna değiniliyor. “Her ne kadar Katolik inancını ve ahlâkını *bütünüyle* ve herkesten daha fazla savunmak istediklerini yüksek sesle dile getirip kendilerini avutsalar da, tümü hem teoride hem de pratikte Katolik inancının bütünlüğünden sapmış açık ve gizli taklitçiler ve destekçiler”den söz ediliyor.⁽⁸⁾ *Action Française*, “Bu satırların yazarına bir yığın küfür ve inanılmaz iftiralar savurmuştur (?) ve bu iftiralar içinde *kardeşlerin acımasızca katli ve idamı* konusunda da sonu gelmez imalar vardır!”⁽⁹⁾ (Peder Rosa’ya bu suçlamaların ne zaman yöneltildiğine bakmalı. Cizvit tarikatı içinde Maurras destekçisi integralist bir kanat vardı. Görevinden [yanılmıyorsam] istifa etmiş bir Cizvit olan Kardinal Billot örneği incelenmeli. Bu türden bir istifa kilise tarihinde çok enderdir; buradan Billot’un uzlaşmaz inatçılığı ve papanın Maurras ile mücadelelerinde önüne çıkacak her engeli saf dışı bırakmaya yönelik ısrarcı tutumu görülebilir.)⁽¹⁰⁾

Benigni-Mataloni ile bağları olan bir “integralist” ve *Revue Internationale des Sociétés Secrètes* editörü Abbé Boulin; Boulin rumuz kullanır (Roger Duguet); ateşli bir Cizvit karşıtıdır.⁽¹¹⁾ *Action Française* ile “integralistler” umutsuzca X. Pius’un peşine takılırlar ve onun öğretilerine bağlı kaldıklarını iddia ederler. (“Integralistler” IX. Pius’un *Syllabus*’unu yeniden yüceltmeyi isterler; *Action Française*’nin okullarında bir *Syllabus* profesörlüğüne bağlı dini bir yetkili istemesi, zekice bir provokasyondur.)⁽¹²⁾

Civiltà Cattolica makalesi ciddi önemlidir ve bu konu üzerine bir çalışma yapılacaksa yeniden okunması gerekir. Makalenin, Masonluk, anti-semitizm, milliyetçilik, demokrasi vs. üzerine yaptığı “ayrımaların” nüanslarını incelemek gerekecektir. Modernistler konusunda da, makale, kandırılanlar arasında bir ayırım yapar ve Benigni’nin anti modernizmine karşı tavrı alır:

Daha fazla korkulması gereken -ve tüm o sorumlu kişileri işaret etmekten geri durmadık- bu tür yöntemlerin gerçek moder-

nistlerin elinde kiliseye ciddi zararlar verecek biçimde oynayacağı roldü. Daha sonra, bu sadece eskinin değil yeni modernizm ve liberalizmin ve bizzat integralizmin de gösterdiği tepkinin kötücül ruhundan belliydi ve hâlâ bellidir. O dönemde integralizm, kendini modernizmin her biçiminin ve tezahürünün karşıtı gibi gösterdi; hatta kendi tabirleriyle papadan bile daha fazla papalık yanlısı oldu. Şimdi ise, *ikiyüzlüce* papaya direnerek ve Fransa'daki *Action Française*'nin ateşli taraftarları ve *onların İtalya'daki sessiz yarıdakçılarının* yaptığı gibi *ona karşı alenen mücadele ederek büyük skandala neden oluyordular.*⁽¹³⁾

İntegralistler, Cizvitleri “modernleşmeci” olarak yaftaladılar ve Cizvitlerin yaklaşımını da “modernizasyon” olarak nitelediler. Katolikleri “integralistler” ve “anti-integralistler” olarak ikiye böldüler: Yani, “papalık yanlısı” ve “piskoposluk yanlısı”. (XV. Benedict'in *Ad beatissimi* genelgesi bu eğilimden söz etti ve Katolikler arasında bu tür ayrımlara neden olan bu eğilimi kınadı; bu ayrımlar inançlıların yardımseverliğine ve birliğine zarar veriyordu. *La Civiltà Cattolica*'nın bu genelgenin metnine yer veren sayısına bakmalı.)⁽¹⁴⁾

Halk arasında “Pius'un Hayır Cemiyeti” olarak bilinen “Sapinière”, “modernleştirici” Cizvitlere karşı mücadelesini örgütlemişti;

Kutsal Peder X. Pius ve Kardinaller Kurulu Sekreteri tarafından belirlenen temel görüşle ve resmi programla tam bir zıtlık içinde örgütledi. Elbette bu, kişisel husumetleri açığa vurmak, tamamıyla temiz ve seçkin bireyleri, piskoposları ya da dini tarikatları suçlamak ve karalamak amacıyla yapılmıştı; isim verilerek saldırılan bizim tarikatımız baskı altında olduğu dönemde bile bu kadar iftiraya maruz kalmamıştı. Son olarak, savaşın bitmesiyle ve “Pius'un Hayır Cemiyeti”nin yasaklanmasıyla -Kutsal Konsil Meclisinin bir kararnamesiyle: Bir kınama ve yasaklama var ve kesinlikle bir övgü söz konusu değil- Paris'ten iyi *tanınan* ve *çok zengin bir banker* olan Simon beraberindeki geniş kligiyle birlikte *kendi ceplerinden harcayarak* bu yayını finanse ettiler ve İsa Topluluğu'na, onun azizlerine, doktorlarına ve öğretmenlerine, eserlerine ve -kilise tarafından resmi bir şekilde onaylanmış olsa da- onun kurallarına karşı en aşağılık ve eleştirel olarak en cahilce iftiraları yaydılar. Bir düzineyi aşan bu meşhur Récalde dizisi⁽¹⁵⁾ içinden bazıları bir cildi aşacak kalınlıktaydı. Bu faaliyet-te Romalı yarıdakçıların oynadığı rol fazlasıyla bilinmekte ve karşılık bulmaktadır. Bu seriyi şimdi tam zıt bir başlık olan *Vérité*s

30 Hapishane Defterleri - Defter 5

adı altında en çılgın iftiracı broşür yayınları izlemektedir. Bunlar “Urbs” ya da “Romana” Ajansının iki yayınının taklididir. Şu anda bunların makaleleri neredeyse kelime kelime başka “sürelî” gazetelerde yayımlanmaktadır.⁽¹⁶⁾

“İntegralistler”, Papa öldüğünde *Vieille France*’ta ve *La Ronda*’da⁽¹⁷⁾ (Şubat 1922) yayımlanan bir makalede de (sanırım Urbain Gohier tarafından yayıma hazırlandı) görülebileceği gibi XV. Benedict’e “en ağır iftiraları” yaymaya devam ettiler; “Bu (yayın) da, kesinlikle Katolik ve ahlâki değildir; sayfaları o pervasız gençlerin listesinde yerini alabilecek Umberto Benigni’nin katkılarıyla doludur.”

Katolikler, dini tarikat üyeleri ve ruhban sınıfı arasındaki aynı iftiracı ruh, yeni papa döneminde de sürdü; bunun neden olduğu ahlâki zararı, yol açtığı skandalı, özellikle de Fransa’da kaç tane ruhun kaybolmasına yol açtığını hesap etmek mümkün değil. Aslında, Fransa’daki siyasi tutkular, insanların genellikle Roma kaynaklı iftiralara inanmasını sağlayan etmendi. Varlıklı Simon ve onun yordakçıları, sahip oldukları Gallikan ve gazeteci (sic) mantığıyla iftiracı yazarları finanse ettiler ve onların karalamalarını -özellikle yukarıda sözü geçen anti Cizvitlik suçlamalarını- seminerlerde, papazlık makamlarında, kilise meclislerinde ve bu suçlamaların dikkate alınabileceği her yerde özgürce yaymalarını sağladılar. Bu suçlamalar, öngörülemez bir hızla, sıradan ve özellikle de genç insanlar arasında, üstelik de devlet okullarındaki gençler arasında da yayıldı.⁽¹⁸⁾

Suçlamaların gerçek anlamda şüpheli konumundaki yazarları, isimsiz ya da takma isimlerle yazıyorlar. “Özellikle gazeteciler arasında, bu grubun, kendini saklamak konusunda hayli zeki ama aynı zamanda en suçlu ve bu entrikadan en fazla çıkarı sağlayacak baş kışkırtıcılarıyla birlikte ne kadar onursuz oldukları iyi bilinmektedir.”⁽¹⁹⁾ (Kimi kastediyor? Benigni mi yoksa başka bir Vatikan kodamanı mı?)

Makalenin yazarına göre, *Action Française* ile “integralistler” arasında başta bir “anlaşma” yoktu fakat 1926’dan sonra oluşmaya başladı. Ne var ki bence bu, *Action Française*’e yönelik şikâyetlerden herhangi bir siyasi motivasyonu (aşırı gericilere karşı mücadele) çekip çıkarmayı hedefleyen kurnazca bir tasvirdir. (Bir dipnotta -sonuncuda- şöyle deniyor: “Yine de, örneğin Nicolas Fontaine’in *Saint-Siège*, “*Action Françai-*

se” et “*catholiques intégraux*” makalesinde yaptığı gibi, bu iki taraf birbirleriyle karıştırılmamalıdır. Daha önce belirttiğimiz gibi, Fontaine bir liberalden fazlasıdır; *ne var ki*, yukarıda söz geçen ‘Sapinière’ adlı gizli topluluğun ve bu topluluğun Fransız ve İtalyan destekçilerinin öğreticilik dışındaki amaçları konusunda *fazlasıyla iyi bilgilendirilmiştir*. Bu anlamda, ona liberalizmi nedeniyle saldırmak gülünç olur. Olgular çürütülmek durumundadır, bu nedenle bu konuya uygun bir zamanda döneceğiz.”⁽²⁰⁾ “Ne var ki, fazlasıyla iyi bilgilendirilmiştir” cümlesi tuhaf. Zira daha önce de belirttiğim gibi, Fontaine zaten herkese açık belgelerden faydalanmıştır (kontrol et). Bugüne dek (Ekim 1930), Peder Rosa *La Civiltà Cattolica*’da “Sapinière konusuna geri dönmedi.”)

Makale şöyle bitiyor: “Ne var ki gerçek eninde sonunda açığa çıkar: Biz kendi adımıza, herhangi bir korku ya da tereddüt olmaksızın onu korkusuzca savunmaya, hem de iç düşmanlara karşı, üstelik bu düşmanlar sıradan halkı kendi planları uğruna yoldan çıkaran varlıklı ve güçlü kilise mensupları olsa dahi savunmaya fazlasıyla kararlıyız.”⁽²¹⁾ Dipnotta, ayrıca, “Pius’un Hayır Cemiyeti” tarafından “kınanan” kişilerin uzun bir listesi de veriliyor (içlerinde Paris Kardinali Amette, Viyana Kardinali Piff, Mercier, Van Rossum vs. var).

Ardından makale, Benigni’nin Cizvit karşıtı görüşler yaymak için yaptığı Amerika yolculuğunu (*La Civiltà Cattolica*, 1927, IV, s. 399) hatırlatıyor⁽²²⁾ ve bu broşürlerden on binlercesinin Roma’da saklandığını iddia ediyor.

Karşılaştırma: Defter 20, Madde 4.

Madde 15. *Lucien Romier ve Fransa’da Katolik Hareket*. Romier’nin 1925’te Herriot’un ulusal birlik kabinesine katılmayı kabul ettiğini hatırlayın. Herriot’la iş birliği yapmayı kabul eden bir diğer kişi de, daha yeni oluşturulmuş bulunan Fransız Katolik Parlamenter Grubunun başıydı. Romier ne seçilmiş bir parlamento üyesi ne de bir senatördü; sadece *Figaro*’nun siyasi editörüydü. Herriot’un kabinesine katılmayı kabul ettikten sonra, *Figaro*’dan ayrılmak durumunda kaldı. Romier, endüstriyel-toplumsal konulardaki yayınlarıyla isim yapmıştı. Sanırım bir dönem, Fransız sanayicilerinin teknik yayın organı *La Journée Industrielle* için editörlük yapmıştı.⁽¹⁾

32 Hapishane Defterleri - Defter 5

Madde 16. *Katolik Integralistler, Cizvitler, Modernistler. Action Française*'nin Roma'da kendi editörü vardı. Bu kişi, bir zamanlar haftalık Fransızca yayın *Rome*'da⁽¹⁾ alışan Havard de la Montagne idi. Bu yayın Roma  zerinden Fransız Katoliklerine -rahiplere, tarikat üyelerine, sıradan halka- seslenmeye çalışmaktaydı. Bu haftalık yayın, hâlâ, "integralistler"ın ve Maurras takipçilerinin sesi olmalı ya da olabilir.⁽²⁾

Karşılaştırma: Defter 20, Madde 4.

Madde 17. *Pan-Hristiyan Hareket*. Milano'da düzenlenen [Eylül 1928] on beşinci sosyal hafta etkinlikleri⁽¹⁾ "Gerçek Dinsel Birlik" konusuna adanmıştı ve toplantı tutanakları aynı ad altında "Vita e Pensiero" Yayınevi tarafından basıldı (Milano, 1928, 15 lire).⁽²⁾ Konuya, Vatikan'ın bakış açısıyla, Ocak 1928 tarihli *Mortalium animos*⁽³⁾ Genelgesi çizgisinde yaklaşıldı ve Hristiyan mezhepler arasında herkes için eşit haklara dayalı bir federasyon kurulmasını isteyen Protestanların Pan-Hristiyan hareketine karşı çıkıldı.

Bu, Protestanların iki temel hareket üzerinden Katoliklere saldırısıdır: (i) Protestan kiliseleri, kendi içlerindeki çözülme eēilimine (sürekli yeni mezheplerin doēmasına neden olmaktaydı) dur demeye çalışmaktadır. (ii) Protestan kiliseleri kendi içlerinde bir ittifak oluşturmaktadır ve Ortodoks kiliselerinin de bir seviyede onayını alarak Katoliklerin kendi önceliklerinden feragat etmelerini saēlamak peşindedir. Bu durum onlara, kendi başlarına Katoliklerin güçlü ve birleşik misyoner inisiyatifine direnmekte zorlayacak farklı seviyelerdeki kiliseler, mezhepler ve eēilimler toplamı olarak deēil, dayatmacı bir Protestan birleşik cephesi olarak mücadeleye girişme şansı vermektedir. Hristiyan kiliselerinin birliēi sorunu, azami dikkat ve özenli araştırma gerektiren devasa bir savaş sonrası fenomenidir.

Madde 18. *Katolik Toplumsal Düşünce*. Kilisenin farklı siyasi-devlet rejimlerine yaklaşımını anlamak için 1 Aralık 1928 tarihli *La Civilt  Cattolica*'daki "Autorit  e 'opportunismo politico'" başlıklı makaleyi akılda tutmakta yarar vardır.⁽¹⁾ Bu makale, "geçmiş ve bugün" gözlemleri için de birtakım fikirler verebilir. Makale, *Codice sociale*'deki ilişkili noktalarla karşılaştırılmalıdır.⁽²⁾

Bu konu, Katolik nüfusun bir bölümünün Fransa'daki cumhuriyetin

peşine takıldığı XII. Leo döneminde gündeme geldi.⁽³⁾ Papa, şu temel noktalara parmak basarak konuyu açtı: (i) Resmi iktidar kabul edilmeli ya da en azından tanınmalıdır; (ii) Ruhani otoritenin temsilcilerine saygı gösterilmelidir; (iii) Böyle bir otorite tarafından çıkarılan adil yasalara uyulmalı, adaletsiz yasalara ise, yasamayı dönüştürmeye ve toplumu Hristiyanlaştırmaya yönelik bir çabayla direnilmelidir.

La Civiltà Cattolica, bunu “oportünizm” olarak görmüyor; ona göre, “oportünizm”e neden olan tek şey tüm fiili -hukuki [de iure] olmayan- otoriteleri öven kölece bir yaklaşımdır (“de iure” teriminin Katolikler için özel bir anlamı vardır).

Katolikler, toplumun yadsınamaz bir hakkı olan “otorite rolü”nü -zi- ra toplum bir çeşit düzen olmaksızın yaşayamaz- üstlenecek kişi ile bir tiran, despot ya da zorba olabilecek “kişi” arasında bir ayırım yapmalıdır. Katolikler, “role” boyun eğeri, kişiye değil. Bununla birlikte 2 Aralık darbesinin ardından III. Napolyon, Tanrı tarafından gönderilmiş bir adam olarak ilan edilmiştir ve böylece Katoliklerin siyasi dağarcığı normal bir çizgiden çıkmıştır.⁽⁴⁾

Madde 19. İtalya’da Katolik Hareket. İtalya’daki Katolik Hareket’in tarihine dair vazgeçilmez bir makale, 17 Kasım 1928’de *L’Osservatore Romano*’da yayımlanmış ve 1 Aralık 1928 tarihli *La Civiltà Cattolica*’nın 468. sayfasında özetlenmiş “Precisazioni”dir.⁽¹⁾

Madde 20. Machiavelli ve Emanuele Filiberto. 15 Aralık 1928 tarihli *La Civiltà Cattolica*’da yer alan bir makale (“Emanuele Filiberto di Savoia nel IV centenario della nascita”) şöyle başlıyor:

Machiavelli’nin ölümüyle Emanuele Filiberto’nun doğumunun kesişmiş olması, bize bir şey söylüyor. İki figürün temsil ettiği antitezler oldukça anlamlıdır. İlki dünyayı hayata küsmüş ve kırıgın terk ederken, ikincisi Rönesans’ın Katolik Reformmasyondan sıyrıldığı o yıllarda hâlâ gizemle dolu bir hayata adım atmaktadır. Machiavelli ve Emanuele Filiberto: On altıncı yüzyılda başa güreşmiş iki ayrı bakışı, iki zıt akımı başka hangi iki figür temsil edebilir ki? Acaba Floransalı sekreter tam olarak pagan -düşüncede ve eylemde- bir prensin geleceğini öngördüğü yüzyılda onun yerine kusursuz Hristiyan prens idealine en yakın hükümdarın başa geçeceğini hayal edebilir miydi?⁽¹⁾

İşler, *La Civiltà Cattolica* yazarının gördüğünden çok farklıdır. Macchiavelli'nin fikirleri devam etmiş ve Emanuele Filiberto tarafından öngörüldüğünün çok üzerinde büyük oranda gerçekleştirilmiştir: Örneğin, ulusal orduların örgütlenmesinde. Yanı sıra, Emanuele Filiberto başka konularda da Machiavelli'ye atıfta bulunabilirdi; o da, şiddet kullanmaktan ve düşmanlarını yenmek için hileye başvurmaktan geri durmamıştır.

Bu *La Civiltà Cattolica* makalesi, Emanuele Filiberto'nun Cizvitlerle ilişkileri ve Cizvitlerin Waldensianlara karşı mücadelesi konularında ilgi çekicidir.

Madde 21. *İtalyan İşçi Hareketinin Tarihi Üzerine*. Bakınız, Agostino Gori, *Ricordo*, bibliyografik bir notla birlikte. Floransa kent konseyinin teşvikleri ve parasal desteği ile basılmış. Floransa, Tip. M. Ricci, 1927, 8°, 44 sayfa. 1926'da ölen Gori, işçi hareketleri üzerine bazı makalelerin yazarıydı. Bu konudaki bilgiye, bu unutulmaz eser için Ersilio Michel tarafından bir araya getirilen bibliyografyadan ulaşılabilir.⁽¹⁾

Madde 22. *Almanya'da Katolik Hareket. Die Katholische Aktion: Materialien und Athen*, Dr. Erhurd Schlund O.P.M. Verlag Josef & Friedrich Pustet, Münih, 1928.

Bu, belli başlı ülkelerdeki Katolik Hareket ve onunla ilişkili papalık öğretileri üzerine bir araştırmadır. Katolik Hareket, Almanya'da kendine özgü biçimiyle var olmadı; aksine, Katolik örgütlerin toplamı Katolik Hareket olarak görüldü. (Bu da, Almanya'da, Katolikliğin, Protestanlığın gerisinde kaldığını ve yoğun bir propaganda faaliyetine girişemediğini gösteriyor.) Bu nokta, "Merkez" siyasi zemininin açıklaması için araştırmaya girilmesi gereken yerdir. (Monsenyör Kaller, *Unser Laienapostolat*, 2. baskı, Cilt 1, 320 sayfa, Leusterdorf am Rhein, Verlag des Johannesbund, 1927.)⁽¹⁾

Schlund'un kitabı, Almanya'da İtalyan tipi Katolik Hareket'i tanıtmayı ve yaymayı amaçlıyor ve büyük ihtimalle XI. Pius da bu yönde gayret sarf etmiştir (tabii temkinli bir şekilde, zira fazla zorlamak geçmişin kuyruk acılarını ve çatışmalarını körükleyebilir).

Madde 23. *Çin Kültürü Üzerine Kısa Notlar*. i. Çin'deki aydın gruplarının konumu, o ülkedeki somut kültür organizasyonunun tarihsel ola-

rak üstlendiği pratik formlarla “belirlenir.” En önce, yazı sistemi gelir: Yani, ideografik sistem. Yazı sistemi, insanların genelde düşündüğünden dahi zordur, onu zorlaştıran şey sadece somut işaretlerin aşırı miktarı değil, aynı zamanda bu miktarın, her bir işaretin konduğu yere göre üstlendiği “işlevler”le daha da karmaşıklaşmasıdır. Dahası, ideografik sistem tek bir dile organik olarak bağlı değildir fakat eğitilmiş Çinliler tarafından konuşulan her dile uyarlanır; başka bir deyişle, ideografik sistem bir çeşit Esperanto işlevi görür.⁽¹⁾ O bir “evrensel” yazı sistemidir (belli bir kültürel dünyada) fakat Çin dillerinin ortak bir kaynağı olduğunu da unutmamak gerekir. Bu fenomen üzerinde dikkatle çalışmak gerekir, zira “Esperanto” sevdasına karşı bir örnek olarak kullanılabilir; diğer bir deyişle, bahsi geçen evrensel ortak dillerin yeterli ve gerekli koşulların tarihsel tezahürü olmadıkları sürece toplumsal katmanlaşmanın ve belli katmanların fosilleşmesinin bir unsuruna dönüştüklerini göstermek için kullanılabilir. Bu koşullar düşünüldüğünde, Çin’in çok yaygın bir halk kültürü olamaz: Hitabet ve konuşma en popüler kültürel yayılım biçimleri olarak kalır. Belli bir aşamada, hece alfabesini oluşturmak kaçınılmaz olacaktır. Bu da bir dizi sorunu beraberinde getirecektir. Öncelikle, bizzat alfabenin seçilmesi: Rus ya da İngiliz alfabesi (“İngiliz alfabesi” ile sadece İngilizcede ve Latin alfabesini kullanan tüm diğer dillerde aynı olan temel işaretlere dayalı basit simgeleri değil, aynı zamanda ş için sh veya İtalyancadaki j için g gibi gerçek seslerin simgelerini sağlayan sesli ve sessiz harfler için ses değiştiren bağlantı noktasını da kastediyorum). Bir seçim yapılacaksa, uluslararası anlamda sonuçları olacak İngiliz alfabesinin avantajlı olacağı kesin: Yani, belli bir kültür öne çıkacaktır.

ii. Hece alfabesinin, Çin kültürel yapısı üzerinde köklü etkileri olacaktır. “Evrensel” yazı sisteminin kaldırılmasıyla, halkın dilleri canlanacak ve bu sayede yeni durum temelinde yeni aydın grupları da yeşerecektir. Başka bir deyişle, mevcut “kozmopolit” birlik tarzı kırılacak ve (kelimenin dar anlamıyla) “ulusal” güçler hayat bulacaktır. Belli açılardan, Çin’in durumu Ortaçağ’daki Batı ve Orta Avrupa ile başka bir deyişle, “Orta Latince”nin yönetici sınıfların ve onların aydınlarının dili olduğu “Katolik kozmopolitanizmi” ile kıyaslanabilir. Çin’de, “Orta Latince”nin yerine yönetici sınıflara ve onların aydınlarına ait “yazı sistemi” vardır.⁽²⁾ Temel fark ise şudur: Ortaçağ Avrupa’sını birleşik tutan tehlike -genel anlamda Müslüman tehdidi: Güneyde Araplar, doğu ve güneydoğuda ise

önce Tatarlar ardından Türkler- bugün Çin'in otonomisini tehdit eden tehlikelerle uzaktan yakından kıyaslanamaz. Araplar, Tatarlar ve Türkler o dönemde Avrupa'dan görece "daha az" örgütlü ve "daha az" gelişmişti ve tehlike, büyük oranda, "salt" teknik-askeri idi. İngiltere, Amerika ve Japonya ise Çin'den sadece "askeri olarak" değil, iktisadi ve kültürel anlamda da üstündür; kısacası toplumun her alanında üstünlerdir. Yüz milyonlarca insanın "ırka" dayalı belli bir milliyetçilik türü -yabancı düşmanlığı- ile ortaya koyduğu mevcut "kozmpolit" birlik, Çin'in merkezi hükümetinin kendi lehine uluslararası baskılara direnmek ve düşmanlarını bölünmüş tutmak için gerekli asgari finansal ve askeri araçlara sahip olmasını sağlamaktadır.

Sun Yat-sen'in⁽³⁾ sağcı haleflerinin siyaseti, bu bakış açısıyla analiz edilmelidir. Onların siyasetinin karakteristik niteliği, halkoyuyla seçilecek bir *Pan-Çin Meclisi* hazırlama, örgütlenme ve bir araya getirmekteki (Sun'un ilkelerine uyarak) "isteksizlikleri"dir; bunun aksine, onlar devletin bürokratik-askeri yapısını korumak isterler: Diğer bir deyişle, Çin birliğinin geleneksel biçimlerini yok etmekten ve halk kitlelerini uyardırmaktan korkarlar. Çin tarihsel hareketinin Pasifik kıyısı ve Pasifik'e akan büyük nehir yatakları ile sınırlı olduğunu unutmamak gerekir; iç bölgelerdeki geniş halk kitleleri ise daha pasiftir. Bir *Pan-Çin Meclisi*'nin oluşumu, iç bölgelerdekiler de dâhil olmak üzere kitlelerin büyük bir hareketi için zemin hazırlayacaktır; seçilmiş temsilcilerin sayesinde Çin kozmopolisinde halihazırda mevcut milliyetçi oluşumların (kelimenin dar anlamıyla) önü açılacak, mevcut yönetici grupların halka yönelik reform programı uygulamaksızın hegemonyalarını sürdürmeleri zorlaşacak, bürokratik-askeri aygıttan ziyade federal bir birlik doğrultusunda hareket edecek birleşme arayışını elzem hale gelecektir. Ne olursa olsun bu, gelişim çizgisidir. Generaller arasındaki sonu gelmez savaş, milliyetçiliğin kozmopolitanizme karşı mücadelesinin ilkel biçimidir fakat halkın tarihsel bir Pan-Çin Meclisi formunda örgütlü müdahalesi olmaksızın kozmopolitanizmi aşmak -yani askeri-bürokratik aygıtı bir son vermek- mümkün olmayacaktır.

(*Aydınlar başlığı* altında sistematik bir bölüm geliştirebilmek için Çinli aydınlar konusunda çok fazla materyal toplamak ve bir araya getirmek gerekiyor: Çinli aydınların oluşum süreci ve bunların toplumda ki işlevi, büyük önem arz eden özel ve eşsiz karakteristiklere sahiptir.)

Çin'in Avrupa ile kültürel ilişkileri. Çin kültürü üzerine ilk bilgiler, on

yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda misyonerler -çoğunlukla Cizvitler-tarafından getirildi. Intorcetta, Herdtrich, Rougemont ve Couplet Konfüçyüs evrenselciliğini Batı'ya tanıttı⁽⁴⁾; du Halde (1736) *Description de la Chine*'yi yazdı⁽⁵⁾; Fourmont (1742), de Glemona, Prémare.⁽⁶⁾

1815'te, Collège de France ilk Çin Dili ve Edebiyatı Bölümünü açtığında, (hedefleri ve yöntemleri bilimsel olan ve Cizvitler gibi Katolikliği yaymayı amaçlamayan) kilise dışı kişiler Çin kültürünü öğrenmeye başladılar. Bölüm, bugün Avrupa sinolojisinin kurucusu kabul edilen Abel Rémusat tarafından yönetiliyordu.⁽⁷⁾ Rémusat'ın öğrencilerinden biri, dönemin önde gelen sinologlarından kabul edilen Stanislas Julien'di. Julien, çok miktarda Çince metni -romanlar, oyunlar, seyahat kitapları ve felsefi çalışmalar- çevirdi ve en sonunda filolojik bilgisini *Syntaxe nouvelle de la langue chinoise* kitabında özetledi.⁽⁸⁾ Julien'in bilimsel önemi, onun Çin dilinin doğası ve çekimli dillere alışık Avrupalıların neden Çincede zorlandığının sebepleri konusunda etraflı bir algı edinebilmiş olmasından gelir. Bizzat Çinliler de kendi dillerini öğrenirken, Avrupalıların kendi dillerini öğrenirken çektiklerinden daha fazla zorluk çekerler. Çince hem hafıza hem zekâ çabası gerektirir: Bir ideogramın çoklu anlamlarını hatırlamak için hafıza ve bu çoklu anlamları her bir birleştirici parçada terimlerin bağlantı noktasından tabiri caizse mantıksal ve kabul edilebilir bir anlam çıkarabilecek bir şekilde ilişkilendirebilecek zekâ. Metin ne kadar yoğun ve gelişmişse (yani, ne kadar soyutsa) çevrilmesi de o kadar zorlaşır. En uzman Çince harf uzmanı bile, çevirmeden önce okuduğu metnin şöyle ya da böyle bir analizini yapmak zorundadır. Çincede deneyim, temel algılama biçiminin morfoloji olduğu diğer dillerden daha önemlidir ve Çincede morfoloji yoktur. (Çincede hiçbir şekilde morfoloji olmadığını kabul etmekte zorlanıyorum. Çin dilinin Avrupa'daki tanımlamalarında öncelikli önemin "yazı sistemi"ne verildiğini unutmayalım. Peki "yazı sistemi" "gerçek dil" olan konuşma diliyle bire bir örtüşüyor mu? Morfolojinin işlevinin çok daha yakın bir şekilde fonetik ve sentaks ile yani müzikal notalar dışında yazıda ifade edilemeyecek bireysel ses tonları ve cümlelerin müzikal ritimleri ile ilişkili olması muhtemeldir; hatta ben birtakım otonom morfolojik işlev olmadığını da inanamıyorum. Dillerin belli başlı türleri konusunda Finck'in kitapçığını incelemek gerek.⁽⁹⁾ Çekimli dillerde bile, morfolojik işlevin son eke dönüşmüş bağımsız kelimelerden kaynaklandığını da hatırlayın; belki bu ipucu, tarihsel kaydı ko-

runmuş en eski dillerden de eski olan bir dilbilimsel evreyi temsil etme ihtimali bulunan Çincedeki morfolojinin tanımlanmasında yardımcı olabilir. Özetlemekte olduğum bilgi, Alberto Castellani'nin 24 Şubat 1929 tarihli *Il Marzocco*'da yayımlanan "Prima sinologia" makalesinden geliyor.)⁽¹⁰⁾

Çince de şöyle bir söz var: "Çok okuyan çok bilir." Aslında, her şey sentaksa gelip dayandığından, metni anlamak için sadece dildeki cümlelerle ya da biçimlerle fazla içli dışlı olmak işe yarayabilir. İdeogramların belirsiz anlamlarıyla, metnin derinlemesine anlaşılması arasında çekişimli dillere nazaran zekânın sınırsız bir mantıksal uyarlamasına ihtiyaç duyulacak bir operasyon gereklidir.

A Book on Chinese culture, Eduard Erkes, *Chinesische Literatur*, Ferdinand Hirt, Breslau, 1926. Alberto Castellani'ye göre bu, antik çağlardan günümüze değin Çin'in tüm kültürel tarihini yüzden az sayfada imrenilesi bir şekilde toparlayabilmiş küçük bir kitaptır.⁽¹¹⁾ Geçmişini bilmeden, demografik/psikolojik bilgisine sahip olmadan çağdaş Çin'i anlamak mümkün değildir. Bu doğrudur fakat bunun hayata, en azından bir sonraki cümlede ifade edildiği biçimde geçirilmesi abartılıdır: "Geçmiş bilgisi, Çinlilerin Konfüçyüsçü anlamda yüzlerce yıldır komünist olduğunu gösteriyor; o kadar ki yakın tarihlerde yapılmaya çalışılan bir Avrasya aşısı bize kömürlerin Newcastle'a taşınacağını düşündürüyor." Bu cümle, modern sanayileşme ile yüzleşen her gelişmemiş ülke halkı için kurulabilir ve sırf çok sayıda farklı halka uyabileceği için de kaba bir anlama sahiptir. Yine de, halk kitlelerinin gerçek psikolojisini bu perspektiften görmek ve bu psikolojinin edebiyat yoluyla nasıl yeniden inşa edilebileceğini bilmek çok önemlidir. Çin edebiyatının üzerinde gerçek bir din ve devlet mührü vardır. Erkes, en önemli dönemleri ele alarak ve bu dönemleri sırf tarihsel gerekliliğin üstün önemi ile bağdaştırmak için ele alarak Çin edebiyatının farklı süreçlerini eleştirel ve birleşimsel olarak yeniden açıklamaya girişir. (Diğer bir deyişle, akademik ve belirleyici anlamda bir edebiyat tarihi yerine bir kültür tarihi mevcuttur.) Erkes, Chu Hsi'nin (1130-1200) eserlerini ve karakterini işler.⁽¹²⁾ Onun, Çin'in Konfüçyüs'ten sonraki en önemli figürü olduğunu çok az Batılı bilir. Bunun sebebi misyonerlerin kasti sessizliğidir. Misyonerler modern Çin bilincini yeniden uyandıran bu adamı propaganda çabalarının önündeki en büyük engel olarak görürler.

Wiegör'un bir kitabı: *La Chine à travers les âges*.⁽¹³⁾ Erkes'in kitabı son

dönemdeki “Çin’in Avrupalılaşması” sürecine kadar gelir ve dil ve eğitim konuları da dâhil olmak üzere mevcut gelişmeler üzerine bilgiler verir.

Alberto Castellani’nin 23 Ekim 1927 tarihli *Il Marzocco*’daki makalesi (“Filosofia cinese in veste europea e ... giapponese”)⁽¹⁴⁾ Alfredo Forke’un bir kitabına değinir: *Die Gedankenwelt des chinesischen Kulturkreises*, Münih ve Berlin, 1927.⁽¹⁵⁾ Hamburg Üniversitesi Çin Dili ve Edebiyatı Profesörü Forke, Çin felsefesi alanında tanınmış bir uzmandır. Çin düşüncesi çalışması, bir Batılı için çeşitli nedenlerle zordur: (i) Çinli filozoflar, düşüncelerini sistematik yollarla yazmamışlardır: Onların takipçileri, üstatlarının düşüncelerini yazıya geçirmiştir; bizzat üstatlar fikirlerini takipçileri için kâğıda dökmemişlerdir. (ii) Bu felsefe üç büyük dini akımla iç içe geçmiş ve onlarla yoğrulmuştur: Konfüçyüsçülük, Taoizm ve Budizm. Buna bağlı olarak, sıradan bir Avrupalının gözünde, Çinliler gerçek ve münasip bir felsefeden yoksundur ya da üç felsefi dine sahiptir. (Ne var ki, felsefenin dinle iç içe geçmiş olması, kültürel açıdan anlamlıdır ve Çinli aydınların tarihsel konumunu da karakterize eder.)

Forke, aslında, Çin düşüncesini Avrupalı formunda sunmaya çalışmıştır; diğer bir deyişle, felsefeyi heterojen unsurların karmakarışıklığından kurtarmıştır. Böylece Avrupa düşüncesi ile Çin düşüncesi arasında birtakım paralellikler kurma şansı bulmuştur. Bu yeniden kurgunun en güçlü ögesi, etikdir; mantık daha önemsizdir, “Zira Çinliler daima mantığın içgüdüsel bir hissine, bir sezgisine sahip olmuşlardı; tanımlanmış bir mantık kavramına, bir mantık bilimine değil.” (Bu nokta, kültürün bir niteliği olarak oldukça önemlidir.) Sadece birkaç yıl önce, Çinli yazar Prof. Hu Shih, yazdığı Çin felsefesi tarihinde (Şangay, 1919)⁽¹⁶⁾ klasik antik metinleri eşerek mantığı daha ön plana çıkardı: O metinlerdeki öğretileri açığa çıkarmak için feci bir çaba harcadı. Belki de, mantık konularıyla hiç ilişkili olmayan Konfüçyüsçülük, Taoizm ve Budizmin hızla yayılışı, mantığın bilimsel çizgilerde gelişmesini önlemiştir. “Çinlilerin hiçbir zaman Gautama’nın Nyâya’sı ya da Aristoteles’in *Organon*’u gibi bir eser çıkarmadıkları doğrudur.” Çin’de “bilgi” (*Erkenntnistheorie*) ile ilişkili bir felsefi çalışma alanı yoktur. Forke, bu alanda, birkaç ufak çalışmanın dışında bir şey bulamamıştır.

Forke, Çin felsefesinin kollarını Çin dışında, özellikle de Japonya’da araştırır. Japonya, felsefe de dâhil olmak üzere yüksek kültür formlarını Çin’den almış ancak bunlara kendi orijinalliğini katmıştır. Japonlar,

Çinlilerin aksine, metafizik ve spekülatif eğilimler taşımazlar (onlar, “pragmatist” ve deneyseldir). Çinli filozoflar, Japonya’ya tercüme edildiklerinde, büyük bir kavrayış kazanırlar. (Bunun anlamı, Japonların Çin düşüncesinden kendi kültürleri için faydalı olanları almış olmalarıdır; aynen Romalıların Yunanlardan aldıkları gibi.)

Castellani, yakın zamanda, *La dottrina del Tao ricostruita sui testi ed esposta integralmente* (Bologna, Zanchelli) ile *La regola celeste di Lao-Tse* (Floransa, Sansoni, 1927) kitaplarını yayımladı.⁽¹⁷⁾ Castellani, Lao-tzu ile Konfüçyüs’ü karşılaştırmaktadır (bunu iki kitaptan hangisinde yaptığını bilmiyorum):

Konfüçyüs, Kuzey’in Çinlisidir, soylu, eğitilmiş, spekülatiftir; Konfüçyüs’ten elli yaş büyük Lao-tzu, Güney’in Çinlisidir, halk adamıdır, cesurdur, hayalperesttir. Konfüçyüs, bir devlet adamıdır, Lao-tzu kamusal faaliyete karşı çıkar. İlki hükümetten ayrı yaşayamaz, ikincisi toplumdan uzaklaşır ve onun faaliyetlerine katılmaz. Konfüçyüs, kadim zamanların kusursuz örneklerine dönebilmek için sırtını yöneticilere ve halka dayamaktan memnundur; Lao-tzu’nun hayalleri doğrudan evrensel masumiyet ve en bakir haliyle doğa çağına uzanır. İlki bir simsar, bir görgü adamıdır; diğeri *keskin dilli* bir inziva adamıdır. Formlar, kurallar ve ritüeller içinde şekillenmiş Konfüçyüs için insan iradesi siyasi fenomenin üretimi ve şekillenmesinde gerekli bir etmendir. Diğer yandan Lao-tzu, istisnasız her şeyin irademizden bağımsız olarak kendi içinde olduğuna inanır; her şeyin insan müdahalesiyle değiştirilemez ve değişmez biçimde kendi ritmine sahip olduğunu düşünür. Lao-tzu için, Konfüçyüs’ün kendisinin lider olduğunu sanan ama aslında yönetilen ve kendisinin denetlediğini sanan ama denetlenen cılız adamı -her bir hareketine neredeyse ayrı bir önem atfeden ve onların önemli olduğunu sanan bir işgüzar ve açığız; Taoizmden uzak düşmüş bu miyop ve mağrur küçük akıl kadar acıklı bir şey yoktur- kadar komik bir şey yoktur.

(Bu pasaj, A. Faggi’nin 12 Haziran 1927 tarihli *Il Marzocco*’daki “Sapere cinese” makalesinden alındı.) Taoizmin ilkesi “yapmaktan kaçınmaktır”; o tam olarak “Tao”dur yani “yol”dur.

Çin tarzı devlet. Çin’de mutlak monarşi M.Ö. 221’de kuruldu ve henedan değişiklikleri ve yabancı işgalleri ile birlikte 1912’ye dek sürdü. İlginç olan nokta şudur: Her yeni efendi, yapıyı merkezi iktidarı ele geçirerek almaya hazır halde buldu. Bu nedenle devamlılık, Çin halkı için

ölümcül ve pasif bir fenomendir. 1912'den sonra bile, durum görece değişmeden kaldı, yani aygıtın bütünü aslında dokunulmamış haldeydi: Tuchun'un⁽¹⁸⁾ yerini Mandarin aldı ve dönem dönem içlerinden biri merkezi ele geçirerek devletin resmi birliğini yeniden tesis etmeye çalıştı. Pan-Çin Kurultayını doğru düzgün başarabilmiş olsalardı, Kuomintang Hanedanı çok daha önemli bir rol üstlenmiş olurdu. Ne var ki hareket zincirlerinden boşanmıştır; öyle görünüyor ki, kitlelerin yapacağı etraflı bir ulusal devrim olmaksızın ebedi bir düzenin tesis edilmesi çok zor olacaktır.

Madde 24. Geçmiş ve Bugün. Ulusal Sanatsal Mirasa Saygı. Bu konudaki ilginç makalelerden biri Luca Beltrami'nin 15 Mayıs 1927 tarihli *Il Marzocco*'da yayımlanan "Difesa d'arte in luoghi sacri e profani" adlı makalesidir.⁽¹⁾ Beltrami'nin günlük gazetelerden aldığı anekdotlar oldukça ilginç ve öğreticidir. Bu konu kültür tartışmalarında daima polemik yaratmak için gündeme getirildiğinden, sözde kültürlü sınıfların kaba gösterişliliği hakkındaki bu anekdotları hatırlamaya değer.⁽²⁾

Madde 25. Machiavelli ve Manzoni. N. Tommaseo'nun *Colloqui col Manzoni* -Teresa Lodi tarafından düzeltilmiş ve ilk kez 1929'da Floransa'da G. C. Sansoni tarafından basılmış- adlı eseri Manzoni'nin Machiavelli hakkındaki görüşlerine birtakım göndermeler içeriyor.⁽¹⁾ Şu pasajı, 3 Şubat 1929 tarihli *Il Marzocco*'daki G. S. Gargano imzalı bir makaleden ("Manzoni in Tommaseo") kopyalıyorum: Manzoni'nin aynı zamanda, Machiavelli etkisinin İtalyanların kafasını önyargılarla doldurduğuna ve birtakım insanların Machiavelli'nin düsturlarını onları pratiğe geçirmeksizin tekrarladıklarına, diğerlerinin ise bu düsturlara göre hareket ederken onları telaffuz etmeye çekindiklerine -"ve onları takdir edenler liberallerdir fakat uygulayanlar krallardır"- inandığı söylenir. Bu son yorum, Tommaseo'ya ait olabilir. Tommaseo, Manzoni'nin statülerin ve parlamentonun güçlerinin garantisine çok az inancının olduğunu ve zamanında tek istediğinin özgürlük pahasına da olsa -"her akılda gerçek bir özgürlük fikri ve her kalpte ortak bir özgürlük hissi olduğunda bile"- birleşik ve güçlü bir ulus olduğunu söyler.⁽²⁾

Madde 26. Peder Bresciani'nin Soyu. Alfredo Panzini. Hesiodos'un *İşler ve Günler* eserinin Panzini tarafından 1928'deki çevirisi (önce Nuov-

va *Antologia*'da ardından Treves tarafından küçük bir ciltte basıldı⁽¹⁾ 3 Şubat 1929 tarihli *Il Marzocco*'da Angiolo Orvieto ("Da Esiodo al Panzini") tarafından incelenmiş.⁽²⁾ Çeviri teknik olarak oldukça akıcı. Metindeki her bir kelime için, Panzini kendine ait iki ya da üç kelime öneriyor. Bu, bir çeviriden çok bir çeviri-yorum ve "birkaç yerde korumayı başardığı belli bir görkemli ciddiyet haricinde, orijinal metnin o kendine özgü karakterinden" yoksun. Orvieto, Panzini'nin bazı ciddi hatalarına işaret ediyor. "Yaşlıları insanlara getiren hastalıklar" yerine, Panzini, "yaşlıların insanlara getirdiği hastalıklar" diyor. Hesiodos, "üzerlerinde palamut taşıyan meşe ağaçları ve merkezindeki (gövdesindeki) arılar"dan bahsediyor, Panzini ise, komik bir şekilde, "dağ meşeleri (!) palamut üretir ve vadilerdeki meşeler (!) gövdelerinde arıları ağırlar" diye çeviriyor (Bir gramer okulu öğrencisi böyle bir hata nedeniyle sınıfta kaldırdı). Hesiodos'a göre, Musalar "şarkılarla yüceltirler"; Panzini'ye göre ise, "şarkı söyleme sanatında yücedirler." Orvieto, Panzini'nin hatalarının sadece üstünkörü Yunanca bilgisine değil, aynı zamanda onun siyasi önyargılarına da (tipik bir Brescianizm örneği) bağlı olduğunu gösteren başka örnekler de verir. Buna göre metni, Hesiodos'u nüfus kampanyasının bir destekçisi olarak göstermek için değiştirir.⁽³⁾

Klasik filoloji dergilerinin Panzini'nin çevirisine önem verip vermediğini görmek gerekiyor. Ne olursa olsun, Orvieto'nun makalesi, benim amaçlarım için yeterli görünüyor (fakat yeniden bakmam gerekecek zira bir bölümü şu anda elimde değil).

Madde 27. Peder Bresciani'nin Soyu. Enrico Corradini. Corradini'nin *Carlotta Corday*'ı Barbera'nın drama serisi içinde yeniden basıldı.⁽¹⁾ 1907 ya da 1908'de yazıldığında felaket bir tepki almış ve sahneden çekilmişti. Corradini, oyunu bir önsözle birlikte yayımladı (Barbera bas-kısı olarak yeniden basıldı); önsözde kendisinin niyetinin Fransız Devrimi'ni gözden düşürmek olduğunu söyleyen *Avanti!*'deki bir makaleyi yerden yere vurdu. Corradini'nin önsözü, teorik bir bakış açısından bile bu Brescianizm gözlemi nedeniyle ilginç olmalı, zira Corradini sanat eserlerindeki "tezlerde" bulunan "küçük yaklaşımlar" ile "büyük yaklaşımlar" arasında bir ayrım yapar gibidir. Doğal olarak, Corradini kendi çalışmasının yaklaşımları "büyük yaklaşımlar" olduğu için, sanatla "siyaset yapma" suçlamasının ona yönlendirilemeyeceğine inanır. ne var ki sorun bu değildir. Sanat eserlerinde düşük ya da yüksek kalitede faz-

ladan sanatsal unsurların olup olmadığına bakılmalıdır; başka bir deyişle, söz konusu eserin “sanat” mı yoksa pratik bir hedefe yönelik bir hıtabet mi olduğuna karar verilmelidir. Corradini’nin tüm eserleri ikinci kategoriye girer: Onlar sanat değildir ve hatta kötü siyasettir; diğer bir deyişle, ideolojik retorikten ibarettir.

Madde 28. İdeoloji, Psikolojizm, Pozitivizm. On dokuzuncu yüzyılın kültürel akımları içindeki bu gelişimi izleyin: duyusalcılık+çevre psikolojizmini doğurur; çevre teorisi pozitivizmle ortaya atılmıştır. Edebiyat-ta Brandes, Taine vs.⁽¹⁾

Madde 29. Doğu-Batı. *L’energie spirituelle* (Paris, 1920) adlı kitabındaki bir ders notunda, Bergson şu sorunu çözmeye uğraşır: Eğer uygarlık, dikkatini ve araştırmalarını somut dünya sorunlarına değil de iç dünya problemlerine odaklasaydı ne olurdu? Bu defa, ruh değil de madde gizemin kaynağı olurdu, diyor.⁽¹⁾

Bu notun okunması gerek. Gerçekte, “uygarlık” Batı demektir çünkü Doğu, sadece iç dünyaya odaklanmış sorgulama safhasında kalmıştır. Bergson’un notları üzerinde çalışırken, şu soru sorulmalıdır: Ruhun bir “gizem” olduğu görüşünü doğuranın aslında madde üzerine çalışmak - yani, bilimlerin hem teori hem de endüstriyel tatbik anlamında kat ettiği uzun yol- olup olmadığı. Yani madde çalışması, düşünceyi belli bir hızda tutarak kişinin “ruhun geleceği”nin ne olabileceğini düşünmesini (tarih durgunken belirmeyen bir sorun) ve böylece ruhun kendini bir şekilde değişken olarak ortaya koyan gizemli bir varlık olarak görünmesini sağlar.

Madde 30. İtalyan Aydınlarının Uluslararası İşlevi. 1929’da veya 1930 başlarında, *Bolletino Storico Lucchese*, Eugenio Lazzareschi’nin Lucca tüccarlarının Ortaçağ boyunca Fransa ile ilişkilerine dair çalışmasını yayımladı. On ikinci yüzyıldan itibaren, Lucca tüccarları düzenli olarak büyük şehir pazarlarını ve Flanders ile Fransa’nın panayırırlarını geziyorlardı ve bunun sonucunda, büyük şirketlerin sahipleri, ticari aracılar veya Fransa ve Burgundy krallarının tedarikçileri, sivil ve finansal idarelerde yetkili ve sözleşmeli personel oldular; tanınmış ailelerin kızlarıyla evlendiler ve neredeyse iki ülkeye ait olduklarını (Lucca ve Fransa) söyleyebilecek kadar kendilerini Fransa’da evlerinde hissettiler.

Bunlardan biri olan Galvano Trenta, 1411 başlarında Paolo Guinigi'ye yazarak, ondan yeni seçilmiş Papa'ya, Fransa Kralı'nın, Luccalı herkesin Paris "yurttaşı" olarak tanınması ricasını iletmesini istedi.⁽¹⁾

Madde 31. İtalyan Ulusal Geleneği Üzerine. B. Barbadoro'nun 26 Eylül 1926 tarihli *Il Marzocco*'daki makalesine bakın.⁽¹⁾ Barbadoro, ikinci Lombard Birliği'ni "Risorgimento'nun muzafferane işlerinin önünü açacak şekilde milletin yabancı baskısından kurtulması yönündeki ilk çaba" olarak tanımlamak ve yorumlamak konusunda uyarılarda bulunur. Aynı zamanda, "II. Frederick'in tarihsel karakterinin hiçbir şekilde Barbarossa ile aynı olmadığını ve ikinci Suabiya'nın İtalyan politikasının da biraz farklı olduğunu" belirtir: "Tarihi yüzyıllar boyunca yarımada'nın kalanından kopuk kalan Güney İtalya'yı kontrol ettiğinden, belli bir dönemde, emperyal otoritenin Merkez'de ve Kuzey'de restorasyonunun son aşamada güçlü bir ulusal monarşinin oluşumuna yol açacağı belliydi."⁽²⁾

Barbadoro, bu cümleye 16 Aralık 1928 tarihli *Il Marzocco*'daki bir notta da⁽³⁾ değinir. Bu sayıda, Michelangelo Schipa'nın *Archivio Storico per le Province Napoletane* içinde yayımlanmış ve konuyu uzun uzadıya işleyen bir makale de mevcuttu.

Akademideki bu eğilim, komünlerin ve mevcut birliği kıran ve onu kendine özgü yeni bir birlikle değiştirme yetisine ya da bilgisine sahip olmayan erken İtalyan burjuvazisinin tarihsel işlevini anlamak açısından çok önemlidir. Toprak bütünlüğü problemi ne gündeme getirilmiş ne de üzerinde düşünülmüştür ve burjuvazinin bu şekilde yeşermesi hiçbir sonuç vermemiştir. Zira kısa süre içinde yabancı işgalleriyle ke-sintiye uğramıştır. Bu sorun, tarihsel materyalizm açısından oldukça ilginçtir ve ben bunun İtalyan aydınlarının uluslararası işlevi konusu ile ilişkili olabileceğini düşünüyorum. Neden tam siyasi otonomiye dahi elde etmiş İtalya'daki burjuva çekirdekler, mutlakiyetçi devletlerin Amerika'nın işgalinde ve yeni pazarların açılmasında sergilediği tarzda bir inisiyatiften yoksundur? İtalyan cumhuriyetlerinin çöküşünün ardında, Doğu Akdeniz ticaretini durma noktasına getiren ya da en azından ke-sintiye uğratan Türk işgalinin ve Amerika'nın keşfi ve Afrika'nın denizden dolaşılmasının sonucu olarak dünyanın tarihsel ekseninin Akdeniz'den Atlantik'e dek kaymış olmasının yattığı söylenir. Peki, neden Kristof Kolomb bir İtalyan cumhuriyeti için değil de İspanya için çalış-

mııştır? Neden büyük İtalyan denizciler başka ülkelere hizmet ettiler? Tüm bunları açıklamak için Türklere ya da Amerika'ya değil, bizzat İtalya'ya bakılmalıdır. Bu süreçte burjuvazi, mutlakiyetçi devletlerden daha iyi gelişmiştir: Yani, total iktidardan ziyade dolaylı iktidara sahip olduğunda. Bu noktada, aydınlar konusu ile ilişkilendirilmesi gereken problem yatmaktadır: Komünlerde bulunabilecek tarzda İtalyan burjuvazisi çekirdekleri kendi anlık aydınlar kategorisini geliştirebilmiş fakat kendi adlarına kozmopolit karakterlerini sürdüren ve güçlendiren geleneksel aydın kategorilerini (özellikle de ruhban sınıfını) asimile etmeyi başaramamışlardı. Diğer yandan, mutlakiyetçi devlet sayesinde, İtalyan olmayan burjuva gruplar bu hedefe kolayca ulaşılar ve hatta İtalyan aydınlarını bile özümstediler. Belki de bu tarihsel gelenek, modern İtalyan burjuvazisinin monarşist karakterini açıklar ve Risorgimento'nun daha iyi anlaşılmasını sağlar.

Madde 32. *Ugo Foscolo ve İtalyan Edebi Retoriği. Sepolcri*, heykellerde ulusun zaferlerini güçlendiren bir motif gören retorik kültürel geleneğin ana “kaynağı” olarak bilinmelidir.⁽¹⁾ “Ulus”, halk değildir; “halk”ın içinde yaşattığı geçmiş de değildir. Aksine, geçmişi andıran somut nesneler bütünüdür. Bu tuhaf çarpıtma, on dokuzuncu yüzyıl başlarında anlaşılabilir olurdu. Çünkü o zaman gençliğin gizli enerjisinin ortaya çıkarılması ve heyecanın artırılması gerekiyordu ama şimdi salt bir dekoratif, harici ve retorik motife dönüştüğünden bir “çarpıtma”dan ibarettir. (Foscolo’da mezarların verdiği ilhamın, bahsi geçen mezar şairliğiyle bir alakası yoktur: O, bir “siyasi” ilhamdır ve bunu kendisi de Guillon’a yazdığı mektupta belirtir.)⁽²⁾

Madde 33. M. Iskowic, *La littérature à la lumière du matérialisme historique*, 1929, 30 frank (1 Şubat 1929 tarihli bültende ilan edildi, *Nouveautés*, listes mensuelles de la M.L.F.).⁽¹⁾

Madde 34. *Geçmiş ve Bugün*. İtalyan yaşamının ahlâki ve entelektüel uyanışı için oldukça ayırt edici bir karaktere sahip bir kampanya olduğu açık olan Prezzolini’nin *La Voce*’si ile ilişkili hareket üzerine (bu konuda büyük bir olgunlukla, *Leonardo*’nun bıraktığı yerden ilerledi ve

a) El yazmasında Gramsci, Papini’nin dergisinin adını yanlışlıkla “Acerba” olarak yazmış.

daha sonra kendini Papini'nin *Lacerba*'sından^a ve Salvemini'nin *Unità*'sından farklılaştırdı ama *Unità*'dan değil de özellikle *Lacerba*'dan^b farklılaştı) 1922'de Casa Ed. La Voce tarafından yayımlanan Giani Stuparich'in Scipio Slataper üzerine yazdığı kitabı okunmalı.⁽¹⁾

Madde 35. *Risorgimento*. Başkentin Torino'dan Floransa'ya taşınması ve Eylül katliamı.⁽¹⁾ Marcus de Rubris tarafından hazırlanan *Confidenze di Massimo D'Azeglio*'ya (Milano: Mondadori, 1930) bakınız; Eserde Massimo D'Azeglio'nun Teresa Targioni Tozzetti ile yazışmaları mevcut.⁽²⁾ Kitapta D'Azeglio'nun kötü niyeti, şüphecilği, Piedmontizmi de dâhil olmak üzere karakteri hafifseniyor fakat Eylül olayları üzerine bazı tespitleri işe yarar ve ilginç.

Madde 36. *Geçmiş ve Bugün*. İtalyan Akademisinin başlangıçtaki faaliyetlerinin yarattığı izlenim hakkında, 15 Haziran^a 1930 tarihli *L'Italia Letteraria*'daki "La prima seduta pubblica dell'Accademia d'Italia" makalesine bakınız.⁽¹⁾ Bir editör, İtalyan Akademisinin ulus içindeki beşeri bilimleri desteklemek için 150 ödül sahibine dağıttığı toplam 1 milyon lireti paylaşırma biçimini şiddetle eleştiriyor: Öyle görünüyor ki, ödüller bol kepçeyle dağıtılmış. Antonio Aniante'nin "Cronaca per la storia" adlı makalesi de oturumu bir kasaba meclisinin toplantısına benzetiyor.⁽²⁾

Madde 37. *İtalyan Aydınlarının Kozmopolit İşlevi*. "Pour Nietzsche, l'intellectuel est 'chez lui,' non pas là où il est né (la naissance, c'est de l'histoire'), mais là où lui-même engendre et met au monde: *Ubi pater sum, ibi patria*, 'Là où je suis père, où j'engendre, là est ma patrie'; et non pas, où il fut engendré." Stefan Zweig, "Influence du sud sur Nietzsche," *Nouvelles Littéraires*, 19 Temmuz 1930 (burası, Alzir Hela ve Olivier Bournac tarafından çevrilen bir kitaptan alınmış olabilir).⁽¹⁾

Madde 38. *İtalyan Edebiyatı'nın Ulusal-Halkçı Olmayan Karakteri*. Orazio Pedrazzi'nin 4 Ağustos 1929 tarihli *L'Italia Letteraria*'daki "Le tradizioni antiletterarie della burocrazia italiana" makalesi.⁽¹⁾ Pedrazzi,

b) El yazmasında Gramsci, "Acerba" yazmış.

a) El yazmasında Gramsci, yanlışlıkla "16 Haziran" yazmış.

belli önemli ayrımları yapamamış. İtalyan bürokrasisinin Pedrazzi'nin söylediği kadar "anti edebi" olduğu doğru değildir fakat bürokrasinin (yani, bürokrasinin üst katmanlarının) kendi faaliyetleri hakkında yazmadığı doğrudur. İkisi arasında fark var; aslında, bürokrasinin kendi edebiyat düşkünlüğü olduğuna inanıyorum fakat bu daha çok "iyi tarz" ve "sanat" ile ilişkili. Bürokratların devasa edebi çöplükten sorumlu olduğu doğru olabilir. Ne var ki, İtalya'nın (Fransa ve diğerlerinden farklı olarak) devlet adamları (askeri ve sivil) tarafından üretilen ve yurtdışındaki diplomatların ve cephedeki subayların faaliyetleriyle alakalı kıymetli bir edebiyat külliyyatına sahip olmadığı doğrudur. Eldeki az sayıdaki eser ise büyük oranda "özür mahiyetinde"dir. "Fransa'da, İngiltere'de, generaller ve amiraller kendi halkları için yazarlar; ülkemizde ise yalnızca üstleri için." Bürokrasi, başka bir deyişle, ulusal bir karakterde değil, bir kast karakterindedir.

Madde 39. Septisizm. Septisizme yöneltilebilecek genel itiraz şu şekilde olabilir: Kendisiyle tutarlı olabilmek için, septik kişi, sıradan hayatın işlerine karışmaksızın bir ot gibi yaşamalıdır. Eğer septik kişi, tartışmaya katılırsa, bu başkalarını ikna edebileceği anlamına gelir; diğer bir deyişle, artık septik değildir ve belli bir olumlu fikri savunmaktadır. Bu da genellikle kötüdür ve sadece işlevsiz olan diğer fikirlerin daha da kötü olduğuna toplumun inandırılması durumunda işe yarayabilir. Robert Ardigò'nun eserinde, Bergson'un iradeciliğinin övüldüğü bir kısım vardır.⁽¹⁾ Peki bu ne anlama geliyor? Bu, pratik yaşam için gerekli unsuru bulmak yolunda karşıt bir sisteme dönmek gerektiğinde kişinin dünyayı açıklamak için kendi felsefesinin yetersizliğini kabul etmesi anlamına gelmez mi? Ardigò'nun bakış açısı (G. Marchesini tarafından derlenen ve düzenlenen *Scritti vari*'de bulunabilir, Floransa, Le Monnier, 1922) Marx'ın Feuerbach üzerine tezleriyle karşılaştırılmalıdır.⁽²⁾ Eserde Marx'ın, vulgar materyalizmin felsefi konumunu ne kadar aştığı tam olarak gösterilmektedir.

Madde 40. Pirandello. Pirandello'nun oyunlarında gizlenmiş dünya görüşü üzerine, Benjamin Crémieux'un *Enrico IV*'ün Fransızca çevirisi-ne (Editions de la N.R.F.) yazdığı önsöze bakılmalı.⁽¹⁾

Madde 41. Mesleki Rehberlik. 6 Ekim, 3 Kasım ve 17 Kasım 1928 ta-

rihli *La Civiltà Cattolica*'daki Peder Brucculeri çalışmalarına bakın: Bu çalışmalar, bu konuda genel bir başlangıç araştırması için gerekli ilk malzemeleri içeriyor.⁽¹⁾ Bu, üzerinde çalışılması karışık bir konu, zira: (i) Mevcut toplumsal rol dağılımında belli grupların mesleki (en geniş manada) seçenekleri, farklı iktisadi (beklemeye tahammülleri yoktur) ve teknik (her okul yılı kariyer seçimi yapmak zorunda olan bireyin genel eğilimlerini değiştirir) kaygılarla sınırlıdır; (ii) bir bireyin yeteneklerini değerlendirmesi beklenen kurumların, birey karşıyken bile onu belli bir işi yapabilecek gibi gösterebilmesi tehlikesi daima göz önüne alınmalıdır. (Bu tür bir durum, rasyonalizasyonun başlamasıyla birlikte önemsenmelidir; bu sadece teknik değil aynı zamanda maaşlarla ilgili de bir sorundur. Bir dereceye kadar, en azından, Amerikan endüstrisi rasyonalize edilmiş sanayiye işçi “seçmek” için yüksek maaşları kullanmıştır. Ne var ki, diğer endüstriler de -bu bilimsel ve sözde bilimsel şemaların oluşmasıyla birlikte- tüm geleneksel vasıflı işçileri kendileri için sinirsel enerjilerindeki aşırı tüketimi karşılayabilmek amacıyla kendi yaşam düzeylerine yetecek maaş seviyelerini yakalamaksızın kendilerinin rasyonalize edilmesine ses çıkarmamaya “zorlamış” olabilirler. Bu da gerçek bir toplumsal tehlikeye götürebilir: Mevcut ücret yapısı temelde kas gücüne karşılık belirlenmiştir. Yaşam biçiminde belli bir değişim olmaksızın, rasyonalizasyonun gelişiyile birlikte, sınır sisteminde hızlı bir bozulma görülebilir ve beklenmedik bir sağlık krizi oluşabilir.) Bu konu da, devlet iş okulu mantığıyla değerlendirilmelidir.

Madde 42. Roma Geleneği. Roma geleneği ile ilişkili ideolojiye yönelik çeşitli tepkilerin (ve bunların farklı karakteristiklerinin) bir listesini yapın. İtalya'da fütürizm bu tepkinin bir türüdür, zira İtalya'da Roma geleneği ile yakından ilişkili geleneksel ve akademik retoriğe karşı çıkmıştır. (Giusti'nin *La terra dei morti* eserinden: “Zaten büyüktük ama henüz bunu ortaya çıkaramamıştık”; Carducci'den: “Dünyada sivil/büyük, soylu olan her şey, hâlâ Roma'ya özgüdür”: Bu kişiler, bu retoriğin “modern” bir örneği olarak Foscolo'nun *Sepolcri*'sine borçludur.)⁽¹⁾ Bu tepkinin farklı yönlerinin yanı sıra farklı karakteristikleri de vardır. Örneğin, modern İtalya'nın Roma geleneğinin mirasçısı olduğu (Lessing'in sözü: “Roma leşlerinin çözünmesiyle oluşan solucanlar”) fikrine karşı çıkar ya da bizzat geleneğin önemine kafa tutar.⁽²⁾ Wells'in (çevirmen Lorizio'nun polemik yaratan bir notuyla birlikte Laterza tarafından

basılan)⁽³⁾ *A Short History of the World* eserinde bu tepki, farklı niteliklere bürünür: (i) Antik dünya tarihinin Roma İmparatorluğu ile birleşik hale geldiği fikrini yadsır; bunu Çin, Hindistan ve Moğol tarihi üzerinden dünya tarihini genişleterek yapar; (ii) Roma tarihinin büyüklüğünü ve geleneğini bir siyasi (Kutsal Roma İmparatorluğu) ve kültürel (Katolik Kilisesi) akım olarak değersizleştirir. Wells'in kitabındaki ilk tespit doğru olsa da, ikincisi yeni ideolojik unsurlarla zayıflamıştır ve ahlâkçı olarak nitelenebilir.

Dikkate değer bir diğer unsur da, Romalı olmayan etmenlerin modern ulusların oluşumundaki katkısıdır: Romano-Germen devletlerin oluşumundaki Germen unsur. Bu konu, Almanlar tarafından da desteklenmiştir ve Reformasyonun modernitenin öncül bir aşaması olarak önemi konusundaki tartışmalarda gündemde kalmıştır. Romano-Germen devletlerin oluşumunda, bir de, üçüncü ve kimi zaman dördüncü bir unsur, Roma ve Germen unsurlarının yanı sıra belirleyicidir. Fransa'da, Roma ve Frenk unsurların yanı sıra yerli Gal nüfusun katkısıyla Kelt unsurları da mevcuttur. İspanya'da ise, Ortaçağ boyunca bilimsel katkılarıyla birlikte Arap unsurları da vardır. Fransız medeniyetinin oluşumundaki Gal unsuruna gelince, karışık bir tarihsel ve popüler karakter edebiyatı daima olmuştur. İncelenmesi gereken yakın tarihli bir eser, Camille Jullian'ın *Histoire de la Gaule* kitabıdır.⁽⁴⁾

Kitapta (Cilt VIII, s. 311) “emperyal tarih takıntısından” kurtulmanın tam zamanı olduğu ve “kendimizi Roma İmparatorluğu'ndan miras kalan hissetme ve düşünme tarzlarından kurtarmayı öğrenmek zorunda olduğumuz” yazar. “Tarihçi, klasik eğitimimizin sonucunda edindiğimiz neredeyse aşılabilir önyargıların üstesinden gelebileceğimizin bilincinde olmalıdır.”⁽⁵⁾ Piero Baroncelli'nin 16 Mart 1929 tarihli *Nuova Antologia*'daki “La figura di Roma in uno storico celtista” makalesinde, Jullian'ın bu önyargıların yerine başka önyargıları (Kelt takıntısı) getirdiği yazmaktadır. Yine de, Jullian gibi akademi üyesi nitelikli bir tarihinin tezini desteklemek için böylesi anıtsal bir çalışmaya imza atmış olması ve akademi ödülünü hak etmesi kayda değerdir. Baroncelli şöyle diyor: “Bugünlerde ülkemize bakan herkeste beliren *kıskançlık*, yabancı ülkelerin şu ya da bu şekilde Roma veya İtalya adını kirletme gayreti içindeki yayınlara verdikleri destekten de bellidir. Bunlardan biri, yukarıda sözü geçen *Histoire de la Gaule*'dur. Geniş bir ilgi gören bu çalışma, boyutu nedeniyle etkileyici ve yazarının ünü nedeniyle saygın-

dır.”⁽⁶⁾ Ekliyor: “Bugünlerde antik Roma imajına yönelik *aşağılamalara* gelince, öyle iyi biliyoruz ki belli insanların gözünde Roma’ya, muallimeye ve halkların öğretmenine dair ciddi anlamda yanlış bir şeyler var: Roma, en başından itibaren, hep İtalya olmuştur.”⁽⁷⁾ Baroncelli de, saldırdığı kişilere karşı önyargılarını harekete geçirir ve daha önemlisi önyargılarını siyasi bir örtüyle kaplar. Bu konu serinkanlılıkla ele alınmalıdır. Roma geleneğinden bugüne gerçekten ayırt edici ve aleni ne kalmıştır? Somut manada, çok az şey: En çarpıcı modern faaliyetler iktisadi (hem teorik hem pratik) ve bilimseldir ve bunların hiç biri Roma dünyasının devamı niteliğinde değildir. Hukuk alanında bile: Roma geleneğinin, Germen geleneğine ve daha yakın tarihteki Anglo-Sakson geleneğine kıyasla konumu nedir? Ve hangi coğrafi bölgede Roma hukuku daha yaygındır? Ayrıca geleneksel hale gelen Roma hukukunun, Roma’nın çöküşünden sonra Konstantinopolis’te geliştirildiği unutulmalıdır. Roma devlet geleneği konusuna gelince, İtalya’nın (yani mevcut haliyle İtalya’nın) o geleneğin bir devamı olmadığı (Sorel’in tespiti) açıktır.⁽⁸⁾ Ezio Levi’nin, İspanya’daki Arap geleneği ve onun modern uygarlık üzerindeki etkisine dair eserini gözden geçirmeli.⁽⁹⁾

Madde 43. 1863’te *La Gala Kardeşlerin Tutuklanması Süreci*. “Ricordi personali di politica interna” (*Nuova Antologia*, 1 Nisan 1929) başlıklı makalesinde, Tommaso Tittoni *La Gala* kardeşlerin Cenova’da tutuklanmasına dair daha önce yayımlanmamış detaylar veriyor.⁽¹⁾ Papalık Devletleri’nden sığınma hakkı isteyen *La Gala* kardeşler, Vincenzo Tittoni’nin (Tommaso’nun babası) doğduğu Manziana’ya yakın ufak Oriolo Romano köyüne yerleşirler.⁽²⁾ Ulusal Komite’nin Roma temsilcisi olan Vincenzo’nun bir arkadaşı, *La Gala* kardeşlerin Civitavecchia’da *Aunis* adlı buharlı gemiye bindiklerini bildirir.⁽³⁾ Gemi, Leghorn ve Cenova üzerinde Marsilya’ya gitmektedir. Komite o sırada Leghorn’da bulunan Vincenzo’yu bilgilendirir fakat haber ona ulaştığında *Aunis*, çoktan Cenova’ya doğru yola çıkmıştır. Vincenzo doğruca valiye gider ve onu Cenova Valisi’ne telgraf çekmeye ikna eder. Cenova Valisi, bakanlıktan talimat beklemeden, *La Gala* kardeşleri *Aunis*’ten çeker alır. *La Gala* olayına dair, Isaia Ghiron, “Annali d’Italia in continuazione al Muratori e al Coppi,” *Rassegna Storica del Risorgimento*, 1927, no. 1 ile özellikle 1863 tarihli *La Civiltà Cattolica*’yı karşılaştırın (*La Gala* kardeşler Temmuz 1863’te tutuklandılar).⁽⁴⁾

Madde 44. T. Tittoni, "Ricordi personali di politica interna," *Nuova Antologia*, 1 Nisan-16 Nisan 1929.⁽¹⁾ Tittoni, bu anıları, bu olayın ılımlı bir liberal ya da daha doğrusu ruhani bir muhafazakâr olarak kendi kariyerindeki siyasi faaliyetleri ile nasıl örtüştüğünü göstermek amacıyla uzlaşmadan⁽²⁾ hemen sonra yazmıştır. "Anılar"ın bütün içeriğinin şu noktada yoğunlaştığını söylemek yanlış olmaz: 1870'ten⁽³⁾ günümüze değin İtalya tarihini ruhban muhafazakârlarla demokrasi arasındaki mücadele veya ulusal yaşam üzerinde ruhban sınıfın nüfuzunu tekrar tesis etme demagojisi olarak yeniden kurgulama çabası. Buna bağlı olarak Tittoni'nin temsil ettiği oranda muhafazakâr akımın faaliyetleri gözler önüne serilir. Tittoni'nin bazı tespitlerini not aldım:

Katolik Hareket'in tarihine dair. Kasım 1871'de, IX. Pius'un onayıyla yerel seçimlere katılmak üzere Roma Birliği kurulur. Pius için, Katoliklerin belediye meclislerine ve genel meclise katılması, Kutsal Kilise'ye itaat ile eşanlamlıdır.⁽⁴⁾ Paolo Campello della Spina, *Ricordi di più che cinquant'anni*, Roma, Loescher, 1910. Kitapta şöyle yazıyor: "IX. Pius sabah ayinlerine katılmayı alışkanlık edinmiş ve kimi zaman da bahçe-deki yürüyüşlerinde ona eşlik edenlere şöyle dedi: 'Ama kesinlikle, kesinlikle anlamadılar, hâlbuki onlara defalarca söyledim, yerel seçimlere katılmalarını istiyordum.'"⁽⁵⁾ Roberto Stuart ve diğerlerinin muhafazakâr bir Katolik partisi kurma ve ardından da Katolik bir meclis grubu oluşturma çabalarına, Vatikan tarafından önü kesilen (yine de, Vatikan'ın buna bir süreliğine göz yumduğu bilinmelidir) çabalara dair bilgiler de var.

Pozitivizm ve reaksiyon. Tittoni şöyle yazıyor:

Uzun süre boyunca, Auguste Comte'un *Cours de philosophie positive* eseri, benim felsefi ve siyasi başucu kitabım oldu.⁽⁶⁾ Bana göre, bilimle din arasında olduğu varsayılan çelişkiyi Comte'tan iyi çözen kimse yoktur. Comte, bilimi mantıkla, dini hisle özdeşleştirir ve özgür düşünce çeperini inanç çeperinden ayrı tutar. Comte, Papalığı, toplumun korunması için önemli bir unsur olarak değerlendirir. Yaşamının sonlarına doğru, papanın başını çektiği dindar ve toplumsal bir savunma birliği kurulmasını hayal etmiştir. *Catechisme positiviste* adlı kitapçığı günümüze bile uygundur.⁽⁷⁾ Bu kitapçığı Roma'daki sokak satıcılarından buldum ve içinde şu ithafı gördüm: "A Monsieur Bex, Général des Jésuites, offert par l'auteur Auguste Comte, Paris le 19 aristote

69.” Littré’ye buradaki imzanın kopyasını gönderdim ve bana onun doğruluğunu onayladı.⁽⁸⁾ Peder Bex ise kitaba hiç ilgi göstermemiş olacak ki, sayfaları bile daha açılmamış.

(Ama sonuçta kitabın başka bir kopyasını da okumuş olabilir.)

1898 olayları üzerine.⁽⁹⁾ Seçim sistemleri icat edildi: Sayın Gianforte Suardi’nin anılarından Tittoni’nin alıntılacağı bir pasaja göre, Rudini-Pelloux kabinesi seçim yasasını değiştirdiğinde, seçmenler oylarını doğum yerlerinde kullanmaya mecbur bırakılmıştı. Bunun amacı “Torino’dakiler gibi yapay (!) grupların oylarını önlemektir. Torino’daki demiryolu çalışmaları nedeniyle öyle çok sayıda demiryolu işçisi vardı ki, bunlar Romagna ve İtalya’nın diğer bölgelerinden geçici bir yapay (!) işçi çoğunluğuna neden oluyorlardı.” Tittoni’nin anılarında daima gerici-lerin ön planda olduğu bu tür siyasi dalaverelere dair çok sayıda bölüm vardır.

Tittoni, Napoli Valisi, 1900-1903. Idyll: Suçlandığı somut olgulardan hiç bahsetmez. Parlamento Çalışmaları 1903’e bakın: 2 Aralık Oturumunda Tittoni, *Propaganda* tarafından yöneltilen suçlamaları dile getiren Barzilai ve Bissolati’nin saldırısına maruz kaldı.⁽¹⁰⁾

1904 olayları. Tittoni’nin 1904’teki hareketlerini, Gianforte Suardi’nin 1 Kasım 1927 tarihli *Nuova Antologia*’da yayımladığı makaleyi özetlerken anlattım.⁽¹¹⁾ Tittoni, lafı daha da fazla uzatan biridir.

Tittoni ile Giolitti. Tittoni, Giolitti ile siyasi ilişkilerini çok açık bir şekilde anlatmaz. Onunla çok yakın iş birliği yapmıştır; aslında bu iş birliği Giolitti’nin siyasetini değerlendirmek açısından da önemlidir. Tittoni’nin Sonnino ile Rudini’ye yaptığı göndermeler de eksik ve işe yaramazdır.⁽¹²⁾

1907’deki ruhban karşılığı dalgası. Temmuz 1907’deki Fumagalli-don Riva skandalı ve Alassio olayları.⁽¹³⁾ Tittoni ruhbanların tarafında.

Tittoni, iç savaş yanlısı. Tittoni, bir yerlerde patlak veren ayaklanmaları bastırmak için gerekli polis gücünü toplamak amacıyla diğer bölgelerden eleman getirmek zorunda kalınmasına hayli şaşırılmıştı. Haziran 1914’teki Kızıl Hafta boyunca, Ravenna güçleri Ancona’daki ayaklanmaları bastırmak için görevlendirildi.⁽¹⁴⁾ Daha sonra, Ravenna Valisi, polis gücünden yoksun kaldığı için, kendini valiliğe kilitlemek ve şehri isyancılara terk etmek zorunda kaldı. “Birkaç olayda, kendi kendime, yarımada boyunca bir isyan dalgası aynı anda patlak verse hükümetin

elinden ne gelirdi, diye sordum.” Tittoni, hükümetin, “gönüllü polis güçleri” toplamasını önerdi: Sıla iznindeki subayların komutasına verilecek eski askerler. Tittoni’nin fikri düşünölmeye değerdı ancak bir sonuç getirmedi.

Halk Partisi. Tittoni, Halk Partisinden çok şey bekliyordu ve şayet ilk Katolik siyasi harekete benzer olsaydı katılabilirdi de. O, sadece Miglio-li’ye değıl, Meda ve Rodinò’ya da karşıydı.⁽¹⁵⁾

Madde 45. *Enrico Catellani*, “La libertà del mare,” *Nuova Antologia*, 1 Nisan 1929.⁽¹⁾

Madde 46. *Claudio Faina*, “Il carburante nazionale,” *Nuova Antologia*, 16 Nisan 1929⁽¹⁾ (Faina’nın *Nuova Antologia*’da yayımlanan ve başka bir yerlerde de sözü geçen eski makalesinin bir devamı).⁽²⁾

Madde 47. *Katolik Hareket.* Gianforte Suardi, 1 Mayıs 1929 tarihli *Nuova Antologia*’da (“Costantino Nigra e il XX settembre 1870”)⁽¹⁾ Katoliklerin X. Pius’un onayıyla -uzlaşmadan evvel dikkate almadığı bir ayrıntı- 1904 seçimlerine katılmasına dair 1 Kasım 1927’de⁽²⁾ yaptığı değlendirmeye bir ayrıntı ekliyor.⁽³⁾ Bergamo’dan gelen grubu (Paolo Bonomi vs.) selamlayan X. Pius’un şunları söylediği aktarılıyor: “Rezzara’ya -(izleyiciler arasında olmayan ve bilindiğı gibi, Katolik organizasyonun en saygın üyelerinden)- size verdiğim yanıtı iletin ve *ona papanın hiçbir şey söylemeyeceğini aktarın.*”⁽⁴⁾ İtalik kısım, tam olarak daha önce bahsi geçmemiş bölümdür. Harika ve görölebileceğı gibi, büyük bir ahlâki anlam içeriyor.

Madde 48. *Domenico Spadoni*. “Le società segrete nella rivoluzione milanese dell’aprile 1814,” *Nuova Antologia*, 16 Mayıs 1929.⁽¹⁾ Askeri komplo nedeniyle yapılan bir yargılamanın Spadoni tarafından keşfedilen tutanaklarına göre Masonlar, (Bakan Prina’nın öldürölmesiyle sonuçlanan) o kalkışmaya iştirak etmişler.⁽²⁾ Birtakım yeni ayrıntılar ama çok da gerekli değıl.

Madde 49. *Bernardo Sanvisenti*. “La questione delle Antille,” *Nuova Antologia*, 1 Haziran 1929.⁽¹⁾ Monroe doktrini üzerine; Birleşik Devletler ile Latin Amerika ilişkileri üzerine vs. Bu konuda Güney Amerikalı

5.4 Hapishane Defterleri - Defter 5

yazarlara ait kitapların bibliyografik referansları mevcut; aynı zamanda Birleşik Devletler'in hâkimiyeti ile ilişkili kültürel hareketlere dair işe yarar bilgiler de var.

Madde 50. Japon Kültürü Üzerine Kısa Notlar. 1 Haziran 1929 tarihli *Nuova Antologia* Rafaella Pettazzoni'nin *La mitologia giapponese* kitabına yazdığı girişi yayımladı ("La religione nazionale del Giappone e la politica religiosa dello Stato giapponese"). Bu kitap, Bologna'daki Zanichelli tarafından "Testi e documenti per la storia della religione" dizisi içinde basılmıştı.⁽¹⁾ Pettazzoni kitabına neden *Mitoloji* başlığını koymuş? "Din" ile "Mitoloji" arasında belirgin bir fark vardır ve bu iki sözcük arasındaki ayrımı korumak önemlidir. Japonya'da din salt bir "mitoloji"ye mi dönüşmüştür? Başka bir deyişle, salt bir "sanatsal" veya "folklorik" unsur haline mi gelmiştir? Yoksa hâlâ canlı ve işlevsel bir dünya görüşünün önemine sahip midir? Giriş kısmından, Pettazzoni'nin Japon dinine canlı ve işlevsel bir dünya görüşü atfettiği anlaşılıyor ancak başlık yanıltıcı. Bu girişin bazı kısımlarını, "aydınlar" konusuna bir "Japonya" bölümü eklemek amacıyla not ediyorum.

Japonya, Budizm ile M.S. 552'de tanıştı. O zamana dek, Japonya tek bir dini, ulusal din olarak tanımıştı. 552'den günümüze değin, Japonya'da din tarihi bu ulusal din ile Budizm (ulus dışı ve uluslarüstü bir din türü, aynen Hristiyanlık ve Müslümanlık gibi) arasındaki ilişkiler ve etkileşimlerle belirlendi. Japonya'ya 1549'da Cizvitler tarafından (Francis Xavier) getirilen Hristiyanlık, on yedinci yüzyılın başlarında yok edildi; ardından on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Protestanlar ve Katolik misyonerler tarafından tekrar getirildi ancak o kadar önem arz etmedi. Budizmden sonra, ulusal din Çince-Japonca bir ad aldı -yani, "tanrıların (Çince: *Shen*) yolu (Çince: *tao*)"- *butsu-do* ise Budizmi ifade ediyordu ("do" -yol; "butsu" -Buddha). Japoncada, *Shinto*'ya *Kami-no-michi* (Kami-tanrılar) adı verildi. *Kami*, Batılı anlamda "Tanrı" demek değildir; daha çok, ilahlaştırılmış ataları da kapsayacak biçimde "ilahi varlıklar" anlamına gelir. (Çin, Japonya'ya Budizmi götürmekle kalmadı, aynı zamanda ulusal dine çok daha derinden işlemiş gibi görünen atalara tapınma olgusunu da taşıdı.) Temelde, Şintoizm bir doğa dinidir, doğa tanrılarına tapınmadır. Bu tanrıların en önemlileri; Güneş Tanrıçası *Amaterasu*, Fırtına Tanrısı *Susanowo*, Cennet ve Yeryüzü çifti *Izanagi* ile *Izanami*'dir. Şintoizmin modern Batı'da tama-

men yok olmuş fakat kadim toplumların uygarlaşmış halkları arasında yaygınlaşmış bir din türü (Mısırlıların, Babillilerin, Hintlilerin, Yunanların, Romalıların vs.) olması ilginçtir. *Amaterasu*, Osiris ya da Apollo veya Artemis gibi bir tanrıdır; Japonlar gibi modern bir uygar toplumun böyle bir tanrıya tapıyor oluşu da ilginçtir. (Ne var ki, olaylar göründükleri kadar basit olmayabilir.) Ayrıca, bu ulusal dinin yanı sıra bir de uluslarüstü bir din olan Budizm vardır; bu nedenle, Japonya'nın da aynen Batı'nın geçirdiği dinsel gelişmeyi (Hristiyanlık) geçirmekte olduğunu söylemek yanlış olmaz. Hiç şüphesiz, Hristiyanlık ve Budizm kendi alanlarında eşzamanlı olarak yayılmışlardır. Dahası, Avrupa'da yayılan Hristiyanlık, Filistin Hristiyanlığı değil, Roma ya da Bizans (liturjik dil olarak Latince ve Yunanca sayesinde) Hristiyanlığıdır. Aynı şekilde, Japonya'da yayılan Budizm de, Hint Budizmi değil, Çin (liturjik dil olarak Çince sayesinde) Budizmidir. Hristiyanlığın aksine, Budizm mevcut ulusal dinlerin yaşamasına izin vermiştir (Avrupa'daki ulusal eğilimler ise kendilerini Hristiyanlık ile ifade etmişlerdir).

Başlangıçta Budizm, Japonya'daki eğitimli sınıflar tarafından Çin medeniyeti ile birlikte kabul görmüştü (fakat Çin medeniyetinin getirdiği, yalnızca Budizm miydi?). Böylece dini bir eş zamanlılık vuku buldu: Budizm-Şintoizm. Konfüçyüsçülük unsurları. On sekizinci yüzyılda, bu eş zamanlılığa karşı ulusal din cephesinden bir tepki doğdu ve bu tepki 1868'de modern Japonya'nın doğuşuyla doruk noktasına ulaştı. <Şintoizm> devlet dini olarak ilan edildi. Budizm baskı altına alındı ama sadece kısa süreliğine. 1872'de, Budizm resmi olarak tanındı ve hem işlevleri (temelde, diğerlerinin yanı sıra, halka yurtseverlik, yurttaş sorumluluğu ve sadakat hislerini ve ilkelerini aşlamak şeklindeki pedagojik işlevi) hem de hakları ("Şinto Başkanlığı"nın kaldırılması ve hem Şintoizmi hem de Budizmi gözeten bir Dini İşler Bakanlığı kurulması) bakımından Şintoizm ile eşit statüye yükseltildi. 1875'te ise, hükümet politikasını yeniden değiştirdi: İki din ayrıldı ve <Şintoizm> giderek daha ayrıcalıklı ve benzersiz bir konum elde etti. Çeşitli bürokratik önlemler ardı ardına geldi ve Şintoizm yurtsever ve ulusal bir kurum statüsü kazandı. Dini karakteri ise resmi bir bildiriyle desteklendi (sanki imparatorun Roma kültüne benzer bir kuruma dönüştü ama tek bir farkla; o da Şintoizmin kelimenin tam anlamıyla bir din olmaması ve bir Hristiyanın bile onu uygulayabilecek olmasıdır). Japonlar herhangi bir dini seçebilirler ama imparatorun resmi önünde eğilmek zorundadırlar.

Bu şekilde, devletin Şinto'su kendini tarikatların Şinto'sundan ayırdı. Bu durum bürokratik olarak da meşrulaştırıldı: Eğitim Bakanlığı içinde bugün bir de Şintoizmin farklı kiliseleri ve farklı Budist ve Hristiyan kiliseler için "Dinler Başkanlığı" ve İçişleri Bakanlığı içinde bir de devlet Şintoizmi için bir "Tapınaklar Başkanlığı" vardır. Pettazzoni'ye göre bu reform, Batı yasalarının Japonya'ya mekanik bir şekilde uyarlanmasının bir sonucudur: Diğer bir deyişle, amacı din özgürlüğü ilkesini ve devletin gözünde tüm dinlerin eşitliğini hayata geçirmek ve Japonya'yı, Şintoizmi Batı'daki din türünden farklı bir din olarak tanımak suretiyle içine düştüğü içe kapanıklık ve gerilikten kurtarmaktır.

Pettazzoni'nin eleştirisi, bana yapaymış gibi geliyor (Çin'de Sun Yat-sen ve onun Üç İlkesi konusunda neler olduğuna bakın⁽²⁾: Devlet içinde bir tür dinsel olmayan kült şekilleniyor. Bana öyle geliyor ki, Sun imajına tapma, Japonya'nın mevcut imparatoruna tapmayla aynı şekilde işliyor). Halk arasında ve hatta eğitilmiş insanlar arasında ise bir din olarak Şintoizm bilinci ve hissi hâlâ canlıdır. (Bu doğaldır fakat kimse-nin Reformun⁽³⁾ önemini inkâr edeceğini sanmıyorum. Bu Reform bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde ne kadar paradoksal olsa da seküler bir bilincin oluşmasına yol açmıştır.) (Şintoizmin bir devlet dini olup olmadığı tartışması, bana göre Japon kültürü konusunun en önemli kısmıdır fakat Hristiyanlığın bu çizgilerde ele alınamayacağı da açıktır.)

Madde 51. Çin Kültürü Üzerine Kısa Notlar. 4 Mayıs ve 18 Mayıs 1929 tarihli *La Civiltà Cattolica*'daki "Il riformatore cinese Suen Uen e le sue teorie politiche e sociali" makalesinden:⁽¹⁾

Milliyetçi parti, üst üste Sun Yat-sen'i onurlandıracak karar-neler geçirmektedir. Bunların en önemlisi, "Pazartesi törenini" şart koşandır. Her Pazartesi, tüm okullarda, işyerlerinde ve asker-i birliklerde ve milliyetçi parti ile bir şekilde ilişkili tüm kurum-larda herkes, "Ulusun Atası" önünde toplanacak ve hep beraber üç kez başlarını öne eğeceklerdir. Bunu onun öğretilerinin özü-nü içeren "Siyasi Ahit"inin okunması izleyecektir. Ardından üç dakika boyunca ahitteki büyük ilkeler üzerine sessiz meditasyon yapılacaktır. Bu tören, her önemli toplantıdan önce gerçekleştirilecektir.

San Min Chu I (Halkın Üç İlkesi) eseri, Katolikler ve diğer tüm din

mensupları tarafından yürütülenler de dâhil olmak üzere tüm okullarda mecburidir; bu, okulların yasal varlığı için önkoşuldur. Çin'deki Papalık Elçisi Monsenyör Celso Costantini, Tusawei'deki Sinoloji Başkanlığının bir üyesi de olan İtalyan Misyoner Peder Pasquale D'Elia S. J.'e yazdığı bir mektupta bu yasal yükümlülüklerle ilgili görüşlerini bildirmiştir.⁽²⁾ Mektup, *Le triple démisme de Sun Wen* adlı eserin başlangıç sayfalarında verilmiştir; traduit, annoté et apprécié par Pascal M. D'Elia, S. J., Bureau Sinologique de Zi-Ka-Wei, Imprimerie de T'ou-Sè-Wè, Şangay, 1929, 8°, clviii+530 sayfa, 4 Çin doları.

Costantini, Sun'un "ilahlaştırıldığını" kabul etmez:

Hristiyan öğrenciler, Sun Yat-sen'in portresi önünde saygıyla eğilmekten imtina etmemelidirler. Kendi içinde ve doğası gereği, başını eğmenin batıl bir tarafı yoktur. Hükümetin niyetine göre, bu tören Ulusun Atası addedilen bir adama basit bir yurttaşlık bağlılığından başka bir şey değildir. Aşırı olabilir fakat asla putperestçe değildir (hükümetin kendisi ateisttir) ve hiçbir adak içermez. Bazı yerlerde bu uygulama istismar edilir ve adaklar sunulursa o zaman batıl kabul edilmeli ve Hristiyanlar herhangi bir iştiraktan kaçınmalıdır. Bizim görevimiz yanlış anlamaları önlemek ve bu tür sivil törenlerin anlamına dair belli şüpheler belirmediğinde öğrencilerimizi aydınlatmaktır.

Halkın Üç İlkesi'nin mecburi öğretimi konusunda, Costantini şöyle yazıyor:

Bana göre, Dr. Sun Yat-sen'in Üç İlkesi'ni devlet okullarında öğretmek değilse de anlatmak meşrudur. Bu konuda bir özgürlük söz konusu değildir; hükümet tarafından olmazsa olmaz koşul olarak dayatılmıştır. Üç İlke içindeki bazı şeyler iyidir ya da en azından kötü değildir ve az ya da çok Katolik sosyolojiyle (*Respublicae novarum, Immortale Dei, Codice sociale*) bir şekilde bağdaştırılabilir.⁽³⁾ Okullarımızda bu konunun Katolik doktrine ve Hristiyan sosyolojisine hâkim Katolik öğretmenler tarafından anlatılmasını sağlamalıyız. Belli şeyler açıklanmalı ve düzeltilmeli.

La Civiltà Cattolica'daki makale, Katoliklerin Çin milliyetçiliğine karşı duruşunu özetliyor: Görülebileceği gibi, aktif bir duruş, zira bizzat doktrinleri kendilerine özgü bir şekilde yorumlayan "Katolik milliyetçi" bir eğilimin peşinde. Siyasi-tarihsel bir bakış açısından, Cizvitlerin

bu konuma nasıl geldiğini sorgulamaya değer; bu, 1925'ten Çin'deki olaylara dek *La Civiltà Cattolica*'da yayımlanan her şeyin bir özetini de sağlayacaktır. Kitabında, Peder D'Elia, bu yeni fikirleri ifşa etmektense sessiz durmanın daha akıllıca olacağını düşünen okurlarının yöneltebileceği itirazları sezer. "D'Elia, biraz da haklı olarak, şöyle yanıtlar: 'Bu sorunlar sessiz kalarak çözülmez. Beğenin ya da beğenmeyin, Çinli Katolikler bu soruları taraflı ve düşman yorumculardan duyacaklardır. Eğer Sun Yat-sen'in doktrinini onlara doğrudan götürerek onları biz yönlendirirsek çok daha az tehlike olacaktır. Çinlilerin, hem Çinli kalarak hem de Sun Yat-sen'in bazı teorilerini önemseyerek de iyi Katolikler olabileceklerini göstermek için sıkı çalışmalıyız.'"

Madde 52. *Domenico Meneghini*, "Industrie chimiche italiane," *Nuova Antologia*, 16 Haziran 1929.⁽¹⁾

Madde 53. *Reform ve Rönesans*. *Cusali Nicholas*. 16 Haziran 1929 tarihli *Nuova Antologia*, L. von Bertalanffy'ye ait "Un cardinale germanico (Nicolaus Cusanus)"⁽¹⁾ başlıklı bir yazı yayımladı. Bu yazı hem kendi içinde hem de ardından gelen editör notu nedeniyle oldukça tuhaf. Bertalanffy, herhangi bir metinsel ve bibliyografik tenkit olmaksızın Cusa'nın Alman-Protestan bakış açısını takdim ediyor. *Nuova Antologia*, acımasız bir tarzla, Bertalanffy'nin "Cusa hakkında geçtiğimiz on yıllar boyunca İtalya'da üretilen sayısız önemli eseri" belirtmeyi unuttuğunu ifade ediyor ve bunların bir listesini, Rotta'ya dek uzanacak biçimde kendisi veriyor.⁽²⁾ Kayda değer tek görüş son birkaç satırda mevcut: "Bertalanffy, Cusa'yı modern liberal ve bilimsel düşüncenin bir öncülü olarak görüyor; Rotta'nın görüşüne göre ise Brixen Piskoposu, 'konu, teorisinin biçimine değil de ruhuna geldiğinde tamamen Ortaçağ düşüncesi eksenindedir.' Gerçek asla tek taraflı değildir." Bu ne anlama geliyor olabilir?

Cusa'nın bir Ortaçağ düşüncesi reformcusu ve modern düşüncenin öncüllerinden olduğu açıktır. Bunun kanıtı, kilisenin onu unutmuş olması ve düşüncesinin onu modern klasik felsefenin öncüllerinden biri olarak yeniden keşfeden seküler filozoflar tarafından yeniden çalışılması olmasıdır.

Cusa'nın pratik faaliyetlerinin Protestan Reform tarihindeki önemi. Konsilde (Constance Konsili mi?) Papa'ya karşı konsillerin haklarını

savunmuştur.⁽³⁾ Daha sonra Papa'yla bizzat uzlaşmıştır. Basel Konsilinde kilise reformunu desteklemiştir.⁽⁴⁾ Roma ile Hussçuları barıştırmaya çalışmış ve Batı ile Doğu'yu birleştirmeye uğraşmıştır; hatta Kuran ile İncil'in ortak noktalarına işaret ederek Türkleri Hristiyanlaştırma planları bile yapmıştır.⁽⁵⁾ *Docta ignorantia* ve *coincidentia oppositorum*.⁽⁶⁾ O, Giordano Bruno ve modern astronomları andıracak biçimde sonsuzluk fikrini ilk kez ortaya atan kişiydi.

Lüterci Reformların, Cusa'nın reform faaliyetleri başarısız olduğundan patlak verdiği söylenebilir: Yani, kilise kendi kendini reforme edemediği için. Dini hoşgörüsü vs. (Doğumu 1401; ölümü 1464.)

Michele Losacco, "La dialettica del Cusano" -17 Haziran'da *Nuova Antologia*'nın adını bilmediği (belki Lincei Akademisi mi?) bir kurum-da Luigi Credaro'nun başkanlığında yapılan bir toplantıda sunulan otuz sekiz sayfalık bir yazı.⁽⁷⁾

Madde 54. *Peder Bresciani'nin Soyu*. Halk edebiyatı-ulusal edebiyat. Genelde sanattan ve özelde anlatı edebiyatı ve dramadan söz ederken "ilginç" kelimesiyle ne kastedildiğini açıkça ortaya koymak gerekir. Bir şeyi "ilginç" yapan, bireylere veya toplumlara ya da genelde güruha göre değişiklik arz eder; bu nedenle ilginç olan, sanatın değil kültürün bir ögesidir. Peki, o zaman bu sanata tamamen yabancı ve ondan ayrı bir şey olmuyor mu? Aynı zamanda, sanat da başlı başına ilginçtir; kendi içinde ilginçtir ve bu özelliğiyle hayatın gereklerinden birini karşılar. Dahası, sanatın bu en temel karakteristiğinin -yani, kendi içinde ilginç olmasının- yanı sıra bir sanat eseri (roman, şiir ya da oyun) başka hangi "ilgi çekici" unsurları takdim etmek durumundadır? Teoride, sonsuz sayıda unsuru. Ne var ki "ilginç" olanlar, sonsuz sayıda değildir: Bunlar, tam olarak, doğrudan romanın, şiirin ya da oyunun anlık veya dolaylı (birinci dereceden) "başarısı"na katkı sağlayacağına inanılan öğelerdir. Bir gramerici, Pirandello'nun bir oyunuyla ilgilenebilir çünkü Pirandello'nun İtalyan edebi diline kaç tane Sicilya'ya özgü kavramsal, morfolojik ve sözdizimsel öğe kattığını görmek ister. Bu, söz konusu oyunun yayılmasına çok fazla katkı sağlamayan "ilginç" bir öğedir. Carducci'nin "serbest hece ölçüsü" geniş bir kesim için "ilginç" bir unsurdur. Tam olarak, profesyonel edebiyat araştırmacıları ve profesyonel edebiyat araştırmacısı olmak isteyenler için.⁽¹⁾ Bu nedenle, bu insanlar anlık bir önemli "başarı" faktörü oluşturdular: Serbest ölçüyle yazılmış

binlerce şiir kitabının satılmasını sağladılar. Bu “ilginç” unsurlar; zaman, kültürel iklim ve kişisel özelliklere göre değişkenlik gösterir.

İn kalıcı “ilgi” unsuru; hemfikir olunsun ya da olunmasın, olumlu ya da olumsuz “ahlâki” ilgidir. Ne ki belli bir anlamda “kalıcı”: Burada kastedilen, “ahlâki kategori”dir, ahlâki içerik değil. “Teknik” unsur şununla yakından ilişkilidir: Romanın, şiirin ya da oyunun ahlâki içeriğini, ahlâki çatışmasını en anlık ve dramatik yolla sergileme aracı olarak “teknik”. Böylelikle dramada tiyatro vuruşunu, romanda baskın “olay örgüsü”nü yakalarız. Tüm bu öğeler illa ki “sanatsal” olmak durumunda değildir ama illa ki sıradan olmak durumunda da değildir. Sanatın bakış açısından, bunlar bir anlamda, “ilgisiz” ya da sanat dışıdır; kültür tarihinin olgularıdır ve bu bakış açısına göre değerlendirilmelidir.

Bunun olduğu, durumun böyle olduğu, ulusal edebiyatın-halk edebiyatının bir parçası olan şu sözde ticari edebiyatta görülebilir. Onu “ticari” yapan şey, “ilginç” unsurun “içten”, “spontane”, samimiyetle sanatsal yoruma^a bulanmış olmaması; dışarıdan, mekanik olarak bulunmuş ve anlık bir “başarı” ögesi olarak endüstriyel biçimde serpilmiş olmasıdır. Yine de, bu, ticari edebiyatın bile kültür tarihi içinde göz ardı edilmemesi gerektiği anlamına gelir. Hiç şüphesiz, kültür tarihi açısından bu aşırı oranda değerlidir, zira bir ticari edebiyat eserinin başarısı “çağın felsefesinin” yani “sessiz” çoğunluk içinde yaygın olan hisler bütününün [ve dünya görüşlerinin] göstergesidir (ve genellikle de tek gösterge budur). Bu edebiyat, halkın “uyuşturucusu”dur, bir “afyon”dur.⁽²⁾ (Tüm popüler romanlar içinde belki de en büyük “uyuşturucu” olan A. Dumas’ın *Monte Kristo Kontu* romanı, buna göre değerlendirilebilir. Sokaktaki hangi adam güçlülerin elinde oynatıldığına inanmaz ve onlara verilecek “ceza”nın hayalini kurmaz” Edmond Dantès, ona bir model önerir, ona heyecan “aşılar”, onun artık “sistematik olarak” taşımadığı transandantal adalet inancını yerinden eder.)

Madde 55. Romagna ve İtalyan Tarihindeki Rolü. Luigi Cavina’nın 16 Haziran 1929 tarihli *Nuova Antologia*’daki “Fiorentini e Veneziani in Romagna” makalesine bakın.⁽¹⁾ Makale, temelde, Borgia Papası VI. Alexander’in ölümünün ve Valentino’nun hastalanmasının ardından Venediklilere karşı Cambrai Birliği’nin oluşumundan hemen önceki dönemi

a) El yazmasında Gramsci, “yorum” sözcüğünün üzerine “sezgi” kelimesini iliştiirmiş.

konu alıyor. Romagna, İtalya'nın iç dengesinin, özellikle de Venedik ile Floransa ve Venedik ile Papa arasındaki dengelerin gerekli bir parçasıydı. Ne Floransa ne de Papa, Romagna üzerinde bir Venedik hegemonyasını kaldırılabildi. (Machiavelli ve Valentino, Romagna'nın fethi seferi sürecinde; Machiavelli ve Valentino, VI. Alexander'in ölümünden sonra kardinaller toplantısı sürecinde ve II. Julius'un ilk yıllarında. Valentino'nun artık hiçbir devlette bir yeri yoktu: Siyasi statüsü ve hatta siyasi-askeri "yeteneği" tamamıyla çökmüştü; sıradan bir paralı askeri lidere dönüştü ve dahası mali sıkıntı içine düştü.)⁽²⁾

Cavina, makalesinde "tuhaf" bir tespit yapıyor. Machiavelli'nin ilkesini alıntılıyor: "Hiçbir ülke, Fransa ve İspanya'da olduğu gibi, kendini tek bir cumhuriyetin ya da tek bir prensin yönetimine bırakmadıkça birleşik ve mutlu olmamıştır."⁽³⁾ Cavina, sözlerine şöyle devam ediyor:

İtalya'da durumun böyle olmaması, ampirik yargı temelinde, ne tüm yarınadayı ele geçirebilecek kadar güçlü ne de başkasına bırakacak denli zayıf olan Kiliseden kaynaklanmaktadır ama başka devletler de bu konuda hatalıdır. Her şeyin ötesinde, bir şekilde, bu, İtalya'daki güçler arası denge sisteminin bir sonucudur. Bu noktada, ülkenin birleşmemesinin altında tarihsel ve ulusal sebepler yatmaktadır. Bundan herhangi bir bireysel düşünüş biçimi değil, yüzyıllar boyunca kuşaktan kuşağa aktarılmış ve böylece ulusal karaktere dönüşmüş evrensel bir düşünüş biçimi sorumludur.⁽⁴⁾

Tüm bunlar ne anlama geliyor? "Ulusal karakter"i "ulusal" olmadığı mı? Ve İtalyan güçleri arasındaki "denge sistemi" büyük oranda hem bir dünya gücü hem de bir İtalyan gücü olan Papalık Devleti'nin varlığından kaynaklanan gereksinimlerle belirlenmedi mi?

İnsanların 1870'e kadar belli bir tarihsel olayın (İtalyan yarımadasının fiziki ve siyasi bütünlüğünün) gerçekleşmemesinin nedenini bulmaya çalışması sebebiyle, bu konularda ciddi bir karmaşa ortaya çıkmaktadır. Belli olayların sebeplerini keşfetmek ve bu sebeplerde hemfikir olmak zorsa eğer, tarihin neden öyle değil de böyle ilerlediğini keşfetmeye çalışmak çok daha zor ve neredeyse absürttür. Gerçekte, bu bir tarih problemi değil; duygusal ve siyasi bir ihtiyaçtır. İlk öngörü (duygusal ve doğrudan siyasi) İtalyan ulusunun bugünkü coğrafi konumuyla birlikte hep bir ulus olduğu şeklindedir ve buna dayanarak da neden

Fransa ya da İspanya gibi siyasi ve bölgesel bütünlüğünü daha önce sağlayamadığı sorusu belirmektedir.

Yine de, mevcut siyasi karakteri açıkça anlaşıldığı ve modern hayatla ilişkili belli tarihsel gelişmeleri açıklamak amacıyla dikkatlice belli bir çerçeve içine oturtulduğu zaman ya da belli metodolojik kriterlerin çalışılması için bir unsur olarak ele alındığında bu soru o kadar da absürt değildir. Cavina'nın bir "etkin evrensel düşünüş biçimi"ne yaptığı atıf, tam olarak açıklandığı ve benim diğer notlarda belirttiğim çizgilerde geliştirildiği takdirde ilginç bir çıkış noktası olabilir.⁽⁵⁾ Diğer bir deyişle, İtalya, Roma İmparatorluğu dönemi ve Ortaçağ boyunca üstlendiği "kozmpolit" karakteri nedeniyle, uluslararası ilişkilerde pasif kalmıştır; demek istediğim, İtalyan tarihi izleğinde uluslararası ilişkiler, ulusal ilişkileri ezmiştir. Papalık, bu olgunun tam bir tezahürüdür: Papalık idaresinin ikili bir karakteri olduğundan -evrensel bir ruhani monarşi ve geçici bir liderliktir- onun dünyevi iktidarının kısıtlanmak zorunda kaldığı kesindir. (*Prens'in* III. Bölümünden ve Rouen Kardinali'ne söylediklerinden anlaşılacağı üzere Machiavelli bunu çok net bir şekilde görmüştür. Valentino, Romagna'yı işgal ederken Rouen Kardinali Machiavelli'ye İtalyanlar'ın savaştan anlamadıklarını söylemiştir. Machiavelli, asıl Fransızların devletten -siyasetten- hiçbir şey anlamadıklarını, "çünkü anlasalardı Kilisenin bu kadar güçlenmesine izin vermeyeceklerini" söylemiştir.)⁽⁶⁾ Kilisenin tüm yarımadaının idaresini geçici olarak elde etmiş olması halinde Avrupa devletlerinin bağımsızlığının ciddi tehlike altına girmiş olacağı açıktır. Siyasi bir hegemonyayı temsil etmediği sürece ruhani iktidara tahammül edilebilir ve bütün bir Ortaçağ dönemi papanın siyasi iktidarına karşı mücadelelerle geçmiştir.

O halde, İtalyanlar arasında Roma ve Ortaçağ evrensellik geleneğinin yerel düzeydeki salt iktisadi alanlar haricinde ulusal (burjuva) güçlerin gelişimini engellediği doğrudur. Başka bir deyişle, ulusal "güçler" Fransız Devrimi sonrasına ve Papa'nın Avrupa'daki konumunun -onarılmaz biçimde tahakküm altındaki bir konum zira muzaffer sekülerizm tarafından ruhani alana hapsedilmiş ve yenilmiştir- değişmesine kadar ulusal bir "güç" olmamışlardır. Yine de, İtalyan hayatı üzerinde "pasif olarak" baskı uygulayan bu uluslararası unsurlar 1914'e değin ve hatta (daha zayıf olsa da) 1929 uzlaşmasına kadar faaliyette kalmışlardır.⁽⁷⁾ Bu unsurlar, belli bir oranda, bugün bile İtalya Devleti ile Papa arasındaki dış ilişkileri belirleyerek, belli bir izlek dayatarak işlevini sürdürmektedir.

(Komünlerin ortaya çıkışından yabancı tahakkümünün kuruluşuna dek İtalya'daki ulusal güçlerin gösterdiği gelişme düzeyini tam olarak anlamak için, Groethuysen'in *Origines de l'esprit bourgeois en France* eserine benzer bir çalışma yürütebilmek gerekir.⁽⁸⁾ Bu materyaller; haberlerde, yazışmalarda, siyaset kitaplarında, zevk için yazılmış kitaplarda ve ahlâki görüşler aktaran eğitimcilerin ve yazarların eserlerinde aranmalıdır. Örneğin çok ilginç kitaplardan biri, Leon Battista Alberti'ye aittir.⁽⁹⁾ Bibliyografi için İtalya'da eğitimin tarihleri gözden geçirilebilir. B. Castiglione'nin *Cortegiano* eserinde komün cumhuriyetlerinin burjuvazisinden farklı yeni bir toplumsal tarzın, bir model olarak öne çıktığı görülebilir.⁽¹⁰⁾ Ayrıca Machiavelli ve Guicciardini gibi büyük siyaset yazarlarına ayrı bir yer verilmelidir.⁽¹¹⁾ Aynı şekilde dini yazılara, vaazlara, tezlere de.)

Madde 56. *Katolik Hareket*. "La pace industriale" (A. Brucculeri), *La Civiltà Cattolica*, 5 Ocak 1929.⁽¹⁾ (Yazı, İngiltere'de endüstriyel barış için harcanan çabalardan söz ediyor; BIT'in işbirlikçi eğilimleri⁽²⁾; fabrikalardaki komiteler; emek yasaları; Amerika'daki yüksek ücretler vs.) Brucculeri'nin endüstriyel konulardaki bu makale serisi daha sonra bir ciltte toplandı.⁽³⁾ Brucculeri, *Codice Sociale*'yi derleyen Malines Elçiliği ile ilişkilidir (ya da öyleydi).⁽⁴⁾

Madde 57. *Birleşik Devletler'de Katolik Hareket*. 5 Ocak 1929 tarihli *La Civiltà Cattolica*'daki "La campagna elettorale degli Stati Uniti e le sue lezioni" makalesi.⁽¹⁾ Makale, Smith'in başkanlık adaylığına değiniyor.⁽²⁾

La Civiltà Cattolica, Protestan kiliselerin Smith'in adaylığına şiddetle karşı çıktığını bildiriyor ve bir "din savaşı"ndan söz ediyor. Smith'in, papanın Katolik Amerikanizminin bir unsuru olan şu meşhur mektubunda (Fontaine'in Kutsal Kilise ile ilgili kitabına bakın) takındığı tavra ilişkin aldığı konuma hiç değinilmiyor.⁽³⁾ (Katoliklerin yasaklara karşı tavırları ve çiftçileri desteklemeleri.) Şu fark ediliyor ki, Katolikler tarafından alınan her birleşik tavır öyle büyük bir tepki alıyor ki, sonuçlar Katoliklerin sahip olduklarını iddia ettikleri gücün yanına bile yaklaşmıyor ve yanı sıra ulusal düzlemdeki birleşik bir tavrın tehlikelerini de beraberinde getiriyor. Katoliklerin, Demokrat Parti gibi geleneksel bir partiye güvenmeleri bir hata mıydı? Dinin belli bir partiyle iliş-

kili gibi gösterilmesi bir hata mıydı? Diğer yandan, mevcut Amerikan sistemi düşünülürken, kendi partilerini kurabilirler miydi? Amerika, Katolikliğin hem kültürel hem de siyasi bir unsur olarak mevcut durumunu sorgulamak için ilginç bir düzlemdir.

Madde 58. Katolik Hareket. Kilisenin modern çağda kendini güçlendirmek için aldığı en mühim önlemlerden biri, ailelerin çocuklarını yedi yaşında iken ilk komünityona sokmaya dayattığı *yükümlülük* idi. İlk komünyonun törensel ayrıntılarının yedi yaşındaki bir çocuk üzerinde bırakacağı psikolojik etkileri -hem bir aile faaliyeti hem de kolektif bir faaliyet olarak- ve bunun nasıl bir korku ve kiliseye bağlılık kaynağı olacağını anlamak zor değildir.⁽¹⁾ Bu faaliyet, çocuğun aklını düşünmeye başladığı anda “uzlaştırır.” O halde bu erken gelişme mistisizminin, bir çocuğun zihnindeki yıkıcı etkilerinden kaygılanan ailelerin bu yükümlülüğe direnişi anlaşılabilir bir konudur; öte yandan kilisenin bu itirazla neden mücadele ettiği de anlaşılabilir. (Fogazzoro’nun *Piccolo mondo antico*’sunda, Franco^a Maironi ve karısının küçük kızlarını bir ayine katılmak için fırtınalı bir gecede bir tekneye bindirmek konusunda nasıl tartıştıklarını anımsayın. Franco Maironi çocuğunun kalıcı “hatıralar” a ve belirleyici “izlenimler” e sahip olmasını istemektedir. Karısı ise kızının normal zihinsel gelişimini bozmak istemez.)⁽²⁾ Bu yükümlülük, 1910 yılında X. Pius tarafından getirilmiştir. 1928’de, Roma’daki Pustet Yayınevi bu kararnameyi Kardinal Gasparri’nin bir ön-sözü ve Monsenyör Jorio’nun bir yorumu eşliğinde yeniden basmış ve basında yeni bir kampanyanın başlamasına sebep olmuştur.⁽³⁾

Madde 59. Almanya’da Katolik Hareket. Piskoposluğun inisiyatifiyle Alman Katolikler, bir “Barış için Alman Katolik Birliği” kurdular; bu birlik 1919’dan beri faaliyette. Bu birlik üzerine, onu geliştirmek için yapılan sonraki girişimler ve programı üzerine 19 Ocak^a 1929 tarihli *La Civiltà Cattolica*’ya bakmalı.⁽¹⁾

La Civiltà Cattolica’nın aynı sayısında, XI. Pius’un Breslau Başpiskoposu Kardinal Bertram’a Almanya’daki Katolik Hareket’e dair yazdığı

a) Bu notta, el yazmasının başka yerlerinde de olduğu gibi Gramsci, Fogazzaro’nun kurgusal karakteri Maironi’nin ilk ismini “Franco” yerine yanlışlıkla “Piero” yazmış.

a) El yazmasında, “19 Haziran” yazılmış.

mektup da var.⁽²⁾ Bu mektup, Almanya'da hevesli örgütçüler bulamamış gibi görünen Katolik Hareket'e ciddi bir destek vermeyi amaçlayan papanın kişisel bir müdahalesi olarak görülmeli. Papanın mektubu gerçek bir teorik-pratik program ve içeriği Almanya ile sınırlı değil. *La Civiltà Cattolica*, mektup üzerine uzun uzadıya yorumlar yapıyor ve bu yorumların başka ülkeleri de kapsadığı açık.

Madde 60. "La schiavitù del lavoro indigeno" (A. Brucculeri), *La Civiltà Cattolica*, 2 Şubat 1929.⁽¹⁾ Makale, hâlâ bazı ülkelerde (Etiyopya, Nepal, Tibet, Hicaz vs.) varolan kölelik konusuyla ilgili sorunları özetliyor; çekeşlilik uygulaması olan ülkelerdeki kadınların köleliği konusu; birçok sömürge (Fransız Orta Afrika, örneğin) yerlilerin maruz kaldığı zorla çalıştırma; birçok ülkede borçluluk ve tefecilikten kaynaklanan kölelik ve serflik formları (Amerika'daki; Orta ve Güney Amerika'daki; Hindistan'daki "Kölelik"). (Bu, Güney Amerika'daki İtalyan göçmenlerin de başına gelmiştir ve yine gelebilir; göçmen, yolculuğu nedeniyle borçlandığı birkaç yüz lireti ödemek için bir süreliğine bedelsiz çalışır.) Tefecilikte, borç asla bitmez ve serflik konumu kuşaktan kuşağa geçer. Çin fabrikalarında çalışan kadınlar ve çocuklar. Makale, temelde köleliğe dair bir bibliyografi de vermektedir.

Madde 61. Rotary Kulübü. 16 Şubat 1929 tarihli *La Civiltà Cattolica*'daki "Ancora Rotary Club e Massoneria" makalesine bakın.⁽¹⁾ Rotary'nin Mason karakterine karşı uyarmak amacıyla Cizvitler tarafından ortaya atılan argümanlar, bu makalede ele alınmış. İki düzeyde "şüphe" var: (i) Rotary gerçekten ve cidden geleneksel Masonluğun bir uzantısıdır; (ii) Rotary, yeni bir tür Masonluktur. Bu iki görüş, daha ikincil başka görüşlerle bir arada sunuluyor: (i) Durum ne olursa olsun geleneksel Masonluk, Rotary'yi kurnazca kullanmakta, Rotarycilerin "içtenliğinden" ve bilinemezciğinden faydalanmaktadır; (ii) Cizvitler, Rotary'nin "agnostik" karakterini -yani, dinsel kayıtsızlığını ya da hoşgörüsünü- öyle ölümcül bir kırılma olarak görürler ki, alarma geçmek ve şüphe ve polemikle dolu yaklaşımlar benimsemek zorunda hissederler (Rotary'nin Kilise tarafından lanetlenmesi ile sonuçlanabilecek bir ilk adım). Bu ikinci yaklaşım henüz ("aforo" ile sonuçlanabilecek) tam randımanlı bir kampanyayı başlatmamıştır çünkü Cizvitler, Katolik çoğunluğa sahip ülkelerle Katolik olmayan çoğunluğa sahip ülkeler ara-

sında ayırım yapmak durumundadır. Katoliklerin çoğunlukta olmadığı ülkelerde Cizvitler, kendi varlıklarını artırmak için gereksindikleri dinsel hoşgörüyü talep ederler: “Saldırgan” duruşları, aslında ele geçirmek maksadıyla dâhil olabildikleri şekilsiz kurumların varlığına bağlıdır. Katolik ülkelerde ise, “savunmacı” duruş için genelde Katolik olmayanların lehine bir ortam sağlayan şekilsiz kurumlara yönelik töpyekûn bir mücadele gerekir. Mevcut durumuyla Rotary’ye karşı alınmış tavır, herhangi bir pratik evrensel (aforoz ya da başka tür bir yasaklama) veya ulusal yaptırım olmaksızın ideolojik bir saldırı biçimindedir; tek yaptırım piskoposlardan (bazı bölgelerde -İspanya gibi- piskoposlar Rotary’ye tavır almaktadır) gelmektedir.⁽²⁾ İdeolojik saldırı şu noktalardan gerçekleşir: (i) Rotary’nin Mason kökleri vardır; (ii) Birçok ülkede Rotary’nin Masonlukla sıkı bağları vardır; (iii) Bazı yerlerde Rotary, Katolikliğe karşı açık düşmanca bir tutum sergilemektedir; (iv) Rotaryci ahlâk aslında gizli bir seküler Masonik ahlâktan başka bir şey değildir.

Cizvitlerin Rotary’ye karşı tutumu konusu, İtalya’daki durum nedeniyle oldukça karmaşıktır. İtalya’da Rotary’ye izin verilirken, Masonluk yasa dışıdır. Rotary’nin aslında Masonluk olduğu ya da bir Masonik aygıt olduğu öngörüsünün yasal sonuçları olabilir. Dahası, Rotaryciler İtalya’daki hayatlarına, fazlaca bilinen kişilerin himayesi altında başlamıştır: İlk Rotarycilerden biri Katolik ve dindar eğilimleriyle tanınan Veliaht Prens’tir. Ne olursa olsun, yabancı ülkelerdeki Rotarycilerin de kabul ettiği gibi, İtalyan Rotary’si yerel durumla barışık kalarak kendine özgü bir karaktere sahip olmuştur. *La Civiltà Cattolica*, Stanley Leverton’un Uluslararası Rotary’nin nezdinde İtalyan kulüplerine yaptığı bir ziyaretin ardından hazırladığı bir rapordan alıntılar yapar; raporun orijinali İngiliz Rotary’sinin resmi yayın organı *The Rotary Wheel*’da yayımlanmış ve Ağustos 1928’de İtalyan yayın organı *Il Rotary*’de (s. 317) tekrar basılmıştır: “İtalya’da Rotary’nin bizimle aynı çizgide olmadığı görülüyor”; “onların Rotary’si İtalya’da mümkün olan tek Rotary’dir”; “Bir miktar farklı görünüyor, bir kardeşten ziyade bir kuzen gibi”; “Mevcut liderleri, faaliyetleri çok geniş tanımlanmış hedeflere göre şekillendiriyor (“ha, ha!!!”; *La Civiltà Cattolica*’nın editörü kahkaha atıyor) fakat nihai hedefleri bizimle aynı”; “Sıra dışı ve farklı görünse de, bu şekilde olmasının daima iyi bir nedeni var.” “Ne olursa olsun, Bay Leverton, İtalyan Rotarycilerinin” ellerinden geldiğince, “İtalya’yı modernleştiren insanlar olduğu izlenimini edinmiş.”

Madde 62. *La Civiltà Cattolica*'nın Editör Kadrosu. Masonluk üzerine makaleler Peder Pietro Piri tarafından yazılır (bu nedenle Rotary üzerine makaleleri de büyük ihtimalle o yazmıştır). Sanat üzerine yazıları Peder Carlo Bicarelli yazar (ve makalelerini genellikle imzalar). Kiliselerin birleşmesi üzerine Peder Celi; doğa bilimleri (evrimcilik ve dönüşümcülük konuları) üzerine Peder Gaya; edebiyat üzerine (özellikle Dante) Peder Busnelli yazar.⁽¹⁾ Peder Brucculeri iktisadi ve endüstriyel konularda yazar. *Problemi odierni del lavoro* adlı bir kitapta (8°, 145 sayfa, 8 lired) daha önceden *La Civiltà Cattolica*'da imzasız bir şekilde yayımlanmış şu makaleleri bir araya getirmiştir: (i) "L'organizzazione internazionale"; (ii) "L'organizzazione scientifica"; (iii) "L'orientazione professionale"; (iv) "Verso la pace industriale"; (v) "La schiavitù del lavoro indigeno".⁽²⁾ *La Civiltà Cattolica* Yayınevi Peder Brucculeri'nin şu eserlerini yayımlamıştır (elbette dergilerden derlenerek): (i) *Salariato e compartecipazione*, 16°, 70 sayfa, 2,50 lired; (ii) *Il problema della terra*, 2. baskı, 16°, 162 sayfa, 3,50 lired; (iii) *Lo sciopero nella storia, nella morale, nell'economia*, 2. Baskı, 16°, 136 sayfa, 5 lired; (iv) *La limitazione della giornata di lavoro e il principio delle otto ore*, 2. Baskı, 16°, 50 sayfa, 5 lired; (v) *Sul problem adi Malthus, Rilievi*, 7,50 lired.⁽³⁾

Madde 63. *Peder Bresciani'nin Soyu*. "Teknik olarak" Brescianici yazarlar. Bu yazarlar üzerine, Giovanni Casati'nin *Scrittori cattolici italiani viventi: Dizionario bio-bibliografico ed indice analitico delle opere* adlı eserine bakılmalı; Filippo Meda'nın önsözüyle, Milano: Romolo Ghirlanda Editore, Via Unione 7, 8°, viii+112 sayfa, 15 lired.⁽¹⁾ Bu sözlüğün daha sonraki baskılarına da (eğer varsa) bakılmalı ve ne tür eklemeler çıkarmalar yapıldığı kontrol edilmeli.

Don Giovanni Casati, biyobibliyografinin Katolik uzmanıdır. Casati, kişiler ve Katolik kütüphaneler tarafından hangi kitapların [okunması ve okunmaması] alınması ve alınmaması gerektiğini yazan *Rivista di Letture*'nin editörüdür. Şu anda alfabetik olarak düzenlenmiş *Scrittori d'Italia dalle origini fino ai viventi* adlı bir katalog derlemektedir (bu bilgiyi edindiğim 2 Mart 1929 tarihli *La Civiltà Cattolica*'daki bir makaleye göre A ve B maddeleri tamamlanmıştır).⁽²⁾ Casati, *Saggi di libri letterari condannati dall'Indice* eserinin de yazarıdır.⁽³⁾

Beş yüz doksan bir yazar, isimlerinin *Scrittori cattolici italiani viventi* sözlüğüne eklenmesini kabul etmiştir. Bazıları ise talebe yanıt verme-

miştir. Kitaplarını Katolik olmayan yayınevlerine bastıran yazarlar konusunda Casati, bu yazarların sessizliklerini “isimlerinin sözlükte yer almaması için sessiz bir rica olarak” yorumlamıştır. Bu kişilere neden ilk aşamada ulaşıldığı da merak konusudur: Sırf “vaftiz edildikleri” için mi? Yoksa kitapları doğrudan ve alenen “Katolik” karakteristikler taşıdığı için mi? *La Civiltà Cattolica*, *Dizionario*’da örneğin Gaetano De Sanctis, Pietro Fedele ve “başka birçok kayda değer üniversite profesörü ve yazarın”⁽⁴⁾ isimlerinin olmadığını belirtir. De Sanctis kuşkusuz “Katolik” bir yazardır; kendini bile isteye Katolik olarak tanıtır. Peki ya Pietro Fedele? Eğer öyleyse, çok yakın zamanda Katolik olmuş olmalı; daha önce kesinlikle bir Katolik değildi, en azından 1924’e kadar. O halde, “Katoliklik” kriterlerinin çok titizce belirlenmediği ve “Katolik” yazarlarla “Katolik” olma ihtimali olan yazarlar arasındaki ayrımı ortadan kaldırma kararı alındığı çok açık.

Dizionario, gazetecilerin ve henüz kitap yayımlamamış serbest yazarların isimlerini içermez: Bu nedenle, *L’Osservatore Romano*’nun baş editörü Kont Della Torre’nin ve *Unità Cattolica*’nın baş editörü Calligari’nin (Mikros) isimleri sözlükte mevcut değildir. Bazıları ise “alçakgönüllülükten” dolayı dâhil olmamışlardır.

Dizionario’ya dâhil edilen “dönekler” hangileridir? (Papini, Giuliotti, Mignosi gibi.)⁽⁵⁾ *La Civiltà Cattolica*’ya göre: “Savaştan bu yana geçen dönemde, çağdaş yazarlar arasında dini bilincin yeniden uyandığı, dini konulara sıra dışı ilgi gösterildiği görülebilir; yazarlar, giderek artan oranda Katolik Kilisesine dönmektedirler. Bunun büyük kısmı Casati’nin sözlüğünde de yer alan döneklerin katkısıyla gerçekleşmiştir.”

Yaşayan 591 Katolik İtalyan yazarın 374’ü (“hata payı vardır” diyor *La Civiltà Cattolica*), kilisedendir: Rahipler ve tarikat üyeleri; bunların arasında 3 kardinal, dokuz piskopos, üç ya da dört keşiş (XI. Pius’u saymıyoruz), 217 ruhban sınıfı harici kişi, bunların 49’u kadın; kadınların ise yalnızca biri tarikat üyesi.

La Civiltà Cattolica, bazı hatalara işaret ediyor. Toplam 5.313 Alman Katolik yazar listeleyen bir *Katholischer Literaturkalender* (Freiburg i. B.: Herder, 1926) var. Fransa’da, *Almanach catholique français* (Paris: Bloud et Gay, 1920), ufak bir “principales personnalités catholiques” sözlüğü içeriyor. İngiltere’de ise *The Catholic Who’s Who* (Londra: Burns, Oates, and Washbourne, 1928) var.

La Civiltà Cattolica, kriterler (gazetecileri ve serbest yazarları da kap-

sayacak biçimde) genişletildiğinde ve “mütevazı” kişiler utangaçlıklarından sıyrıldıklarında İtalyan listesinin iki katı uzunlukta olacağını - yine de olmayacaktır- ummaktadır. Tuhaf olan ise, *La Civiltà Cattolica*’nın “bazı kişileri alçakgönüllülüklerinden kurtarmaktan” bahsetmesi ve “doğubilimci Profesör P. S. Rivetta”nın adını zikretmesidir. O, bir “doğubilimci” ya da “Profesör P. S. Rivetta” olarak mütevazı olabilir, ama *Il Travaso delle Idee*’nin⁽⁶⁾ kelime oyuncusu “Toddi” olarak ve lüks kafelerin ve tüm züppelerin abone olduğu “garçon” dergisi *Via Vittorio Veneto*’nun editörü olarak asla mütevazı değildir.

Madde 64. Uzlaşma Öncesi İtalya’da Kilise ve Devlet. Bu konuda, bazı ilginç göndermeler nedeniyle (belli olaylara yapılan göndermelerin, o olayların gerçekleştikleri zamanda da belli bir önem taşıdıklarını gösterdiği gerçeği nedeniyle de ilginç) 2 Mart 1929 tarihli *La Civiltà Cattolica*’daki “La Conciliazione fra lo Stato italiano e la Chiesa (cenni cronistici)” başlıklı makaleye bakılmalı.⁽¹⁾ Buna göre, örneğin, 1912’de Venedik’te gerçekleşen ve başkanlığını Markiz Sassoli di Bianchi’nin yaptığı “Sosyal Hafta”ya⁽²⁾ ve 1913’te Milano’da gerçekleşen ve “Katoliklerin sivil özgürlüklerinin” tartışıldığı “Sosyal Hafta”ya belli göndermeler vardır. Neden bir kitle örgütü olarak Katolikler tam olarak 1912 ve 1913’te Roma Sorunu’nu tartışmışlar ve ona dair hangi temel konuların çözülmesi gerektiğine karar vermişlerdir? Tek akla gelen Libya Savaşı ve devletin savaştayken en fazla morale ve iç barış ile birliğe ihtiyaç duyduğu gerçeğidir.

Bu makale, uzlaşma döneminde yayımlanan rastgele makalelerden pasajları yeniden bir araya getirir. Örneğin, Senatör Petrillo (17 Şubat 1929 tarihli *Il Popolo d'Italia*’da) XV. Benedict öldüğünde İtalyan parlamentosu ve hükümet çevrelerinde neler olduğunu anlatır.⁽³⁾ (Bonomi hükümeti XV. Benedict’in Parlamentoda anılmasını önlemek ister zira bu durum hükümeti o anmaya katılmaya zorlayabilir ve hükümet olarak şu ya da bu tarafta görünmeyi istememektedir. Bonomi Halk Partisi tarafından desteklenmektedir ve kabinesinde Halk Partisinden bakanlar vardır.⁽⁴⁾ O dönemde Roma’da olduğumu ve Bombacci ile birlikte Bevione’ye -Başbakan Yardımcısı- pasaport istemek için gittiğimi hatırlayın.⁽⁵⁾ Bevione sabırsızdı ve hiçbir grubun başka grupları sürüklemediğinden ve hükümetin müdahaleye zorlanmadığından emin olmak istedi. Aslında, hiç kimse konuşmadı lakin Petrillo özenle neden hiç

kimsenin ama hiç kimsenin konuşmadığını açıklamaktan kaçındı. Belli bir bakış açısından, Salandra konuşsa iyi olurdu, diye düşünülebilir.⁽⁶⁾ Ne var ki Salandra konuşmayı reddettiye de, neden başka biri konuşmadı? Ve neden sadece Salandra suçlanmak zorunda ki?)

Madde 65. *Risorgimento*. 1848-49'un Tarihsel Konjonktürü. *La Civiltà Cattolica*'daki "Il P. Saverio Bettinelli e l'abbate Vincenzo Gioberti" başlıklı uzun bir makalenin son paragrafı (2 Mart-16 Mart 1929) ilginç bir ipucu verebilir.⁽¹⁾ Daima Gioberti'yle çekişen *La Civiltà Cattolica*⁽²⁾, on dokuzuncu yüzyılda Cizvitlerin sadece İtalya'ya değil Avusturya'ya da karşı çalıştığı tezini çürütmeye çalıştığını yeniden belirtir. *La Civiltà Cattolica*'ya göre: "IX. Pius'tan en bayağı köy papazına kadar hiç kimse İtalyan birliğine karşı değildi. Yine 1848'de IX. Pius bir İtalyan birliği ve İtalya siyasi birleşmesi önerdiğinde, tek itirazın Piedmont hükümetinden geldiği kanıtlanabilir. İtalyan ruhban sınıfı -ve bu başını kuma gömmemiş herkes için hiçbir şekilde şüphe götürmemelidir- birliğe karşı değildi fakat onu farklı bir yolla elde etmek istiyordu. Bu, IX. Pius'un, hiyerarşinin üst katmanlarındaki kardinallerin ve hatta Kont Solaro della Margarita'nın başını çektiği eski Piedmont muhafazakâr partisinin görüşüydü."⁽³⁾ Makale, Cizvitleri özellikle birlik karşıtı ve Avusturya yanlısı olma suçlamasına karşı savunur. Bu suçlama, Ağustos 1928 tarihli *La Stirpe*'de yayımlanan bir makalede Antonio Bruers tarafından yöneltilmiştir.⁽⁴⁾ Bruers, Sacro Cuore Üniversitesinden Profesör U. A. Padovani'nin Gioberti'ye özellikle Cizvit karşıtlığı nedeniyle saldıran *Vincenzo Gioberti e il Cattolicesimo* (Milano: Soc. Ed. Vita e Pensiero, 1927) adlı kitabının olumsuz bir eleştirisini yapar.⁽⁵⁾ *La Civiltà Cattolica*'da şöyle yazmaktadır: "Cizvitlerin, aynen IX. Pius ve genel olarak İtalyan ruhban sınıfı ve laik muhafazakâr parti (somut olarak vardı) gibi asla bizzat birleşmeye karşı çıkmadığı fakat yürütülmekte olan şiddet yüklü birleşmeye, yani herkes tarafından arzu edilen birleşmenin sağlanması için kullanılan yöntemle karşı çıktıklarını söylüyoruz. Yoksa ülkeni sevmenin tek bir yolu mu var!" Makale, daha sonra "Gioberti'nin eserlerini Yasaklı Kitaplar İndeksi'ne sokanın bizzat Kral Carlo Alberto olduğunu" hatırlatıyor ve Cizvitçe bir tavırla, "Kral Carlo Alberto'nun böylelikle Gioberti'nin siyasetini, bir başka deyişle, kendi siyasetini kınamış olduğuna" işaret ediyor. Muhtemelen, bir şekilde, Gioberti'ye karşı kilise yaptırımları talep ettiğinden, Carlo Alberto, So-

laro della Margarita'nın siyasi çizgisini takip ediyordu. Ne olursa olsun bugünlerde Cizvitlerin, Bruers gibi birinin karalamalarına altın bulmuş gibi saldırımları en eğlenceli paradokslardan biridir.

Madde 66. *Peder Bresciani'nin Soyu. Ugo Ojetti ve Cizvitler.* U. Ojetti'nin "Lettera al Rev. Padre Enrico Rosa" mektubu Mart 1929'da *Péga-so*'da basıldı ve 6 Nisan 1929'da bizzat Peder Rosa'nın bir notu ile *La Civiltà Cattolica*'da yeniden yayımlandı.⁽¹⁾ Ojetti'nin mektubu içten içe Cizvitçedir. Mektup şöyle başlıyor: "Saygıdeğer Peder, 11 Şubat'tan bu yana⁽²⁾ revaçta olan bir tatlısu Katolikliğine dönen gürhunun sayısı öyle çoğaldı ki, eskiden bir "Papalık" ailesi olarak adlandırdıkları konumdan gelen, Via'daki Santa Maria'da vaftiz edilen ve din eğitimini bizzat siz Cizvitlerden alan bir Romalıya, o büyük şamatadan bir nebze uzaklaşmak için sizin gibi dün kim ise bugün de o olan ve yarın da aynı kişi kalacak olan dürüst ve adil birine yaklaşıp yarım saat vakit geçirmesine izin vereceksiniz." Mektuba, ilk Cizvit hocalarını anarak devam ediyor: "Ve o zamanlar çok zor zamanlardı, 'Cizvit' kelimesi dış dünyada gizli iktidar veya karanlık günah anlamına geliyordu, içeride ise Collegio Romano'nun en üst katında, çatının hemen altında (-Ojetti'nin eğitim aldığı Cizvit din okulunun olduğu yer-)⁽³⁾ her şey düzen, güven, iyi niyetten ibaretti ve siyasette dahi İtalya'ya tek bir kötü söz söylenmez ve asla -devlet okullarının aksine- şu ya da bu yabancı kültürün kendi kültürümüze gerçek ya da hayali üstünlüğünden bahsedilmezdi." Ayrıca "*La Civiltà Cattolica*'nın eski bir abonesi" ve "orada yayımladığınız makalelerin sadık bir okuyucusu" olduğunu da ekliyor. Bu nedenle, "Bir yazar olan ben, bir yazar olan size sesleniyorum ve kendi vicdan muhasebemi aktarıyorum." Her şey şunlardan ibaret: "Papalık" ailesi, Cizvit kilisesinde vaftiz, Cizvit eğitimi, Cizvit okullarının kültürel idili, Cizvitlerin tek başlarına ya da neredeyse tek başlarına ulusal kültürü temsil etmesi, *La Civiltà Cattolica* okuyuculuğu, Ojetti'nin eski ruhani danışmanı olarak Peder Rosa, Ojetti'nin danışmanına vicdan muhasebesini aktarışı. O halde, Ojetti bugünün Katoliklerinden değildir, tatlısu ya da moda Katolikliğinden yana olan 11 Şubat Katoliklerinden de değildir. Ojetti, geleneksel bir Cizvittir; onun hayatı vaazlarda sözü edilen "örnek" hayatlardan biridir. Ojetti "Paris imalatı" değildir; asla septik ya da agnostik olmamıştır; asla bir Voltaireci olmamıştır; asla Katolikliği betimsel sanatların duygusal konusu olarak görenler arasına girme-

miştir. Bu nedenle, 11 Şubat'ta uzlaşmayı "neşeli bir iyi niyet"le kabul etmeye hazırlıklıdır. Uzlaşmanın bir *instrumentum regni* olabileceği aklının ucundan bile geçmemiştir (Tanrı korusun) çünkü "dinsel ateşin gençlerin zihinlerinde nasıl etkili bir güç olacağını ve bir kez harlandığında yakıcılığının karakterin ahlâki oluşumunu ilahi bir kutsallıkla ve ödülle süsleyerek ülke ve aile sevgisinden liderlere bağlılığa dek tüm diğer hislere nüfuz edeceğini" bizzat bilmektedir. Bu, kısaltılmış bir Ojet-ti biyografisi ya da otobiyografisi değil mi? Ve "gerçekten şair olan bir Fransız şair" kisvesi altında bir iblis, Ojetti'ye sorar: "Ya şiir? Ya sanat? Ya eleştirel yargı? Ya ahlâki yargı?" Ojetti'nin Cizvit eğitimi hava cıva için değildir: O, bu sorulara tamamen Cizvitçe bir yanıt bulmuştur, tek bir sorun dışında: O yanıtı ifşa etmiş, herkese açıklamıştır. Ojetti, karakterinin "ahlâki oluşumunu" ilahi kutsallık ve ödülle geliştirmelidir: Bunlar yapılan ama dile getirilmeyenlerdir. Ojetti'nin çözümü şu şekilde:

... Dogmalarına sıkı sıkıya bağlı Kilise, Rönesans döneminden de anlaşılacağı gibi yeniliklere karşı hoşgörülüdür (ama Rönesans'ın ardından Reformlar gelmiştir ve bunların destekçileri ve temsilcileri sadece Cizvitlerdir)⁽⁴⁾, bir hümanist olan XI. Pius şiirin nefes almak için ne kadar havaya ihtiyaç duyduğunu bilir; aynı zamanda İtalya'da bile uzlaşmayı beklemeksizin seküler kültür ile dini kültürün bilim ve tarih alanlarında uzun yıllardır iş birliği yaptığını da bilir...

Uzlaşma, karmaşa değildir. Papalık hakkını kullanarak lanetleyecek, İtalyan hükümeti ise görevini yerine getirerek izin verecektir. Ve siz, eğer bir fırsat olarak görürseniz, lanetleme için gerekçelerinizi açıklayacak ve inancın gereklerini *La Civiltà Cattolica*'da savunacaksınız. Biz burada, öfke duymaksızın, Dante'den Manzoni'ye, Raphaël'den Canova'ya genelde olduğu gibi gerçekten ikna olmuşsak eğer sanatsal gerekçeleri savunacağız, zira bizim için de inanç ve güzellik bir elmanın iki yarısıdır, aynı ışığın iki ışınıdır. Ve kibar tartışmalardan keyif alacağımız zamanlar da olacaktır. Örneğin, Baudelaire Katolik bir şair mi değil mi gibi... Bugünkü olay şudur ki, pratik ve tarihsel çelişki çözülmüştür. Ama diğer çelişki -mutlakla görece olan arasındaki, ruhla beden arasındaki, her birimizin vicdanındaki ebedi çatışma, B. Croce ile G. Gentile'yi, Katolik olmayanları üstü örtülü kaçamak konuşmaları kutsal doktrinler gibi göstererek kötü (?) bir uzlaşmaya yol açacak modernizme karşı çıkmaya (?) ve onun yenilgisiyle mutlu olmaya (?) yönelten (Ojetti'ye göre) ebedi çatışma- iç ve

ebedi çelişki (zaten ebedi ise nasıl çözülebilir ki?) çözülmemiştir ve çözülemez. Ve dinin herkese her gün bu çelişkiyi çözmek için uzattığı yardım eli biz Katoliklere çok daha önce uzatılmıştır. (Bu “ebedi çelişki” olmaksızın kişi nasıl Katolik olabilir ki? En fazla bir Cizvit olabilir!) Eğer, bu yardım eline rağmen, bu çelişkiyi sonsuza dek çözememişsek (!?) bunun sebebi bizim yetersizliğimizdir. Ama bildiğiniz gibi, şiirin ve sanatın açılacağı ve parlayacağı yer tam olarak bu ebedi çelişkinin sürekli uyanışı, yenilenişi ve çeşitlenişidir.⁽⁵⁾

Gerçek bir Cizvitlik ve ahlâki temellilik metni. Ojetti, yeni bir üstcizvit tarikat kurabilir: Cizvit bir estetikçi modernizm!

Peder Rosa'nın yanıtı ise daha az ilgi çekicidir zira Cizvitlik açısından daha yatıştırıcıdır. Rosa, Ojetti'nin Katolikliğine ve yeni dönemlere dair çok derin konuşmak istemez. Yanıt çok gecikmez: Ojetti ve tayfasının kendilerine Katolik demeleri ve Cizvitlere yaklaşımları iyidir ve belki de onlardan daha fazlası beklenmemelidir. Rosa bunu iyi ifade eder: “Bir rahatlık ya da moda, ne olursa olsun -bunu kendi içimizde konuşalım ve geçiştirelim- o kadar da kötü olmayabilir ve buna bağlı olarak birçoklarının <...> kendilerini hâlâ daha ‘doğal Hristiyan’ ruhlarının derinliklerinde sakladıkları şekilde inanç evreninden uzaklaşmalarına neden olan daha önceki rahat ve moda ruhban sınıfı karşıtlığı ve dar kafalı materyalizmden çok daha iyi olabilir.”

Madde 67. *Katolik Hareket*. Katoliklik üzerine uluslararası bir araştırma için, Roma'da Tipografia Poliglotta Vaticana tarafından basılan yaklaşık 1.000 sayfalık dev ciltleriyle *Annuario pontificio*'yu hatırlayın.⁽¹⁾

Belli bir açıdan (laik) İtalyan Katolik Hareketi için, *Vita e Pensiero* Yayınevi tarafından basılan Katolik almanaklarına bakın: En ilgi çekici ve tarihsel açıdan değerli olanı, hemen savaşın ardından Katolik durumları tasvir eden 1922 *Almanacco cattolico*'sudur.⁽²⁾

Madde 68. Monsenyör Francesco Lanzoni, *Le Diocesi d'Italia dalle origini al principio del secolo VII (anno 604)*, eleştirel bir çalışma, Faenza: Stab. Graf. F. Lega, 1927, “Studi e testi” n. 35, xvi+1122 sayfa, 125 lîret (ek, “Excursus sui Santi africani venerati in Italia”).⁽¹⁾ Bu çalışma, o yüzyıllar boyunca İtalya'daki yerel hayatın tarihini çalışmak açısından temel önemdedir. Çalışma şu soruyu ele alır: Roma İmparatorluğu'nun

çöküşü ve Ortaçağ'ın başlangıcı sürecinde dinsel kültürel gruplar nasıl şekillendi? Açıkçası, bu grupların oluşumu, iktisadi ve toplumsal hayattan ayrı tutulamaz ve ayrıca komünlerin doğuşuna dair de tarihsel ipuçları taşır. Nihayet tabii tüccar kentlerin kökenleri için de. Önemli bir piskoposluk bölgesi, belli hizmetler (ihtiyaçların tedariki, askeri savunma vs.) olmadan yapamazdı. Bu da sıradan bireylerin dini gruplar çevresinde toplanmasına yol açtı. (Bir dizi Ortaçağ şehrinin bu “dini” kökeni Pirene tarafından en azından benim elimdeki kitapçıkta ele alınmamıştır; onun tüm eserlerinin bibliyografisine göz atmalı.)⁽²⁾ Bir piskoposluk bölgesinin bizzat seçimi, kıymetli bir tarihsel göstergedir çünkü seçilen mekânın örgütsel ve merkezileştirici bir işlevi olduğunu gösterir. Lanzoni'nin kitabından, kısmen tündengelimsel olan bu araştırma alanındaki en önemli metodolojik sorunları kurgulamak mümkündür; yanı sıra bir bibliyografi de oluşturulabilir.

Ayrıca Duchesne'nin ilk dönem Hristiyanlık (İtalya için: “Les évêches d'Italie et l'invasion Lombarde” ile “Le sedi episcopali dell'antico Ducato di Roma”)⁽³⁾ ve Galya'nın eski piskoposlukları üzerine çalışmaları ile Harnack'ın Hristiyanlığın kökenleri üzerine özellikle *Die Mission und Ausbreitung des Christentums* adlı çalışmaları da önemlidir.⁽⁴⁾ Bu çalışmalar, sadece Ortaçağ'daki uygarlık merkezleri açısından değil aynı zamanda Hristiyanlığın gerçek tarihi açısından da ilgi çekicidir.

Madde 69. *Ansiklopedik Kavramlar*. Devletin işlevleri polemğinde, devletin “gece bekçisi” (*veilleur de nuit*) olarak tanımı, İtalyancadaki “*carabiniere* olarak devlet”e denk düşer: Başka bir deyişle, devletin işlevleri kamu düzenini ve yasalara saygıyı tesis etmekle sınırlanırken, medeni gelişim sivil toplum güçlerinin eline bırakılır. “*Carabiniere* olarak devlet” veya “polis olarak devlet” tanımlarından çok daha sarkastik bir içerik taşıyan “*veilleur de nuit*” kavramının Lasalle tarafından ortaya atıldığı görülüyor.⁽¹⁾ Bunun karşısı “etik devlet” ya da genel olarak “müdahaleci devlet”tir ama bu iki ifade arasında farklar vardır. “Etik devlet”in felsefi bir kökeni vardır (Hegel) ve daha çok devletin eğitsel ve ahlâki faaliyetine atıfta bulunur. “Müdahaleci devlet”in iktisadi bir kökeni vardır ve korumacı eğilimlerle ya da iktisadi milliyetçilikle bağlantılıdır. İki eğilim iç içe geçmeye yatkındır ama mecburen değil. Doğal olarak, liberaller şu ya da bu şekilde *veilleur de nuit*'i desteklerler: “İktisatçılar” tamamen bundan yanadır; filozoflar da bundan yanadır fakat

önemli farklarla, zira onlar sivil toplumdaki pozitif dinlere karşı sekülerizm mücadelesinden taraf olurlar. Katolikler cidden agnostiktir: Müdahaleci devletin kendi yanlarında olmasını isterler fakat aleyhte bir devletin düşmanlarını da destekleyebilme ihtimaline karşı tarafsız bir devleti savunurlar. Gerçekte, Katolikler her şeyin kendilerinden yana olmasını isterler.

Karşılaştırma: Defter 26, Madde 6.

Madde 70. *Devlet Kilise'dir. Stato fascista, Chiesa e scuola* (Roma: Libreria del Littorio, 1929) adlı kitapçığında, "Ignotus", "Birçok insanın onu siyasi bir sağduyu abidesi olarak görmediğini çünkü onun kendini aşırı fanatikçe, Napolyon'un (Talleyrand demek istiyor) kesinkes hoşlanmadığı tarzda bir fanatikle, hatta sivil bir hükümet idaresi tarafından değil de bizzat Kilise idaresi tarafından çıkarılmış bir belgeyle olsa bile aşırı görünebilecek bir fanatikle ifade ettiğini" söyleyerek bir bakanlık belgesine atıfta bulunuyor."⁽¹⁾ Ignotus'un atıfta bulunduğu belge, Bakan Belluzzo tarafından imzalanmış ve 28 Mart 1929'da yerel eğitim idarecilerine gönderilmişti. (Belge no. 54, 16 Nisan 1929'da Milli Eğitim Bakanlığı'na ait *Bollettino Ufficiale*'de yayımlandı; 18 Mayıs 1929 tarihli *La Civiltà Cattolica*'da tam haliyle yeniden basıldı.)⁽²⁾ "Ignotus"a göre, bu belge Katoliklere Konkordato'nun 36. maddesini daha geniş bir şekilde yorumlama şansı verdi. Peki, bu doğru mu? "Ignotus", Konkordato'nun 36. maddesiyle İtalya'nın "Katolik geleneğince belirlenen biçimiyle Hristiyan doktrin öğretiminin, kamusal danışmanlığın temeli ve baş tacı olarak" tanımadığını, yalnızca (!?) değerlendirmeye aldığını yazıyor.⁽³⁾ Peki ama "Ignotus" tarafından belirtilen çekinceler ve "değerlendirme" fiilini kusurlu bir şekilde yorumlaması mantıklı mı? Bu, hiç şüphesiz, ciddi bir konudur ve belgeleri gözden geçirenler muhtemelen çok geç olmadan önce imtiyazlarının tam sonuçlarını ve beklenmedik geri çekilmeyi hesaba katmadılar. (Bu, bakanlığın isminin "Kamusal Danışmanlık"tan "Milli Eğitim"e çevrilmesinin, Konkordato'nun 36. maddesinin bu şekilde dar bir yorumuna duyulan ihtiyaçla ilişkili olduğunu düşündürür. Başka bir deyişle, değişim, bir yandan hâlâ temel ve hazırlık niteliğindeki "bilgilendirici" unsur "danışmanlık"la, öte yandan Gentile pedagojisine göre eğitsel sürecin baş tacı "geliştirici" unsur "eğitim" arasındaki ayrımı tanımlamak amacıyla yapılmıştır.)⁽⁴⁾

Konkordato'da kullanılan "temel ve baş tacı" terimi, 1 Ekim 1923 tarihli 2185 sayılı "Ordinamento dei gradi scolastici e dei programmi didattici dell'istruzione elementare" başlıklı K.<raliyet> Kararnamesi'nde kullanılan ifadenin tekrarıdır: "Katolik geleneğince belirlenen biçimiy-le Hristiyan doktrin öğretimi, tüm ilk öğretimdeki danışmanlığın temel ve baş tacı olarak *belirlenir*."⁽⁵⁾ 21 Mart 1929'da, yarı resmi olarak tanımlanan bir inakale olan "L'insegnamento religioso nelle scuole medie,"de *La Tribuna* şöyle yazmıştı: "Faşist devlet, halkımızın entelektüel ve ahlâki birliğini üzerine kurduğu Katolik dininin sadece küçük çocukların devam ettiği okullarda değil, gençlerin devam ettiği okullarda da öğretilmesine *karar vermiştir*."⁽⁶⁾

Katolikler, doğal olarak, tüm bunları Kutsal Kilise ile yapılan sözleşmenin ilk maddesinde de onaylanan genelgenin birinci maddesiyle ilişkilendirir.⁽⁷⁾ Yorumlarında, devleti, aslında olduğundan daha öteye taşıyarak, *Katolik dinini icra eden* olarak gösterirler: Yani, devlet, faaliyetleri içinde dinsel ayinler düzenleme ihtiyacı duyduğunda, bu ayinlerin "Katolik" olmasına hükmedilir.^a Devlet okullarına dair Katolik bakış açısı için, 1 Haziran 1929 tarihli *La Civiltà Cattolica*'daki "Religione e filosofia nelle scuole medie" (Peder M. Barbera) makalesine bakmalı.⁽⁸⁾

Madde 71. Konkordatoların Niteliği. 30 Mayıs 1929 tarihli mektubunda XI. Pius, Kardinal Gasparri'ye şöyle yazıyor: "Konkordato'da, *iki devlet olmasa da*, kendi içlerinde tam, her biri kendi ilgili amacı ile şekillendirilmiş çeperinde bulunan iki bütün gövde vardır. Amaçların nesnel itibarının illa ki Kilisenin mutlak üstünlüğünü belirlediğini iddia etmek neredeyse yersizdir."⁽¹⁾

Kilisenin konumu, kilise ile devlet ilişkilerindeki [düzenleyici] iki ayrı aygıtın -sözleşme ve konkordato- kabulü zeminine dayanır: Sözleşme, iki devlet arasındaki ilişkileri; konkordato, "aynı devlet" içindeki iki gövde arasındaki ilişkileri belirler.⁽²⁾ Başka bir deyişle, bir devlet içinde iki gövde olduğu sonucuna varılır, zira birbirleriyle eşit koşullarla iletişim kurarlar (her biri kendi çeperinde). Doğal olarak, Kilise de gövdeler arasında bir karışıklık olmadığını ileri sürer ama bunu "ruhani" çeperde devletin bağımsızlık iddia etme *hakkı olmadığı* için söyler ve böyle bir hakkı kullandığı takdirde gasp suçlusu olacağını iddia eder.

a) F1 yazmasında Gramsci, "hükmedilir" kelimesinin üzerine. "karar verilir" yazmış.

Dahası, Kilise aynı amaç çeperi içinde ikili gövde olamayacağını savunur ama bunu nihai amaçlar arasındaki ayrımı muhafaza etmek için yapar ve kendini ruhani evrenin tek hâkimi olarak ilan eder.

Madde 72. Geçmiş ve Bugün. 11-12 Mart tarihli *L'Osservatore*'de yayımlanan ve 6 Nisan 1929 tarihli *La Civiltà Cattolica*'da (sadece birkaç sayfası) yeniden yayımlanan bir makaleden: "Aynı biçimde, 'devrim' kelimesi, kral ve kraliyeti -yani, ulusun siyasi otoritesini en iyi örnekleyen en üst bileşikler- dışarıda bırakarak devletin temel kurumları çerçevesinde bir programı ve bir hareketi ifade ettiği sürece artık bizde başkalarında olduğu kadar yıkıcı bir izlenim bırakmamaktadır; diğer bir deyişle, bugüne dek devrimin anlamı ve yöntemlerinden ayrı düşünülemeyen kışkırtma ve isyan olmaksızın devrim."⁽¹⁾

Madde 73. Savaşın Siyasi-Askeri Doğrultusu. 16 Haziran 1929 tarihli *Nuova Antologia*'da G. S. imzalı "Benes l'immemore" başlıklı kısa bir not yayımlandı⁽¹⁾ [(ya da yoksa C. S. mi, yani Cesare Spellanzon muydu?)⁽²⁾ Bu kadar da yanlış olamaz!]. Makale, çok ilgi çekicidir çünkü "milliyet politikaları"nın kasten en kurnaz devlet adamlarımız tarafından hayata geçirildiğini, önde gelen müdahale yanlısı gazeteler tarafından ılımlı bir şekilde desteklendiğini ve anlaşıldığını ve İtalyan hükümeti tarafından [spontane bir şekilde] benimsendiğini öne sürer. G. S. aslında, zamanında milliyet politikalarının zaten özenli bir şekilde "gerçek anlamıyla" tanımlandığını belirtir: Yani, özellikle İtalya'ya özgü bir şekilde. Yine de, dar anlamıyla bile bu doğru değildir, zira milliyet politikaları ancak Ekim 1917 sonrasında "dayatılmıştır." Şimdi, G. S., Benes'in *Souvenirs de guerre et de révolution*'da (Paris: Ernest Leroux) "savaş zamanı" dostluğu anılarının tonunu yumuşattığı gerçeğine içerlenir ve İtalya'nın tüm acılarının savaş sürecinde ve sonrasında savaş politikalarının netlikten ve kararlılıktan yoksun oluşuna bağlı olduğu sonucuna varır.⁽³⁾

Madde 74. İtalyan Aydınlarının Kozmopolit İşlevi. Ortaçağ başları (Orta Latince kültürel evresi).⁽¹⁾ A. G. Amatucci'nin *Storia della letteratura laitna cristiana* eserine (Bari: Laterza) bakın.⁽²⁾ Sayfa 343-44'te, Amatucci, Cassiodorus'u tartışırken şöyle yazıyor: "...zerre keşif yeteneği olmadığı için hiçbir keşif yapmamasına karşın; Jerome figürünün bir dev gi-

hi belirlediği geçmişi gözden geçirirken” Cassiodorus, “kendisi için Roma kültürü anlamına gelen klasik kültürün dini kültürün temeli olması gerektiğini ve bunun devlet okullarında öğretilmesi gerektiğini belirtmişti.” Papa Agapetus (535-36), İtalya’yı kasıp kavuran savaşlar ve hırsız çatışmaları olmasaydı, bu programı hayata geçirirdi. Cassiodorus, bu programı iki ciltlik *Institutiones* eserinde tanıttı ve Squillace’de kurduğu dini topluluk “Vivarium”da hayata geçirdi.⁽³⁾

İncelenmesi gereken bir diğer nokta da manastırların, feodalizmin kuruluşundaki önemli rolüdür. Luigi Salvatorelli, *S. Benedetto e l'Italia del suo tempo* (Bari: Laterza) kitabında şöyle yazar (sayfa 170-71)⁽⁴⁾:

Bir toplum, özellikle de Benedict ruhuyla hareket eden bir toplum, kişisel egoizmi, sınıf kibri ve yüzyıllardır süren istismar gelenekleriyle bireysel mülk sahibinden çok daha insani bir malikti. Ve manastırın prestiji, yasal ayrıcalıkların oturmasından dahi önce köylüleri bir nebze vergi toplayıcıların gaddarlığından ve legal ve illegal silahlı çetelerin saldırılarından korudu. Manastır; çöl olma tehlikesiyle karşı karşıya kalan talan edilmiş ve sömürülmüş kırsal bir bölgenin merkezinde, şehirlerden uzakta tam bir çöküş içinde, kendini Roma’nın büyük ismiyle anmakta ısrar eden çürümüş dünyadan azade yeni Hristiyanlık ilkesinden doğmuş yeni bir toplumsal çekirdek olarak yeşerdi. Böylelikle, Aziz Benedict, tam olarak bunu planlamasa da, gerçekten yaratıcı toplumsal reform işine girişti. Daha az sözü geçen ise, kültürel kazanımdı.

Salvatorelli’nin bu pasajının feodalizmi tarihsel olarak açıklamak anlamında temel unsurların olumlu ya da olumsuz tüm ya da neredeyse tüm öğelerini kapsadığını düşünüyorum.

Araştırmamla ilgili daha önemsiz olan kısım ise, Aziz Benedict ya da Cassiodorus’un bu dönemin kültürel yenileşmesindeki önemi konusudur.

Bu konulara dair, Salvatorelli’nin yanı sıra Filippo Ermini’nin “Profilo” dizisinden Formigginini tarafından yayımlanan ve konu hakkında bir bibliyografi içeren *Benedetto da Norcia* adlı küçük kitabına bakın.⁽⁵⁾ Ermini’ye göre: “... Benedict evleri bir öğrenme mabedine, bir manastıra, bir kaleden çok bir öğrenme merkezine dönüştü. Manastır kütüphaneleri klasik ve Hristiyan yazarların eserlerinin geleceğinin korunması için gerekliydi... Benedict’in planı gerçekleşti; işgalcilerin vahşetiyle yok edilen *orbis latinus*, yeniden toparlandı ve öncelikle Benedict’in ta-

kipçilerinin entelektüel ve bedensel emeği sayesinde Ortaçağ'ın muazzam uygarlığı hayata geçirildi."

Madde 75. *Maggiorino Ferraris ve 1882'den 1926'ya İtalya'da Hayat*. 1 Temmuz 1929 tarihli *Nuova Antologia*, Ocak 1882 ile 21 Nisan 1926 arası yayımladığı Maggiorino Ferraris makalelerinin bir listesini yapmış.⁽¹⁾ (Ferraris, Haziran 1929'da öldü ve 1890'dan 1926'ya değin *Nuova Antologia*'nın baş editörüydü.) Ferraris; ılımlı liberal eğilimleri olan, Giolitti ile Nitti'nin politikalarından hoşlanmayan vasat bir adamdı ama sırf bu sebeplerden, makaleleri genel anlamda bir bulgu olarak ilgi çekicidir. O, ele aldığı konuların teknik yönleriyle haşır neşir olmaya alışık bir yazardı ve bu durum İtalya'da çok alışıldık değildir. Büyük oranda, tarım [ve Güney] konuları ve başka teknik-iktisadi konular (iletişim; demiryolları, telgraf, gemicilik, gümrük tarifeleri, döviz alışverişi vs.) üzerine yazdı; bu makaleler içinde gözden geçirilmesi ve incelenmesi gerekenler vardır. Ferraris, Piedmontluydu (Acquili).

Madde 76. *1898 Krizi Üzerine*. Ferraris, "Il rincaro del pane" (16 Ağustos 1897), "L'ora presente" (16 Mayıs 1898), "Il Nuova rincaro del pane" (1 Şubat 1898), "Politica di lavoro" (16 Haziran 1898).⁽¹⁾

Madde 77. *Garibaldi'nin 1860'ta Sicilya'dan Calabria'ya Geçişi*. Vittorio Emanuele'nin o dönemdeki yaklaşımı ile ilgili konuyu ve Garibaldi'ye bıraktığı söylenen özel notu anımsayın.⁽¹⁾ Ferraris, 1 Ocak 1912 tarihli *Nuova Antologia*'da "Vittorio Emanuele e Garibaldi ed il passaggio del Faro nel 1860: Da documenti storici" başlıklı bir makale yazmıştır.⁽²⁾

Madde 78. *Manastır Hayatı ve Feodalizm*. Aziz Benedict Yasası'nın ve "ora et labora" [vaaz et ve çalış, ç.n.] ilkesinin pratik gelişimi. "Çalışmak" halihazırda "vaaz etmek"ten daha önemsiz kılınmıştı; başka bir deyişle, esas amaç, alenen, ruhani görevdi. Böylece köylüler keşiş-çiftçilere dönüştü, bu sayede keşişler her an dini görevlerini yerine getirmek için manastırda olabiliyordu. Manastır içinde, keşişler "işler"i değiştirler; endüstriyel iş ve entelektüel iş (el yazmalarını kopyalamak, kısmen el işçiliği gerektirir). Köylülerle manastır arasındaki ilişki, kiralamaya düzenlemelerine bağlı olarak feodaldır. Bu ilişki, aynı zamanda, keşişlerin işindeki iç gelişmeye ve manastırın arazilerindeki genişleme ile

bağlantılıdır. Keşişler, kendi çevrelerinde rahiplik hizmeti verdiler ve giderek çok daha uzmanlaştılar; rahip, fikirlerle haşır neşir olan aydın, yazıcı, endüstriyel işçi-zanaatkar haline geldiler. Manastır, feodal bir bölgenin silahla değil de dine karşı saygıyla korunan “toplantı mekânı”ydı. Bu durum, Roma’daki *patricius* “villa”sı rejimini yeniden kurdu ve geliştirdi. Yasa’nın⁽¹⁾ maddelerinden biri, manastırın iç işleyişini kurmak için yorumlandı ve geliştirildi. Bu maddeye göre, keşiş seçiminde bilgelikleri ve sağduyuları en fazla saygı gören kişilerin oyu belirleyici olmalıdır. Yine aynı maddeye göre, keşiş, ciddi fakat herkese danışacak kadar da büyük olmayan sorunlara dair karar verirken en bilge ve sağduyulu keşişlerden tavsiye almalıdır. Bu anlamda, kendilerini doğrudan kurumun hedeflerine ilişkin konulara adayanlarla ev işlerine devam edenler arasında bir ayrım belirmeye başladı.⁽²⁾

Madde 79. A. G. Bianchi. “I clubs rossi durante l’assedio di Parigi,” *Nuova Antologia*, 1 Temmuz 1929.⁽¹⁾ Makale, M. G. Molinari’nin 1871’de yayımlanan *Les clubs rouges pendant le siège de Paris* kitapçığını özetlemektedir. Kitapçık, kuşatma sürecinde kulüplerin yaptığı toplantılar üzerine *Journal des Débats* dergisinde yayımlanan bir dizi raporu içermektedir. (Belki de bu kitapçığın yazarı aslında serbest ticaret yanlısı ve *Journal des Débats*’ın baş editörü meşhur yazar De Molinari’dır; Bianchi ise onu “mütevazı fakat özenli bir gazeteci” olarak tanımlıyor.)⁽²⁾ Kitapçık ilgi çekicidir çünkü bu kulüplere sıkça gidenlerin ortaya attığı ilginç önerileri aktarır. Bu nedenle, onu okumak ve halk arasında entelektüel düzen ve “ahlâki” ciddiyet ihtiyacını göstermek için materyaller edinmek ilginç olacaktır. Yanı sıra, 1870’e kadar Paris’in, neden 1789 Devrimi’nde yaratılan siyasi oluşumların etkisi altında kaldığı analizine de yardımcı olacaktır ki bu etkinin en aleni tezahürü bu kulüplerdir. (Molinari’nin kitapçığını orijinalinden okumak mümkün değilse, Bianchi’nin makalesine de bakılabilir.)

Madde 80. *Sorel ve Jakobenler*. Yukarıda sözü geçen makale, Proudhon’un Jakobenlerle ilgili şu değerlendirmesini aktarır: Jakobenizm, “İlahi hak mutlakçılığının halkın egemenliğine uyarlanmasıdır.” “Jakobenizm, hukuku fazla önemsemez: Şiddet araçlarını, hızlı idamları kullanmak ister. Jakobenizm için devrim; beklenmedik olaylar, yağmalamalar, kaçırmalar, zorla borçlandırmalar, tasfiyeler, terör demektir. Fi-

kirlere karşı güvensiz, onlara düşman olan Jakobenizm, ikiye bölünmüşlüğü ve Makyavelizme sığınır; Jakobenler devrimin Cizvitleridir.”⁽¹⁾ Bu tanımlar *La justice dans la révolution*’dan⁽²⁾ alınmıştır. Sorel’in Jakobenlere dair fikirleri Proudhon’a dayanır.

Madde 81. Geçmiş ve Bugün. İtalyan Nüfusunun Bölgesel Dağılımı. 1921 nüfus sayımına göre, her 1.000 kişiden 258’i müstakil evlerde yaşıyor, 262’si 2.000’den az nüfuslu yerlerde yaşamaktaydı (bu, tüm kırsal nüfus olarak görülebilir); 125’i 2.000-5.000 nüfuslu yerlerde; 134’ü 5.000-20.000 nüfuslu yerlerde (küçük şehirler); 102’si 20.000-100.000 nüfuslu yerlerde (orta ölçekli şehirler); 119’u ise 100.000’in üstünde nüfuslu büyük şehirlerde yaşamaktaydı (Giorgio Mortara, “Natalità e urbanesimo in Italia,” *Nuova Antologia*, 1 Temmuz 1929).⁽¹⁾ Bunu, kalabalık merkezlerin 1927 sonrası farklı belediyelerin birleştirilmesiyle kategorize edilmesine ilişkin değerlendirin.⁽²⁾ Bu değişim, büyük ve orta ölçekli şehirlerin sayısını artırdı ancak bunların toplumsal yapılarını değiştirmede (küçük şehirlerin de sayısını artırmış olabilir: muhtemelen kayda değer oranda). Mortara’ya göre, 1928’de 100.000’den fazla kişinin yaşadığı yirmi belediyenin nüfusu (sadece merkezler değil, belediyeler; çünkü birleşmeden sonrası kastediliyor) 7 milyonun biraz üzerindeydi; başka bir deyişle, ulusal nüfus içindeki oranı binde 173 idi. Fransa’da bu oran binde 160; Almanya’da binde 270; İngiltere’de binde 400; Japonya’da binde 150’dir. Yüz yıl önce her bin kişiden 68’i 100.000’in üzerinde nüfusu olan belediyelerde yaşıyordu; elli yıl önce bu oran binde 86’ydı; şimdi ise binde 173.

Madde 82. İtalyan Aydınlarının Kozmopolit İşlevi. Komünlerdeki iç çekişmelerin sonucu olarak öne çıkmış vasat (ama belli bir karakter güçleri de vardı) İtalyan figürlerinin bütün Avrupa’ya yayılışı ne seviyedeydi? Başka bir deyişle, siyasi sürgüne bağlı olarak ne seviyedeydi? Bu, on üçüncü yüzyılın ikinci yarısından sonra kalıcı bir fenomendi: 1848’e kadar, komünler içi yenilen hiziplerin yok oluşuna neden olan çatışmalar, liderliklere karşı mücadeleler, Protestanlık unsurları vs. On dokuzuncu yüzyılda, siyasi sürgünün niteliği değişir çünkü sürgünler milliyetçidir ve gittikleri ülkeler tarafından özümsemezler. (İstisnalar haricinde: British Museum yöneticisi ve bir İngiliz Baronu Antonio Panizzi gibi.)⁽¹⁾ Bu faktör değerlendirilmelidir fakat genel fenomenin baskın

bir tezahürü olmadığı da bilinmelidir. Aynı şekilde, İtalyan prenslerinin kızlarını yabancı prenslerle evlendirdikleri bir dönem olduğu da akıldan çıkarılmamalıdır. İtalyan kökenli her yeni kraliçe tahta çıkarken çekim merkezi olmakla kalmamış, aynı zamanda yanında bir dizi mektup yazarı, sanatçı ve bilim adamı da (Fransa'da Medicilerle birlikte, İspanya'da Farneselerle birlikte, Macaristan'da vs.) getirmiştir.

Tüm bu fenomenler araştırılmalı ve temel olgunun asıl anlamını belirlemek amacıyla doğru bir önem sırasına konulmalıdır. 16 Temmuz 1929 tarihli *Nuova Antologia*'daki "Il Petrarca a Montpellier" makalesinde Carlo Segrè, Floransa'dan kovulan ve ailesiyle birlikte Carpentras'a yerleşen noter Petracco'nun oğlu Francesco'nun bir hukuk kariyeri yapması için Montpellier Üniversitesine gitmesini istediğini yazar.⁽²⁾ "İyi bir seçim gibi görünüyordu zira o dönemde İtalya'da ve güney Fransa'da prensler ve yerel hükümetler hukukçuların peşinde koşuyordu. Bu hukukçular yargıç, sulh yargıcı, elçi ve danışman olarak kullanılıyorlardı; bunların daha az prestijli ama daha kazançlı olan özel hukukçuluk da yaptıklarını eklemek lazım."⁽³⁾ Montpellier Üniversitesi 1160'ta, Bologna'da eğitim gören ve Innerius'un öğretim tekniklerini Provence'ye taşıyan hukuk danışmanı Piacentino tarafından kuruldu. (Peki, bu Piacentino İtalyan mı? Biraz araştırma yapmak şart, zira İtalyan isimleri takma ad ya da İtalyancalaştırılmış isim olabiliyor.)⁽⁴⁾ Birçok İtalyan'ın yabancı ülkeler tarafından Bologna, Pavia vs. modeller üzerinden üniversiteler kurmaları için davet edildikleri kesinlikle doğrudur.

Madde 83. İtalyan Aydınlarının Kozmopolit İşlevi. 16 Temmuz 1929 tarihli *Nuova Antologia*'da Ferdinando Nunziante tarafından yazılan "Gli italiani in Russia durante il secolo XVIII" başlıklı makale.⁽¹⁾ Bilgi kaynaklarına hiçbir referans içermeyen vasat ve yüzeysel bir makale. Öte yandan bazı noktalar ve genel göstergeler elde edilebilir. İtalyan aydınları halihazırda önemlerini yitirmişlerdi ve maceracılar çağı bitmek üzereydi. Nunziante, on sekizinci yüzyıl Rusya'sı ile ilgili şöyle yazmış: "Mühendisler ve generaller Almanya'dan; amiraller İngiltere'den; baletler, kuaförler ve filozoflar, aşçılar ve ansiklopedistler Fransa'dan; ressam, koro şefleri ve şarkıcılar ise İtalya'dan geliyordu."⁽²⁾ Panin adlı kontlar ailesinin Luccalı Panini ailesinden geldiğini anımsayın.⁽³⁾

Madde 84. *Popüler Edebiyat*. Wells.⁽¹⁾ 16 Temmuz 1929 tarihli *Nuova Antologia*'daki Laura Torretta imzalı "L'ultima fase di Wells" makalesine bakın.⁽²⁾ Bu konuda bir araştırma için ilginç ve işe yarar fikirlerle dolu. Wells, Verne'inkinden farklı yeni bir macera romanı keşfeden yazar olarak görülmeli. Verne'de kendimizi genelde ileriye bakarak olasılık evreninde buluruz. Wells'te, çıkış noktası olası olmayandır, detaylar ise bilimsel açıdan tam ya da en azından olasıdır. Wells, daha yaratıcı ve zekidir; Verne daha popülerdir.⁽³⁾ Ne ki Wells de ürettikleri açısından popüler bir yazardır: O, kelimenin sadece normal anlamıyla değil küçültücü anlamıyla da "ahlâkçı" bir yazardır. Ne var ki, İtalya'da ya da genel olarak Latin Amerika ülkelerinde veya Almanya'da popüler olamaz: Anglo-Sakson zihniyetine fazla bağlıdır.

Madde 85. *İtalya'da Burjuva Ruhunun Gelişimi*. 16 Temmuz 1929 tarihli *Nuova Antologia*'daki Manilo Torquato Dazzi imzalı "Nel centenario della morte di Albertino Mussato" makalesine bakın.⁽¹⁾ Dazzi'ye göre Mussato, teolojik tarih geleneği ile ters düştü ve modern ya da hümanist tarih anlayışı, dönemindeki herkesten çok onun eseriydi.⁽²⁾ (Croce, Lisio, Fueter, Balzani gibilerin tarih yazımı tarihi üzerine metinlerine bakın.)⁽³⁾ Mussato'da, insanların tutkuları ve faydacı motifleri tarihin motifleridir. Komünlerdeki hizipler arası ve ülkenin ilk toprak sahipleri arasındaki şiddetli çatışmalar bu dünya görüşünün dönüşümüne katkı sağladı. Gelişim çizgisinin izi, Macchiavelli, Guicciardini ve L. B. Alberti'ye dek sürülebilir.⁽⁴⁾ Karşıreform, entelektüel gelişimi boğmuştur. Bana öyle geliyor ki bu gelişim çizgisinde iki ana akım belirlenebilir. Bu akımlardan biri en üst noktasına Alberti ile erişir; dikkatini "özel" üzerinde, toplum içinde gelişen ve kendi "özel" çeperi dışında hiçbir siyasi toplum görüşü olmayan bir birey olarak burjuvazi üzerinde yoğunlaştırır. Bu, bir Ortaçağ teorik sendikalizmi olarak tanımlanabilecek Guelfizm ile bağlantılıdır. Federal bir merkezi olmaksızın federalisttir. Entelektüel ve siyasi hegemonyası nedeniyle fiili federal merkez olan kiliseye entelektüel konuları havale eder. Komünlerin gerçekte nasıl oluştuğu incelenmelidir: Diğer bir deyişle, temsilcilerin komün hükümetine karşı benimsediği yaklaşım biçimi. İktidar çok kısa bir zaman içinde biterdi (genellikle iki ayda) ve o günlerde hükümet üyeleri kadınlar olmaksızın yaşamaya mecbur bırakılırdı. Bunlar, işlerinin anlamlı gereklilikleri ile meşgul çok kaba kişilerdi. (Floransa Cumhuriyeti

için, Alfredo' Lensi'nin Palazzo della Signoria üzerine kitabına bakın. Kitapta hükümet toplantıları ve tecritteki kişilerin yaşamlarına dair anekdotlar olmalı.)⁽⁵⁾ Diğer akım üst noktasına Machiavelli ve kilise konusunu zararlı bir ulusal problem olarak tanımlayarak erişti. Dante, bu akıma dâhildi; komünlerin ve feodalizmin anarşizmine karşı çıktı ve bir yarı Ortaçağ çözümü aradı. Yine de, kilise sorununu uluslararası bir problem olarak tanımladı ve onun iktidarı ile faaliyetlerini sınırlama ihtiyacından söz etti. Bu akım, geniş anlamda, Ghibelline'dir. Dante, gerçekten bir geçiştir: Orada sekülerizm önermesi vardır fakat dil hâlâ Ortaçağ dilidir.

Madde 86. İngiltere. İngiltere'nin ticaret dengesinin yapısı, savaştan önceki elli yıl boyunca zaten bir dönüşüm sürecinden geçiyordu. Mal ihracatı kısmı, nispeten düşmüştü ve denge giderek artan oranlarda namıdiğer görünmez ihracatlara; yani yurtdışında yatırılan sermayenin faizi, tüccar gemilerin kazanımları ve uluslararası bir finans merkezi olarak Londra'nın elde ettiği kârlara bağlı hale gelmişti. Savaştan sonra görünmez ihracatın önemi, diğer ülkelerden gelen rekabetin sonucu olarak daha da arttı. Aynı şekilde, Hazine Bakanı'nın ve Bank of England'ın sterlinin altına eşitliğini yeniden kazandırma ve uluslararası para birimi konumunu yeniden inşa etme kaygısı da çoğaldı. Bu hedefe erişildi fakat bu yüzden endüstriyel üretim maliyetleri arttı; bu da yabancı piyasaların kaybedilmesine yol açtı.

Peki ama bu, İngiltere'deki endüstriyel krizin sebebi miydi (ya da en azından en önemli faktörü müydü)? Hükümet, sanayicilerin çıkarlarını, dış borçların sorumlusu ve uluslararası finans piyasasının organizatörü finansçıların çıkarlarına ne derece feda etti? Öte yandan, sterlinin eski değerine kavuşturulmasının, krizden önce olsa da, krize sebep olduğu söylenemez. Zira bir süreliğine dalgalı bir kura sahip olan ve kuru orijinal seviyenin altına sabitleyenler de dâhil olmak üzere tüm ülkeler krize girmişti ya da girmekteydi. İngiltere'de, krizin tahmin edilmiş olması sanayicileri bu konuda bir şeyler yapan ilk kişiler olmaya ve böylece diğer ülkelerden önce krizden çıkarak küresel hegemonyayı tekrar elde etmeye sevk etmiş olmalı. Yanı sıra, altın eşitliğine hızlı dönüş, İngiltere'yi mal transferleri ve küçük burjuva sınıfların ani çökü-

a) El yazmasında Gramsci, yanlışlıkla "Giuseppe" yazmış.

şünden kaynaklanan toplumsal krizleri önlemeye muktedir kılmıştır. İngiltere gibi kemikleşmiş bir toplumsal yapıya sahip gelenekçi, muhafazakâr bir ülkede enflasyonun ve kur dalgalanmaları ile devalüasyonun sonuçları nasıl olurdu? Görünen o ki, başka ülkelerden çok daha ciddi olurdu.

Her durumda, mal ihracatı ile görünmez ihracat ve sanayi ile finans arasındaki ilişkiyi doğru kurmak gerekir. Bu, işçilerin görece az siyasi önemini, İşçi Partisinin muğlak karakterini ve onu ayırt edici kılacak ve güçlendirecek teşviklerin yokluğunu açıklamaya yardımcı olur.⁽¹⁾

Madde 87. 1914-18 Savaşında Siyasi-Askeri Liderlik. (Albay) Mario Caracciolo'nun 16 Temmuz 1929 tarihli *Nuova Antologia*'daki "Il comando unico e il comando italiano nel 1918" makalesine bakın.⁽¹⁾ Bu konudaki araştırmanın son hali için oldukça ilginç ve önemli. Caracciolo, askeri konularda kendini retoriğe kaptırmayacak denli ciddi bir yazardır. Mondadori'nin Collezione Gatti içerisinde bastığı *Le truppe italiane in Francia* adlı bir kitabı vardır.⁽²⁾ Şu anda Caracciolo'nun İtalyan endüstriyel aygıtının yetersizliğine dair sürekli tekrarladığı iddiaları ile ilişkili özel bir detayla ("Geçmiş ve Bugün" notları içine dâhil edilebilir) ilgileniyorum. Ocak-Şubat 1918 civarında (olguları doğru kurabilmek için Caracciolo'nun yukarıda sözü geçen eseriyle karşılaştırmalı) İtalya, Fransa'ya altmış bin adam, "sanayimiz henüz bize onları silahlarla donatabilmemiz için gerekli silahları sağlayamadığından elverişli durumdaki" yardımcı işçi gönderdi.⁽³⁾ Bu olgu belli anlamlar içerebilir: (i) Sanayi işçilerini savaş zamanında askerlik hizmetinden "kaytaranlar" olarak görmek siyasi olarak yanlış olabilir. Savaşmaları için onlara ihtiyaç duyuldu mu ve savaş için onlar vazgeçilmez mi? Bilindiği gibi, az sayıda "kaytarıcı" vardı ama İtalya'da kullanılamayacak altmış bin işçi de vardı. Sözde kaytaranlara yönelik propagandanın kötü sonuçları oldu. Ateşkesten dahi önce Torino'ya silahlı gruplar gönderildi ve bunlar "kaytaranlar"ı avlamaya başladılar. Fabrika çıkışlarında ve sonra ana caddelerde askerlik hizmetinden muaf kişiler saldırıya uğradılar, dövüldüler ve birçok olayda yüzleri parçalandı. Bulaşıcı bir şekilde yayılan olaylar 1919'un yılbaşı gecesi Palazzo Sicardi'deki olaylarla doruk noktasına ulaştı.⁽⁴⁾

(ii) Savaş gazileri ile hizmetten muaf tutulanlarla kaytaranlar arasındaki çatışma, başlangıçta kişisel bir durumken sonradan bir kamusal

meseleye dönüştü. Bu, sorunun en can alıcı noktasıydı zira muaf olan kişilerin, savaş için vazgeçilmez bireyler olmalarına ve savaşa katılmasalar da devletten onay almalarına karşın “kaytarıcı” olarak görülmelerine yol açtı. Yasa gereği savaş gazileri, fabrika istihdamında önceliğe sahip olmalıdır. (Eğer fabrikalarda gerçekten kaytaranlar varsa bu kişiler öncelikle ikinci sınıf teknisyenler arasında aranmalıdır. Onların yaptıkları iş, üretilen malların miktar olarak azlığı, çalışma yöntemlerinin basitliği ve seri üretim nedeniyle asgari düzeydeydi; sonuç olarak bu teknisyenler usta zanaatkâr olmaktan çıkıp disiplin sağlayıcılara dönüşmüşlerdi. Aynı zamanda, fabrikalar da genişlemişti. Bu etmenler kombinasyonu sanayiyle uzaktan yakından alakası olmayan çok sayıda kişiye, askeri hizmetten kaytarma şansı verdi. Bu insanlar gerçek kaytarıcıları; bunların aldıkları işler fabrikanın eski çalışanlarına da verilebilirdi. Bu nedenle, o dönemde kırsal bölgeden gerek doğrudan gerekse askeri emirlerle gelen ve fabrikalarda çalışmaya başlayan çok sayıda köylü için kaytarma meselesinden söz edilemez. Torino’da fabrikalardaki vasıfsız işlerin büyük kısmı askeri hizmete zorlanan köylüler tarafından yürütülüyordu.) İşsizleri işe almayı düzenleyen kurallar askeri hizmete elverişli olmayanlar konusunu bile dikkate almamaktadır; bu kişiler savaş gazisi olmamaları nedeniyle diğerlerinden bile daha fazla hedef olmaktadır.

İtalya’nın oldukça dikenli bir sorunu vardır, zira endüstriyel aygıtı savaş zamanı ihtiyaçlarını karşılamaya yeterli değildir. Metalurji ve makine sanayisinin yanı sıra bir ölçüye kadar diğer sanayiler de (kimya, kereste, tekstil) illa ki mobilize edilmeli ve hatta teorik olarak üretim sınırlı olacağından bu sanayiler genişletilmelidir. Bu nedenle eski vasıflı işçilerin fabrikalarda kalmasının yanı sıra yeni insanlar da işe alınmalıdır. Sonuçta, ordu büyük oranda köylülerden oluşacaktır ve işçilerin büyük kısmı, en azından kayda değer bir kısmı, araç ve levazımat üretiminde kullanılacaktır. Bu zorunluluğu bir demagojik ajitasyon unsuru haline getirmek ve onu endüstri işçilerinin bayağılığını meşrulaştırmak için kullanmak şu sonuca yol açabilir (organik fakat zor bir çözüm bulunmadıkça: fabrika ile cephe arasında gidiş gelişler gibi): Sadece sahte pasifistler gerçekten fabrikalarda kalmak isteyecek ve üretim konusu bir krize girecektir. Diğer bir deyişle, savaş üretim yokluğu nedeniyle fabrikalarda kaybedilebilecektir.

Madde 88. *İtalyan Risorgimentosu Üzerine. Michele Amari ve Sicilya-nizm.* Francesco Brandileone'nin 1 Ağustos 1929 tarihli *Nuova Antologia*'daki Michele Amari konulu makalesine bakın.⁽¹⁾ Makale, "Sicilya-nizm" in Orlando'nun (İkiyüzlü: Bir yüzü anakaraya dönük ve milli birlikçiliğin yedi duvağı ile kapatılmış; diğer yüzü Sicilya'ya dönük ve çok daha içten. Orlando'nun 1925 yerel seçimlerindeki Palermo konuşmasını ve Sicilya'ya özgü erdemlilik ve cömertlik sahibi olarak tanımladığı Mafya'yı dolaylı olarak övmesini anımsayın) bir temsilcisi olduğu bugünkü haliyle bile köklerini anlamak için oldukça işe yarayacak bir önsözle birlikte V. E. Orlando⁽²⁾ tarafından seçilmiş *Le più belle pagine di Michele Amari* eserinin uzun ve polemiksel bir eleştirisi niteliğinde.⁽³⁾

Amari, 1806'da Palermo'da doğdu ve 1812 anayasasının ilanı ile anayasanın feshedildiği 1820 Devrimi arasında yetişti.⁽⁴⁾ Döneminin diğer birçok Sicilyalı gibi, adanın iyiliğinin anayasanın yeniden ilanına ama daha çok da otonomiye ve Napoli'den ayrılmaya bağlı olduğuna inanıyordu.

"Ayrı bir devlet kurma hevesi en azından 1848'den beri Adalıların baskın hissiydi," diyor Brandileone.⁽⁵⁾ Amari, bizzat kendisinin de yazdığı gibi (Alessandro D'Ancona, *Carteggio di demia della Crusca*, Torino: 1896-97, 3 Cilt; II. Ciltte s. 371)⁽⁶⁾, (kültürel olarak) bir İtalyan olduğunu düşünüyordu fakat İtalyan ulusal yaşamının güzel bir hayalden fazlası olmadığını hissediyordu. Halkın yüreğini yeni bir devrime hazırlamak için 1812-20 olaylarını yeniden anlatmak istedi fakat tarihin bağlantı noktalarındaki araştırması, onu Sicilya'nın anayasal geçmişine götürdü ve böylelikle ona en tipik ["en aleni form"] olarak görünen Vesperler sonrası anayasaya saplandı kaldı. Öte yandan çalışması onu Sicilya tarihinin İslami dönemlerine dek geri de götürdü.

Derlemesinde, Orlando parçaları, 827'deki Arap fethinden 1302'deki Caltabellotta Barışına dek beş yüzyıllık Sicilya olaylarını, kısaltılmış ama eksiksiz bir kronolojik düzene koydu. Önsözde (s. 23), Orlando, o beş yüzyılın "tarihin epik bir şiirin parıltısına sahip olduğu yekpare bir dönem oluşturduğunu" söyler. Ayrıca, bunların özel ya da yerel değil evrensel tarih olarak algılanması gerektiğini belirtir, zira "evrensel tarih Atina, Roma, Kudüs gibi uzamdaki tek bir belirgin noktaya tekabül eden yaşamsal bir merkeze sahip olsa da uygarlığı bir bütün olarak gören tarihin, o beş yüz yıl boyunca Sicilya'nın dönemin baskın güçlerinin birbirleriyle temas kurduğu, çarpıştığı, birbirlerini hiçe saydığı ve tamamladığı ana kavşak olduğu da inkâr edilemez." Brandileone'nin ba-

kış açısına göre Orlando, kendisinin “memleket sevgisi ile bir nebze uzağa taşınmasına” izin verir (bu, merkezkaç siyasi hislerin alışıldık şekilde hafifletilmesi ve kanonik yorumudur). Orlando, bu beş yüzyılı iki döneme ayırır: İlkini (Müslüman [ve Norman-Swabyan]) “statik” olarak tarif eder, zira orada sadece “bir çağ açan ve *devletin yaratılması* ile *iktidarı nihai olarak elde etmesi* döneminde doruğa ulaşan belli bir uygarlığın çeşitlenmesi” vardır; “daha dinamik” ikinci dönemde ise “Devletin kendine ait tarihsel takdisi, yani en zorlu sınavla karşılaştığında bağımsızlığını savunma refleksi vardır.”⁽⁷⁾

Brandileone, kurnazca Orlando ile zıtlaşır ve söylemek zorunda olduğu şey Sicilya ve Güney tarihi için çok ilginçtir. Ne var ki, Risorgimento üzerine bu notlar dizisinde, Orlando’nun bakış açısı, entelektüel biçimiyle Sicilyanizmin yansıması olarak oldukça baskındır. Gerçekte, Orlando, Amari ile uzlaşır; Sicilya tarihini belirlemek, Sicilya’nın evrensel tarihin bir parçası olduğunu saptamak için aynı entelektüel ve ahlâki hislerle hareket eder. Sicilya halkının bir dönem bir devlet kurmuş olması, bir “Sicilya milliyetinin” de tezahürü olmalıdır (her ne kadar Orlando, aynen 1848’den bile önce kendisini İtalyan hissettiğini dile getiren Amari gibi, bu “Sicilya milliyetini” onaylayacak kadar ileri gitmek istemese de).

Orlando’nun aksine Brandileone, Croce tarafından *Storia del Regno di Napoli* eserinde dile getirdiği bakış açısını kullanır: “O hikâye, sadece küçük bir parçasıyla bizimdir; yoksa pratik olarak tamamıyla değil... Onun yerel ya da ulusal bir karakteri yoktur.” Croce, aslında Güney’in Norman veya Swabyan dönemine işaret etmektedir fakat Brandileone’ye göre onun görüşleri Sicilya’ya da uyarlanmalıdır.⁽⁸⁾ Genel anlamda, Croce’nin bakışı doğrudur ama o tarihin açıldığı dönemde halk onun kendi tarihi olduğunu hissetmiş midir? Hissetmişse de, ne ölçüde hissetmiştir? Ve halkın hangi katmanı yaratıcıydı? Her durumda, bu olaylar ülkenin tarihini belli bir çizgide sürükler; belli ölçüde bugüne dek işlevsel kalan belli koşulları da yaratmıştır.

Madde 89. *Gabriele Gabbrielli*. 1 Ağustos 1929 tarihli *Nuova Antologia*’daki “India rebelle” makalesi.⁽¹⁾ (Bu beyefendi, G. G., *Nuova Antologia* için ve muhtemelen Ispolcom’a saldıran birtakım günlük gazeteler için yazı ve makale toplama işinde uzmanlaşmıştır).⁽²⁾ Gabbrielli, Ceno-va’da “Entente contre la T.I.” tarafından⁽³⁾ ve özellikle onun aylık bülte-

ninde yayımlanan materyalleri kullanır; ayrıca Henri Massis'in Batı'yı savunma hareketine sempati besler⁽⁴⁾, sadece "genel anlamda sempati" çünkü Massis'e göre yalnızca Fransa Latin-Katolik birliğin hegemonik gücü olabilir; Gabbrielli ise bunun İtalya olduğunu düşünür. Massis ve Batı'nın savunulmasına gelince, Peder Rosa'nın Ojetti'ye verdiği yanıtta buna oldukça sert atıfta bulunduğu anımsanmalıdır⁽⁵⁾: Rosa, burada bir sapma tehlikesi ya da Roma ortodoksisinden kopuş görür.)

4.675.000 kilometre kare alan, 319 milyon nüfus, 247 milyonu doğrudan İngiliz hükümetince yönetilen ve toplam alanın yarısını oluşturan topraklarda yaşıyor; diğer yarısı ise yaklaşık 700 mükellef devlete bölünmüş. Beş büyük din, sayısız mezhep, 150 dil ve lehçe; kastlar; okuryazarlık oranı çok düşük; nüfusun yüzde 80'i köylü [kadın köleliği, sefalet, endemik açlık]. Savaş döneminde 985.000 Hintli topraklarından edilmişti.

Gandhi ile Tolstoy'un 1908-1910 arası ilişkileri (Romain Rolland, "Tolstoi e Gandhi," 1928 yılı *Europe* dergisinin Tolstoy özel sayısında).⁽⁶⁾ Diğer bilgi kaynaklarının yokluğunda bu makalenin bütünü ilgi çekicidir.

Madde 90. İslam Kültürü Üzerine Kısa Notlar. Teorik İslam ile halk inançları arasında bir *trait d'union* işlevi görebilecek sürekli bir ruhban sınıfı yoktur. İslami tarz ruhban organizasyonu ve (Kahire'deki gibi) ilahiyat fakülteleri ile hocaların önemi dikkatle incelenmelidir. Aydınlarla halk arasında, özellikle de Müslüman dünyanın belli alanlarında büyük bir uçurum olmalı; bu da neden folklorik çok tanrıcı eğilimlerin yeniden yeşerdiğini ve kendilerini Muhammedci tektanrıcılığa adapte etmeye çalıştıklarını açıklayacaktır. Bruno Ducati'nin 1 Ağustos 1929 tarihli *Nuova Antologia*'daki "I santi nell'Islam" makalesine bakmalı.⁽⁷⁾ Erenler fenomeni özellikle Kuzey Afrika çıkışlıdır fakat bir şekilde diğer yerlere de yayılmıştır. Onun çıkışı, halkın kendileri ile tanrı arasında araçlar bulma ihtiyacından (Hristiyanlıkta da vardır) kaynaklanmıştır. İsa gibi Muhammed de en son peygamber, yani Tanrı'yla insanlar arasındaki son bağ olarak ilan edilmiştir -kendini ilan etmiştir-. Aydınların (imamlar ya da hocalar) bu bağı kutsal kitaplar yoluyla korumaları beklenmiştir fakat bu tür dinsel örgütlenme rasyonalist ve entelektüelist olmaya yatkındır (bu çizgilerde gelişen Protestanlığa bakın), yine de ilkel kişiler kendi mistisizmine yönelir ki bu mistisizm kendini

crenler aracılığıyla Tanrı'yla kurulan bağda gösterir (Protestanlıkta azizler ve mucizeler yoktur ve olamaz). İslam aydınlarıyla halk arasındaki tek bağ “fanatizm” olmuştur ve bu fanatizm geçici ve sınırlı olmakla birlikte normal zamanlarda bile devam eden bir dizi psişik his ve dürtü barındırır. (Katoliklik şu sebeplerden kıvranır: Geçmişte yaptığı gibi periyodik fanatizm dalgaları yaratamaz. Geçmiş yıllarda, savaştan sonra, birtakım çözümler bulmuştur: Çok gösterişli bir şekilde sergilenen ve görece konuşmak gerekirse, belli bir düzeyde fanatizm yaratan ayinler. Savaştan önce bile, benzer hisler sözde misyonlar tarafından -ama küçük ve yerel düzeylerde- uyandırılmıştı. Bunların faaliyetleri şiddetli günah çıkarma ayinleri eşliğinde devasa bir haçın dikilmesiyle yapıyordu.) Yeni İslami hareket *Sufizmdir*. Müslüman erenler özel doğaları sayesinde Tanrı ile temas kurabilen, sonsuz bir mucizevi güçle teolojik mantık ve bilinç problemlerini ve şüphelerini çözebilen imtiyazlı kişilerdir. Sufizm, kendini bir sistem içinde örgütlemiş ve Sufi okullarında ve dinsel cemaatlerde ortaya koymuştur; düzenli bir tasavvuf teorisi geliştirmiş ve bir erenler hiyerarşisi kurmuştur. Halk menkıbeleri, Sufi menkıbelerinden daha basittir. Halkın gözünde, dinsel cemaatlerin en meşhur kurucuları ve liderleri erenlerdir. Ama yerel bir alanda sofuluk öğrenen ve bölge sakinleri için mucizevi işler başaran tanınmamış biri de kamuoyunda eren ilan edilebilir. Birçok eren, İslam'ın alt ettiği dinlerin eski tanrılarının uzantılarıdır.

Murabıtlık, Sufizmden farklı bir Müslüman evlialıktır. *Murabıt* (deriş), cihatta kâfirlerin kılıçtan geçirildiği müstahkem cephe *rabat*'ta bulunan demektir. Daha fanatik ve çoğu durumda gönüllü olan birliklerin (İslam'ın fetih birimleri [askerler]) oynadığı rol yüzünden *rabat*'ta dini adetler çok daha katı olmalıdır. Askeri işlev sona erdiğinde ise, geriye kalan kendine özgü dini bir kıyafet biçimi ve Sufilerden dahi popüler “erenler”dir. Murabıtlığın merkezi Fas'tır; doğruya doğru ilerledikçe murabıt mezarları azalır.

Ducati, Avrupa karşıtı ayaklanmaların başını çeken, barışta adalet işlevini yerine getiren ve ileri medeniyetin temsilciliğini yapan murabıtların siyasi önemini vurgulayarak bu Afrika fenomenini analiz eder. Vardığı sonuç şöyledir: “Toplumsal, uygarlaştırıcı ve siyasi sonuçları nedeniyle, bu (erenler)⁽²⁾ kültü çok daha iyi araştırılmalıdır. Erenler, Batı medeniyetinin yayılmasının önündeki en büyük engel olabilecek denli sıra dışı bir güç oldukları için çok daha yakından incelenmelidir-

ler. Diğer taraftan, doğru kullanıldığı takdirde, Avrupa yayılcılığına kıymetli bir desteğe de dönüştürülebilir.”

Madde 91. Rönesans ve Reform. Okuduğum yorumlara göre, kendi öz değerinden ziyade çağımızın kültürel bir belgesi olarak önemli görünen Fortunato Rizzi imzalı *L'anima del Cinquecento e la lirica volgare* adlı eseri okumak gerekecektir.⁽¹⁾ (Başka bir defterde bir Fransız milliyetçisinin romantizm üzerine kitabını değerlendirmesine atfen Rizzi'ye dair ufak bir not düşmüştüm ve onu bir “küçük İtalyan” olarak tanımlamıştım. Bu değerlendirme Rizzi'nin genel fikirler ve kültürel konular evreninde kendi yerini bulamamasını ortaya koyuyordu.)⁽²⁾ Rizzi'nin kitabına dair, 1 Ağustos 1929 tarihli *Nuova Antologia*'daki Alfredo Galletti imzalı “La lirica volgare del Cinquecento e l'anima del Rinascimento” makalesi yeniden okunmalı.⁽³⁾ (Galletti hakkında da daha fazla bilgi edinilmeli. Galletti, Salvemini ve Bissolati'ye karşı savaş yanlısı tutum takınmış ve reformist kökleri düşünüldüğünde oldukça ilginç bir Alman karşıtı ruhla argümanlarını aktarmıştı.)⁽⁴⁾ Savaştan hemen sonra ve hatta çok daha sonra Galletti bir kültürel öfke, bir entelektüel sızlanma ve inildeme haline kapıldı. Bu durum “idealleri çökmüş” birine özgü bir ruh haliydi. Yazıları; karşılıklı suçlamalarla, sessiz dış gıcırdatmalarla, komik derecede umutsuzca steril eleştirel göndermelerle doludur.) On altıncı yüzyıl İtalyan şiiri eleştirisinde, şu görüş öne çıkmaktadır: Bu şiirin beşte dördü sanatsal, konvansiyonel ve gerçek samimiyetten yoksun bir şiirdir. Rizzi, “herkesin mutabık kaldığı” konuya tamamen sağduyuyla yaklaşıyor:

Lirik şiirde kişi bir insanın, bir ulusun, bir tarihsel dönemin en saf, en canlı duygusal ifadesini bulur. Kendine özgü bir ruhsal fizyonomi olmaksızın doğmuş olma şanssızlığına sahip ya da o fizyonominin yanlış bir izlenimini özelde lirik şiiriyle sergilemekten hoşnut (!) bir yüzyıl -tam olarak on altıncı yüzyıl- olabilir mi? Entelektüel açıdan en canlı, ruhsal açıdan en cesur, en sinik yüzyılın birçok düşmanı (!) diyor ki, bu yüzyıl ikiye bölünmüş bir şekilde gerçek ruhunu yapmacık soneler ve Petrarch taklidi şiirler uyumu içine gizlemiştir. Ya da daha sonra nesir, satir ve aynı dönemin birçok edebi biçimi ile açıkça çelişecek şekilde şiirinin içine ağlak bir Platoncu idealizm yerleştirerek <...> kendine gizemli bir hava mı katmıştır?⁽⁵⁾

Konunun tamamı, onun en derin çelişkileri ve çatışmaları formüle edilmiş biçimiyle tamamen yanlış yola sapmıştır.

Yine de neden on altıncı yüzyıl çelişkilerle dolu olmasın ki? Sonuçta, bu yüzyıl İtalyan yaşamındaki tüm başlıca çelişkilerin bir araya geldiği -çözülmeyen ve bu nedenle on sekizinci yüzyılın sonuna dek tüm ulusal tarih izleğini belirleyen çelişkiler- yüzyıl değil miydi? Alberti'nin insan ıclması ile Baldassare Castiglione'nin⁽⁶⁾ insan ideası arasında, namuslu adanla "saray mensubu" arasında bir çelişki yok mudur? Peki ya büyük aydınların sinikliği ve paganlığı ile Katoliklik lehine Reformlara karşı mücadele etmelerinde? Genelde kadın konsepti (aynı zamanda Castiglione'nin kadın tipi) ile kadının -yani, halk arasındaki kadının- özelde nasıl muamele gördüğü arasında? Genelde kadın bir fetişe, yapmacık bir yaratıya dönüşmüştür ve lirik, aşk dolu, sahte-Petrarca şiirinin de en az beşte dördü yapmacıktır. Bunun anlamı, on altıncı yüzyılın lirik yani sanatsal bir ifadeye sahip olmadığı değil, "lirik şiir"e dâhil olmadığıdır.

Rizzi, kitabının ikinci bölümünde on altıncı yüzyılın çelişkileri konusunu gündeme getirir fakat bu çelişkilerin içten lirik şiiri yarattığını anlayamaz: Böyle bir şey olmadı ve bu sadece tarihsel bir gözlem. Karşıreform bu krizi aşamadı ve aşmadı; kriz mekanik bir şekilde otoriter bir yolla önlendi. Onlar artık Hristiyan değillerdir ve başka bir şey de olamazlardı: Ölüm kadar ihtiyarlık da onları ürkütüyordu. Kendilerine biçtikleri sorunlar, kendilerinden büyüktü ve onlar kendilerini küçültüler; dahası, halkla bağlarını kestiler.

Madde 92. İtalyan Diplomasisi. İtalya ile Fransa arasındaki *Kartaca* ve *Manouba* sorununa gelince⁽¹⁾; Alberto Lumbroso'nun (Mondadori tarafından Collezione Gatti içerisinde basılan)⁽²⁾ *Le origini economiche e diplomatiche della guerra* adlı derleme kitabının ikinci cildinde yer verdiği Tittoni'nin ("Veracissimus"!) 16 Ağustos 1929 tarihli *Nuova Antologia*'da ve belki bir kitapta da (Tittoni'nin Treves basımı kitaplarında) yayımlanmış "I documenti diplomatici francesi (1911-1912)" makalesinde de ele aldığı aynı olaya atıfta bulunduğu paragrafla birlikte aktarılan scheplere göz atılmalıdır.⁽³⁾ Açıkçası, Tittoni'nin eseri muğlak ve ketumdur: Tittoni, aslında Poincaré'nin -Lumbroso'ya göre- *Kartaca* ile *Manouba*'nın kaçak harp malzemesiyle savaşmadığı garantisini vermek ve Roma'nın gemilerini durdurumaması için telgraf çekmesini istemek için yanaştığı İtalyan elçisiydi. Mesleğiyle alakalı her şeye dair fazla duyarlı

olan Tittoni'nin, Lombroso'yu inkâr etmek ya da küçümsemek için bir şey yapmaması da tuhaf. Ne var ki, Tittoni'nin, Lombroso'nun yetersizliğini küçümsediğini; öte yandan da Lombroso'nun, Tittoni'yi savaşa dair Alman belgelerini göz ardı ettiği ve buna bağlı olarak (savaşın patlak vermesiyle ilgili sorumluluğa dair) Alman fobisi taşıdığı için eleştirdiğini eklemek gerekir.

Madde 93. On Sekizinci Yüzyıl İtalyan Adetleri. 16 Ağustos 1929 tarihli *Nuova Antologia*'daki Alessandro Giulini imzalı "Una dama avventuriera del Settecento" makalesine bakın.⁽¹⁾ (Ondan sonra İtalya artık Avrupa'ya büyük aydınlar değil, maceraperestler vermeye başladı. Ahlâki çöküş de Parini'nin *Il Giorno*'su⁽²⁾ tarafından işaret edilen ve sefahat yaşamıyla sergilenenden ibaret değildi: Aristokrasi, burjuvazinin Kazanovaları ve Balsamoları⁽³⁾ ile sidik yarıştırmak için uluslararası haydutlar ve hırsızlar yarattı.)

Madde 94. İtalyan Edebiyatı'nın Negatif Popüler-Ulusal Karakteri. Bu konuya değinirken ama özellikle de geleneğin sahteliği, o geleneğin iç retoriğindeki sahte zincir ve onun tarihsel gerçeklikten kopukluğundan haberdar olan edebiyatçıların ve eleştirmenlerin yaklaşımlarını tarihsel sıraya koyarken, Enrico Thovez ve onun *Il pastore, il gregge, la zampogna* kitabı unutulmamalıdır.⁽⁴⁾ Thovez'in tepkisi doğru değildi fakat bu bağlamda önemli olan şey onun tepki göstermiş olması, en azından bir şeylerin yanlış gittiğini anlamış olmasıydı.

Thovez'in biçimsel şiir ile içeriksel şiir arasında yaptığı ayırım teorik olarak hatalıydı. Sözü geçen biçimsel şiir, içeriğe yönelik kayıtsızlıkla, yani ahlâki kayıtsızlıkla karakterize edilir ama bu da "içerik"tir, "yazarın tarihsel ve ahlâki abesliği"dir. İtalya'da bir "kültür mucidi" olarak, Thovez, büyük oranda De Sanctis'in ayak izlerini takip ediyordu.⁽²⁾ O, aynı zamanda *La Voce* ile birlikte savaş öncesi dönemde kaotik bir tarzda da olsa ahlâki ve entelektüel bir reform için çalışan güçlerden biri olarak da görülmelidir.

Öte yandan Thovez'in duruşuyla yarattığı polemiklere de bakılmalı. 16 Ağustos 1929 tarihli *Nuova Antologia*'daki Alfonso Ricolfi imzalı "Enrico Thovez poeta e il problema della formazione artistica" makalesi, az sayıda da olsa birtakım öneriler sunmakta.⁽³⁾ Prezzolini'nin "Thovez il precursore" makalesine de bakılmalı.⁽⁴⁾

Madde 95. *On Beşinci ve On Altıncı Yüzyıl İnsanı*. Bana öyle geliyor ki, Leon Battista Alberti, Baldassare Castiglione ve Machiavelli, Rönesans dönemi hayatını, dönemin “insan” a bakışını ve yine dönemin ahlâki ve medeni çelişkilerini incelemek açısından en önemli üç yazardır.⁽¹⁾ Alberti, burjuvaziyi (Pandolfini’ye de bakın)⁽²⁾; Castiglione aristokrat saray mensubunu; Machiavelli burjuvazi (cumhuriyet) ile prenslerin siyasi eğilimlerini temsil eder. Machiavelli bir yandan da bu eğilimleri, her iki tarafın da devletler kurma ve bölgesel ve askeri güçlerini artırma çabaları nedeniyle uzlaştırmaya çalışır.

Cian’a göre (“Il conte Baldassar Castiglione [1529-1929],” *Nuova Antologia*, 16 Ağustos-1 Eylül 1929)⁽³⁾, kendi çağdaşı Francesco Sansovino, V. Charles’ın çok az okuduğunu aktarır ve şöyle der: “Okumayı sevdiği sadece üç kitap vardı ve onları kendi diline tercüme ettirmişti: Birincisi, sivil hayatın kurulmasına yönelik Kont Baldesar da Castiglione’nin *Il cortegiano* eseri; diğeri, devlet meselelerine ilişkin Machiavelli’nin *Prens ve Söylevler*’i; üçüncüsü ise, askeri organizasyon için Polybius’un *Historia*’sı ve yazdığı her şey.”⁽⁴⁾ Cian şöyle yazıyor: “Çok büyük önemdeki tarihsel bir belge olan *Il cortegiano*’nun İtalya’da çok rağbet görmediği söylenen Ortaçağ şövalyeliğinin evrimini çok net bir şekilde ortaya koyduğu ve açıkladığı yeterince anlaşılamamıştır. Gerçekte, İtalya’daki şövalyelik en başından beri Alpler’in ötesindeki tarzdan farklıdır; İtalyan tarzı Rönesans döneminde tamamen yeni bir şövalyeliğe dönüşmüştür; Mars’ın, Apollo’nun, Venus’un ve tüm Musaların adına savaşan sivil bir milis güç karakterine bürünmüştür. Bana göre bu bir evrimdir ve De Sanctis’in inandığı gibi asla bir yozlaşma ya da çürüme değildir.”⁽⁵⁾

Öte yandan Cian, argümanını sadece, aristokrasiyi “prens” etrafında organize etmek isteyen ve onu burjuvazinin muzaffer ahlâkından koparmayı amaçlayan *Il cortegiano*’ya dayandırmaktadır. Bu şövalyeliğin yüzeyselliği, *Don Kişot*’tan önce yazılmış ve onun yazılmasına da zemin hazırlamış *Orlando Furioso*’da sergilenmektedir.⁽⁶⁾ Yine de, Cian’ın makalesine ikinci kez bakılmalı: Onun *Il cortegiano*’ya yönelik filolojik bilgisi kusursuzdur ve eserin bu versiyonu elde edilmelidir (3. baskı, Sansoni basımı).⁽⁷⁾

Madde 96. *İtalyan Edebiyatı’nın Negatif Popüler-Ulusal Karakteri*. 1892’de yayıncı Hoepli, İtalyan edebiyatı üzerine bir anket düzenledi ve

sonuçları *I migliori libri italiani consigliati da cento illustri contemporanei* adlı kitapta yayımladı; hangi kitaplara, kim tarafından en fazla değer verildiğini ve bunun sebeplerini anlamak için bu notlar dizisine bakmak ilgi çekici olacaktır.⁽¹⁾

Madde 97. Aydınlar. Başka bir defterde, “Aydınlar” başlığı altında, İtalya’daki akademilere vurgu yapmış ve bunların bir listesini çıkarmasının ne kadar işe yarayacağını belirtmişim.⁽¹⁾ 1 Eylül 1929 tarihli *Nuova Antologia*’da (s. 128) İtalyan akademileri üzerine bir kitabın yakında yayımlanacağı duyurulmuş: E. Salaris, *Attraverso gli istituti culturali italiani*.⁽²⁾

Madde 98. Savaş Sonrası Tarihi. 16 Eylül ve 16 Ekim 1929 tarihli *Nuova Antologia*’lardaki Giovanni Marietti imzalı “Il trattato di Versailles e la sua esecuzione” makalesine bakın.⁽¹⁾ Makale, Versailles Sözleşmesi’nin uygulanmasıyla ilişkili ana olayların özenli bir özeti ve çeşitli ülkelerdeki uluslararası ve ulusal olaylara yeniden analitik bir bakışa veya incelemeye başlamak için işe yarayabilecek şematik bir çalışma niteliğinde.

Madde 99. Ateşkes Döneminde Alman Silahlanması. Ateşkes döneminde, daimi ordu elindeki 5.000 topu, 25.000 makineli tüfeği, 3.000 havanı, 1.700 uçağı, 5.000 kamyonu, 5.000 lokomotif, 150.000 vagonu teslim etti. Silahsızlandırma komisyonu; Alman topraklarında 39.600 topu, 23.061 silah vagonunu, 4.574.000 tüfek ve tabancayı, 88.000 makineli tüfeği, 39.254.000 topçu mermisini, 4.028.000 havan mermisini, 500.294.000 fişegi, 11.530.000 el bombasını, 2.131.646 ton patlayıcıyı imha etti (ve çok sayıda silah teslim edilmedi).⁽¹⁾

Madde 100. İtalyan Aydınlarının Kozmopolit İşlevi. Slav dünyası için *Nuova Antologia*’nın 16 Eylül, 1 Ekim ve 16 Ekim sayılarındaki Ettore Lo Gatto imzalı “L’Italia nelle letterature slave” makalesine bakın.⁽¹⁾ Makale, sadece kitaplarla belirlenen salt edebi bir doğanın ilişkileriyle ilgilenmekle kalmıyor, aynı zamanda İtalyan aydınların Slav ülkelerine, özellikle de Rusya ve Polonya’ya göçüne ve onların yerel kültürdeki önemine dair sayısız referans da içeriyor.

İtalyan aydınlarının kozmopolit işlevinin bir başka yönü de incelen-

meli ya da en azından bundan sözü edilmelidir: Üniversitelerin birçok öğrenciyi ve uzmanlaşmak isteyen araştırmacıları cezbediği İtalya'da neler olduğu konusu. Yabancı aydınların İtalya'ya göçü fenomeninin iki ayrı yüzü vardır. Birincisi İtalya'yı tarihin bir bölgesel müzesi olarak incelemeye gelenler; bu türden göç hep vardı ve hâlâ da vardır ve bu göçün boyutları çağlara göre farklılık göstermiştir. Bir de İtalya'ya, yaşayan İtalyan aydınların rehberliğinde İtalya'nın canlı kültürünü özümsemeye gelenler vardır. Mevcut konuyla ilişkili olanlar bunlardır. Belli bir noktada, yabancıların İtalya'ya gelmesindense İtalyanların yurt dışına çıkmaya başlaması nasıl ve neden vuku buldu? (Kilise aydınları da konuya ilişkin istisnalar; onların İtalya'daki öğretimleri bugüne dek öğrenci çekmeyi başarmıştır. Bu manada, Roma merkezinin giderek daha fazla uluslararasılaştığı akıldan çıkarılmamalıdır.) Bu, aşırı önemde bir tarihsel durumdur: Diğer ülkeler ulusal bir bilinç edinmekte ve ulusal bir kültür inşa etmeyi istemektedir, Ortaçağ kozmopolisi erimekte ve İtalya bir bölge olarak uluslararası kültür merkezi işlevini yitirmekte ve kendini ulusallaştırmayı başaramamaktadır. İtalyan aydınlar ise ülkeyi terk edip yurt dışında dolanarak kozmopolit işlevlerini sürdürmektedirler.

Madde 101. Peder Bresciani'nin Soy. Filippo Crispolti. Crispolti'nin en Brescianici metinlerinden biri 16 Eylül 1929 tarihli *Nuova Antologia*'da yayımlanan "La madre di Leopardi" makalesidir.⁽¹⁾ Tamamen bilge araştırmacılardan bazılarının -büyük adamların biyografik ayrıntılarına dair bile Ferretti⁽²⁾ kadar tutkulu olan- Leopardi'nin annesini "rehabilit etmeye" çalışmaları şaşırtıcı değildir.⁽³⁾ Ne var ki, Crispolti'nin, Ferretti'nin eserine dair Cizvitçe yalakalıkları, rahatsız edicidir. Yaklaşımın tonu, entelektüel ve ahlâki açılardan tamamen tiksindiricidir. Entelektüel açıdan tiksindiricidir çünkü Crispolti, Leopardi'nin psikolojisini, onun gençliğinde sırf yoksul, kötü bir dansçı ve sıkıcı bir konuşmacı olduğu için kendine çektiği "büyük acıyı" hatırlatarak (referans gösterdiği yayımlanmamış anılar kesinlikle ona aittir) açıklar: Tiksinc bir karşılaştırma. Ahlâki açıdan tiksindiricidir çünkü Leopardi'nin annesini temize çıkarma çabası bayağı, yanıltıcı ve kelimenin teknik anlamıyla Cizvitçedir. On dokuzuncu yüzyıl başındaki tüm aristokrat annelerin Adelaide Antici gibi oldukları gerçekten doğru mudur? Bunun aksini ispatlamak için tonlarca belge bulunabilir ve D'Azeglio örneği dahi bu-

na uygun olmayabilir zira asker yetiştirmek için uygulanan fiziksel eğitimin katılığı, ahlâki ve duygusal yavanlıktan tamamen uzaktır.⁽⁴⁾ Çocukken D'Azeglio kolunu kırdığında babası onu annesini korkutmaması için sakatlığını gizlemeye ikna etmiştir. Bu bölümdeki ailevi bağlılığın altında yatanı anlamak zor değil, zira bu durum çocuğu heyecanlandırmış ve ailesine daha da yakınlaştırmış olmalıdır. (D'Azeglio'nun hayatından alınan bu bölüm *Nuova Antologia*'nın aynı sayısında başka bir makalede de anlatılmıştır: Alessandro Varaldo'nun "Pellegrinaggio a Recanati" makalesi.)⁽⁵⁾ Leopardi'nin annesinin savunulması, öyle basit bir araştırma sonucu değil; aynen Bourbonların rehabilitasyonu gibi bir ideoloji bileşiğidir.

Madde 102. İtalyan Edebiyatı. Bürokratların Katkıları. Daha önce bu konuda bir yazı yazmış, her kategoriden İtalyan bürokratinin uzmanlaşma alanları ve kendilerine özgü faaliyetleri hakkında ne kadar az yazdıklarına (yazmışlarsa bile, ulus-halk için değil amirleri için yazmışlardır) işaret etmiştim.⁽¹⁾ 16 Eylül 1929 tarihli *Nuova Antologia*'nın 267. sayfasında *Nazioni e minoranze etniche* (Zanichelli, 2 Cilt) adlı kitabın "legal ve tarihsel araştırmacılığı diplomatik faaliyetleriyle karışmasın diye bir tür arkaik ad olan Luca dei Sabelli'yi kullanan Romalı bir beyefendi" tarafından yazıldığı söylenmektedir.⁽²⁾

Madde 103. Popüler Edebiyat. Tiyatro. "Acıklı drama ve duygusal komedi, sahneyi çılgınlarla ve her türden suçlularla doldurmuştur; Fransız Devrimi, birkaç rastgele eserin dışında oyun yazarlarını yeni bir sanatsal doğrultuya işaret edecek ve halkı gizemli zindanlardan, tehlikeli ormanlardan, çılgın sığınaklardan koparacak bir şeyler üretmeye yönlendirmemiştir" (Alberto Manzi, "Il conte Giraud, il governo italico e la censura," *Nuova Antologia*, 1 Ekim 1929).⁽¹⁾

Manzi, 1804'te avukat Marie Jacques Boieldieu tarafından yazılmış bir kitapçıktan ufak bir parçayı yeniden yazmış:

Çağımızda sahne değişti: Sığınaklardaki katiller ve akıl hastanelerindeki deliler, genel geçer konular halini aldı. "İnsan"ın adını kirleten bu canavarları cezalandırma işi mahkemelere bırakılamaz mı? Sadece taklitten ibaret olsa da, işledikleri suçlar insanlığa acı çektiren şu talihsiz varlıkları iyileştirme işi doktorların olamaz mı? Ahlâki ve fiziksel olarak insan türlerini güçsüz-

leştiren ve herhangi bir anda yorgun sinir sistemlerimize yönelen en hafif şokun bir sonucu olarak bizi üzebilen ve şefkate muhtaç hale getirebilen hastalıkların tasvirinde izleyici ne kadar güçlü bir çekicilik ve nasıl bir çözüm yolu görebilir ki? *Brigands*'ı (örnek oyun: Lamartelière'ye ait *Robert chef des brigands*; yazara devlet tarafından maaş bağlanmış ve asıl başarısını 1791'de "guerre aux châteaux, paix aux chaumières" sözüyle yakalamıştır; oyun Schiller'in *The Robbers* oyununun uyarlamasıdır)⁽²⁾, *Madwomen*'ı ve *Lovesick*'i (örnek oyunlar: *Nina la pazza per amore*, *Il cavaliere de la Barre*, *Il delirio* vs.)⁽³⁾ izlemek için tiyatroya gitmenin anlamı nedir?

Boieldieu, "gerçekte, bana tehlikeli ve üzücü görünen türü" eleştirir.⁽⁴⁾ Manzi'nin makalesi Napolyon sansürcülüğünün, bu tip oyunlara, özellikle de monarşik unsura dokunduran anormal durumlara karşı taktığı tavra dair birtakım öneriler içermektedir.

Madde 104. *On Altıncı Yüzyıl*. On altıncı yüzyıl edebiyatını belli basmakalıp kurallara göre değerlendirme tavrı, İtalya'da, tuhaf yargıların ve eleştirelilik pratiğinin kısıtlanmasının önünü açmıştır. Bunlar, aydınlarımızın ulusal-halkçı gerçekliğinin soyut karakterini değerlendirmek konusunda önemli faktörlerdir. Bazı şeyler bugün yavaş yavaş değişmektedir ancak eski düzen direnmektedir. 1928'de, Emilio Lovarini beş perdelik bir oyun yayımladı: *La Venexiana: Commedia di ignoto cinquecentesco* (Zanichelli, 1928; serinin ilk başlığı "Nuova scelta di curiosità letterarie inedite o rare" idi).⁽¹⁾ Bu oyun çok iyi bir sanat eseri olarak değerlendirilmişti (1930 tarihli *La Critica*'daki Benedetto Croce'ye bakın).⁽²⁾ Ireneo Sanesi (Vallardi'nin edebi türler dizisi içinde yayımlanan *La commedia* eserinin yazarı), 1 Ekim 1929 tarihli *Nuova Antologia*'daki "La Venexiana" makalesinde, oyunun ortaya koyduğunu düşündüğü kritik problemi dile getirir: *La Venexiana*'nın anonim yazarı, bir gerici, bir muhafazakârdır çünkü Ortaçağ kısa hikâyesinden türemiş komedi türünü, temalarını burjuvazinin ya da yurttaşların gündelik yaşamından alan gerçekçi, canlı komedi türü olarak lanse eder; bu komedinin karakterleri aynı gerçeklik içindendir; olay örgüleri basit, net ve çizgiseldir; özellikle gösterişsizliği ve berraklığıyla ilgi çeker.⁽³⁾ Sanesi'ye göre, devrimci oyun yazarları ise, bilge ve klasik tiyatrodandı ve sahneye Plautus ile Terentius'a özgü antik tipler ve motifleri geri getirdi. Yine

Sanesi'ye göre, yeni tarihsel sınıfın yazarları devrimcidir: Hayretler verici bir tespit.

La Venexiana'ya ne olduğu, kısa süre önce Padua diyalektinden yapay arkaik Fransızcaya Alfred Mortier tarafından çevrilen Ruzzante oyunlarının başına ne geldiği düşünüldüğünde oldukça ilgi çekicidir.⁽⁴⁾ Ruzzante, onun sadece Ariosto'dan (bir dramaturg olarak) ve Bibbiena'dan değil, aynı zamanda Machiavelli'den ve Molière'in bir öncülünden ve modern Fransız naturalizminden de büyük olduğunu iddia eden Maurice Sand (George Sand'ın oğlu) tarafından keşfedilmişti.⁽⁵⁾ Adolfo Orvieto da (30 Eylül 1928 tarihli *Il Marzocco*'da) *La Venexiana* hakkında yazdı ve onun "çağımızın dramatik hayal gücünün ürünü" gibi görünüşünü söyleyerek Becque'ye gönderme yaptı.⁽⁶⁾

On altıncı yüzyıldaki bu ikili damarı araştırmak ilgi çekici olabilir: Biri eski anlatı biçimlerine bağlı ve burjuvazinin bir ifadesi olarak gerçekten ulusal-halkçı (hem diyalektlerde hem de Latince olarak); diğeri aristokrat, saraya özgü, ulusal olmayan ama retorikçilerin gözdesi.

Madde 105. *Amerikanizm*. 16 Ekim 1929 tarihli *Nuova Antologia*'daki Carlo Linati imzalı "Babbitt compra il modo" makalesine bakın.⁽¹⁾ Vastat bir makale olsa da, sırf bu nedenle ortalama görüşün bir tezahürü olarak oldukça anlamlı. Tam olarak, küçük burjuvazinin biraz daha zeki olanlarının Amerikanizm hakkında ne düşündüklerini tespit etmek için yararlı olabilir. Makale; Linati'nin "Gerçekten incelikli, fikir yüklü ve araştırmacılık ruhundan veya tarihsel nüans duygusundan ya da kültür çeşitliliğinden kesinlikle yoksun olmayan bir düşünür tarafından klasik ile kaba arasında bir yerlere denk düşen hoş bir hülasa ile yazılmış" biçiminde tarif ettiği *This American World* adlı Edgar Ansel Mowrer kitabı üzerine bir çeşitlemedir.⁽²⁾ Mowrer, Birleşik Devletler'in kültür tarihini Avrupa ile göbek bağının kesilmesine ve Amerikanizmin icadına dek takip ediyor.

Babbitt'in Avrupa'da yakaladığı büyük başarının sebeplerini analiz etmek ilgi çekici olacaktır.⁽³⁾ Kitap, büyük bir eser değildir: Şematik biçimde yapılandırılmıştır ve mekanizması da çok açıktır. Önemi, sanatsal değil kültürelidir: Tavır eleştirisi sanatın üzerindedir. Amerika'da bir tavır eleştirisinin olması, önemli bir kültürel olgudur: Bunun anlamı, özeleştiriliğin gelişmeye devam etmesi ve güçlerini ve güçsüzlüklerini bilen yeni bir Amerikan uygarlığının yeşeriyor olmasıdır. Aydınlar, ege-

men sınıfa daha yakından ilişmek ve yapının bütünün inorganik ve farksız bir unsuru olmaktansa gerçek bir üst yapı olmak için yine aynı egemen sınıftan kendilerini ayırmaktadırlar.

Avrupalı aydınlar bu işlevlerini çoktan yitirmişlerdir: Artık egemen sınıfın kültürel özbilincini, özeleştiriliğini temsil etmemektedirler. Bir kez daha egemen sınıfın doğrudan aracıları olmuşlar veya kendilerini ondan tamamen kopararak ulusal-halkçı hayatta kökleri olmayan kendi ayrı kastlarını oluşturmuşlardır. Babbitt'i alaya alırlar; onun vasatlığına, naif budalalığına, rutin düşüncesine, standart aklına gülüp geçerler. Şu soruyu bile sormazlar: Acaba Babbittler Avrupa'da mı? Sorun şudur ki, Avrupa'da standartlaşmış küçük burjuvazi vardır fakat onun standartlaşması ulusal değil (ve Birleşik Devletler gibi büyük bir ulus içinde değil) bölgesel veya yereldir. Avrupalı Babbittler Amerikan Babbitt'ine içkin bir tarihsel seviyededir: Amerikan Babbitt'i ulusal bir güç iken onlar ulusal bir zayıflıktır; çok daha pitoresk olmalarına karşın daha budala ve gülünçlerdir; Babbitt'in konformizmi, naif ve spontane ve enerjik ve ilerici inanışlara dayalı olduğu halde onların konformizmi çürük ve zayıflatıcı inanışlara dayalıdır.

Linati'ye göre Babbitt, "modern Amerikan sanayicisinin prototipidir" ve aslında bir küçük burjuvadır; en tipik takıntısı "modern sanayiciler" ile akran olmak, onların ahlâki ve toplumsal "üstünlüğü" ile caka satabilmektir. Modern sanayici, özenilecek model, taklit edilecek toplumsal tiptir; Avrupalı Babbitt için ise model ve tip kaynağı katedral kanonu, küçük şehirlerdeki küçük soylular, bakanlıktaki şube müdürüdür. Avrupalı aydınların eleştirel olmayan yaklaşımı sergilenmeli: Birleşik Devletler'e dair kitabının önsözünde Siegfried, Paris'te lüks mallar üreten zanaatkâr ile Amerika'daki Taylorculuğa maruz kalmış işçiye kıyaslar ve ilkini sanki genel geçer bir işçi tipiymiş gibi gösterir.⁽¹⁾ Avrupalı aydınlar, büyük oranda, Babbitt'in tam bir Amerikan tipi olduğunu düşünürler ve eski Avrupa'yı takdir ederler. Amerikan karşıtlığı her şeyden önce komiktir ve tabi aptalcadır.

Madde 106. Luigi Villari, "Il governo laburista britannico," *Nuova Antologia*, 16 Ekim 1929.⁽¹⁾ *Nuova Antologia*'nın -baş editörünün senatörünün eski başkanı ve sonradan akademi⁽²⁾ başkanı olması ve buna bağlı olarak bir nebze sağduyunun bekleneyeceği gerçeğine karşın- yabancı hükümet üyelerinin sekter, saygısız ve siyasi polemiklerin ötesinde kişisel

yargılamalara maruz bırakıldığı bunun gibi makaleler yayımlaması zorunluluğu dikkate değer bir konudur.

Madde 107. İtalya ve Filistin. 16 Ekim 1929 tarihli *Nuova Antologia*'daki Romolo Tritonj imzalı "La riforma del mandato sula Palestina" makalesini okuyun.⁽¹⁾ Makale, İtalya'nın asgari beklentilerini, yani Filistin'in İtilaf güçleri arasında savaş süresince karara bağlanan ve Rusya'daki Çarlığın yıkılmasının ardından Fransa ve İngiltere tarafından yok sayılan plan çerçevesinde uluslararasılaşmasını işlemektedir. Bu durum İtalya'yı zor durumda bırakmıştı, zira Fransa Suriye'ye ve İngiltere Filistin'e sahip çıkmıştı. Makale, temelde ılımlıdır fakat Siyonizme yönelik oldukça serttir. İtalya'nın Doğu (Yakın Doğu) siyasetini yeniden görebilmek için bu makale gözden geçirilmeli.

Madde 108. Sicilya. Sicilya'nın San Domenico Pantheon'u. Palermo'da San Domenico Kilisesindedir. Orada diğerlerinin yanı sıra, Crispi'nin, Rosolino Pilo'nun, General Giacinto Carini'nin mezarları vardır.⁽¹⁾ Roma'daki Pantheon ve Floransa'daki Santa Croce dışında buna benzer bir şey olduğunu sanmıyorum. Sicilya Pantheon'unda gömülü kişilerin tam ve sıralı bir listesini çıkarmak ilginç olacaktır. Buraya "Pantheon" demek de başlı başına tuhaftır; bu kelime modern manada ulusal bir başkent anlamında kullanılmıştır. ("Pantheon" kelimesi Paris'te ilk kez ne zaman kullanıldı?) (Devrimden sonra: Paris'in koruyucu Azizi St. Genevieve'e adandığı düşünülen bir kilisedi; Devrim ona Pantheon ismini verdi ve büyük Fransızların bedenlerini gömmek için tasarlandı; Restorasyon döneminde bir kiliseye dönüştürüldü; Louis Philippe döneminde Glory tapınağı oldu; III. Napolyon zamanında tekrar kilise oldu. Üçüncü Cumhuriyet'te ulusal pantheon işlevine geri döndürüldü.) Modern zamanlarda ise "Pantheon" ismi ulusalcı hareketlerle ilişkilendirildi.

Madde 109. Sicilya. 1 Kasım-16 Kasım 1929 tarihli *Nuova Antologia*'daki Romeo Vuoli imzalı "Il generale Giacinto Carini" makalesine bakın: "Carini, genç bir adamken, Sicilya'da sumak işlemesi amacıyla kullanılan buharlı bir makineyi gündeme taşıdı. Bu onu Palermo etrafındaki kırsal bölgelerde yaşayan çiftçiler arasında öyle popüler kıldı ki, artık 1848 ayaklanmasına öncülük edebilecek konumdaydı."⁽¹⁾ (Bu konuda; Colonna, *I quattro candidati ai collegi di Palermo*, Palermo: Ufficio

Tipografico Lo Bianco, 1861.)⁽²⁾ Makalenin ilk kısmında 1848 Sicilya Devrimi'ndeki olaylara, yurt dışındaki siyasi sürgünlere ve Binler'in kahramanlıklarına dair bazı ayrıntılar vardır. İkinci kısım ise bazı bölümler haricinde daha gereksizdir.

Madde 110. *Fransa ve İtalya. Histoire d'un crime*'de V. Hugo şöyle yazmış: "Bu çağın her duyarlı adamının iki anavatanı vardır. *Dünün Roma'sı* ve *bugünün Paris'i*."⁽¹⁾ Geçmişin anavatanı ile bugünün anavatanını ilişkilendirmek Fransa'nın Roma'nın varisi olduğunu söylemek anlamına gelir. Bu tespit birçok insanı memnun etmemiş -ve hâlâ da memnun etmiyor- gibi görünüyor.

Madde 111. *İtalyan Akademisi*. Hükümet lideri ile Tittoni'nin açılış konuşmaları 1 Kasım 1929 tarihli *Nuova Antologia*'da yayımlanmakta.⁽¹⁾

Madde 112. *Carlo Schanzer*, "Sovranità e giustizia nei rapporti fragli Stati," *Nuova Antologia*, 1 Kasım 1929.⁽¹⁾ Biçim ve içerik olarak ılımlı. Hükümetin Milletler Cemiyeti'ndeki sözde resmi konumu ve bununla ilişkili dış politika sorunları ile ilgili bir belge niteliğinde.

Madde 113. *Henrik Ibsen Üzerine*. 1 Kasım 1929 tarihli *Nuova Antologia*'daki Guido Manacorda imzalı "Il pensiero religioso di Enrico Ibsen" makalesine bakın.⁽¹⁾ Manacorda, "Katolik integralistler"den oluşan aydınlar grubuna mensuptur ve Roma Kilisesi adına tartışmalara katılır. Makale, Ibsen'i dolaylı yollardan anlamak, onun ideolojik görüşlerinin anlamını tam olarak kavramak için önemlidir.

Madde 114. *Kavramlar -Siyasi, Felsefi vs.- Ansiklopedisi. Postulat*. Özellikle matematikte, bir postulat, doğrudan hiçbir kanıt bulunmayan bir öneri anlamına gelir; onun aksiyomları gösterilemez ve bir teorem olarak tatmin edici bir şekilde ispatlanamaz fakat yine de deneyimden elde edile veriye bağlı olarak öyle yüksek bir olasılık seviyesine ulaşır ki, karşıt biri bile onu kabul edilebilir bulabilir ve bazı konular onun temelinde açıklanabilir. O halde, bu anlamda, bir postulat bilimsel yorum ve ispat amaçları için gerekli bir öneridir. Genel kullanımda ise, *postulat*, kişinin hayata geçirilmesini dileyeceği (ve bazı durumlarda istemesi gerekeceği) kadar bir şeyleri gerçekleştirdiğini görmeyi isteyeceği bir

varoluş ya da davranış biçimine işaret eder. Bir postulatın aynı zamanda bilimsel bir araştırmamanın (tarih, iktisat, deneysel bilim vs.) sonucu olduğu da söylenir ya da düşünülür. Bu durumda, “postulat”ın anlamı, “iddia”, “arzu”, “zaruret” gibi kelimelerin manasına yaklaşıp veya bu kavramlarla “ilke” konsepti arasında bir yerlerde durur. O halde, bir siyasi partinin postulatları, doğrudan çok daha anlık ve özel bir konudaki iddiaları çağrıştıracak biçimde o partinin pratik “ilkeleri” olacaktır (bu durumda, bir şeyin ne olduğundan çok ne olması gerektiği önem kazandığı için, “postulat” yerine, “arzulanan” denmelidir).

Karşılaştırma: Defter 26, Madde 7.

Madde 115. *Niccolò Machiavelli*. Floransa’daki Società Editrice Rinascimento del Libro, Machiavelli’nin mektuplarını, Giuseppe Lesca’nın önsözüyle birlikte (önsöz 1 Kasım 1929 tarihli *Nuova Antologia*’da yayımlandı) -ulusal klasikler dizisi içinde- yayımladı.⁽¹⁾ Mektuplar, daha önce 1883’te (Floransa’daki Sansoni tarafından) Alvisi imzasıyla yayımlanmıştı ve o ciltte Machiavelli’ye yazılan mektuplar da vardı (Alvisi’nin kitabı Giovanni Papini’nin önsözüyle yeni bir baskı da yaptı).⁽²⁾

Madde 116. G. B., “La banca dei regolamenti internazionali,” *Nuova Antologia*, 16 Kasım 1929.⁽¹⁾

Madde 117. *Argus*, “Il disarmo navale, i sottomarini e gli aeroplani,” *Nuova Antologia*, 16 Kasım 1929.⁽¹⁾ Birleşik Devletler ile Britanya arasındaki silahsızlanma ve donanma eşitliği pazarlıklarına dair referanslar var. Makale, ayrıca denizaltıları ve uçakları çok düşük maliyetle mükemmel sonuçlar alacak şekilde donatmak ve büyük gemi ihtiyacını azaltmak için donanma tarafından benimsenen yenilikleri de kısaca özetliyor.

Madde 118. *Stresemann*. 16 Kasım 1929 tarihli *Nuova Antologia*’daki Francesco Tommasini imzalı “Il pensiero e l’opera di Gustavo Stresemann” makalesine bakın: Savaş sonrası Almanyası ve burjuva ve küçük burjuva milliyetçilerin psikolojisindeki değişim araştırması için ilgi çekici olabilir.⁽¹⁾

a) El yazmasında “Oreste” yazılmış.

Madde 119. *Kavramlar -Siyasi, Felsefi vs.- Ansiklopedisi. Orta Sınıf.* “Orta sınıf” teriminin anlamı ülkeden ülkeye değişiklik gösterir ve çoğu zaman bazı çok tuhaf yanlış anlaşılmalara neden olur. Terim, aristokrasi ile halk arasında konununlanmış endüstriyel burjuvaziye tekabül ettiği İngiliz siyasi yazılarında türetilmiştir: İngiltere’de burjuvazi hiçbir zaman halkla birlikte değil daima halktan ayrı tasavvur edilmiştir. İngiltere tarihinde, aslında, burjuvazi halka öncülük etmemiş veya feodal imtiyazları yok etmek için ondan yardım beklememiştir; bunun yerine, endüstriyel burjuvazinin dizginsiz sömürüsüne ve sanayileşmenin sonuçlarına karşı çıkan halktan kurulu güçlü bir parti oluşturan aristokrasidir. Orada güçlü bir *Torycilik* geleneği (Disraeli vs.) vardır. Britanya’da siyasi partiler tarihi bu gelişmeyi de yansıtır: *Whigler*, kraliyetin imtiyazlarına ve iktidar istismarına karşı çıkan aristokratlardı; *Toryler* belli bir halk desteğine sahip küçük aristokratlardı. *Whigler* orta sınıf sanayicilerin partisi oldu, *Toryler* ise daima belli bir halk desteği olarak aristokrasinin partisi haline geldi. *Whiglerin* planladığı reformlar bir kez hayata geçtiğinde ve geri dönülemez bir hal aldığına, yani sanayi, devleti tamamen kendi çıkarlarına hizmet eder hale getirdiğinde partiler arasında bir üye geçişi yaşandı ve iki parti de sınıflar arası partiye dönüştü. Ne var ki *Toryler*, daima belli bir popülerliğe sahip oldular ve bu durum hâlâ sürmektedir: Onlar İşçi Partisine oy vermezse işçiler de Muhafazakârlara yönelirler.

Üçüncü tabakanın, yani burjuvazi ve halk bloğunun siyasi ve kültürel geleneği nedeniyle Fransa’da orta sınıftan söz etmek zordur. Anglikanlaşmış olanlar kelimeyi İngilizce anlamıyla kullanırlar fakat diğerleri İtalyanca “küçük burjuvazi” anlamında kullanırlar. Böylece iki anlam karışarak zaman zaman karmaşaya neden olur.

Askeri aristokrasinin komünler tarafından yok edildiği (ilk dönem Ghibellineler zamanında, fiziksel olarak yok edildi) ve hiçbir “üst sınıf” kavramı ve lafının geçmediği -Güney İtalya ve Sicilya haricinde- İtalya’da, “orta sınıf” terimi doğal olarak “küçük ve orta burjuvazi” anlamına kavuşmuştur. Hatta olumsuz anlamda, “halk olmayan,” “işçi olmayan” ve “köylü olmayan” anlamına da gelmiştir. Buna bağlı olarak, “aydınlar” anlamını da kazanmıştır. Aslında, birçok insan için, “orta sınıf” aydınları, kültürlü kişileri (geniş anlamıyla, bu nedenle beyaz yakalıları [ama özellikle de profesyoneller] buna dâhil edilir) niteler. Sardinya’da-

ki “sinyor”, Güney’deki ve Sicilya’daki “galantuomo” ve “civile” kelimeleri de keza.⁽¹⁾

Karşılaştırma: Defter 26, Madde 8.

Madde 120. Katolik Kültürel Milliyetçiliği. *La Civiltà Cattolica*’yı okurken en çok bu eğilim rahatsız eder. Zira bu gerçekten [standart] bir prosedüre dönüşmüş olsa, bizzat Katoliklik imkânsız hale gelirdi. Gerçeğin keşfi için çok daha iyi bir yol sağlayacağından değil de sırf Aziz Thomas İtalya’da doğduğu için İtalyan filozoflardan Thomasçılığı benimsemelerini beklemek⁽¹⁾: Bunun Fransızlar ve Almanlar için nasıl bir anlamı olabilir ki? Bu eğilimin mantıksal sonucu, her ulusu kendi prototip aydını için, bir ulusal dini felsefe “üstadı” için arayışa sevk etmez mi? Diğer bir deyişle, bu şekilde Katoliklik çok sayıda ulusal kiliseye bölünmez mi? Bu ilke benimsenecek olsa bile, ulusun simgesi olarak neden Gioberti ya da Socini vs. değil de Aziz Thomas seçilmiştir?⁽²⁾

La Civiltà Cattolica Katoliklerinin ve hatta Cizvitlerinin bu türden propagandaya yönelmek zorunda kalması (ve bunu yapması), çağa özgülü bir durumdur. Carlo Pisacane’nin muğlak Alman filozoflar ve hatta Giuseppe Mazzini yerine tapınılan ulusal bir figür olarak ilan edildiği bir dönem vardı.⁽³⁾ Aktüalizm felsefesinde⁽⁴⁾ Gioberti, neredeyse İtalyan Hegel’i olarak ilan edilmişti. Dinsel Katoliklik, felsefi ve sosyopolitik Katolikliği teşvik eder (ya da örnek teşkil eder mi?).

Madde 121. Fransa. André Siegfried, *Tableau des partis en France*, Paris, Grasset, 1930.⁽¹⁾

Madde 122. Ulusal-Halkçı. İtalyancadaki “ulus” ve ulusal” kelimelerinin diğer dillerin sözlüklerindeki benzer kelimelere göre ne kadar sınırlı bir anlam ihtiva ettiklerini belirtmek için birtakım notlar almıştım.⁽¹⁾ Aynı ilginç tespit, Çince için de yapılabilir ve Çin’de de aydınlar halktan çok uzaktır. Sun Yat-sen’in ulusal-halkçı siyasetindeki üç ilkeyi ifade eden Çince *San Min Chu I* ifadesinin tercümesi için Cizvitler “üçlü feragat” terimini tercih etmişler (İtalyan Cizvit D’Elia’nın Sun Yat-sen’in *Le triple demisme de Sun Wen* adlı kitabının tercümesinde kullandığı terim); Çince *San Min Chu I* teriminin gramatik kompozisyonunun analiz edildiği ve çeşitli olası tercümelerin karşılaştırıldığı 4

Mayıs ve 18 Mayıs 1929 tarihli *La Civiltà Cattolica*'lara bakın.⁽²⁾

Madde 123. *Rönesans*. 16 Kasım 1929 tarihli *Nuova Antologia*'daki Vittorio Rossi imzalı "Il Rinascimento" makalesi.⁽¹⁾ Kısıtlılığına karşın oldukça ilgi çekici ve kapsamlı. Rossi, haklı olarak, klasik edebiyat merkezli araştırmacılığın yeniden canlanmasının doğru olarak Rönesans biçiminde tanımlanan çağın derin özünün oluşturulmasında ikincil bir faktör olduğunu ortaya koyuyor; o sadece bir gösterge, bir belirtiydi, yoksa en önemli olgu değildi. Her şeyi ön plana çıkaran merkezi ve temel olgu, o dönemde *sadece İtalyan tarihinin değil Avrupa tarihinin de* sahnesinde 1000 yılından itibaren insan faaliyetlerinin her çeperine yerleşmiş azimli ve kararlı yaratıcı güç tarafından oynatılan yeni bir ruhani dünyanın doğuşu ve olgunlaşmasıydı." 1000 yılından sonra, "hayatın her alanına ayak izini bırakmış" (toprak sahibi aristokrasi ve ruhban sınıfı eliyle) feodal rejime karşı bir tepki gelişti. Ardından gelen iki ya da üç yüzyıl boyunca, toplumun iktisadi, siyasi ve kültürel düzeni, köklü bir değişim geçirdi: Tarım, eski gücüne yeniden kavuştu; sanayi ve ticaret canlandırıldı, yaygınlaştırıldı ve düzenlendi. Burjuvazi doğdu; yeni yönetici sınıf (bu nokta açıklanmalı, zira Rossi konuyu netleştirmemiş) siyasi tutkuyla doluydu (nerede? Bütün Avrupa'da mı yoksa sadece İtalya ve Flamanca'da mı?) ve güçlü finans kurumlarının etrafında toplandı; otonomi ruhu geliştikçe komünal devletler⁽²⁾ oluşturuldu.

(Bu da açıklık gerektiren bir konudur. Komünal devlet lafındaki "devlet" in ne anlama geldiği açıklanmalı: Onun orta feodalizmin, yani 1000 yılına dek süren mutlak feodalizmin yerini alan -tabiri caizse üçüncü bir taraf olmaksızın- ve kendi yerini de on beşinci yüzyıldan Fransız Devrimi'ne dek mutlak monarşiye bırakan feodalizmin ötesine geçmesini engelleyen sınırlı bir "bütünlük" anlamında. Sadece ve sadece Aşağı Ülkeler'de komünlerden artık feodal olmayan bir rejime doğru organik bir geçiş söz konusuydu. İtalya'da komünler kolektif aşamadan kurtulamıyordu; feodal anarşi yeni duruma uyacak şekillerde bas-kın konumdaydı ve onun ardından yabancı tahakkümü geldi. Bu konuda, "İtalyan aydınlar" üzerine notlardan bazılarına bakmalı. Rossi'nin işaret ettiği Avrupa toplumunun 1000 yılı sonrasındaki bütün gelişimi için Henri Pirenne'nin kentlerin kökenine dair kitabı hatırdan çıkarılmamalı.)⁽³⁾

Kilisenin reform hareketleri: Apostolik yaşamı canlandırma arayışın-

daki dini tarikatlar türedi. (Bu hareketler, doğmakta olan yeni dünyanın olumlu ya da olumsuz belirtileri miydi? Bunlar, şüphesiz, kilise reformu talepleri ilerici olsa da, yeni iktisadi topluma bir tepki olarak bildirdiler. Ayrıca, bunların halk adına kültürel konulara büyük bir ilginin ve başlıca dini figürler, yani çağın en öne çıkan aydınları adına halka büyük bir ilginin göstergesi olduğu da doğrudur. Ne var ki onlar da, en azından İtalya'da, kilise tarafından engellenmiş ve ehlileştirilmiştir, Avrupa'da ise Reformların önünü açacak bir maya işlevi görmüşlerdir. 1000 yılı sonrası kültürel eğilimleri tartışırken Arapların İspanya üzerinden sağladığı katkıları -Ezio Levi'nin *Il Marzocco* ve *Leonardo*'daki⁽⁴⁾ makalelerini incelemeli- ve Arapların yanı sıra İspanyol Yahudilerini unutmamak gerekir.) "Fransa'nın felsefe ve din okullarında ateşli tartışmalar yapılmaktaydı; bunlar yeniden alevlenmiş dinsel ruhun ve daha fazla mantık talebinin bir işaretiydi." (Bunlar, Avrupa dünyasını fethe kalkışan Averrocu doktrinlerin yarattığı çatışmalar değil miydi? Başka bir deyişle, Arap kültüründen kaynaklanan baskının bir sonucu değil miydi?) "Emperyal Roma ruhunun yeniden uyanması (Ne kastediyor? Yurttaşların tüm faaliyetlerini, aynen Roma İmparatorluğu'nda olduğu gibi, kendi içinde özümsemeyi istemenin yeniden uyanan ruhunu mu?) ve mevcut ruhani, siyasi ve iktisadi çıkarların farkına varılması nedeniyle yetki çatışmaları patlak verdi. Bu çatışma, tüm seküler ve ruhani hükümdarlıklar dünyasını ve anonim keşişler, burjuvazi, köylüler ve zanaatkarlar dünyasını çalkaladı." Sapkınlıklar (fakat ateşe ve kılıca boğulmuş).

"Şövalyelik, bireyin ahlaki erdemlere sahip olup olmadığını denetledi ve takdis etti, bir yandan da bir insan kültürü sevgisini besledi ve belli düzeyde bir tavır arınmasını hayata geçirdi." (Fakat şövalyelik ne şekilde, 1000 yılından sonra Rönesans ile ilişkilendirilebilir? Rossi, karşıt hareketleri birbirinden ayırmıyor çünkü feodalizmin ve feodalizm içindeki yerel otonomilerin farklı biçimlerini dikkate almayı beceremiyor. Diğer taraftan, her ne kadar *Orlando Furioso* şövalyeliğin bir sempati, karikatür ve ironi karışımı eşliğinde yok olup gitmesine halihazırda hayıflanmışsa da ve *Il cortegiano* onun kibirli bir cahil, skolastik ve ukala evresini temsil ediyor olsa da, onun 1500 yılında Rönesans'ın bir bileşiği olduğu inkâr edilemez.)⁽⁵⁾ Haçlı Seferleri, Hristiyan kralların İspanya'da Faslılara karşı savaşları, Karpatların İngiltere'ye karşı savaşı, İtalyan komünlerin Swabia imparatorlarına karşı savaşı, ulusal birlik duy-

gusunun olgunlaştığı veya yeşerdiği savaşlar (bir abartı). Şu cümle, Rossi gibi eğitilmiş birinden gelmesi sebebiyle oldukça ilginçtir: “Kendilerini yenileme ve yeni bir hayatın koşullarını yaratma çabalarında, bu adamlar tarihlerinin derin mayasının heyecanını hissettiler ve Roma dünyasındaki özgür ve tam insani ruhaniliğin deneyimlerine çokça sahip gizli ruhlarla karşılaştılar.” Bana öyle geliyor ki, bütün bu cümle belirsiz ve anlamsız onaylamalar zincirinden başka bir şey değildir: (i) Zira her zaman Roma dünyası ile 1000 yılı sonrası (Orta Latin) dönem arasında bir süreklilik olmuştur; (ii) zira “gizli ruhlar” anlamsız bir metafordur ve zaten fenomen ilk aşamada değil on beşinci ve on altıncı yüzyıllarda gerçekleşmiştir; (iii) çünkü edebi maskesi dışında Rönesans’ta Roma’dan eser yoktur, çünkü Rönesans Roma Uygarlığı’na özgü en temel şeyden yoksundur: Devletin birliği ve toprak bütünlüğü.

Latin kültürü, on ikinci yüzyılda devasa bir gramatik ve retorik çalışma isteği nedeniyle Fransa okullarında yeniden yeşerdi, daha sonra daha ılımlı bir şekilde Venedikli şairlerin ve akademisyenlerin ürünleri ve retorik sanatı üzerine çalışan yazarların eserleriyle İtalya’da belirdi. Bu kültür, bir Orta Latin evresiydi ve ilkel 1000 yılı öncesi bağlamında tamamen feodal bir üründü. Aynı şey, yeni toplumsal ve siyasi ilişkilere yasal bir zemin hazırlama ihtiyacından yeniden doğan hukuki çalışmalar için de geçerlidir. Bu hukuki çalışmalar, evet, Roma hukukuna dayalıdır fakat hızla tamamen kendilerine özgü vaka çalışmalarına dönüşmüşlerdir zira “salt” Roma hukuku, karmaşık yeni ilişkileri bir düzen içine sokmakta yeterli değildir. Aslında, yorumcuların ve ikinci yorumcuların vaka çalışmaları, gücün (soylular veya burjuvazi) varolan “tek yasa” olan hakka dönüştüğü yerel hukuki sistemlerin kurulmasına yol açtı. Roma hukuku ilkeleri unutuldu veya yorumlara ve daha sonra tercümelere tabi tutuldu ve sonunda salt ve temel mülkiyet ilkesi dışında Romalı tek bir şey kalmadı.

Skolastisizm, “Hristiyanlığın sezdiği doğruları antik felsefe formlarında yeniden biçimlendirdi ve düzenledi” (belirtilmesi gerekir ki, skolastisizm Avrupa medeniyeti yörüngesine tarihin derin mayası sayesinde değil, Araplar ve Yahudiler tarafından sokulmuştur).

Roma mimarisi. Rossi, 1000 ile 1300 arasındaki tüm bu fenomenlerin taklit ürünü hesaplanmış bir iradenin meyvesi değil, derin bir kaynaktan fışkıran ve o adamların antikliği hissetmesini ve tatmasını sağlayan yaratıcı bir enerjinin spontane tezahürü olduğunu belirtmekte oldukça

haklıdır. Öte yandan bu tespitlerin sonuncusu yanlıştır, zira gerçekte o adamlar bugünü yoğun olarak [hisseder ve] yaşarlarken, daha sonra antikliği hisseden ve tadan ve burjuvazi [İtalya'da] çöküşe geçtiği ve on sekizinci yüzyılın sonuna dek gerilediği için kendilerini halkın yaşamından giderek daha fazla koparan bir aydınlar katmanı oluşmuştur.

Rossi'nin şu sözleri söylerken içine düştüğü çelişkinin farkında olmaması da ilginçtir: "Yine de, eğer Rönesans, benim de hiç şüphe duymadığım gibi, on birinci yüzyıldan on altıncı yüzyıla dek süren insan faaliyetlerinin çok yönlü çıktıları demek ise, o halde onun en aşikâr belirtisi olarak Latin kültürünün canlanması değil, o enerjinin en kayda değer ürünlerinden birini, yani, Ortaçağ bütünlüğünün farklı ulusallıklara ayrılması olgusunu yatıştıran bölgesel edebiyatın yükselişi gösterilmelidir." Rossi, Rönesans konusunda gerçekçi ve tarihselci bir bakışa sahiptir fakat eski retorik ve edebi görüşlerden tamamen kopmamaktadır: Çelişkilerinin ve akademisyen Ortodoksluğunun kaynağı burasıdır. Bölgesel edebiyatın yükselişi antik dönemden kopuşu simgelemiştir ve bu fenomenin Latin edebiyatının yeniden canlanışına eşlik edişi açıklanmalıdır. Rossi, haklı olarak, der ki; "Bir halkın tarafsız entelektüel amaçlar için bir dili bir başka dil yerine kullanması, bireysel ya da kolektif bir heves değildir; aksine, kendisine uyan tek formda beliren içsel yaşamın kendine özgü spontane ürünüdür." Diğer bir deyişle, her dil integral bir dünya görüşüdür ve herhangi bir içerik için bir biçim olarak işlev gösteren harici bir süs değildir. Nasıl yani? O zaman iki dünya görüşü birbiriyle çelişmez mi: Kendini yerel düzeyde ifade eden bir burjuva-halkçı dünya görüşü ile kendini Latince ifade eden ve Roma antikliğine yaslanan bir aristokratik-feodal görüş. Nihayet bu çelişki, muzaffer bir kültürün berrak yaratımından ziyade Rönesans'ın karakteristik bir niteliği değil midir? Rossi, antik döneme yaslanmanın sadece kendi başına bir kültür yaratamamış siyasi-araçsal bir unsur olduğu ve Rönesans'ın bu nedenle Karşıreformdan, yani komünlerle vücutta gelen burjuvazinin yenilgisinden ve Roma ruhunun zaferinden başka bir sonuca ulaşamadığı -ama Papalığın halkın bilinci üzerindeki hâkimiyeti ve Kutsal Roma İmparatorluğu'na dönüş çabası biçiminde: trajedi sonrası bir fars- olgusunu açıklayamamaktadır.⁽⁶⁾

Fransa'da, *langue d'oc* ile *langue d'oïl* dilleri 1000 yılından sonra, birinci yüzyılın sonu ve ikinci yüzyılın arasında filiz vermiştir. Bu süreçte tüm ülke, bahsi geçen siyasi, iktisadi, dini ve kültürel olayların bir

sonucu olarak karışıklık içindedir.

İtalya'da yerelin edebiyatta zafer kazanması, diğer ülkelerden uzun sürdüyse, bunun sebebi burada Ortaçağ evrenselliğinin yıkıntıları üzerine yeni bir ulusal medeniyet inşa etmek için gerekli büyük hareketin çok daha çeşitli ve her yerde çok daha yerel ve kendiliğinden oluşuydu çünkü kentlerimizin (kimi yerlerde yüzyıllarca eski) tarihi çok dalı budaklıydı ve disiplini sağlayacak bir monarşi ya da güçlü toprak sahipleri yoktu. Buna bağlı olarak, en çarpıcı niteliği yeni yerel edebiyat olan o yeni ruh dünyasının birleştirici oluşumu uzun sürdü ve çok daha zor gerçekleşti.

Başka çelişkiler demeti: İtalya'da, aslında, 1000 yılı sonrası yenilikçi hareket Fransa'dakinden daha şiddet doluydu ve iktisadi terimlerle o hareketin ön cephesindeki sınıf Fransa'dakinden daha önce ve daha güçlü bir şekilde genişledi ve hatta düşmanlarının tahakkümünü alaşağı etmeyi bildi; Fransa'da bu olmadı. Fransa'da tarih İtalya'dakinden farklı gelişti: Bu, gelişimin gerçek farklarını ortaya koymayı beceremeyen ve bu farkları ispat edilmesi güç bir şekilde farklı seviyelerdeki kendiliğindenlik ve yerelliklerle belirleyen Rossi tarafından önerilen aksiyomdur. Oysa Fransa'da dahi hareket birleştirici değildi, zira Kuzey'le Güney arasında edebiyat çeperinde kendini Kuzey'de büyük bir epik edebiyat Güney'de ise epik yoksunluğu olarak gösteren belirgin bir farklılık vardı. İtalyan tarihi ile Fransa tarihi arasındaki farklılığın başlangıcı olarak Strasbourg Andı (841 civarı)⁽⁷⁾ görülebilir. Bu süreçte halk (halk-ordu) Charlemagne'nin varisleri arasındaki sözleşmelerin takipçileri haline gelerek tarihte aktif rol üstlenmiştir. Halk-ordu, "yerelde ant içerek" kendi garantisini vermiştir; diğer bir deyişle, halk yüksek önemde siyasi bir işlev üstlenerek, kendisini kolektif bir irade, ulusal demokrasinin bir bileşeni biçiminde ortaya koyarak kendi dilini ulusal tarihe eklemiştir. Bu "demagojik" olay -Carolingianların dış politikada halka danışması- Fransız tarihini ve monarşinin ulusal bir faktör olarak önemini anlamak için oldukça önemlidir. İtalya'da, en eski yerel belgeler bazı manastır arazilerinin mülkiyeti konusundaki bireysel antlardır. Diğer taraftan bunlar halk karşıtı belgelerdir ("Traite, traite, fili de putte").⁽⁸⁾ Sadece ve sadece kendiliğindenlik ve yerellik! Monarşinin koruyucu kabuğu, Roma Devleti birliğinin gerçek devamlılığı İtalyan

burjuvazisinin bütün iktisadi otonomisinden daha çok Fransız burjuvazisinin büyümesine yaramıştı çünkü İtalyan burjuvazisi dar kafalı birlikçilikten kopmayı ve kendine özgü integral devlet medeniyetini yaratmayı başaramamıştı. (İtalyan komünlerinin, önce kontun egemenliği altındaki çevre topraklar üzerindeki feodal hakları talep ederek, sonra da bunları birleştirerek kont yerine birleşik bir komitenin sahip olduğu iktidarla feodal bir unsura nasıl dönüştüklerini incelemek gerekir.)

Rossi, yerel edebiyat ile birlikte, onunla “çağdaş” ve “halkımızın aynı iç faaliyetinin göstergesi” olan “on üçüncü ve on dördüncü yüzyılların sözde prehümanizminin komünal formları” vardı. Bu yerel edebiyatı ve prehümanizmini, on dördüncü yüzyıl sonu ve on beşinci yüzyıl filolojik hümanizmi izledi. Sonuç şu şekilde: “Bu üç olgu, çağdaşlar ve halefler tarafından tamamen harici (!) bir yolla ele alındığında, antitezmiş gibi görünebilirler ancak bunlar kültürel düzen içinde ilerici İtalyan ruhunun gelişim aşamaları ve siyasi düzen içinde o aşamalara tamamen (yerel edebiyatın ve belli başlı prehümanizm formlarının da örtüştüğü) benzer komün ve (edebi bağıntısı filolojik hümanizm olan) sinyorluktur.”⁽⁹⁾ Yani her şey genel “İtalyan ruhu” maskesi altında yerli yerindedir.

Büyük Ortaçağ papalarının sonuncusu VIII. Boniface ve VII. Henry ile birlikte yeryüzündeki iki en üst otorite arasındaki epik savaşlar sona erdi. Kilisenin siyasi nüfuzunda azalma: Avignon “bağımlılığı” ve hizipçilik. İmparatorluk yerel bir siyasi otorite gibi çöküyor (Bavyeralı Louis’in ve IV. Henry’nin beyhude çabaları).⁽¹⁰⁾ “Yaşam, dış düşmanlar ve sıradan halk üzerindeki iktidarını sağlamlaştıran komünlerin genç ve çalışkan burjuvazisindeydi ve tarihteki yerini aldıkça bu burjuvazi ulusal sinyorlar yaratacaktı ya da zaten halihazırda yaratmıştı.” Hangi ulusal sinyorlar? İtalya’daki sinyorların tarihi diğer ülkelerdeki sinyorların tarihinden biraz farklıdır: İtalya’daki varlık sebepleri burjuvazinin sağlam bir rejim oluşturma, yani sıradan halkı kaba kuvvetle yönetme şansı olmamasıydı. Fransa’da ise, burjuvazi ile feodal sınıflar arasındaki çekişmeden monarşi doğmuştu ancak Fransa örneğinde burjuvazi sıradan halka ve köylülere yakındı (elbette, belli ölçülerde). İtalya’da bir “ulusal sinyorluk”tan bahsedilebilir mi? O dönemde “ulus” ne anlama geliyordu ki?

Rossi şöyle devam ediyor:

Bu büyük olayların ışığında, evrensel Roma hayatının Ortaçağ’a özgü bir evrensel devamlılığı fikri -imparatorluk, kilise ve

Roma hukukunun evrensel devamlılığında ifadesini bulmuş görünen ve hâlâ Dante'nin fikri olan- geçtiğimiz yüzyıllarda *yeni bir devrimin* gerçekleştiği ve *yeni bir çağın başladığı* fikrinin oluşmasına yol açtı. O noktada, yeni medeniyeti eskisinden ayıran bir uçurum belirdi ve Roma mirası artık gündelik yaşamda kalıcı bir güç olarak görülmemeye başlandı. Öte yandan İtalyanlar antik dönemi, kendi geçmişleri gibi, gençliklerine ağlayan ve üzülen yaşlılar gibi değil de uzun bir aradan sonra babalarına kavuşan çocuklar gibi insani bir eğitim almak amacıyla düşüncelerini meditasyon ve çalışma yoluyla imrenilesi bir iktidar, tazelik ve güzelliği kaynağı gibi görmeye başladılar.

Bu, gerçek bir tarihsel romandır. “*Büyük bir devrimin gerçekleşmiş olduğu fikri*” başka nerede bulunabilir ki? Rossi, kitabı anekdotları, hümanistlerin Ortaçağ Latincesine burun kıvrışını ve süzme beyefendilerin Ortaçağ “barbarizm”ne karşı şımarık bakışlarını alıyor ve bunları tarihsel bir olguya dönüştürüyor. Antonio Labriola, “Da un secolo all'altro”da, sadece Fransız Devrimi'nde geçmişten tümüyle bir kopuş hissinin olduğunu ve bu hissin nihai tezahürünün Cumhuriyet takvimindeki yıl hesaplarının yenilenme girişimi olduğunu yazarken oldukça haklıydı.⁽¹¹⁾ Rossi'nin iddiaları gerçekten doğruysa, Rönesans'tan Karşıreform'a geçiş bu kadar kolay olmazdı. Rossi, kendini Rönesans'ın retorik yorumlanışından kurtaramıyor ve bu nedenle biri ilerici diğeri gerici iki akım olduğunu ve son kertede ikincisinin galip geldiğini anlayamıyor. Bu galibiyeti, genel fenomenin on altıncı yüzyılda zirveye ulaşmasının ardından aldı (ulusal ve siyasi bir olgu olarak değil; aksine sadece bu yönüyle olmasa da kültürel bir olgu olarak), zira bir aristokrasi fenomeni halk-ulustan kopmuştu ve halk arasında bu bariz parazitliğe karşı bir tepki Protestan Reform çerçevesinde, “gösterişleri yakan” Savonarola hareketi içinde, Calabria'daki Re Marcone gibi popüler çeteler içinde ve dolaylı semptomlar olarak kaydedilebilecek ve analiz edilebilecek başka hareketler içinde gelişmekteydi. Machiavelli'nin siyasi düşüncesi de Rönesans'a bir tepkiydi; o da Fransa ve İspanya mutlak monarşilerinin yaptığı gibi siyasi ve ulusal açılardan halkla bağları yeniden kurma gerekliliğine dikkat çekmişti. Valentino'nun Romanya'daki popülaritesi de başka bir bulguydu. O da, küçük soyluları, paralı askerleri aşağılıyordu.⁽¹²⁾

Rossi'ye göre, “Antik dönemle Yeni Çağ arasındaki yüzyıllarda ger-

çekleşen ideal ayrılığın farkındalığı”, *hâlihazırda* Dante ruhunda mevcuttu fakat siyasi düzen içerisinde bu farkındalık sadece Cola Di Rienzo⁽¹³⁾ tarafından *gerçek* kılınmış ve temsil edilmişti. Rienzo, imparatorluğun Roma ruhunu ve buna bağlı olarak İtalya ruhunu (neden buna bağlı olarak? Cola di Rienzo, somut anlamda sadece Roma halkıyla ilgileniyordu) temize çıkarmak isteyen Dante düşüncesinin temsilcisiydi; İtalya’nın tüm halklarını kutsal Roma ruhu bağıyla tek bir ulus içinde birleştirmek istiyordu. Popüler kültüre gelince, Petrarca, Cola’yı “Camillus, Brutus, Romulus” olarak ifşa eder ve sabırlı bir çalışmayla antik dönemi yeniden canlandırır ve içindeki şair ruhu bunu en başından itibaren yeniden yaşar.” (Tarihsel roman devam ediyor. Cola di Rienzo’nun çabalarının sonucu nedir? Tam manasıyla bir hiç. Ve nasıl olur da, beyhude hevesler ve erdemli dileklerle tarih yapılır? Ve Petrarca etrafına toplaşmış Camilluslar, Brutuslar, Romuluslar: Kulağa salt bir retorik gibi gelmiyor mu?)

Rossi, Orta Latinceyi kendi deyimiyle hümanist ya da filolojik Latince’den ayırmayı beceremiyor. Bunların, aydınlar kategorisi ile sınırlı olsa da bir anlamda zıt iki dünya görüşünü temsil etmeleri nedeniyle gerçekten iki ayrı dil olduklarını görmek istemiyor. Ayrıca, “niceliğin niteliğe dönüşmüş olması” sebebiyle, prehümanizmin (Petrarca) hâlâ hümanizmden farklı olduğunu da anlamaya yanaşmıyor. Denebilir ki, Petrarca bu geçişin tipik örneğidir: Bir yerel yazar olarak burjuvazinin şairidir fakat Latince yazan biri olarak, bir “hatip” ve siyasi bir figür olarak, zaten burjuvazi karşıtı tepkiye (sinyorluk, papalık) sahip bir aydındır. Bu, on altıncı yüzyıl “Petrarchizm” fenomenini ve onun yapmacıklığını açıklar: O, sadece kâğıt üstünde bir fenomendir, zira *dolce stil novo*⁽¹⁴⁾ şiirine ve bizzat Petrarca şiirine katkı sağlayan hisler artık kamusal yaşamda mevcut değildir, aynen komün burjuvazisinin dükkânlarına ve eskimiş atölyelerine geri çekilmeleri nedeniyle artık baskın olmamaları gibi. Baskın siyasi güç, soyluların sarayları etrafında toplanmış ve paralı askerler tarafından korunan sonradan görme kişilerden oluşan aristokrasidir. Bu aristokrasi, on altıncı yüzyılın kültürünü üretmiş ve sanatları desteklemiştir fakat siyasi olarak sınırlıdır ve yabancı tahakkümü altında son bulmuştur.

Böylece, Rossi sınıfsal sebeplerle şiirin Sicilya’dan Bologna ve Toskana’ya taşındığını göremez. O, Sicilya şiir ekolünü “Petrarca’nın fazlasıyla nefret ettiği Pier delle Vigne ve Üstat Napolili Berardo’nun emperyal

ve ruhani prehümanizmi (kendi belirlediği anlamla)” ile aynı safta görür. Bu şiir, “hâlâ antik dönemin emperyal sürekliliği içindedir” (diğer bir deyişle, aynen Verona ve Padova’lı filologların ve gramercilerin ve Bologna’lı retorikçilerin komünal “prehümanizmi” gibi hâlâ Orta Latincedir).⁽¹⁵⁾ Ona göre, her iki fenomen de steril olmalıydı, zira ikisi de “çoktan solup gitmiş siyasi ve entelektüel bir dünyaya” bağlıydı. Sicilya ekolü ise steril değildi çünkü Bologna ve Toskana “içi boş tekniğini yeni demokratik kültürel ruh ile” canlandırmıştı. Peki ama bu bağlantılara ilişkin yorumu doğru mu? Sicilya’da tüccar burjuvazi, monarşinin koruyucu kabuğu altında gelişti. II. Frederick ile birlikte, kendini German ulusunun Kutsal Roma İmparatorluğu sorununa dâhil olmuş buldu. Frederick, Sicilya ve Güney’de bir mutlak monarşiyi temsil ediyordu fakat aynı zamanda Ortaçağ imparatoruydu. Sicilya burjuvazisi, aynen Fransa burjuvazisi gibi kültürel bir bakış açısından bakılınca, Toskana burjuvazisinden daha hızlı gelişti. Bizzat Frederick ve oğulları yerel dilde şiirler yazdılar ve bu anlamda 1000 yılı sonrası yeni insani faaliyetler çeperine dâhil oldular. Ne ki sadece bu anlamda değil: Gerçekten, Toskana ve Bologna burjuvazileri Ortaçağ imparatoru II. Frederick’ten daha gerilerdi. Tarihin paradoksları. Ne var ki, Rossi’nin yaptığı gibi, kavramları kendi genel tezine uydurmak için eğip bükerek tarihi çarpıtmak doğru değildir. II. Frederick başarısız oldu fakat onun çabaları Cola di Rienzo’nun çabaları ile aynı değildi ve o çok farklı bir adamdı. Bologna ve Toskana “içi boş Sicilya tekniğini” Rossi’ninkinden çok farklı bir tarihsel algıyla değerlendirdi. Onlar, bunu “kendilerinden” bildiler fakat Heinz’in de kendilerinden olduğunu anlamadılar; üstelik o evrensel imparatorluk bayrağını hiç düşürmemişti fakat onu hapishanede çürüttüler.⁽¹⁶⁾

Rossi, “komünal sinyorluğun gölgesinde yeşeren çapraşık ve kimi zaman da ucube prehümanizm Latinliği içerisinde” -emperyal ve ruhani “prehümanizm”in aksine- şunların bulunduğu tepitini yapar:

Ortaçağ evrenselliğine tepki ve ulusal stilistik formlara yönelik anlaşılmaz hevesler (bu ne anlamda? Yerelin Latin formları içinde gizlenmiş olması?) için için yanmaktaydı [(!)]. Ve klasik dünyanın yeni araştırmacıları, bu Latinlik içerisinde Cola’nın ulusal birliğin merkezi olarak gördüğü ve bizzat kendilerinin de dünya üzerine bir tür İtalyan tahakkümü formu olarak anladıkları ve istedikleri Roma emperyalizmi türünün gölgesini görmüş

olmalıydılar. On altıncı yüzyılda Avrupa'nın medeni ülkelerinde yayılmaya yüz tutan hümanizmin ulusallaşması (!), tam olarak bir kültürün -bizim kültürümüzün- evrensel imparatorluğundan doğmuştu. Bu kültür hem antik dönem çalışmalarıyla filizlenmişti hem de kendini bir yerel edebiyat, yani bir İtalyan ulusal edebiyatı olarak kurgulamış ve bu şekilde yayılmıştı.

(Bu, Rönesans'ın tam haliyle retorik yorumudur. Hümanistlerin İtalya'nın dünya üzerindeki kültürel tahakkümünü istediği olgusu, en fazla, "retoriğin" ulusal bir form olarak başlangıcını simgelemiştir. Bu nokta, "İtalyan aydınlarının kozmopolit işlevi"nin yorumunun, resmin içine dâhil olduğu noktadır. Bu işlev, ulusal türden bir "kültürel tahakküm" dışında her şey olabilir; hatta kültür içinde ulusal bir karakterin yokluğunun ispatıdır.)

Hümanist kelimesi on beşinci yüzyılın ikinci yarısına kadar ve hatta İtalya'da on altıncı yüzyılın ikinci çeyreğine kadar hiç duyulmamıştır. Hümanizm ise çok daha yenidir. On dördüncü yüzyılın sonunda ilk hümanistler kendi çalışmalarına *studia humanitatis* yani "insan ruhunun bütünsel gelişimine yönelik çalışmalar, gerçekten insana yakışır tek çalışma" adını vermişlerdir. "Onlara göre, kültür bilgiden ibaret değildi, o aynı zamanda yaşamdı... yaşayan edebi çalışmaların bütününden yansıyan <...> doktrindi, ahlâktı ve güzellikti." Rönesans'ın tarihine yönelik mekanik birlikçi yorumundan kaynaklanan çelişkilerin farkına varan Rossi, yerel dilin edebiyatın her alanında zafer kazanmasına "ve Latince mezara gömülürken İtalyan hümanizminin sonunda kendine ait bir dili olmasına" kadar hümanist Latincenin nasıl yok olup gittiğini açıklamak için tasvirlerle sığınır. (Ne var ki Latince tamamen ölmemiştir, zira kilisede ve bilimlerde on sekizinci yüzyıla dek yaşamıştır. Bu da, hangi toplumsal akımın onun sürekli kullanımında ısrar ettiğini açıklar. Latince seküler alanda sadece modern burjuvazi tarafından dışlanmış, tutucular ise onun arkasından ağıtlar yakmıştır.)

Hümanizm, Latinizm demek değildir; o tüm insanlığın olumlanmasıdır ve İtalyan hümanistlerinin insanlığı, kendi tarihselliği içinde, İtalyan'dır. Bu nedenle, kendini sadece hümanistlerin dahi gündelik yaşamda kullandığı ve tüm klasisizm tutkularına karşın Latincenin kapılarından cesurca çıkıp gidebilen yerel dilde ifade eder. Kendilerini yaşamdan soyutlayarak hayallerini yaşatabildiler ve ismine yakışır her edebiyatın Latinceye sadık kal-

ması gerektiği fikrine bağlı kalarak yeni dili reddettiler. Ne var ki bizzat kendileri ve hayal güçleri, farklı bir tarihsel gerçekliğin ürünüydü ve Romalı hatipten yaklaşık bin beş yüz yıl sonra doğmuş yaşamlarını bu gerçeklik içinde yaşadılar.

Tüm bunların anlamı ne? Latince hayal ile yerel-tarihsel gerçeklik arasındaki bu ayrım niye? Latince neden bir tarihsel gerçeklik değil? Rossi, aydınların bu iki dilliliğini açıklayamıyor; başka bir deyişle, hümanistler için yerel dilin bir lehçe gibi olduğunu -yani, ulusal bir karakterinin olmadığını- ve bu nedenle hümanistlerin bizzat ulusal bir unsur değil de Ortaçağ evrenselliğinin devam ettiricileri -elbette başka biçimlerde- olduklarını kabullenmek istemiyor. Onlar, bir “kozmpolit kast”tı ve onlar için İtalya belki de bölgenin modern ulus çatısı altında temsil ettiği şeyi temsil ediyordu, bundan fazlasını ya da bundan iyisini değil. Onlar, apolitik ve gayrı milliydi.

“Hümanistlerin klasisizmdeki amaç, artık dinsel ahlâk değil, tersine insan ruhunun içsel eğitimiydi; en önemli şey ise insan ruhunun yaşamın ve tarihin yaratıcısı olarak rehabilitasyonuydu.” Kısmen doğru: Hümanizmin en ilginç yanı budur. Bununla birlikte bu benim daha önce bizzat hümanizmin gayrı milli ve -İtalya’ya özgü- gerici ruhu için söylediklerimle çelişir mi? Sanmıyorum. İtalya’da, aslında, hümanizm bir restorasyonun karakteristiklerine sahipti fakat her restorasyon gibi o da siyasi olarak sınırlarının ötesine geçememiş ve bütüncül bir toplumun üstyapılarını yaratamamış mağlup bir sınıfın ideolojik ilkelerinde boğulmuştu. Bu açılımın “boş” olması dışında, hümanizm aydın bir kastın mirası olarak kaldı, halk-ulusla bir teması olmadı. Hümanizmin zaruri bir başlangıç olarak görüldüğü İtalya’daki gerici hareket Karşı-reforma giriştiğinde, yeni ideoloji de boğulmuştu ve hümanistler (bazı istisnalar haricinde) korku içinde fikirlerinden vazgeçtiler (De Ruggiero’nun *Rinascimento, riforma e contrariforma* kitabından *La Nuova Italia*’da basılan “Erasmus” bölümüne bakmalı).⁽¹⁷⁾

Rönesans’ın [ideolojik] içeriği, İtalya dışında, Almanya ve Fransa’da siyasi ve felsefi fomlarda geliştirildi: Ne var ki İtalya’da modern devlet ve modern felsefe ithal edildi çünkü bizim aydınlarımız aynen Ortaçağ’da farklı şekillerde ama aynı genel ilişkiler içinde oldukları gibi gayrı milli ve kozmpolititti.

Rossi’nin makalesi başka ilginç unsurlar da içeriyor fakat detaylar çok

fazla. Rossi'nin *Il Quattrocento* üzerine kitabı (Coll. Vallardi)⁽¹⁸⁾, Toffa-nin'in *Cosa fu l'umanesimo* adlı kitabı (Ediz. Sansoni)⁽¹⁹⁾ ve De Ruggie-ro'nun yukarıda sözü geçen kitabı ile yabancı araştırmacıların (Burckhardt, Voigt, Symonds vs.) Rönesans üzerine klasik çalışmaları ince-lenmeli.⁽²⁰⁾

Madde 124. Geçmiş ve Bugün. Bazı Aydınlar. Baron Raffaele Garofalo: Aflar konulu makalesi *Nuova Antologia*'da yayımlanmış ve bu makaleye başka bir defterde de değinilmiştir⁽¹⁾; konuşması Jolanda De Blasi tara-fından yayına hazırlanan *L'Italia e gli italiani del secolo XIX* kitabında yayımlanmıştır.⁽²⁾

Giovanni Gentile: 1925 Palermo konuşması (1924 müydü? Croce'nin *Cultura e vita morale*'deki notuna bakmalı).⁽³⁾

Antonio Baldini: De Blasi tarafından hazırlanan kitaptaki Carducci, D'Annunzio, Pascoli hakkındaki konuşması.⁽⁴⁾

Garofalo, zengin Güneyli toprak sahibinin eski geleneğine mensuptur (senatodaki kira sözleşmesi bedellerini artırma ve yeni ceza yasasında-ki tecrit cezasını koruma çabalarını anımsayın)⁽⁵⁾; Gentile ve Baldini, Garofalo'dan çok daha "kaygısız" farklı bir aydınlar kategorisine men-suptur.

Gentile'nin bugün *Fascismo e cultura* (Edizioni Treves) kitabında bu-lunan Romalı işçiler üzerine söylevi.⁽⁶⁾

Madde 125. Dergi ve Gazete Türleri. Eleştirel-Bibliyografik İnceleme-ler. Hristiyanlığın kökleri üzerine tarihsel eleştirelliğin sonuçları, İsa'nın tarihsel kişiliği, İnciller ve arasındaki farklar, sinoptik İnciller, Yuhanna İncili, sözde sahte İnciller, Aziz Paul ve havarilerin önemi, İsa'nın bir söylencenin tezahürü olup olmadığı üzerine tartışmalar içe-ren çok önemli bir eser. (Omodeo'nun kitaplarıyla karşılaştıran; Couchoud tarafından düzenlenen ve Rieder tarafından basılan dizi).⁽¹⁾

Bu fikir bende Alessandro Chiappelli'nin 1 Aralık 1929 tarihli *Nuova Antologia*'da A. Drews'a ve onun *Die Marien Mithe* adlı kitabına saldıran "Il culto di Maria e gli errori della recente critica storica" adlı makalesi sayesinde uyandı.⁽²⁾ Bu konular için Luigi Salvatorelli'nin makalelerine bakılmalı (örneğin, kutsal biri olan Joshua kültü ve adı üzerine *Rivista Storica Italiana*'da yazdığı makale).⁽³⁾ Chiappelli'nin makalesindeki not-lar çok sayıda bibliyografik referans içermektedir.

Madde 126. *Geçmiş ve Bugün. Aydınlar: Mario Missiroli'nin Düşüşü.* 16 Aralık 1929 tarihli *Nuova Antologia*'daki Mario Missiroli (Spectator) inzalı "Clemenceau" makalesine bakın.⁽¹⁾ Bu, oldukça ilginç bir makaledir çünkü Missiroli bazı temel fikirleri kullanarak ve bu fikirleri zekice seçilmiş olgular etrafına dizerek çarpıcı bir makale oluşturmak şeklindeki büyük gazetecilik yeteneğini kaybetmemiştir. Peki ama Clemenceau Fransa'yla, Fransa halkıyla nasıl iletişim kurmuş ve onları nihai aşamada nasıl ve niye temsil etmiştir? Missiroli bunu açıklayamıyor: Bu şekilde; anti parlamenter, anti demokratik, "anti çatışmacı," parti karşıtı bir klişeye saplanmıştı. Soru şu: Partilerin, bağımsız olmayan gazetelerin ve parlamenter grupların çokluğu, siyasi-parlamenter çekişmelerin ve basındaki polemiklerin sekterliği ve yabaniliği; 1914 öncesi Fransa'sındaki tüm bu fenomenler ulusun gücünün mü yoksa güçsüzlüğünün mü (orta sınıfın ya da üçüncü bir tarafın) bir işaretiydi; yeni, çok daha sıkı bir birlik için kesintisiz bir arayışın mı yoksa ayrışmanın mı bir işaretiydi? Ulusun temelinde, halkın zihninde, gerçek anlamda sadece iki parti vardı: Sağ -yani, soyluların, üst din adamlarının ve bir grup generalin partisi- ve kişisel kliklere veya temelde benzer siyasi gruplara bölünmüş tek bir büyük partiden oluşan Merkez; ayrıca sol çepinde, proletarya arasında küçük, siyasi anlamda örgütlenmemiş azınlıklar da vardı.

Fransa'daki ahlâki bölünme Sağ ile ulusun geri kalanı arasındaydı; bu bölünme 1793 sonrası Robespierre'in devrimci meclisi tarafından cezalandırılan kralın, aristokratların ve ruhban sınıfının estirdiği terörün ve kralın idam edilmesinin ardından vuku bulan geleneksel bölünmeyi yeniden canlandırdı. Tabanda değil, siyasi hiyerarşinin üst katmanlarında iç bölünmeler meydana geldi ve bunlar 1789-1870 arası Fransız iç ulusal siyasetinde gerçekleşen birçok büyük gelişmeyle de yakından bağlantılıydı. Bir ayrışmadan ziyade bu bölünme liderlik yeteneğine haiz siyasi figürlerin seçilmesi için bir mekanizma, ulusun genel siyasi kadroları için sürekli bir gelişim idi. Clemenceau'nun gücü ve güçsüzlüğünün yanı sıra rolü de bu bağlamda önemlidir. Bu, aynı zamanda, Fransa'nın durumuna dair teşhislerin neden her zaman felaket boyutlarında olduğunu ve bu teşhisleri takip eden gerçek olaylarla çeliştiğini açıklar. İç ulusal ayrışma fenomeni (yani, üçüncü sınıfın siyasi hegemonyasının çözülmesi) 1914 Almanya'sında 1914 Fransa'sından daha ileri boyuttaydı. Tek istisna ise, Almanya'da bürokrasinin baskıcı askeri disiplinin

ışılıklı görünümü altında kimi belirtilerin saklamış olmasıydı. Ulusal ayrışma fenomeni veya daha doğrusu ayrışma sürecinin başlangıcı, 1919'a dek gerçekleşmedi. Bu tarih, kendileri de bu türden bir ayrışmanın ürünü olan otoriter rejimlere sahip ülkelerin ayrışma belirtilerini göstermesinden çok daha ileri bir tarihti.

Ne var ki Missiroli, bilerek ya da bilmeyerek bir klişe kurbanı oldu ve onun tarih algısı ile ideolojik ilişkilerin gerçekte nasıl işlediğine dair anlayışı felaket derecesinde bir düşüşten mustarıptı. 15 Aralık tarihli *L'Italia Letteraria*'da yayımlanan "Sorel e Clemenceau" adlı makalesinde Missiroli Sorel'in Clemenceau'ya dair daha önceki *Nuova Antologia* makalesinde dile getirmedeği bir fikrini ortaya koyuyor.⁽²⁾ Şubat 1920'de Missiroli, Sorel'i Clemenceau'nun cumhurbaşkanlığı yarışına katılımı ve çekilmesi konusunda bir makale yazmaya davet ediyor. Sorel, makaleyi yazmak istemiyor fakat düşüncelerini Missiroli'ye bir mektupla bildiriyor: "Başkan olarak Clemenceau, Loubet ve Fallières'ten ziyade Casimir Périer'e benzerdi. O, her zaman popülerliğiyle kendisini gölgeleme ihtimali olan kişilere karşı tutkuyla savaşıyordu. Clemenceau seçilmiş olsaydı, Fransız kurumlarında gerçek bir devrim gerçekleştirdi. Onun seçilmesi, cumhurbaşkanına Amerikan başkanlarının sahip oldukları gibi çok daha geniş yetkiler verilmesini isteyen kişileri mutlu ederdi." Sorel'in tespiti oldukça zekice fakat Missiroli bunu *Nuova Antologia*'daki makalesinde kullanamıyor çünkü bu durum onun Fransız siyasi tarihine ilişkin tahrifatı ile çelişiyor.

Madde 127. *Machiavelli*. 16 Aralık 1929 tarihli *Nuova Antologia*'da, M. Azzalini tarafından yazılmış ve bilimsel şematiklik içinde debelenip durmalara karşı belli unsurları gösterebilmek açısından ilgi çekici olabilecek "La politica, scienza ed arte di stato"⁽¹⁾ başlıklı kısa bir yazı yayımlandı. Azzalini, Machiavelli'nin "en parlak" zaferinin "devlet içindeki siyaset alanını çember içine alması" olduğunu dile getirerek başlar. Azzalini'nin ne demeye çalıştığını anlamak zordur. *Prens*'in 3. bölümünden aşağıdaki cümleyi alınıyor: "Rouen Kardinali bana İtalyanların savaşı anlamadığını söylediğinde, ben de ona Fransızların devletten hiç anlamadıklarını söyledim." Bu tek alıntı çerçevesinde Azzalini, bu nedenle Machiavelli'nin gözüyle "siyasetin bir bilim ve bir devlet bilimi olarak görülmesi gerektiğini" öne sürer ve bunun onun zaferi olduğunu belirtir (aslında, Machiavelli'den önce, sadece Padova'lı Marsilius ke-

lininin modern anlamıyla “siyaset” için “devlet bilimi” terimini kullanmıştı).⁽²⁾ Azzalini, biraz hafif siklet ve yüzeyseldir. Metinden çıkarılan Rouen Kardinali anekdotunun hiçbir anlamı yoktur. Kendi bağlamında, bilimsel çıkarımlara varmayan bir anlam yüklenir: Bu anekdot açıkça bir nükteli epigram, bir hazırcevaplılık örneğidir. Rouen Kardinali, İtalyanların savaştan anlamadıklarını öne sürmüştü; Machiavelli ise Fransızların devletten anlamadıklarını, anlasalardı papanın iktidarını İtalya’ya yaymasına izin vermeyeceklerini çünkü bunun Fransız devletin çıkarlarına aykırı olduğunu dile getirmişti. Machiavelli, Fransızların devletten anlamadığını söylemekten oldukça uzaktı; aksine, monarşinin (XI. Louis) Fransa dışında tek bir devlet oluşturma biçimine hayrandı ve Fransız devletin eylemlerini İtalya için bir kıyaslama standardı olarak kullandı. Rouen Kardinali’yle konuşmasında, Machiavelli “siyaset bilimi”ne değil “siyasi eylem”e atıfta bulunmuştu, zira ona göre papanın güç kazanması Fransız “dış politikası” için zararlıydı, İtalya’nın iç işleri için ise çok daha zararlıydı.

Asıl tuhaf olan ise, bu aykırı alıntıyı çıkış noktası olarak alan Azzalini’nin şöyle devam etmesidir: “Devletle ilgilendiği varsayımına karşın, bu bilim tamamen eksik (!) bir şekilde tanımlanmıştır (!?) çünkü araştırma konusunun tabi tutulacağı kriterlerle ilgili hiçbir gösterge yoktur. Yine bu eksiklik mutlak, zira genelde tüm hukuki bilim ve özelde kamu hukuku⁽³⁾ doğrudan ya da dolaylı olarak devlete atıfta bulunur.” Konu Machiavelli olduğunda, tüm bunların anlamı nedir? Tamamen hiçbir şey: Zihin karışıklığı.

Machiavelli, “birincil siyasi eylem” konusunda kitaplar yazmıştır; yoksa tüm işlevleri ve bileşenleri kusursuz bir düzen içindeki hazır bir devleti arzulayan bir ütopya değil. Değerlendirmesinde, mevcut hakkındaki eleştirisinde, veciz kabilinden ve sistematik olmayan bir şekilde aktarılan birtakım genel görüşleri dile getirmiştir. Ayrıca, “praksis felsefesi” ya da “neohümanizm” olarak da adlandırılabilir bir dünya görüşünü aktarmıştır. Bu felsefe, transandantal ya da içkin (metafizik anlamda) unsurları dikkate almaz, aksine sadece tarihsel gerçeklik dışında çalışan ve gerçekliği dönüştüren insanın somut eylemine odaklanmıştır. Azzalini’nin alenen inandığı şekilde, Machiavelli’nin “anayasal hukuk”unu değerlendiremediği kanısı doğru değildir, zira anayasal hukukun genel ilkeleri Machiavelli’nin eserine serpiştirilmiştir ve aslında o devletin dürüst yurttaşların faaliyetlerini mutlak iktidarın keyfi

darbeleriyle kesintiye uğramayacağını biliyor olmanın güvencesiyle sürdürmelerini sağlayacak yasayla ve sabit ilkelerle yönetilmesi gerektiğini açıkça dile getirir. Öte yandan Machiavelli, haklı olarak, sözü sürekli siyasete, yani insanları yönetme, onların kalıcı uzlaşısını güvence altına alma ve “büyük devletler” kurma sanatına getirir. Machiavelli’nin görüşüne göre, ne komünün ne cumhuriyetin ne de komünal sinyorluğun bir devlet olmadığı unutulmamalıdır⁽⁴⁾, zira bunlar elle tutulur bir toprağın dışında, otonom bir uluslararası politika sürdürmelerini sağlayacak bir askeri gücü destekleyebilecek bir nüfustan da yoksundur. Ona göre, papalığın İtalya’daki varlığı ancak dinin de bir devlet “politikası” haline gelmesiyle ve papanın İtalya’da güçlü devletlerin kurulmasını önleme politikasının bitmesiyle sonlanabilecek bir devletsizlik durumuna sebep olmuştur. Papalığın bu politikası (devletlerin çıkarına olmadığı için sarsıcı ve bozucu) kendi dünyevi hâkimiyeti altında olmayan halkların iç işlerine müdahale edilmesi şeklinde yürütülür.

Machiavelli’de daha önce bir yerlerde yazdığım şu konunun olumlanması da görülebilir⁽⁵⁾: İtalyan Ortaçağ burjuvazisi, birleşik evreden ötesine geçememiş ve siyasi evreye ulaşamamıştır çünkü kendini papa, din adamları ve de seküler aydınlar (hümanistler) tarafından temsil edilen Ortaçağ-kozmopolit dünya görüşünden tam anlamıyla sıyıramamıştır; başka bir deyişle, otonom bir devlet yaratamamış ama feodal ve kozmopolit Ortaçağ çerçevesinde sıkışıp kalmıştır.

Azzalini şöyle yazmış:

Ulpian’ın tanımı ya da daha doğrusu *Digest*’te⁽⁶⁾ çoğaltılan örnekleri, iki bilimin konusunun dış görünüşünü (ve böylece neyi?) <ifşa etmeye> yeter: “Ius publicum ad statum rei (publicae) romanae spectat. -Publicum ius, in sacris, in sacerdotibus, in magistratibus consistit.” Buna göre, kamu hukukunda ve siyaset biliminde bir konu tanımı vardır ama bu somut bir tanım değildir çünkü iki bilimin aynı konuya yaklaşım kriterleri tamamen farklıdır. Aslında ilki, siyasi organizmayı statik bir perspektiften belli bir tarihsel evrimin doğal ürünü olarak görürken ikincisi, aynı organizmayı dinamik bir perspektiften artıları ve eksileri değerlendirilebilecek ve buna göre yeni ihtiyaçlara ve bağlı gelişmelere paralel olarak iyileştirilebilecek bir ürün olarak görür.

Bu nedenle, “hukuki düzenin ontolojik ve analitik olduğu” söylenebilir çünkü o, çeşitli kamu kurumlarını gerçekte oldukları şekliyle göz-

lemler ve analiz eder; oysa “siyasi düzen deontolojik ve eleştireldir çünkü o çeşitli kurumları oldukları gibi değil olmaları gerektiği gibi yani hukuki olmayan ve olamayacak değerlendirici kriterler ve beklenti yar-gıları ile gözlemler.”

Nihayet bu çokbilmiş, kendini Machiavelli’nin bir hayranı ve takipçisi olarak görüyor; hiç şüphesiz Machivelli’yi geliştirdiğini de düşünüyor!

Bunun ardından, yukarıda bahsi geçen resmi tanım belirgin bir çeşitlilikle öyle kökten ve çarpıcı bir şekilde çelişir ki, belki de en büyük çağdaş yazarlardan biri tarafından dile getirilen, anayasal hukukun tamamen dışında bir siyaset bilimi yaratmanın imkân-sız olmasa da zor olduğu düşüncesi hükümsüzleşmiş olur. O düşünce, bize göre, sadece hukuki ve siyasi bakış açıları, o noktada durduğunda doğrudur fakat siyaset biliminin kendine özgü yetkinliğine ait daha kapsamlı bölgeyi tanımlamaya kalkışıldığında doğru olamaz. İkincisi, aslında, kendini devlet organizasyonunu kamu hukukunun aynı konu için kullanacağı kriterlerden farklı olarak deontolojik ve eleştirel kriterler kullanarak incelemekle sınırlamaz. Aksine, kendi çeperini tamamen kendine özgü bir alana yayar, devletlerin yükselişini, gelişimini ve çöküşünü düzenleyen yasaları araştırır. Bu tür bir çalışmanın genel anlamıyla (!) tarih (!) kapsamında olacağını söylemek doğru olmaz. Hatta devletlerin varlığını ve gelişimini düzenleyen doğal yasaların sebepleri, sonuçları ve karşılıklı iç içelik bağlarını araştırmasının tarihsel bir sorgulama olacağı sonucuna varmak bile doğru olmaz; genel politika yönelimi üzerinde pratik kontrol sağlayacak uygun araçlar araştırmasının da tarihin ya da hukukun değil de her zaman sadece siyasetin alanında kalacağı da doğru değildir. “Bu prensliklerin nasıl yönetileceği ve korunacağını tartışacağım” (*Prens*, Bölüm 2) diyen Machiavelli’nin önerdiği ve sentezlediği işlev, -konunun içkin önemi ve tanım vasıtasıyla- onun sadece siyasetin otonomisini sağlaması değil aynı zamanda en azından daha önce sözünü ettiğim bakış açısından kendisi ile kamu hukuku arasında belirgin bir ayırım yaratmasıdır.

Yani siyasetin *otonomisi* derken bunu kastediyor!

Öte yandan siyaset bilimine ek olarak, Azzalini bir de siyaset sanatı olduğunu söylüyor.

Kişisel sezgileri sayesinde, yönettikleri ülkelerin ihtiyaçlarını ve çıkarlarını gören ya da görmüş olan kişiler vardır ve bu kişiler

yönetim faaliyetlerinde kişisel sezgilerini dış dünyada bir gerçeklik haline getirir. Bununla, kesinlikle sezgisel ve buna bağlı olarak sanatsal faaliyetin devlet adamının tek ya da en baskın faaliyeti olduğunu kastetmiyoruz; tek kastettiğimiz pratik, iktisadi ve ahlâki faaliyetlere, öznel sezgi ve nesnel (!) dile getiriş çerçevesinde yukarıda sözü geçen teorik faaliyetlerin eklenmesidir: Bu zaruri nitelikler olmaksızın siyasetçi var olamaz; statüsü sonradan edinilemeyecek bu nitelikle belirlenen devlet adamı hiç (!) var olamaz (?). Buna bağlı olarak, siyaset alanında da, bilişsel teorik faaliyeti baskın olan bilim adamına ek olarak, sezgisel teorik faaliyeti baskın olan sanatçı da vardır. Zira siyaset sanatı sadece hükümetin pratik işlevleri üzerinden kendi sezgisel iç bakişını yansıtan devlet adamı çerçevesinde değil, aynı zamanda sezdiği siyasi doğruyu dış dünyaya (!) yansıtan yazar çerçevesinde de değerlendirilmelidir. Yazar bunu iktidar kullanımı yoluyla değil sezdiği şeyleri kitaplara ve diğer yazılara aktararak yapar. Hintli Kamandaki'nin (M.S. üçüncü yüzyıl), *Trattatello pei Carraresi* ile, Petrarca'nın *Ragion di Stato* ile Botero'nun ve belli ölçüde Machiavelli ile Mazzini'nin yaptığı budur.⁽⁷⁾

Bu gerçekten Machiavelli'ye... yaraşır ama hepsinden öte *Nuova Antologia*'nın baş editörü Tittoni'ye yaraşır bir laf salatasıdır.⁽⁸⁾ Azzalini, kendini ne felsefede ne de siyaset bilminde ifade edebilmektedir. Ne ki tüm bu notları onun olay örgüsünü çözmeyi denemek ve kendi amaçlarını doğrultusunda net çıkarımlara ulaşmak için aldım.

Örneğin, siyaset "sanatı" teriminden, siyasette "sezgi"nin ne anlama geldiğini çıkarmak önemlidir. Ayrıca Bergson tarafından belirlenen bazı noktaları da anımsayın: "Hayat (hareket halindeki gerçeklik) hakkında, zekâ bize sadece hareketsizlik babında bir tercüme sunar. Hayat, içine işlemektense, kendine doğru çektiği nesnenin olası azami sayıdaki dış görünüşünü alarak kendi etrafında döner. Diğer yandan bizi hayatın en içine çekecek olan ise sezgidir: Burada kastettiğim, objektif sezgidir." "Gözümüz canlı varlığın niteliklerini algılar ama organik olarak ilişkili olanlardan ziyade birbirleriyle yan yana sıralanmış varlıkların. Hayatın amacı, anahatlar üzerinde geçen, onları birbirine bağlayan ve onlara bir anlam katan basit hareket; sanatçının kendini bir tür sempati ile nesneye göre konumlandırarak, uzamın kendisiyle modeli arasında yarattığı bariyeri bir sezgi çabasıyla kırarak yakalamaya çalıştığı, işte bu amaçtır. Ne var ki, estetik sezginin sadece bireysel olanı yakaladığı da doğrudur. "Zekâ, hayatın doğal bir kavranamazlığı ile belirlenir

çünkü o sadece süreksiz ve hareketsiz olanı temsil eder.”⁽⁹⁾ Dahası, siyasi sezgi estetik, lirik veya sanatsal sezgiden ayrıdır; yani siyaset sanatından yalnızca metaforik olarak söz edilebilir. Siyasi sezgi, sanatçıda değil “lider”de ifadesini bulur ve “sezgi”, “insan bilgisi” olarak değil, görünüşte ilişkisiz olguları birleştirmekteki [ve ilgili unsurların çıkarlarını keşfedebilmekteki] ve insanların tutkularını harekete geçirebilmek ve onları belli bir eyleme yönlendirebilmek için [amaçlara yönelik araçları kavramaktaki] çabukluk olarak anlaşılmalıdır. “Liderin ifade biçimi eylemdir” (Olumlu ya da olumsuz anlamda: Ulaşılmak istenen hedefe uyup uymadığına bağlı olarak bir eyleme kalkışarak ya da bir eylemin oluşmasını engelleyerek). Ne var ki, “siyasette lider” bir birey olabilir fakat aynı zamanda az ya da çok sayıda bir siyasi gövde de olabilir, bu durumda amaç birliği bir birey ya da küçük bir dâhili grup tarafından ve o küçük grup içinde grup birleşik kalsa da ve mevcut faaliyetini sürdürse de zaman zaman değişebilecek bir birey tarafından oluşturulacaktır.

“Prens” terimi Machiavelli’nin kitabında kullanıldığı şekliyle modern siyasi dile aktarılacak istenirse, bir dizi tespit yapılması gerekir: “Prens” bir devlet başkanı ya da hükümet başkanı olabilir fakat yine “Prens” bir devleti fethetmek ya da yeni bir devlet tipi kurmak isteyen bir siyasi lider de olabilir; bu anlamda, “Prens” modern terimlerle “siyasi parti” olarak tercüme edilebilir. Gerçekte, bazı devletlerde “devlet başkanı” - yani, baskın olana karşı mücadele eden farklı çıkar çevrelerini dengeleyen unsur ama kesinlikle ayrıcalıklılık için değil- tam olarak “siyasi parti”dir. Öte yandan, geleneksel anayasa hukuku açısından fark siyasi partinin hukuki olarak ne yasamaya ne de yürütmeye sahip olmasıdır. O, “fiili iktidara” sahiptir, hegemonik işlevi yürütür ve “sivil toplum”daki farklı çıkarları dengeleme işini üstlenir; ne var ki, “sivil toplum” aslında siyasi toplumla öyle iç içe geçmiştir ki tüm yurttaşlar partinin yasamayı ve yürütmeyi sağladığını düşünürler. Sürekli hareket halindeki bu gerçekliğe dayalı geleneksel bir anayasal hukuk yaratmak imkânsızdır; sadece ve sadece devletin sonunun kendi sonu olacağını hükme bağlayan bir ilkeler sistemi yaratılabilir; başka bir deyişle, siyasi toplumun sivil topluma yeniden yedirilmesi sağlanabilir.

Madde 128. Lorianizm. *Domenico Giuliotti.* Loria’ya ait mistisizm ile frengi⁽¹⁾ arasındaki mecburi ilişki teorisi, Casa Ed. Rinascimento del Libro tarafından basılan *Profili di Santi*’ye yazdığı önsözde şunları akta-

ran Domenico Giuliotti tarafından reddedilmektedir: “Hâlâ daha ya yalnızca İsa tarafından ya da başka yollarla ölüm tarafından terbiye ediliyoruz. Örneğin, son meşhur Hristiyanlık karşıtı Nietzsche’ye bakın: Onun frengi ve delirmiş bir şekilde öldüğünü unuttuysanız iyi olur.”⁽²⁾ Öyle görünüyor ki, Nietzsche bir dizi örnekten yalnızca biridir; diğer bir deyişle, bu bir yasadır; “kulağınıza küpe olsun” telkiniyle desteklenen bir tespit. Başka bir deyişle: Hristiyanlık karşıtı olmamaya bakın dostlar, yoksa frengi ve delirmiş bir şekilde ölürsünüz. Giuliotti, gerçek bir Loria karşıtı. (Giuliotti’nin önsözü, 15 Aralık 1929 tarihli *L’Italia Letteraria*’da yeniden basıldı, yani kitap 1930’da yayımlanmış olmalı; bu kitap Giuliotti tarafından çevrilen bir azizlerin hayatları dizisi gibi görünüyor.)

Karşılaştırma: Defter 28, Madde 16.

Madde 129. *Geçmiş ve Bugün. Katolikler ve Devlet.* 20 Temmuz 1929 tarihli *La Civiltà Cattolica*’daki oldukça anlamlı “Tra ‘ratifiche’ e ‘rettifiche’” (Peder Rosa) makalesini gözden geçirin; makale 1929 seçimlerine de değiniyor.⁽¹⁾ Bu makaleyle ilgili, *La Civiltà Cattolica*’nın bir sonraki sayısına da bakın (3 Ağustos).⁽²⁾ *Konkordato* konusuna gelince, Madde 1’in metinsel olarak ifadesi kayda değerdir: “İtalya, Sözleşme’nin 1. maddesi uyarınca, Katolik Kilisesinin *ruhani iktidarını* özgürce kullanmasını taahhüt eder.” Neden yasal bir anlamı olan *iktidar* kelimesi yerine örneğin “faaliyet” kelimesi ya da siyasi olarak daha az şey ifade eden başka bir terim kullanılmıyor? Kilise tarafından şart koşulan diğer konkordatolardaki ve Vatikan yetkililerine ait konkordato tefsirleri hakkındaki literatürde bulunan terminolojiyi incelemek yerinde olacaktır.

Madde 130. *Ansiklopedik Kavramlar.* “*Ufficiale*” ya da “*ufficiale*” kelimesi. Bu kelime yanlış anlaşılınaya ya da en azından özellikle yabancı dillerden tercümelerde (hepsinden çok İngilizceden) kafa karışıklığına ve şaşkınlığa sebep olmaktadır. İtalyancada “*Ufficiale*” kelimesi, anlamını giderek daha da daraltmıştır ve bugün sadece subaylara yönelik bir içeriğe sahiptir; daha kapsamlı anlamını ise yalnızca deyimleşmiş bazı ifadelerde ya da bürokratik kökenden gelen ifadelerde korumaktadır: “*Pubblico ufficiale*”, “*ufficiale dello stato civile*” gibi.⁽¹⁾ İngilizcede ise, “official” kelimesi genelde her türden görevliyi ifade eder (ordu için

“officer” kelimesi kullanılır ama o kelime de genel olarak bir “görevli”yi çağırıştırır). Sadece devlet görevlileri değil, hükümet harici her türden görevli de (bir sendika görevlisi gibi) bu kapsama girer; bu terim basit bir “işçi”yi bile ifade edebilir. (Çok daha ayrıntılı bir etimolojik, yasal ve siyasi bir araştırma yapılabilir.)

Karşılaştırma: Defter 26, Madde 9.

Madde 131. *Dergi ve Gazete Türleri. Gramer ve Dilbilim Üzerine Düzenli Bir Köşe.* *Nouvelles Littéraires*'te André Thérive'ye (*Temps*'in edebiyat eleştirmeni) ait “Querelles de langage” köşesini görünce çok şaşırdım, zira ben de İtalyan gazeteleri ve dergilerinde böylesi bir düzenli köşenin yararları hakkında düşünüyordum. Bu türden bir düzenli köşenin İtalya'da tutunması, büyük modern sözlüklerin yokluğu, daha da ötesi ortalama eğitilmiş bir insana ya da bir gazeteciye bizzat köşe için gerekli materyali sağlayacak dil tarihi üzerine büyük ayrıntılı çalışmaların (Fransa'daki Littré, Brunot ve diğerlerinin kitapları gibi)⁽¹⁾ yokluğu nedeniyle zor olacaktır. Bu türden eserlerin İtalya'daki tek örneği De Amicis'e ait *L'idioma gentile*'dir (ve onun *Pagine sparse*'deki dağarcık üzerine bölümleri) fakat o bile büyük oranda doğru kullanım ile ilgilidir ve fazla retoriktir; Manzoni'ye beslediği insanı çileden çıkaran sevgiden ise hiç bahsetmiyorum.⁽²⁾ Alfredo Panzini'nin, U. Fracchia tarafından düzenlenen orijinal *Fiera Letteraria*'da başlattığı (ve hemen sona eren) düzenli köşesi, doğru kullanıma yönelik takıntılı bir yaklaşıma sahipti ve dahası oradaki tavrılı tarz oldukça yorucuydu.⁽³⁾ Köşenin ilgi çekici olması için, çok açık fikirli olmak ve baskın biçimde ideolojik-tarihsel bir yaklaşıma sahip olmak gerekir; köşe, doğru kullanım ve gramer fazla ağırlık vermemelidir: Dil bir dünya görüşü, bir dünya görüşünün ifadesi olarak görülmelidir. İfadenin hem niceliksel (yeni ifade biçimleri edinme) hem de niteliksel (anlam nüansları ve çok daha karmaşık bir söz dizimi ve tarz edinme) açılardan teknik gelişimi, dünya görüşüne ve tarihine yönelik bir genişlemeyi ve derinleşmeyi beraberinde getirir. Konuya bazı merak edilen kelimelerle girilebilir: “Ahmak” kelimesinin kökeni, “alçak” kelimesinin anlamı, eski ideolojiler tarafından bırakılmış tortu katmanları (örneğin astrolojiden “felaket”; devletin kutsallaştırılmış dinsel kavrayışından “kutsamak” ve kutsal kılmak gibi). Bu yolla, dili genelde metinlerden (özellikle gazetelerden) öğre-

nen ve bu nedenle kelimeleri düzgün telaffuz edemeyen (örneğin savaş dönemindeki “profugo”; Milano’da bir adamın “roseo” kelimesini “rosèo” olarak telaffuz ettiğini bile duymuştum) İtalyanların yaptığı genel hatalar da düzeltilebilir. Bazı ciddi anlam hataları (anlamı genişletilenler ya da tersi); sözdizimsel ve morfolojik hatalar ve karışıklıklar (Sicilyalıların kullandığı dilek-istek kipi: “si accomodi, venga” yerine “si accomodasse venisse” gibi).

Madde 132. *Geçmiş ve Bugün*. 20 Temmuz 1929 tarihli *La Civiltà Cattolica*’da XI. Pius’un Elçi De Vecchi’yle referanslarını iletme için yaptığı ilk görüşmenin bir raporu var. XI. Pius’a seslenen De Vecchi diyor ki (ikinci paragrafta): “Oldukça başarılı bir şekilde kurulan ilişkilerin yeniliği konusunda, size özel saygımızla söylemek isteriz ki, bu yeni şeylerin başlangıç ve çıkış noktasının hem zatınız hem de eserleriniz yanında sizin temsil ettiğiniz nokta olmasından, yani sadece ülkenin değil bizim görevlerimizin de iyiliği için yapmakta olduğunuz işler noktasında olmasından dolayı memnunuz.”⁽¹⁾

Madde 133. *Katolik Hareket*. “İşçilerin İnzivası.” 20 Temmuz 1929 tarihli *La Civiltà Cattolica*’ya bakın: “Come il popolo torna a Dio: L’opera dei ‘Ritiri Operai.’”⁽¹⁾

“İnzivalar” ya da “kapalı Ruhani İbadetler”, Aziz Ignatius Loyola (en tanınmış eseri, 1929’da G. Papini tarafından düzenlenerek basılan *Ruhani İbadetler*’dir)⁽²⁾ tarafından belirlendi; Bu, 1882’de Kuzey Fransa’da kurulan “İşçilerin İnzivası”na ilham verdi. İşçilerin İnzivası Örgütü İtalya’daki faaliyetlerine 1907’de Chieri’de işçiler için ilk inziva ile başladı (*La Civiltà Cattolica*, 1908, Cilt IV, s. 61: “I ‘Ritiri Operai’ in Italia”).⁽³⁾ 1929’da ise şu kitap basıldı: *Come il popolo ritorna a Dio*, 1909-1929: *L’opera dei Ritiri e le Leghe di Perseveranza in Roma in venti anni di vita*; 8°, illüstrasyonlu, 136 sayfa, 10 lire.⁽⁴⁾ (Bu kitap örgütün yararına yine örgütün merkez şubesinde satılıyor, via degli Astalli, 16-17, Roma.) Kitaptan anlaşıldığı kadarıyla 1909-1929 arasında örgüt çoğu yakın zamanda kazanılmış olmakla birlikte 20.000’den fazla işçiyi Roma ve Lazio Direniş Grupları’nda bir araya getirdi. 1928-29’da daha önceki on sekiz yıl içinde [Lazio ve yakın çevresinde], Roma’da kazandıklarından çok daha fazla başarı elde ettiler.

Dahası, 115 münzevi Roma’da kaldı ve yaklaşık 220 bin işçi onlara eş-

lik etti. *La Civiltà Cattolica* şöyle yazıyor: “Her inzivada, maya görevi gören ve örnek teşkil eden çekirdek bir iyi işçiler grubu vardı; olaya soğuk bakan, kayıtsız kalan ve hatta düşmanca davranan diğerleri ise geri çekiliyordu. Kimileri meraktan, kimileri arkadaşlarını kıramadığı için ve kimileri de hiçbir maliyeti olmaksızın üç günlük dinlenmenin ve iyi muamelenin tadına bakmak için geliyordu.”

Makale, Lazio’nun çeşitli kasabalarına ilişkin başka detaylar da veriyor: Roma Direniş Grubu’nun 8.000 üyesi ve otuz dört şubesi; Lazio’da ise yirmi beş şube ve 12 bin üye vardır. (Kilisenin yılda bir kez yaptığı komünyon burada ayda bir olur.) Örgütü Cizvitler yönetir. (Bu konuda “Geçmiş ve Bugün” başlığı altında bir paragraf yazılabilir.)

Direnış Grupları inzivalar süresince elde edilen sonuçları korumayı ve onları kitlelere ulaştırmayı hedefler. Bunlar, dini ibadeti aktif bir şekilde destekleyen bir “kamuoyu” yaratırlar. Böylece daha önce olumsuz ya da en azından pasif veya şüpheli ve kayıtsız olan kamuoyunu tersine çevirirler.

Madde 134. Dini Hareketler. Pan-Hristiyan hareket ve ona bağlı “Kilise Aracılığıyla Uluslararası Dostluğun Pekiştirilmesi İttifakı” kuruluşu incelenmeli. Pan-Hristiyan hareket şu sebeplerle anlamlıdır: (i) Çünkü Protestan kiliselerinin amacı sadece birleştirmek değil, aynı zamanda birlik yoluyla bir propaganda gücü elde etmektir; (ii) Protestan kiliseleri arasında sadece Amerikan kiliseleri ve bir nebze de İngiliz kiliseleri kapsayıcı bir propaganda gücü elde etmiştir: Bu güç, her ne kadar liderliği özellikle kıta Avrupalıları, yani Norveçliler ve Almanlar tarafından yürütülse de, pan-Hristiyan hareket sayesinde elde edilmiştir; (iii) Birlik, Protestan kiliselerinin sürekli bölünme eğilimini engelleyebilir; (iv) Ortodoks kiliseleri pan-Hristiyan harekete kendi bağımsız liderlikleriyle birer merkez olarak katılacaklardır.

Katolik Kilisesi bu hareketten çok rahatsız olmuştur. Hareketin geniş organizasyonu ve merkeziliği ile tek bir komuta merkezinin olması, ona heretiklerin ve klikçilerin yavaş ama sürekli iknası için bir avantaj sağlamıştır. Pan-Hristiyan birlik bu tekeli devirir; Roma karşısında birleşik bir cephe bulur. Kilise ise harekete diğer kiliselerle eşit biçimde katılmayı kabul edemez ve bu da pan-Hristiyan propagandanın önünü açar. Böylece Roma kendi çıkarları için tüm Hristiyanların birleşmesine karşı çıkınakla suçlanabilir.⁽¹⁾

Madde 135. İtalyan Risorgimentosu. Lamennais. Lamennais, Risorgimento'nun bazı kültürel akımları üzerindeki etkisi nedeniyle incelenmeli.⁽¹⁾ Onun fikirleri özellikle ruhban sınıfın bir kesiminin yüzünü liberal düşünceye dönmesini sağlamıştır ve bu kesim 1848 öncesi sosyal demokrat hareketlerin ideolojik bir bileşenidir. Lamennais'in Cizvitlere karşı mücadelesi için 3 Ağustos 1929 tarihli *La Civiltà Cattolica*'daki "Il padre Roothaan e il La Mennais" makalesine bakın.⁽²⁾ Peder Roothaan 1820'lerin sonlarında İsa Topluluğu'nun generali olmuştu ve sanırım 1853'te öldü.⁽³⁾ O, bu nedenle, 1848 öncesi ve sonrası Cizvitlerin faaliyetlerine yön veren generaldi. *La Civiltà Cattolica*'da Lamennais ve Peder Roothaan üzerine incelenmeye değer başka makaleler de var.⁽⁴⁾

Madde 136. Ansiklopedik Kavramlar. İtalyan tarihsel-siyasi izleğinde yabancı bir dile çevrilmesi zor ve bazen imkânsız bir dizi ifade mevcuttur: Buna örnek olarak "*Rinascimento*," "*Rinascita*," "*Rinascenza*" verilebilir⁽¹⁾ (ilk ikisi İtalyanca kelimelerdir, üçüncüsü ise Fransızca kökenlidir); bu kelimeler Avrupa ve dünyada kültürel dolaşımdadır. Gerçi bu fenomen en gösterişli biçimde İtalya'da görülmüş olsa da, İtalya ile sınırlı olduğu söylenemez.

"Risorgimento" terimi siyasi anlamda on dokuzuncu yüzyılda "*riscossa nazionale*" ve "*riscatto nazionale*"⁽²⁾ terimleri ile birlikte ortaya çıkmıştır. Tüm bu terimler daha önce var olan bir duruma geri dönüşü betimler: Yani, ulusun enerjilerinin şiddetli bir "*ripresa*"sı⁽³⁾ ("*riscossa*") ya da eski otonomiye dönüş (*riscatto*) için bir kölelik durumundan kurtulma kavramı. Bunları tam olarak tercüme etmek zordur çünkü bu terimler İtalyan halkının "*nato*" veya "*sorto*"⁽⁴⁾ olduğu dönemler olarak kabul edilen Roma İmparatorluğu ya da Ortaçağ komünleri süreçlerinin ulusal-edebi geleneklerine aittir; buna bağlı olarak canlanma terimi için "*rinascimento*" veya "*risorgimento*" terimleri kullanılmıştır. Yani "*risuotersi*" terimi, uyuşukluğa teslim olan bir organizma fikri ve "*riscuote*"⁽⁵⁾ ile bağlantılıdır.

Karşılaştırma: Defter 26, Madde 11.

Madde 137. Katolik İntegralistler, Cizvitler, Modernistler. Rennesli Abbé Turmel Olayı. Peder Rosa, *L'Enciclica Pascendi e il modernismo* kitabında bazı keyifli pasajları, kimi sahte adlarla modernist kitaplar yaz-

130 Hapishane Defterleri - Defter 5

miş ve daha sonra kendi adını taşıyan kitaplarda bunları yazdığını red-detmiş bir modernist olan Abbé Turmel'e ayırmış.⁽¹⁾ Toulouse Katolik Enstitüsünden Profesör L. Saltet'in *Bulletin de Littérature Ecclésiastique*'te yayımlanan uzun bir çalışmada (Toulouse, 1929)⁽²⁾ belirttiği gibi, Turmel'in sahte adlarla sürdürdüğü bu oyunları 1908'den 1929'a dek oynadığı anlaşıyor. Turmel konusu araştırılmaya değer bir konudur.

Karşılaştırma: Defter 20, Madde 4.

Madde 138. İmparatora Tapınma. 17 Ağustos ve 21 Eylül 1929 tarihli *La Civiltà Cattolica*'da Cizvit Rahip G. Messina'ya ait "L'apoteosi dell'uomo vivente e il cristianesimo" başlıklı bir makale yayımlandı.⁽¹⁾ İlk bölümde, Messina imparatora tapınmayı en başından Makedonyalı İskender'e değin inceliyor⁽²⁾, ikinci bölümde imparatora tapınmanın Roma'ya gelişine ve Konstantin'in fermanına değin ilk Hristiyanların buna direnişine değinior.

Messina şöyle yazmış:

323 baharında, Babil'deki İskender'e (Atinalı ve Spartalı) delegeler gönderildi. Bunlar kendilerini başlarında çelenklerle takdim ettiler. Bu, tanrılara seslenirken uygulanan bir gelenektir. Yani onu tanrı olarak görüyorlardı. İskender de kendi egosunu tatmin ediyordu: O, dünyanın tek hâkimiydi; o tanrıydı; onun iradesi tek yasaydı. Perslere karşı seferinde Yunanların bir temsilcisi olarak yola çıkmıştı ama şimdi görevi tamamdı. Artık kimse-nin temsilcisi değildi: Bundan böyle tanrılık mertebesine yüksel-mişti; Yunanlar ve Makedonlar, Persler ve Mısırlılar hep birlikte onun kulları ve tebaasıydı. Milliyet ve gelenek farkları, ırksal ön-yargılar ve belli adetler; hepsi bitmek zorundaydı ve tüm insan-ların tek bir krala itaatte ve onun kişiliğine ibadette aynı hisset-meleri sağlanmalıydı.⁽³⁾

Diğer bir deyişle imparatora tapınma, evrensel imparatorluk ve im-patorluğun zaruri bir ifadesi olan kozmopolitlik ile ilişkilidir.

İmparatora tapınma ile Tanrı'nın yeryüzündeki elçisi olarak papanın konumu arasında bir bağ kurmak için hiç çaba sarf edilmediğini araştırmak ilginç olurdu. Papaya da ilahi unvanlar yakıştırıldığına ve ona aynen Tanrı gibi "hepimizin babası" dendiğine kuşku yok. Papalık, "Pontifex Maximus" ile ilahlaştırılmış imparatorun niteliklerinin bir

karışımını oluşturdu [(erken dönem halkları tarafından bu niteliklerin bizzat imparatorlarda ayrı ayrı görülmediği kesindir)]. Yani papalık imparatora tapınmanın bir devamı olan kralların ilahi hakkının kaynağı olmak durumundaydı. Aynı mecburiyet Japonya’da mikado tapınmasında kendini gösterdi. Ne var ki sonradan bu sivil bir -dinsel değil- aiyne dönüştü.

Hristiyanlıkta olan şey, devrimci dönemlere kıyasla Restorasyon dönemlerinde olanla aynıdır: Daha önce mücadele edilen ilkelerin yatıştırılmış ve gizlenmiş formlarda kabul edilmesi.

Madde 139. *Ansiklopedik Kavramlar*. İtalyanca “*Rinascimento*”, “*Risorgimento*” gibi terimlere⁽¹⁾, daha çok bir Fransız fenomenini tanımlayan Franızca kökenli “*Restauratione*”⁽²⁾ terimi eklenebilir.

“Form” ve “reform” ikilisi çok net değildir, zira formlandırılan bir şey hiçbir “katastrof” olmasa da sürekli olarak “reform” edilebilir. Hâlbuki “*Rinascimento*” ve “Restorasyon”da bunun tersi geçerlidir. Roma Kilisesi birkaç defa reforme edilmiştir. Öte yandan Protestan “Reformu”nda, bir yeniden doğum ve eski kilisenin reformu fikri vardır. Katolikler de Trent Konsili tarafından önerilen kilise “reformu”ndan bahsediler⁽³⁾ fakat bu terminolojiyi yalnızca Cizvitler kullanır. Seküler kültürde Reform ve Karşıreformdan bahsedilir. Diğer bir deyişle, halk kilisenin bir reforma gittiğine ikna olmamıştır; tek bildikleri Lüterci Reforma tepki gösterdiğiidir.

Bu kavramın hemen Trent Konsilinden sonra doğup doğmadığını ve öyle değilse, içerdiği zımni olumsuz anlam nedeniyle ne zaman doğduğunu öğrenmek ilginç olurdu.

Karşılaştırma: Defter 26, Madde 11.

Madde 140. *Amerikanizm*. G. A. Fanelli’ye ait *L’artigianato: Sintesi di una economia corporativa* (SPES Editrice, Roma, 8°, xix+505 sayfa, 30 lire).⁽¹⁾ Bu tuhaf kitap, yerel aydınların Amerikanizme yönelik tepkisinin ifadesidir. Kitap, 17 Ağustos 1929 tarihli *La Civiltà Cattolica*’daki “Problemi sociali” (muhtemelen Peder Brucculeri imzalı) makalesinde işlenmiştir.⁽²⁾ Cizvit rahibin Fanelli’ye karşı modern medeniyeti (endüstriyel tezahüzürüyle birlikte) savunması gariptir. Fanelli’nin *La Civiltà Cattolica* tarafından alıntılanan bazı önemli pasajlarını aktarıyorum:

Sistem (mekanize sanayileşme) sunmak zorunda olduğu avantajların çoğunu tekrar emme ve etkisizleştirme kusuruna sahiptir. Kullanılan beygir gücünün dörtte üçü, malların aşırı yoğun üretimi nedeniyle bozulmasını engelleme ihtiyacı yüzünden kaçınılmazlaşan hızlı taşımacılıkta sarf edilir. Kalan dörtte biri ise aşırı yoğun üretime ve bunun yarısı da makine üretimine ayrılır. Yani, sonuçta, dünyayı tekerleri altında ezen yoğun makineleşmede beygir gücünün sekizde birinden azı, mal üretimi ve gıda üretimi için kullanılmaktadır. (kitapta 205. sayfada.)⁽³⁾

İtalyanlar, karakterleri gereği anti sistematik, hayat dolu, yaratıcı ve rasyonalizasyona düşmandırlar; seri üretim verimliliğinin tamamen dayalı olduğu yöntemli fabrika ritmine adapte olamazlar. Aslında bir İtalyan için, sistematik çalışmadaki düşük verimliliği nedeniyle çalışma saatlerinin sadece sözde bir değeri vardır. Fazlasıyla müzikal bir kafaya sahip İtalyan, bir yandan gönüllü bir şekilde çalışırken bir yandan da şarkı söyleyerek kendini dost çevresinde tutar ve bu türden bir eğlence ile yeni esin kaynaklarına kavuşur. İtalyan'ın açık bir algısı, canlı bir karakteri ve cömert bir yüreği vardır; iş yerine yönlendirildiğinde... yaratıcı güçlerini sergileyebilir ve bütün zanaatkârlık ekonomisi de bu yaratıcı güçler üzerine kurulur. Başka hiçbir halk, bir zanaatkâr olarak bağımsız yapısıyla sanatın gereklerini yerine getirecek tüm fedakârlıklara ve yoksunluklara katlanabilen İtalyan kadar itidalli değildir. Diğer taraftan vasıfsız fabrika işi, onun yaratıcı ruhunu körelttiğinde parasını hayatını kısaltacak eğlencelere ve başboşluklara harcar. (kitapta 171. sayfada.)⁽⁴⁾

Kültürel bir bakış açısından Fanelli'nin kitabı, bugüne dek kafiye düzeninde '*ottava rima*' *La Gerusalemme liberata* ile *Orlando Furioso*'ya dizi öyküler yazmaya devam eden yerel yazarların edebi faaliyeti içine dâhil edilebilir.⁽⁵⁾ Kitap, tamamen on sekizinci yüzyılın ruhunu yansıtmaktadır: Ruh halinin yerine "zanaatkârlık" ve ataerkillik getirilmiştir.

Nüfus artışı için seferber olan Fanelli gibi yazarların geçtiğimiz yüzyılda nüfustaki artışın tamamen dünya piyasalarının büyümesi ile ilişkili olduğunu unutmaları tuhaftır. Yorumcu, haklı olarak el işçiliğinin artık büyük sanayi ile ilişkili olduğunu ve ona dayandığını belirtmektedir: El işçisi, büyük sanayiden kısmen işlenmiş hammaddeleri ve gelişkin araçları alır.

İtalyan fabrika işçisinin görece verimsiz olduğu doğru olabilir fakat bunun sebebi İtalya'da sanayileşmenin gittikçe artan işsizliği (kısmen göçle artan) istismar etmesidir; Bu, her zaman gaddar bir sanayileşme

olmuştur ve teknik gelişmelerden çok ücretlere yüklenmiştir. Fabrikaların meşhur “gösterişsizliği” sadece beslenme standardının henüz fabrika işinin gerektirdiği enerji seviyesine ulaşmamış olması anlamına gelir. İtalyanlar hakkındaki süslü tasvirler her açıdan yanıltıcı: Entelektüel alanda, “bilgeliği” yani sabırlı arşiv çalışmasını yaratanlar İtalyanlardır: Muratori, Tiraboschi, Baronio vs. Alman değil İtalyan’dı.⁽⁶⁾ Standartlaştırılmış seri üretim zanaat sisteminde “aynen” ABD’de olduğu gibidir: Tek fark boyuttur. Zanaatkârın mobilya, saban, bahçe aleti, bıçak, küçük köylü aletleri vs. üretimi de standartlaştırılmıştır fakat köy kapsamında ya da kasaba ya da çevre, muhit veya ilçe ya da en fazla tüm bölge kapsamındadır. Amerikan endüstrisinin standart kapsamı ise kıta ya da tüm dünyadır. Zanaatkâr; hayatı boyunca aynı bahçe aletlerini, aynı el arabalarını, aynı koşum takımlarını üretir. Sürekli “bireysel yaratım” a adanmış zanaatkârların sayısı öyle azdır ki bunlar kelimenin tam anlamıyla sanatçılardır (ve hatta “büyük” sanatçılar). Fanelli’nin kitabı farklı başlıklar altında kimi notlar için çıkış noktası olabilir: “Geçmiş ve Bugün,” “Amerikanizm,” “Lorianizm.”

Karşılaştırma: Defter 28, Madde 17.

Madde 141. *Katolik İntegralistler, Cizvitler, Modernistler.* 7 Eylül 1929 tarihli *La Civiltà Cattolica*’daki “La lunga crisi dell’Action Française” makalesine bakın.⁽¹⁾ Makale, Monsenyör Sagot du Vauroux’nun *La trop longue crise de l’Action* kitabını (évêque d’Agen, Paris, Ed. Bloud, 1929)⁽²⁾ övmektedir. Kitap, “Action Française’nin köklerini anlayamayan şu yabancılara dahi çok faydalı olacaktır. Ayrıca onun Katolik mensuplarının gözlerini, partilerinin veya septik liderlerinin iğrenç aşırılıklarını kınamaktansa kutsal ayinler olmaksızın yaşayıp ölmeyi tercih edecek kadar kör eden ısrarcılıklarına ve inatçılıklarına değinmektedir.”⁽³⁾ *La Civiltà Cattolica*, *Action Française* konusuna daha sık değinmediği için özür dilemekte ve şunları söylemektedir: “Yanı sıra, uzatmalı kriz İtalya’yı sadece dolaylı olarak ve modern çağın genel pagan eğilimlerine az da olsa benzer sayılabilecek şeyin bir yansıması olarak etkileyecektir.”⁽⁴⁾

Bu, tam olarak *Action Française*’ye karşı Cizvit tutumun güçsüzlüğünün göstergesi ve Vatikan’ın kendilerini “*in corpore vili*” olarak gördüğüne ve bu nedenle bir zamanlar sırf prens yanlış yaptığında onun ye-

rine kırbaçlanabilmek için prensin eteğinde dolaşan küçük çocuğun konumuna yerleştirdiğine inanan Maurras ile takipçilerinin⁽⁵⁾ fanatik öfkesinin sebeplerinden biridir. Sonuç olarak Maurras ve takipçileri, kendilerini salt siyasi sebeplerle saldırıya uğradıklarına çünkü sebep di-ni olsaydı o zaman saldırının evrenselleşmesi gerektiğine ikna etmişlerdir. Saldırı sadece sözlü de olmazdı; aynı zamanda aynı ideolojik düz-lemdeki başka ülkelerden kişiler ve gruplar da tanımlanır veya “ceza-landırılırdı”.

“Katolik integralistler” üzerine başka bilgiler: “Sözü geçen Boulin ve dostlarının kıymetli arkadaşı”⁽⁶⁾ Félix Lacoine’t’e ait *Bloc antirévolution-naire* (bir yerlerde Boulin ve ona ait *Revue Internationale des Sociétés Secrètes*’ten bahsetmiştim).⁽⁷⁾ Lacoine’nin kamuoyuna Kardinal Ram-polla’nın bir Mason olduğunu ya da buna benzer bir şey açıkladığı söy-lenir.⁽⁸⁾ (Rampolla aynı zamanda XIII. Leo’nun “ralliement” politikasın-dan da sorumlu tutulur).⁽⁹⁾ Bu anlamda, Rampolla’nın papalığa seçilme-sinin kardinaller toplantısında Zanardelli’nin isteği üzerine Avusturya tarafından veto edildiğini anımsayın⁽¹⁰⁾; (Rampolla ve onun İtalya’ya yö-nelik duruşuna dair yeni bilgilere Salata’nın *Documenti diplomatici sula questione romana* eserinin birinci cildinden ulaşılabilir.)⁽¹¹⁾

Fransa’daki Cizvit akımın, merkezi bir Katolik demokrat parti kur-mak için yürüttüğü çalışmanın çok anlamlı bir unsuru, şu tarihsel-ide-olojik motiftir: Fransız halkının dönemliğinden kim sorumludur? Rous-seau’nun otorite figürü olduğu demokrat aydınlar mı? Hayır. Bunun en büyük sorumluları aristokrasi ve Voltaire ile flört eden üst burjuvazidir.

Eski düzene dönüş için (eski monarşistlerin) geleneksel talep-ler, mevcut koşullarda uygulanamaz olsa da, saygıdeğerdir. Uy-gulanamaz oluşları, her şeyin ötesinde, Fransız aristokrasisi ile burjuvazisinin geniş bir kesminin hatasıdır, zira on sekizinci yüzyıldan bu yana bu yönetici sınıfın dönemliği ve yozlaşması *regis ad exemplum totus componitur orbis* lafını dahi kanıtlayacak bi-çimde, Fransız halkının dönemliği ve yozlaşmasının kaynağı ol-muştur. Voltaire, yozlaşmış ve kendi halkına inançları ve erdem-leri hakkında skandal açıklamalar yaparak ve bu şekilde kendi mezarını kazarak halkını da çürüten aristokrasinin o kesiminin idolüydü. Rousseau’nun yıkıcı demokrasi anlayışıyla birlikte Voltaire aristokrasisinin karşısına çıkmasıyla iki dönemlik akımı-nın birbirleriyle Yunan tragedyasındaki iki ayrı koro misali teo-rik çatışmalara girdiği doğrudur. Bunların ikisi de farklı sebep-

lerle yanlıştı fakat ikisi beraber aynı pratik ve yıkıcı sonuca yol açtılar: Devrimci dalgayı kabarttılar.⁽¹²⁾

Vs. vs. Bugün de aynı şey: Maurras ve tayfası Rousseau'nun demokrasisine ve Sillon'un "demokratik aşırılıklar"ına⁽¹³⁾ karşıdır ("aşırılık" insana sadece "aşırılık" anlamını çağrıştırıyor) fakat "Voltaire'in yazılarının takipçisi ve hayranıdır." (Jacques Bainville, Voltaire'e dair etkileyici bir kitap hazırladı ve Cizvitler onu asla unutmayacaklardır.)⁽¹⁴⁾ Fransız halkının dönekliği konusunda, *La Civiltà Cattolica* 15-16 Ağustos 1929 tarihli *La Croix*'dan bir makale alıntılar. "L'apostasie navrante de la masse populaire en France" makalesi "Action Populaire"den Peder Croizier'nin 1929'da SPES tarafından Paris'te basılan *Pour faire l'avenir* kitabına atıfta bulunmaktadır.⁽¹⁵⁾

La Civiltà Cattolica (Agen Piskoposu'nun ayak izlerini takip ederek), muhafazakârlara ve monarşistlere ek olarak, Maurras ve tayfasının dört başka takipçi grubunu daha tanımlar: (i) *Snoblar* (her şeyden öte, Maurras'ın edebi yetenekleri yüzünden); (ii) "başkaldırı ruhuna veya içinde bulunduğumuz çağın kötüye gidişine direniş kisvesi altında despotluğa yönelip otoriyete aşırı bir vurguyla" şiddet ve keskin eylem düşkünleri; (iii) "sahte mistikler", Maurras ve tayfasından başka hiç kimse tarafından başarılamayacak "sıra dışı restorasyon kehanetlerine, mükemmel dönemliklere ve öngörülü misyonlara inananlar." X. Pius döneminden beri bu "gözü pek" insanlar, Maurras'taki inanç yoksunluğunu "sanki döndürme için gerekli inayet herkese verilmemiş ya da yanlış düşmekte ısrar ve inat edenlere bahşedilmemiş gibi" bir "inayet eksikliği"ne bağlıyorlardı. Bu nedenle, bu insanlar heretikti çünkü Maurras'ı haklı çıkarmak için Jansenci ve Kalvenci duruşları tekrar ediyorlardı. Dördüncü grup (*La Civiltà Cattolica*'ya göre en tehlikelisi) şu sözde integralistleri barındırıyordu (*La Civiltà Cattolica*, Agen Piskoposu'nun bunlara daima "gelenekçi" dediğini belirtiyor "ama bunların İspanya'daki adlarıyla 'gelenekçi' siyasi partiyle karıştırılmamaları gerektiği iyi bilinmektedir"). "İtalya'da bile" diyor *La Civiltà Cattolica*, bu "integralistler *Action Française*'nin pozitivistlerini ve kâfirlerini sırf liberalizme ve diğer modernist yanlıgı biçimlerine kendilerinin eşit oranda yanlış ve bozucu olan karşı uçlara savrulduklarını fark etmeksizin karşı çıktıkları için desteklemekten geri durmamışlardır."

Böylece, fark ettik ki, İtalya'da bile, bunların bazı yayınları, lanetleme belgelerini anlamları ve sebepleriyle birlikte basmak yerine *Action Française*'nin lanetlenmesine dair önemsiz bir referans olmaktan öteye geçemiyorlar; diğer taraftan Sillon'un lanetlenmesine çakılıp kalıyor, onu yeniden yeniden basıyor, yorumluyorlar. Sanki Katolik doktrinine muhalefetleri açısından benzer bu iki düşman hareket eşit oranda lanetlenemezmiş gibi. Bu tür yayınların neredeyse her birinin (*Fede e Ragione?*)⁽¹⁶⁾ Katolik yazarlara yönelik birtakım suçlamalar ve fevranlar içerdiği ama iş *Action Française* takipçilerinin lanetlenmesi konusunu dürüst ve titiz bir şekilde incelemeye geldiğinde yeterli boşluğa ve enerjiye sahip olmadıkları da kayda değer bir durumdur. Bunun yerine, sürekli kendi yöntemlerine biat etmeyenlere -muhtemel bir Sol'a yönelik veya liberalizm, popülarizm, sahte demokrasi ile ilişkili- yönelik iftiraları tekrar ederler.⁽¹⁷⁾

(“Katolik integralist” akıma Henri Massis ve “Batı savunucuları”⁽¹⁸⁾ da dâhil edilmelidir; Peder Rosa'nın Ugo Ojetti'ye yazdığı mektupta Massis'e yönelik alaycı ifadelerini unutmayın.).⁽¹⁹⁾

Bu madde, “Geçmiş ve Bugün” dizisi için bir katkı sağlayabilir.

Karşılaştırma: Defter 20, Madde 4.

Madde 142. *Felsefi Romanlar, Ütopyalar* vs. Bu konulara, Cizvitlerin Paraguay'daki hükümeti ve onun ilham kaynağı olduğu edebiyat da dâhil edilmeli.⁽¹⁾ *Il cristianesimo felice nelle missioni dei Padri della Compagnia di Gesù*.⁽²⁾ Bu konuda İsa Topluluğu'nun tarih eserleri arasında tam bir bibliyografi bulunabilir.

Bourbonlar tarafından kurulan ve Colletta tarafından sempatiyle ele alınan “Colonia di S. Leucio”⁽³⁾: Bu, Cizvitlerin Paraguay idari sistemi içindeki popülaritelerinin son dalgası değil miydi?

Madde 143. *İtalyan Aydınlarının Uluslararası İşlevi*. 7 Eylül 1929 tarihli *La Civiltà Cattolica*'daki “La politica religiosa di Costantino Magno” makalesine bakın.⁽¹⁾ Makale, Jules Maurice'nin *Constantin le Grand: L'origine de la civilisation chrétienne* kitabını, Paris, Ed. SPES (tarihi belirsiz)⁽²⁾ ele almaktadır. Kitap, imparatorluk ile Hristiyanlık arasındaki ilk temasların, bu konu için faydalı olabilecek bazı ilginç yanlarını ortaya koymaktadır (Latincenin, Orta Latincenin önünü açacak biçimde

Batı Hristiyanlığının dili haline gelişinin tarihsel sebepleri). Salvatorelli'nin Konstantin "incelemesi"ne de (Ed. Formigini) bakmalı.⁽³⁾

Madde 144. Ansiklopedik Kavramlar. "Çoğunluğun tiranlığı" kavramı, restorasyon savunucuları arasında nasıl ortaya çıktı? Nietzsche gibi "bireyciler"in yanı sıra Katolikler arasında da kullanılan bir kavram. Maurras'a göre⁽¹⁾, "çoğunluğun tiranlığı" İsviçre gibi küçük ülkelerde kabul edilebilir, zira İsviçre yurttaşları az çok aynı koşullarda yaşarlar fakat koşulların çok değişik olduğu Fransa gibi ülkelerde feci sonuçları olabilir.

Madde 145. Geçmiş ve Bugün. İlkel ve İlkel Olmayan Hristiyanlık. 21 Aralık 1929 tarihli *La Civiltà Cattolica*'dan bir makale: "I novelli B.B. martiri inglesi difensori del primato romano."⁽¹⁾ VIII. Henry'nin sorgulamaları esnasında, "din adamlarının çoğunluğunun tüm kilise yasalarının kralın onayına tabi olacağına söz vererek -'din adamlarının kapitülasyonu' olarak tanımlanan bir hareketle- kendi suçlu ve gayrimeşru itaatlerini sergilemelerine karşın Aziz Fisher direnişe öncülük etti" (15 Mayıs 1532).⁽²⁾

Henry, "sadakat yemini"ni dayatarak kilisenin başı olarak tanınmak istediğinde, "din adamlarının çoğu mülklerini yitirme tehdidiyle karşı karşıya kaldı ve hayatları maalesef göçtü -ya da en azından öyle göründü- ve bu durum inançlılar arasında büyük skandala yol açtı."⁽³⁾

Madde 146. 1914 Savaşındaki Siyasi-Askeri Liderlik. Öyle görünüyor ki, bazı ülkelerde saldırı birliklerinin seçimi oldukça karışıklığa yol açmış: Çarpışma için uzmanlaşan ordu sınıfı askerlerin büyük kısmının morali için "yapısal" bir bileşen olarak elde tutulmak yerine ön cepheye sürülmüş. General Krassnoff'a göre (meşhur romanından)⁽¹⁾, 1915'te Rusya'da olan tam olarak budur. Bu gözlem, Alman General von Seckt'in özellikle saldırı amaçları için iyi olabileceğini düşündüğü uzman profesyonel ordular üzerine yakın zamanda dile getirdiği görüşlere müspet bir eleştiri olarak faydalı olabilir.⁽²⁾

Madde 147. İtalyan Aydınlarının Kozmopolit İşlevi. Komün dönemi burjuvazisinin birlik evresinin ötesine geçemediği ve bu nedenle aslında kilise ile imparatorluğun devlet olduğu dönemde onun bir devlet

kurduğunun söylenemeyeceği olgusu: Bu konuda bir şey yazmadan önce, Gioacchino Volpe'nin *Il Medio Evo* eseri okunmalı.⁽¹⁾ Aşağıdaki pasajı Riccardo Bacchelli'nin 1 Temmuz 1928 tarihli *La Fiera Letteraria*'daki makalesinden ("Le molte vite") aldım: "Prehistoryyaya takılıp kalmayalım ve bu kitaptan uzaklaşmayalım diye *Il Medioevo*'da Volpe, komün halkının Evrensel Kilise ile İtalya'nın Avrupa'ya medeniyetin eşanlamlısı ve dengi olarak dayattığı (!) ve Avrupa'nın da tanıyıp omuz verdiği Kutsal İmparatorluk fikriyle kendileri için kurulan *kutsal imtiyaz* koşullarında nasıl yaşadıklarını anlatıyor; bu daha sonra İtalya'nın modern bir ulusa en (!) doğal erişimini engelledi (!?)."⁽²⁾ Volpe'nin bu... tuhaf fikirleri onaylayıp onaylamadığına bakmak gerekiyor.

Madde 148. *Geçmiş ve Bugün. Gençlik Üzerine Yoklamalar*. 2 Aralık 1928 ile 17 Şubat 1929 arasında *La Fiera Letteraria*'da yayımlanan "yeni kuşak üzerine" yazılar.⁽¹⁾ Çok ilgi çekici değil. Üniversite profesörleri, genç öğrencileri iyi tanımıyorlar. En yaygın eleştiri şöyle: Gençler artık kendilerini karşılıksız çalışmaya ve öğrenmeye adamıyorlar; daha hızlı sonuçlar almak istiyorlar. Agostino Lanzillo'nun yanıtı ise şöyle⁽²⁾: "Günümüzde, özellikle, gençlerin zihinlerini ve hislerini bilmiyoruz. Onların aklını fethetmek zor; çoğunlukla gönüllü olarak kültürel, sosyal ve ahlâki konularda sessiz kalıyorlar. Bu *çekingenlik* mi yoksa kayıtsızlık mı?" (*La Fiera Letteraria*, 9 Aralık 1928). Konu hakkındaki tek duyarlı tespit ise Lanzillo'ya ait. Lanzillo şuna da işaret ediyor: "... Somut ve verimli çalışma, demirden bir disiplini ve iç ve dış huzuru getirir fakat karşıt siyasi ve ahlâki görüşlerin rahatça ortaya konmasına izin vermez. Gençler, enerjilerini boşaltabilecekleri ve canlı hislerini ve eğilimlerini sergileyebilecekleri bir alana sahip değiller. Bu da *belirsizlikleri* gizleyen belli bir soğuk ve suskun yaklaşımı doğuruyor." Giuseppe Lombardo-Radice'nin *La Fiera Letteraria*'nın aynı sayısındaki yanıtı şöyle⁽³⁾:

Bugünün gençliği, bilimsel ve tarihsel konularda çok sabırsız; çok azı uzun hazırlıklar ve zor araştırmalar gerektiren işlere giriyor. Genel olarak, *işlerini hemen bitirip kurtulmak* istiyorlar; asıl hedefleri çabucak iş bulmak. Zihinleri, ilgisiz konulara kapalı; istekleri *bir gelir* elde etmek ve çok yavaş addettikleri işleri geri çeviriyorlar. Ortalıkta dönen tüm "felsefe"ye karşın spekülâtif düşünceden yoksunlar; kültürleri bölük pörçük; tartışmalara nadi-

ren giriyorlar; felsefi veya dini bir görüşü temsil edebilecekleri gruplara ve zümrelere çok az ayrılıyorlar. Ciddi konulara yaklaşımları genelde şüpheci ya da bunlara ciddiyetle yaklaşanlara üstünkörü bir saygı besliyorlar veya *doktrinsel bir vecizeyi pasif bir şekilde benimsiyorlar...* Genelde, en iyi ruhani eğilime sahip olanlar, *en yoksul öğrenciler* ve en varlıklı olanlar ise en iyi halleriyle çalışma disiplinine katlanamıyorlar ve daima bir telaş içinde. Bunlar, ülkemizi yönlendirmeye ruhani olarak yeterli bir sınıf yaratamayacaklar.

Lanzillo ile Lombardo-Radice'nin yazıları tüm dosya içinde en ilginç olanlar. Öte yandan, yanıtlar büyük oranda insani bilimlerin profesörlerinden geliyor. Bunların çoğu nesnel değerlendirmeler yerine "inanç etmenleri"yle yanıt veriyorlar ya da yanıtlayamayacaklarını kabul ediyorlar.

Madde 149. *Geçmiş ve Bugün. Eğitim.* Latince öğretimi tam bir çöküşte. *L'Italia Letteraria*'da 1929 sonuna doğru yayımlanan bazı makalelerde, Missiroli İtalya'da Latince öğretiminin "moral bozucu" bir resmini çiziyor.⁽¹⁾ *L'Italia Letteraria*, bu konuda bir dosya açmış durumda. Yanıtında, Prof. Giuseppe Modugno (aynı zamanda Gentile pedagojisi taraf-tarı olan bir lise müdürü ve iyi tanınan bir Yunan araştırmacısı) Latince'nin okullarda çöküşte olduğunu onaylıyor ve şöyle diyor: "Peki Gentile reformundan ne haber"⁽²⁾ Bu reformun olayların gidişatına nasıl bir etkisi oldu? ... Ben (reformun)⁽³⁾ esaslı bir savunucusuyum" fakat "... bir araç kusursuz olsa da onu kullanan kişi uygun olmayabilir. Sonuç olarak araç başarısız olur ve beklenen sonuçları vermezse, bu o aracın kötü tasarlandığı anlamına mı gelir?"⁽⁴⁾ Mükemmel! Bir zamanlar "kusursuz" bir aracı uygunsuz bir kişiye emanet etmeye soyutlama, anti tarihselcilik falan denirdi; bir zamanlar böyle kusursuz araç diye bir şey yoktu, yerine amaca yanıt veren, koşullara yeterli araçlar vardı. Bütün bunların, örneğin parlamentarizme... karşı yazıldığını düşünün.

Madde 150. *İtalyan Aydınlarının Kozmopolit İşlevi. Risorgimento.* *Risorgimento*'da, İtalyan burjuvazisinin kendini "korporatizm" in sınırları içinde tutmak şeklindeki "tarihsel eğiliminin" nihai yansıması görülebilir; bunun kanıtlarından biri onun tarım sorununu çözmekteki başarısızlığıdır. Bu eğilimin temsilcileri ılımlılar'dır: Hem neo-Guefler (bunlarda -Gioberti⁽¹⁾- ulusal unsurun öncülü olarak görülen İtalyan

aydınların evrenselci-papacı karakteri görülebilir) hem de Cavour taraftarları (veya ekonomist-pratik olanlar ama Guicciardici modunda⁽²⁾, başka bir deyişle, aynen İtalyan monarşisi gibi sadece kendi “bireysel-likleri” ile ilgili olanlar). Öte yandan Ortaçağ evrenselciliğinin izleri Mazzini’de de vardı ve bu izler onun siyasi başarısızlığına yol açtı, zira eğer neo-Guelfizm, Cavourculuğu ılımlı akım içinde takip etseydi, hiçbir organik siyasi oluşum Eylem Partisi içinde Mazzini evrenselciliğinin üzerine çıkmazdı ancak bu evrenselcilik, ideolojik sekterliğin ve buna bağlı olarak parçalanmanın bir katalizörü haline geldi.⁽³⁾

Madde 151. Dilbilim. Roma’da Casa Ed. Optima tarafından Francesco Orestano’nun önsözüyle yayımlanan Enrico Sicardi eseri *La lingua italiana in Dante’nin önemi*. 14 Nisan 1929 tarihli *Il Marzocco*’da bu eser hakkında G. S. Gargano’ya ait bir yazı (“La lingua nei tempi di Dante e l’interpretazione della poesie”) okumuştum.⁽¹⁾ Sicardi, farklı yazarların şiir dünyalarını tam olarak öğrenmek için onların “dilleri” üzerine çalışılması gerektiğinde ısrar ediyor. Sicardi’nin yazdığı her şeyin, özellikle de işe yarar bir belge olmaksızın tek tek yazarların “kendilerine özgü” dilleri üzerinde “tarihsel olarak” çalışmanın mümkün olup olmadığı konusunun doğruluğundan şüpheliyim: Yani, bu yazarların dönemine ait konuşma dili hakkında ayrıntılı bir belge yok. Yine de, Sicardi’nin metodolojik uyarısı doğru ve gerekli (Vossler’in *La Fontaine’in karga ve tilki masalı* hakkındaki estetik analizini *-Idealismo e positivismo nello studio della lingua* kitabında- ve “son” kelimesinin tarihsel anlamını bilmediği için “son bec” hakkındaki yanlış yorumunu anımsayın).⁽²⁾

Madde 152. Ütopyalar, Felsefi Romanlar vs. Milano’da 1928’de Casa Ed. Alberto Corticelli tarafından G. Titta Rosa çevirisiyle yayımlanan Samuel Butler’in *Erewhon* kitabı. “Erewhon” İngilizce *nowhere* kelimesinin yani “hiçbir yerde” ütopyasının bir anagramıdır. Roman 1872’de yazılmıştır ve çağdaş kültürel alaya almaktadır: Darwinizm, Schopenhauercilik vs. (3 Mart 1929 tarihli *Il Marzocco*’daki Adolfo Faggi imzalı “Erewhon” makalesine bakın).⁽¹⁾

Madde 153. Popüler Edebiyat. Ferdinando Russo’nun folklorik romanları ve şiirleri (Napoli diyalektiyle).⁽¹⁾

Madde 154. *Peder Bresciani'nin Soyu*. Cardarelli ve La Ronda. Luigi Russo'nun Ekim 1930 tarihli *La Nuova Italia*'daki Cardarelli üzerine yazısı.⁽¹⁾ Russo, Cardarelli'de, Napolili Peder Vito Fornari'nin De Sanctis'e kıyasla temsil ettiği (modern fosil) türü görmektedir.⁽²⁾ Crusca sözlüğü.⁽³⁾ Karşıreform, akademi, tepki vs.

La Ronda ve onun 1919-21 arası gündelik yaşama dair referansları hakkında Bologna'da 1928'de Edizione dell'Italiano tarafından yayımlanan Lorenzo Montano'nun *Il perdigiorno* kitabına bakın (bu kısa kitap Montano'nun *La Ronda*'da yayımlanan [güncel] yazılarının bir derlemesidir).⁽⁴⁾

Madde 155. *Peder Bresciani'nin Soyu*. 9 Eylül 1928 tarihli sayısında *La Fiera Letteraria*, dört edebiyat dergisi tarafından imzalanan "Per un'unione Letteraria europea"⁽¹⁾ başlıklı bir duyuru yayımladı: Paris'ten *Les Nouvelles Littéraires*, Milano'dan *La Fiera Letteraria*, Berlin'den *Die Literarische*, Madrid'den *La Gaceta Literaria*. Bu duyuru, bu dört dergide ve onların diğer Avrupa ülkelerindeki benzerlerinde yazan kişileri yıllık toplantılar düzenlemeye çağırıyordu. Bu konu bir daha açılmadı.

Madde 156. *Folklor*. Halk şarkılarının Ermolao Rubieri tarafından sınıflandırılması ya da bölümlendirilmesi: (i) Halk tarafından ve halk için bestelenen şarkılar; (ii) halk için bestelenen ama halk tarafından bestelenmeyen şarkılar; (iii) halk tarafından ve halk için bestelenmeyen ama düşünüş ve hisler yoluyla uyumlu oldukları için halk tarafından benimsenen şarkılar.⁽¹⁾

Bana öyle geliyor ki, tüm halk şarkıları üçüncü kategoriye dâhil edilmeli ve edilebilir zira halk şarkısını bir ulus ve ulusal kültür iskeletinde ayırt eden şey, onun sanatsal yanı ya da tarihsel kökeni değil, dünyayı ve hayatı resmi toplumun aksi yönünde algılayış biçimidir. Halk şarkısının ve bizzat halkın "kolektifliği" sadece ve sadece bu noktadan araştırılmalıdır. Diğer folklor araştırması kriterleri de bunu takip eder: Halkın homojen bir kültürel kolektif olmayıp her zaman belli tarihsel popüler kolektifler içerisinde tanımlanamayacak sayısız ve çeşitli birleşik kültürel katmanlardan oluşması. Yine de, tarihsel olarak az ya da çok "izole edildiklerinde" bu kolektiflerin bazı yanlarını tanımlamak mümkün olabilir.

Madde 157. *Sicilya*. Giuseppe Bottai'nin Giovanni Verga politikaları üzerine bir makalesi Lina Perrone tarafından düzenlenen *Studi Verghiani*'de (ilk sayıların birinde) yayımlandı.⁽¹⁾ Bottai'nin vardığı sonuçların genel olarak doğru olduğunu sanıyorum: Yani, bazı yüzeysel tespitlerin aksine, Verga ne bir sosyalist ne de bir demokratı; aksine geniş bir ifadeyle bir "Crispiciydi"⁽²⁾ ("Crispici" benim tanımım; yoksa Bottai'nin 13 Ekim 1929 tarihli *L'Italia Letteraria*'daki makalesinde geçmiyor); Sicilya da, iki kategoriye ayrılır: Crispici-birlikçiler ve ayrılıkçı-demokratlar. Nasi'nin duruşması sürecinde⁽³⁾, 1 Kasım 1907 tarihli *Sicilia* gazetesinde "1848 Sicilya Devrimi'nin hedefinin birlik değil bağımsızlık olduğu tezinin yanlışlığını ortaya koyan" bir Verga makalesi yayımlanmıştı. 1920'de Enrico Messineo adlı biri "Sicilya otonomisini savunmak için" *La Sicilia Nuova* adlı bir gazete kurdu (ya da kurmak mı istedi?); bunun için Verga'yı davet etti ve Verga'dan şu yanıtı aldı: "Ben, her şeyden önce bir İtalyanım, bir otonomcu değil." (Messineo'nun gazetesiyle ilgili bu bölüm doğrulanmalı.)

Madde 158. *Lorianizm*. *Altimetri*, *İyi Ahlâk ve Zekâ*. Ludovico Zuccolo'nun "ütopyası" *Il Belluzzi* ⁽⁵⁾ [ya da *La città felice*] -Amy Bernardi tarafından hazırlanan ve Zanichelli tarafından yayımlanan "Curiosità letterarie" serisi içinde tekrar basıldı⁽¹⁾ - (aslında bir ütopya değildir, zira San Marino Cumhuriyeti'nden söz etmektedir) Loria'nın altimetri ile halkın ahlâkı arasındaki bağlantı teorisini önceden ima etmiştir.⁽²⁾ Zuccolo, "uysal ve kıt akıllı kişilerin genel sorunları tartışmak için bir araya gelmeye çok daha yatkın olduklarını" belirtir. Bu; Venedik, İsviçre ve Ragusa yasalarının katılığını açıklayan bir durumdur. Diğer taraftan, Floransalılar gibi hayat dolu ve dikkatli bir mizaca sahip halklar baskıcı olmaya veya "kişisel çıkarları kamusal çıkarlar üzerinde tutmaya" yatkındır. O halde, doğaları gereği hayat dolu ve dikkatli olan San Marino halkının, yüzyıllar boyunca bir hükümet kuramamış olması nasıl açıklanır? Çünkü San Marino'da vücutları güçlü ve dayanıklı kılan hafif hava aynı zamanda "açık ve samimi zihinler" de üretir. Zuccolo'nun bir yandan da zenginlerin sadece "bir miktar varlıklı" olduğu ve yoksulların hiçbir şeyden mahrum olmadığı gibi iktisadi faktörlere değindiği doğrudur. Bu eşitlik iyi yasalarla sağlanmıştır: Tefeciliğin yasaklanması, toprak mülkiyetinin devredilememesi vs.

Zuccolo *La Repubblica di Evandria* adında İtalya'nın yerküredeki ko-

numunun tam karşısındaki bir yarımada geçen sahici bir ütopya da yazmıştır; Gargàno'ya göre -“Un utopista di senso pratico” (*Il Marzocco*, 2 Şubat 1930)- bu ütopya, Thomas More'un *Ütopya'sı* ile ilişkilidir ve *Il Belluzzi'nin* de yazılmasını sağlamıştır.⁽³⁾

Karşılaştırma: Defter 28, Madde 18.

Madde 159. *Risorgimento. İlk İtalyan Jakobenler*. Bkz, Giulio Natali, *Cultura e poesia in Italia nell'età napoleonica*, Torino, Sten, 1930, “Studi e saggi” dizisi içinde. (*Rapporto a Carnot'un* yazarı Lomonaco'nun çok ilginç bir makalesi var.)⁽¹⁾

Madde 160. *Rönesans*. Giuseppe Toffanin, *Che cosa fu l'umanesimo: Il Risorgimento dell'antichità classica nella coscienza degli italiani fra i tempi di Dante e la Riforma*, Floransa, Sansoni (Biblioteca Storica del Rinascimento).⁽¹⁾ Toffanin, bir dereceye kadar, hümanizmin Ortaçağ'a özgü gerici karakterini kavlıyor: “İtalya'da on dördüncü ve on altıncı yüzyıllar arasına özgü kafa yapısına hümanizm denmesi, bir *telafi* idi⁽²⁾ ve bu -en azından iki yüzyıl için- komünler döneminde halihazırda embriyonik biçimde var olan ve daha sonra reformlarla güç kazanan belli bir heterodoks ve romantik bir tez canlılığa karşı bir engel işlevi görüyordu. O, ahenksiz ideal unsurların spontane bir şekilde uzlaştırılması, tamamen felsefe karşısı sınırların kabulüydü. Ne ki bu felsefe karşıtlığı da bir kez düşünülüp benimsendikten sonra sonuçta bir felsefeydi.”⁽³⁾ Toffanin'in tezinin bir bölümünü, sırf ona karşı daha iyi bir konumda olmak amacıyla destekleyen Vittorio Rossi makalesini (daha önce işlemiştim)⁽⁴⁾ gözden geçirin. Bence, hümanizmin ne olduğu sorusu, İtalyan aydınların tarihi ve onların Avrupa'daki işlevi konusunda daha ayrıntılı bir iskelet olmaksızın yanıtlanamaz. Toffanin de *Fine dell'umanesimo* konusunda bir kitabın yanı sıra Collezione Vallardi dâhilinde *Il Cinqucento* hakkında bir eser de kaleme almıştır.⁽⁵⁾

Madde 161. *Ansiklopedik Kavramlar*. “Ascaro.” Bu kelime, parlamentodaki çoğunluk içinde bulunan ve ne bir programa ne de bir eylem planına sahip yetkililer için kullanılırdı: Yani, her zaman yozlaşmaya hazır yetkililer.⁽¹⁾ Kelimenin kökeni, Eritre'deki yerli tüccarlarla ilk karşılaşmalara dayanıyor. Aynı şekilde, “*crumiro*” kelimesi de, ganimet

144 Hapishane Defterleri - Defter 5

amacıyla Tunus'tan Cezayir'e gelmiş Krumiri kabilesini geri püskürtmek için Fransa'nın Tunus'u işgaline dayanır. Bu kelimeyi sendikacıların dağarcığına kimin kazandırdığını bulmak ilginç olurdu.⁽²⁾

Karşılaştıma: Defter 26, Madde 10.

ALTINCI DEFTER

(1930-1932)

Madde 1. *Risorgimento. Şubat 1853 Olayları ve Milanolu İlimliler*. Luca Beltrami, 6 Nisan 1930 tarihli *Il Marzocco*'da yayımlanan "Francesco Drioschi" adlı makalesinde (*Rievocazioni dell'Ottocento*'dan bir bölüm)⁽¹⁾, Brioschi'nin Şubat 1853'te Franz Josef'e sadakat deklarasyonunu imzalamakla (Viyanalı bir ayakkabı ustasının imparatorun hayatına kastetmesinin ardından) suçlandığını hatırlatıyor.⁽²⁾ Brioschi o imzayı atmadı (imzalar arasında Brioschi ismi olsa da, o imza sonradan Politecnico'nun kurulmasında da pay sahibi olan meşhur Pavia Üniversitesini profesörüne ait değildi). Beltrami şu tespiti yapıyor: "Dahası, 'şakşakçı' lafı, bir Viyanalı ayakkabı ustasının delice ve pervasızca hareketine karşı protesto imzası atmaya 'davet edilmiş' o hükümet yetkililerinin davranışını betimlemeye yetmez." Ne var ki, Beltrami, sadakat deklarasyonunun Milano'da Belfiore'nin arifesinde alınan baskıcı önlemlerin ardından imzalandığını unutuyor.⁽³⁾

Karşılaştırma: Defter 19, Madde 55.

Madde 2. *Peder Bresciani'nin Soyusu*. Giulio Bechi. 28 Ağustos 1917 tarihli bir çatışmada öldü⁽¹⁾ (Dönemin yayınlarına bakmalı: Guido Biagi *Il Marzocco*'da onun hakkında yazdı; bakınız, *Profili e caratteri*, Ermene-gildo Pistelli; bakınız, Mario Puccioni, "Militarismo ed italianità negli scritti di Giulio Bechi", *Il Marzocco*, 13 Temmuz 1930).⁽²⁾ Puccioni'ye göre: "Sardinyalı parlamento üyeleri, kendi kafa yapılarıyla, *Caccia grossa*'yı belli adetlere ve halka karşı dizginsiz bir saldırı olarak nitelemekte kararlılardı ve onu Belvedere Kalesi'nde iki ay gözetim altında tutarak -Giulio'nun o kendine özgü Napoli üslubuyla ifade ettiği gibisini kolunu bağladılar lit. guaio, ç.n.l)." Bechi daha sonra 67. Piyade Birliği ile birlikte Sardinya'ya gitti. Eşkıyalığın bastırılması sürecindeki (kolonyal bir sefer gibi yürütüyordu) tavırlarına ve (başlığıyla bile açık biçimde belli olan genel tonuyla) kitabına dair sorular, Puccioni'nin düşündüğünden daha karmaşıktır. Puccioni, Bechi'nin Sardinya'nın yalnız bırakılma biçimine dair itirazlarını ve yine onun Sardinya'nın kendine özgü değerlerini yüceltişini açıklamaya çalışır.

Karşılaştırma: Defter 23, Madde 54.

Madde 3. *Ansiklopedik Kavramlar*. Kleopatra'nın Burnu. Pascal'ın kendisine ait oldukça meşhur bu terimine tam olarak ne anlam atettiğini

148 Hapishane Defterleri - Defter 6

bulmalı (Pascal, *Pensées*'te bundan söz ediyor) ve bu terimin Fransız yazarın genel görüşleriyle ne bağlantısı olduğunu anlamalı.⁽¹⁾ (İnsanlık tarihinin süreksizliği, Jansenci pesimizm vs.)

Karşılaştırma: Defter 26, Madde 3.

Madde 4. *Popüler Edebiyat*. Yeni toplumsal sınıfların edebi girişimleri. Oskar Maria Graf'ın bir kitabı Fransızcaya çevrildi: *Nous sommes prisonniers*, Gallimard, 1930. Kitap, Alman halk sınıflarını anlamak yönünden ilgi çekici ve anlamlı bir çalışmaya benziyor.⁽¹⁾

Karşılaştırma: Defter 23, Madde 55.

Madde 5. *Popüler Edebiyat. Dizi Romanlar*. Bakınız, Henry Jagot, *Vidocq*, Paris, Berger-Levrault Ed., 1930.⁽¹⁾ Vidocq, Alexandre Dumas'ya ve Balzac'ın Vautrin'ine ilham kaynağı oldu. (V. Hugo'nun Jean Valjean'ında ve özellikle de Rocambole'de onun izleri bulunabilir.)⁽²⁾ Vidocq, umursamazlığının sonucunda belgede sahtecilikten sekiz yıl hapis cezası aldı. Yirmi kez kaçmaya çalıştı vs. 1812'de Napolyon'un polis teşkilatına katıldı ve on beş yıl boyunca sırf onun için kurulmuş özel bir polis birimini yönetti. Sansasyonel tutuklamaları sayesinde ün kazandı. Louis-Philippe tarafından kovuldu. O da özel bir dedektiflik bürosu açtı ama işleri yürütemedi. Sadece düzenli polis gücü içerisinde çalışabildi. 1857'de öldü. Ardından *Memoirs* isimli anı kitabını bıraktı. Öte yandan bu anılar tümüyle kendisi tarafından yazılmadı ve ayrıca abartı ve palavrayla doluydu.⁽³⁾

Karşılaştırma: Defter 21, Madde 13.

Madde 6. *Risorgimento. On Sekizinci Yüzyılda İtalya*. İtalyan siyaseti, edebiyatı, felsefesi, sanatı, adetleri üzerindeki Fransız etkisi. Bourbonlar, Napoli'de ve Parma Dükalığı'nda hüküm sürdüler. Parma üzerindeki Fransız etkisi hakkında, Henri Bédarida'nın incelikli araştırma kitaplarına bakılmalı: *Parma dans la politique française au XVIIIe siècle*, Paris, Alcan ve daha eski iki kitap; ([ayrıca bakınız Giuseppe' Ortolani,] "Italie [et France] au XVIIIe siècle", *Mélanges de littérature et d'histoire pub-*

a) El yazmasında Gramsci, yanlışlıkla "Tullio" yazmış.

liés par l'Union intellectuelle franco-italienne, Paris, Leroux).⁽¹⁾ Fransız siyasetinde İtalya'nın, coğrafi konumu nedeniyle, Avusturya'nın artmakta olan gücüne karşı bir denge unsuru işlevi üstlenmesi hedeflenmişti. Bu nedenle, XIV. Louis döneminden XVI. Louis dönemine dek Fransa, III. Napolyon'un siyasetinin habercisi olacak şekilde, İtalyan devletlerini Fransa'nın hizmetine amade bir şekilde birleştirme planlarından ve çabalarından da görülebileceği biçimde İtalya'dan üstünlüğünü kabul ettirmeye çalışmıştı. (Fransız siyasetinin bu unsurları, Risorgimento'nun gelişimindeki uluslararası ve ulusal etmenler arasındaki ilişki türünü tanımlamak amacıyla dikkatle analiz edilmelidir.)

Karşılaştırma: Defter 19, Madde 56.

Madde 7. *İtalyan Aydınlarının Kozmopolit İşlevi. Ortaçağ'da Burjuvazi ve Onun Hiçbir Zaman İktisadi-Korporatif Evrenin Ötesine Geçmemiş Olduğu Gerçeği*. Şunu belirlemek gerekiyor: Bir devletin bağımsızlığı ve otonomisi somut olarak neyi kapsar? Ve 1000 yılı sonrasındaki dönem neyi kapsamaktadır? Bugün bile ittifaklar, büyük bir gücün hegemonyası ile birlikte çok sayıda devletin hareket özgürlüğünü -özellikle de kendi siyasi çizgilerini belirleme özgürlüğünü- sorunsallaştırmaktadır. Aynı fenomen kendini 1000 yılından sonra imparatorluğun ve papalığın uluslararası rolü ve imparatorluğun askeri tekeli nedeniyle çok daha belirgin bir şekilde sergilemiş olmalı.

Madde 8. *İtalyan Risorgimentosu. Parthenopea Cumhuriyeti*. Karşılaştırmalı. Antonio Manes, *Un cardinale condottiere. Fabrizio Ruffo e la repubblica partenopea*, Aquila, Vecchioni, 1930.⁽¹⁾ Manes, baskıların ve sözleşme ihlallerinin sorumluluğunu Bourbon Kralı'na (ve Nelson'a) atarak Kardinal Ruffo'nun⁽²⁾ itibarını iade etmeye (bu makale, bu itibar iadelerine değinen -Solaro della Margarita gibi- "Geçmiş ve Bugün" paragrafında işlenebilirdi; o paragrafta bazı öğretmenlerin Bourbon monarşisine yönelik ciddi bir "demagoji" sergilediğini düşündükleri Settembrini'ye karşı "polemikleri" de mevcut)⁽³⁾ çalışıyor. Manes, öyle görünüyor ki, konu Napoli Krallığı'ndaki siyasal ve toplumsal bölünmeleri belirlemeye geldiğinde bir miktar şaşırmıştır. Kimi zaman, bir yanda soyluların ve ruhban sınıfının diğer tarafta ise halkın olduğu net ayrımlardan söz etmektedir. Kimi zaman ise, bu net ayrım bulanmaktadır

150 Hapishane Defterleri - Defter 6

ve soylularla ruhban sınıfı, bölünmelerin her iki tarafında da yer almaktadır. Hatta Ruffo'nun "kelimenin fazlasıyla modern ve günümüz anlamıyla tümüyle ulusal bir karakter olduğunu da" (yani bu, Sanfedisti çeteleri tarafından yok edilen "yurtseverlerin", "ulusal" olmadıkları anlamına mı gelmektedir?) söyleyecek denli ileri gitmektedir.⁽⁴⁾

Soylularla ruhban sınıfının halktan kopuşuna dair krş. Rodolico'nun Güney İtalya üzerine kitabı ile 1926 tarihli *Il Marzocco*'daki (no. 11) makalesi.⁽⁵⁾

Karşılaştırma: Defter 19, Madde 57.

Madde 9. *Peder Bresciani'nin Soyu. Lina Pietravalle*. Giulio Marzot'un Pietravalle imzalı *Le catene* (Milan, Mondadori, 1930, 320 sayfa, 12 lîret) romanına dair yazısından: "Köylülerin arasına karıştığında neler hissettiğini soranlara Felicia şöyle cevap veriyor: 'Onları, toprağı sever gibi seviyorum ama toprağı ekmeğimi sürmem.' Burada, o halde, bir ayrışma farkındalığı var: Köylünün de kendi onuruna sahip olabileceğini kabul ediyor fakat köylüyü toplumsal konumunun sınırları içerisinde tutuyor."⁽¹⁾ Marzot, Giovanni Verga⁽²⁾ üzerine bir makale yazdı ve kendisi nadir bulunur zekâya sahip bir eleştirmendir.

Şu sorunun üstüne eğilmeye değer: Fransız natüralizminin sonradan İtalyan natüralizmi ya da yerel realizmde ve özellikle de kırsal bölge insanlarının, yazara yabancı "doğâ" olarak, doğal bir olay vs. olarak "ayrışma" ile işlendiğı Verga'da kayda değer bir gelişme gösterecek ideolojik konumun tohumlarını taşıyıp taşımadığı sorusu. Hagenbeck'in *Io e le belve* eserindeki bakış açısı budur.⁽³⁾ İtalya'da "natüralist" unsur, halktan aynı "ayrışma"nın -ironik ve karikatür niteliğindeki iyi niyetli bir gülümseme ile gözle görülür biçimde gizlenen bir ayrışma- yer aldığı Manzoni imzalı *Nişanlılar*'da da görülebileceğı gibi önceden var olan ideolojik bir konuma oturtulmuştur.

Karşılaştırma: Defter 23, Madde 56.

Madde 10. *Geçmiş ve Bugün*. 20 Kasım 1930 tarihli *La Critica*'da Otto Westphal'in *Feinde Bismarcks* adlı eseri için yazdığı yazıda Croce, Ludwig'in kitaplarının "ve çok sayıda diğ er benzer çalışmanın başarısının, savaşın tüm dünyada zihinleri zayıf düşürmesi ve önemsizleştirme-

si olgusuna... bağılı olduğunu” yazar.⁽¹⁾ Bu tespitin anlamı ne olabilir? Analiz edildiğinde hiçbir anlam çıkmıyor, hem de hiç. Bana göre, bu fenomenin daha gerçekçi bir açıklaması var: Savaş sonrası dönemde kültür dünyasında, tarihle de ilgilenen çok önemli bir toplumsal katman belirdi; Ludwig benzeri yazarlar bu fenomenin edebi tezahürleridir. Ludwig fenomeni, entelektüel bir ilerlemeyi mi yoksa gerilemeyi mi ifade ediyor? Sanırım belli bir anlamda bir ilerlemeye işaret ediyor: “Belletrist tarih”in (Croce’nin deyiimiyle) bugünkü okurları, geçmişte tarihsel romanlar okuyan ve tarihi Dumas, Hugo gibilerinden öğrenen toplumsal unsurların eşdeğeridir. Yine de bana göre bir “ilerleme” varmış gibi görünüyor. Zihnın zayıf düşürülmesinden ve önemsizleştirilmesinden bahsetmek için tarihçilerin tarihinin yok olmuş olması gerekir. Ne ki durum böyle değil ve hatta tam tersi bile söylenebilir. Başka bir deyişle, en azından İtalya’da tarihsel kitap dizilerindeki sayısal artıştan anlaşılabileceği gibi (bakınız örneğin, Vallecchi ve *Nuova Italia* tarafından yayımlanan diziler), bugün daha fazla insan ciddi tarih okuyor olabilir. Croce’nin kendi tarih kitapları bile bugün savaş öncesinden daha çok okunmaktadır; günümüzde küçük burjuvazi içerisinde siyasete ve buna bağılı olarak tarihe yönelik büyük bir entelektüel ilgi vardır ve küçük burjuvazi ihtiyaçlarını “belletrist tarih” ile hızla karşılamaktadır. Tek bir şey ise kesindir: Kültürel alanda “ciddi tarihçiler”in görece statüsü, bu sahaya Ludwig and Co.’nin girişiyle yok olmaya yüz tutmuştur. Croce, bilgi ve yüksek kültür çeperinde bir “otorite krizi”ni yansıtan bu olgudan üzüntü duymaktadır. Büyük aydınlar, bozulmamış bir şekilde kalmış olsalar bile, içinde bulunduğumuz çağda söz sahibi olmak ve gelişmek konularında çok daha zorlanacaklardır. Büyük aydın da bir lider olarak kalmak istiyorsa, pratik hayatın içine dalmak ve kültürün pratik yanlarının bir organizatörü olmak durumundadır; büyük aydın kendini demokratikleştirmeli, çağ ile daha uyumlu olmalıdır. Rönesans insanının varoluşu, giderek artan sayıda insanın tarihe aktif ve doğrudan katıldığı bir dönemde, modern dünyada artık imkânsızdır.

Gerçekte, Ludwig fenomeni ve “belletrist tarih” savaş sonrası yeniliklerden değildir; bu fenomenlerin temel nitelikleri gazetecilikte ve başarılı popüler gazete içerisinde bulunabilir. Ludwig and Co.’nun öncülleri, gazetelerin fikir sayfalarındaki köşe yazarları ve tarihsel skeç yazarlarıdır. Dolayısıyla bu fenomen siyasi ve pratiktir; Croce’nin bu bakış açısıyla analiz edildiğinde, “anti tarihselcilik” genel başlığı altında top-

ladığı pratik hareketler serisi içerisinde: Tarih olmayı hedefleyen, henüz başarı mührü vurulmamış, hâlâ birbirlerinden kopuk ve bu nedenle “soyut” tarihsel hareketlerden, dünya tarihinin genel olarak açıklanmasından ve irrasyonel parçalardan oluşan pratik hareketler eleştirisi. Süregiden tarihin her anında rasyonel ile irrasyonel -burada irrasyonel son kertede zafer kazanmayacak, asla gerçek tarihe dönüşmeyecek olandır fakat gerçekte ise rasyonel olana mecburen bağlı ve rasyonelin vazgeçilmez bir anı olduğundan aynı zamanda rasyonel olandır- arasında bir mücadele olduğu sıklıkla unutulur (ve süregiden tarihin eleştirmeni bunu unutuyorsa, o bir tarihçi değil eylem halindeki bir siyasetçidir). Ayrıca tarihte her ne kadar genel olan daima kazanıyor olsa da “özel” olanın da kendini dayatmak için mücadele ettiği ve son kertede onun da başka bir şeyin yerine genel olanın belli bir gelişimini belirleyecek oranda kendini dayattığı da sıklıkla unutulur. Modern tarihte ise “özel” olan artık Machiavelli ile Guicciardini’nin anlamları anlamda değildir. Artık sadece bireysel çıkarları işaret etmemektedir zira modern tarihte tarihsel-siyasal birey, “biyolojik” birey değil toplumsal gruptur. Sadece mücadele ve onun sonuçları -anlık sonuçlar değil, kendini kalıcı bir zaferle ortaya koyan sonuçlar kastediliyor- neyin rasyonel neyin irrasyonel olduğunu ve neyin geçmişi kendi tarzında devam ettirdiği ve onun ötesine geçtiği için zafere “yaraşır” olduğunu ortaya koyar.

Croce’nin pratikteki yaklaşımı, felsefi konumunun analizi ve eleştirisinde üstünde durulacak bir unsurdur ve bu şüphesiz temel unsurdur. Croce’de felsefe ve “ideoloji”, son aşamada tek bir şeye dönüşür ve felsefe kendini örgüt ve eylem için “pratik aygıt” olarak ortaya koyar: Bir partinin örgütlenmesi ya da partiler enternasyonalı ve pratik bir eylem izleği için. Croce’nin Oxford’daki Felsefe Kongresinde yaptığı konuşma, aslında tüm ülkelerin özellikle de Avrupa’nın büyük aydınlarının uluslararası sendikası için verilmiş siyasi bir manifestodur ve bunun önemli bir parti haline gelip kayda değer bir rol oynayabileceği de inkâr edilemez.⁽²⁾ Genel konuşmak gerekirse modern dünyanın, Ortaçağ’da “ruhani” ile “dünyevi” arasındaki ayrıma benzer bir fenomenle boğuştuğu söylenebilir. Bu fenomen, modern hayatın çok daha karmaşık hale gelmiş olmasından dolayı eskisinden daha da kafa karıştırıcıdır. Baskıcı ve muhafazakâr toplumsal gruplar ilk baştaki iktisadi-korporatif evrelerine giderek daha fazla yaklaşmaktadırlar; ilerici ve yenilikçi

gruplar ise hâlâ o ilk baştaki iktisadi-korporatif evreden çıkamamışlardır. Gelenekçi aydınlar bugüne dek en yüksek, en ayrıntılı forma büründürdükleri toplumsal gruplaşmadan ve buna bağlı olarak modern devletin en kapsamlı ve tam bilincinden giderek daha fazla kopmaktadırlar. Onların kopuşu aslında hesaplanamaz bir tarihsel anlama sahiptir. Yaptıkları şey devlet krizini kati biçimiyle bildirmek ve onaylamaktır. Ne var ki, bu aydınların kiliseninki gibi bir örgütü ya da benzeri bir şeyi yoktur. Modern krizi, Ortaçağ'daki krizden daha keskin kılan da budur. Ortaçağ krizi, Avrupa'da 1000 yılından sonra iktisadi itici güç haline gelen toplumsal grubun tam ve kusursuz bir sosyal örgütlenme işi için gerekli ve yeterli entelektüel ve ahlâki güçlerle birlikte bütüncül bir "devlet" olarak kendini takdim edebildiği Fransız Devrimi'ne dek yüz yıllar boyunca sürdü. Bugün, kendini "dünyevi"den koparan ve başka bir yer tutan "ruhani"; "Papasız" ve bölgesiz büyük kültürel kişiliklerin inorganik, merkezsiz ve istikrarsız bir dağılımı şeklindedir. Sonuç olarak, modern devletin bu ayrışması [süreci]; tarihsel sürecin motoru konumundaki belli gruplar ve modern merkezileşme hakkında hiçbir şey bilmeyen ve tek bir egemen sınıfın devleti olarak değil "egemen sınıfların federasyonu" olarak tanımlanabilecek 1000 yılı sonrası Avrupa'sındaki devlet tipi hesaba katıldığında aynı anda hem ayrıştırıcı hem de birleştirici olan Ortaçağ [tarihsel sürecinden] çok daha karmaşıktır.

Gentile'nin "aktüalizm"inin, devletin pozitif evresine tekabül ettiği yerde⁽³⁾ Croce'nin bunun tam tersini sergiliyor oluşu gözden kaçırılmamalıdır. Gentile'nin "eylemde birlik" ilkesi ona Croce'nin anti tarihini tarih olarak görme şansı verir. Gentile için tarih, başlı başına devletin tarihi iken Croce için "etik-politik" tarihtir. Başka bir deyişle Croce, sivil toplumla siyasal toplum, hegemonyayla diktatörlük arasında bir ayırım belirlemek ister. Büyük aydınlar belli bir iş birliği, yani aktif ve gönüllü (özgür) bir uzlaş, diğer bir deyişle liberal-demokratik bir rejim gerektiren hegemonyayı sürdürürler. Gentile, [iktisadi-]korporatif evreyi tarihsel eylem içerisindeki etik bir evre olarak görür: Hegemonya ve diktatörlük ayırt edilemez durumdadır, zorun uzlaşından farkı kalmamıştır. Siyasal toplumu sivil toplumdan ayırmak imkânsızdır. Sadece devlet ve elbette hükümet görüntüsünde devlet vardır.

Croce ile Gentile arasında felsefe çeperindeki çatışmanın siyasal iktisat alanındaki benzeri, Einaudi ile Gentile taraftarlarının çatışmalı konumlarıdır (krş. 1930 tarihli *Nuovi Studi*'deki Einaudi-Benini-Spirito

polemiği).⁽⁴⁾ Spirito'nun devletin memuru olarak yurttaş konsepti siyasal toplumla sivil toplum arasındaki, hegemonyayla devlet-siyasi hükümet arasındaki ayrımı yapmayı başaramamanın ürünüdür. Dolayısıyla, dayatmacı tespitleri ve polemiksel sataşmalarına karşın Spirito'nun bakış açısında zımnen bulunan devlet konseptinin anti tarihselciliğinin ya da gayri tarihselciliğinin ürünüdür. Spirito, her mülk biçiminin devletle ilişkili olduğu savına bağlı olarak klasik iktisatçıların gözünde bile devletin sürekli bir mülk transferi ağı halindeki iktisadi hayatın her anına müdahale ettiğini kabullenmek istemez. Spirito'nun bakış açısı, somut sözcüklerle, onun karşıtlarını suçlamak için kullandığı saf ekonomistliğe bir geri dönüşü temsil eder.

Bu bakış açısının kendi içinde “Amerikanizm”i barındırması da ilgi çekicidir zira Amerika, Avrupalıların Ortaçağ'da aşığı iktisadi-korporatif evreyi yeni yeni aşmaktadır; diğer bir deyişle halkı sivil toplum alanında yönlendirecek bir dünya görüşünü ve bir grup büyük aydını henüz üretmemiştir. Bu anlamda, Amerika'nın Avrupa ve Avrupa tarihi etkisi altında olduğu doğrudur. (Birleşik Devletler'de devletin biçimi[-evresi] sorunu çok karmaşıktır çünkü sorunun çekirdeği de bence tam olarak budur.)

Madde 11. Ansiklopedik Kavramlar. Özgürlük-disiplin. Özgürlük kavramı, özgürlüğün zorla kısıtlanması biçiminde dışarıdan dayatılan bir şey anlamına gelecek şekilde kullanılan disiplin kavramı ile doğrudan ilişkilendirilmemelidir. Özgürlük kavramı yükümlülük kavramıyla bağdaştırılmalıdır: Disiplin yaratan yükümlülük. Bireysel özgür iradenin karşıtı olarak yükümlülük. Tek özgürlük, kendini kolektif ya da grup içi “özgürlüğün” bireysel tezahürü ve bir yasanın bireysel ifadesi olarak konumlandığı ölçüde “yükümlü” -yani “evrensel”- özgürlüktür.

Madde 12. Devlet ve Düzenlenmiş Toplum. Eleştirel bir çıkış noktası için, sınıf-devlet konsepti ile düzenlenmiş toplum konsepti arasındaki karışıklık ortadan kaldırılmalıdır. Bu karışıklık özellikle Volpicelli ile Spirito'nun *Nuovi Studi*'sinde görülen yeni “yasal” eğilimlerde göze çarpmaktadır. Bu karışıklık, Spirito'nun Eylül 1930'da Bolzano'da düzenlenen Bilimsel İlerleme Toplantısı'nın 19. Toplantısı'nda sunduğu ve Eylül-Ekim 1930 tarihli *Nuovi Studi*'de yayımlanan “La libertà economica” makalesinde oldukça barizdir.⁽¹⁾ Sınıf-devlet var olduğu sürece

düzenlenmiş toplum metaforik olmanın dışında -yani sınıf-devletin de bir düzenlenmiş toplum olması itibarıyla- var olamaz. Ütopyacılar, kendi dönemlerinin toplumuna yönelik eleştirileri içerisinde sınıf-devletin düzenlenmiş bir toplum olamayacağını çok iyi kavramışlardır. Çeşitli ütopyalarda tasvir edilen toplum türlerinde iktisadi eşitlik, öngörülen reformun zaruri zemini olarak gösterilmiştir. Bu anlamda; Ütopyacılar, ütopyacı değil, somut siyaset bilimci ve tutarlı eleştirmenlerdir. Bazılarının ütopyacı karakteri iktisadi eşitliğin keyfi yasalarla, bir iradi eylemle falan sağlanabileceğine inanmalarından kaynaklanır. Konseptleri ise doğruluğunu korumaya devam eder yani tam ve kusursuz siyasal eşitlik, iktisadi eşitlik olmaksızın sağlanamaz. Aynı konsept başka siyaset yazarlarında da görülebilir (demokrasinin sağcı eleştirmenleri de dâhil olmak üzere; İsviçre ya da Danimarka modeli, sistemin tüm ülkeler için ideal olduğunu öne sürmek için kullanılır). Bu konsept, on yedinci yüzyıl yazarlarında görülebilir. Bunlar arasında Ludovico Zuccolo'nun kitabı *Il Belluzzi*⁽²⁾ ile bence Machiavelli de vardır. Maurras, İsviçre'de o demokrasi türünün orada belli bir ortalama iktisadi refah olduğu için işe yarayabileceğine inanır.⁽³⁾

Sınıf-devletin düzenlenmiş toplum ile karıştırılması, yoğun mücadeleleri ve şiddetli değişimi önleyecek her tür düzenlemeden hoşnut olacak orta sınıflar ve küçük aydınlar arasında oldukça yaygındır. Bu, tümüyle gerici ve baskıcı bir dünya görüşüdür.

Madde 13. Modern Gelişimin İktisadi-Korporatif Bir Evresi Olarak Ortaçağ Komünleri. Bernardino Barbadoro, *Le Finanze della repubblica fiorentina*, Floransa, Olschki, 1929, 100 lired. Barbadoro'nun kitabı hakkında Temmuz 1930 tarihli *Pègaso*'da yayımlanan yazısında Antonio Panella, Giuseppe Canestrini'nin Floransa Cumhuriyeti ve Medicilerin belgelerine dayanarak devlet idaresi üzerine bir dizi yayımlama girişimini (tamamlanmamış ve bölük pörçük) hatırlatıyor.⁽¹⁾ (Öngörülen projenin ilk ve tek kitabı 1862'de basıldı.)⁽²⁾ Cenova Komünü'nün finans meselesi Sieveking⁽³⁾ tarafından, Venedik'inkiler ise Besta, Cessi ve Luzzatto tarafından incelendi.⁽⁴⁾

Barbadoro bugün Floransa'nın mali sistemi üzerine yazmaktadır. Kronolojik bir şekilde, Atina Dükü'nün "sinyorluğu" ardından Monte'nin kuruluşuna dek geri gitmektedir.⁽⁵⁾ Konular arasında doğrudan vergi ve kamu borcu incelemesi de vardır; diğer bir deyişle, Komün'ün

iktisadi yapısındaki temel unsurlar (Barbadoro'nun konuyu dolaylı vergi incelemesiyle tamamlayacağı anlaşılıyor).

İlk vergilendirme biçimi: “Şömine vergisi”; hâlâ daha feodal vergi sistemlerinden izler taşımaktadır ve imparatorluğa ait hakları devralan komün otonomisinin kullanılmasına dair elle dokunulur bir işareti temsil etmektedir. Daha incelikli bir vergilendirme biçimi: “Matrah”; vatandaşın katkı kapasitesinin takdirine dayalı bir sistem.

Gelirlerin ana kaynağı olarak doğrudan vergilendirme sistemi, zenginliğin sahibi olan ve bu nedenle mali yükü vergilendirilmiş tüketim aracılığıyla halka yüklemek isteyen egemen sınıfın çıkarlarıyla çelişmişti. O dönemde ilk kamu borcu formu belirdi. Varlıklı kişiler bir yandan hazinenin ihtiyaçlarını karşılayacak borçlar ve avanslar verirken bir yandan da satış vergileri aracılığıyla kendilerini garanti altına aldılar. Siyasal mücadele, “matrah” vergiler ile satış vergileri arasında gidip gelen bir salınımla belirlendi. Komün, yabancıların sinyorluğu (Calabria Dükü ve Atina Dükü) ile yönetilirken “matrah” vergi öne çıktı, diğer zamanlarda ise (1315'teki gibi) “matrah” vergi şehirde kabul görmedi. Sinyorluk rejimi toplumsal sınıfların çıkarlarının üzerinde durarak (ama aslında, Panella'ya göre, “varlıklı sınıfların aşırı iktidarını halkın sınırlandırmasını sağlayacak biçimde toplumsal sınıflar arasında belli bir dengeyi temsil ederek”) bölüşümde, adalet ilkesine sadık kalabildi ve hatta Medici Prensiği'nin kurulup oligarşinin azalmaya başladığı 1427'de gayrimenkul vergisi sisteminin kurulmasıyla doğrudan vergilendirme sistemini de geliştirebildi.

Barbadoro'nun kitabı komün burjuvazisinin iktisadi-korporatif evreyi nasıl aşmadığını -diğer bir deyişle “yönetilenlerin uzlaşısına” dayalı, ilerlemeye muktedir bir devleti nasıl yaratamadığını- göstermesi bakımından vazgeçilmezdir. Devlet, bir komünal cumhuriyet olarak değil, sadece bir prenslik olarak geliştirilebilir.

Bu kitap, ayrıca yayıncı savaşların -başka deyişle, burjuvazinin hareket özgürlüğünü ve daha geniş bir piyasayı garanti altına almanın- bir sonucu olarak gelişen kamu borcunun önemi üzerine çalışmak için de ilgi çekicidir. (Bu, Marx'ın *Kapital*'de kamu borcunun işlevi ve önemi üzerine söylemek zorunda kaldığı şey ile karşılaştırılmazdır.)⁽⁶⁾ Kamu borcunun sonuçları da ilginçtir: Varlıklı sınıf borç vererek mali yükün büyük kısmını halkın üzerine yıkmaya yöntemini bulduğunu düşünmüştür fakat aslında komünün ödeme aczi nedeniyle kendini cezalandırmış

ve bunun üzerine gelen iktisadi krizle birlikte durum daha da kötüleşmiş, ülkenin finansal sorunlarına tuz biber ekilmiştir. Bu durum telafi edilemez hale getirilmiş borçların konsolidasyonuna yol açmış (kalıcı kazanç [ve faiz oranlarının düşüşü]) ve ayrıca Atina Dükü'nün kovulması ve "sıradan" halkın iktidara gelmesiyle birlikte Monte'nin kurulmasını sağlamıştır.

Madde 14. *İtalyan Aydınlarının Uluslararası İşlevi. Monsenyör Della Casa.* Kasım 1930 tarihli *La Critica*'da yayımlanan "La lirica del Cinquecento" adlı çalışmasında Croce, *Galateo* üzerine şöyle yazar: "İçindeki hiçbir şey sıkıcı ve akademik değildir. Kitap, toplumsal etkileşimde nasıl iyi huylu olunabileceği üzerine itiraz götürmez talimatlar vermektedir. Bu kitap, on altıncı yüzyıl İtalya'sının modern dünyaya armağan ettiği yaratıcı kitaplardan biridir" (s. 410).⁽¹⁾ Bunun "modern dünya"ya armağan edilmiş "yaratıcı" bir kitap olduğunu söylemek doğru mu? Hangisi "modern dünya"nın "yaratıcısı" payesini daha çok hak etmektedir: Della Casa ve Castiglione mi yoksa Leon Battista Alberti mi?⁽²⁾ Saray mensupları arasındaki ilişkileri kendilerine dert edenler mi yoksa sivil toplum içindeki burjuva tipinin gelişimine yönelik tavsiyeler verenler mi? Ne olursa olsun, bu tartışmada Della Casa dikkate alınmalıdır; onu salt "sıkıcı ve akademik" olarak nitelememek kesinlikle doğrudur. (Fakat bu "modern dünya" bakışı, Della Casa ile modern dünya arasında -yaratıcı bir ilişkiden ziyade- bir "ayrışma"yı ima etmez mi?)

Della Casa başka önemsiz siyasal eserler, söylevler ve Latince *De officiis inter potentiores et tenuiores amicos* adında kısa bir inceleme de üretmiştir. Bu sonuncusu "nüfuzlu adamlarla onların daha düşük mevkideki dostları arasındaki, bir geçim kaynağına ve terfilere duydukları ihtiyaç nedeniyle saray mensubu olarak hizmet verenlerle onlara işverenler arasındaki ilişkilere dairdir. Della Casa bu ilişkiyi doğru biçimde faydacı olarak niteler ve resmi bir yasayla belirlenen bir bağa dönüştürmeyi amaçlamaz; aksine her iki tarafın da bu tür bir ilişkiyi kabullenip o ilişkiye bir tür parlak nezaket unsuru katmalarını ister; bunun için her iki tarafa da kendi konumlarının gerçeklerini ve bu konumların gerektirdiği incelikleri anlatır."⁽³⁾

Madde 15. *Ansiklopedik Kavramlar.* "İnsanların zekâ dediği şey, çoğunlukla temel doğruların aleyhine ikincil doğruları kavrama yetene-

ğinden fazlası değildir.” “Bizi insanlara dair umutsuzluğa en fazla sürükleyen şey manasızlıktır.” (Ugo Bernasconi’nin Ağustos 1930 tarihli Pègaso’daki iki aforizması: “Parole alla buona gente.”)⁽¹⁾

Bu zekâ türüne kendine özgü bir şekilde “yetenek” de denir ve bu, bağımsız olmayı isteme ve başka birinin otoritesini kabul etmeme gösterişiyle sürdürülen [apaçık] yüzeysel polemik türüdür ve buna bağlı olarak bütün bir kısmı ve ikincil doğrular serisini içeren itirazlarla temel doğrulara karşı çıkma çabasını sergiler.

“Manasızlık”, çoğunlukla fiyakalı ciddiyet acemiliğiyle ortaya çıkar. Hiç şüphesiz bazı aydınlar ve kadınlara “anlamsızlık” olarak atfedilen şey -örneğin siyasette- acemilik ve dar görüşlü taşralıktan başka bir şey değildir.

Madde 16. Peder Bresciani’nin Soyusu. İtalyan Ulusal Kültürü. Ugo Ojetti’nin “Lettera a Umberto Fracchia sulla critica” (Pègaso, Ağustos 1939) adlı makalesinde⁽¹⁾ bahsetmeye değer iki tespit vardır. (i) Ojetti, Thibaudet’in eleştirelliği üç kategoriye ayırdığını hatırlatır: Profesyonel eleştirmenler, bizzat yazarlar ve “honnêtes gens”⁽²⁾; yani, nihai aşamada edebi değerlerin menkul kıymetler piyasası olan kamuoyu, zira Fransa’da edebiyattaki iniş çıkışları takip eden geniş bir dikkatli kamuoyu vardır. İtalya’daki eksik şey, kamuoyundan gelmesi gereken eleştirelliktir: “Onun [yazarın] ulusal önemde bir görev ifa ettiğine ve en iyi yazarlar nezdinde tarihsel bir görevi yerine getirdiğine dair bir kanı ya da isterseniz yanılısama deyin, yoktur. Zira senin de [Fracchia] söylediğin gibi, ‘geçen her yıl ve her gün aynen kendi edebiyatına sahiptir; hep böyle olmuştur, hep böyle olacaktır ve bugün hâlihazırda olanı yarın için de beklemek ya da sezmek veya istemek absürttür. Her bir yüzyıl, bir yüzyılın her bir kısmı hep kendine ait eserler çıkarmıştır. Hiç şüphesiz her bir çağ kendine ait eserlerin önemini, büyüklüğünü, değerini ve taşıdığı nitelikleri abartmaya yönelmiştir.’ Doğru fakat İtalya için geçerli değil.” (Fracchia, Gioachino Volpe’nin Akademide ödül dağıtılan bir toplantıda yaptığı konuşmanın arkasından bir makale yazdı. Volpe demişti ki: “Büyük resimler, tarihsel çalışmalar ya da romanlar çıkmıyor. Yakından bakanlar ise bugünün edebiyatındaki gizli güçleri, daha yükseğe tırmanma isteğini ve birtakım iyi ve gelecek vaat eden başarıları görecektir.”⁽³⁾ Volpe’nin konuşmasına dair tam referansı başka bir notta vereceğim.)⁽⁴⁾

(ii) Ojetti'nin diğer bahse değer tespiti ise şöyle: "Geçmişteki edebiyatımızda yani klasiklerimizdeki eksik yan popülerliktir. Bu doğru: İngiliz ve Fransız eleştireliliğinde genellikle yaşayan yazarlarla klasikler arasında karşılaştırmalar yapıldığını görürüz." Bu tespit, günümüz İtalyan kültürünün tarihsel olarak değerlendirilmesi açısından temel önemdedir. Geçmiş, bugünün içinde yaşamaz, bugünün zaruri bir parçası değildir; diğer bir deyişle, ulusal kültürümüzün tarihi, süreklilik ve birlikten yoksundur. Bu sürekliliğin ve birliğin bahsi, retorik ve propaganda ya yöneliktir. Bu bahis, yapay bir şekilde bir şeyler yaratmak istendiğinde pratik bir eylem olsa da meydana gelmiş bir gerçeklik değildir. Edebiyatı da dâhil olmak üzere tüm geçmiş, hayatın değil skolastik kültürün bir unsuru olarak görülür. O halde bu, ulusal hislerin geçmişin bir modeli olduğu anlamına gelir. Hiç şüphesiz, şekillendirici bir evrede bu söylenebilir çünkü edebiyat hiçbir zaman ulusal bir fenomen olmamıştır aksine "kozmpolit" bir fenomen olagelmıştır.

Karşılaştırma: Defter 23, Madde 57.

Madde 17. *Popüler Edebiyat. Dedektif Romanı*. Krş. Aldo Sorani, "Conan Doyle e la fortuna del romanzo poliziesco", *Pègaso*, Ağustos 1930.⁽¹⁾ Bu tarz edebiyata ve bu edebiyatın büründüğü farklı biçimlere dair oldukça ilgi çekici bir makale. Ne var ki, Sorani'nin Chesterton ve dedektifi Peder Brown ile ilgili tartışması, Chesterton hikâyelerinin genel atmosferinin bir parçası olan -ve bence gerekli de bir unsuru olan; çünkü hiç şüphesiz kusursuz bir şekilde uygulandıklarında (her zaman görül-meyen bir durum) Chesterton'un dedektif hikâyelerini yücelten sanatsal bir unsurdur- karikatür dokunuşunu hesaba katmakta başarısız kalıyor. Makalesinde Sorani dedektif romanının teknik yanlarını geliştirmek için -özellikle Anglo-Sakson ve başka önemli yazarlar tarafından sergilenen çeşitli girişimlere değiniyor. Bu konudaki prototip, iki [temel] karakteristiğe sahip Sherlock Holmes'tur: Bilim adamı-dedektif ve psikolog. Yazarlar bu iki karakteristikten birini ya da aynı anda ikisini birden geliştirmeye çabalarlar. Chesterton, Peder Brown'un (Conan Doyle'un Protestan "bilimciliğine" karşı Romalı bir Katolik "dinsel" edebiyatın kahramanı haline gelen; Sorani'nin bahsetmeyi unuttuğu bir başka kültürel unsur) tümevarım ve tümdengelim oyunları ile birlikte psikolojiye odaklanır.⁽²⁾ Chesterton'un şair-dedektif tiplemesi Gabriel

Gale ile bu doğrultuda daha da ileri gittiği ise açıktır.⁽³⁾

Sorani, dedektif romanının toplumun her katmanında kazandığı beklendenmedik başarının bir resmini çiziyor ve bunun ardındaki sebepleri belirlemeye çalışıyor. Ona göre, bu başarı mekanik doğaya ve modern hayatın standartlaştırılmasına karşı bir isyanın ifadesi ve gündelik varoluşun sıradanlığından kaçmanın bir yoludur. Elbette, bu açıklama şövalye şiirinden (Don Kişot da aslında gündelik varoluşun sıradanlığından kaçmaya çalışmıyor mu?) çeşitli dizi roman türlerine kadar tüm popüler edebiyat biçimlerine uyarlanabilir. Ne olursa olsun, Sorani'nin makalesi popüler edebiyatın bu dalı üzerine çok daha organik bir çalışma zamanı geldiğinde vazgeçilmez [olacaktır].

Soru: Neden dedektif edebiyatı bu kadar çok okunuyor? Bu, çok daha kapsamlı bir konunun bir parçasıdır: Neden sanatsal olmayan edebiyat çok okunuyor? Hiç şüphesiz pratik (ahlâki ve siyasi) sebeplerle çok okunuyor ve bu genel geçer cevap, aynı zamanda en doğru cevaptır. Peki ama sanatsal edebiyat da pratik-siyasal ve ahlâki sebeplerle elden ele dolaşmıyor mu ve sanatsal sebepler sadece dolaylı sebepler değil mi? Gerçekte, kişi bir kitabı pratik dürtülerle okur ve bazı kitapları sanatsal sebeplerle yeniden okur: Estetik duygu hiçbir zaman ilk okumada ortaya çıkmaz. Aynı şey, estetik duyguların izleyicinin dikkatinin çok küçük bir “yüzdesini” oluşturduğu tiyatro için de geçerlidir çünkü tiyatrodaki birçoğu entelektüel bir düzenle değil “seksi cazibe” gibi fizyolojik bir düzen içinde sunulan diğer unsurlar ön plandadır. Diğer durumlarda, tiyatrodaki estetik duygu edebi eserden değil oyuncuların yorumundan kaynaklanır. Bu durumlarda, edebi eser “zor” değil “basit” ve “popüler” olmalıdır, öyle ki tasvir edilen tutkular dibine kadar insani ve tamamıyla tanıdık (öç, anne sevgisi vs.) ve burada da analiz karmaşık hale gelmektedir. Büyük oyuncular *Morte civile*, *Les Crochets du père Martin* gibi oyunlarda karmaşık psikolojik örgülere sahip oyunlardan daha büyük alkış almışlardır; ilk örneklerde alkış vasıfsızken ikinci örneklerde normalde yuhalanacak bir eseri halka sevdiren oyuncuya işaret etmeyi amaçlar ve soğuktur.⁽⁴⁾

Karşılaştırma: Defter 21, Madde 13.

Madde 18. *Peder Bresciani'nin Soyu. Yazarların Ulusal Heyecanı*. Ugo Ojetti'nin Eylül 1930 tarihli *Pègaso*'da yayımlanan “Lettera a Piero Pa-

rini sugli scrittori sedentari” makalesinden:

Eserlerini (sadece kol gücünü değil) yeryüzünün dört bir yanına yaymış ve Melbourne'dan Rio'ya, San Francisco'dan Marsilya'ya, Lima'dan Tunus'a her yerde kendi kalabalık yerleşimlerini kurmuş biz İtalyanlar nasıl olur da; nasıl olur da kendi adetlerimizin ve bilincimizin içinde yaşadığımız, mücadele ettiğimiz, acı çektiğimiz ve kimi zaman baskın bile geldiğimiz şu yabancıların bilincine ve adetlerine karşılık sergilendiği romanlara sahip olmayız? En alttan en üste dek dünyanın her köşesinde İtalyanlar yaşıyor: Vasıfsız işçiler ya da bankerler, madenciler veya doktorlar, garsonlar ya da mühendisler, inşaatçılar ya da tüccarlar. Bizim en incelikli edebiyatımız bunlara burun kıvırıyor. Eğer kişiler arası keskinleştirilmiş bir zıtlığın olmadığı hiçbir roman veya oyun yoksa, iki ırk arasındaki hangi zıtlık bundan daha derin ve somut olabilir ki; ve (köklü adetler ve ritüeller bakımından) daha eski, daha zengin olanının yurdundan sürülmüş ve kendi enerjisi ve direnişi dışında bir destek olmaksızın yaşamak zorunda bırakılmış olması da cabası.⁽¹⁾

Yurtdışındaki İtalyanları anlatan bir kitap yoktur fakat yabancılar hakkında da yoktur (gazetecilik literatürü dışında).

Karşılaştırma: Defter 23, Madde 58.

Madde 19. *Ansiklopedik Kavramlar. Doğru ya da Siyasette Doğruyu Söylemek Üzerine.* Bazı çevrelerde yalan söylemenin, gerçek fikirleri ve hedefleri ustaca gizlemeyi bilmenin, insanları gerçekte inanmayı istediklerinin tam zıddına inandırmayı bilmenin, siyaset sanatının özü olduğuna dair çok yaygın bir görüş (bu görüşün yaygınlığı bu çevrelerdeki siyasal ve kültürel ortamın da göstergesidir) vardır. Bu görüş öyle köklü ve yaygındır ki insanlar doğru söylemenin gerekliliğine inanmamaktadırlar. Dışarıda İtalyanlar genellikle yapmacıklık ve örtbas etme ustaları olarak bilinirler. Şu Yahudi anekdotunu hatırlayın: “Nereye gidiyorsun?” diye sorar Isaac, Benjamin’e. “Krakow’a”, der Benjamin. “Çok yalancısın. Sırf aslında Lemberg’e gittiğini düşüneyim diye Krakow’a gittiğini söylüyorsun. Ama biliyorum ki gerçekte Krakow’a gidiyorsun. Yalan söylemenin ne gereği var o zaman?”⁽¹⁾ Siyasette, birçoklarına göre yalan söylemek anlamına gelmeyecek biçimde tedbirli ol-

maktan bahsedilebilir; kitle siyasetinde ise doğruları söylemek tam olarak siyasal bir gerekliliktir.

Madde 20. Dilbilim Sorunları. *Giulio Bertoni.* Natalino Sapegno'nun Eylül 1930 tarihli *Pègaso*'da yayımlanan *Linguaggio e poesia* (Rieti: Bibliotheca, 1930, 5 liret) incelemesi, insanı hayretler içinde bırakıyor.⁽¹⁾ Sapegno, Bertoni'nin teorisinin -yani, yeni dilbilimin "şairane kelimeleri işlevsel kelimelerden ayıran incelikli bir analiz olduğu"- orijinal olmadığını asla fark etmiyor. Aslında, bu konu aynen dillerin güzel ve çirkin, medeni ya da yabani, şiirsel ya da nesre yatkın şeklinde bölünmeleri gibi kelimeleri "çirkin" ve güzel", şairane ve şairane olmayan ya da gayri şairane gibi ayrımlara tabi tutan çok eski bir retorik ve aşırı detaycı konseptin ürünüdür. Bertoni, dilbilime eski önyargılardan başka bir katkıda bulunmaz ve bu budalalıkların Croce ile öğrencilerinin onayını almış olması da ayrıca rahatsız edicidir.⁽²⁾ Kelimeler edebi eserden çıkarıldığında ve soyutlandığında ne anlama gelirler? Artık estetik değil bir kültür tarihi unsuruna dönüşürler ve dilbilimci de bunları bu şekilde işler. Peki Bertoni "dillerin fiziksel ve toplumsal bir olgu olarak nütüralist analizini" nasıl meşrulaştırıyor? Fiziksel bir olgu olarak mı? Bu ne anlama geliyor? İnsanların sadece siyasal tarih unsuru olarak değil aynı zamanda biyolojik bir olgu olarak da araştırılması gerektiği anlamına mı? Başka ne anlama geliyor? Michelangelo'nun *Musa'nın Hükümü*'nü yontarken ne kadar mekanik gayret sarf ettiğini analiz etmeye degeceği anlamına mı?

Bu Crocecilerin tüm bunlara kayıtsız yaklaşması olacak iş değil ve Bertoni'nin bu alanda ne büyük karmaşa yarattığını da gösteriyor. Sapegno, aslında Bertoni'nin incelemesinin (tek başlarına yalıtılmış kelimelerin güzelliğine dair; sanki en "çok kullanılmış ve otomatikleştirilmiş" kelime somut sanat eserinde en taze ve el değmemiş basitliğini yeniden kazanmıyormuş gibi) "zor ve hassas olduğunu ve daha gereksiz olmadığını" yazar. "Bu nedenle, dilbilim az ya da çok sabit ve güvenilir yasalar keşfetmeyi hedefleyerek bir dil biliminden çok daha iyi bir şey olma yolunda ilerleyecektir. Belli olgulara ve bu olguların ruhani anlamına odaklanmış dil tarihine dönüşecektir." Ve devam ediyor: "[Bertoni'nin] bu argümanının özü, herkesin görebileceği gibi, canlı ve bereketli bir Crocecî estetik konseptidir. Bertoni'nin orijinalliği ise konsepti bizzat Croce'nin işaret ettiği veya niyet ettiği fakat bir türlü derinle-

mesine ve kasten ilerlemediği somut bir yönde geliştirmiş ve zenginleştirmiş olmasında yatar.” Bertoni, “Croceci düşünceyi yeniden canlandırır” ve hatta zenginleştirirse ve Croce bizzat kendini Bertoni ile tanır, o zaman bizzat Croce’nin yeniden değerlendirilmesi ve düzeltilmesi gerektiğini söylemek gerekecektir. Bana öyle geliyor ki, Croce, Bertoni’ye sadece konuya derinlemesine dalmadığı için ve “didaktik” sebeplerle fazla hoşgörülü yaklaşmaktadır.

Belli açılardan, Bertoni’nin araştırması, kısmen belli etimolojik sistemlere bir dönüştür: “sol quia solus est” cümlesi, kendi içinde uçsuz bucaksız gökyüzündeki “tek başınlık” anlamını barındırır. “Apulia’da yusufluğun kanatlarıyla bir haç biçiminde görünmesine *la morte* [ölüm, ç.n.] adının verilmesi ne güzeldir”. Carlo Dossi’nin eserlerinden birinde kelimelerin oluşum hikâyesini anlatan öğretmeni hatırlayın: “Başlangıçta bir meyve düştü, “*pum!*” sesi çıkararak ve buradan “*pomo*” kelimesi türedi. “Ya bir armut düşseydi ne olacaktı” diye soruyor genç Dossi.⁽³⁾

Madde 21. İtalyan Aydınlarının Kozmopolit İşlevi. Croce’nin *Storia dell’età barocca*’da dikkati çektiği on yedinci yüzyıl politik yazarları ve ahlâkçıları üzerine krş. Domenico Petrini, “Politici e moralisti del Seicento”, (Ağustos 1930 tarihli *Pègaso*’da). Yazı, aynı isme sahip bir kitap hakkındadır: *Politici e moralisti del Seicento*, (Strada, Zuccolo, Settala, Accetto, Brignole Sale, Malvezzi), ed. Benedetto Croce ve Santino Caramella, Bari: Laterza, 1930, 25 lîret (“Scrittori d’Italia” dizisi içerisinde).⁽¹⁾

Madde 22. İngilizler ve Din. *Civiltà Cattolica*’daki [4 Ocak 1930 tarihli] “L’opera della grazia in una recente conversione dall’anglicanismo” adlı makalede⁽¹⁾ Vernon Johnson’a ait *One Lord, One Faith* (Londra, Sheed and Ward, 1929; örnek olan kişi, Johnson’dır) adlı kitaptan şu alıntıya rastladım: “Ortalama bir İngiliz’in, dinindeki herhangi bir otoriteyi sorguladığı nadiren görülür. İngiliz, ister Anglo-Katolik, ister Broad isterse de Evanjelik olsun, içinde yetiştirildiği İngiltere Kilisesi öğretisini kabullenir ve o öğretiyi onun ihtiyaçlarını karşılayamayınca ya da kendi kişisel görüşleriyle çelişinceye kadar takip eder. Daha sonra gerçekten dürüst ve samimi davranarak ve inandığından fazlasını sergilemekten uzak durarak kabullenmediği her şeyden uzak durur ve kendine ait kişisel bir din yaratır.”⁽²⁾ *Civiltà Cattolica* yazarı muhtemelen alın-

ulayarak şöyle devam ediyor: “O [ortalama İngiliz], dini Tanrı ile ruh arasındaki fazla özel bir mesele olarak görür; bu yaklaşım sonucunda herhangi bir otoritenin müdahalesine karşı fazlasıyla ihtiyatlı, çekingen ve isteksiz yaklaşır. Sonuç olarak, zihinlerindeki şüpheden giderek daha fazla faydalanan çok sayıda insan belirmiştir: Kutsal kitaplara gerçekten inanmalı mı, Hristiyanlık bütün dünya için zorunlu mu, İsa’nın doktrininin gerçekte ne olduğunu kesin olarak bilmek mümkün mü? Dolayısıyla, İsa Mesih’in aslında Tanrı olduğunu kabullenmekte zorlanırlar.”⁽³⁾ Devam ediyor: “Hepsinden önemlisi [İngiliz’in Roma Kilisesi’ne dönüşündeki zorluklar]: Her İngiliz’in içindeki bağımsızlık sevdasıdır. O, ister dinden gelsin isterse bir yabancidan, hiçbir müdahaleyi kabul etmez. Onda doğuştan, bilinçaltında yerleşmiş şey, ulusal bağımsızlığın ve dinsel bağımsızlığın bir arada yürümesi gerektiği içgüdüdür. İngiltere, ona göre, asla İtalyan-idaresindeki bir kiliseyi kabul etmeyecektir.”⁽⁴⁾

Madde 23. Geçmiş ve Bugün. Konkordato Sonrası Katolikler. Kardinaler Kolejindeki Noel kutlamalarına Papa’nın yanıtı oldukça önemli. Bu yanıt, 4 Ocak 1930 tarihli *Civiltà Cattolica*’da yayımlandı.⁽¹⁾ 18 Ocak tarihli *Civiltà Cattolica* uzlaşma ile konkordatonun bölünemez ve ayrılmaz olduğunu ve “ya her ikisinin ayakta kalacağını ya da yine her ikisinin yok olacağını” tekrarlayan *Quinquagesimo ante anno* (XI. Pius’un rahiplikteki ellinci yılına ithafen) papalık genelgesini yayımladı.⁽²⁾ Papa’nın tekrar ettiği bu tespit, büyük önem arz etmektedir: Belki de bu görüş, sadece iki sözleşmenin birlikte sonuçlandırıldığı İtalyan hükümetine yönelik değil aynı zamanda bir hükümet değişimine karşı güvence olsun diye belirtilmiş ve vurgulanmıştır. İşin zorluğu, uzlaşmanın çökmesi durumunda Papa’nın uzlaşma sözleşmesi gereğince İtalya Devleti’nden almış olacağı parayı geri ödemek zorunda kalacağı gerçeğinde yatmaktadır. Böyle bir durumda Garantiler Yasası’na dayalı olarak edilecek bir itirazın hiçbir anlamı kalmamaktadır.⁽³⁾ Devletin Garanti Yasası’nın ardından Vatikan’a tahsis ettiği paranın miktarının bütçede nasıl yer aldığı incelenmelidir zira yasanın hayata geçmesinden itibaren beş yıl içinde Vatikan’ın para alımını reddetmesi halinde, devletin yükümlülükten kurtulacağını ifade eden bir madde vardı.

Madde 24. Ansiklopedik Kavramlar. Sivil Toplum. Hegel'in anladığı ve bu notlarda sıkça kullanıldığı anlamda (yani, bir toplumsal grubun toplumun bütünü üzerindeki siyasal ve kültürel hegemonyası anlamında; devletin etik içeriği olarak) sivil toplum kavramı, Katoliklerin ona attığı anlamdan ayırt edilmelidir. Katoliklere göre sivil toplum; aile toplumunun ya da kilise toplumunun karşısındaki siyasal toplum ya da devlettir. Eğitimle ilgili genelgesinde (*Civiltà Cattolica*, 1 Şubat 1930)⁽¹⁾ XI. Pius şöyle diyor:

Bugün, insanoglunun içinde doğduğu birbirlerinden farklı ve Tanrı tarafından uyum içinde birleştirilmiş üç *zaruri* toplum vardır: İlk ikisi doğal düzene ait olan aile toplumu ve sivil toplum; üçüncüsü ise doğaüstü düzene ait Kilisedir. İlk başta Tanrı tarafından soy yaratımı ve oluşumu amaçları doğrultusunda kurulmuş aile gelir. Bu nedenle doğada önceliğe sahiptir ve sivil toplum üzerinde hak iddia edebilir. Ne var ki, aile kusurlu bir toplumdur çünkü kendi tam gelişimi için tüm araçlara sahip değildir. Sivil toplum ise, toplumun dünyevi refahı amacına yönelik tüm araçlara sahip olduğu için kusursuz bir toplumdur. Bu nedenle yani ortak çıkarlar adına, kendi uygun dünyevi kusursuzluğunu tam olarak sivil toplum içerisinde bulan aile üzerinde söz hakkına sahiptir. İnsanın doğduğunda vaftiz yoluyla ilahi inayet hayatına geçiş yaptığı üçüncü toplum ise Kilisedir. Kilise, bir doğaüstü düzen ve evrensel kapsam toplumdur. Kusursuz bir toplumdur çünkü insanoglunun ebedi kurtuluşu şeklindeki amacı için gereken tüm araçlara sahiptir, bu nedenle de kendi alanında en üstün olanıdır.⁽²⁾

Katolisizm için Hegelci dildeki “sivil toplum”, “zaruri” değildir; yani o tamamen tarihsel ve rastlantısaldır. Katolik dünya görüşünde devlet, tek başına Kilisedir ve o evrensel ve doğaüstü bir devlettir: Ortaçağ dünya görüşü teoride tümüyle korunmuştur.

Madde 25. Geçmiş ve Bugün. Papa'nın eğitim üzerine genelgesi (1 Şubat 1930 tarihli *Civiltà Cattolica*'da yayımlandı)⁽¹⁾: Genelgenin alevlendirdiği tartışmalar, teoride ve pratikte yarattığı problemler. (Bu, okulaşmaya ya da ulusal kültür veya kültür mücadelesi probleminin eğitimle ilgili olan yanına dair daha kapsamlı bir konunun bir parçasıdır.)

Madde 26. *Peder Bresciani'nin Soyu. Pirandello.* Pirandello, hiçbir şekilde bu yazarlar kategorisine ait değildir. Onu buraya edebi kültür notlarını bir araya getirmek için alıyorum. Pirandello'nun, oyunlarını özetlemeyi bile beceremeyen ve kamuoyunun bir kısmının öfkesini fişekleyen eleştirmenlerin saldırısına uğradığı savaş döneminde yazdığım tüm notları kullanarak onun hakkında özel bir makale yazmalıyım.⁽¹⁾ (*L'in-nesto*'nun ilk gösteriminin ardından Torino gazetelerinde çıkan yorumları ve Nino Berrini'nin benim yanımdaki güçlere katılma önerilerini hatırlayın.)⁽²⁾ Torinolu genç Katoliklerin ikinci gösterim esnasındaki düşmanca tavırları nedeniyle *Liola*'nın repertuvardan çıkarılışını anımsayın.⁽³⁾ Krş. 5 Nisan 1930 tarihli *Civiltà Cattolica*'daki "Lazzaro ossia un mito di Luigi Pirandello" makalesi.⁽⁴⁾

Pirandello'nun önemi, bana göre, sanatsal yönünden ziyade entelektüel ve ahlâki -yani kültürel- yönünden kaynaklanmaktadır. O, halk kültürü içine "gerçeğin nesnelliğini" Aristotelesçi-Katolik algı yoluyla kavramaya karşı çıkarak modern felsefenin "diyalektiğini" yerleştirdi. Bunu tiyatrodaki yapılabilecek biçimiyle ve bizzat Pirandello'nun yetkinliği çerçevesinde yaptı: Nesnelliğin bu diyalektik algılanışı halkın gözünde kabul edilebilirdir, zira bunun için istisnai karakterler kullanılmıştır. Yani ortak akıl ve iyi niyetin karşısına paradoksal bir mücadeledenin romantik kalitesi yerleştirilmiştir. Peki bunun tersi mümkün müydü? Pirandello'nun oyunlarını salt "felsefi diyaloglar" gibi gösteren şey sadece budur. Hatta, bunlar bir dereceye kadar hâlâ "felsefi diyaloglar" karakterine sahiptir çünkü ana karakterler sıklıkla gerçekliği algılamayan yeni yolunu "açıklamak ve meşrulaştırmak" durumundadırlar. Yani sıra, bizzat Pirandello gerçek bir tekbenciliğe saplanır zira eserlerindeki "diyalektik", diyalektik olmaktan çok sofistikedir.

Madde 27. *Peder Bresciani'nin Soyu. Süper Şehir ve Süper Ülke.* 16 Kasım 1930 tarihli *L'Italia Letteraria*'daki Massimo Bontempelli'nin G. B. Angioletti'ye yazdığı açık mektuba ("Il Novecentismo è vivo è morto?") bakınız. Mektupta Angioletti'nin bir açıklaması da mevcuttur.⁽¹⁾ Bontempelli, bu mektubu İtalyan Kraliyet Akademisine seçilmesinin hemen akabinde yazdı ve mektuptaki her bir kelime yazarın düşmanlarının -Malaparte ve *Italiano* grubu- "hapı yutmasını" sağladığını söyleyebilmekten aldığı zevki yansıtmaktadır.⁽²⁾ Bontempelli'ye göre, bu süper ülkeye karşı süper şehir polemiği cahilce ve küçültücü fikirlerden türe-

miştir ve bu görüş Malaparte'nin savaş sonrası dönem boyunca sergilediği toplumsal tırmanışı görenler için kabul edilebilirdir. Bu, kendilerini Bontempelli, Alvaro gibi *Il Mondo*⁽³⁾ yazarlarının “kadir bilmez reketi”nden etkilenmiş gören ve direnişlerine ideolojik-sanatsal-kültürel bir somutluk kazandırmak isteyen küçük bir grup “ortodoks” yazarın savaşıydı. Her iki tarafın da içi boş. Angioletti'nin açıklaması Bontempelli'nin mektubundan daha da boş.

Madde 28. Popüler Edebiyat. 9 Kasım 1930 tarihli *L'Italia Letteraria*, Filippo Burzio'nun Dumas'ın *Üç Silahşorlar* romanı üzerine yazdığı makaleden (22 Ekim tarihli *La Stampa*'da) bazı bölümleri yayımladı.⁽⁴⁾ Burzio, üç silahşorları, Don Kişot ve Orlando Furioso gibi çok başarılı macera söylencesi kişilikleri olarak;

yani, modern yaşamdan ciddi bir şekilde ve hızla kaybolan insan doğasının zaruri bir kısmı olarak görüyor. Varoluş giderek daha akılcı ve organize, toplumsal disiplin daha katı ve bireylere verilen görevler daha net ve öngörülebilir oldukça aynı oranda macera seviyesi de düşecektir. Aynen özel mülkiyeti çevreleyen sınırlayıcı duvarların orta yerinde kalan ortak koruluklar gibi... Taylorizm iyi bir şeydir ve insanoğlu, uyum sağlayabilen bir hayvandır fakat kim bilir belki de onun mekanikleşmesinin bir sınırı vardır. Bana Batı'nın endişesinin altında yatan sebepler sorulacak olsa, hiç tereddütsüz şöyle cevapladım: İncanın azalması ve maceracılığın ölmesi... Taylorizm mi kazanacak Silahşorlar mı? Bu başka bir konu ve otuz yıl önce kesin gibi görünen yanıtını havada bıraksak daha iyi olur. Eğer mevcut uygarlık çökmezse bu ikisinin ilginç karışımına tanıklık edebiliriz.

Sorun şu: İnsanlığın içinde daima hayatları Taylorize edilmiş bir kısım oldu ve bu insanlar mevcut düzenin kendilerine çarpan binalarından -hayaller ve rüyalar yoluyla- kaçmaya çalıştılar. İnsanlık tarafından kolektif bir şekilde yaratılmış en büyük macera, en büyük “ütopya”: Din. Bu, dünyevi dünyadan kaçışın bir yolu değil mi? Bu, Marx'ın “halkın afyonu” derken kastettiği şey değil mi? Bugün problem, hayatın rasyonelizasyonunun orta sınıfları ve aydın sınıflarını şimdiye dek hiç olmadığı kadar tehdit etmesi olgusuyla -bunun sonucunda doğan endişeler, yakarılar ve şeytan çıkarmalar- daha da sarpa sarmaktadır. Bununla birlikte bu, en az dinler kadar eski bir fenomendir. “Halkın afyonu”

olarak popüler edebiyat: Bu konuya başka bir defterde *Monte Kristo Kontu*'yla ilişkili olarak değinilmişti.⁽²⁾

Karşılaştırma: Defter 21, Madde 13.

Madde 29. Peder Bresciani'nin Soyu. İtalya'da kültür konseptinin salt kitabı olması kayda değer bir durumdur: Edebiyat dergileri kitaplarla ya da kitap yazarlarıyla ilgilenir. Kolektif hayat izlenimleri, düşünme yolları, “dönemin havası”, geleneklerde meydana gelen değişimler üzerine bir şeyler okumak imkânsızdır. İtalyan edebiyatıyla diğer edebiyatlar arasındaki fark şudur: İtalya'da anı yazarı yoktur; biyografi ve otobiyografi yazarı çok azdır. Yaşayan insanlara, kişisel deneyimlere ilgi gösterilmez. (Ugo Ojetti'nin *Cose viste* eseri, Ojetti'nin *Corriere della sera* -yani, yazarları tekrardan daha iyi anlatan ve onların ününü pekiştiren edebiyat yayını- editörü olduktan sonra herkesin konuşmaya başladığı büyük şaheser değil mi? En azından, yıllar önce okuduğum “Cose viste”ye bakacak olursak, yazarın büyük oranda yazarlardan bahsettiğini görebiliriz. Bu araştırılabilir.)⁽¹⁾ Bu, İtalyan aydınlarının ulusal-halkçı gerçeklikten kopukluğunun başka bir işaretidir.

Prezzolini'nin aydınlar üzerine 1920'de yaptığı tespit (*Mi pare... s. 16*): “İçimizdeki aydınlar, bir parazit gibi davranma hakkını kendilerinde görüyorlar. Kendilerini lapa ve darıyla doldurulması gereken altın kafeste yaşamak için yaratılmış kuş sanıyorlar. İçinde emek barındıran her şeye karşı hâlâ süren tikslenme ve onun karşısında aynen Pythia'nın şeytan tarafından ele geçirilmeyi beklemesi misali göklerden gelecek bir esin kaynağının beklenmek zorunda olduğu romantik kavrayışa yönelik tükenmez sevgi bağlılığı; bunlar iç yozlaşmanın kokuşmuş belirteleridir. Aydınlar, bu ilginç maskeli baloların hüküm sürdüğü eski güzel günlerin artık bittiğini anlamak zorundadırlar. Çok geçmeden, edebiyatı gerçekten sevmeyenler işlevsiz kalacaklardır.”⁽²⁾ Aydınlar, edebiyatı hiçbir şey üretmediklerinde bile “ödeme” yapılması ve bir emeklilik maaşı bağlanması gereken kendilerine has bir “meslek” olarak görürler. Yine de şu ya da bu kişinin gerçekten bir “edebiyat adamı” olduğuna ve o kişinin bir “şaheser” yaratacağı beklentisiyle toplumun onu destekleyebileceğine kim karar veriyor? Edebiyatçı; parayı dert etmeden tembellik etme (“otium et non negotium”), gezme, hayal kurma hakkını kendinde görür. Bu düşünüş biçimi bir şekilde yanlış anlaşılmış saray

patronajlığıyla alakalıdır. Zira Rönesans'ın büyük edebi figürleri, yazmanın yanı sıra başka işler de yapmışlardır (dahi edebiyatçı Ariosto bile idari ve siyasi görevler üstlenmişti): Sahte ve yanlış bir Rönesans edebiyatçısı imajı. Günümüzde edebiyatçı, bir profesör ve gazeteci veya sadece bir okuryazar kişidir (bir hükümet yetkilisi falansa böyle biri olmaya çalışır manasında).

“Edebiyat”ın toplumsal bir işlev olduğu fakat tek tek her edebiyat adamının bu işlev için gerekli olmadığı söylenebilir (her ne kadar paradoksal görünse de). Ne ki diğer mesleklerin kolektif olmasına ve onların toplumsal işlevlerinin bireyler arasında paylaştırılmasına karşın edebiyatta bu görülmez. Bu bir “çıraklık” meselesidir ve edebiyatta sanatsal bir “çıraklık”tan söz edilebilir mi? Genel anlamda üretim işinden entelektüel işlev koparılamaz ve aynı şey sanatçılar için de geçerlidir (kendilerini “sanatsal olarak” üretken biçimde gösterdikleri sürece). Hatta bu “sanat” için zararlı değil yararlı bile olabilir. Tek zararı ise sanatsal “bohemlik” görür ve bunda da kesinlikle kötü bir yan yoktur.

Madde 30. Ansiklopedik Kavramlar. “Yaratım olmadan yıkım olmaz” sözü oldukça yaygındır. Bu sözü 1914’ten bile önce gerçek anlamda bir banallik ve klişe deposu olan *L’Idea nazionale*’de okumuştum.⁽¹⁾ Kendisini tarihi yeniliklerin (söz konusu sorunlar aslında eski ve yıpranmış sorunlardır) kaynağı olarak gören her grup veya zümre, kendini yıkıcı-yaratıcı olarak ilan eder. Yıkım zordur; aslında en az yaratım kadar zordur. Çünkü o bir somut şeyleri yıkma olayı değildir; söz konusu olan somut şeylerin içine gizlenmiş görünmez, elle tutulmaz “ilişkilerin” yıkımıdır. Yıkıcı-yaratıcı, “zaruri” hale gelen ve tarihin eşiğinde amansızca bastıran yeninin yeşermesini sağlamak ve açığa çıkarmak için eskiyi tahrip edendir. Sonuç olarak denebilir ki, yaratım ölçüsünde yıkım gerçekleşmektedir. Kendini yıkıcı ilan etmiş birçokları ise tarihin ceza yasasına tabi “başarısız kürtaj tellallarından” başkaları değildir.

Madde 31. Geçmiş ve Bugün. Prezzolini’nin *Mi pare...* kitabından: “Modern dinsizlik yeni bir zihin tazeliği, ahlâki bir eylem, bir özgürleşmedir. Dinsizlik bir engel, bir yük, bir zorunluluk, önemli bir görevdir. Bu anlamda bizi soylulaştırır. Bu, geçmişin erdemlerine öykünmektir. Biz dinsizler, en az geçmişin insanları kadar dindar olabiliriz ve olmalıyız. Hatta daha fazlası ya da daha iyisi: Daha farklı olmalıyız.”⁽¹⁾

Madde 32. Hint Kültürü Üzerine Kısa Notlar. F. Lefèvre'nin Aldous Huxley ile yaptığı görüşmeden (*Nouvelles Littéraires*'in 1 Kasım 1930 tarihli sayısında):

“Qu'est-ce que vous pensez des révoltes et de tout ce qui se passe aux Indes?”

Je pense qu'on y a commencé la civilisation du mauvais côté. On a créé des hautes universités, on n'a plus fondé d'écoles primaires. On a cru qu'il suffisait de donner des lumières à une caste et qu'elle pourrait ensuite élever les masses, mais je ne vois pas que les résultats obtenus aient été très heureux. Ces gens qui ont bénéficié de la civilisation occidentale sont tous chattryas ou brahmanes. Une fois instruits, il demeurent sans travaux et deviennent dangereux. Ce sont eux qui veulent prendre le gouvernement. C'est en visitant les Indes que j'ai le mieux compris la différence qu'il pouvait y avoir au moyen âge entre un *vilain* et un *cardinal*. L'Inde est un pays où la supériorité de droit divin est encore acceptée par les *intouchables* qui reconnaissent eux-mêmes leur indignité.⁽¹⁾

Burada bir miktar doğruluk payı var ama çok da değil. Yeterli personel bulmadan Hindistan'da kitleler için nasıl ilkokullar kurulabilir ki? Ve personel bulmak için de en başta halihazırdaki entelektüel sınıflara bakmak gerekmez mi? Dahası, Hindistan'daki gibi bir durum en basitinden aydın grupların işsiz olduğu olgusunun bir sonucu değil midir? (Loria'nın işsiz aydınlarla ilgili meşhur teorisini hatırlayın.)⁽²⁾ Bu aydınlar “yalıtılmış” mı yoksa iktisadi gelişimin Hindistan'da yarattığı orta ve endüstriyel sınıfların tezahürü haline gelmemişler mi?

Madde 33. Aydınlar. Aydınlar arasındaki yaygın konseptlere dair değerli materyaller, Frédéric Lefèvre'nin *Nouvelles Littéraires*'te “Une heure avec...” başlığı altında yayımlanmış görüşmeler dizisinde bulunabilir. Birkaç cilt halihazırda basılmış durumda. Bu görüşmeler tamamıyla edebiyat ve sanat konularına ilişkin değil; siyasi, iktisadi ve genel olarak ideolojik konular da gündeme gelmiş. Yazarların düşünüş biçimleri kitaplarına oranla büyük bir doğruluk ve açıklıkla ortaya serilmiş.⁽¹⁾

Madde 34. Georges Renard. Ekim 1930'da öldü. Collège de France'ta emek tarihi hocalığı yaptı. Komün'e katıldı. Şu kitap dizilerinin genel

editörlüğünü yaptı: “Le Socialisme à l’œuvre”; “Histoire Universelle du Travail”; “Bibliothèque Sociale des Métiers.” Marx’a karşı Fransız sosyalizm geleneğini savunduğu *Le Régime Socialiste* adlı teorik bir kitap yazdı. Ütopik edebiyat üzerine *Les Cités Imaginaires* (fakat belki de bu 1930-31 döneminde açtığı fakat ölümü nedeniyle veremediği üniversite dersinin adıdır) adlı bir kitap yazmış olmalı; ayrıca diğer kitapları da bu konuya çok sayıda referans içeriyordur. Akademik ve tarihsel değer taşıyan eserlerini ayrı ayrı tanımlayarak Renard’ın tam bir bibliyografisini çıkarmaya değer.⁽¹⁾

Madde 35. İtalyan Kültürü. İtalya’da “ırkçılık” var mı? Bunun için çok çaba harcandı fakat bunların hepsi edebi ve doğası icabı soyuttur. Bu anlamda İtalya, Almanya’dan farklıdır fakat iki ülke arasında birtakım ilginç ikincil benzerlikler de vardır: (i) Yerellik geleneği ve ulus ve devlet bütünlüğünün gecikmeli olarak kazanımı. (İkincil bir benzerlik çünkü İtalyan ve Alman bölgeselciliğinin sebepleri farklıdır. İtalya’da iki temel unsur vardı: [a] Roma İmparatorluğu’nun çöküşünün ardından yerel boyların yeniden canlanması; [b] barbar işgalleri ve ardından yabancı tahakkümü. Uluslararası ilişkiler, Almanya üzerinde de birtakım etkilere sahiptir fakat yabancıların doğrudan işgali şeklinde değil.) (ii) Ortaçağ evrenselciliğinin İtalya üzerindeki etkisi, Almanya üzerindeki kadar fazladır; Almanya’da imparatorluk ve sekülerizm İtalya’dan çok daha önce, Reform Dönemi’nde galip gelmiştir. (iii) Modern çağlarda kırsal toprak sahibi sınıfların tahakkümü unsuru fakat bunların ilişkileri de çok farklıdır. Alman’ın ırk duygusu İtalyan’inkinden çok daha güçlüdür. Irkçılık: Romacılığa tarihsel dönüş edebiyat dışında çok az etkili olmuştur. Irkın genel olarak yüceltilmesi vs. İlginç bir şekilde, bugün ırkçılığa Kurt Erich Suckert sahip çıkmaktadır (*Italia Barbara* [*Arctitaliano*] ve süper ülke hareketiyle).⁽¹⁾ Bu kişinin ismi açık bir şekilde ırksal temellidir ve ülke kökenini güçlü bir şekilde vurgulamaktadır. Savaş döneminde Arturo Foa’nın, Suckert ile uyumlu bir şekilde İtalyan ırkını yüceltme girişimlerini hatırlayın.⁽²⁾

Madde 36. Lorianizm. Trombetti ve Etrüskçe. Bakınız, Luigi Pareti, “Alla vigilia del I° Congresso Internazionale etrusco”, 29 Nisan 1928 tarihli *Il Marzocco*; Pareti, “Dopo il Congresso etrusco”, 13 Mayıs 1928 tarihli *Il Marzocco*; “Consensi e dissensi storici archeologici al Congres-

so Etrusco”, 20 Mayıs 1928 tarihli *Il Marzocco*.⁽¹⁾

Dilbilim alanında araştırmalara dair Pareti ilk makalede şöyle yazmış:

Uyarlanmış metinlerin doğruluğundan ve derlememizin titizliğinden emin olduktan sonra, bunlar üzerine dilbilimdeki olağan uygulamadan farklı bir tarzda yeniden çalışmak mümkündür. Çünkü bugün sadece anlama çabalarını ileriye taşımak değil tarihsel olarak da ilerlemek kesinlikle şarttır. Yani sözlük terimlerine ve fonetik fenomenlere uzamsal ve zamansal bir çerçevede bakmak, antik olanla yakın tarihli olanı birbirinden ayırt etmek ve her bölgenin diyalekt farklılıklarını belirlemek gerekmektedir. Bu tarihsel-dilbilimsel temel bir kez kurulduğunda, eski kelimeleri ve fenomenleri orijinal dil ailesi bağları konusuyla alakalı diğer dillerle karşılaştırarak onların izlerini çok daha kolay ve güvenilir bir şekilde sürmek ve Etrüsk diyalektlerinin son aşamadaki belli karakteristiklerinden başlayarak ve mevcut diyalekt terimlerine ve fenomenlerine daha da yaklaşılarak tam aksi yönde de ilerlemek mümkün olacaktır. Doğaldır ki, tarihsel çalışmada kullanılabilecek çeşitli *toponimi* seviyelerini ayırt etmek için olabildiğince titiz olmak zaruridir. Zira teoride, her ismin çağının ve orijinal etnik katmanının izini sürmek gerekir; her bir ismin en antik hallerini bir araya getirmek ve en orijinal biçimini daha sonraki bozulmuş halleriyle birlikte kaydetmek kaçınılmazdır. Hem gerçek bir fonetik bozulmadan hem de kronolojik bir imkânsızlıktan dolayı kıyaslanamaz görünebilecek kelimelerin riskli bir şekilde karşılaştırılmasından kaçınmak için bu şarttır. Titizlikle incelenmiş tüm materyallerden pratik ve açık referans çalışmaları niteliğindeki dağarcıklar ve topoğrafik haritalar çıkarmak daha uygun olacaktır.

Pareti'nin bu makaleleri çok iyi yazılmış ve Etrüskçe çalışmalarının mevcut haline ilişkin net bir fikir veriyor.

Madde 37. Geçmiş ve Bugün. İtalya'da okulların ve eğitimin yakın tarihteki durumuna ilişkin Mario Missiroli'nin 1929'da *L'Italia Letteraria*'da basılan makalelerine bakılmalı.⁽¹⁾

Madde 38. Peder Bresciani'nin Soyu. Umberto Fracchia'nın Ekselansları Gioacchino Volpe'ye yazdığı açık mektup, 22 Haziran 1930 tarihli *L'Italia Letteraria*'da bulunabilir (bir önceki nota bakınız)⁽¹⁾; Volpe'nin Akademideki konuşması bu yayından on beş gün önce yapılmıştı.

Fracchia'dan tipik bir pasaj: "Sadece biraz daha cesaret, doğallık ve inanç; Ekselansları'nın çağdaş edebiyata yönelik isteksizce övgüsünü açık ve belirgin bir övgüye dönüştürmek ve bugünün İtalyan edebiyatının sadece gizil değil aynı zamanda sadece umarsız kişilerce görülmeyi ve tanınmayı bekleyen [!] aleni ve görünür [!] güçlere sahip olduğunu söylemek için yeterli olacaktır." Volpe bir şekilde "ağırbaşlılıkla" Gius-ti'nin neşe dolu dizelerini aktarıyor: "Kahramanlar, kahramanlar, ne yapıyorsunuz? Geleceğin peşinde kenetleniyoruz."⁽²⁾ Fracchia, şimdiye kadarki kenetlenmelerin bilinmiyor oluşundan ağlamaklı bir şekilde yakınıyor.

Fracchia, İtalyan yazarları korumak amacıyla yasal-korporatif önlemler alarak çok sayıda tercüme eser basan yayıncıların gözünü korkuttu. (İçişleri Bakanlığı Müsteşarı Bianchi'nin çıkardığı, daha sonra örtbas edilen ve kendiliğinden düşürülen, ardından Fracchia'nın bir kampanyasına dâhil edilen kararnamesini hatırlayın.)⁽³⁾ Fracchia'nın mektubunda Volpe'ye yönelttiği argüman paha biçilemez değerde: Her yüzyıl, bir yüzyılın her aşaması kendi edebiyatına sahip olmakla kalmaz, aynı zamanda edebiyat tarihçilerinin bir zamanlar övülen fakat daha sonra değersiz görülen çok sayıda eseri yeniden değerlendirmesine yol açacak biçimde kendi edebiyatını yüceltir. (Bu doğrudur fakat bunun tüm anlamı, mevcut dönemin kendi çağını anlamakta yetersiz olduğu ve eserlerin -belki de daha sonra sanatsal açıdan değersiz ve "pratik" işlevlerinden yoksun sayılacak eserler- "pratik sebeplerle" bile övülmeyecekleri biçimde hayattan kopuk olduğudur. Diğer yandan yaygın bir şekilde okunan hiç kitap olmadığı doğru mu? Hayır doğru değil ama bunlar yabancı eserlerdir ya da Remarque'ın kitabı gibi tercüme edilselerdi yaygın bir okur kitlesine ulaşırlardı.)⁽⁴⁾ Gerçekte, günümüzün bir edebiyatı yoktur çünkü istisnalar haricinde bugünün edebiyatı ulus-halk yaşamına değil hayattan kopuk kast benzeri gruplara yöneliktir. Fracchia, büyük şaheserlerinkiler dışında bir dayanak noktası olmayan ve kendini estetik [teorilerinin] kusursuzluğa adanmış eleştirellikten yakınıyor. Ne ki kitaplar içeriklerine göre eleştirilecek olsaydı bile o yine de yakınacaktı çünkü Fracchia'nın içeriği günümüz yazarlarının birçok kitabında olduğu gibi kültürel dünyada hiçbir şeyi temsil etmez.

İtalya'da kamuoyundan eleştiri gelmediği (başka bir notta da belirtildiği gibi, Ojetti'nin Pëgaso'daki mektubunda yazdığı üzere)⁽⁵⁾ doğru değildir; eleştiri vardır fakat bu eleştiri hâlâ *baba* ve *oğul* Dumaslardan, ya-

bancı bilim kurgulardan ya da Carolina Invernizio'nun eserlerinden hoşlanan bir kamuoyundan gelmektedir.⁽⁶⁾ Bu eleştirelliğin temsilcileri yüksek tirajlı günlük gazetelerin ve popüler dergilerin editörleridir ve yayımlanmak üzere seçilen dizilerde kendini gösterir. Bu eleştirelliğin temsilcileri yayıncılardır ve kendini yabancı kitapların -sadece günümüzün değil eski, çok eski olanların da- tercümelerinde gösterir. Kendini tiyatro kumpanyalarının repertuvarlarında gösterir. Öte yandan bu tümünden bir "egzotiklik" fenomeni değildir zira konu müziğe geldiğinde halk edebiyatta belirgin bir karşılığı olmayan Verdi'yi, Puccini'yi ve Mascagni'yi dinlemek ister. Diğer ülkelerde de yabancı dinleyiciler kendi ulusal ve çağdaş bestecilerinin aksine Verdi'yi, Puccini'yi ve Mascagni'yi tercih ederler. Dolayısıyla, yazarlarla halk arasında bir ayrışma söz konusudur ve halk kendi edebiyatını dışarıda arar ve yabancı edebiyatın ulusal edebiyattan daha fazla "bizim" olduğunu düşünür. Sorun budur. Çünkü her yüzyılın ve bir yüzyılın her aşamasının kendi edebiyatı olduğu doğruysa bu edebiyat her daim aynı ulusal toplum içerisinde keşfedilmeyebilir: Her halkın kendi edebiyatı vardır fakat bu edebiyat ona başka bir halden gelebilir; diğer bir deyişle, söz konusu halk başka halkların entelektüel hegemonyası altına girebilir. Ulusal ve baskıcı bir karakterin birçok tekeli hareketi için en şaşırtıcı paradoks budur: Onlar kendi hegemonyaları için planlar yaparken yabancı hegemonyalarına tabi duruma düştüklerini anlamazlar, aynen emperyalist planlar yaparken aslında başka emperyalizmlerin hedefi haline gelmeleri gibi. Diğer taraftan, şundan da emin olunamaz: Merkezi siyasal liderlik gerçek durumdan tümüyle haberdar olabilir ve kof beyinleri mutlu etmek ve böylece halkın aslında neye tabi olduğu konusunda bir fikre kapılmasını önlemek için kendi emperyalizmini şişirebilir.

Karşılaştırma: Defter 23, Madde 57.

Madde 39. *Ansiklopedik Kavramlar*. Paul Bourget'in Avrupa'nın dört payandasının Vatikan, Prusya Kurmay Sınıfı, İngiliz Lortlar Kamarası ve Académie Française olduğu şeklindeki savaş başlarken (bence öyle, ama daha önce de olabilir) yaptığı varsayım.⁽¹⁾ Bourget; Fransız Devrimi, Napolyon ve 1848'e direnen en büyük payanda olan Rus Çarlığı'nı unutmuş.

Bourget'in bu varsayımı tam olarak nerede ve ne zaman yaptığı ve

sözlerinin tam olarak ne şekilde olduğu tespit edilmeli. Belki de Bourget, Rus Çarlığı'nı listeye almaya utanmıştır. Bourget'in önerisi, Rusya'nın Avrupa tarihinde oynadığı rol hakkında bir tartışma için başlangıç noktası olabilir: Avrupa'yı Tatar istilalarından korudu, Avrupa medeniyeti ile Asya göçebeliği arasında bir sur işlevi gördü fakat bu rol hızla muhafazakâr ve gerici bir kimliğe büründü. Çok sayıda farklı milleti barındıran kalabalık nüfusuyla Rusya, Avrupa halklarına karşı harekete geçirilebilecek -liberal propagandaya karşı tamamen dayanıklı birliklerden oluşan- güçlü orduları her zaman toplayabilirdi: 1914'te hâlâ etkisini sürdüren ideolojik bir kalıntının bırakıldığı 1848'deki olay buna örnekti (ezici güç, yani Berlin Üniversitesini yıkabilecek durumdaki Kazaklar vs.). Hâlâ birçok insan 1917'de Avrupa'da nasıl bir tarihsel değişim yaşandığını ve Batı halklarının nasıl bir özgürlük kazandığını kavramaktan aciz durumdadır.

Madde 40. *Geçmiş ve Bugün. İngiliz Hükümeti.*⁽¹⁾ Kasım 1930 tarihli *Nineteenth Century*'de Ramsay Muir'in İngiliz hükümet sistemi üzerine ilginç bir makalesi yayımlandı (9 Aralık 1930 tarihli *Rassegna settimanale della Stampa Estera*'da bu makaleden alıntı yapıldı).⁽²⁾ Muir, İngiltere'de bir parlamenter rejimden bahsedilemeyeceğini çünkü parlamentonun hükümet ya da bürokrasi üzerinde söz sahibi olmadığını savunuyor. Orada sadece bir parti diktatörlüğünden ya da inorganik bir diktatörlükten bahsedilebilir zira iktidar uç partiler arasında gidip gelmektedir. Parlamentoda sürmekte olan tartışma, olması gerektiği şekliyle bir devlet konseyi tartışması değildir. Aksine bir sonraki seçimde seçmenler için yarışacak partiler arası bir tartışmadır ve burada hükümet vaatler verirken muhalefet hükümeti gözden düşürmektedir. İngiliz hükümet sisteminin kusurları yeniden inşa ve yeni duruma uyum sağlama sorunları nedeniyle iyiden iyiye açığa çıkmıştır. (Ne ki bu aynı zamanda savaş arifesinde de böyleydi: Kuzey İrlanda'daki Carson olayını hatırlayın. Carson, cüretkârlığını ve dokunulmazlık hissini tam olarak işte bu hükümet sisteminden yani tahripkâr davranışlarının muhafazakârların iktidara gelmesiyle affedecek bu sistemden alıyordu.)⁽³⁾ Muir, parti diktatörlüğünün kökenini seçimlere ya da nispi temsile izin vermeyen çok daha kötü bir seçim sistemi içine oturtur. Bu, uzlaşmalara ya da orta yolcu konumlara erişmeyi zorlaştırır (ya da en azından partileri parlamenter uzlaşmadan daha kötü bir içsel oportünizme zorlar).

Muir, diğer fenomenleri göz ardı ediyor: Hükümet içerisinde, tüm kabineye hükmeden sınırlı bir grup ve dahası Bonapartist bir hâkimiyeti sürdüren bir ekâbir vardır.

Madde 41. Din. “Seyahatlerinizde surları, kitabeleri, kralı, evleri [!] ya da mülkleri olmayan, parasız yaşayan, tiyatro ya da gymnasium’dan (spor tesisleri) bihaber olan şehirler görebilirsiniz ama hiçbir gezgin kutsal mekânları ya da tanrıları, ibadetleri, yeminleri, mabetleri, kut-sanmak için kurbanları ya da kötü ruhlardan uzak durmak için ritüelleri olmayan bir şehre rast gelmemiştir ve gelmeyecektir.” Plutarkhos, *Adversus Colotem*, 31.⁽¹⁾

Turchi’nin din tanımı (*Storia delle religioni*, Bocca, 1922): “En geniş anlamıyla ‘din’ kelimesi, insanı üzerinde kendini bağımsız hissettiği ve bireysel ve kolektif ibadet şekilleriyle hürmetini gösterdiği bir ya da daha fazla üstün güce bağlayan bir bağımlılık sözleşmesidir.”⁽²⁾ Diğer bir deyişle, din konsepti şu yapısal unsurları gerektirir: (i) Maddi ve dünyevi koşulların üzerinde bir ya da daha fazla ilahi varlığa inanmak; (ii) evrendeki yaşamı bütünüyle yöneten bu üstün varlıklara insanın bağlılık hissi; (iii) insanlarla tanrılar arasındaki ilişkilerin (bir kült) mevcudiyeti. *Orpheus*’ta Salomon Reinach, dini üstün güçlere dayandırmaksızın tanımlıyor: “Yetilerimizin özgürce ifadesini engelleyen tereddütler (tabular) bütünü.”⁽³⁾ Bu tanım fazla geniş kapsamlıdır ve sadece dinleri değil insanların bir arada yaşamasını mümkün kılınayı amaçlayan ve buna bağlı olarak yetilerimizin özgürce (ya da keyfi biçimde) ifadesini engelleyen (tereddütlerle) herhangi bir toplumsal ideolojiyi de kapsayabilir.

“Din” teriminin bir nesneye değil de sadece kişiler üstü ve belirsiz güçlere tekabül eden bir tanrıya sahip bir inanç için kullanılıp kullanılamayacağı da merak konusudur. Modern dünya, “din” ve “dindar” kelimelerini, onlara pozitif dinlerle hiç alakası olmayan hassasiyetler yükleyerek istismar etmektedir. Saf “teizm” de bir din olarak görülmemelidir; onun bir ibadet sistemi ya da insanla ilahi varlık arasında bir ilişki biçimi yoktur.

Madde 42. İtalyan Edebiyatı’ndaki Eğilimler. Giovanni Cena. Arrigo Cajumi’nin Cena üzerine “Lo strano caso di Giovanni Cena” (*L’Italia Letteraria*, 24 Kasım 1929) başlıklı makalesi oldukça ilgi çekici.⁽¹⁾

Cajumi’nin makaleleri incelemeye değer; Cajumi İtalyan kültür dün-

yasındaki belli bağlantıları keşfetmekte oldukça usta. Cajumi'yle ilgili, Arrigo ve Enrico konusu hatırlanmalı. Enrico *Italia Nostra*'nın (tarafsızlık yanlısı aydınların 1914-15'teki haftalık dergisi) editörler kurulunun sekreteri ve Gualino zamanında *Ambrosiano*'nun editörüydü. Sanırım gazetenin baş editörü iken "cav." ya da "comm." Enrico Cajumi imzalarını kullanıyordu.⁽²⁾ Arrigo, *La Stampa* için edebiyat ve kültür üzerine makaleler yazdı, Milletler Cemiyetinin oturumları sırasında *La Stampa*'nın Cenova Temsilciliği'ni yaptı ve Briand'ın siyaset ve retorığının hevesli bir takipçisi oldu.⁽³⁾ Arrigo'nun Enrico'ya ve Enrico'nun Arrigo'ya bu dönüşümünün sebebi nedir?⁽⁴⁾ Cajumi benim ilk yılımda Torino Üniversitesinde öğrenciydi; bir öğrenci ve konuşmacı olarak zeki bir gençti. 1918 veya 1919'da Arrigo Cajumi'nin *La Stampa* için yazmaya başladığı dönemde Berra'yı da kapsayan süreci hatırlayın.⁽⁵⁾ Berra bana, Enrico Cajumi'yle tanıştığını ve ona bu makalelerden söz ettiğini anlatmıştı. Cajumi birilerinin onu Enrico-Arrigo olarak karıştırmamasından korkuyor görünüyordu. 1912-13'te Cajumi Torino Üniversitesinden Roma Üniversitesine geçti ve Fransız edebiyatında uzmanlaşarak Cesare De Lollis ile hem arkadaşlık hem öğrencilik ilişkisi kurdu.⁽⁶⁾ Bu adamın aynı kişi olduğu, Arrigo'nun De Lollis'i bugün yüceltmesinden ve *La Cultura*'yı yeniden başlatan grubun bir üyesi olmasından da bellidir. Dahası: Cajumi, Enrico ismiyle, sanırım editör kadrosunun kazan kaldırması nedeniyle *L'Ambrosiano*'ya oradan ayrıldıktan sonra bile imzasını atmaya devam etti. O dönemde Marco Ramperti hakkında *La Stampa*'ya yazdığı bir makalede Ramperti'yi gazetecilik maceralarından birinde tanıdığını ve onun yakın çevrede çalıştığını gördüğünü hatırlattı. Ramperti aslında *L'Ambrosiano*'nun tiyatro eleştirmeni idi. Cajumi bugün Floransa'daki Bemporad şirketi için çalışmaktadır ve *La Stampa* ve *L'Italia Letteraria* için sadece gazete makaleleri ve edebiyat makaleleri yazmaktadır.

Cena hakkındaki makaleden bazı pasajları aktarıyorum⁽⁷⁾:

1870'te doğan, 1917'de ölen Giovanni Cena, bize burjuvazimizin en iyi unsurlarının Fransa ve Rusya'dan gelen yeni fikirlerden etkilenecek oluşturdukları entelektüel hareketin temsilcisi gibi görünmektedir. Fakat onun katkısı proleter [! ya da köylü mü?] kökleri ve yoksulluk geçmişi nedeniyle kişisel olarak çok daha zorlu ve enerjiktir. Baba mesleğinin acı verici deneyimlerinden ve küçük kasabasından mucizevi bir şekilde kaçan bu kendi

kendini yetiştirmiş Cena, bilinçsiz bir şekilde Fransa'da halka gitmek olarak tanımlanan hareketin -Proudhon ile başlayıp [!] Vallès ve Komüncüler üzerinden devam eden, Zola'nın *Quatre évangiles*'iyle, Dreyfus davasıyla ve Daniel Halévy'nin Halk Üniversiteleri ile sürdürülen ve bugün Guéhenno'nun [!] [Pierre Dominique ve diğerlerinin değil] temsilciliğini yaptığı bir gelecek- bir parçasına döndüştü.

(Cajumi, bugün halkçıların kullandığı bir sloganı alıp geçmişe taşıyor. Geçmişte, Fransız Devrimi'nden Zola'ya dek Fransa'da halk ile yazarlar arasında bir uçurum yoktu. Sembolist tepki yazarlarla halkın, yazarlarla hayatın arasını açtı; Anatole France kitapsever bir kast yazarına mükemmel bir örnektir.)

Yazarımız [Cena] halktan geldi, bunun sonucu olarak konumu [!] orijinalliğini korudu fakat mücadelenin toplumsal çehresi, Prampolini sosyalizmine gaz verilen o çehre hâlâ aynıydı.⁽⁸⁾ Bu, İtalya'nın birleşmesinden sonraki ikinci küçük burjuvazi kuşağıydı (ilk kuşağın tarihi Augusto Monti tarafından şaheser çalışması *Sansoussi*'de yazılmıştı)⁽⁹⁾; bu kuşak baskın muhafazakâr sınıfların politikalarına yabancıydı, edebiyatta Carducci'den çok De Amicis'e ve Stecchetti'ye yakındı, d'Annunzio'dan ise çok uzaktı.⁽¹⁰⁾ Kendini, -sanatçıdan çok düşünür- Tolstoy'a göre şekillendirmeyi tercih etti; Wagner'i keşfetti; nafile bir şekilde sembolistlere, toplumcu şiire [sembolistler ve toplumcu şiir mi?] ve kalıcı barışa inandı; idealizmden yoksun oldukları gerekçesiyle devlet adamlarına çamur attı; 1914 top ateşine bile rüyalarını yok etmek için izin vermedi.

(Tüm bu pasaj aslında sahte ve zorlama.) “İnanılmaz yoksunluklar içinde büyüdüğünden kendisinin ne burjuvaziye ne de halka ait olacak biçimde iki sınıflı olduğunu biliyordu: ‘Akademik bir eğitim aldığımı ve diplomalar elde ettiğimi düşündüğümde genelde sağduyumu yitiriyorum. Tepki sonrası, *affedebileceğimi* düşündüğümde ise gerçek anlamda zafer kazanmış gibi hissediyorum.’ ‘İçten içe sadece edebi boşalmanın ve özgürleştirici ve yüceltici gücüyle inancın beni bir diğer Ravaccholi olmaktan kurtardığını sanıyorum.’”⁽¹¹⁾

Gli ammonitori'nin ilk taslağında Cena, intihara meyilli başkahramanı kendini gerçek bir arabanın altına atacağı şekilde tasvir ediyor fakat bu sahneyi son versiyondan çıkarıyor: “Croce, Missiroli, Jaurès ve Oria-

ni'ye olduğu kadar bir köylü olarak Kuzeyli proletaryanın içinde hissetmediği gerçek, ezici ihtiyaçlarına karşı da yabancı olan bir toplumsal sorunlar meraklısı. Bir Torino sevdalısı olarak liberal ya da daha çok sosyal demokrat burjuvaziyi temsil eden gazeteye düşmandı. Hiçbir sendikalizme dair hiçbir iz yoktu: Sorel'den hiç bahsetmiyordu. Modernizm umurunda değildi." Bu pasaj, Cajumi'nin siyasal kültürünün yüzeyselliğini ele vermektedir. Cena aynı anda hem bir halk adamı, hem bir proleter hem de bir köylüdür. *La Stampa* sosyal demokratır; Torino'da hiç şüphesiz sosyal demokrat bir burjuvazi vardır. Bu anlamda, Cajumi sosyal demokrat partileri ve hatta işçi partilerini kuran ve her fırsatta "sosyal demokrasi" lafını ağızlarından düşürmeyen komik gazetecilerin ağına düşen bazı Sicilyalı siyasetçilere öykünmektedir. Cajumi, Torino'da savaştan önce *La Stampa*'nın ılımlı bir demokrat gazete olan *La Gazzetta del Popolo*'nun sağında yer aldığını unutmaktadır. Toplumsal meselelerle ilgili yaptığı Croce-Missiroli-Jaurès-Oriani gruplandırması ise biraz işe yarar.⁽¹²⁾

"Che fare?" makalesinde Cena, milliyetçileri kendisi gibi sosyalist severlerle birleştirme çabası içindedir.⁽¹³⁾ Ne var ki nihayetinde De Amicis kaynaklı bu küçük burjuvazi sosyalizmi, kendini İtalya'da değişik yollarla ilerletmeye çalışan ve savaş sonrasında zengin bir zemin kazanan milliyetçi sosyalizmin embriyo aşaması değil midir?

Madde 43. Devletin İktisadi-Korporatif Bir Evresi Olarak Komün. On beşinci yüzyılın başarılarıyla birlikte, İtalyan tüccarların girişimci ruhu çöküşe geçti; insanlar kazandıkları zenginliği gayrimenkule yatırmayı ve paralarını dış seferlerde ve yatırımlarda heba etmektense tarımdan güvenli bir gelir elde etmeyi tercih ettiler. Peki bu nasıl gerçekleşti? Birkaç belirleyici etmen söz konusu: Komün şehirlerindeki fazla ateşli sınıf mücadeleleri; borçlu krallıkların ödeme aczinden kaynaklanan iflaslar (Bardi ve Peruzzi'lerin iflası)⁽¹⁴⁾; yurttaşlarını yurt dışında koruyabilecek büyük bir devletin olmayışı; diğer bir deyişle, asıl sebep büyük bir bölgesel devlete dönüşmekten aciz komünün kendine özgü yapısı. O zamandan beri İtalya'da gerici bir anlayış, tek güvenli varlığın gayrimenkul olduğu inancı yerleşti. Tüccarların gayrimenkul sahibi olduğu bu evre dikkatle incelenmeli ve alışveriş ve bankacılık işlerinin geçmişten gelen risklerinin neler olduğu araştırılmalı.

Madde 44. İtalyan Edebiyatı Üzerine. 1 Ocak 1930 tarihli *Nuova Antologia*'da G. A. Borgese'nin "Il senso della letteratura italiana" makalesini okuyun. "Bir yakıştırma, bir motto bir çağın ya da bir halkın ruhunu betimleyemez fakat bazen bir referans ya da bir hafıza yardımı olarak işe yarayabilir. Fransız edebiyatının bir saygınlığa ya da mantıksal netliğe sahip olduğu söylenir. Buna analizde şövalye sadakati denebilir. İngiliz edebiyatı için mahremiyet lirizmi sözünü kullanabiliriz. Alman edebiyatı için özgürlük cüreti denebilir. Rus edebiyatı için ise doğruluk cesareti sözü kullanılabilir. İtalyan edebiyatı için kullanabileceğimiz kelimeler tam olarak şu görsel anılar için kullandıklarımızdır: Görkem, azamet, ihtişam."⁽¹⁾ Kısacası Borgese, İtalyan edebiyatının karakterinin "teolojik-mutlak-metafizik-anti romantik" olduğu tespitini yapar ve belki de onun gizemci dili basit kelimelere tercüme edilebilir: İtalyan edebiyatı İtalyan halkının gerçek gelişiminden kopmuştur, bir kastın edebiyatına dönüşmüştür, tarihin dramasını hissetmez [yansıtmaz]"; başka bir deyişle, ulusal-halkçı değildir.

Borgese, Bonghi'nin kitabını da değerlendiriyor: "Yazar ve arkadaşları bir süre sonra fark ettiler ki -hızla meşhur olan bir başlığı düzeltecek zamanları olmadı- kitapçığın adı aslında şöyle olmalıydı: İtalyan Nesri Neden İtalya'da Popüler Değil? İtalyan edebiyatının görece zayıf tarafı, özelde nesirdir ya da daha doğrusu bir edebiyat türü ve sözlü ritim olarak anlaşılan nesirdir, başka bir ifadeyle *nesir* hissidir; gözlerimizin önünde akıp giden tarihsel ve beklenmedik hayata, oluşan dünyaya, ilahiyatın dramatik ve kademeli ilerleyişine yönelik ilgi, araştırma isteği, sabır dolu sevgi."⁽²⁾

Bundan biraz daha önce De Sanctis hakkında şu gülünç suçlamayı içeren ilginç bir pasaj var: "İtalyan edebiyatının altı yüz yıldan daha uzun süredir yaşadığını düşünüyor ve ondan doğmasını istiyordu." Gerçekte De Sanctis, edebiyatın kendini yenilemesini istemişti zira İtalyan halkı çoktan yenilenmişti çünkü edebiyatla halkın arasındaki uçurum çoktan kapanmıştı. Bugünkü eleştirelliğin Borgeseleri ile kıyaslandığında De Sanctis'in bugün bile ilerici kalıyor olması kayda değer bir konudur.

[İtalyan edebiyatının] Sınırlı popülaritesi; uzunca bir süre boyunca onu bağlayan kendine özgü, sözde aristokrat ve farklı tatlılı, sadece [!] onun bayağı oluşuyla açıklanamaz; tam olarak [!]

a) Gramsci, satır aralarına değişikken eklemiş

onun yüceliğiyle [! bayağılıkla karışık yücelik!], içinde geliştigi anlaşılması zor atmosferle açıklanabilir. Popüler olmadığını söylemek, yayılmadığını söylemek anlamına gelir ve şu sözün gereğidir: *odi profanum vulgus et arceo* [lat. dinsiz gürühtan nefret ediyorum ve uzak duruyorum, ç.n.]. Sıradan ve dinsiz olmayan bu edebiyat kendine kutsal diyen [çünkü Tanrı'dan söz ediyor fakat Tanrı'dan daha popüler ne vardır ki? Ve *İlahi Komedya* sadece Tanrı'dan değil iblislerden ve onların "tuhaf rüzgâr aygıtlarından" da söz eder] şaire ait şiirle birlikte doğuştan kutsaldır... İtalya'yı özgürlükten ve dünyevi iktidardan mahrum bırakan siyasal kader onu Levililer kitabının diliyle bir rahipler ulusuna çevirmiştir.⁽¹⁾

Makale, şükürler olsun ki, İtalyan edebiyatının değişebileceği ve şüphesiz değişmek zorunda olduğu sonucuna varmaktadır fakat bu sonuç bir bütün olarak makale ile hiç de uyuşmamaktadır.

Madde 45. *Geçmiş ve Bugün*. Guicciardini'nin bir düşüncesi: "Her fırsatta Romalılardan alıntı yapmak ne büyük yanılgıdır. Geçerlilik kazananak her karşılaştırma için onlarınkilerin koşullarında bir şehre sahip olmak ve o şehri onların örneklerine göre yönetmek gerekir. Farklı niteliklere sahip bir şehir söz konusu olduğunda karşılaştırma aynen bir eşeğin bir at gibi yarışmasını beklemek kadar anlamsız olacaktır." (Bu parça, *Ricordi*'de miydi? Araştır ve kontrol et.)⁽¹⁾

1929'da (belki *Augustea*'da) Franco Ciarlantini, yazarlara İtalyan kültürünün dünyadaki yerini neyin sağlamlaştırabileceğini soruyor: Vasıfsız müdafaalar mı yoksa dürüst eleştiriler mi?⁽²⁾ Çok bildik bir soru.

Madde 46. *Çarizmin Avrupa'daki İşlevi*. Cavour'un Kont Vimercati'ye yazdığı (4 Ocak 1861'de) ve A. Luzio tarafından 16 Ocak 1930 tarihli *Nuova Antologia*'da basılan ("I carteggi cavouriani") mektuba bakınız. Cavour, ilk önce Macar göçmenlerle Macaristan'da ve Avusturya İmparatorluğu'na bağlı Slav ülkelerinde sonradan Venedik'i özgürleştirecek bir İtalyan saldırısına dönüşecek bir ayaklanmanın hazırlığı için yaptığı şeylerden söz ediyor, ardından şöyle yazıyor: "Depuis lors deux événements ont profondément modifié la situation. Les conférences de Varsovie et les concessions successives de l'Empereur d'Autriche. Si, comme il est à craindre, l'Empereur de Russie s'est montré disposé à Varsovie à intervenir en Hongrie dans le cas où une insurrection écla-

terait dans ce pays, il est évident qu'un mouvement ne pourrait avoir lieu avec chance de succès qu'autant que la France serait disposée à s'opposer par la force à l'intervention Russe." [Daha sonra yaşanan iki gelişme durumu tamamen değiştirdi: Varşova Konferansı ve Avusturya İmparatoru'nun tavizleri. Eğer Rus Çarı, korkulduğu üzere, Macaristan'da bir ayaklanmanın patlak verdiği Varşova'ya müdahale etmek istiyorsa Fransa da Rus müdahalesine zor kullanarak karşı çıkacağı için bir hareketin başarıya ulaşma şansının kalmayacağı açıktır, ç.n.](⁽¹⁾) Luzio'nun makalesi ayrıca Risorgimento belgelerinin tarihsel yayınlar ve belge derlemeleri içerisinde nasıl bozulduğunu anlatması açısından da ilginçtir. Luzio, hiç şüphesiz, Profesör Bollea'nın evi, D'Azeglio'nun -hiçbir şekilde diplomatik konulara değinmeyen- bazı mektuplarını yayımlaması nedeniyle arandığında hâlâ Torino Devlet Arşivi'nde (ya da Kraliyet Arşivi) çalışmaktaydı (ve İtalya o dönemde Avusturya ve Almanya dışında kimseyle savaş halinde değildi). Luzio'nun aramaya ve el koymalara anında karşı çıkıp çıkmadığını ya da bu işin yapılmasını Torino polisinden isteyen bizzat o olup olmadığını öğrenmek ilginç olurdu. (⁽²⁾)

Madde 47. Geçmiş ve Bugün. 1923'ün sonlarına doğru ya da 1924 başlarında aldığım Ghezzi ya da Gheresi [Raoul olabilir], (Torino basımlı) imzalı kitapçığı hatırlayın. Kitap 1921-22 arası özellikle Agnelli'nin ama bir yandan da diğer sanayicilerin tutumlarını savunuyordu; ayrıca *La Stampa* ile *Gazzetta del Popolo*'nun finansal organizasyonunu anlatıyordu. (⁽¹⁾) Edebi açıdan çok zayıf olsa da, Torino'daki sanayi yaşamının organizasyonuna dair ilginç bilgiler aktarıyordu.

Madde 48. İtalyan Köylüsünün Tasviri. Bakınız, Pitré, *Fiabe leggende popolari* (s. 207)^a. Bu eser, üzerinde Tanrı'nın gökyüzünden şu emirleri yağdırdığı eski Venedik yazılarından oluşan bir gravürle benzerlik (29 Ocak 1928 tarihli *Fiera Letteraria*'da D. Bulferetti'ye göre)^b taşımaktadır: Papaya: "dua et"; imparatora: "gözet"; köylüye: "sen çalış."⁽¹⁾

Halk hikâyelerinin ruhu köylünün kendine ve dünyadaki yerine dair bakış açısını, kendini dine adadığı şeklindeki bakış açısını gözler önüne serer.

a) El yazmasında Gramsci, yanlışlıkla "s. 247" yazmış.

b) El yazmasında Gramsci, yanlışlıkla tarihi "28 Ocak 1928" olarak aktarmış.

Madde 49. Amerikanizm. Tekrar Babbitt. Avrupalı küçük burjuvazi Babbitt'e güler ve dolayısıyla muhtemelen 120 milyon Babbitt'in yaşadığı Amerika'ya da gülmüş olur. Küçük burjuvazi kendisinin dışına çıkmaz, kendini anlayamaz, aynen bir embesilin kendisinin bir embesil olduğunu anlayamayacağı gibi (anlayabilseydi, zaten kendisinin zeki biri olduğunu kanıtlatabilirdi). Yani embesiller kendilerinin embesil olduğunu bilmeyendir ve küçük burjuvazi kendilerinin kör cahil olduğunu bilmeyen kör cahillerden oluşur. Avrupalı küçük burjuvazi Amerikalının kendine özgü cahilliğine güler fakat kendi cahilliğinden haberi yoktur; kendisinin Lewis'in romanındaki Babbitt'ten bile aşağı bir Avrupalı Babbitt olduğunu bilmez; zira Lewis'in Babbitt'i kaçmaya çalışır, artık Babbitt olmak istemez. Avrupalı Babbitt ise kendi cahilliğiyle boğuşmaz aksine ondan zevk alır ve sesinin, kurbağa misali vıraklamasının bir bülbül şakıması olduğunu sanır. Her şeye rağmen, Babbitt hareket halindeki bir ülkenin kör cahilidir; Avrupalı küçük burjuvazi ise büyük gelenekler ve büyük kültür hakkındaki durağan klişeler bataklığında dolanan muhafazakâr ülkelerin kör cahilidir. Avrupalı cahil, Kristof Kolomb aracılığıyla Amerika'yı keşfettiğine ve Babbitt'in bin yıllık tarihin ağırlığı altında kalmış bir adam olarak kendisini eğlendirebilecek bir kukla olduğuna inanır. Bu arada, hiçbir Avrupalı yazar bize Avrupalı Babbitt tasviriyle gelmemiş ve bu nedenle de özeleştirelilik konusunda kendini ispatlamamıştır: Tek embesil ve kör cahil tam olarak kendisinin bir embesil ve kör cahil olmadığını bilen kişidir.⁽¹⁾

Madde 50. Machiavelli. Machiavelli'nin "pratik" talihi: V. Charles, onun üzerine çalıştı. IV. Henry. Papa V. Sixtus onun eserinin özetini çıkardı. Catherine de' Medici kitabını yanında Fransa'ya götürdü ve belki de Huguenotlarla mücadelede ve Aziz Bartholomew katliamında ondan esinlendi. Richelieu vs.⁽¹⁾ Diğer bir deyişle, Machiavelli oluşum aşamalarında krallıklar tarafından kullanıldı zira o, çağın İtalyan değil Avrupa "felsefesinin" bir tezahürüydü.⁽²⁾

Madde 51. 1529-1530 Floransa Kuşatması. Kuşatma, Floransa tarihinin iktisadi-korporatif evresi ile (görece) modern devlet arasındaki mücadelenin sonunu temsil eder.⁽¹⁾ Kuşatma hakkında akademisyenler arasındaki argümanlar (Antonio Panella ile Aldo Valori arasında Valori'nin *Il Marzocco*'daki bilimsel özetini ve *Critica Fascista*'daki gazetecilere yö-

nelik “kan davası” ile sonuçlanan polemiği hatırlayın)⁽²⁾ bu iki evrenin önemini kavrayamamaktan kaynaklanır ve bunun sebebi Ortaçağ kömünlerine yönelik retordir: Maramaldo’nun tarihsel ilerlemenin bir sembolü olabileceği ve Ferrucci’nin tarihsel olarak gerilediği olguları ahlâki açıdan nahoş olabilir fakat tarihsel olarak bu görüş desteklenebilir ve desteklenmelidir.⁽³⁾

Madde 52. Machiavelli. Cumhuriyetçi korporatif devlet ile monarşist mutlak devlet arasındaki bir geçiş figürü olarak Machiavelli, kendini cumhuriyetten ayırtıramadı fakat sadece bir mutlak monarşinin dönemin sorunlarını çözebileceğini gördü. Machiavelli’nin kişiliğindeki bu trajik ayrışma (birey Machiavelli) incelenmek zorundadır.

Madde 53. Ansiklopedik Kavramlar. Augur’un hatırlattığı eski İngiliz deyişi “no representation without labor” çalışmayan temsil edilmez, ç.n. (“Britannia, quo vadis?” *Nuova Antologia*, 16 Ocak 1930)⁽¹⁾, işsizlik sorununu çözmek için (yani işsizlere ayrılan fonu asgariye indirecek bir hükümet kurmak için) işsizlerin oy kullanma hakkından mahrum bırakılması anlamına gelir: Bu ne zaman hayata geçirildi? Kim tarafından ve nasıl? Ve nasıl karşılandı?

Madde 54. İngiliz İmparatorluğu Üzerine. İngiltere Kralı’nın, imparatorluğun siyasal bağlantı noktası olarak rolü: Yani, Kraliyet Danışma Meclisinin ve özellikle de sadece sömürgelerin yüksek mahkeme kararlarına karşı temyiz başvurularına değil aynı zamanda imparatorluk üyeleri arasındaki anlaşmazlıklara da bakan Danışmanlık Meclisi Adli Komitesinin rolü.⁽¹⁾ İrlanda Özerk Devleti ve Güney Afrika kendilerini adli komiteden uzak tutmaya çalışmaktadır. Görevdeki devlet adamları onun yerine neyi koyacaklarını bilmemektedir. Augur, imparatorluk içinde azami özgürlüğü savunur: Her isteyen imparatorluğu terk edebilir ama bu, ona göre, aynı zamanda her isteyen imparatorluğa katılabileceği manasına da gelmelidir. İngiltere’nin diğer ülkelerle, özellikle de Birleşik Devletler’le ilişkileri netleştirildikten sonra Milletler Topluluğu, bir dünya organına dönüşebilir. (Augur, bir eşitlik sisteminin olmasına karşın iktisadi ve kültürel ağırlığı nedeniyle imparatorluk içinde İngiliz -burada İngiltere’yi kastetmektedir- hegemonyasını savunur.)⁽²⁾

Madde 55. *Geçmiş ve Bugün. Giornale d'Italia*'nın "Farmacista"sı Arturo Calza⁽¹⁾ ve Bergamini ile Vettori.⁽²⁾ İlk başta *Nuova Antologia* için önce Diogene Laerzio takma adıyla daha sonra gerçek ismi Arturo Calza'yla boğucu ve karmaşık yazılar yazdı. 1 Şubat 1930 tarihli *Nuova Antologia*'da her zamanki kasvetli budalaca notlarından birini kaleme aldı: "La 'questione dei giovani' e il manifesto dell'Universalismo".⁽³⁾ Ona Bergaminici geçmişini hatırlatan *Critica Fascista*'nın saldırısına uğradı⁽⁴⁾ ve Senyör Tittoni onunla ilişkiyi kesmenin iyi bir fikir olduğunu düşündü.⁽⁵⁾ En azından düzenli köşesinden oldu; onun yerine Calza tarafından yazıldıklarını düşündürecek denli saçmalıklarla dolu kısa makale özetleri yayımlanmaya başlandı; bu makalelere XXX imzası atılıyordu fakat bunların Marchetti-Ferranti'ye ait olduğu düşünülebilir. (Calza son yazısını 16 Şubat 1930 tarihli *Nuova Antologia*'da yazdı⁽⁶⁾; *Critica Fascista*'nın saldırdığı tarihi kontrol et.)

Madde 56. *Peder Bresciani'nin Soyu*. Filippo Crispolti.⁽¹⁾ Başka bir bölümde Crispolti'nin Leopardi'nin çektiklerini değerlendirmek için kendini bir paradigma olarak konumlandırmaktan nasıl imtina etmediğini zaten belirtmiştim.⁽²⁾ Crispolti'nin "Ombre di romanzi manzoniani"⁽³⁾ makalesinde Manzoni, Crispolti'nin yine kendisi tarafından yazılmış *Il duello* romanını (ve tamamlanmamış *Pio X* romanını) değerlendirmek için kullandığı bir paradigmaya dönüşür.⁽⁴⁾ Crispolti'nin küstahlığı komedi boyutundadır: *I promessi sposi*, "bir evliliğin önündeki şiddetli bir engel" hakkındadır; Crispolti'nin *Il duello*'su düello hakkındadır; her iki roman da toplumda şiddeti lanetleyen İncil'e bağlılık ile şiddetin fütursuzca kullanımı arasındaki çelişkiye dairdir. Manzoni ile Crispolti arasında şu fark vardır: Manzoni'nin Jansenci bir geçmişi varken Crispolti sıradan bir Cizvit'tir; Manzoni Katolisizmin liberal ve demokrat (aristokrat bir tarzda da olsa) kanadına aitti ve Kilisenin dünyevi iktidarının ortadan kalkmasını savundu. Crispolti ölümüne bir gericiydi ve hâlâ da öyledir; kendini uzlaşmaz papa yanlılarından uzak tutup senatör olmayı kabul etseydi, bunu sırf Katoliklerin ülkenin aşırı sağcı partisi olmasını istediğinden yapardı.⁽⁵⁾

Bitmemiş roman *Pio X*'un olay örgüsü sadece, Roma'daki iki iktidarın yani monarşi ile Garanti Yasası'yla gerçek anlamda bir egemen olarak tanınmış Papa'nın birlikte varlığından kaynaklanan belli nesnel problemlere değinmesi nedeniyle ilgi çekicidir.⁽⁶⁾ Papa, Roma üzerinden ge-

çerek Vatikan'ı ne zaman terk etse: (i) Devlet Papa'ya yaraşır hazırlıkları yapmak için büyük harcamaların altına girer; (ii) ilerici partiler gösteri düzenlemekten kaçınmaya zorlandıkları için bir iç savaş tehdidi oluşur (ve bu durum o partilerin kendi platformlarıyla iktidara gelip gelemeyecekleri sorununu zımnen ortaya çıkarır). Diğer bir deyişle, Papa'nın varlığı devletin egemenliğine gölge düşürmektedir.

Madde 57. *İtalya'daki Sözde Toplumsal Şiir*. Rapisardi.⁽¹⁾ 16 Şubat 1930 tarihli *Nuova Antologia*'da yayımlanan Nunzio Vaccalluzzo imzalı "La poesia di Mario Rapisardi" başlıklı hayli ilginç makaleye göz atın.⁽²⁾ Rapisardi bir materyalist ve hatta bir tarihsel materyalist olarak gösteriliyor. Bu doğru mu? Ya da tersine o bir natüralizm ve panteizm "gizemcisi" değil miydi? Ama tabii halka, özellikle de Sicilya halkına, Sicilya köylüsünün cefasına düşkündü.

Vaccalluzzo'nun makalesi, Rapisardi konusunda bir çalışmaya başlamak ve içerdiği referanslar için işe yarayabilir. Rapisardi'nin çalışmalarına göz gezdir. *Giustizia*, özellikle önemli bir şiir derlemesidir⁽³⁾; Vaccalluzzo, Rapisardi'nin "hislerden çok sözcüklere önem veren"⁽⁴⁾ bir proleter şair (!) olarak bu eseri oluşturduğunu söylüyor; fakat aslında, hatırladığım kadarıyla, *Giustizia* demokratik-köylü şiiridir.

Madde 58. *İtalyan Gazeteciliğinin Tarihi*. Hangi İtalyan gazeteleri İngiliz ve Alman gazeteleri gibi ekler yayımlamıştır? Klasik örnek olarak *Il Fanfulla*'nın *Fanfulla della Domenica* ekini verebiliriz. Buna klasik dememin sebebi bir kişiliğinin ve kendine ait bir otoritesinin olması. *La Domenica del Corriere* ya da *La Tribuna Illustrata* gibi ekler farklı bir kategoridedir ve bunlara ek demek çok zordur. *Gazzetta del Popolo* tek bir konuya adanmış "sayfalarla" bu tür girişimlerde bulunmuştur. Bu gazetenin ayrıca *Gazzetta Letteraria* adlı bir eki vardı. Bugün de *Illustrazione del Popolo*'yu çıkarmaktadır. Roma gazetesi *Il Tempo*, İtalya için çok başarılı sayılabilecek "iktisat" ya da "sendika" konulu gerçek eklerle 1919-20'de en tutarlı çabaları sarf etmiştir. *Giornale d'Italia agricolo*'nun başarısı da bu şekildedir. Kendini günlük bir gazete olarak çıkmakta zorlanacağı yerlerde dahi ekler aracılığıyla tanıtmayı hedefleyen iyi katarılmış bir günlük gazete, günlük formattan farklı ama gazete ile aynı isme sahip olup adandığı konuya ilişkin bir alt başlığa da sahip aylık ekler dizisi çıkartmalıdır. Ana ekler en azından (i) edebiyat; (ii) iktisat,

endüstri, sendika; (iii) tarım konularında olmalıdır. Edebiyat eki aynı zamanda felsefe, sanat ve tiyatro ile de ilgilenmelidir. Tarım eki üretilmesi en zor olandır: Daha mahir bir çiftçi için teknik-zirai ya da siyasi-zirai. İkinci tür haftalık bir siyasi eke benzer olmalıdır; diğer bir deyişle bütün haftanın siyasetini özetlemeli ve ayrıca (*Domenica dell'Agricoltore*'dekinden farklı) bir tarım bölümüne sahip olmalıdır: Sadece günlük gazeteleri okumayan çiftçiler için tasarlanacak biçimde bir tarım bölümü, yani *L'Amico delle famiglie* tarzında (tarım bilimi bölümü ne kadar geniş olursa o kadar popüler olur). Spor eki vs.

Edebiyat ekinde de eğitim vs. üzerine bir bölüm ayrılmalıdır. Tamamı aylık ve içerikle uyuşacak farklı bir formatta. (Haftalık *Ordine Nuovo* vs. gibi edebiyat eki; *L'amico delle famiglie* gibi tarım eki; *Times*'ın edebiyat ekine benzer ekonomi eki.)

Madde 59. Güney İtalya. Güney İtalya'daki düzenbaz avukatların bolluğuna ilişkin Carpio Markizi'nden kendisine otuz bin domuz başı hediye etmesini isteyen XI. Innocent hikâyesini hatırlayın. Markiz bu talebi yerine getiremeyeceğini fakat Ekselansları dilediği takdirde otuz bin avukatı hizmetine vereceğini söylemişti.⁽¹⁾

Madde 60. Donanma Sorunları. Kara ve deniz silahları arasındaki fark: Donanma silahlarını gizlemek zordur; gizli silah ve cephane fabrikaları olabilir ama gizli tersaneler ya da kruvazörler olamaz. "Görünürlük", bir donanmanın gücünü tahmin edebilme olasılığı, prestij sorunlarının doğmasına yol açar; başka bir deyişle savaş donanmasında ve iki güç arasındaki eşitlik mücadelesinde prestij azami seviyesine çıkar. Klasik örnek: İngiltere ve Birleşik Devletler. Son kertede, donanmanın zeminini, bütün askeri aygıtta olduğu gibi, her bir ülkenin üretim ve finans potansiyeline dayanır fakat bununla alakalı sorular "rasyonalist" varsayımlarla ortaya çıkar. İngiltere bir ada olarak konumunu ve nüfusunu doyurmak için sömürgelerle kesintisiz bağlar kurma ihtiyacını sürekli aklında tutar, Amerika ise kendine yeten bir kıtadır, Panama Kanalı ile birbirlerine bağlanan iki okyanusa sahiptir. Peki ama neden bir devlet kendisini dünya hegemonyasına götüren coğrafi ve stratejik avantajlarından vazgeçmeli ki? Birleşik Devletler, İngiltere'den üstünse ve olası durumda onu imparatorluğuyla birlikte elde edebilecekse neden İngiltere kendi üstünlüğünü destekleyen belli geleneksel koşullara dayalı

belli bir hegemonyayı bir dizi ülke üzerinde devam ettirmeli ki?⁽¹⁾ Bu konuların zerre rasyonalitesi yoktur, sadece iktidar sorunları vardır ve uysal düşmanı kıpırdayamaz hale getirmek isteyen Bay Panera her zaman komik duruma düşmektedir.⁽²⁾

Madde 61. II. Frederick. Bakınız, Raffaello Morghen, “Il tramonto della potenza sveva e la più recente storiografia”, *Nuova Antologia*, 16 Mart 1930.⁽¹⁾ Makalede II. Frederick üzerine birtakım [yakın tarihli] bibliyografik bilgiler mevcut.⁽²⁾ Michelangelo Schipa’nın *Sicilia e l’Italia sotto Federico II* (Napoli, Società Napoletana di storia patria, 1929) adlı kitapçığı, Ortaçağ komünleri ve İtalyan aydınlarının kozmopolit işlevi bölümlerinde ortaya konan İtalyan tarihinin “anlamı” açısından ilgi çekici. (Schipa’nın Frederick’e direnen komünlere ve Papa’ya “soğuk gördüğü” doğruysa kitap gayri tarihseldir fakat Papa’nın İtalya’nın birleşmesi önünde nasıl bir engel teşkil ettiğini ve komünlerin Ortaçağ’dan kesinlikle çıkamadıklarını da ortaya koymaktadır.)⁽³⁾

Morghen, Frederick ile Papa arasındaki çatışmalar esnasında <komünlerin> “geleceğe istekle ve sabırsızca baktıklarını”, “İtalya’nın dünyaya en az eskisinin evrensel ve kiliseye dönük olduğu kadar *seküler* ve *ulusal* bir medeniyet vermeye hazırlanan bir ülke” olduğunu yazarken farklı bir yanılgıya düşmektedir.⁽⁴⁾

Morghen, *Prens* gibi kitaplardan alıntı yapmak dışında bu cümleleri meşrulaştıracak bir şey bulmakta zorlanacaktır. Kitapların kültürün bir bileşeni değil de bir ulus olduğu argümanını savunmak için ciddi bir retorik çalışma şarttır.

II. Frederick Ortaçağ’a saplanıp kalmış mıydı? Elbette. Ne ki kendisini ondan kopardığı da doğrudur: Kiliseyle çatışması, dini hoşgörüsü, üç medeniyetten -Yahudi, Latin ve Arap- faydalanması ve onları kaynaştırma çabaları onu Ortaçağ’ın dışına yerleştirmektedir. O kendi çağının adamıydı fakat seküler ve ulusal bir toplum yaratma kabiliyeti de vardı ve bir Alman’dan ziyade bir İtalyan’dı. Konu bütünlüğü içinde incelenmelidir ve Morghen’in bu makalesi bu konuda işe yarayabilir.

Madde 62. Peder Bresciani’nin Soyu. De Sanctis bir yerlerde, Dante’nin bir kantosu üzerine bir makale yazmadan ya da bir konuşma yapmadan önce, örneğin o kantoyu defalarca sesli okuduğunu, ezberlediğini yazmış.⁽¹⁾ Bu, bir eserin sanatsal yanının istisnalar haricinde De Sanctis aya-

rında büyük uzmanlar tarafından bile ilk okumayla anlaşılamayacağı şeklindeki gözlemi destekleme yolunu hatırlatmaktadır. İlk okuma yalnızca kişinin yazarın kültürel ve duygusal dünyasına girmesini sağlar ve hatta bu durum bile özellikle günümüzden farklı kültürel ve duygusal bir dünyaya sahip başka bir çağın yazarları için geçerli değildir. Bir yamyamın gösterişli bir insan eti ziyafetinin verdiği zevkler hakkında yazdığı bir şiir güzel olarak değerlendirilebilir ve “aşırı estetik” önyargılar olmaksızın sanatsal açıdan değer biçici olmak için mevcut kültürden belli oranda psikolojik uzaklaşma gerekebilir. Ne var ki bir sanat eseri de sınırlı bir kültürel ve duygusal dünyadan ayrı başka “tarihselci” unsurlar barındırabilir ve dil -belli bir mekân ve zamanda gramer yoluyla tespit edilebilecek- salt sözel ifade olarak değil, gramerin bir parçasını oluşturmayan imajlar ve ifade biçimleri toplamı olarak görülür. Bu unsurlar diğer sanatlarda çok daha ayırt edici bir durumdadır. Japonca ile İtalyanca arasındaki fark oldukça açıktır fakat aynısı resim, müzik ve genel olarak betimsel sanatların dili için geçerli değildir. Sonuçta dildeki farklar başka sanatlarda da mevcuttur ve bu durum sanatçıların sanatsal ifadelerinden bu sanatların dilinin en yerel ve en ilkel unsura dönüştürüldüğü halk kültürünün sanatsal ifadesine doğru boyut azalttıkça çok daha belirgin hale gelir. (Bir Zenci’nin profilini çizen ve “sadece yüzün yarısını” çizdiği için diğer Zencilerin alay konusu olan eskiz sanatçısı anekdotunu hatırlayın.) Kültürel ve tarihsel bir bakış açısından ise yazılı ve sözlü kelimenin dilbilimsel ifadesi ile diğer sanatların dilbilimsel ifadesi arasında büyük bir fark vardır. “Edebi” dil ulusal kitlelerin hayatıyla yakından bağlantılıdır ve oldukça yavaş ve sadece moleküler biçimde gelişir. Her toplumsal grubun kendine ait bir “dilinin” olduğu söylenebilir; yine de halkın dili ile eğitilmiş sınıfların dili arasında sürekli bir ilişki ve değiş tokuş olduğu (istisnalar haricinde) ifade edilmelidir. Şu iki tür fenomenin yer aldığı diğer sanatların dillerinde bu görülmez: (i) Geçmişin, hatta tüm geçmişin betimleyici unsurları bu dillerin içerisinde en azından edebi dilden daha büyük oranda canlıdır; (ii) Dönem dönem büyük ressam, yazarlar, besteciler vs. çıkaran bütün ulusların teknik-betimleyici unsurlarını özümsemiş kozmopolit bir dilin hızlı gelişimini sağlarlar. Wagner müziğe Alman edebiyatının tüm tarihi boyunca yaptığından daha fazla katkıda

a) Gramsci, bu kelimenin üzerine, iki satır arasına “en az onun kadar” yazmıştır.

bulunmuştur. Bunun nedeni uluslararası bir elite ait bu dillerin üretimine halkın katılımının zor olmasıdır. Öte yandan halk bu dilleri (bi-reyler olarak değil, kolektif olarak) hızla öğrenebilir. Tüm bunlar salt estetik “hazzın” bir ruh biçimi ve faaliyeti olarak birincil önemde sayılsa bile pratikte -yani kronolojik anlamda- birincil önemde olmadığını göstermek içindir.

Bazıları (örneğin *Mi pare...* adlı kitapçığında Prezzolini)⁽²⁾ tiyatronun sanat sayılamayacağını çünkü onun mekanik bir rahatlama yolu olduğunu söylemektedir. Bunu söylemelerinin sebebi izleyicinin oynanan oyunu estetik açıdan değerlendirme yetisine sahip olmaması ve sadece olay örgüsüyle (ya da benzeri bir şeylerle) ilgilenmesidir. Bu tespit yanlıştır: Teatral performansta sanatsal unsur, oyunun içine sadece edebiyat yoluyla sokulmaz; tek yaratıcı yazar değildir. Yazar; teatral performans oyuncunun ve yönetmenin özgürlüğünü sınırlayacak kelimeler ve sahne direktifleriyle katılır; gerçekte olan ise performansta edebi bileşenin ilk başta tamamlayıcı ve eleştirel-yorumlayıcı olan ama aslında giderek daha fazla önem kazanan yeni sanatsal yaratılar için kapı açıyor oluşudur: Oyuncunun^b yorumu ve yönetmenin yarattığı toplam sahne. Yine de yazarın yarattığı oyunun sadece tekrarlanan okumalarla tat ve receği doğrudur. Sonuç olarak: Bir sanat eseri; ahlâki, kültürel ve duygusal içeriği ulusal ahlâk, kültür ve duygularla uyumlu olduğu oranda “sanatsal olarak” daha popülerdir ve bu statik değil sürekli gelişen bir faaliyet olarak anlaşılmalıdır. Okurla yazar arasındaki ilk temas, okurdaki biçim-içerik bütünlüğünün şairane ve duygusal dünya bütünlüğü üzerine kurulmasıyla gerçekleşir; aksi takdirde okur içeriğin “dilini”, kendi diline tercüme etmeye başlamak zorundadır. Bu aynen Berlitz Okulu’nda hızlandırılmış bir kursta İngilizce öğrenip ardından Shakespeare okuyan bir kişinin durumuna benzer. Birtakım ortalama sözlükler üzerinden edebi bir algıya ulaşma çabası okumayı daha çok titiz bir eğitimsel egzersize dönüştürür.

Madde 63. Roma Hukuku Mu Bizans Hukuku Mu? Roma hukuku esasen kendine özgü yasal durumların düzenli olarak çözülmesi üzerinden yasa oluşturulması yöntemine dayanır. Romalıların somut, yasal eylem-

b) El yazmasında Gramsci, “*autore*” (yazar) yazmış fakat bağlamdan da anlaşılacağı üzere bu bir kalem sürçmesidir ve “*attore*” (oyuncu) kastedilmiştir.

leriyle çözülen yasal konular bütünü Bizanslılar (Iustinianos) tarafından tarihsel belgeler olarak değil kemikleşmiş ve kalıcı yasalar olarak bir araya getirilmiştir. Bir “yöntemden” kalıcı “yasalara” bu geçiş aynı zamanda bir çağın sonunun -sürekli ve hızlı gelişim içindeki bir tarihten görece durgun bir tarihsel evreye geçiş- işareti olarak da görülebilir. “Roma hukuku”nun dirilişi -yani yasal konuları çözmek amacıyla Roma yönteminin Bizanslılarca yasalaştırılması- yargıçların bireysel kararlarının üzerinde kalıcı bir “yasa” isteyen bir toplumsal grubun doğuşuyla eş zamanlıdır (meyvesini “anayasalcılık” biçiminde veren bir hareket). Bu toplumsal grubun tarihsel rolü içerisindeki güçler kalıcı bir *discordia concors* [uyumlu uyumsuzluk, ç.n.] yani bireysel keyfiliği yasal sınırlar içine yerleştiren bir mücadele ile geliştirilebilir.

Madde 64. *Peder Bresciani'nin Soyu*. “Sanat, ‘eğitsel sanat’ olduğu oranda değil, sanat olduğu oranda eğitir, çünkü eğitsel sanat olduğunda hiçbir şeydir ve bu hiçbir şey eğitici olamaz. Hiç şüphesiz, hepimizin D’Annunzio dönemi sanatını değil Risorgimento sanatını andıran bir sanatı istediğimiz açıktır fakat biraz düşünüldüğünde bunun bir sanatın diğerine tercih edilmesi değil bir ahlâki gerçekliğin diğerine tercihi olduğu görülebilir. Aynı şekilde, bir ayna önünde çirkin birini değil de güzel birini görmek için bekleyen kişi de farklı bir ayna değil farklı bir insanın peşindedir.” (Croce, *Cultura e Vita morale*, s. 169-70; 1911 tarihli “Fede e programmi” bölümü.)⁽¹⁾

“Bir şiirsel eser ya da bir şiirsel eserler bütünü yaratıldığında o bütünü çalışarak, taklit ederek ve çeşitlendirerek sürdürmek imkânsızdır. Bu sadece sözde bir şiir okulunun, bir taklitçiler *servum pecus*’unun [lat. sıradan güruh, ç.n.] oluşmasına yol açar. Şiir şiiri doğurmaz, bu konuda parthenogenesis [kendiliğinden doğuş, ç.n.] söz konusu değildir. Bir eril unsur müdahalesi; gerçek, tutkulu, pratik, ahlâki bir unsurun müdahalesi şarttır. Bu konuda, en tanınmış şiir eleştirmenleri edebi reçetelere karşı uyarılarda bulunurlar; bunun yerine, onların da söylediği gibi, ‘insan yeniden yaratılmalıdır.’ Yeni bir şiir, eğer mümkünse, insanın yeniden yaratılmasından, ruhun yenilenmesinden, yeni bir coşkulu hayatın yeşermesinden doğacaktır.” (Croce, *Cultura e Vita morale*, s. 241-42; 1922 tarihli “Troppa filosofia” bölümü.)⁽²⁾

Bu tespit tarihsel mat<eryalizme> de uydurulabilir. Edebiyat edebiyatı doğurmaz vs. Diğer bir deyişle, ideolojiler ideolojileri yaratmaz, üst

yapılar atalet ve pasiflik mirası olmak dışında, başka üstyapıları yaratmaz. Bunlar “parthenogenesis” aracılığıyla değil, “yeni insan”ı (yani yeni toplumsal ilişkileri) yaratan devrimci faaliyet olan “eril” unsurun -tarihin- müdahalesi ile ortaya çıkarlar.

Buradan şu da çıkarılabilir: Bu değişimle eski “insan” aynı zamanda “yeni” olur çünkü ilkel ilişkilerin altüst edilmesiyle o da yeni ilişkiler içine girmiştir. Bu nedenle olumlu biçimde yaratılmış “yeni insan” şiiri yaratmadan önce olumsuz biçimde yenilenmiş eski insanın “son eseri” işitilebilir ve çoğu zaman bu son eser inanılmaz parlaktır: Bu eser içinde yeni ile eski kaynaşmış, tutkular karşılaştırılmaz bir şekilde doruğa ulaşmıştır. (*İlahi Komedya*, bir ölçüde, Ortaçağ’ın son eseri ve aynı zamanda Yeni Çağ ile yeni tarihin müjdecisi değil midir?)

Madde 65. *Gazetecilik*. Almanya’da tutuklu iken İngiliz gazeteci Mels-Cohn ile röportajında III. Napolyon’un gazetecilik hakkında söyledikleri (kr. Paul Guériot, *La captivité de Napoleon III en Allemagne*, 250 sayfa, Paris, Perrin). Napolyon resmi gazeteyi her seçmene ücretsiz yollanacak ve dönemin en gözde yazarlarının makalelerinin yanı sıra dünyanın her köşesinden en güvenilir ve özenle seçilmiş haberleri yayımlayacak bir örnek gazeteye dönüştürmek istiyordu. Polemikler ise özel gazetelerin alanına bırakılacaktı.⁽¹⁾

Bir devlet gazetesi konsepti mantıksal olarak (oligarşik bir azınlığın toplumun bütünü gibi davrandığı) despot ya da (belirsiz bir halkın kendini hükümet olarak gördüğü ve buna inandığı) demokrat şekillerdeki liberal olmayan (yani sivil toplumun siyasi toplumla birleştiği) hükümet yapıları ile ilişkilidir. Okullar devletin kontrolündeyken neden yetişkin okulu demek olan gazeteler de devletin kontrolünde olmasın ki?

Napolyon’un argümanı şu önermeye dayanmaktadır: Yasayı bilmemenin bir suçla itham edilen kişiyi aklamayacağı şeklindeki yasal ilke kabul ediliyorsa, devlet de yurttaşlarını bütün eylemlerinden ücretsiz olarak haberdar etmeye zorunludur; başka bir deyişle, onları eğitmek zorundadır. Bu, oligarşik eylemin meşrulaştırılmasına dönüştürülmüş bir demokratik argümandır. Öte yandan tamamen yok sayılamaz: “Demokratik” olmasının tek koşulu sivil toplum ile siyasal toplumun diyalektik açıdan anlaşıldığı (sadece kavramsal değil gerçek bir diyalektik açıdan) ve devletin “düzenlenmiş toplumun” elinin altında olduğu toplumlarda gerçekleşmesidir. İkinci tür toplumda egemen parti, organik olarak hü-

kümetle karıştırılmaz; bunun yerine sivil-siyasal toplumdan “düzenlenmiş topluma” geçiş için bir aygıt halini alır. Burada onların üstüne çıkmak için (onların çelişkisini gidermek için değil) her ikisini de özümser.

III. Napolyon dönemindeki gazeteciliğin durumu konusunda bir gazete-yi hangi gübrenin daha iyi olduğunu netleştirmeyen bir gübre makalesi yüzünden kınayan polis müdürü hikâyesini hatırlayın: Bu, müdüre göre, halkın bir belirsizlik içinde kalmasına neden olmuştu ve bu nedenle kınanması ve polis tarafından kovuşturulması gereken bir konuydu.

Madde 66. *Machiavelli*. Gino Arias, “Il pensiero economico di Niccolò Machiavelli” (Bocconi Üniversitesinin 1928 [yoksa 1927 mi?] tarihli *Annali di Economia*’sında).⁽¹⁾

Madde 67. *İtalyan Kültürü*. Valentino Piccoli. Mario Giampaoli’nin 1919 kitabının (Roma-Milano, Libreria del Littorio, 16°, 335 sayfa, 40 illüstrasyon, 15 liret)⁽¹⁾ yorumlandığı Piccoli imzalı “Un libro per gli immemori” (Ekim 1928 tarihli *I Libri del giorno*’da) makalesine bakmak işe yarayabilir. Piccoli; Dante, Leopardi ve dalkavukça yazılarında üzerine eğildiği tüm diğer büyük yazarlar için kullandığı sıfatları Giampaoli için de kullanıyor. “Haşin” vs. “kalburüstü sayfalar” vs. gibi sıfatların sık kullanımı.

Madde 68. *Alfredo Oriani*. Floriano Del Secolo, “Contributo alla biografia di Oriani. Con lettere inedite”, Ekim 1930 tarihli *Pègaso*’da.⁽¹⁾

Entelektüel hayatı içerisindeki sözde trajedisinde Oriani, insanlar tarafından keşfedilmemiş bir “dahi”, takipçisi olmayan bir havari olarak beliriyor. Peki Oriani gerçekten “keşfedilmemiş” mi yoksa bilmececi olmayan bir sfenks, sadece birkaç küçük fareye zarar verebilen bir volkan mı? Hatta bugün “popüler” biri, bir “hayat ustası” mı oluyor? Onun hakkında çok şey basılıyor ama kendi eserlerinin ulusal baskısı acaba satın alınıp okunuyor mu? Bundan şüphe etmek için sebepler var. Oriani ve Sorel (Fransa’da). Ne ki Sorel, çağımızla Oriani’den daha fazla ilişkilidir. Oriani neden bir okul, bir takipçiler grubu oluşturamadı? Neden bir gazete kurmadı? Hiç çaba harcamadan (arkadaşlarına döktüğü gözyaşları haricinde) “tanınmak” istedi. İrade gücünden ve pratik düşünceden yoksundu ama milletin siyasal ve ahlâki yaşamını etkilemek istedi. Birçok insan onu tam olarak onun işi tamamlamadan önce öde-

me isteyen ve önceden kendisi tarafından belirlenmiş bir şekilde ilahi [bir] takdirle “dahi”, “şef”, “üstat” olarak tanınma peşine düşen budalaca isteklere sahip bir kişi olduğu şeklindeki içgüdüsel yargı nedeniyle kabul edilmez bulmaktadır. Psikolojik olarak Oriani, Crispi ve birtakım bayağı temsilcileri tarafından gülünç ve entelektüel fars seviyesine indirgenen bütün bir İtalyan aydınları katmanı ile kıyaslanabilir.

Madde 69. *Caporetto*. Volpe'nin kitabı *Ottobre 1917. Dall'Isonzio al Piave* için Antonio Panella'nın Ekim 1930 tarihli *Pègaso*'daki makalesine bakın.⁽¹⁾ Makale faydalı ama yüzeysel. Caporetto özünde bir “askeri kaza” idi; Volpe'nin bir tarihçi ve devlet adamı olarak tüm otoritesiyle bu formülü sıradanlaştırması, Caporetto'nun mağlubiyet yanlılarının bir “suçu” mu yoksa bir “askeri eylem” mi olduğu tartışmasının tarihsel ve ahlâki yetersizliğinin (ahlâki sefillik) tamamen farkında olan birçok insanı hoşnut etmektedir. Ne var ki bu yeni sıradanlığın geçerliliğinden duyulan tatmin duygusu aşırıya kaçmıştır zira ortada bir tepki - Omodeo'nun Volpe'nin kitabına yönelttiği eleştiride de görülebileceği gibi, her durumda bu tepki bir önceki sıradanlığa duyulan tepkiden çok daha zordur- olmamalıdır.⁽²⁾ Askerler, subaylar ve eratin (Anatole France'ın askerler hakkında kullandığı genel tabirle, “l'outil tactique élémentaire”) “temize çıkması”⁽³⁾ nedeniyle, bu tartışmanın henüz sona ermediği duygusu uyanabilir. Volpe ile Omodeo arasındaki “yedek subaylara” dair polemik ilginç bir göstergedir. Omodeo'nun makalesinden anlaşıldığı kadarıyla, Volpe yedek subayların -yani aydın küçük burjuvazinin- askeri katkısını azımsamaktadır ve dolayısıyla halihazırda “kaza” kelimesiyle temize çıkardığı üst sınıfı aklamak amacıyla dolaylı olarak “kazadan” onları sorumlu tutmaktadır. Tarihsel sorumluluğu belirlemek için askerlerin, yedek subayların ve genel personelin özgün bir konuma sahip oldukları genel sınıfsal ilişkilere bakılmalıdır. Buna bağlı olarak yönetici sınıfın salt yönettiği için bile tek sorumlu olduğu (ve burada da “ubi maior, minor cessat” [büyüklerin olduğu yerde küçüklerin sözü geçmez, ç.n.] durumu geçerlidir) ulusun yapısına bakılmalıdır. Ulusal bakış açısından dahi gerçekten faydalı olabilecek bu eleştiri, kaldırması zor bir eleştiridir.⁽⁴⁾

Madde 70. *Risorgimento*. Niccolò Rodolico, “La prima giovinezza di Carlo Alberto,” *Pègaso*, Kasım 1930.⁽¹⁾ (Rodolico'nun *Carlo Alberto*

Principe di Carignano adlı kitabının Le Monnier tarafından basıldığı ilan edildi; Pègaso'daki makale kitaptan bir parça olabilir.)⁽²⁾ Hanedanın dik-katini ulusal bütünleşme hedefine çekmek için kendilerini dar görüşlü muhafazakârlardan ayıran grubun oluşumu -bu oluşum Napolyon İmparatorluğu döneminde özellikle de çöküş sürecinde Piedmont'taki siyasal sınıf içerisinde gerçekleşti- incelenmeli. Bu grup en şaşılahtı görüş-nümüne 1848 neo-Guelfçi hareket içinde kavuşacaktı.⁽³⁾ Bu yeni grubun (De Maistre'nin en kayda değer üyesi olduğı)⁽⁴⁾ hanedancı, gayri ulusal karakteri, Makyavelcilerden daha kurnaz siyaseti 1870'e kadar ve hatta daha sonra bile yönetici sınıfın kabul edilmiş siyasetine dönüştü; organik zayıflığı kendini her şeyin ötesinde 1848-49 aralığında göster-di ve bu, ortalama ve değersiz kurnaz siyasetle ilişkiliydi.

Madde 71. Dilbilim. Antonio Pagliaro, *Sommario di linguistica ario-europea*, bölüm 1: *Cenni storici e quistioni teoriche*, Libreria di Scienza e Lettere del dott. G. Bardi, Roma, 1930 ("Pubblicazioni della Scuola di Filologia Classica dell'Università di Roma" |Roma Üniversitesi Klasik Filoloji Bölümü Yayınları, ç.n.| içerisinde; İkinci dizi: *Sussidi materiali*, II, 1). Pagliaro'nun kitabı için Goffredo Coppola'nın Kasım 1930 tarih-li Pègaso'daki makalesine bakınız.⁽¹⁾

Kitap, dilbilim alanında son yıllarda kat edilen yolun anlaşılması açısından vazgeçilmezdir. Bana öyle geliyor ki, (makaleden çıkarıldığı kadarıyla) çok şey değişmiştir ve dilbilim çalışmalarını oturtacak bir zemin henüz bulunmamıştır. Croce'nin sanat ve dil özdeşliği, ilerlemenin önünü biraz açmıştır ve bu özdeşlik birtakım problemlerin çözülmesini ve başka problemlerin olmadığını [ya da keyfi olduğunu] ilan etmeyi olanaklı kılmıştır. Ne ki özünde tarihçi olan dilbilimcilerin önünde başka bir sorun vardır: Sanat tarihinin kapsamı dışında bir diller tarihi mümkün müdür ve dahası bir sanat tarihi mümkün müdür?

Dilbilimciler, dilleri tam olarak sanat değil de sanatın "nesnesi", bir toplumsal ürün, belli bir halkın kültürel ifadesi oldukları oranda in-celerler. Bu sorunlar henüz çözülmemiştir veya eski retoriğin süslenmiş bir versiyonu çizgisinde çözülmüştür (krş. Bertoni).⁽²⁾

Perrotto'ya⁽³⁾ (ve Pagliaro'ya?) göre sanat ile dilin özdeşliği dilin köke-ni sorununun çözülemezliğine (ya da keyfi olarak çözülebilirliğine?) yol açmıştır; zira bu, insanın neden insan olduğunu (dil = hayal gücü, düşünce) sormak anlamına gelecektir. Çok net gibi görünmüyor: Sorun

çözülemez çünkü hiçbir belge yoktur ve bu nedenle keyfi bir yol izlenecektir. Belli bir tarihsel sınırın ötesinde, varsayıma dayalı, konjonktürel ve sosyolojik bir tarih inşa edilebilir ama bu “tarihsel” bir tarih olmaz. Bu özdeşlik aynı zamanda muhtemelen dilde kusura -diğer bir deyişle, olmayan dile- neyin neden olduğunu belirlemeyi de olanaklı hale getirir. “Kusur; hiçbir şey anlatmadığı için işe yaramayan yapay, akılcı, iradi yaratımdır; toplumun dışında bireye özgüdür.”⁽⁴⁾ Dolayısıyla dil = tarih ve olmayan dil = keyfilik şeklinde bir ifade kullanmak gerektiğini düşünüyorum. Yapay diller jargonlar gibidir: Onların kesin olarak olmayan dil olduğunu söylemek doğru olmaz zira onlar bir şekilde faydalıdır; çok sınırlı bir sosyotarihsel içerikleri vardır. Öte yandan bu bir diyalekt ile ulusal-edebi dil arasındaki ilişki için de geçerlidir. Kaldı ki diyalekt de dil-sanattır. Yine de diyalekt ile ulusal-edebi dil arasında bir şeyler değişir: Özellikle kültürel, siyasal-ahlâki-duygusal çevre. Diller tarihi dilbilimsel yenilikler tarihidir fakat bu yenilikler (sanatta olduğu gibi) bireysel değildir; bunlar kültürünü yenilemiş ve tarihsel olarak “ilerlemiş” bütün bir sosyal toplumun yenilikleridir. Kesin konuşmak gerekirse, onlar da bireysel hale gelir fakat birey-sanatçıda olduğu gibi değil, [kültürel]-tarihsel unsur olarak *tam*, belirleyici bireyde olduğu gibi.

Dilde kendiliğinden doğum olmaz; bir dil başka bir dil üretmez. Aksine, farklı kültürlerin müdahalesi yoluyla yenilikler gerçekleşir ve bu çok farklı yollarla ortaya çıkar, bütün dilbilimsel unsurlardan meydana gelen kitleler için oluşur ve molekül seviyede meydana gelir. (Örnek: Latince, Galyalıların Keltçesini bir “bütün” olarak dönüştürdü fakat Alman dilini “moleküler seviyede” yani ona tek tek sözcükler ve biçimler vererek etkiledi.) “Moleküler seviyede” etki ve müdahale, bir ulus içerisinde farklı katmanlarda görülebilir; öncü bir rol üstlenen yeni bir sınıf, bir “bütün” olarak yenilik getirirken; profesyonel jargonlar vs. -yani belli grupların jargonları- molekül seviyede etkide bulunur. Bu yeniliklerde sanatsal yargı, kişinin esmerleri ya da sarışınları tercih etmesi ve belli kültürlerle özgü estetik “ideallerin” değişmesiyle aynı nedenden dolayı estetik haz değil “kültürel haz” niteliği taşır.

Madde 72. *Risorgimento*. Melchiorre Gioia için Angelo Ortolini'nin Ocak 1929 tarihli *Libri del Giorno*'da yayımladığı (Gioia yazıları) bibliyografisine (“Il centenario di Melchiorre Gioia”) bakınız.⁽¹⁾ Gioia'nın ilk

kitabı Istituto della Repubblica Cisalpina'nın desteklediği "Özgür hükümet biçimlerinden hangisi İtalya için en uygunudur?" konulu bir yarışmaya sunduğu 1796 tarihli incelemeydi. Gioia, "birleşik ve bölünmez bir cumhuriyeti" savunmuştu. Tezi ödül kazandı fakat bu tezin Jakobin formülün salt bir ideolojik çeşitlemesi olup olmadığına bakılmadı. 1815'te de *Della costituzione di una monarchia nazionale rappresentativa*'yı yayımladı.

Madde 73. *Peder Bresciani'nin Soyu*. Carlo Linati'nin Şubat 1929 tarihli *Libri del giorno*'daki "Dell'interesse" makalesine bakınız.⁽¹⁾ Linati, hangi "özelliğin" bir kitabı ilginç kıldığını bilmek istiyor ve bunun yanıtını bulamıyor. Kesin konuşmak gerekirse, en azından ilginç kitaplar yazabilmek ya da başkalarının yazmasını sağlayabilmek adına "özellik" peşinde koşan Linati'nin yeltendiği anlamda tam bir yanıt bulmak imkânsızdır. Linati, yakın dönemde bunun "can sıkıcı" bir soruna dönüştüğünü -doğrudur ve böyle olması da doğaldır- söylüyor. Son dönemde milliyetçi duygularda belli oranda bir canlanma görülmüştür: İtalyan kitaplarının neden okunmadığı, yabancı kitaplar "ilginç" bulunurken neden İtalyan kitaplarının "sıkıcı" bulunduğu gibi soruların sorulması anlaşılabilir. Milliyetçi uyanışla birlikte İtalyan edebiyatının halkçı olmadığı ve bir halk olarak bizim yabancı tahakkümü altında olduğumuz gibi sebeplerle "ulusal" olmadığı duygusuna kapılmak mümkündür. Sonuç: Bir kazanım elde edemeyen programlar, polemikler ve gayretler. İhtiyaç duyulan şey, yeni bir edebiyatın doğmasını sağlayacak acımasız bir gelenek eleştirisi ve kültürel-ahlâki bir yenilenme. Ne var ki çelişki vs. nedeniyle gerçekleşemeyecek olan şey de tam olarak budur: Milliyetçi uyanış geçmişin övülmesi manasına gelmeye başlamıştır. Marinetti, bugün Akademinin bir üyesidir ve spagetti geleneği ile kavgalıdır.⁽²⁾

Madde 74. *Caporetto*. General Alberto Baldini'nin General Diaz üzerine kitabına (Diaz, 8°, 263 sayfa, Barbèra baskısı, 15 lire, 1929) bakınız.⁽¹⁾ Öyle görünüyor ki, General Baldini, Cadorna'yı alttan alta eleştiriyor ve Diaz'ın ona atfedilenden çok daha önemli bir rol oynadığını ispatlamaya çalışıyor.⁽²⁾

Caporetto'nun önemine dair bu tartışmada⁽³⁾ birtakım açık ve bariz noktalar öne çıkarılmalı:

i. Caporetto bir askeri olaydan mı ibaret? Savaş tarihçileri bugün bunu kabul edilmiş bir olgu olarak görüyorlar fakat bu kabul, bir yanlış anlaşılardan ibaret.⁽⁴⁾ Her askeri olay aynı zamanda bir siyasi ve toplumsal olaydır. Yenilginin hemen ardından Caporetto'nun siyasi sorumluluğunun askeri yığına yani halka ve halkın siyasal temsilcisi olan partilere ait olduğu görüşünü yayma çabası belirdi. Bu tez bugün evrensel ve hatta resmi olarak reddedilmektedir. Yine de bu, inandırılmaya çalışıldığı gibi, sanki siyasal unsur sadece halktan -yani siyasal-askeri idareden sorumlu kişilerden- meydana gelirmiş gibi Caporetto'nun salt bir askeri fenomenden fazlası olmadığı anlamına gelmez. Caporetto'nun bir "askeri vazife eylemi" olduğu ispatlanacak olsa (yekpare görüşe karşın) bile bunun anlamı, siyasal sorumluluğun halka yüklenmesi gerektiği değildir. (Hukuksal bir bakış açısından, bu anlaşılabilir fakat hukuksal bakış açısı hükümeti bir terör rejimiyle itham etmeye yatkın tek taraflı bir iradi eylemdir.) Tarihsel olarak -yani en üst siyasal bakış açısından- bu suçlama daima hükümettekilere ve hükümettekilerin belli faktörlerin bir askeri vazife eylemine yol açacağını öngörememelerine ve buna bağlı olarak bu türden bir potansiyel aciliyete karşı zamanlı ve etkin önlemler (sınıfsal fedakârlıklar) alamamalarına yöneltmek durumundadır. Mücbir sebepler ve direniş psikolojisine dayalı anlık amaçlar söz konusu olduğunda "dikenli telleri dışlarımızla sökmeliyiz" sözü kullanılabilir fakat herhangi bir kerpeten vs. sağlamaksızın askerlerden sırf askeri vazife bunu gerektiriyor diye dikenli telleri dışlarıyla sökmelerini beklemek bir suç unsurudur. Kurban vermeksizin savaşılamayacağına inanmak mantıklı olabilir fakat insanların hayatlarını boş yere feda etmek bir suçtur. Askeri ilişkilerdeki bu ilke toplumsal ilişkilere de uzanır. Hiçbir çekince olmaksızın, askeri yığının savaşa girmek zorunda olduğuna ve her şeyini feda etmesi gerektiğine inanmak mantıklı sayılabilir ama askeri yığının toplumsal karakterini hesaba katmadan ve onun ihtiyaçlarını göz önüne almadan bu savı desteklemek ahmaklığın, bir başka deyişle beceriksiz siyasetçiliğin dik âlâsıdır.

ii. Buna bağlı olarak, eğer askeri yığın sorumluluktan muafsa, Başkomutan Cadorna da belli sınırların -yani bir başkomutanın sahip olduğu gücün, askeri tekniğin ve bir başkomutana her koşulda atfedilen siyasal niteliklerin belirlediği sınırların- ötesinde sorumluluktan muaftır. Cardona'nın hiç şüphesiz teknik ve siyasal sorumlulukları vardı fakat siyasal sorumlulukları belirleyici olamazdı. Cadorna komuta altındaki kit-

lelerin “belirleyici bir siyasal hükümeti”ne ilişkin ihtiyacı anlamayı ve hükümete açıklamayı becerememiş olsaydı o zaman kesinlikle sorumlu tutulabilirdi ama yine de hükümet ve bir bütün olarak yönetici sınıf kadar değil; zira son kertede onun ifade ettiği, onların anlayışı ve siyasal algısıydı. Bu yaygın sorumluluk “tarihsel olarak” Caporetto’ya ilişkin hiçbir nesnel faktör analizinin yapılmamış olmasından ve bu faktörleri saf dışı bırakmak için hiçbir somut adım atılmamış olmasından bellidir.

iii. Caporetto’nun savaşın tamamı içerisindeki önemi. Mevcut eğilim, Caporetto’yu süregiden daha kapsamlı olaylar zincirinin salt bir bölümü olarak gösterip onun önemini azaltmak yönündedir. Bu eğilim siyasal açıdan anlamlıdır ve hem ulusal hem de uluslararası açılardan etkileri olacaktır: Bu göstermektedir ki, yenilgiye sebep olan genel faktörleri saf dışı bırakmak için bir irade sergilenmemiştir ve bunun yeni bir savaş durumunda ülkeye dayatılacak koşullar üzerinde ve ittifaklar sisteminde bir etkisi vardır. Ülkenin siyasal-toplumsal doğrultusu için kaçınılmaz sonuçları önlemek adına ulusal düzeyde yöneltilecek özeleştirlik, hiç şüphesiz ki İtalya’nın askeri ittifaklara katılabileceği düşünüldüğü sürece başka ülkelerin denk kurumları tarafından yöneltilecektir. İttifaklarla ilgili hesaplarında diğer ülkeler yeni Caporettoları hesaba katmak zorunda kalacak ve garanti imtiyazlar, diğer bir deyişle belli sınırların bile ötesine geçen bir hegemonya talebinde bulunacaklardır.

iv. Caporetto’nun Dünya Savaşı’nın bütünü içindeki yeri. Bunun için, düşmana direnişini sürdürme olanağı tanıyan kaynak kayıplarına (tüm gıda, cephane stokları vs.) ve müttefiklerin hizmetlerini ve genel planlarını kesintiye uğratacak biçimde bu stokları yenilemeleri için altına girecekleri yükün miktarına bakılmalıdır.

Dünya Savaşı da dâhil olmak üzere her savaşta Caporetto’ya benzer olayların olacağı doğrudur. Ne var ki, bunların aynı mutlak ve göreceli öneme sahip olup olmadıkları, sebeplerinin benzer ya da kıyaslanabilir olup olmadığı, ordusu mağlup olmuş ülkenin siyasal durumu açısından benzer ya da kıyaslanabilir sonuçlarının olup olmadığı (Rusya’yı bir kenarda bırakarak) incelenmelidir. Caporetto sonrası, İtalya maddi açıdan müttefiklerin (silah, erzak vs. için) insafına kalmıştı ve onların ucuz ekipmanları o kadar da etkili değildi. Özeleştiriliğin olmayışı, hastalığın sebeplerini yok etmek konusunda bir isteksizliğe işaret eder ve bu da ciddi bir siyasal güçsüzlüğün göstergesidir.

Madde 75. *Geçmiş ve Bugün*. Hükümetin halkın yaşam standardını belli bir seviyenin üzerine çıkarmak için uğraşma mecburiyeti genel bir ilke olmalıdır. Burada birtakım özel “insani” motiflerden ve hatta birtakım “demokratik” hedeflerden falan bahsetmek gereksizdir: En oligarşik ve baskıcı hükümet bile bu ilkenin “nesnel” geçerliliğini, (siyasal çeperde, devlet iktidarını koruma ve güçlendirme sanatında evrensel olan) özündeki siyasal değeri kabul etmek zorundadır. Hiçbir hükümet bir iktisadi kriz olasılığını göz önüne almaktan kaçınmaz ve dahası bir devletin ve bir toplumun karşılaşabileceği en büyük krizi yenmek anlamına gelebilecek bir savaşa girmek zorunda kalma hipotezini göz ardı edemez. Nihayet her kriz halkın yaşam standardında bir düşüşe neden olacağı için, halkın “biyolojik” ve psikolojik direnişinin yeni gerçeklikle karşılaştığı anda kırılmaması adına yeterli bir geri çekilme alanı olması şarttır. Dolayısıyla bir devletin gerçek gücünün seviyesi, bir ülkenin yapısal sağlamlığını tespit etmek için kullanılan başka etmenlerle ilişkili standartlarla ölçülmelidir. Bir ulusun egemen sınıfları iktisadi-korporatif evrenin ötesine geçemeyip de bunun sonucunda halk yığınlarını terlerinin son damlasına kadar sömürürse (yani onları salt bir gayri iradi biyolojik konuma sürüklerse) o zaman devletin iktidarından değil ancak ve ancak iktidarın gizlenmesinden söz edilebilir. Bana göre siyaset sanatının bu önemli yanını analiz ederken herhangi bir aşırı siyasal referanstan (teknik anlamda, yani, teknik siyasal çeper dışında), herhangi bir insancılık ya da (“insancılığın” başlı başına bir siyaset olmadığını söylemek gibi) herhangi bir kendine özgü siyasal ideoloji referansından sistematik bir şekilde kaçınmak önemlidir. Bu paragrafın amacı doğrultusunda, Profesör Mario Camis’in Ocak-Şubat 1926 tarihli *Riforma Sociale*’de basılan makalesine geri dönmek gerekiyor.⁽¹⁾

Madde 76. *Çarizmin On Dokuzuncu Yüzyılda Avrupa’daki İşlevi*. Prens von Bülow anılarında, Almanya’nın Ağustos 1914’te Rusya’ya savaş ilan etmesinden hemen sonra Bethmann-Hollweg^a ile karşılaşmasını anlatıyor. Rusya’ya savaş ilan etmek konusunda neden önce davrandığı sorusuna Bethmann şu yanıtı veriyor: “Sosyal demokratları yanıma çekmek için.”⁽¹⁾ Bununla ilişkili olarak Bülow, Bethmann-Hollweg’in psikolojisi üzerine bazı tespitlerde bulunuyor ama bu konunun perspektifinden

a) El yazmasında bu isim yanlışlıkla “Bethmann-Holwegg” olarak yazılmış.

bakınca asıl önemli olan, Şansölye'nin Rus Çarlığı'na karşı sosyal demokratları yanına çekebileceği kanısıdır. Şansölye "Avrupa'nın jandar-ması" olarak sahip olunan 1848 geleneğini ustalıklı kullanmaktadır.

Madde 77. Bireyler ve Ulus. Keşifleri ve buluşları bir şekilde kendi ülkelerinde dikkat çekmeyen ya da bilinmeyen dâhi kişilerin buluşlarıyla ilişkili ulusal gurur konusunda birtakım tespitler: Buluşlar ve keşifler rastlantısal olabilirler ve hatta genellikle de öyledirler. Dahası mucit bireyler başka ülkelerde başka uluslar içerisinde doğmuş ve gelişmiş kültürel ve bilimsel akımlara mensup olabilirler. Dolayısıyla bir buluş ya da bir keşif; birey, ulusal karakteristiklere sahip bir kültürel organizasyonla [mecburen] yakından bağlantılıysa veya icat, mucidin ülkesinin kültürel yapısı tarafından etraflica çalışılmış, uygulanmış ve geliştirilmişse artık bireysel ve rastlantısal olmaktan çıkar ve ulusal olarak nitelenebilir. Bu koşullar oluşmadığında geriye kalan tek faktör "ırk"tır; yani, bütün ülkelerin hak iddia edebileceği ve son aşamada sözde insan doğası ile iç içe geçen hesaplanamaz bir unsur. Dolayısıyla "ulusal" terimi somut ulusal gerçekliğin ürünü olan ve ulusun pratik ve teorik faaliyetleri içinde kendine özgü bir evre başlatan bir bireye uyarlanabilir. Ayrıca gerisi gelmeyen yeni bir keşfin de değersiz olduğu söylenmelidir: "Orijinalliği" oluşturan şey sadece "keşfetmek" değil, en az onun kadar önemli olacak biçimde "derinleştirmek", "geliştirmek" ve "toplumun kullanımına sunmak"tır (yani, bir şeyi evrensel uygarlığın bir unsuruna dönüştürmektir); bir ulusun gücünün (bir ulusun iç ilişkilerinin toplamı, kolektif güç) kendini ortaya koyduğu alanlar özellikle bu alanlardır.

Madde 78. İtalyan Risorgimentosu. Sonradan İtalyan Risorgimentosu olarak bilinecek tarihsel hareketin başlangıcı olarak hangi tarih belirlenmeli? Yanıtlar çeşitli ve çelişkili fakat genel olarak iki gruba ayrılıyorlar: (i) İtalyan ulusal hareketinin kendi kökenine tutunan ve Fransız Devrimi'nin İtalyan geleneğini kirlettiğini ve geciktirdiğini söyleyecek kadar ileri gidenler; (ii) İtalyan ulusal hareketinin Fransız Devrimi'ne ve oradaki savaşıyla fazlasıyla borçlu olduğunu öne sürenler.

Tarihsel konuya hisler ve siyaset ve ayrıca da her türden önyargı buluşturulmuştur. Kamuoyunun, 1870'te oluşturulmuş türden bir İtalya'nın daha önce var olmadığını ve asla da var olamayacağını anlamasını sağ-

lamak gerçekten zordur: Kamuoyu, bugün olanın her zaman olduğuna ve İtalya'nın her daim birleşik bir ulus olduğuna, yabancı güçlerin zulmüne uğradığına inanmaya yönlendirilmiştir. Sayısız ideoloji, antik dünyanın mirasçısı olarak görünme isteğiyle beslenen bu inancı güçlendirmiştir. Dahası, bu ideolojiler siyasal, kültürel vs. organizasyonların bir zemini olarak kayda değer bir işleve sahip olmuşlardır.

Bana göre, farklı bakış açılarından yola çıkarak, ulusal birliğin zaruri unsurlarının bir araya geldiği ve benim görüşüme göre 1848 sonrasında bir hedefe ulaşmak için yeterli bir güce kavuştuğu ana değin tüm tarihsel hareketin analiz edilmesi zorunludur. Bu unsurlar; negatif [(pasif)] ve pozitif [(aktif)], ulusal ve uluslararasıdır. Çok daha eski bir unsur ise en azından 1200'den beri, yani standart bir edebi dilin (Dante'nin meşhur sokak dili) gelişiminden itibaren İtalyan aydınlar arasında var olan "kültürel birlik" bilincidir. Vatansever retorik içerisinde en derinlemesine kullanılan bu unsurun tarihsel olaylar üzerinde doğrudan bir etkisi yoktur; yanı sıra, onun somut ve etkili bir ulusal hissi çağrıştırdığı ya da ifade ettiği de söylenemez. Bir başka unsur da İtalyan yarımadasının yabancı etkisinden kurtulması gerekliliğine dair farkındalıktır; ilkinden daha az yaygın bir unsur fakat siyasal açıdan kesinlikle daha önemli ve tarihsel olarak çok daha pratik sonuçlara sahip. Öte yandan, bu unsurun önemi, anlamı ve özellikle de genişliği ve derinliği abartılmamalıdır. İki unsur büyük aydınların mensup olduğu küçük azınlıklar içinde yaygındır ve kendilerini asla yaygın ve somut bir bütünleşmeci ulusal bilincin ifadesi olarak sergilememişlerdir.

Ulusal birliğin koşulları: (i) İtalyan birliğinin ön koşullarını hazırlayacak uluslararası bir güçler dengesinin varlığı. Bu; 1748'de Fransız hegemonyasının çöküşünden ve İspanyol-Avusturya hegemonyasının tümünden dışlanmasıyla sonra belirdi ama 1815'ten sonra bir kez daha yok oldu. 1748 ile 1815 arasındaki dönem birleşme zemininin hazırlanması ve birleşmeye götürecek unsurların gelişimi için oldukça önemlidir. Uluslararası unsurlar arasından, İtalya içerisindeki gücü uluslararası gücüyle bağlantılı olan papalığın konumu göz önüne alınmalıdır. Regalizm ve Josephinecilik⁽¹⁾, yani ilk liberal ve seküler devlet girişimleri birleşmenin zaruri hazırlık unsurlarıydı. Negatif ve pasif bir unsur olan uluslararası durum bir miktar askeri deneyim kazanan ve bir dizi İtalyan subay yetiştiren küçük burjuvazi ve küçük aydınlar arasında siyasal ve ulusal hisler yayan Fransız Devrimi ve Napolyon Savaşları sonra-

sında pozitif bir unsura dönüştü. “Tek ve bölünmez bir cumhuriyet” sloganı bir nebze popülerlik kazandı ve her şeyin ötesinde Eylem Partisi köklerini Fransız Devrimi’nden ve onun İtalya’daki yankılarından edindi. Bu slogan “birleşik ve bölünmez bir devlet” ve tek bir bölünmez, merkezi monarşi şeklinde düzeltildi.

Ulusal birlik tek bir doğrultuda gelişti ve bu gelişmenin itici güçleri Piedmont Devleti ile Savoy Hanedanı idi. Dolayısıyla Piedmont’taki tarih izleğini ulusal bakış açısından değerlendirmek gerekir. Piedmont’un, 1492 gibi eski bir tarihten (yani yabancı tahakkümü döneminden) beri İtalyan devletleri arasındaki belli bir iç dengeden yana çıkarı vardı; böyle bir dengeyi bağımsızlığın ön koşulu (yani, güçlü yabancı devletlerin etkisinden bağımsızlığın) olarak görüyordu. Hiç şüphesiz Piedmont Devleti, İtalya’da ya da en azından Kuzey ve Orta İtalya’da egemen olmayı isterdi ama başaramadı; Venedik vs. çok daha güçlüydü.

Piedmont Devleti 1848 sonrası, yani Piedmont Sağ ve Merkez kanadının yenilgisinden ve Cavour ile birlikte liberallerin iktidara gelmesinden sonra birleşmenin gerçek itici gücü haline geldi. Sağ: Solaro della Margarita⁽²⁾, yani “Piedmont’un dışlayıcı milliyetçileri” (“şehircilik” terimi, vatansever retoriğe göre gizli ya da gerçek bir İtalyan birliği görüşünden türemiştir). Merkez: Gioberti ve neo-Guelfçiler.⁽³⁾ Ne var ki, Cavour’un liberalleri milliyetçi Jakobenler değildir; gerçekte, Solaro’nun Sağ’ından öteye geçerler (niteliksel açıdan olmasa da) çünkü birleşmeyi Piedmont Devleti’nin ve Hanedan mirasının bir genişlemesi olarak -aşağıdan bir ulusal hareket olarak değil bir kraliyet fethi olarak görürler. Çok daha sahici bir ulusal unsur da Eylem Partisidir. (Diğer notlara bakınız.)⁽⁴⁾

Terimin sözlük anlamıyla, yani İtalya’nın bölgesel ve siyasal bütünleşmesini sağlayan kalkışma anlamıyla Risorgimento’nun -birçok kişinin Risorgimento terimini, 1000 yılı sonrasında “yerel” İtalyan güçlerinin yeniden canlanması, yani komünlerin ve Rönesans’ın önünü açan hareket olarak kullandığını akılda tutarak- kökeni konusundaki tüm görüşleri bir araya getirmek ilginç ve zorunlu olabilir. Köken hakkındaki tüm bu sorular, İtalyan ekonomisinin çok zayıf olduğu ve kapitalizmin henüz yeşermekte olduğu olgusundan türemiştir; güçlü ve yaygın bir burjuva iktisadi sınıfı yoktu fakat çok sayıda aydın ve küçük burjuva mevcuttu. Bu; ileri iktisadi güçleri eskimiş hukuki ve siyasal zincirlerden kurtarma değil bu iktisadi güçlerin vücut bulmasını ve diğer ülkelerin model-

leri üzerinde gelişmesini sağlayacak genel koşulları yaratma sorunuydu. Çağdaş tarih, İtalya'nın geçmişini anlamak için bir model sunmaktadır. Bugün bir Avrupa kültürel bilinci vardır ve bir Avrupa birliğinin zaruri olduğunu düşünen aydınların ve siyasetçilerin sergilediği uzun bir kamuoyu açıklamaları listesi de mevcuttur. Tarihsel izleğin bu doğrultuda ilerlediğini ve sadece bu birlik içerisinde gelişebilecek çok sayıda somut gücün olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu birlik, x yıl içinde oluşacak olursa “milliyetçilik” kelimesi bugün “şehircilik” kelimesinin sahip olduğu aynı arkeolojik anlama kavuşacaktır.

Geçmişçi açıklayan bir diğer çağdaş olgu da Gandhi'nin “direnmemeye ve iş birliği yapmama” ilkesidir. Bu, Hristiyanlığın köklerini ve Roma İmparatorluğu içindeki gelişiminin sebeplerini anlamakta yardımcı olabilir. Tolstoyculuğun da Çarlık Rusya'sındaki kökleri aynıdır fakat o Gandiciliğin aksine hiçbir zaman “popüler bir inanca” dönüşmemiştir. Tolstoy üzerinden, Gandhi de ilkel Hristiyanlıkla bağlantılıdır; Hindistan'da Katolik ve Protestan dünyanın algılamayı dahi beceremeyeceği ilkel bir Hristiyanlık türü yeşermektedir. Gandicilik ile İngiliz İmparatorluğu arasındaki ilişki, Hristiyanlık-Helenizm ile Roma İmparatorluğu arasındaki ilişkiyi andırır. Her ikisinin de antik bir medeniyeti vardır, her ikisi de silahsız, teknik olarak (askeri açıdan) aşağıdır ve teknik açıdan ileri (Romalılar idari ve askeri teknikler geliştirmişlerdi) ama nüfusları nispeten az ülkelerin tahakkümü altındadırlar. Kendini medeni olarak gören kalabalık bir nüfus, daha az medeni ama maddi olarak yenilmez addedilen küçük bir ulusun tahakkümü altındadır; ilkel Hristiyanlıkla Gandicilik arasındaki ilişkiyi belirleyen de budur. Geniş bir kitlenin az sayıdaki egemen karşısındaki maddi güçsüzlüğüne dair algı, safi ruhani değerlerin abartılmasına, pasifliğe, direnişsizliğe ve dayanışmasızlığa sürükler; öte yandan, gerçekte zayıflatan ve etkisi azaltılmış bir direniş türüdür, kurşunu engellemek için kullanılan şiltedir.

Fransiskenizm gibi Ortaçağ'ın popüler dinsel hareketleri, geniş kitlelerin siyasal güçsüzlüğüyle sayıca az ama savaş tecrübesine ve merkeziliğe sahip egemenler arasındaki ilişkinin aynı genel iskeletine sahiptir: “Aşağılananlar ve mazlumlar” baba tanrı adına kardeşliğe ve eşitliğe inanmalarına karşın yanlış anlaşılmış ve ezilmiş bir halde ilkel evanjelik pasifizme sığınır, çıplak bedenlerini siper ederler. Ortaçağ hereketleri tarihinde Francis oldukça farklı ve benzersiz bir yere sahiptir: O mücadele etmeyi reddeder, diğer yenilikçilerin (Waldo vs. [ve hatta

bizzat Fransiskanların])⁽⁵⁾ aksine hiç bir şekilde mücadele etmeyi düşünmez bile. Onun tutumu antik Fransiskan metinlerindeki bir anekdotta şöyle aktarılmıştır: “Dominiken bir Rahip ona Ezekeil’in^a şu sözlerinin nasıl yorumlanması gerektiğini sordu: ‘Sefil kişiyi kötü davranışlarından vazgeçmesi için uyarmazsanız onun ruhundan sizi sorumlu tutarım.’⁽⁶⁾ Francis şöyle yanıtladı: ‘Tanrı’nın hizmetkârı kendi hayatında ve iyilik yolunda kendini öyle sunmalıdır ki, iyi *örneğin yayılması ve sözün iyileştirici gücü yoluyla tüm sefillere yeni bir kanıt olmakta başarılı olabilsin* ve bu sayede, inanıyorum ki, onun yaşamının parıltısı ve iyi huyunun kokusu sefillerin kendi kötülüklerinin farkına varmalarını sağlayacaktır.’” (Krş. Antonio Viscardi, “Francesco d’Assisi e la legge della povertà evangelica”, *Nuova Antologia*, Ocak 1931.)⁽⁷⁾

Madde 79. *Dergi ve Gazete Türleri*. Sanat düşkünlüğü ve disiplin. Geleneksellik ve uzlaşmadan arındırılmış katı ve titiz bir iç eleştiri ihtiyacı. Tarihsel materyalizm^a içerisinde İtalyan orta sınıf kültürünün tüm kötü geleneklerini ortaya çıkaran [ve teşvik eden] ve İtalyan karakterinin belli özellikleri ile uzlaşır gibi görünen bir eğilim mevcuttur: Doğaçlama, “doğuştan yeteneğe” sarılma, ölümcül tembellik, içi boş sanat düşkünlüğü, entelektüel disiplin eksikliği, ahlâki ve entelektüel sadakatsizlik, sorumsuzluk. Tarihsel materyalizm^b; önyargılar ve gelenekçilikler, sahte görevler, riyakârca yükümlülüklerden oluşan bir bütünü yok eder ancak bu septisizmi ve kibirli sinikliği meşrulaştırdığı anlamına gelmez. Makyavelizm de, kendiliğinden bir yayılma veya siyasal “ahlâk” ile kişisel “ahlâk” arasında yani siyasetle etik arasında beliren bir karmaşa nedeniyle aynı sonuçları doğurmuştu. Bu karmaşaya Machiavelli’de rastlanmaz; tam tersine, Machiavelli’nin büyüklüğü tam da siyasetle etik arasında yaptığı bu ayrımdaya yatar. Büyümeye elverişli kalıcı bir birlik, bizzat o birliğin hedefine ulaşmak için ihtiyaç duyduğu iç bütünlüğü ve homojenliği sağlamak adına tek tek her bileşeni için hazırladığı kesin etik ilkelerle desteklenmelidir. Bu, o ilkelerin evrensel bir karakterden yoksun olduğu anlamına gelmez. Böyle olması için bir-

a) El yazmasında Gramsci, “Ezechia” (Hezekiah) yazmış. Bu yanlış kullanım, Gramsci’nin bu pasajı aldığı *Nuova Antologia* makalesinin yazarı Antonio Viscardi’ye aittir.

a) El yazmasında “mat. storico” (tarihsel mat.) şeklinde yazılmış.

b) El yazmasında “mat. storico” (tarihsel mat.) şeklinde yazılmış.

liğin bir tarikat ya da bir suç çetesi gibi sadece kendi adına var olması gerekir ([sadece] bu durumda, bana göre, siyasetin etikle karıştırılmasının sebebinin tam olarak “özel”in “evrensel” seviyeye yükseltilmesi olduğu söylenebilir). Öte yandan normal bir birlik kendini bir aristok-rasi, bir elit, bir öncü kıta olarak görür; başka bir deyişle, kendini bir milyon halkıyla belli bir toplumsal gruba ve onun üzerinden bütün uy-garlığa bağlı olarak görür. Sonuç olarak bu birlik, kendisini belirlenmiş ve katı bir varlık olarak değil, bizzat tüm insanlığı birleştirmeyi hedefler gibi algılanan bütün bir toplumsal gruba yayılmayı amaçlayan bir şey olarak takdim eder. Tüm bu ilişkiler grup etiğine bütün bir insanlık için bir davranış normuna dönüşmeye yetkin olarak görülmesi gereken evrensel bir karakter kazandırır. Siyaset, bir ahlâk içinde kendini bulacak bir süreç olarak görülür; diğer bir deyişle, siyaset içerisinde siyasetin ve buna bağlı olarak ahlâkın aşıldığı bir toplum biçimine yönlendirir şekilde algılanır. (Birçok insanın kişisel ahlâkla kamusal-siyasal ahlâk arasındaki çelişkiye dair hissettiği rahatsızlığı anlatmanın tek yolu bu tarihselci perspektiftir: Bu rahatsızlık; çağdaş toplumun çelişkilerine yani ahlâki öznelere eşitsizliğine yönelik bilinçsiz ve duygusal açıdan eleştiriden uzak bir tepkidir.)

Elit-aristokrasi-öncü sınıf hakkında, onun gizemli bir kutsal ruhun ya da birtakım başka gizemli ve metafiziksel bilinmeyen tanrıların yardımıyla zekâ, yetenek, teknik beceri vs. ile donatılmış bir tür şekilsiz ve kaotik birliktelik olduğunu söylemek yanlış olur. Ne var ki bu düşünce biçimi oldukça yaygındır. Bu sınıf, devletin her şeyin icabına bakan ve her şeyi düzenleyen ebedi bir baba olarak yurttaşlar birliğinden soyut bir şey olarak algılandığı ulusal bir düzlemde olanların mikrokozmosudur. Buna bağlı olarak gerçek bir demokrasinin, gerçek bir ulusal kolektif iradenin yokluğu ve ayrıca bireylerin bu pasifliği nedeniyle az ya da çok örtük bir bürokrasi despotizmi ortaya çıkacaktır. Kolektiflik, bireyin dışında gelişen bir kader sürecine güvenerek değil, somut bireysel çabalar üzerinden edinilen titiz iradenin ve kolektif düşüncenin ürünü olarak algılanmak durumundadır. Bunun için sadece dışsal ve mekanik disiplin değil iç disiplin de gerekir. Polemiklerin ve ayrılıkların oluşması durumunda bunlarla yüzleşmekten ve onları aşmaktan çekinilmemelidir. Bu tür şeyler gelişim sürecinde kaçınılmazdır. Bunlardan uzak durmaya çalışmak onları gerçekten tehlikeli ya da yıkıcı olana dek halı altına süpürmekten başka bir anlama gelmez.

Madde 80. *Peder Bresciani'nin Soyu*. Répaci.⁽¹⁾ Bu adamın dilbilimsel ukalalığına dikkat edin. En yakın tarihli kısa hikâyelerinde örneğin *Guerra di fanciulli*'de görülebileceği gibi, bunun son dönemde çok daha belirgin hale gelmiş bir karakteristik olduğu söylenebilir. Bazı kelimelerin yapay bir şekilde yerleştirilmesi, Calabria'da geçen hikâyelerde Toskana esprilerinin kullanımı aşırı derecede komik bir etkiye sebep olmaktadır. Ayrıca bir yabancı olarak "psikanalitik" hikâyeler -asında yüzeysel bir folklorik ve pitoresk etkiyle yazılmış hikâyeler- kurgulamaya çalıştığında nasıl mekanik çabalar harcadığına da bakın.

Madde 81. *Hegemonya (Sivil Toplum) ve Güçler Ayrılığı*. Güçler ayrılığı uygulamasının yol açtığı tüm tartışma ve sebep olduğu hukuki teoriler belli bir dönemin -(devletin doğrudan hizmetinde, özellikle sivil ve askeri bürokraside görev yapan) bazı aydın kategorilerinin hâlâ daha eski yönetici sınıflarla yakından bağlantılı olması sebebiyle ortada belirgin bir istikrarsız denge vardı- sivil toplumla siyasal toplumu arasındaki bir mücadelenin sonucuydu. Toplum içerisinde, Croce'nin "kilise ile devlet arasındaki sürekli çatışma"⁽¹⁾ olarak tanımladığı ve kilise tüm sivil toplumu temsil ederken (aslında sivil toplum içindeki önemi yok olmak üzereydi) devletin kalıcı olarak belli bir gelişim evresini, belli bir ortamı kristalize etme çabalarını temsil ettiği bir durum söz konusuydu. Bu anlamda, bizzat kilise devlet olabilirdi ve bu durumda çatışma kendini seküler ve sekülerleşmekte olan sivil toplumla devlet-kilise arasında ortaya koyardı (kendi tekeli kilise tarafından temsil edilen "sivil toplum" katmanının desteğiyle güçlendirmek için kiliseye nüfuz eden belli bir imtiyazlı grubun tekeli altındaki tümleşik bir devlet, bir siyasal toplum parçası haline gelen kiliseyle birlikte). Güçler ayrılığının siyasal ve iktisadi liberalizm için esas önemi: Tüm güçsüzlükleri ve güçleriyle birlikte bütün bir liberal ideoloji, güçler ayrılığı ilkesiyle tanımlanabilir. Bu noktada liberalizmin zayıflığının kaynağı fark edilebilir: Baskıcı iktidarı elinde bulunduran ve belli bir aşamada bir kasta dönüşen idari personelin kristalizasyonu manasına gelen bürokrasi. Buna bağlı olarak halk tüm kamu görevlilerinin seçimle gelmesini talep eder. Bu talep aşırı liberalizm ve aynı zamanda onun çözümlenmesi demektir (kalıcı Kurucu Meclis ilkesi vs.; cumhuriyetlerde devlet başkanlığı için yapılan düzenli seçimler halkın bu temel taleplerinin karşılandığı yanılsamasını yaratır).

Güçler ayrılığı içinde devletin birliği: Parlamento sivil toplumla yakın bağlar içindedir; hükümetle parlamento arasına konumlanan yargı erki, (hükümete karşı bile) yazılı yasaların sürekliliğini temsil eder. Doğal olarak bu üç güç bir derece farkıyla aynı zamanda siyasal hegemonyanın organlarıdır: (i) parlamento; (ii) yargı; (iii) hükümet.⁽²⁾ Yargı yönetiminin kolları, halk üzerinde özellikle feci bir etki yaratır: Hegemonik aygıt bu sektörde çok daha hassastır (ve polisin veya siyasi idarenin keyfi eylemleri de bu hassasiyeti artırır).

Madde 82. Geçmiş ve Bugün. Siyasal ve sivil toplum. Ugo Spirito'nun geleneksel iktisat eleştirileri üzerine polemikler.⁽¹⁾ Polemik, ideolojik dokundurmalarla ve varsayımlarla dolu fakat "iktisatçılar" kadar Spirito da bunları tartışmaktan uzak durmuş. Üzerindeki tartışmaya karşın iktisatçıların Spirito'nun devlet konseptine değinmek istemedikleri açıkça görülüyor. Spirito ise aynı parti içerisinde içlerinden birinin hiçbir partiye ait olmadığını iddia edenlerle yakın bağlara sahip olduğu birkaç ayrı tarafın varlığını ortaya çıkaracak genel bir siyasal tartışmayı alevlendirme korkusuyla iktisatçıları bu zemine çekmekte isteksiz davranıyor ya da bunda tereddüt ediyor. Böyle bir tartışma ortada bir bilim adamları tarafının, bir de yüksek kültür tarafının olduğunu ortaya çıkarabilir. Diğer taraftan, bilim adamları Spirito'nun önerilerinin ve devlet konseptinin toplamdaki keyfiliğini ortaya çıkarmak için bir fırsat yakalayabilirler ancak hoşgörü ve kişisel nezaket çizgisini nadiren aşan belli sınırların ötesine geçmek istemiyorlar. Bunun komik yanı Spirito'nun, iktisatçıların kendisi için kendi görüşüyle bağdaşan bir iktisat bilimi inşa etmeleri gerekliliğine inanıyor oluşudur. Öte yandan Spirito'nun polemigi toptan reddedilmemelidir. "Spekülatif" laf salatasına karıştırılmış birtakım gerçekten gerekli şeyler de vardır. Polemiğin tamamı, bu nedenle, siyasal-kültürel mücadelenin bir parçası olarak bahse değerdir. Yorumlama aşamasının çıkış noktası tam olarak Spirito ve bizzat "devlet"in -yani egemen sınıfların ve daha aktif siyasal personelin- benimsediği görüşten çok uzakta kalan Gentileci idealizm⁽²⁾ tarafından ortaya atılan devlet konsepti olmalıdır. Başka bir deyişle Spirito'nun devlet konsepti, hiçbir şekilde hükümetin siyasal kültürünün bir unsuru haline gelmemiştir. Konkordato ona karşıdır (elbette alttan alta)⁽³⁾ ve Gentile'nin konkordatoya karşı antipatisi de iyi bilinmektedir ki bunu 1928'de dile getirmişti (*Corriere della Sera*'daki makalelerine ve o

dönemdeki konuşmalarına bakınız).⁽⁴⁾ Ayrıca Paolo Orano'nun 1930'da parlamentoda yaptığı konuşma da akıldan çıkarılmamalıdır. Bu konuşma Orano'nun Temsilciler Meclisine sıkça sözde resmi bir şekilde seslendiği düşünüldüğünde özellikle anlam kazanmaktadır.⁽⁵⁾ Dikkate değer bir başka konu da Spirito'nun kitabına (*Critica dell'Economia liberale*) A. De Pietri Tonelli'nin *Rivista di Politica Economica*'da [Aralık 1930]⁽⁶⁾ yaptığı kısa ama sert eleştiridir. Bu yayının İtalyan sanayicilerin sözcüsü olduğu unutulmamalıdır (editör kadrosuna bakınız; geçmişte bu yayın Anonim Şirketler Birliğinin organıydı).⁽⁷⁾ Dahası: Spirito'yu *La Riforma Sociale*'de [(Aralık 1930)] yerden yere vuran meşhur ortodoks iktisatçı P. Jannaccone akademiye seçildi.⁽⁸⁾ Ayrıca Croce'nin Ocak 1931 tarihli *La Critica*'daki notuna da bakınız.⁽⁹⁾ Spirito'nun *Nuovi Studi*'deki yazılarından hareketle tezlerinin şimdiye dek sadece meşhur siyasal ve iktisadi maceraperest Massimo Fovel tarafından kabul edildiği anlaşıyor.⁽¹⁰⁾ Yanı sıra, Spirito'nun ortalıkta bir külhanbeyi gibi dolaşmasına izin verilmiş ve ona birtakım sorumluluklar da yüklenmiş (sanıyorum, Spirito ve çevresinin büyük yardımcılarıyla *Archivio di Studi corporativi*'yi kuran Bakan Bottai tarafından).⁽¹¹⁾

Spirito'nun devlet konsepti, çok net ve incelikli değildir. Kimi zaman, aslında kendisi “felsefeye” dönüşmeden önce hiç kimsenin devlet hakkında hiçbir şeyi anlamadığını ve devletin var olmadığını ya da devletin “gerçek” bir devlet olmadığını demeye getiriyordu. Ne ki bir yandan da tarihselci tavır sergilemek istediği için, devlet üzerine düşünmeye sıra geldiğinde devletin geçmişte [bile] var olduğunu fakat bugün her şeyin değiştiğini ve devletin (ya da devlet konseptinin) daha iyi anlaşıldığını ve geçmişten “çok daha farklı” spekülative temellere oturtulduğunu ve “bir bilim spekülative olduğu oranda pratikleştiği” için bu spekülative temellerin kendiliğinden pratik temellere dönüşeceğini ve devletin bütün gerçek yapısının sırf Spirito (elbette ampirik insan Spirito değil Spirito-Felsefe) o spekülative temelleri değiştirdiği için değişmek zorunda olduğunu söyledi. Bakınız, *Critica dell'economia liberale*, s. 180: “Pareto üzerine makalem bir inanç ve iyi niyet ifadesiydi: İnanç; çünkü o makaleyle *Nuovi Studi* programını geliştirmeyi ve felsefe ile bilimi yakınlılaştırarak bu ikisinin etkin birleşimini sağlamayı hedefledim.”⁽¹²⁾ Bura-

a) El yazmasında “*Contro l'ec. lib*” (Lib<eral> ek<onomiye> karşı) şeklinde. Ugo Spirito'nun kitabının doğru adı, Gramsci'nin bu notta daha önce belirttiği gibi *Critica dell'economia liberale*'dir.

daki çıkarımlar şunlardır: Felsefe = gerçeklik ve dolayısıyla bilim ve iktisat; başka bir deyişle, Ugo Spirito = bilim uzmanlarını kendisine katılmaya, kendi ışık saçan ilkelerinin sıcaklığını hissetmeye, hatta bizzat güneş ışını olarak^b “gerçek” bilim adamlarına yani “gerçek” filozoflara dönüşmeye davet eden felsefe-gerçeklik evreninin ışık saçan güneşi.

Bilim adamlarının böyle bir yönelimi olmadığından ve sadece bir kaç onunla yazışmaya ikna olduğundan, Spirito onlara kendi durduğu noktadan meydan okur ve hâlâ karşı çıkan olursa alaycı ve muzaffera- ne bir şekilde gülümser: Onlar ise korktuklarından ya da benzeri bir sebepten dolayı meydan okumaya boyun eğler. Spirito bilim adamlarının onunla uğraşmak istemediklerini düşünemez çünkü kendisi bir baş belası değildir ve onların uğraşacak daha önemli işleri vardır. Spirito bizzat “felsefe” ve felsefe = bilim vs. olduğundan o bilim insanları “gerçek” bilim adamı değildirler ve hiç şüphesiz gerçek bilim hiçbir zaman var olmamıştır.

Nuovi Studi editörleri Volpicelli ile Spirito; felsefenin, siyasetin, iktisadın, hukukun, bilimin Bouvard ile Pécuchet'i.⁽¹³⁾ Temel bir problem: Spirito ile Volpicelli'nin ütopyası, devleti düzenlenmiş toplumla karıştırma yanlışlığına düşer. Bu karışıklık, konseptlerin [tamamen] “rasyonalist” bir şekilde birleştirilmesinden kaynaklanır: birey = toplum (birey, bütün toplumun bir “atomu” değil, tarihsel bireyleştirilmesidir), toplum = devlet [buna bağlı olarak] birey = devlet. Bu “ütopyayı” diğerlerinden -ve genel anlamda “kusursuz devlet” arayışlarından- ayıran şey, Spirito ile Volpicelli'nin bu kendi “hayal” ürünlerinin [halihazırda] var olduğunu -vardır fakat “gerçek doğrunun” kaynağı olan bu ikisi dışında kimse tarafından tanınmamaktadır; bu arada diğerleri (özelde iktisatçılar ve genelde sosyal bilimciler) hiçbir şey anlamamaktadırlar ve “yanılgı” içindedirler- sanmalarındır. Neden sadece Spirito ile Volpicelli doğruya sahiptir de “kahrolası!” diğerleri bu gerçeği istememektedir? İkili bunu henüz açıklamamıştır ama bu çiftin doğrunun yayılması ve bir öz farkındalığa dönüşmesi için görevlendirilmesi gereken şeyin ne olması gerektiğine dair inançları ile ilişkili bir ipucu mevcuttur: Bu şey polistir (Gentile'nin 1924^c Palermo söylevini hatırlayın.⁽⁴⁾ Siyasi sebeplerle, kitlelere şöyle denmektedir: “Beklediğiniz ve şarlatanların size va-

b) Bu kelimenin üzerine Gramsci “dönüşerek” kelimesini yazmış.

c) El yazmasında Gramsci yanlışlıkla “1923” yazmış.

at ettiği şey; dikkat edin! O şey zaten var.” Diğer bir deyişle, düzenlenmiş toplum, iktisadi denklik vs. Spirito ile Volpicelli (Gentile gibi fakat o, bu ikili kadar aptal değildir) bu önermeyi genişlettiler, “spekülasyona” dönüştürdüler, “felsefileştirdiler”, sistematikleştirdiler ve şimdi tüm bunları yapmak için iyi bir fikri olan çöp adamlar gibi bütün dünyaya karşı savaşıyorlar. Ne var ki, bu “ütopyanın” eleştirisi için biraz farklı bir eleştirelilik gerekmektedir ve bu eleştiri “aktüalizmin” iki Aias’ının şu ya da bu şekilde parlak kariyerlerini etkileyecektir; bu nedenle, şu anki mızrak dövüşünü izlemeye devam ediyor olacağız. Ne olursa olsun, entelektüel dünya, aynen Milano aristokrasisinin yıllar boyunca üçlü grubun ayakları altında kalmayı hak etmesi gibi bu iki soytarının sopasını hak etmektedir. (Donna Franca’nın düğününün onaylanması, 1853’teki Francis Joseph’e bağlılık yasasını andırmaktadır; Donna Franca’nın Francis Joseph’le denkliği Milano aristokrasisinin daldığı derinliklerin bir göstergesidir.)⁽¹⁵⁾ Ayrıca Spirito ile Volpicelli’nin görüşlerinin en budalaca ve en “rasyonel” demokratik teorilerin mantıksal bir türevi olduğunu söylemek gerekir. Bu da hiçbir gelişme göstermeyen benzer “insan doğası” fikri ile ilişkilidir; “insan doğası”na dair Marx’tan önce öne sürülenlerden hiç farklı değil. Bu görüşe göre, Spirito evreninde tüm insanlar özünde eşittir (bu durumda = Kutsal Ruh <0> ve tüm insanların babası Tanrı).

Bu görüş, Benedetto Croce’nin “A proposito del positivismo italiano” (*Cultura e Vita morale*, s. 45’te) bölümünde “eski bir Alman tezi”nden yaptığı alıntıda ifade edilmektedir: “Omnis enim Philosophia, cum ad communem hominum cogitandi facultatem revocet, per se democratica est; ideoque ab optimatibus non iniuria sibi existimatur perniciosissima.”⁽¹⁶⁾ “İnsan doğası” haline gelen bu “ortak düşünce yeteneği”, kusursuz insan eşitliği fikrinden yola çıkan birçok bilimde izlerinin görülebileceği çok sayıda ütopyaya hayat vermiştir.

Madde 83. İtalyan Aydınlar. Krş. P. H. Michael, *La Pensée de L. B. Alberti* (1404-1472), Collection de littérature général, 40 frank, Ed. Les Belles Lettres, Paris.⁽¹⁾

Madde 84. Geçmiş ve Bugün. Süreklilik ve Gelenek. Sayfa 33’te⁽¹⁾ dile getirilen “sanat düşkünlüğü ve disiplin” konusunda: Konunun bir de gruplaşmanın örgütlenme merkezine dair bir yanı, yani bir “gelenek”

yaratmaya meyilli “süreklilik” sorunu -açıkçası, terimin pasif anlamıyla değil, aktif bir anlamıyla, yani düzenli fakat “organik gelişim” içinde süreklilik olarak- vardır. Bu problem kendi içinde bütün bir “tüzel problem”i, yani bütün gruplaşmayı onun en ileri fraksiyonuna taşıma problemini barındırır. Bu bir kitleleri eğitme, onların hedeflenen sona adaptasyonu problemidir. Bu tam olarak hukukun devlet ve toplum içindeki işlevidir; devlet, “hukuk” ile devlet yönetici grubu “homojen” kılar ve yönetici grubun gelişim çizgisinin amaçlarına hizmet eden bir toplumsal konformizm yaratır. Hukukun genel faaliyeti (salt devlet ve hükümet faaliyetlerinden fazlasını kapsayan ve sivil toplumun hukuk uzmanlarının diliyle hukuki olarak tarafsız olan o çeperlerindeki -yani genel anlamda etik ve adet çeperlerini- yönlendirici faaliyeti de içeren) somut kelimelerle etik problem hakkında daha iyi bir algı oluşturur. Bu problem, pratikte gerçek davranış ile her bir bireyin kabul edilmiş ilkeleri arasında, her bir bireyin davranış biçimi ile toplumun zaruri gördüğü amaçlar arasında “spontane bir şekilde ve özgür iradeyle oluşturulan” uyum problemidir. Bu uyum, teknik manada pozitif hukuk evreni içinde zaruridir ve “kısıtlama” kaynağının devlet değil de kamuoyu ve ahlâki iklim olduğu çeperlerde bağımsız ve spontanedir (kesin olarak daha etik). Örgütlenme merkezinin “tüzel” sürekliliği Bizans-Napolyon tarzında (yani kalıcı olarak algılanan bir kodla) değil, öz karakteristiği yönteminde gizli olan, realist ve daima sürekli gelişim içindeki somut yaşamla ilişkili olan Roma-Anglo-Sakson tarzında olmalıdır. Bu organik süreklilik iyi düzenlenmiş, kullanması kolay ve tüm geçmiş faaliyetlerin hazır bir şekilde doğrulanabileceği ve eleştirilebileceği iyi bir arşiv gerektirir. Bu faaliyetlerin en önemli örnekleri; açıklayıcı, mantıklı (eğitsel) yönergelere benzer “organik kararlar” şeklinde değildir.

Burada, hiç şüphesiz, “bürokratikleşme” tehlikesi mevcuttur fakat her organik süreklilik, buna benzer denetlenmesi gereken tehlikeleri barındırır. Süreksizlik ve doğaçlama tehlikesi bundan çok daha büyüktür. Yayın organı: Üç temel bölümden oluşan “bülten”: (i) Genel siyaset üzerine makaleler; (ii) kararlar ve yönergeler; (iii) geçmişin eleştirisi, yani farklılaşmaları ve açıklamaları göstermek ve bunları eleştirel ma-

a) Gerratana edisyonunda, buradaki kelime “omissioni”dir (ihmaller) fakat el yazmasına bakınca Gramsci’nin “ammissioni” (yani burada bir bireyin “kabul ettiği”, “uygun bulduğu”, “tanıdığı” ilkeleri gösterecek biçimde “kabuller” anlamında) yazdığı açıkça görülebilir.

nada meşrulaştırmak için bugünün bakış açısıyla geçmişe yönelik sürekli bir referans.

Madde 85. Modern Devletin İktisadi-Korporatif Bir Evresi Olarak Ortaçağ Komünü. *Dante ve Machiavelli.* Dante'nin siyaset teorisi, tüm sonraki eklemelerden arındırılmalı ve kendine özgü tarihsel anlamına indirgenmelidir.⁽¹⁾ Dante'nin İtalyan kültürünün bir unsuru olarak önemi nedeniyle, onun fikirleri ve doktrinleri ulusun siyasal düşüncesini harekete geçirmek ve tahrik etmek konularında etkin bir işleve sahip olmuştur -bu bir sorun- fakat onun teorilerinin organik manada genetik bir öneme sahip olduğu düşüncesi reddedilmelidir. Akademik disiplin içindeki kültürel eleştirel pratik sayesinde belli problemlere bulunan geçmiş çözümler, bugünün benzer problemlerine de uyarlanır. Ne var ki, bugünün problemlerinin genetik olarak geçmiş çözümlerden kaynaklandığı söylenemez; çözümün kaynağı bugünkü durumdan başka hiçbir şey içinde aranamaz. Bu kriter mutlak değildir ve absürtlük seviyesine de taşınmamalıdır, aksi takdirde ampirizme kayabilir: Aşırı aktüalizm, aşırı ampirizm. Genel anlamda belli sorunları gündeme getiren ve o sorunların en başından itibaren aynı sorunların çözümü için temel bilgilere işaret eden büyük tarihsel süreçleri tanımlamanın yolu bilinmelidir. Dolayısıyla diyeceğim o ki, Dante Ortaçağ'ı (Ortaçağ'ın bir evresini) bir kapanışa getirirken, Machiavelli Modern Dünyanın bir evresinin hâlihazırda kendi sorularını ve yanıtlarını açık ve ayrıntılı bir şekilde ortaya koymayı başardığını söyler. Machiavelli'nin genetik olarak Dante ile ilişkili olduğu ya da onunla aynı safta olduğu düşüncesi ağır bir tarihsel yanılgıdır. Kilise-devlet ilişkilerinin bugünkü Dante çizgilerindeki yapısı (bkz. F. Coppola) -"Haç ve Kartal"- tamamen entelektüel kurgudur.⁽²⁾ Machiavelli'nin Prens'i ile Dante'nin İmparator'u arasında hiçbir genetik bağ yoktur ve modern devlet ile Ortaçağ imparatorluğu arasındaki ilişki de bunun gibidir. İtalyan eğitimli sınıflarının entelektüel çevrelerinde çeşitli çağlar arasında genetik bağlar kurma yönündeki bu çaba, tam olarak ulusal "retoriği" inşa eden şeydir: Gerçek tarihin yerini uydurma tarih almıştır. (Bunun anlamı, bu fenomenin anlamsız olduğu değildir: Sadece bilimsel bir anlamı yoktur, o kadar. Bu, siyasal bir unsurdur; hatta daha da azıdır; kültürel ve siyasal hegemonya için savaşılan küçük grupların siyasi ve ideolojik organizasyonunun ikincil ve aşağı bir unsurudur.)

Dante'nin siyasi teorisi, benim düşünceme göre, salt Dante biyografisinin bir bileşenine indirgenmelidir (Machiavelli konusunda yapılamayacak bir şey). Her biyografide başroldeki kişinin entelektüel faaliyetinin özünde önemli olduğu ve söz konusu olanın o kişinin düşünceleri ve hayalleri değil yaptıkları olduğu şeklindeki genel geçer düşünceyi savunmuyorum. Aksine, Dante'nin siyasi teorisinin herhangi bir tarihsel-kültürel etkiye sahip olmadığını ve olamayacağını; bunun yalnızca kendi fraksiyonunun mağlubiyetinden ve Floransa'dan sürülmesinden sonra Dante'nin kişisel gelişimi içerisindeki bir faktör olarak önemli olduğunu söylüyorum. Dante; siyaset-yurttaşlık görüşleri, duyguları, tutkuları, genel düşünce tarzı gibi konularda köklü bir dönüşüm süreci yaşadı. Bu süreç herkesin onu dışlamasına neden oldu. Onun yeni yöneliminin sadece konuşma manasında eski Ghibellinizmden ve ayrıca Guelfizmden üstün bir "yeni Ghibellinizm" olarak adlandırılabilceği doğrudur. Gerçekte, bu bir siyasal teori değil, geçmişin yansımalarıyla bezenmiş siyasal bir ütopya idi; her şeyin ötesinde bir coşkunluk hali içerisinde mükemmeliyete *İlahi Komedya* ile ulaşacak -hem duyguları bir doktrine dönüştürme çabasının (bu defa şiir formunda) bir devamı olarak "yapısı" ile hem de hareket halindeki ateşli bir sövgü ve drama olarak "şiiri" ile- başlangıç aşamasındaki şiirsel bir silüetin şeklini alan salt bir şiirsel materyal olan bir doktrin olarak sentezleme çabası idi. Dante, yıkım ve katliam döngüsüyle birlikte komünlerin ölümcül çekişmesini aşar ve komünlerden, Siyahları savunan kiliseden ve Ghibellinele-⁽³⁾ arka çıkan eski imparatorluktan daha üstün bir toplum hayal eder; ayrılıkların üzerinde bir hukuk dayatacak bir form düşler. Bir sınıf savaşı kurbanı olarak aracı bir iktidarın himayesinde bu savaşın sona ermesini diler. Alt edilmişliğin hırsı, tutkuları ve duygularıyla birlikte mağlup Dante, aynı zamanda geçmişin teorilerini ve tarihini bilen bir "eğitimli adamdır." Geçmiş ona Augustus Roma'sını ve onun Ortaçağ yansımaları, Germen ulusunun Roma İmparatorluğu'nu vaat eder. Machiavelli de gözlerini geçmişle eğitmiştir fakat Dante'den çok farklı bir şekilde.

Madde 86. Devletin İktisadi-Korporatif Evresi. Machiavelli'den farklı olarak Guicciardini, siyaset biliminde geriye doğru bir adımı temsil eder; Guicciardini'nin daha fazla karamsarlığının anlamı budur. Guicciardini, safi bir İtalyan siyasal düşüncesine dönmüşken, Machiavelli

Avrupa düşüncesine yönelmiştir. Avrupa (onun döneminde uluslararası) deneyimiyle birlikte İtalyan deneyimini aştığı olgusunu hesaba katmadan Machiavelli'yi anlamak mümkün değildir. Avrupa deneyimi olmasaydı onun "talepleri" ütöpik olurdu. Bu nedenle "insan doğası" fikri bu ikisinde farklıdır. Machiavelli'nin "insan doğası" "Avrupa insanını" kapsar; Fransa ve İspanya'daki mutlak monarşi ile birlikte Avrupa insanı [parçalı] feodal evreyi tümüyle geride bırakmıştır. Dolayısıyla, İtalya'da birleştirici bir mutlak monarşinin doğmasını engelleyen şey "insan doğası" değil, irade ile üstesinden gelinebilecek geçici koşullardır. Machiavelli, insanlar ve onların eylem dürtülerine dair "karamsar" (ya da "realist" demek daha doğru olur); Guicciardini ise karamsar değil, şüpheli ve dar kafalıdır.

Paolo Treves (krş. "Il realismo politico di Francexco Guicciardini", *Nuovo Rivista Storico*, Kasım-Aralık 1930), Guicciardini ve Machiavelli hakkındaki birçok yargısında hatalıdır.⁽¹⁾ O, "siyaset" ile "diplomasi" arasında bir ayrım yapmayı beceremez ve yanlış değerlendirmelerinin kaynağındaki şey, işte tam da bu ayrım yapamama durumudur. Aslında siyasette irade unsuru diplomaside olduğundan çok daha önemlidir. Diplomasi, devletler arası politika savaşlarının yarattığı durumları korumaya yatkın ve eğilimlidir ve sadece metaforik açıdan ve siyasal kuralları bakımından (tüm insan faaliyetleri olduğu gibi) yaratıcıdır. Uluslararası ilişkiler, herhangi bir tek devletin etkisinin çok az olması gerektiği bir güçler dengesi ile ilgilidir. Örneğin Floransa kendini güçlendirebilmiş olsaydı bir etkiye sahip olabilirdi fakat böyle bir güçlendirmenin, İtalyan ve Avrupa güç dengesi içerisindeki konumunu sağlamlaştırmış olsaydı bile tüm dengeyi altüst edecek belirleyici bir etmen olarak görülmeyeceği kesindi. Diplomat sadece mesleki alışkanlığı nedeniyle şüpheli ve burnunun dikine giden muhafazakâr rolünü oynamak durumundadır.

Bir devletin iç ilişkilerinde, durum kıyas götürmez bir şekilde merkezden gelen inisiyatiften, Machiavelli'nin ifadesiyle bir komuta iradesinden yanadır. De Sanctis'in Guicciardini hakkındaki görüşü Treves'in sandığından çok daha gerçekçidir. De Sanctis'in buna çok daha tarihsel ve bilimsel kusursuzlukta bir değer vermek konusunda Treves'ten daha donanımlı olduğu bilinmelidir. De Sanctis İtalyan siyasal tarihinin yaratıcı bir anına, siyasal irade etkinliğinin -gelişim ve yeniden örgütlenme yeteneğinden yoksun olduğu düşünülen (Guicciardini'nin siya-

sal şüpheciligi) geleneksel güçlere yaslanmak yerine yeni ve orijinal güçler yaratmayı hedefleyen- içeriden bir devlet kurma, uluslararası ilişkilerde ustalaşma ve profesyonel ve alışıldık diplomasi yöntemleri oluşturma potansiyelini ortaya çıkardığı bir anına iştirak etmişti (Cavour ile birlikte). Kültürel iklim, çok daha etraflı bir realist siyaset sanatı ve bilimi anlayışından yanaydı. Ne var ki bu iklim göz ardı edilse bile, De Sanctis'in Machiavelli'yi anlaması mümkün müydü? Tarihsel sürecin ürettiği atmosfer, De Sanctis'in makalelerine argümanlarını daha sempatik ve yoğun, bilimsel ifadelerini estetik açıdan daha açıklayıcı ve yerinde kılan duygusal bir ruh hali kattı fakat onun siyaset biliminin mantıksal içeriği, en beter gerici dönemlerde bile kurgulanabilirdi. Bizat tepki de kendi başına yapıcı bir irade eylem değil midir? Ve muhafazakârlık gönüllü bir durum değil midir? O halde neden Machiavelli'nin talebi "ütöpik" görülüyor? Biri mevcut olanları korumak ve geleneksel dengeyi rahatsız edecek ve tersine çevirecek yeni güçlerin yeşermesini ve örgütlenmesini önlemek istediğinde neden ütopycı değil de devrimci addediliyor? Siyaset bilimi "irade" unsurunu soyutlaştırır ve belli bir iradenin yöneldiği hedefi hesaba katmayı göz ardı eder. "Ütopycı" sıfatı genel anlamda siyasi iradeyi değil, araçları amaçla birleştirmeyi beceremeyen ve bu nedenle irade olarak değil budalaca istekler, hayaller, özlemler vs. olarak adlandırılması gereken kendine özgü iradeye atfedilir.

Guicciardini'nin şüpheciligi (zekânın aktif, realist siyasetçilerde iradenin iyimserliği ile bütünleştirilebilecek karamsarlığı) farklı kaynaklardan beslenir⁽²⁾: (i) Diplomatik alışkanlık, yani diplomatın kişisel kanılarının dışındaki bir iradeyi (diplomatın ait olduğu hükümetin veya egemen gücün siyasi iradesi) kabul etmek zorunda olan bir ast [madun, yönetici-bürokratik] mesleğin^a alışkanlıkları. (Hiç şüphesiz, diplomat o iradenin kendi kanılarıyla uzlaştığı oranda kendine ait olduğunu sanabilir ama öbür yandan sanmayabilir de. Diplomasi uzmanlık gerektiren bir meslek olduğundan diplomata değişen hükümetlerin politikalarından ayrışma izni verir.) Sonuç olarak, bilimsel açıklamalardaki şüphecilik ve aşırı bilimsel önyargılar. (ii) İtalyan siyasetinin genel iskeleti içerisinde bir muhafazakâr olan ve dolayısıyla kendi görüşlerini, kendi siyasi konumunu teorize eden Guicciardini'nin kendine özgü fikirleri.

a) Bu kelimenin üzerine iki satır arasına Gramsci "faaliyet" yazmış.

Guicciardini'nin yazıları siyaset biliminden ziyade dönemin ruhunu taşıyan yazılardır; bu, De Sanctis'in görüşü. Aynı şekilde, Paolo Treves'in yazısı da siyaset bilimi tarihi üzerine bir makale değil, döneme özgü bir yazıdır.

Madde 87. Silahlar ve Din. Guicciardini'nin bir devletin yaşamı için mutlak zaruri olarak gördüğü iki şey: Silahlar ve din.⁽¹⁾ Guicciardini'nin formülü daha etkili başka şeylere de uyarlanabilir: Zor ve uzlaş, baskı ve ikna, devlet ve kilise, siyasal toplum ve sivil toplum, siyaset ve etik (Croce'nin etik-politik tarihi), hukuk ve özgürlük, düzen ve disiplin⁽²⁾ ya da alttan alta liberter bir aroma yargısı ile birlikte şiddet ve sahtekârlık. Ne olursa olsun, Rönesans'ın siyasal konseptinde din uzlaşma noktasıydı ve kilise sivil toplumdur, kendine özgü bir aygıtı olmayan yönetici grubun hegemonik aygıtıydı. Yani bu grubun kendi kültürel ve entelektüel örgütü yoktu fakat evrensel kilise organizasyonunu kendine ait gibi görüyordu. Şayet din bir "instrumentum regni" yönetim aygıtı, ç.n.l. olarak algılanmış ve analiz edilmiş olmasaydı bugün hâlâ Ortaçağ'da olurduk.

"Üstün Varlık" kültürünü oluşturmak biçimindeki Jakoben girişimi anlamak için bu bakış açısına sahip olmak gerekir. Bu bakış açısından böylesi bir girişim, halkın ve bir bütün olarak ulusun yaşamında etkili olmak amacıyla harcanan beyhude çabayla devletle sivil toplum arasında bir özdeşlik yaratma, devletin asli unsurlarını organik ve daha kapsamlı bir şekilde diktatörce birleştirme (dar manada devlet ile sivil toplumu) girişimi olarak görünmektedir. Ayrıca kendi içerisinde, kendi karmaşık yaşamı içerisinde tüm tarihsel kişiliğini arayan ve bulan kiliseden bağımsız bir modern seküler devletin ilk izleri gibi de görünmektedir.

Madde 88. Jandarma ya da Gece Bekçisi Devlet. Şu konuya değinmekte yarar var: Jandarma-gece bekçisi vs. olarak devlet konsepti (jandarma, gece bekçisi gibi terimlerin karmaşık doğasını bir kenara bırakarak) sonuçta nihai "iktisadi-korporativizm" evrelerinin ötesine geçen tek devlet konsepti değil midir? Hâlâ devlet ile hükümet özdeşliği aşamamızdayız. Bu, tam olarak iktisadi-korporatif bir formun ifadesi olan özdeşliktir. Diğer bir deyişle, sivil toplumla siyasal toplum arasındaki karmaşanın ifadesidir. Çünkü devletin genel nosyonu altındaki bazı unsurlar sivil toplum nosyonuna dâhil edilmelidir (denebilir ki, devlet

= siyasal toplum + sivil toplum anlamında, yani baskı zırhıyla korunan hegemonya). Devleti, özü gereği sönecek ve düzenlenmiş toplum biçiminde çözünecek şekilde algılayan bir teori için bu konu önemlidir. Düzenlenmiş topluma (ya da etik devlete veya sivil topluma) özgü unsurların giderek daha fazla kendilerini göstermesiyle devlet-baskı unsurunun söneceğini düşünmek mümkündür. O durumda, “etik devlet” ya da “sivil toplum” ifadeleri, devletsiz bir devlet “imajının”, olayları salt bilim (-bütün insanların gerçekten eşit ve buna bağlı olarak eşit oranda akılcı ve ahlâki olduğu ön kabulüne dayalı olduğu sürece salt ütopya-yani, hukuku baskı yoluyla, başka bir sınıfın dayatmasıyla, öz bilincin dışından değil kendiliğinden ve özgürce kabul etmek) çeperinden gördükleri sürece en büyük siyaset bilimcilerin ve hukuk düşünürlerinin zihninde olduğu anlamına gelir. Liberal devlet için kullanılan “gece bekçisi” teriminin dogmatik, gayri diyalektik bir devletçi olan Lasalle’den geldiği bilinmelidir. (Lasalle’nin bu noktaya dair ve genel olarak devlet üzerine doktrini, Marksizm ile kıyaslayarak dikkatle incelenmeli.)⁽¹⁾ Devlet→düzenlenmiş toplum teorisinde (devletin hükümete denk olduğu bir evreden devletin sivil toplumla özdeşleştirildiği bir evreye doğru) gece bekçisi, yani sürekli yükselişte olan ve tam olarak yükselişte olduğu için devletin otoriter ve baskıcı müdahalelerini zamanla azaltacak düzenlenmiş toplumun unsurlarının gelişimini gözetecek bir baskıcı organizasyon olarak devlete bir geçiş evresi olmalıdır. Bu, bir organik özgürlük çağına başlarını görmüş olsak bile yeni bir “liberalizmden” söz etmek gerektiği anlamına gelmez.

Madde 89. Siyaset ve Diplomasi. Cavour. (Sayfa 39’daki Machiavelli ile Guicciardini üzerine nota bir kez daha bakınız.)⁽¹⁾ Ferdinando Martini tarafından aktarılan bir anekdot: *Confessioni e Ricordi, 1859-1892* (ed. Treves, 1928)⁽²⁾, s. 150-151: Crispi’ye göre⁽³⁾ Cavour, Risorgimento tarihinin öne çıkan figürlerinden biri olarak görülmemeliydi. Vittorio Emanuele, Garibaldi ve Mazzini bu dönemin tek önde gelen kişileri idi. “Cavour mu? Cavour ne yaptı? Devrimi “diplomatikleştirmekten” başka hiçbir şey.” Martini şöyle yorumluyor: “Ona söylemeye çekindim ama şöyle düşündüm: ‘Affedersiniz ama biraz fazla olmadı mı?’” Bana öyle geliyor ki, Crispi ile Martini farklı çizgilerde düşünüyor. Crispi devrimci ulusal hareketin aktif unsurlarını, “yaratıcılarını”, yani tam anlamıyla siyasetçileri kastediyor. Dolayısıyla ona göre diplomasi alt ve

aşağı bir faaliyettir: Diplomat yeni tarihsel ilişkiler yaratmaz, sadece siyasetçinin yarattıklarını meşrulaştırır; Talleyrand ile Napolyon kıyaslanamaz.

Aslında Crispi haksızdır fakat Martini'nin inandığından farklı sebeplerle. Cavour sadece bir diplomat değildi; hiç şüphesiz özünde "yaratıcı" bir siyasetçiydi yalnızca "yaratma" tarzı devrimci değil muhafazakârdı. Son kertede, galip gelen Mazzini'nin ya da Garibaldi'nin değil Cavour'un programıydı. Öte yandan Crispi'nin Vittorio Emanuele'yi Mazzini ve Garibaldi ile aynı safa yerleştirmesi anlaşılmazdır: Vittorio Emanuele, Cavour'un tarafındaydı ve Cavour'un Garibaldi ve Mazzini'yi kontrol altına almasını sağlayan da Vittorio Emanuele idi. Kesin konuşmak gerekirse, Crispi "algısını sınırlayan hisleri" nedeniyle böyle bir analizi kabul etmezdi. Siyasal duruşundaki radikal değişimlere karşın sektör duygusu hep olduğu gibi canlıydı. Diğer taraftan Martini, Cavour'un özünde bir "silahlı" ya da başka bir ifadeyle "temkinli bir Thermidorcu" olduğunu asla kabul etmeyecektir (en azından alenen) çünkü ne Mazzini ne Garibaldi ne de Crispi, Kamu Güvenliği Komitesinin Jakobenleri ile aynı kumaşstandır. Başka bir yerlerde de ifade ettiğim gibi⁽⁴⁾, Crispi mizaç olarak bir Jakobendi fakat bir "siyasal-iktisadi Jakobin" değildi, yani ne Jakobenlerinki kadar somut bir programı vardı ne de onların keskin uzlaşmazlığına sahipti. Diğer taraftan, Fransız Jakobin hareketine benzer bir hareket için İtalya'da uygun koşullar var mıydı? Fransa yüzyıllardır hegemonik bir ulustu, onun uluslararası otonomisi yerleşikti. İtalya ise tamamen farklıydı, onun herhangi bir uluslararası otonomisi yoktu. Bu kendine özgü koşullar düşünüldüğünde, neden diplomasinin yaratıcı siyasete tercih edildiği, neden diplomasinin "tek yaratıcı siyaset" olduğu anlaşılabilir. Bu, Avrupa ve dünyada önde gelen bir ulusu ya da Fransa'dan sivil inisiyatifi koparacak birleşik bir devleti uyandırma sorunu değil; aksine ne türden olursa olsun birleşik bir devleti yaratma sorunuydu. Gioberti ile Mazzini'nin tutkulu programları, Cavour'un siyasal realizmine ve pragmatizmine yol vermek durumunda kaldı.⁽⁵⁾ Bu "uluslararası otonomi" eksikliği sadece burjuva sınıflarının tarihini değil, İtalyan tarihini de fazlasıyla açıklar. Ayrıca İtalya'nın görece siyasal-askeri zayıflığına karşın diplomatik zaferleri nasıl kazandığını da anlatır. Zafer kazanan, İtalyan diplomasisi değil, uluslararası güçler dengesinden fayda sağlamayı bilme yetisidir; bu, aşağı bir faaliyet olsa da faydalıdır. İtalya kendi içinde güçlü değildir ama hiçbir

uluslararası sistem İtalya olmaksızın en güçlü konuma yükselemez.

Crispi'nin Jakobenliğine dair bir diğer ilginç pasaj da, Martini'nin aynı kitabındaki "Guerra di successione" (s. 209-24, özellikle s. 24) bölümüdür. Depretis öldüğünde⁽⁶⁾, Kuzeyliler, Sicilyalı Crispi'nin başa geçmesini istemediler. Crispi, Martini'ye birlikçi tavrını anlattığı, her türden bölgeciliğin artık öldüğünü iddia ettiği dönemde çoktan başbakan olmuştu. Bu, Crispi'nin olumlu özelliklerinden biri gibi görünüyor; kaldı ki ben bunun doğru olmadığını düşünüyorum. Crispi'nin zayıflığı tam olarak kendini Kuzeyli gruba adamasından, şantajı açık bir konuma düşmesinden ve sistematik olarak Güney'i yani köylüyü yüceltmesinden kaynaklanmaktaydı. Başka bir ifadeyle Crispi, Jakobenlerin aksine, bir tarım reformuyla gizli enerjilerini açığa çıkarabileceği gelecekteki sınıfın tarihsel çıkarlarını ilk başta ve öncelikle ele almak adına küçük yönetici grupların anlık ticari çıkarlarını bir kenara itmeye cesaret edemedi. Crispi de temkinli bir Thermidorcuydu yani gizli güçler harekete geçtiğinde iktidarı ele geçiren değil, bu tür güçler zincirlerinden kurtulmasın diye iktidarı ele geçiren türden bir Thermidorcuydu. Devrim süresince, bir "*feuillant*"ın a priori bir Thermidorcu olduğu söylenebilir.

Risorgimento döneminde İtalya'nın sosyoekonomik yapısındaki birliğe bu somut tavırla bakılan bir programa herhangi bir referans yapıp yapılmadığı dikkatle araştırılmalıdır. Son aşamada, Cavour'un bu türden bir görüşe sahip tek kişi olduğu fikrindeyim. Diğer bir deyişle, ulusal siyasetin genel bağlamı içerisinde Cavour, Güneyli çiftçi sınıflarına -elbette köylülere değil çiftçi sınıfına yani büyük toprak sahiplerinin ve büyük aydınların başını çektiği çiftçi bloğuna- yüksek öncelik vermişti. Bu nedenle, Cavour'un "Güney Sorunu" ile ilişkili yazışmalarından oluşan özel yayına göz atmak önemlidir.⁽⁷⁾ (Bu konuda incelenecek bir başka alan: 1860 öncesi ve sonrası Giuseppe Ferrari; 1860 sonrası Güney olaylarına ilişkin parlamento konuşmaları.)⁽⁸⁾

Madde 90. Psikoloji ve Siyaset. Özellikle finansal kriz dönemlerinde bazı marjinal olguların etkin sebebi olarak "psikoloji"nin öne sürüldüğü sıkça duyulur. Psikoloji (güvensizlik), panik vs. Bu manada psikoloji ne anlama geliyor? "Siyaset" terimini yani belli bir siyasal duruşu örtmek için kullanılan bir kılıf, bir edebi kelam. "Siyaset" normalde parlamenter fraksiyonların, partilerin, gazetelerin eylemleri ve genel olarak bilinen ve önceden belirlenmiş politikaya dönük yapılan eylem-

ler anlamına geldiği için, “psikoloji” örgütsüz, önceden belirlenmemiş, net bir şekilde yönlendirilmemiş ve yönetilenlerle yönetenler arasındaki sosyal birlikte oluşan bir çatlağı ortaya çıkaran kaba kitlesel olgular söz konusu olduğunda kullanılır. Bu “psikolojik baskılar” üzerinden yönetilenler, liderlerine duydukları güvensizlikleri ifade ederler ve personelin yanı sıra finansal ve iktisadi işlerin yöneliminde de bir değişim talep ederler. Mevduat sahipleri tasarruflarını yatırıma dönüştürmezler ve özellikle riskli görünen bazı alanlardan yatırımlarını çekerler. Asgari ve hatta sıfır faiz oranlarıyla yetinirler; bazı durumlarda geri kalanı kurtarmak amacıyla sermayelerinin bir kısmını feda dahi ederler.

Genel güvensizliğin sebep olduğu bu krizler sadece “eğitim” yoluyla aşılabilir mi? Bu krizler tam olarak “öze ilişkin” olduğundan bulgusal-dır ve karakter olarak “öze ilişkin” bir şeyle karşı karşıya kalındığında, yeni bir güven ortamı oluşturmak zordur. Bu tür psikolojik krizlerin sıkça baş göstermesi, organizmanın hasta olduğunu yani toplumsal bütünün artık yetkin lider çıkaramadığını ortaya koyar. Dolayısıyla bunlar yönetici grubun siyasal -ve hatta sosyopolitik- krizleridir.

Madde 91. Yetkililer ve Yetkiler. “Yetkililer ve yetkiler” açısından bakıldığında toptan fiyatlarla perakende fiyatlar arasındaki farkın anlamı nedir? Bunun anlamı, tüketiciyi ve üreticiyi enayi yerine koyarak arasındaki farkı cebe indiren bir yetkili “ordusunun” olduğudur. Peki inanılmaz sayıda iflasın anlamı nedir? Bunun anlamı ise bu yetkili ordusunun “rekabet sınavlarını” veremiyor oluşudur. Bunlar kendine özgü “rekabet sınavlarıdır”: “Reddedilenler” devasa miktarda bir serveti iç etmektedir ve bu kişiler sadece “bir süreliğine” reddedilmiştir: “Reddedilmiş” olsalar bile yetki kullanmayı ve yeni servetleri iç etmeyi sürdürürler. Buna benzer kaç tane yetkili var? Bunlar kendi yetkilerini belirliyorlar, kendi maaşlarını hesaplıyorlar ve bir emeklilik hesabını da bir kenara ayırıyorlar.

Madde 92. Geçmiş ve Bugün. Milano’da Mario Giampoli’nin yayına hazırladığı faşist dergi 19, 1927 yılında (daha önce ya da sonra da olabilir: Makaleyi Milano hapishanesindeyken okumuştum) Antonio Aniante’ye ait kısa bir makale⁽¹⁾ yayımladı. Makaleden Aniante’nin bir dizi Sicilyalıyla birlikte birtakım Sardinyalı aydınların (C. Bell ve başkaları. Em. Lu.’nun bu meseleyi önemsemeyerek onu unutturmaya çalıştığını

hatırlıyorum)⁽²⁾ Katalonya, Balear Adaları, Korsika ve Sardinya, Sicilya ve Girit'ten oluşacak federal bir Akdeniz devleti kurulması yönündeki budalaca fikrini ciddiye aldıkları anlaşılıyor. Aniante bunu bir müşkül-pesent budalalığıyla yazmıştır ve söyledikleri çok da ciddiye alınmamalıdır: Diğer “komplocularla” buluşmak üzere yurtdışına (Paris'e sanırım) gönderildiğine inanmak mümkün mü? Onu kim gönderdi? Parayı kim verdi?

Madde 93. Ansiklopedik Kavramlar. Teokrasi, Sezaro-papacılık, hiyerokrazi. Üçü aynı değildir: (i) Teokrasi, Tanrı'nın inayetiyle yönetme fikrinden ayrılmaz; (ii) Sezaro-papacılık, başta gelen niteliği askeri-seküler olsa da, imparator aynı zamanda dinsel şeftir; (iii) Hiyerokrazi, ruhban sınıfının yönetime geçmesidir; birincil otoritenin rahiplikten gelmesi gerekir; papalık yönetimi bir hiyerokrasidir.

Madde 94. İtalyan Kültürü. Ulusal hissiyat, ulusal-halkçı değildir; diğer bir deyişle, nesnel kurumlardan, faktörlerden, gerçekliklerden kopuk salt “öznel” bir hissiyattır. Dolayısıyla kendi kategorilerinin ve tarihlerinin -kesintisiz bir tarihe sahip tek kategori- farkında olan “aydınların” bir hissiyatıdır.

Nesnel unsurlardan biri dildir fakat İtalya'da dilin gelişimi, var olmayan (Toskana hariç) halk dilinden çok etkilenmemiştir. İtalya'da halk dili yerine lehçeler vardır. Bir başka unsur da kültürdür ama o çok daha fazla sınırlıdır ve bir kast karakterindedir. Aydın kategorileri fazlasıyla küçük ve kısıtlıdır. Siyasal partiler: Sağlam duruşları yoktur ve tutarlı yaşamsallıktan yoksundurlar; sadece seçim kampanyalarında ortaya çıkarlar. Gazeteler: Siyasal partilerle bağları zayıftır ve çok az insan tarafından okunurlar. En etkin ve yaygın ulusal-halkçı unsur kilisedir fakat kilise ile devlet arasındaki çatışma sonucu kilise birleştirici olmaktan ziyade bölücü bir unsura dönüşmüştür ve bugün işler çok da farklı değildir çünkü ahlaki-halkçı meselenin genel formülasyonu değişmiştir. Monarşi-Parlamento-Üniversite ve okullar-Şehir-Masonluk gibi özel örgütler-Halk üniversitesi-Ordu-İşçi sendikaları-Bilim (halka yönelik; doktorlar, veterinerler, gezici öğretmenler, hastaneler)-Tiyatro-Kitaplar.

Madde 95. İtalyan Kültürü. Bölgecilik. Krş. Leonardo Olschki, “Kul-

turgeografie Italiens", *Preussische Jahrbücher*, Ocak 1927, s. 19-36. Şubat 1927 tarihli *Leonardo*, onu "İtalyan bölgeciliğinin, bu bölgeciliğin mevcut niteliklerinin ve tarihsel köklerinin canlı ve çok iyi bir analizi" olarak tanımlar.⁽¹⁾

Madde 96. Dergi ve Gazete Türleri. İktisat. İtalyan İktisadi Çalışmalarına Bir Bakış. 1. Dünya ekonomisi içinde İtalya'nın yeri. İtalyan ekonomisinin başkalarıyla karşılaştırıldığı ve dünya ekonomisi bağlamı içerisinde yerleştirildiği genel çalışmalar. Bu tür kitaplar: Mortara'ya ait *Prospettive economiche*, *Annuario economico della Società delle Nazioni*, Dresdner Bank'ın dünya iktisadi güçleri üzerine yayınları vs.⁽¹⁾ Ticaret dengesi, ihracat ve ithalat, uluslararası krediler, göçmenlerin yaptığı para transferleri (ve buna bağlı olarak göç ve karakteristikleri), İtalya'da yabancı turizmi ve iktisadi etkileri, ticaret anlaşmaları, dünya iktisadi krizleri ve bunların İtalya'daki etkileri, deniz ticareti ve bu işten sağlanan gelirler, serbest limanlar, korumacılık ve serbest ticaret, ülkeler arası deniz taşımacılığı ve İtalya üzerindeki etkileri; buna bağlı olarak limanlar ve onların İtalyan olmayan iç bölgeleri (Cenova ve İsviçre, Trieste ve Balkanlar gibi), İtalyan karasuları dışında balıkçılık, karteller ve uluslararası tröstler ile bunların İtalya üzerindeki etkileri, bankalar ve bankaların dışarıya doğru genişlemesi (yurt dışındaki Banca Commerciale, yurt dışındaki Banco di Roma gibi), İtalya'daki yabancı sermaye ve yurt dışındaki İtalyan sermayesi üzerine kitaplar.

2. İktisadi altyapı ve ulusal üretim. İtalyan üretimi ve İtalya'nın iktisadi siyaseti, vergilendirme sistemi, tarımla ve küçük iktisadi girişimlerle kıyaslandığında sanayinin bölgesel olarak yayılımı, büyük ulusal iktisadi alanların -Kuzey İtalya, Orta İtalya, Güney, Sicilya, Sardinya- coğrafi dağılımı ve kendine özgü nitelikleri üzerine ayrıntılı kitaplar.

3. Bölgelerin (Piedmont, Lombardy vs.) ekonomileri üzerine çalışmalar.

4. Bölgelerin ve bölgesel alanların ekonomileri üzerine çalışmalar. Ticaret odalarının, tarım konsorsiyumlarının ve bölgesel iktisadi konseylerin yayınları; yerel bankaların yayınları; büyük bölgesel kasabaların belediye gazeteleri; [bireysel araştırmacıların çalışmaları]; Palermo'da Sicilya için ya da Bari'de Apulia için yapılanlar gibi iktisadi araştırma yayınları. İncelemeler mevcut durumla ilişkili olmalıdır fakat her bir bölüm aynı zamanda tarihsel bir yaklaşıma da sahip olmalıdır; diğer bir deyişle, şu anda geride bırakılmış eski çalışmalara atıflar içermeleri fay-

dalı olacaktır. Bu incelemeyi, iktisat ve iktisadi düşünce ekolleri çalışmaları, iktisat ve siyasal iktisat ve yaşayan ve ölü iktisatçılar üzerine başka bir inceleme de takip edebilir.

Madde 97. Geçmiş ve Bugün. Yüksek Hırs ve Bayağı Hırslar. Hırs olmaksızın siyaset -yani yapım aşamasındaki tarih- olabilir mi? “Hırs” iki temel sebep yüzünden alçaltıcı ve uygunsuz bir anlam kazanmıştır: (i) Çünkü (yüksek) hırs ile bayağı hırslar karıştırılmaktadır. (ii) Çünkü hırs genelde en temel oportünizme sürükler ve hırslı insanın daha kazançlı ve çabuk kâr getiren faaliyetlere yönelmesini sağlayan koşulları oluşturan o eski ilkeleri ve eski toplumsal oluşumları gözler önüne serer. Nihai olarak, ikinci sebep ilk sebebe indirgenebilir: Bütün bunlar telaş içinde olan ve çok sayıda (ya da büyük) zorluğun üstesinden gelmek [ya da çok fazla riske girmek] zorunda kalmak istemeyenlerin bayağı hırslarıyla ilişkilidir.

Her liderin karakterinde hırslı olmak, yani enerjisinin tamamını devlet iktidarını ele geçirmeye yöneltmek vardır. Hırsı olmayan bir lider, lider değildir ve takipçileri için tehlikeli biridir: Beceriksiz ve korkaktır. Arturo Vella’nın sözlerini hatırlayın: “Partimiz hiçbir zaman bir yönetici parti olmayacak”; diğer bir deyişle daima bir muhalefet partisi olarak kalacak.⁽¹⁾ Ebediyen muhalefette kalmayı vaat etmek ne anlama geliyor olabilir? Bu, en kötü felaketler için zemin hazırlamak anlamına gelir: Muhalefette olmak, muhalifler için uygun olabilir ama bir noktada muhalefeti yok etmek ve onu silip atmak meselesini ele almak zorunda kalacak hükümet liderleri için [(elbette muhalif güçlerin doğasına bağlı olarak)] “uygun” değildir. Mücadele için zaruri olmasının dışında yüksek hırs ahlâki açıdan ayıp değildir; hatta tam tersi bile söylenebilir: Bu tamamen “hırslı” kişinin etrafındaki her şeyi kasıp kavurmasından sonra yükselip yükselmediğine veya yükselişinin [bilinçli olarak] bütün bir toplumsal katmanın yükselişine bağlı olup olmadığına -hırslı kişinin kendi yükselişini genel bir yükselişin bir parçası olarak görüp görmediğine- göre değerlendirilir.

Genellikle (bazı bireylere ait) bayağı hırsların, (kolektif çıkardan ayırt edilemeyecek olan) yüksek hırsla çatıştığı görülür. Hırs üzerine bu görüşler, sözde demagoji üzerine görüşlerle birleştirilebilir ve birleştirilmelidir. Demagoji farklı şeyleri ifade edebilir: Alçaltıcı anlamda, kişinin amaçları, bayağı hırsları doğrultusunda halk kitlelerini -onların zekice

uyandırılmış hırslarını- sömürmek anlamına gelir. (Parlamento ve seçim sistemi en parlak şeklini Sezarizm ve referandumcu rejimiyle Bonapartizmde bulan demagoji tarzı için verimli bir zemin sağlar.) Öte yandan lider, kitleleri -amaçlara ulaşmak için kullanılıp daha sonra bir kenara atılan- itaatkâr bir aygıt olarak görmeyip bunun yerine (bu kitlelerin zaruri tarihsel başrolü oynayacakları) organik siyasal sonuçlar elde etmeyi amaçlıyorsa, lider yapıcı bir “bileşen” görevi görüyorsa, o zaman onunkisi üstün bir “demagoji”dir. Kitleler kendi başlarına ilerleyemez fakat belli bireylerin ve bütün bir “kültürel” katmanın yükselişiyle ilerlemesi sağlanabilir. Kötü niyetli “demagog” kendini vazgeçilmez görür, etrafında bir çöl inşa eder, sistematik olarak potansiyel düşmanlarını kırıp geçirir ve saf dışı bırakır, kitlelerle doğrudan bir ilişki (plebisit vs., gösterişli retorik, sahne efektleri, gösterişli hayali oyunlar; Michels’in deyimiyle “karizmatik lider”) kurmak ister.⁽²⁾ Yüksek hırsa sahip siyasi lider ise kendisi ile kitleler arasında potansiyel “rakipleri” ve yandaşları besleyecek, kitlelerin yeterliliklerini artıracak, lider olarak kendisinin yerini alabilecek bireyler üretecek bir ara katman inşa eder. Onun düşünüş biçimi, tek bir liderin kitleleri yeniden kaosa ve ilkel yetersizliğe sürükleyecek ölümü veya yetersizliği nedeniyle yok olabilecek bir fetih [ya da tahakküm] aygıtı görmek istemeyen kitlelerin çıkarlarıyla aynı çizgidedir. Her bir partinin belli bir sınıfın partisi olduğu doğruysa lider de buna göre hareket etmeli ve genel bir kadro ve bütün bir hiyerarşi yaratmalıdır; lider “karizmatik” bir kökten geliyorsa kökünü geride bırakmalı ve liderliğin işlevini organikleştirmeye -organik ve ayrıca kalıcılık ve süreklilik karakteristiklerini barındıran- bakmalıdır.

Madde 98. Adetler ve Yasalar. Yasaların adetleri izlemesi gerektiği, hukukun adetleri kutsadığı ölçüde işlevsel olabileceği şeklinde genel bir kanı -ve bu bakış açısının gerçekçi ve zekice olduğu düşünülür- vardır. Bu bakış açısı, kendini kabul ettirmek için daima bir çatışmaya ihtiyaç duyan ve aslında yeni adetlerin yaratımı için bir mücadele olan hukuksal evrimin gerçek tarihine terstir. Bu bakış açısı, siyasetin içine sızmış ahlâkçılığın oldukça bariz bir kalıntısını içerir.

Hukukun bir bütün olarak toplumun dâhili bir tezahürü olduğu yalnılgısı vardır. Halbuki toplumun daha doğru bir tezahürü hukukçuların “legal açıdan nötr” olarak tabir ettiği davranış kurallarıdır ve bu kuralların kapsadığı çeper zaman içerisinde ve devletin yurttaşların yaşa-

mına müdahale biçimine göre değişir. Hukuk toplumun bütününe yansıtmaz (öyle olsaydı, yasaları ihlal edenler doğası gereği antisosyal ya da zihinsel özürlü kabul edilirdi), aksine bütün topluma kendi varoluş sebebi ve kendi genişlemesiyle fazlasıyla bağlantılı davranış normlarını “dayatan” yönetici sınıfın bir tezahürüdür. Hukukun en büyük işlevi şudur: Tüm yurttaşların yönetici sınıfın üyeleri olabilmesi için herkesin yasalarla belirlenen uzlaşya özgür iradeleriyle boyun eğmesi gerekir. Başka bir deyişle modern hukuk, kendi içerisinde on sekizinci yüzyılın demokratik ütopyasını barındırır.

Öte yandan, adetlerin yasalardan önce geldiği görüşünde bir miktar doğruluk payı vardır: Aslında, mutlak devletlere karşı yapılan devrimlerde kati yasa olarak belirlenenlerin birçoğu zaten adet [ve istek] olarak mevcuttu. Hukukun zorlayıcı karakteri, eşitsizliklerin ortaya çıkması ve gelişmesiyle iyice güçlenmiştir ve aynı şey devlet müdahalesi ve legal dayatma çeperinin genişlemesi için de geçerlidir. Ne ki bu ikinci evre -itaatin serbest ve spontane olması gerektiği varsayımına karşın- biraz daha farklıdır: Bunun itaatle değil doğmakta olan bir yasaya uygulanan baskıyla ve gördüğü zorla ilgisi vardır.

Bu argüman, ast sınıfların egemen olmazdan önce işgal ettikleri farklı konuma ilişkin kapsamlı meselenin bir parçasını oluşturur. Bazı ast sınıfların, diğerlerinin aksine, şiddet ve baskı içeren uzun bir hukuksal müdahale tarihi vardır. Yaklaşım olarak birtakım farklılıklar görülür: Belli sınıflarda, bütün bir toplum tümüyle özümsevene kadar genişleme bitmez; başka örneklerde ise ilk genişleme sürecini bir gerileme süreci izler. Bu eğitici, yaratıcı ve şekillendirici hukuksal karakter bazı entelektüel akımlar tarafından hiç vurgulanmamıştır: Burada soyut seviyede iyimser ve üstünkörü bir “insan doğası” konseptine dayalı bir spontanelik ve soyut rasyonalizm kalıntısı mevcuttur. Bu akımların bir başka sorunu da şudur: Yasama organının “geniş manada” ne olması gerektiği; bir başka deyişle, tüm kitlesel organizmalarda yasama tartışmalarının yapılması gerekliliği; “referandum” konseptinin organik bir dönüşümü, fakat bir yandan da son kertede hükümetin yasama işlevinin korunması.

Madde 99. Büyük Güç Konsepti. (Daha önceki notlarla karşılaştır.)⁽¹⁾ İtalyan hükümetinin başına göre: “Büyük güçlerin sıralamasını donanmalar belirler.”⁽²⁾ Donanma boyutlarının her zaman basit bir matematik

işlemi ile belirlenebileceği bilinmelidir ama aynı şey kara birlikleri için geçerli değildir. Anatole France'ın sözünü hatırlayın: "Bütün ordular dünyanın en iyisidir, fakat donanma söz konusu olduğunda aslanan gemilerin sayısıdır."⁽³⁾

Madde 100. Geçmiş ve Bugün. Sanayiciler ve çiftçiler. Bir tür sanayinin yeşermesinden bu yana bütün geçmiş tarih, ulusal geliri sanayicilerle çiftçiler arasında zor ve karmaşık bir bölüştürme çabasıyla, arazisini sürmeyen ve şehirlerde (yüz şehirde)⁽¹⁾ yaşayan, açgözlü tarımsal gelir asalağı orta ölçekli ve küçük arazi sahipleri kategorisinin varlığıyla karmaşılaşan bir çabayla karakterize edilmiştir. Bu şekilde inşa edilen bir sistem (endüstriyel korumacılık ve tarımsal korumacılık) yetersiz olmaya mahkûmdur fakat geniş kitlelerin düşük yaşam standardı, (büyük endüstriyel gelişimi imkânsız kılan) hammadde eksikliği ve kayda değer kazançların imkânsızlığı -kârlar asalak katmanlar tarafından emilmektedir ve (geniş kitlelerin düşük yaşam standartlarına rağmen) birikim sağlanamamaktadır- nedeniyle ayakta kalmaktadır. Bu aynı zamanda, arzlardaki düşük fiyatlar sayesinde normalde büyük kârlar getirebilecek ve hammaddeyi (koza) İtalya'dan alan Fransa'yla bile başarıyla rekabet edilmesini sağlayabilecek ipek gibi ihracat sanayilerinin belirsiz durumlarını açıklar. Yurt dışına ne kadar koza satıldığını ve ne kadarının İtalya'da işlendiğini düşünün ve işlenmiş ipek ile işlenmemiş koza arasındaki farkı hesaplayın. Başka bir hesap da şeker için yapılabilir: Şeker, buğday benzeri ürünlerden daha fazla koruma altındadır. Şehirlerde ve tarım alanında ortaya çıkabilecek [ya da gelişebilecek] ihracat sanayilerinin mevcut gümrük tarifeleri dışında analizi gereklidir. Hammadde eksikliği, militarist ve ulusal (aynı sürecin daha ileri bir aşaması olan emperyalist siyasetin değil) siyasetin bir ürünü olduğunda, mevcut hammaddelerin doğru kullanılıp kullanılmadığını sormak doğaldır; çünkü aksi takdirde bir ulusun (yani bütün bir sınıfın) siyasetini değil, asalak ve imtiyazlı bir oligarşiyi sorgulamış oluruz; başka bir deyişle, bu bir dış siyaset meselesi değil, ulusu kendi gücünden eden yoz iç siyaset meselesi haline gelir.

Madde 101. İtalyan Kültürü. İlkel burjuvazi. Burjuvazi ruhunun İtalya'daki oluşumu ve yayılışı hakkında (Groethuysen'in çalışmasına yakın çizgide)⁽¹⁾ bir çalışma için Franco Sacchetti'nin *Sermoni*⁽²⁾ adlı eseri-

ne (Croce'nin Mart 1931 tarihli *La Critica*'da bu eser hakkında yazdıklarına -"Il Boccaccio e Franco Sacchetti"- bakınız)⁽³⁾ bakınız.

Madde 102. Geçmiş ve Bugün. Köylüler ve kırsal hayat. Araştırma için rehber: Somut yaşam koşulları: Barınma, beslenme, alkolizm, hijyen, giyim kuşam, demografik bilgiler (ölüm oranı, doğum oranı, bebek ölüm oranı, evlenme oranı, evlilik dışı doğumlar, şehir merkezlerine göç, cinayet ve diğer gayri iktisadi suç rakamları, mülkiyet anlaşmazlıkları üzerine davalar [ipotek, vergi borcu nedeniyle yapılan açık artırımlar, gayrimenkul aktarımı, teftişler, köy evi inşaatları], iktisadi suçlar, sahtekârlık, hırsızlık, sahtecilik, kadınların hizmetçilik yapmak üzere kentlere göçü [çalışmayan aile üyelerinin göçü]). Halk psikolojisinin dini ve siyasal konulara, çocukların okullaşmasına, askerler ve kadınlar arasındaki okuryazarlık oranlarına eğilmesi.

Madde 103. Risorgimento. Risorgimento ne zaman başladı?⁽¹⁾ Bakınız, Arrigo Solmi, *L'unità fondamentale della storia italiana*, Bologna, Zanichelli, 1927, 58 sayfa, 6 lîret.⁽²⁾ Bu yayın üzerine bakınız, Francesco Colloiti, "Pretesti oratori," *Leonardo*, 20 Mayıs 1927.⁽³⁾ Ayrıca Solmi'nin 20 Ağustos tarihli *Leonardo*'daki yanıtına ve L. Russo'nun bu yanıt üzerine yazdığı nota bakınız.⁽⁴⁾ Solmi, "şehir"deki bu temel birleşmeyi görür ve aynı reformların eşzamanlı olarak birçok otonom şehirde de görüldüğü bilinmelidir. (Solmi'nin kitapçığını okumadım ve dolayısıyla bu fenomeni nasıl açıkladığını tam olarak bilmiyorum.) Bu konu hakkında şuraya bakılmalı: Carlo Cattaneo, *La Città considerata como principio ideale delle istorie italiane*, ed. G. A. Belloni, 140 sayfa, 8 lîret, Vallecchi, Floransa.⁽⁵⁾ Solmi, ilkesini Cattaneo'dan mı aldı? Ayrıca, "şehir" ne anlama geliyor? Yoksa "burjuvazi" vs. anlamında mı?

Madde 104. Gazetecilik. İtalya'da geleneksel yollarla dağıtılan -ve özellikle Katoliklerin ve sosyalistlerin destek verdiği- bölgesel haftalık gazete tipi, bölgelerin (köyler ve küçük kentler) kültürel koşullarını aktarırdı. Uluslararası boyutla (tuhaf ve anormal konular dışında) hiç ilgilenilmez; ulusal yaşamla ise sadece yerel konularla -özellikle seçimler- bir bağlantısı olduğu sürece ilgilenilirdi. Dedikodu ve ıvır zıvır konular dâhil olmak üzere tüm yerel konular ise ilgi alanları içerisindeydi. Kişisel polemiklere (karşı tarafı aptal, gülünç, sahtekâr gösterecek

sahte ve bölgesel polemiklere) büyük önem verilirdi. Bilgi, farklı köylerden aktarılan haberlere indirgenmişti. Günlük gazetelerin verdiği bilgilerin haftalık gazete okurları tarafından okunmayacağı -ve şüphesiz onların günlük gazeteleri de okumayacağı ve haftalık gazetelerin bu nedenle var olduğu- öngörüsüne dayanarak üretilmiş basmakalıp siyasal yorumlar yapıldı.

Bu tip haftalık gazetenin editörleri genelde ortalama, gösterişçi ve cahil, müşkülpesent ve gereksiz derecede detaycı aydınlardı. Bu editörler, günlük gazeteleri özetlemenin kendi saygınlıklarına gölge düşüreceğini düşünürler, kendilerinin haftalık gazeteyi editör yazılarıyla ve "parlak" makalelerle doldurmaya ve iktisat, siyaset ve felsefe üzerine bir teoriler bütünü icat etmeye yetkin görürlerdi.

Talihsiz coğrafyası ve ulusal bir siyasal ve entelektüel merkezden yoksunluğuyla İtalya, İngiltere'de yayımlanan ve günlük gazete modeli üzerine inşa edilmiş türden başarılı bir haftalık gazete ("*Observer*", "*Sunday Times*" vs.) için biçilmez kaftan olmalıydı: Diğer bir deyişle, günlük gazete okumayan ve haftanın olayları hakkında birtakım bilgiler edinmek isteyen okurlar için her hafta bilgi sağlayan bir gazete için. Bu İngiliz modeli incelenmeli ve İtalya'ya uyarlanmalı. Bu gazete (haftalık, iki haftalık), günlük gazetenin yeterince güçlü olmadığı büyük yerlerde (Napoli, Floransa, Palermo gibi; genel olarak, önde gelen bölgesel şehirlerde ve sanayileşmemiş bölgelerin ana kentlerinde: Sanayileşmiş olmalarına ve günlük gazeteleri de satın almalarına karşın bir haftalık gazete talep eden Biella, Como, Tortona gibi yerleri hatırlayın. Aynı şekilde; Alessandria, Cuneo, Fossano'yu akıldan çıkarmayın. İtalya'da bu model üzerine inşa edilen bir haftalık gazete Almanya ve İsviçre'deki birçok bölgesel günlük gazete ile aynı işleve sahip olacaktır) onların yerini almalıdır.

Madde 105. Dergi ve Gazete Türleri. Gelenek ve Geleneğin Psikolojik Tortuları. Kendine özgü anarşizmin (tümüyle İtalya'ya özgü "yıkıcılık" konsepti ile karşılaştıran) halk gelenekleri içinden yeşerdiği olgusu, bir şair olarak (!) Cavallotti ile kıyaslanabilecek (daha düşük bir seviyede) P. Gori'nin şiiri ve söylevlerine dair yapılacak bir inceleme üzerinden işlenebilir.⁽¹⁾ Gori, kutsal emanet mantığını ve kâğıt üzerinde kahra-

a) El yazmasında "Times Sunday" yazılmış.

manlığı yerle bir eden bir düşünüşe ve ifade biçimine sahiptir. Ne var ki, itiraz ya da eleştiri olmaksızın yayılma yolu bulmuş bu biçimler ve ifadeler halk üzerinde derin etkilerde bulunmuş ve kendilerine yer edinmişlerdir (ve belki hâlâ da bu yerlerini korumaktadırlar).

Madde 106. *Gazetecilik. Haber Editörü.* İyi haber editörleri, yani büyük bir şehrin organik yaşamını anlamalarını ve analiz etmelerini ve o bağlamın içerisine (bilgiçlik taslamaksızın ama bir yandan da yüzeysel ve “parlak” doğaçlamalar yapmaksızın) ortaya çıkan ve mesele haline gelen her problemi oturtmalarını sağlayan teknik donanımına sahip gazeteciler yetiştirmenin zorluğu. Haber editörü için dile getirilebilecek şeyler bir dizi kamusal görev için de söylenebilir: İyi bir haber editörü, bugünün yargıcı ya da valisi veya bir bölgenin iktisadi konseyinin (yetkili) başkanı olmak için yeterli ve gerekli teknik donanımına sahip olmalıdır. Gazetecilik perspektifinden, haber editörü büyük bir şehirdeki yerel temsilciye (ve meselelerin zorluğuna ve karmaşıklığına bağlı olarak orta ve küçük ölçekli şehirlerin ve köylerin muhabirlerine) denk olmalıdır.

Genel konuşmak gerekirse, bir gazetenin işlevleri idari görevlilerin benzer işlevleri ile kıyaslanmalıdır. Bu bakış açısından, bu mesleğin saplanıp kaldığı ilkel ve amatör evreden nitelikli ve tam bağımsız bir evreye yükselmesi isteniyorsa -diğer bir deyişle, gazetenin halka belli kesimlerin çıkarlarından bağımsız bilgiler ve görüşler aktaracak bir konumda olması isteniyorsa- gazetecilik okulları açılmalıdır. Eğer bir haber editörü halkı, bilinen şekliyle, “gazeteciye özgü bir şekilde” bilgilendiriyorsa, bunun anlamı onun, belli kişisel çıkarları savunmak için gazeteden faydalanmaya niyetlenen bireylerin aktardığı bilgileri ve görüşleri (röportajlar ve *tuyaux*⁽¹⁾ yoluyla) eleştiri ve bağımsız yargı olmaksızın kabullenmiş olmasıdır.

İki tür haber yayıncılığı olmalıdır: (i) organik tür; (ii) gündemde olana öncelik veren tür. Organik tür hakkında: Detaylı bir bakış açısı sağlamak için, bir şehrin öne çıkan ve bilinen yanları hakkında kitaplar derlemek -makalelerden her gazete yayınında olması gereken güncel unsurları ayıkladıktan sonra- gerekir; daha net bir ifadeyle, bu “organik” makalelerde güncel unsurlar ön planda değil, arka planda olmalıdır. Dolayısıyla bu organik makaleler daha sık yayımlanmalıdır. Haber editörü mesleki olarak nitelikli olabilmek için kentsel organizmayı bir bütün olarak (ama sadece sınırlı bir anlamda çünkü bir haber editörü

şehir değiştirebilir: Temel uzmanlığı belli bir şehre ilişkin olamaz) çalışmalıdır. Bu çalışmaların orijinal ve genel olarak faydalı sonuçlarına gelince: Bunların güncel konulardan yola çıkarak tamamen ilgisiz ve salt bir giriş yazısı değil, doğrudan konuya giren bir niteliğinin olması gerekir. Gerçekte, bir haber editörünün işi personel arasında bir iş bölümü yapılmış bir dergi organizasyonunun baş editörünün ya da bölüm şefinin işiyle aynı boyuttur. Bir gazetecilik okulu, büyük şehirler ve onların karmaşık yaşamı üzerine bir dizi monograf içermelidir. Büyük bir şehre hitap etmekle ilgili problem, bunun büyük bir iş yükü altına girmeyi gerektirmesidir (bir haber editörünün farklı faaliyet alanlarına ilişkin başka notlar almıştım).⁽²⁾ Bakınız, W. P. Hedden, *How Great Cities Are Fed*, Boston, Heath, 1929, 2,80 dolar. Kitabın incelemesi Ocak 1931 tarihli *Giornale degli Economisti*'de bulunabilir.⁽³⁾ Hedden, ABD'de bazı şehirlerindeki özellikle New York'taki tedarik meselesini ele alıyor.

Madde 107. *Geçmiş ve Bugün*. Giolitti ve Croce. Croce ile Giolitti'nin aynı mutlak hataları yapmış olduğu dile getirilmeli ve kronolojik olarak belgelenmeli. Croce bu hataları mevcut siyasal çeper içinde yaparken, Giolitti kültürel ve entelektüel siyaset çeperinde yapıyor. Her ikisi de tarihsel akışın yönünü yanlış anlıyor ve önlemeye çalıştıkları ve mücadele ettikleri şeyleri abartıyorlar. Gerçekte aynen Giolitti'nin geniş halk kitlelerinin İtalyan siyaseti süreçlerine katılmalarıyla beliren değişimleri kavrayamaması gibi Croce de pratikte bu kitlelerin aracısız tutkularının ne kadar güçlü kültürel etkiye sahip olduğunu (önde gelen aydınlar kadrosunu değiştirmek bağlamında) göremiyor. Bu bakış açısından, Croce'nin F. Coppola'nın *Politica*'sına katkılarına bakmak gerekir⁽¹⁾ (De Ruggiero da aynı dönemde bu konuda yazmıştı).⁽²⁾ 1914-15'te *Italia Nostra* ve *Critica*'daki makaleleriyle⁽³⁾ kendini Coppola ve Co.'ye karşı konumlandıran (ve yanlış hatırlamıyorsam *Italia Nostra*'da De Lollis'in kısa eleştirilerinin hedefi de Coppola idi)⁽⁴⁾ Croce'nin 1919-20'de liberal sistemin kısıtlamalarını eleştiren ve sergileyen makaleleriyle yine bu grubu desteklemesi nasıl açıklanabilir?

Madde 108. *Popüler Edebiyat*. *Cultura*'nın Dostoyevski'ye ayrılan 1931 tarihli sayısına bakınız. Bir makalede Pozner, haklı olarak Dostoyevski romanlarının Sue'nun yazdığı roman türlerinden (kültürel olarak) uyarlandığını savunuyor.⁽¹⁾ Bu popüler edebiyat konusunu geliştir-

mek için bu “uyarlama”yı akılda tutmaya değer. Bu durum, belli bir “kültürel” edebiyat türünün (motifler, ahlâki kaygılar, duyarlılıklar [ideolojiler] vs.) nasıl ikili bir ifadesinin olabileceğini göstermektedir: Mekanik bir ifade (Sue’nun örneklediği) ve “lirik” bir ifade (Dostoyevski). Çağdaş okurlar bazı ifadelerin ne kadar gelişigüzel olduğunu görmiyorlar; bu, her sınıftan insan tarafından okunan ve eğitilmiş insanları bile “etkileyen” ama daha sonra “halkın okuduğu yazar” şeklinde küçümşenen Sue için geçerlidir. (“İlk okuma” salt ya da neredeyse salt “kültürel” ya da içeriğe dayalı hisler uyandırır ve ilk okurlar halktandır; onlar “ideoloji” için okurlar.)

Aynı konuda: Mario Paz, *La carne, la morte e il diavolo nella letteratura romantica*, Cilt 16, X-505 sayfa, Milano-Roma, Soc. Ed. La Cultura, 40 lire; L. F. Benedetto’nun kitap hakkında Mart 1930 tarihli *Leonardo*’da yayımlanan yazısı.⁽²⁾ Bu yazıya göre, bana öyle geliyor ki (kitabı okumadım) Praz, tarihsel meselenin tam bağlantı noktasını anlayamamış Benedetto’nun bazı itirazlarına neden olan çeşitli *kültür* aşamaları arasında net bir ayrım yapmamış.

Karşılaştırma: Defter 21, Madde 14.

Madde 109. Geçmiş ve Bugün. Birey ve Devlet. İktisadi durumun eski liberalizmin “hasarı”nı nasıl değiştirdiği hakkında: Her bireyin bugünkü ortamda kendi işlerini başkalarından daha iyi bildiği doğru mu? Bugünkü koşullar altında meritokrasinin baskın geldiği doğru mu? “Yurttaş birey”: Dünya piyasasının büyüklüğü ve karmaşıklığı düşünüldüğünde işlerin yürütüldüğü genel koşulları bilemeyeceği [ve daha önemlisi kontrol edemeyeceği] için, gerçekte kendi işlerini de bilmez; büyük endüstriyel organizasyonlara duyulan ihtiyaç vs. Dahası, giderek daha fazla yük haline gelen vergi sistemiyle devlet kendi yurttaşlarına yüklenir fakat (düşük vergilerin keyfini süren ya da farklı bir şekilde vergilendirilen) başka ülkelerin yurttaşlarına dokunamaz; kapsamlı kamu hizmetleri (ordu, donanma vs. dâhil olmak üzere) için ciddi harcamalar altına girmesi gereken büyük devletler yurttaşlarına daha ağır bir yük bindirir (bunlara işsizlik tazminatı gibi maliyetler de eklenmeli). Peki devletin gümrük vergileri aracılığıyla müdahalesi yeni bir zemin mi yaratıyor? Gümrük vergileriyle devlet, hak etsin ya da etmesin, hangi yurttaşını koruması gerektiğini “seçiyor”; farklı gruplar arasında ulu-

sal gelirden pay için bir çatışmanın önünü açıyor.

Madde 110. *Machiavelli ve Guicciardini*. Clemenceau'nun *Grandeurs et misères d'une victoire* (Plon, 1930) adlı kitabının⁽¹⁾ "Les critiques de l'escalier" başlıklı bölümünde, Paolo Treves'in "Il realismo politico di Guicciardini" makalesi üzerine yazdığım notta yaptığım genel tespitlerden bazıları, örneğin siyasetçiler ile diplomatlar, arasındaki farklar mevcut.⁽²⁾ Clemenceau, diplomatların siyaset yapmak için değil uygulamak için eğitildiklerini söyler. Bölümün tamamı, diplomatlara Versailles Antlaşması'nın hazırlık sürecinde bir rol verilmemesini eleştiren Poincaré'ye yönelik bir polemiktir. Tam bir eylem adamı ve siyasetçi olarak Clemenceau; Poincaré'nin eleştirelliğine, hukuksal yaklaşımına, tarihin kelime oyunları, hileler, formel yeteneklerle yazılabileceği inancına karşı fazlasıyla alaycı yaklaşıp.⁽³⁾ "La diplomatie est instituée <plutôt> pour le maintien des inconciliables que pour l'innovation des imprévus. Dans le mot 'diplomate' il y a la racine double, au sens de plier."⁽⁴⁾ (Ne var ki, bu çift konsepti "diplomatlara" değil diplomatların sahip olduğu "diplomalara" -yani somut olarak kâğıt parçalarına- ilişkindir.)

Madde 111. *Popüler Edebiyat. Dizi Romanlar*. Bakınız, Étienne Servais, *Le genre romanesque en France depuis l'apparition de la "Nouvelle Héloïse" jusqu'aux approches de la Révolution* (yayıncısı, Armand Colin); Reginald W. Hartland, *Le Roman terrifiant ou "Roman noir" de Walpole a Anne Radcliffe, et son influence sur la littérature française jusqu'en 1860* (yayıncısı, Champion); Walter Scott et le "Roman frénétique" (yayıncısı, Champion).

Pozner'in, daha önceki bir notta da belirtildiği şekliyle⁽¹⁾, Dostoyevski romanının bir "macera romanı" olduğu iddiası muhtemelen Jacques Rivière'nin "macera romanı" üzerine yazdığı ve bu terimin Balzac, Dostoyevski, Dickens ve George Eliot'un anladıkları şekliyle "hem dramatik hem de psikolojik eylemlerin geniş kapsamlı bir anlatımı" anlamına geldiğini söylediği bir makaleden (NRF'de yayımlanmış olabilir) alınmıştır.⁽²⁾

André Moufflet, 1 Şubat 1931 tarihli *Mercure de France*'de "Le style du roman-feuilleton" başlıklı bir makale yazmıştı.⁽³⁾

Madde 112. *Geçmiş ve Bugün. Croceci Ütopya*. Croce'nin 1915'te *Italia Nostra*'da Coppola'ya, onun ideolojisine ve kendine özgü düşünüşüne karşı takındığı tavırla çelişecek biçimde 1919-1921 (kontrol et) arasında yine Coppola'nın *Politica*'sına yaptığı katkılara değinen nota bak.⁽¹⁾ Buna dayanarak Croce'nin teorik ve pratik faaliyetlerinin "ütopik" karakteri -"ütopik" terimini Croce'nin sergilediği tutumun sonuçlarının, bu sonuçlara karşı sonraki duruşunun doğurduğu "niyetleriyle" çelişmesi anlamında kullanıyorum- görülebilir ve değerlendirilebilir. Croce; aslında "ideoloji"den ibaret olan çalışmasının "saf bilim", saf "tarih", saf "felsefe" olduğuna inanıyor. Belli siyasi gruplara pratik araçlar öneriyor ve bunların "saf bilim" olarak "anlaşılmamasından" ve safi bilimsel amaçlarından "sıyrılmalarından" rahatsız oluyor. Örneğin *Cultura e vita morale* kitabının s. 296'daki "Fissazione filosofica" ve s. 270'teki "Fatti politici e interpretazioni storiche" bölümlerine bakın.⁽²⁾ Sayfa 296'da Croce, Gentile'nin 1924'te^a Palermo'da verdiği meşhur söyleve itiraz ediyor: "Fakat yeryüzünün herhangi bir yerindeki bir devletin bir zamanlar kendi meselelerini -eleştirelilik ve hatiplik, özgür katılım, seçim gibi "zor yöntemleri" sayesinde- tartışabilen yurttaşları sopa ve hançer kullanmak gibi farklı yöntemler benimsediğinde ve bunların arasına eski adetlerin peşinden koşan ve (vahşi olarak gördükleri) yeni olanı yok etmeye azmeden kişiler katıldığında, o durumda tartışmaya katılarak her bir gücün (sopa ve hançerin de) ruhani güç olduğunu beyan eden filozofun rolü ne olurdu?"⁽³⁾ (Devamı da ilginç ve aktarılmaya değer). Ama kendisi de s. 270'te şunları yazmış: "Şiir yazmak bir şeydir, yumruk atmak ise başka bir şey ama ilkinde başarılı olmayanlar ikincisinde çok başarılı olabilirler ve hatta bazı durumlarda yumruklara sığınmak çok daha yararlı ve işlevsel olabilir." Croce'nin 1924 yılında yazdıkları işte bunlar: 1924'te^b Gentile "faydalı ve işlevsel"i felsefeleştirmek ve sopayı ve hatta hançeri de yumrukların yanına eklemek istemiş olabilir. Aynı şekilde Croce de "yumruklar"la yetinmemiştir (ayrıca, yumruklar da öldürücü olabilir ve "yumruk yumruğa dövüş" ile ilgili de bir yasa vardır). Gentile, Croce'nin mantık ile pratik ayırımına dayalı önerisinin içine "aktüalist" dili soktu; Croce'ye göre bu çirkindir fakat bu türden bir şey her zaman olur ve kusursuz bir şekil-

a) El yazmasında Gramsci, yanlışlıkla "1925" yazmış.

b) El yazmasında "1925" yazılmış.

de anlaşılmayı beklemek ve kendini yanlış anlaşıldığını iddia ederek meşrulaştırmak tam anlamıyla kendini beğenmişliktir. Croce'nin farklı düşünüş tarzlarını görmek için onun hoşgörüsüzlük, Engizisyon vs. üzerine yazdığı diğer yazılara bakmak gerekir⁽⁴⁾: Bu yazılarda, Kutsal Engizisyon'un başkalarının iradesini baskı altına almak için kullandığını söylediği ünlem işaretlerinden⁽⁵⁾ önümüze gerçeğin hizmetkârı olarak yeniden çıkarılmış sopa ve hançere dönmek zorunda kalmıştır.

Madde 113. *Risorgimento*. Kır ve Kent. Bu bakış açısı için, Carlo Cattaneo'nun Vallecchi için G. A Belloni tarafından yayına hazırlanan *La città considerata come principio ideale delle istorie italiane* (1930 veya 1931) adlı eseri çekici olabilir.⁽¹⁾ Çalışma, 1858 tarihli *Crepuscolo*'da yer aldı ve Bertani, Gabriele Rosa ve Mario tarafından hazırlanan Cattaneo eserleri arasına hiçbir zaman dâhil edilmedi.⁽²⁾ Belloni'ye göre, Cattaneo'nun ortaya koyduğu konsept -İtalya'nın yeniden uyanışı için kentlerle kırsal bölge arasında bir birlik olması gerektiği- daha önce Romagnosi tarafından dile getirilmişti.⁽³⁾ Cattaneo'nun fikrinin olası bir kaynağı onun döneminde Jakoben geleneğe bağlı Fransız demokratik edebiyatı (örneğin İtalya'da da yaygın bir şekilde okunmuş Sue'nun *Les mystères du peuple* eseri) olabilir.⁽⁴⁾ Her durumda, önemli olan konsepti dile getirmek değil, onu İtalya'daki doğrudan siyasal terimlerle ifade etmekte; aslında eksik olan ve *Risorgimento*'nun demokrat partileri tarafından kasten ve sistematik bir şekilde engellenen de buydu.

Madde 114. *Risorgimento*. Belli dönemler için bakınız, F. Martini, *Confessioni e Ricordi* (1859-1892), Treves, Milano, 1928.⁽¹⁾ Kitabın bazı bölümleri ilgi çekici. "Per cominciare e per finire" başlıklı birinci bölümün ilginç kısmında Toskanalı İlimliler'in 1859'daki siyasal tutumlarının Martini'nin yaptığı gibi iyi niyetli bir şekilde salt bir psikolojik fenomen olarak değerlendirilemeyeceğine değinilmektedir. Bu tutum, aksine, yakın dönemde yayımlanmış belgelerden de (Panella'nın *Il Marzocco*'daki makalesi ve Puccioni ile girdiği polemik)⁽²⁾ anlaşılabilir. Üzere belli kanılara ve katı bir duruşa bağlı belirgin bir siyasal tutumdur. Toskanalı İlimliler, büyük dukalığın çözülmesine karşı çıkan gerici federalistlerdi. 1859'da Toskana'daki askeri irade yitimi dönemleri Martini'nin yaptığı gibi salt Toskana halkının "psikolojisi"ne atfedilemez; orada olan şey, ulusal savaşın bir sabotajıydı ya da en azından sabotajcı bir "tarafsız-

lık"tı. "Gönüllü" kılığının sebebi İlimliler'in kötü niyetiydi.

1859'daki Fransız müdahalesinin önemi de bu olaylarla açığa çıktı. Martini'nin metni de "Savaşa girmek imparatora kalmış bir şeydir"⁽³⁾ lafını -diğer bir deyişle, İtalya kendisini değil, Fransa İtalya'yı özgürleştirmelidir- ağızlarına sakız eden İlimliler'in ulusal bilinç ve ulusal gururdan tamamen yoksun olduğunu ortaya koyar. Buna göre, Fransız dış siyasetinin bürokratik geleneği içine bazı âdetlerin nasıl yerleştiği ve İtalya'daki önde gelen personelin meziyetleri hakkında bir görüşün nasıl fizlendiği anlaşılabilir.

Bir diğer ilgi çekici bölüm de, dönemin çok sayıda siyasetçisinin entelektüel donanımı üzerine görüşler içeren "Parlamentum Indoctum" başlıklı kısımdır. Martini, Nicotera gibilerinin kör cehaletini iyi niyetli bir meşrulaştırmaya tabi tutuyor; bu kişilerin komploculuk ve hapis hayatlarının onlara çalışmak için çok zaman bırakmadığını öne sürer.⁽⁴⁾ Şurası kesin ki, Nicotera'nın yaşamı "düzenli" çalışmaya uygun değildi ama Settembrini de müebbet hapis yatıyordu ve yine de zamanını boşa harcamadı.⁽⁵⁾ Bourbonlara karşı tüm o retorik edebiyattan yorulan (F. Russo'nun *Vela latina* dergisinde savaş öncesinde yayımlanmış bir Oreste Mosca makalesi hatırlıyorum)⁽⁶⁾ bazı Güneyliler, (beş milyon nüfuslu) Piedmont'ta aynen on milyon nüfuslu Napoli'deki gibi beş cezaevi olduğunu yazmışlardı; bunun anlamı, Piedmont'un hem daha gerici hem de orada suç oranının daha yüksek olduğu idi; ne olursa olsun, Napoli çok da kötü durumda değildi. Paradoksal olarak bu doğrudur: Napoli'de müebbet hapis cezası çeken yurtseverlerin durumu, Napoli'dekilerden daha fazla kılı kırk yaran ve "eli ağır" bir sivil ve askeri bürokrasinin ve Cizvitlerin tahakkümü altındaki Piedmont'ta ceza çekenlerden daha iyiydi. Müebbetlik mahkûmlar ne ayaklarından zincirleniyor ne de tecride atılıyorlardı; cezaları "psikolojik ve ahlâki" olarak -"somut olarak değil"- birkaç yıllık ağır bir iş sürecinden daha zorluydu. Cezanın ağırlığının sebebi müebbetliklerin başta ölüm cezasına çarptırılmış olmaları ve "gerçekten" infaz edileceklerine inanırlarken son anda affedilmeleri idi. Öte yandan, siyasal mahkûmlar müebbet hapis yatacıklarına inanmış olamazlardı zira Bourbon rejiminin çok uzun sürmeyeceğini düşünüyor olmalıydılar. Bu, çektiklerinin ağırlığını azımsamak anlamına gelmiyor. Onlar aslında "çalışabilirlerdi" ve bazıları bunu yaparken (örneğin Settembrini) bazıları yapmadı (örneğin Nicotera); dolayısıyla Martini'nin öne sürdüğü bahane herkese uygulanamaz

ve bu yüzden geçersizdir. Bunun açıklaması için başka bir yöne bakmak gerekir: Bu adamların çoğu devrimci bir sınıfın ve bu sınıfın her üyesinin üstlenmesi gereken görevlerin bilincinden yoksunlardı. Diğer bir deyişle, kendilerinde bolca bulunan fanatizm veya sekterlik ile karıştırılmaması gereken politik tutkuya sahip değillerdi.

II. Vittorio Emanuele hakkında Martini kendisine Quintino Sella'nın aktardığı şu anekdotu anlatıyor (s. 152-153'te). Ekim 1870'te Vittorio Emanuele, Pitti Sarayı'nda kendisine Roma'da yapılan plebisitin sonuçlarını verecek olan Roma heyetini kabul ediyor. Lanza ve Sella da orada bulunuyor. Sella şöyle diyor: "Majesteleri, bugün sizin gününüz." Vittorio Emanuele yanıtlıyor: "Sakin olun; elime bir tabanca alıp kendimi vurmaktan başka çarem kalmadı. Kalan zamanımda, geriye yağmalanacak bir şey bırakmayacağım." Bundan dolayı Sella, Vittorio Emanuele'ye "son fatih" adını veriyor.⁽⁷⁾

Madde 115. *Peder Bresciani'nin Soyu.* Angelo Gatti. 1931'de (kontrol et) yayımlanmış *Ilia e Alberto* adlı romanı: Otobiyografik bir roman.⁽¹⁾ Gatti, Cizvit Katolisizme dönmüştü. Romanın düğüm noktasında şu olay var: Sağlıklı bir kadın olan Ilia'nın ağzına bir hapşırık ya da bir öksürük (konu hakkında ne biliyorum? Romanı okumadım, sadece hakkında yazılanları okudum)⁽²⁾ veya buna benzer bir şeyden dolayı veremli tükürük damlaları bulaşıyor; Ilia, verem oluyor ve ölüyor.

Gatti'nin bu mekanik ve yüzeysel detaya böylesine fazla önem vermesi ve onu bir eleştirmenin bu kadar önemseyeceği bir şekilde romanının en belirgin olayına dönüştürmesi tuhaf ve çocuksudur. Laf ebelerinin, enfeksiyonları anlatırken genelde kullandıkları aptalca şeyleri düşünün. Ilia, tramvaylarda ya da kalabalık yerlerde öksüren ve tıksıran insanların karşısında sürekli ağzı açık mı duruyormuş? Ve kaptığı enfeksiyonun gerçek sebebini nereden bilebilir ki? Ya da ortalıkta sağlıklı insanların kasten hasta etmek için dolaşan hasta biri mi var? Gatti'nin romanı için bu türden bir dalavereye sığınması cidden inanılmaz.

Madde 116. *Rönesans.* (İtalyan Tarihinin İktisadi-Korporatif Evresi.) *Yerel Edebiyatın ve Şiirin Kökleri.* Ezio Levi'nin *Uguccione da Lodi e i primordi della poesia italiana* adlı eserine (1921) ve kendi şiirleri ile yorumlar ve kısa biyografiler de içeren Lombardy'nin antik dönem şairleri üzerine daha sonraki çalışmalarına (1921) bakınız.⁽¹⁾ Levi bunun "bir

fikir hareketinin eşlik ettiği” “edebi bir fenomen” olduğunu ve “tembel ve cansız Ortaçağ dönemine tezat olarak yeni İtalyan bilincinin ilk belirtileri” (bakınız, S. Battaglia, “Gli studi sul nostro duecento letterario,” *Leonardo*, Şubat 1927)⁽²⁾ olduğunu söylüyor. Levi’nin tezi -sanat tarihi tezi olarak değil kültür tarihi tezi olarak- ilgi çekici ve daha fazla keşfedilmeyi hak ediyor. Battaglia şöyle yazmış: “Levi, bir edebi fenomen için çok net bir şekilde fazla popüler karakteristikler ve ifadeler içeren bu ortalama şiir yazımını yanlış anlıyor.” Bu tür durumlarda genelde olduğu gibi, Levi’nin de bu yazarların artistik önemini abartmış olması muhtemeldir. Peki ama “popüler karakter” ile “edebi karakter”i karşı karşıya getirmek de ne ola ki? Yeni bir kültür yeşerdiğinde onun “popüler” ve ilkel biçimler alması ve o kültürü benimseyenlerin “ortalama” kişiler olması doğal değil mi? Ve bu, edebiyatın ve kültürün dışlayıcı kastların tekelinde olduğu dönemlerde çok daha doğal değil mi? Dahası, Uguccio’ne da Lodi döneminde eğitimli sınıflar içinde dahi büyük sanatçılar ve yazarlar var mı? Levi’nin sorduğu soru ilgi çekicidir çünkü araştırması Rönesans’ın ilk unsurlarının saraylı ya da skolastik kaynaklardan ziyade popüler kaynaklara sahip olduğunu ve kilise ile imparatorluk gibi Ortaçağ kurumlarıyla çatışma halindeki yaygın bir kültürel ve dinsel (Patarren) hareketin ifade biçimleri olduğunu ortaya koyuyor.⁽³⁾ Lombardy’li bu yazarların şiirsel yetkinlikleri çok üst düzey olmayabilir fakat bu durum onların tarihsel-kültürel önemini azaltmaz.

Battaglia ile Levi’nin sergilediği bir diğer önyargı da “yeni bir İtalyan kültürü”nün köklerinin on üçüncü yüzyılda aranması ve bulunması gerektiği biçimindedir. Bu çizgilerde yapılacak bir araştırma tümüyle retoriktir ve modern pratik çıkarlardan kaynaklanır. Yeni kültür “ulus” değil bir sınıf kültürüydü; hem “siyasal” hem de “kültürel” açılardan üniter değil “komünal” ve yerel bir form alabilirdi. Sonuç olarak, “diyalekt” içerisinde doğdu ve dilbilimsel açıdan gelişebilmesi için on dördüncü yüzyılın büyük aydınlanmasını [Toskana] beklemesi gerekcekti. Ondan önce kültürel birlik yoktu; hatta tam tersi geçerliydi. Var olan şey ise kültürel bir “Avro-Katolik evrenselliği” ve yeni kültür yerel diyalektler aracılığıyla ve kentli burjuva grupların pratik menfaatlerini ön plana çıkararak bu (İtalya’dakine dayanan) evrenselliğe tepki gösterdi. Bu nedenle şu anda mevcut kültürel dünyanın solduğu ve ayrı düştüğü bir dönemi konuşuyoruz; yeni güçler bu dünyanın bir parçası olmadılar ve bilinçsiz de olsa ona tepki gösterdiler ve yeni bir kültürün doğ-

makta olan unsurlarını temsil ettiler. Ortaçağ'ın heretik hareketleri incelenmek zorundadır (Tocco, Volpe vs.).⁽⁴⁾ Battaglia'nın Ocak-Şubat-Mart 1927 tarihli *Leonardo*'da yayımlanan "Gli studi sul nostro duecento letterario" makalesi işe yarar bibliyografik referanslar içermektedir.⁽⁵⁾

Madde 117. Geçmiş ve Bugün. "Kuşatılmış bir bölgede sıra dışı uzunluktaki bir zaman aralığı boyunca sürmüş direniş, kendi içinde moral bozucu bir etki taşır. Bu direniş içerisinde acı, zahmet, bitkinlik, hastalık ve giderek sertleşen bir akut tehlikenin değil de insanları kırıp geçiren bir kronik tehlikenin daimi varlığı mevcuttur." Karl Marx, "Events in the Crimea", 14 Eylül 1855 tarihli bir makale, (*Oeuvres politiques*, cilt VIII, s. 22).⁽¹⁾

Madde 118. Rönesans. Kökler (bir kez daha s. 50'deki notla karşılaştır).⁽¹⁾ İki tarihsel moment birbiriyle karıştırılıyor: (i) Ortaçağ kültüründe en kayda değer kanıt yerel dillerin ortaya çıkışı olan kırılma; (ii) "gösterişli bir sokak dili"nin gelişimi; diğer bir deyişle, aydın gruplarının ya da daha çok profesyonel yazarların belli bir merkezîyet seviyesine ulaşmış olmaları. Gerçekte birbirleriyle ilişkili olan bu iki moment o kadar da iç içe geçmiş değillerdi. Yerel diller dinsel sebeplerle (Latince bilmeyen köylülerin ettiği askeri yeminler, mülkiyet haklarını belirlemek için yapılan legal tanıklıklar) parçalı ve gündelik bir şekilde gelişmeye başladı fakat asıl önemli olan (ne kadar yeterli olursa olsun) yerel dilde yazılmış edebi metinlerin hâlâ yeni bir fenomen olmasıydı. Bu yerel dillerden Toskanaca egemen konuma yükseldi ama bu incelenmesi gereken başka bir meseledir: Bu yükselişe sosyopolitik bir hegemonya eşlik etmedi ve bu nedenle bu dil tamamen edebi bir fenomen olarak kaldı. Yazılı yerel dilin ilk anlamlı çıkışının Lombardy'de gerçekleşmiş olması ayrıca araştırılmalıdır; bunun Pataren hareketiyle ilişkili olması ise fazlasıyla önemlidir.⁽²⁾ Gerçekte, doğmakta olan burjuvazi kendi diyalektlerini dayatmıştı fakat buradan ulusal bir dil çıkmadı. Ulusal bir dil çıkıyorsa bile bu dil yazarçizer çevresiyle sınırlıydı ve bu çevre gerici sınıfların, sarayların etkisi altındaydı. Bu kişiler "burjuva yazarçizerleri" olmaktan ziyade saraylıydılar. Bu özümseme ise sessiz sedasız gerçekleşmedi. Hümanizm, Latincenin çok dirençli olduğunu ortaya koydu. Bu bir devrim değil kültürel bir uzlaşmadır.

Madde 119. Risorgimento. Piedmont'un askeri gelenekleri. Piedmont'ta hiç silah fabrikası yoktu; bütün silahlar dışarıdan alınmak zorundaydı. Askeri "gelenek" devam ettiği müddetçe bunda bir yanlışlık yoktu. Bu konuda biraz araştırma yapmaya değer. Carlo Alberto'nun İsviçreli Sonderbund'a gönderdiği silahlar: Bunlar satıldı mı ve kaç para-ya satıldı?⁽¹⁾ Yoksa hediye mi edildiler? Piedmont bu silahları kayıp mı etti? İlk silah fabrikası ne zaman kuruldu?

23 Mayıs 1851 tarihinde yaptığı senato konuşmasında Cavour, aslında tek bir silah fabrikasının bile olmadığını ve serbest ticaret politikası (İngiltere ile yapılan sözleşme) sayesinde demir fiyatları düşer düşmez böyle fabrikaların açılmasını umduğunu belirtmişti.⁽²⁾

Madde 120. Dergi ve Gazete Türleri. Son Evrimsel Varlık. Profesör D'Ercole'nin felsefe [tarihi] ve "son evrimsel varlık" üzerine verdiği ders hakkındaki anekdot. Kırk yıl boyunca D'Ercole, Çin felsefesi ve Lao-tzu dışında bir şeyden bahsetmedi. Her yıl, bir önceki yılın dersleri hakkında hiçbir şey bilmeyen "yeni öğrenciler" geldi ve o her seferinde yeniden başlamak durumunda kaldı. Bundan dolayı, "son evrimsel varlık" bütün öğrenciler arasında bir efsaneye dönüştü.⁽¹⁾

Bazı kültürel hareketler, takipçilerini kendi kültürel gelişimlerine ilk adımlarını henüz atmış olanlar arasından seçer; bu hareketler hızla genişler, yeni takipçiler edinir ve içine aldığı üyeler bireysel kültürel inisiyatiften yoksun kalırlar. Sonuç olarak, bu kültürel hareketler kendi alfabelerini öğretmekten öteye gidemezler. Bunun genel olarak gazetecilik faaliyeti, gazeteler, haftalık gazeteler, dergiler vs. üzerinde ciddi etkileri olur. Bunlar daimi bir şekilde bir seviyede saplanıp kalırlar. Dahası, bu ciddi meseleleri ele alamamak, aynı anda hem herkese hitap eden hem de hiç kimseye hitap etmeyen ve belli bir noktada işe yaramaz hale gelen şu sözde küçük dergilerin neden boşa kürek çektiklerini de açıklamaktadır. Bu konuda *La Voce* mükemmel bir örnektir: Bir noktada, her biri kendi içinde bölünme potansiyeli taşıyan *Lacerba*, *La Voce* ve *L'Unità* gibi üç dergiye bölündü.⁽²⁾ Editör kurulları disiplinli bir iş bölümü yapmadığı sürece bu dergiler ya "silahsız peygamberler" in ufak çevrelerine dönüşme eğilimine girecek ya da çeşitli gruplar ve farklı okur katmanları içerisinde doğan düzensiz ve kaotik hareketler etrafında bölüneceklerdir.

Dolayısıyla, dergilerin sınırlı kadrolara değil de geniş bir üye kitlesi-

ne sahip kültürel kurumların şekillendiricisi ve itici gücü olmadıkları sürece kendi içlerinde steril kalacağı kabul edilmesi gereken bir olgudur. Aynı şey siyasi partilerin dergileri için de geçerlidir. Partinin kendi içinde derginin kitlesel kültürel “kurum”unu oluşturacağı sanılmamalıdır. Parti özü gereği siyasidir ve kendi içindeki kültürel faaliyet de kültürel bir politikayı temsil eder. Kültürel “kurumlar” kendilerini “kültürel politika” ile sınırlandırmayıp “kültürel tekniği” de ele almalıdırlar. Örnek: Bazı parti üyeleri okuryazar değildir ve partinin kültürel politikası cehalete karşı savaştır. Bu savaşa kendini adanmış bir grup “okuryazar olmayanlar için bir okul” ile aynı şey değildir. Okuryazar olmayanlar için açılmış bir okulda insanlara okuma yazma öğretilir; okuryazarlık mücadelesine girişmiş bir grup ise, bir ülkenin geniş kitlelerinin cehaleti ortadan kaldırmak için tüm etkin araçları kullanır.

Madde 121. Gazetecilik. Albert Rival, *Le journalisme appris en 18 leçons*, Albin Michel, 1931, 3,50 lîret.⁽¹⁾ Dört bölüm: (i) *Gazeteciliğin tarihi*: Gazeteciliğin kökleri. Büyük gazeteciler. (ii) *Bir gazetenin nasıl üretildiği*: Editörler kurulu. Bir sayıyı hazırlamak: Yazma, düzeltme, sayfa hazırlama, şablonlama, baskı adedi. (iii) *Bir gazetecide bulunması gereken özellikler*. Gazeteci kimdir? Aranılan yetenekler. Zaruri nitelikler. Kadınlar gazeteci olabilir mi? (iv) *Gazetecinin tarzı*: Genel olarak tarz. Farklı tarzlar. Yazma üzerine. Tanım. Nasıl yazılmaması gerektiği. Haber metni. Yüksek seviyede röportaj: Nasıl yapıldığı. Editörlük. Polemiksel makale. Bir gazetenin yönetim şeması. (Basit ve kusurlu bir taslak. Farklı gazete türlerine hiç değinmiyor vs.)

Madde 122. Dergi ve Gazete Türleri. İnceleme Dergileri. Belli hareketlere özgü hukuki incelemeler. Örneğin: İtalyan yasalarına göre “çalışan” konsepti; “yarıcı” ya da “teknik yönetici” konsepti vs. Bunun anlamı şu: “Çalışan,” “yarıcı”, “teknik yönetici” gibi iktisadi varlıklar İtalyan hukuku içerisinde hangi konumdadırlar? Hangi teorik-pratik mantığa dayanarak?

Il Foro Italiano⁽¹⁾ gibi mahkeme kararlarını ve kararlar üzerine yorum yapan uzmanların makalelerini yayımlayan bu tür inceleme dergileri, belli davalar görüldüğünde bu davaların ne sebeple görüldüğünü, nasıl yürütüldüğünü ve (karar verilmişse) ne karara bağlandığını anlamak için dikkatle incelenmelidir. Sonuçta bu da emek tarihinin (çok önem-

li) bir yanıdır; başka bir deyişle, gerçek tarihsel hareketin legal-yasal yansımasıdır. Bu yansımanın kendini nasıl gösterdiğini incelemek, devletin belli bir harekete karşı tepkisini ölçmek konusunda temel önem arz eder. Bu teknik dergilerdeki mahkeme kararlarının ve makalelerin yanı sıra ayrıca hukuk alanındaki diğer yayınlara da (kitaplar, dergiler vs.) bakılmalıdır. Geçtiğimiz yıllarda kendi içlerinde niteliksiz olsalar da bunların sayısı katlanarak çoğaldı.

Madde 123. Geçmiş ve Bugün. 1929-30 krizi üzerine tespitler. *Economia* dergisinin “La depressione economica mondiale” konusuna adanmış Mart 1931 sayısına bakınız: P. Jannaccone ile Gino Arias’ın makaleleri.⁽¹⁾ Jannaccone, krizin “birincil sebebi”nin (metinden aynen aktarım!) “tüketim eksikliği değil, tüketim fazlalığı” olduğunu söylüyor. Başka bir deyişle, bir yandan tüketime harcanan ulusal gelir ile tasarrufa ayrılan ulusal gelir arasındaki *dinamik* dengede diğer yandan ise belli bir büyüme hızıyla artmakta olan bir nüfusun yaşam standardını sürdürmek ya da geliştirmek için gerekli üretimde meydana gelen derin ve tüm benzerlerindeki gibi uzun soluklu bir bozulma ile karşı karşıyayız. Bu dengedeki bozulma ancak birkaç yolla gerçekleşebilir: Tasarrufa ayrılan gelir miktarındaki artış ve gelecekteki üretime yeniden yatırım; sermayenin verimlilik oranında düşüş; nüfusun net büyüme oranında artış. Diğer bir deyişle, belli bir noktada ortalama kişi başı gelir, artık yükselmez ve durağanlaşır ve peyderpey düşmeye başlar. Bu esnada krizler patlak verir ve ortalama kişi başı gelirdeki düşüş, akabinde üretimde de azalmalara yol açacak biçimde tüketimde bir düşüşe (mutlak terimlerle bile) neden olur. Bu bakış açısına göre, dünya krizi bir *tasarruf krizidir* ve “<net> nüfus artışı yavaşlamadığı sürece son çare, tasarruf ve yeni sermaye oluşumu için gerekli gelir oranının artırılması olacaktır. Bu, iktisat biliminin mantığından süzülerek gelen yüksek ahlâkın bir uyarısıdır.”⁽²⁾

Jannaccone’nin tespitleri kesinlikle dar kapsamlıdır; Arias’ın onlardan çıkardığı sonuçlar ise tamamen maksatlı ve kısmen de aptalcadır. Jannaccone’nin tezi kabul edilecek olsa bile şu soru havada asılı kalmaktadır: Bahsedilen aşırı tüketim ne kadardır? İşçilerin yaşam standartlarındaki yükselme oranının bir aşırı tüketimi temsil edecek denli fazla olduğu ispatlanabilir mi? Başka bir deyişle ücretlerin kârlara oranı, kârlar için yıkıcı bir hale mi gelmiştir? Amerika örneğinde bile istatistikler bu-

nu yalanlıyor.⁽³⁾ Arias, çok daha önemli bir “tarihsel” faktörü “göz ardı ediyor”: Savaş sonrası dönemde büyük oranda ticaret ve hisse senedi alışverişi nedeniyle ulusal gelir dağılımı içerisinde “parayı çeken” bir insan kategorisi, herhangi bir zaruri ve vazgeçilmez üretim işlevi olmayan ama gelirin büyük kısmını kendine çeken bir kategori dâhil oldu [(ya da bu kategori eskisinden daha kalabalık hale geldi)]. Toplumun verimsiz ve tamamıyla parazit kategorilerinin hizmetinde çalışan işçi kategorilerinin (ve bir de kamu yardımıyla ve teşviklerle yaşamlarını sürdüren engelli ya da işsiz işçiler kategorisi vardır) aldığı ücretler ve maaşlar bir yana, “ücretler”in her zaman işlerle mecburen ilişkili olduğunu⁽⁴⁾ ve ücretli çalışanların kazandıkları gelirin neredeyse son kuruşuna kadar hesaplanabileceğini unutmamakta yarar vardır. Bunun aksine, ticaret ve sanayi içinde herhangi bir zaruri ve vazgeçilmez işlevi olmayan ücretli çalışmayan işçilerin kazandığı geliri hesaplamak zordur. “İstihdam edilmiş” işçilerin nüfusa oranı verimliliği düşüren “parazitlik” miktarını da açığa çıkaracaktır. Ücretli çalışmayan işçilerin işsizlik oranı: İstatistiklerde görünmüyorlar çünkü bir şekilde kendi yollarıyla “yaşıyorlar.” Savaştan bu yana, verimsiz parazit kategori hem görece hem de mutlak olarak fazlasıyla genişledi; tasarrufları silip süpüren de işte bu kategoridir. Avrupa ülkelerinde bu kategori hâlâ Amerika’daki eş değerinden daha geniştir. Dolayısıyla krizin sebepleri ne “ahlâki” (haz vs.) ne de siyasidir.⁽⁵⁾ Aksine, -krizin kendisiyle aynı şekilde- sosyoekonomiktir. Toplum kendi zehrini üretir ve tasarrufu önleyen ve bundan dolayı dinamik dengeyi sarsan bu kitlelere (sadece işsiz ücretli çalışanlara değil) bir geçim kaynağı sağlamak zorundadır.

Madde 124. Croce ve Edebi Eleştirelilik. Croce’nin estetiği normatif mi oluyor; bir “retoriğe” mi dönüşüyor? Onun (Britannica Ansiklopedisi’nin son baskısında estetik girişini oluşturan) *Aesthetica in nuce*’si okunmalı. Burada, diğer şeylerin yanı sıra, modern estetiğin birincil ödevinin “romantiğin karşısında klasiği restore etmek ve savunmak; aslında sanatın kendi içinde çözünmesi anlamındaki duyuşsal momentin karşısına sanatın özü olan sentetik, formel ve teorik momenti koymak” olduğunu öne sürüyor.⁽¹⁾ Croce’nin estetik kaygılarına ek olarak bu pasaj onun “ahlâki”, yani “kültürel” ve buna bağlı olarak “siyasal” önermelerini de sergiliyor. Estetiğin bir sanat, güzellik ve ifade teorisini detaylandırmak dışında bir ödevinin olup olmadığı sorgulanabilir. Burada este-

tik “somut olarak eylemde eleştirelilik” manasına geliyor. Peki ama eylemde eleştirelilik “bireysel sanatsal ifadeler” tarihi anlamına gelen sanat tarihini öylece eleştirmemeli mi yani üretmemeli mi?

Madde 125. Dergi ve Gazete Türleri. Tarih ve “İlerleme.” Tarih belli bir seviyeye ulaştı, buna bağlı olarak belli bir seviyeyle çatışma içine girmiş gibi görünen her hareket, daha eski bir seviyeyi “yeniden ürettiği” sürece gayri tarihsel gibi görünür. Bu gibi durumlarda, gericilikten falan bahsedilir. Buradaki problem tarihi, sınıfların tarihi olarak göremekten kaynaklanır. Bir sınıf belli bir seviyeye ulaşır, belli bir devlet hatıyatı biçimi kurgular; ezilen sınıf kazanılmış gerçeklikle uzlaşmayarak isyan eder; bu onu gerici mi yapar?

Üniter devletler, otonom hareketler. Üniter devlet tarihsel bir ilerleme olmuştur, zaruri hale gelmiştir fakat bu üniter bir devleti yıkmayı amaçlayan her hareketi gayri tarihsel ve gerici kılmaz. Tahakküm altındaki sınıf, bu dış cephelere saldırmak dışında kendi tarihselliğine erişemiyorsa, o halde modern bir “üniterlikle” değil idari-askeri-mali bir “üniterlikle” karşı karşıyayız demektir. Modern bir üniterliğin yaratımı için eski “formel” üniterliğin yıkımı gerekiyor olabilir. Modern üniterliğin en iyi örneği nerede bulunabilir: “Federal” Almanya’da ya da Alfonso’nun ve top- rak sahiplerinin-generallerin-Cizvitlerin üniter “İspanya”sında.⁽¹⁾ Daha nicelerinde. Bu tespit çok sayıda başka tarihsel tezahüre de uyarlanabilir; örneğin, uluslararası kültürel gelişimin farklı dönemlerindeki “koz- mopolitizm” seviyeleri. On sekizinci yüzyılda aydınlarının kozmopo- litliği, “azami” boyuttaydı fakat bir bütün olarak toplumun hangi kes- mine dokunabildi? Ayrıca bir nebze kadar bu, kültürün ve büyük Fransız aydınlarının hegemonik bir tezahürü değil miydi?

Bugün hâlâ her [ulusal] yönetici sınıfın kültürel olarak ve âdetleri itibarıyla diğer yönetici sınıflara ast sınıfların birbirlerine olduğundan da- ha yakın olduğu -ast sınıfların programları ve tarihsel amaçları gereği “kozmpolit” olmaları gerekirken- bir gerçektir. Toplumsal bir grup si- yaseti ve ekonomisi itibarıyla “kozmpolit” olabilir, âdetleri ve (gerçek) kültürü itibarıyla da “kozmpolit” olmayabilir.

Madde 126. Dergi ve Gazete Türleri. Gazete okurları (ya da genel an- lamda okurlar) için bir rehberler ya da küçük el kitapları dizisi. Bir his- se senedi listesini, bir sanayi firmasının bilançosunu okumak gibi bir

şey. (Kısa ve öz; sadece temel şematik bilgiler.) Bunlar, genel konuşmak gerekirse, bu konularda çok az bilgili ortalama İtalyan okurunu hedeflemelidir.

Bu küçük el kitapları bütünü, sonradan çok daha karmaşık ve ayrıntılı metinlerden oluşan bir “ikinci seviye” dizisine dönüştürülebilecek başlangıç seviyesinde -bunların ikisi de okul kitapları gibi varsayımsal derslere yardımcı olarak derlenmiş olabilir ve her ikisi de bilimsel genel kültür metinlerinden oluşan bir diziye ve uzmanlar için bir diziye giriş niteliğinde olabilir- popüler bir diziyi oluşturabilir. Başka bir deyişle, toplamda dört dizi: İki dizi okul kitabı formatında ve ikisi genel formatta olmak üzere her biri kendi türünde çok basitten zora kadar farklı seviyeleri hedeflemek üzere.

Madde 127. Endüstriyel Meseleler. 15 Kasım 1930 tarihli *Revue des Deux Mondes*, Creusot firmasının Başkanı Eugène Schneider’in Paris Ahlâki ve Siyasal Bilimler Akademisinde geçmişe dönük yaptığı “Les relations entre patrons et ouvriers: Les délégués de corporation” başlıklı konuşmayı yayımladı.⁽¹⁾ Özellikle benim çalışmam açısından geçmiş çok önemli. Schneider, delegeleri Torino’daki gibi⁽²⁾ işe (şirkete) göre organize etmiştir (öte yandan Schneider’in farklı bir amacı vardı: Ayrılık). Ne var ki delegasyonlar ihtiyatlı bir yapıya sahip değildir ve bir yönetim kurulları yoktur. Yine de Schneider’in çabaları büyük önem taşımaktadır. Bu konuyu analiz et. Diğer ilgili yayınlara bak.

Madde 128. Organik Merkezîyetçilik. Schneider, Foch’un şu sözlerini aktarıyor: “Commander n’est rien. Ce qu’il faut, c’est bien comprendre ceux avec qui on a affaire et bien se faire comprendre d’eux. Le bien comprendre, c’est tout le secret de la vie.”⁽¹⁾ Her farklı unsurdan ayrı “yönetim” çıkarma ve bunu yeni bir tür “deva”ya dönüştürme eğilimi. Ayrıca farklı toplumsal grupların “yönetim” şekilleri arasında ayırım yapılmalı: Yönetim sanatı ve kendini ortaya koyuş tarzı gruptan gruba fazlasıyla değişiklik gösterir. Kabaca otoriter ve “soyut” olarak görülen organik merkezîyetçilik mekanik bir tarih ve hareket algısıyla ilişkilidir.⁽²⁾

Madde 129. Geçmiş ve Bugün. D’Annunzio’nun siyaseti. Şu kitapta birtakım ilginç sayfalar var: *Per l’Italia degli Italiani*, Milano, “Bottega di Poesia,” 1923.⁽¹⁾ Bir noktada D’Annunzio “en iyisi” oldukları için “hük-

metmeleri” gerektiğini düşündüğü köylülere ilişkin siyasal bakış açısı-
la bağlantılı olarak *La Gloria* adlı tragedyasını hatırlatıyor.⁽²⁾ Burada bir
tane bile kendine özgü siyasal konsept yok: Sadece klişeler ve hisler.

1921’deki açlık döneminde ihtiyaç sahiplerine bağışladığı 2.000 lire-
te gelince: Aslında bağış yaparak “Makyavelci” bir siyasal figür olduğu-
nu gizlemeye çalışıyor; onlara dünyayı bir yanılısamadan kurtardıkları
için teşekkür etmek adına bağışta bulunuyor.⁽³⁾ D’Annunzio’nun politi-
kaları yazarçizerlerin (örneğin Pascoli⁽⁴⁾) fakat Garibaldi’ye kadar da gi-
dilebilir) İtalya’da bir ulusal sosyalizmi teşvik etme (yani kitleleri ulu-
sal ya da ulusal emperyalist “idea”nın peşinde sürüklemek) çabalarından
biri olarak görülebilir.

Madde 130. Ansiklopedik Kavramlar. Konjonktür. Kelimenin kökeni:
Konseptin daha iyi anlaşılmasını sağlayabilir. İtalyancada = iktisadi dal-
galanma. Oldukça hızlı değişen savaş sonrası fenomenleriyle ilişkili.
(İtalyancada “konjonktür” kelimesi hâlâ “elverişli ya da elverişsiz [ikti-
sadi] fırsat” anlamına gelmektedir. “Durum” ile “konjonktür” arasında-
ki fark: Konjonktür iktisadi durumun anlık ve geçici özelliklerinin top-
lamıdır ve dolayısıyla bu konsept bizzat o durumun en temel ve sabit
karakteristiklerini ifade edecek biçimde kullanılmalıdır. Bu nedenle
konjonktür çalışması anlık siyasetle ve “taktikler”le [ve ajitasyonla]
ilişkili iken, “durum”, “strateji” ve propaganda ile ilişkilidir.)⁽¹⁾

Madde 131. Geçmiş ve Bugün. Karakterler. Etik ve siyaset.⁽¹⁾ Siyasetçi-
ler arası bazı polemiklerin sertliği, içerdikleri kişisel ve ahlâki karakter
nedeniyle önemlidir. Bu polemiklerin amacı, öne çıkmış bir figürün ya
da partinin siyasal nüfuzunu azaltmak ya da çökertmek olduğunda o bi-
reyin ya da partinin politikalarının boş ya da zararlı olduğunu değil ba-
zı kişilerin hain falan olduğunu, “iyi niyetli” olmadıklarını, “çıkar” (ki-
şisel ve özel çıkarlar) peşinde koştuklarını göstermeye çalışırlar. Bu, si-
yasal bilincin hamlığını, ulusal yaşamın düşük seviyesini ortaya koyar.
Bunun sebebi, her türlü inançtan yoksun büyük bir katmanın hâlâ si-
yaseti “kötü niyetli” bir şey olarak görmesidir. Bu fenomen insanları si-
yasal davranışın maddi kaygılarla ilişkili olduğuna inanmaya sevk eden
genel mahrumiyete dair bir şeydir. “İşe yaramaz ama onurlu bir adam”
benzeri ifadeler siyaset için tuhaftır; bir insanın beceriksiz olduğu ama
“onurlu bir adam” olduğu için güvenilir olabileceği kabul edilir. Ne var

ki siyasette “beceriksiz” kelimesi ahlâki anlamda “düzenbaz” kelimesi ile eşanlamlı değil midir? Kamuoyunu bir tür siyaset “tasfiyesi”ni kabul etmeye ya da talep etmeye yönlendirmedikleri sürece bu ahlâkçı kampanyaların genellikle hiçbir şeyi değiştirmeyeceği doğrudur.

Madde 132. *Ast Sınıfların Tarihi*. İtalya’daki 1848 hareketlerinin Fransız ütopyacılarının teorilerini benimsediklerine ilişkin bazı görüşler için bakınız, Petrucelli della Gattina, *La rivoluzione di Napoli ne 1848*, 2. Baskı, 1912, ed. Francesco Torraca⁽¹⁾; Mondaini, *I moti politici del 48*⁽²⁾; De Ruggiero, *Il pensiero politico meridionale*.⁽³⁾

Madde 133. *Yeni Bir Kültür Yolunda Yeni Bir Edebiyat (Sanat)*. B. Croce’nin *Nuovi saggi sulla letteratura italiana del seicento* (1931) adlı kitabındaki Cizvit şiir akademilerini anlattığı ve onları Rusya’daki “şiir okulları” ile karşılaştırdığı bölüme bakınız⁽¹⁾ (Croce ipucunu her zaman olduğu gibi Fülöp-Miller’den almış olabilir).⁽²⁾ Peki ama onları on beşinci ve on altıncı yüzyılların ressam ve heykeltıraş atölyeleri ile niye karşılaştırmıyor? Onlar da mı “Cizvit akademiler” idi? Neden resim ve heykel için yapılan şey şiir için yapılmamalı? Croce, kendi şiirine “sahip olmak isteyen” toplumsal unsuru, hiçbir okula mensup olmayan -diğer bir deyişle, bir “teknik” ve bir diksiyon eğitimi almamış- bir unsuru ele almayı unutuyor. Gerçekte bu, hazrı terbiye eden ve geniş anlamda bir “eleştirel” bakış kazandıran bir yetişkin “okulu”dur. Bir ressam, Raphael’in eserlerinden birini “kopyaladığında”, bir tür “Cizvit akademiye” mi mensup olur? Kendini Raphael’in sanatıyla en iyi şekilde “ilerletir”, onu kendisi için yeniden yaratmaya çalışır. O halde neden işçiler de şiir yazma sanatı öğrenmesinler ki? Bunun kulağı şiirin müzikalitesine alıştırmaya bir faydası olmaz mı?

Madde 134. *Popüler Edebiyat. Dizi Roman*. Bir dizi roman paradigması olarak Monte Kristo Kontu ile alakalı yazdıklarımı hatırlayın.⁽¹⁾ Dizi roman ortalama insanın hayallerinin ikamesidir (ve aynı zamanda onları canlandırır); dizi roman gerçek manada bir gündüz düşüdür. Freud ve psikanalistlerin gündüz düşüne ilişkin ne söylediklerine bakılabilir.⁽²⁾ Bu durumda, halkın hayallerinin kendi sıkıntılarından sorumlu kişileri cezalandırmak isteyeceği intikam duygusuyla ilgili bir (toplumsal) “aşağılık kompleksi”nden kaynaklandığı söylenebilir. *Monte Kristo*

Kontu bu hayal âlemlerini harekete geçirecek ve buna bağlı olarak acı hissini azaltan bir uyuşturucuyu zerk edebilecek tüm içeriğe sahiptir.

Madde 135. *Geçmiş ve Bugün. Fordizm.* Ford'un sanayi pratiğinde yüksek ücretler, teoride onlardan beklediği şeyi temsil etmez. (Fordist üretim ve çalışma yöntemlerinin yanı sıra Ford'un ticari ve finansal sistemine uyacak vasıflı işçileri bulmanın bir yolu olarak yüksek ücretlerin temel anlamı üzerine notlara bakınız: İş durdurmalar, açık işyeri gibi ihtiyaçlar.)⁽¹⁾ Ek olarak, şu da akılda tutulmalıdır: Kapitalizmin hâlâ geri aşamada olduğu ve iktisadi kaynakların modern büyük sanayi, zanaatkâr üretimi, orta ve küçük ölçekli tarım ve büyük arazi şirketlerinin bir karışımından oluştuğu belli ülkelerde işçi ve köylüler bir "piyasa" olarak görülmezler. Sanayi, piyasa için dışarı bakar, mallarını sömürgeler ve nüfuz alanları üzerinden siyasal olarak daha kolay girebileceği geri kalmış ülkeler ihraç etmeye çalışır. Ev sahibi ülkedeki korumacılık ve düşük ücretlerle birlikte sanayi alenen kabul edilen *damping*⁽²⁾ üzerinden yabancı piyasaları kapar.

Milliyetçi olup da "ulusal-halkçı" bir durumda olmayan -diğer bir deyişle, geniş halk kitlelerinin sürü muamelesi gördüğü- ülkeler vardır. Geniş bir endüstriyel zanaatkâr katmanının belli ülkelerdeki kalıcı varlığı: Aslında bu durum geniş köylü kitlelerinin, ürünlerini büyük oranda dışarıya satan büyük sanayi için bir piyasa olarak görülmemesi ile ilişkili değil midir? Ya küçük sanayinin şu sözde yeniden canlandırılması ya da korunması meselesi: Aslında her türden ilerleme sürecinden dışlanmış yoksul köylülerin harcanması pahasına bu durumu kalıcı hale getirme arzusunun göstergesinden başka nedir?

Madde 136. *Ulusal Toplamların Örgütlenmesi.* Bir yerlerde, örgüt ve tarafın gayriresmî bir manadaki kapsamlı anlamlarıyla düşünülmesi halinde herhangi bir toplumda örgütsüz ya da tarafsız kimsenin olmayacağı dile getirmiştik.⁽¹⁾ Sayısız özel oluşum toplamda iki türe ayrılır: Doğal ve sözleşmeye dayalı ya da gönüllü. Bu özel oluşum bolluğu içerisinde bir ya da birden fazla oluşum, bir toplumsal grubun nüfusun (sivil toplum) geri kalanı üzerinde dar manada hükümet-zor aygıtı olarak devletin temeli olacak şekilde hegemonik aygıt haline gelerek nispi ya da mutlak biçimde öne çıkar.

Her zaman birden fazla özel oluşuma ait bireyler vardır ve bunlar ge-

nellikle doğaları gereği^a birbirleriyle çatışma halindeki oluşumlara dâhildirler. Totaliter bir politika aslında (i) belli bir partinin üyelerinin o tek partide daha önceki örgütler bolluğu içinde bulmuş oldukları tüm tatmini bulmalarını garanti etmeye, yani bu üyelerin harici kültürel organizmalarla tüm bağlarını kesmeye; (ii) tüm diğer örgütleri yıkmaya ya da onları sadece parti tarafından düzenlenmiş bir sisteme eklemlemeye gayret eder.⁽²⁾ Bu; (i) söz konusu parti yeni bir kültürün temsilcisi olduğunda, ilerici bir aşamadır; (ii) söz konusu parti yeni bir kültürün temsilcisi olan başka bir gücün “totaliter” olmasını engellemek istediğinde -ortaya konan tepki (her zaman olduğu gibi) bunu kabul etmeyip bizzat kendisinin yeni bir kültürün taşıyıcısı olduğu izlenimini yaratmaya çalışsa bile baskıcı ve nesnel olarak gerici bir aşamadır- gerçekleşir.

Mayıs-Haziran 1931 tarihli *Riforma Sociale*'de Luigi Einaudi, Étienne Martin-Saint-Léon'un *Les sociétés de la nation: Étude sur les éléments constitutifs de la nation française* (415 sayfa, Ed. Spes, rue Soufflot, Paris 1930, 45 frank) adlı kitabını incelemiştir. Kitap, bu örgütlerin sadece formel olarak var olanlarını ele alıyor.⁽³⁾ (Örneğin, bir gazetenin okurları bir örgüt sayılır mı sayılmaz mı?)⁽⁴⁾ Ne olursa olsun, bu konu ele alınacaksa bu kitaba ve Einaudi'nin yorumlarına bakmak gerekir.

Madde 137. Devlet Konsepti. Daniel Halévy'nin son kitabı *Décadence de la liberté* -kitap hakkında *Nouvelles littéraires*'te bir yazı okudum- üzerinde yürütülecek bir tartışmada, ana akım devlet konseptinin tek taraflı olduğu ve ciddi hatalara yol açacağı gösterilebilir.⁽¹⁾ Halévy, “devlet”in temsil aygıtı olduğunu öne sürer ve Fransız tarihinde 1870'ten günümüze değin en önemli olayların evrensel oy hakkından kaynaklanan siyasal organizma girişimlerinden değil özel organizmaların (kapitalist şirketler, yönetim kurulları vs.) ya da kamuoyunun bilmediği yüksek düzey yetkililerin girişimlerinden kaynaklandığını keşfeder. Ne var ki bunun tek bir anlamı vardır: Devlet sadece hükümet aygıtı değil, aynı zamanda hegemonyanın ya da sivil toplumun “özel” aygıtı anlamına da gelmektedir. Olaylarla ilişkilendirilerek ortaya konan bu gayri müdahaleci devlet eleştirisinin, sağın diktatörce ideolojik akımının yanı sıra yetkili personelin güçlendirilmesine de hizmet ettiği açıktır. Yi-

a) Bu terimin üzerine iki satır arasına Gramsci “nesnel olarak” yazmış.

ne de Halévy'nin kitabı, onun da bu şekilde düşünüp düşünmediğini - daha önceki çalışmasının ışığında (Sorel, Maurras gibilerine yakınlığı vs.) ilkesel olarak böyle düşünüyor olmalı- ortaya çıkarmak için okunmalı.⁽²⁾

Madde 138. *Geçmiş ve Bugün. Manevra Savaşından (ve Cephe Saldırısından) -Siyasal Alanda da- Mevzi Savaşına Geçiş.* Bana göre, siyasal te- crideki en önemli savaş sonrası problem budur. Bu aynı zamanda çö- zülmesi en güç problemdir. Bu problem, sadece ve sadece yenilginin önünü açabileceği bir dönemde cephe saldırısının şu ya da bu şekilde siyasal teorisyeni olarak görülebilecek Bronstein'in⁽¹⁾ ortaya attığı mese- lelerle ilişkilidir.⁽²⁾ Siyaset biliminde bu geçiş, aralarında kesin ve zaru- ri bir bağlantı olsa da askeri alanda olanlarla sadece dolaylı bir şekilde^a ilintilidir. Mevzi savaşı geniş halk kitlelerini ciddi fedakârlıklara sürük- ler; bundan dolayı emsalsiz bir hegemonya konsantrasyonu ve buna bağlı olarak muhaliflere karşı saldırganların saflarına çok daha açık bir şekilde katılacak ve her türden denetimi -siyasal, idari vs., egemen gru- bun hegemonik mevzilerini güçlendirerek vs.- hayata geçirerek iç dağıl- ma olasılığını bir kerede ortadan kaldıracak türden çok daha "müdaha- leci" bir hükümet gerektirir. Tüm bunlar; siyasal-tarihsel durumun zir- ve noktasına eriştiğini gösterir zira siyasette "mevzi savaşı" bir kez ka- zanıldığında bunun kesin belirleyici bir tarafı vardır. Başka bir deyişle, siyasette manevra savaşı, kazanılmakta olan mevziler belirleyici olma- dığı ve hegemonya kaynaklarıyla devlet henüz tümüyle harekete geçi- rilmediği sürece devam eder. Ne var ki şu ya da bu sebeple bu mevziler kendi değerlerini kaybettiklerinde ve söz konusu olan sadece belirleyi- ci mevziler olduğunda kuşatma artık -yoğun, zorlu, istisnai sabır ve ke- şif yetileri gerektiren- savaşa dönüştürülür. Siyasette kuşatma, görüntü- ler nasıl olursa olsun karşılıklıdır; yasa koyucu iktidarın tüm kaynakla- rını seferber etme zorunluluğu, onun düşman algısını da gözler önüne serer.

Madde 139. *Ebedi Bir Tarihsel Kategori Olarak Devlet ve Kilise Çatış- ması.* Bu konuda Croce'nin siyaset kitabındaki ilgili bölüme bakmalı.⁽¹⁾ Buna belli bir anlamda "Devlet ile Kilise" arasındaki çatışmanın, (tari- hin geçmiş bir evresini temsil eden) herhangi bir kristalize fikirler sis-

a) Bu kelimenin üzerine iki satır arasına Gramsci "aracılık manasında" yazmış.

temi ile mevcut pratik ihtiyaçlar arasındaki çatışmayı simgelediği eklenbilir. Muhafaza etmek ile devrim arasındaki; geçmişte düşünölenlerle yeni düşünüş arasındaki; ölmeyi reddeden eski ile yaşamak isteyen yeni arasındaki bir çatışma.

Madde 140. *Geçmiş ve Bugün*. İtalyan Katolisizmi. İtalya'da olası bir Protestan reformu konusuna ilişkin Temmuz-Ağustos 1931'de (Katolik Hareket'in genelgesinin ardından)⁽¹⁾ bazı İtalyan dergilerinin Katolisizmin asıl doğasına ilişkin yaptıkları "keşiflere" (genelge üzerine *Critica fascista*'daki editörlük yazısı özellikle okumaya değer)⁽²⁾ bakın. Bu Katolikler şaşkınlık ve hayretler içerisinde Katolisizmin "Papacılık"la eşdeğer olduğunu keşfetmişler. Bu keşif, Vatikan'ı fazla memnun etmemiş olmalı: Bu potansiyel bir Protestanlıktır, ulusun iç işlerine yönelik tüm papalık müdahalelerine karşı bir hoşnutsuzluktur, ayrıca papalığı bir "yabancı güç" olarak görmek ve göstermektir. Konkordatonun bu yan etkileri, Vatikan'ın "büyük" devlet adamlarına şapkadan çıkan tavşan gibi gelmiş olmalı.⁽³⁾

Madde 141. *Ulusal Hissiyat Üzerine*. Yayıncı Grasset eski Yüzbaşı Lyautey'in gençlik mektuplarından bir seçki yayımladı.⁽¹⁾ Mektuplar, Lyautey'in bir monarşist ve Chambord Kontu yanlısı olduğu 1883'ten kalma.⁽²⁾ Lyautey, aristokrasi ile yakından bağlantılı büyük burjuvazi içerisindeydi. Chambord Kontu öldükten ve XIII. Leo'nun *ralliement* yanlısı eylemlerinden⁽³⁾ sonra Lyautey, XIII. Leo'nun talimatlarını izleyen Albert de Mun'un hareketine katıldı⁽⁴⁾ ve buna bağlı olarak fethedilmiş Fas'ta, cumhuriyetin yüksek görevlilerinden biri oldu.

Lyautey bir milliyetçiydi ve öyle kaldı fakat 1883'te ulusal dayanışmadan ne anladığına bakın. Roma'da Süvari Birliği Yüzbaşısı Alman Kont von Dillen ile tanıştı ve onun hakkında arkadaşı Antoine de Margerie'ye şöyle yazdı: "Un gentleman, d'une éducation parfaite, de façons charmantes, ayant en toutes choses, religion, politique, toutes nos idées. Nous parlons la même langue et nous entendons à merveille. Que veux-tu? J'ai au coeur, une haine féroce, celle du désordre, de la révolution. J'eme sens, certes, plus près de tous ceux qui la combattent, de quelque nationalité qu'ils soient, que de tels de nos compatriotes avec qui je n'ai pas une idée commune et que je regarde comme des ennemis publics."⁽⁵⁾

Madde 142. *Geçmiş ve Bugün. Korsika*. 9 Ağustos 1931 tarihli *L'Italia Letteraria*, Augusto Garsia'nın "Canti d'amore e di morte nella terra dei Corsi."⁽¹⁾ başlıklı bir makalesini yayımladı. Garsia, Livorno'da Korsika'nın tüm irredantist hareketini (*Il Telegrafo*'nun Korsika edisyonu, *Giornale di Politica e di Letteratura*, kitaplar, edebiyat antolojileri vs.) örgütleyen Umberto Biscottini ile birlikte yakın zamanda Korsika'da bulunmuş gibi. Garsia'nın makalesinden, bu kadar yakın bir dönemde "Korsikalılar için basılan ve adaya gizlice sokulan *Il Telegrafo*"⁽²⁾ gazetesinin özel baskısındaki çok sayıda makaleyi yeniden yayımlayan" bir dergi hakkında bilgi ediniliyor. Aynı zamanda, Raffaello Giusti'nin Livorno merkezli yayınevi şu anda ilk kez 1925'te Milano'da yayımlanan *Archivio storico di Corsica*'yı basmaktadır; bu dergi daha sonra Gioacchino Volpe tarafından yayına hazırlanmıştı.⁽³⁾ *Giornale di Politica e Letteratura*, Fransa'da (ve dolayısıyla Korsika'da) yasaklanmıştı.

İtalyan irredantizmi İtalya'da hayli yaygındır; Korsika'da nasıl yayıldığını ise bilmiyorum. Korsika'da *Muvra* hareketi ve Korsika Eylem Partisi var⁽⁴⁾ fakat bunların Fransızlardan ayrılmak gibi bir niyeti yok, İtalyanlara katılma istekleri ise yok denecek kadar az. En fazla, özerkliği geliştirmek istiyorlar ve Fransa'daki özerklik hareketinin (Britanny, Alsace, Lorraine vs.) bir parçasını teşkil ediyorlar. 1914'te trende tanıştığım Venetolu vasat avukatı hatırlayın: *A Muvra* ile *Archivio storico di Corsica*'ya aboneydi, Korsikalı yazarların (örneğin, dönek olarak gördüğü Pierre Dominique) romanlarını okumuştur. Sadece Korsika'ya değil, Nice ve Savoy'a dair talepleri de destekliyordu.

Yanı sıra, Eylül 1925'te Roma'daki müfettiş yardımcısı Belloni, evimde yaptığı dört saatlik arama esnasında bu taleplerle ilgili benimle uzun uzadıya konuşmuştu. Savaşın önce, aslen Val de Briançalı olan ve Gharlarza'da yaşayan Veteriner Nessi⁽⁵⁾, Lyon'u da içine alan Dauphiné bölgesi üzerinde hak iddia edecek kadar ileri gitmişti ve ekonomik (1889 sonrası Fransa ile girilen gümrük savaşı) ve milliyetçi (Sardinyalılar, bizzat Napolyon'un Sardinya'yı fethedemediğini ve Cagliari'deki Aziz Efisio bayramının Sardinyalıların 1794'te (40 fırkateynden oluşan) tüm Fransız donanmasını ve dört bin piyadesini yok ederek kazandıkları zaferin bir kutlamasından başka bir şey olmadığını iddia ederler)⁽⁶⁾ sebeplerle aşırı Fransız karşıtı olan Sardinyalı küçük aydınlar arasında hatırı sayılır bir takipçiye sahipti.

Madde 143. Guido Calogero, “Il neohegelismo nel pensiero italiano contemporaneo” (Croce ve özellikle Gentile), *Nuova Antologia*, 16 Ağustos 1930.⁽¹⁾

Madde 144. G. Pascoli ve David Lazzaretti. *Sul limitare* adlı antoloji-deki “Nota per gli alunni” başlıklı giriş kabilinden yazıda Pascoli, Giacomo Barzellotti’nin Lazzaretti üzerine kitabına atıfta bulunuyor ve şöyle yazıyor:

Kitabı okurken zihnimde medeniyetimizin fazlasıyla belirsiz geleceğine dair düşünceler belirdi. Yüzyılın sonu yaklaşıyor: yir-minci yüzyıl bize neler getirecek? Uluslar arası barış, sınıflar ara-sı barış, huzur... Tersine çatışma ve savaş mı getirecek? Tamam-dır! *Yeni bir inançlı yaşam dürtüsüyle hareket ederek* kendi kanın-da boğulan o arabacı ve onu araştıran, hayatına saygı duyan ve onun için yas tutan *çağımızın bilinci ve zekası* şu düşünür (Bar-zellotti): Bunlar bana bir sembol gibi geliyor. Siper gibi göğsü ve dik başıyla bilge medeniyet, sağlam düşüncüsü ile şefkatli hisleri arasında sıkışarak, delirmiş ve mevt olmuştur diğer medeniyeti suçluyor ve onun yasını tutuyor.⁽¹⁾

Bu pasajın ilgi çekici yanları: (i) Pascoli’nin 1899-1900 arasındaki si-yasal düşüncesi; (ii) Lazzaretti’nin ölümünün ideolojik etkisi; (iii) ay-dınlarla halk arasında Pascoli’nin arzuladığı ilişki biçimleri.

Madde 145. *İtalyan Aydınlarının Tarihi*. Giovanni B. Botero. 1 Eylül 1930 tarihli *Nuova Antologia*’daki Emilio Zanette imzalı “Il numero co-me forza nel pensiero di Giovanni Botero” makalesine bakınız.⁽¹⁾ Gaze-teci tarzında baştan savma ve yüzeysel bir makale. Botero’nun nüfus “olgusuna” afettiği önem, bugün olabileceği denli anlamlı değil.⁽²⁾ Bo-tero, Karşıreform döneminin en tipik kozmopolit ve İtalyan olmayan yazarlarından biridir. İtalya konusunu herhangi bir başka ülkeyi ele alır gibi işler; bu ülkenin problemleri ile özellikle ilgilenmez. Kendilerini diğer uluslardan üstün gören İtalyanların “kibirli” duruşlarını eleştirir ve bu tür bir iddianın yersiz olduğunu ortaya koyar. Botero’nun farklı açılardan (devlet mantığı, Makyavelizm, Cizvit eğilimler vs.) incelen-mesi gerekir. Gioda, Botero hakkında yazmıştı; bunun yanı sıra daha yakın tarihli makaleler de var.⁽³⁾ Bu makale temelinde, Zanette “Zavallı İtalyanlar”⁽⁴⁾ bölümüne dâhil edilmeye hak kazanabilir.

Madde 146. İtalyan Aydınlarının Tarihi. Yahudiler. 1 Eylül 1930 tarihli *Nuova Antologia*'daki Yoseph Colombo imzalı "Lettere inedite del p. Hyacinthe Loyson" makalesine bakınız.⁽¹⁾ Makale; Livorno'dan Haham Benamozegh'i, onun Yahudilik ve Hristiyanlık karşılaştırmasını, yazılarını, Loyson'la ilişkilerini işlemektedir.⁽²⁾ Ayrıca Yahudi cemaatinin hahamlık kültürünün bir merkezi olarak Livorno'daki önemine değinmektedir.

Madde 147. İtalyan Edebiyatı'nın Popülerliği. Ercole Reggio, "Perchè la letteratura italiana non è popolare in Europa," *Nuova Antologia*, 1 Ekim 1930.

İtalyan kitaplarının, hatta en iyilerinin bile, çok sayıda yabancı kitaba kıyasla ülkemizde ilgi görmemesi, edebiyatımızın Avrupa'daki gayri popülerliğinin sebeplerinin ülkemizdeki sebeplerle aynı olduğu konusunda bize bir ipucu vermelidir. Sonuçta, kendi ülkemizden bile bekleyemediğimiz bir şeyi başkalarından beklememiz abes olur. İtalyan kültürüne kısmen aşina yabancılar bile genel anlamdan edebiyatımızın *ortalama insanı, iktisatçıların insanını* [?!] etkileyecek o mütevazı ve zaruri niteliklerden yoksun olduğunu ve onun orijinallliğini ve meziyetlerini sağlayan üstün nitelikler nedeniyle de hiçbir zaman diğer büyük Avrupa edebiyatlarının popülerlik seviyesini yakalamadığını ve yakalayamayacağı söylenmektedirler.⁽¹⁾

Reggio, bunun aksine, İtalyan betimsel sanatlarının (müziği unutmuş) Avrupa'da popüler olduğu olgusuna işaret etmektedir. Bu durum onu İtalya'da edebiyatla diğer sanatlar arasında açıklaması olmayan ve ya sadece ikincil ve ekstra sanatsal sebeplerle açıklanabilecek bir uçurum olup olmadığını merak etmeye itmiştir. Diğer bir deyişle, betimsel sanatların (ve müziğin) Avrupalı ve evrensel olmasına karşın edebiyat ulusal dilin sınırları arasına sıkışıp kalmıştır. Bana göre, bu argümanın iler tutar yanı yok: (i) Çünkü İtalyan edebiyatının ve betimsel sanatlarının Avrupa'da aynı anda popüler olduğu bir tarihsel dönem (Rönesans) olmuştur; yani bütün İtalyan kültürü popülerdi. (ii) Çünkü İtalya'da sadece edebiyat değil, aynı zamanda betimsel sanatlar da gayri popülerdir (Verdi, Puccini, Mascagni gibileri hariç). (iii) Çünkü İtalyan betimsel sanatlarının Avrupa'daki popülerliği görecelidir: Bu popülerlik Avrupa nüfusunun aydınlarıyla ve birkaç diğer bölgesiyle sınırlıdır; bu

sanatla değil klasik ve romantik geçmişle ilişkili bir popülerliktir. (iv) Diğer taraftan, İtalyan müziği İtalya'da olduğu kadar Avrupa'da da popülerdir. Reggio'nun makalesi birtakım tutarlı tespitler içerse de genel geçer retorik üzerinden devam etmektedir.

Madde 148. Tarihteki Dâhiler. Niccolò Tommaseo'nun daha önce yayımlanmamış "Pio IX e Pellegrino Rossi" (Teresa Lodi tarafından yayına hazırlanmış ve Ekim 1931'de *Pègaso*'da basılmış) makalesinde IX. Pius'a dair şöyle yazılmış (s. 407): "Bir dâhi olsa bile, yardımcılarından ve tercümanlardan faydalanabilmişti zira kendi başına yükselen bir adam, yoluna yalnız devam eder ve genelde unutulur ya da ezilir. Özel ya da kamusal her tür eğitimde elinizdeki aracı bilmeniz ve o aracın üretebildiği sesi talep etmeniz ve hepsinden öte o sesi nasıl çıkaracağınızı öğrenmeniz gerekir." Tommaseo şöyle devam ediyor: "Bana kamusal meseleleri açıklamamda yardımcı olmadıkları sürece bireyin kişisel meselelerine dalmaktan imtina ederim." Tommaseo bu ilkeye fazla uymasa da, iyi bir öneride bulunuyor.⁽¹⁾

Madde 149. İtalyan Aydınlarının Tarihi. L. B. Alberti hakkında, şu kitaba bakınız: Paul-Henry Michel, *Un idéal humain au XVe siècle: La pensée de L. B. Alberti* (1404-72), 8°, 649 sayfa, Paris: Soc. Ed. "Les Belles Lettres", 1930. L. B. Alberti'nin düşüncesine dair kısa bir analiz fakat hakkında yazılan yazılara bakılırsa çok da eksiksiz değil.⁽¹⁾

Novellino'nun, derlemenin asıl metninin on üçüncü yüzyılın tam olarak sonunda bir *burjuva Ghibelline* tarafından yazıldığını belirten Letterio di Francia tarafından yayına hazırlanan UTET edisyonu.⁽²⁾

Her iki kitap da, Ortaçağ ekonomisinden komünlerin burjuva ekonomisine ve oradan da İtalya'da iktisadi girişim ruhunun çöküşüne ve Katolik restorasyona geçişin edebiyattaki yansıması konusunda daha önce sözü geçen çalışma bağlamında analiz edilmeli.⁽³⁾

Madde 150. Geçmiş ve Bugün. Roma'ya yürüyüş konusunda *Gioventù Fascista*'nın bu olayın dokuzuncu yıldönümü anısına yayımladığı özel sayısına bakınız (1931); sayıda De Bono ile Balbo'nun çok ilginç makaleleri var.⁽¹⁾ Diğer şeylerin yanı sıra, Balbo şunları da yazmış:

Mussolini harekete geçti. Harekete geçmeseydi, faşist hareket onlarca yıl daha iç savaşı devam ettirirdi; bizim gibi devletin hu-

kuku dışında hareket eden -ama anarşist ve yıkıcı amaçlar uğruna- diğer güçler de, devletin tarafsızlığından ve güçsüzlüğünden faydalanarak Ekim 1922'de giriştiğimiz kalkışma eylemini hayata geçirebilirlerdi. Yine de şurası kesin ki, Roma'ya Yürüyüş için harekete geçilmeseydi -yani, devrimci çözüm için- hareketimiz, eski partileri alaşağı eden yorgunluk, klikçilik ve disiplinsizlik gibi ölümcül sorunlarla baş başa kalırdı.

Birtakım yanlışlar var: İnsanların dillerine sakız ettikleri gibi devlet “tarafsız ve güçsüz” değildi zira o dönemde faşist hareketin desteğini arkasına almıştı. Ayrıca devletle faşist hareket arasında bir “iç savaş” da olamazdı, yalnızca devletin doğrultusunu değiştirmek ve idari aygıtı reforme etmek için birtakım münferit şiddet eylemleri olabilirdi. İç savaşta faşist hareket, metaforik olarak ve hukukun yüzeysel yanı bakımından devletin karşısında gibi görünse de aslında yanındaydı.

Madde 151. Katolik Hareket. Robert Bellarmine'nin aziz mertebesine yükseltilmesi: Dönemin ve Katolik Kilisesinin sahip olduğuna inandığı yeni iktidar gücünün işareti; Cizvitlerin güçlenmesi vs. Bellarmine, Galileo'ya karşı davayı yürütmüş ve Giordano Bruno'yu yakılmaya gönderen sekiz iddiayı kaleme almıştı. 29 Haziran 1930'da aziz mertebesine yükseltildi: Bu tarihini bir önemi yok; aksine azizleştirme sürecinin başladığı tarihe bakmak gerekiyor.⁽¹⁾ Galileo'yu tuzağa düşüren tüm Cizvit dümenlerini belgeleyen Banfi'nin (La Cultura'nın bastığı) *Vita di Galileo'suna* ve G. De Ruggiero'nun *La Critica*'daki kitap incelemesine bakınız.⁽²⁾ Bellarmine, Kilisenin tüm sivil egemenlikler üzerindeki dolaylı iktidarının formülünü yazmıştı. Kral İsa bayramı (1925'te veya 1926'da hayata geçirilen) her yıl Ekim ayının son Pazar günü kutlanıyordu.⁽³⁾

Madde 152. İtalyan Aydınlarının Tarihi. Galileo, Giordano Bruno gibilerinin yargılanmaları ve Karşıreformun İtalya'daki bilimsel gelişimin engellenmesindeki rolü. Protestan ülkelerde ya da kilisenin doğrudan iktidarının İtalya'dakinden daha zayıf olduğu yerlerde bilimlerin gelişimi. Kilise, İtalyan aydınların gayri millileşmesine iki şekilde katkıda bulundu: Olumlu açıdan, Katolik dünya için personel yetiştiren evrensel bir kurum olarak; olumsuz açıdan ise Karşıreform disiplini altına girmek istemeyen aydınları sürgüne yollayarak.

Madde 153. *İtalyan Edebiyatı'nın Ulusal-Halkçı Karakteri. Goldoni.* Neden Goldoni bugün bile popüler? Goldoni, İtalyan edebiyat geleneğinde neredeyse “benzersiz”dir.⁽¹⁾ İdeolojik tutumları: Rousseau'yu okumadan ve Fransız Devrimi'nden önce bir demokrat. Oyunlarının halkçı içeriği: Halk dilini kullanışı, çürümüş ve kokuşmuş aristokrasiye yönelik keskin eleştirelliliği.

Goldoni-Carlo Gozzi çatışması.⁽²⁾ Tutucu Gozzi. En yavan ve aptalca şeylerin kitleleri etkilediğini ve başarılı olduğunu göstermek için *Fiabe*'yi yazdı. Bugün *Fiabe* de popülerdir; bunlar popüler kültürün bir yüzünü ya da inanılmaz ve olasılık dışı unsurların tamamlayıcı kısımları oluşturduğu (masalsı bir bağlam içinde bu şekilde sunulan) bir folkloru temsil ederler. (*Bin Bir Gece Masalları*'nın bugün bile popüler olması gibi.)

Madde 154. *Saint-Simoncular.* Saint-Simoncuların artan gücü. Goethe'nin 1828'de (kontrol et) yazdığı *Memoirs*'te yaptığı tespiti hatırlayın: “*Globe*'daki bu beyefendiler... tek bir ruhla doldurulmuşlardır. Almanya'da böyle bir gazete olması kesinlikle mümkün değil. Bizler salt bireyleriz; karşılıklı anlayış imkânsızdır; herkesin kendi bölgesine, kendi şehrine özgü fikirleri ve kendi mizacı vardır. Bir ortak akıl edinmemiz için uzun zaman geçmesi gerekir.”⁽¹⁾

Madde 155. *Geçmiş ve Bugün. Siyaset ve Savaş Sanatı.* Geniş kitleler taktiği ve doğrudan küçük gruplar taktiği. Bu konu, büyük liderlerin (stratejistler) ve madunların psikolojisini etkilediği oranda mevzi savaşı ve manevra savaşı tartışması ile ilişkilidir. Aynı zamanda hem siyasette hem de savaş sanatında strateji ile taktiğin (tabiri caizse) kesişme noktasıdır. Bireyler (geniş kitlelerin bileşenleri olarak bile) savaşı içgüdüsel olarak “partizan savaşı” ya da “Garibaldi tarzı savaş” (“partizan savaşı”nın bir üst formu) olarak algılamaya yatkınlardır. Siyasette yanlışlık, devletin (tam anlamıyla: diktatörlük + hegemonya) doğasına ilişkin kusurlu bir algıdan kaynaklanır. Savaşta da yanlış algı, düşman tarafına yönelik olursa (sadece kendi devletini değil aynı zamanda düşmanın devletini de anlayamama durumu) benzer bir yanlışlık meydana gelir. Her iki durumda da yanlışlık bireysel, yerel ya da bölgesel tikelcilik ile ilişkilidir. Bunun sonucunda düşman ve onun savaş örgütü azımsanır.

Madde 156. *Antik Kapitalizm Üzerine* ya da daha doğrusu antik sanayileşme üzerine G. C. Speziale'nin 1 Kasım 1930'da *Nuova Antologia*'da yayımlanan "Delle navi di Nemi e dell'archeologia navale" makalesi (Pègaso'da ve günlük gazetelerde makaleler yazan Profesör Giuseppe Lugli ile girilen polemik) okunmalı.⁽¹⁾ Speziale'nin makalesi oldukça ilgi çekici fakat antik dönemdeki sanayileşme olasılıklarına fazla önem vermiş gibi görünüyor (*Nuova Rivista Storica*'daki antik kapitalizm konusuna bakınız).⁽²⁾ Bana göre, Speziale klasik dünyada ve bugün "makine"nin ne anlama geldiği konusunda net bir fikre sahip değil (aynı şey Barbagallo ve Co. için de özellikle geçerli).⁽³⁾ Speziale'nin değindiği "icatlar" Vitruvius'un "makine" tanımının -yani ağır nesnelerin hareketini ve taşınmasını kolaylaştıran bir alet (Vitruvius'un tam tanımına bak)⁽⁴⁾- yanından bile geçmiyor ve bu nedenle yalnızca göreceli bir maddada icat sayılabilirler. Modern makine ise tamamen farklı bir şey: Bu makine işçiye "yardım" etmekle kalmaz, onun "yerine" de geçer. Hiç de şaşırtıcı olmayan bir şekilde, Vitruvius'un makinelerinin "modern" olanlarla birlikte var olmaya devam ettiği ve bu çerperde Romalıların daha önceden bilinmeyen bir mükemmellik seviyesine ulaştığı da söylenebilir. Ne ki tüm bunların içinde kelimenin doğru anlamıyla Sanayi "Devrimi" tarafından yapılandırılmış -yani, insan emeğinin "yerini alacak" makinelerin icadı ve yaygın kullanımı- "modern" bir şey yoktur.

Madde 157. *Felsefi Romanlar, Ütopyalar vs. Karşıreform ve ütopyalar*: Avrupa medeniyetini akılcı bir plana göre yeniden inşa etme isteği. Belki de çok daha yaygın bir başka sebep: Özellikle Fransız Devrimi'nden önce heterodoks, gayri konformist düşünüş biçimlerini sergilemenin bir yolu. Eğer böyleyse, kişinin kendi ülkesinde görmeyi arzuladığı kurumları yabancı halklara atfetmesi eğilimi ya da kendi ülkesindekileri eleştirmek için yabancı bir halkın sözde kurumlarını eleştirme eğilimi ütopyalarda görülebilir. Buna göre, ütopyalar doğaya yakın oldukları düşünülen ilkel halkları, vahşileri (soylu vahşiler) övme pratiğinin önünü açmıştır. (Aynı şey halkçı hareketlerin idealize edilmiş "köylü" fikrinde de görülür.) Bu edebiyat külliyatı, sosyopolitik görüşlerin belli sınıflar arasında yayılma tarihi ve buna bağlı olarak kültür tarihi içerisinde oldukça önemlidir.

Bu "romanlaşmış" siyasal edebiyatın düşüşteki "şövalye" edebiyatına (*Don Kişot*, *Orlando Furioso*, Thomas More'un *Ütopya*'sı, *Città del so-*

le'si) bir tepki olduğu söylenebilir.⁽¹⁾ Dolayısıyla feodal bir toplumsal tip övgüsünden genel anlamda kişinin akılcı yollarla doyurmaya çalıştığı tüm temel ihtiyaçlarıyla (beslenme, giyim kuşam, barınma, çoğalma) birlikte halk kitlelerinin yüceltilmesine bir geçişi simgeler. Bu eserlere dair çalışmalar, kuşaklar boyunca geniş halk kitlelerini kırıp geçirmiş büyük kıtlıkların ve salgınların açmış olması gereken derin yaraları göz ardı etmektedir. Bu esas felaketler, dinsel marazılık -yani pasif rıza- ile birlikte, sesini bu felaketlerin gerçekleşmesinden kuşaklar sonra bile tam olarak bu ütöpik edebiyatta bulan “esas” eleştirel duyguları harekete geçirmiştir.

Madde 158. *Ast Sınıfların Tarihi*. Armando Cavalli'nin 16 Kasım 1930 tarihli *Nuova Antologia*'daki “Correnti messianiche dopo il '70” başlıklı makalesine bakınız.⁽¹⁾ Cavalli, oldukça üstünkörü de olsa benzer konulara daha önce de (Gobetti'nin *Rivoluzione Liberale* ve *Baretti* dergileri ile başka dergilerdeki makalelerine bakın)⁽²⁾ değinmişti. Burada Davide Lazzaretti'ye⁽³⁾, Benevento Çetelerine⁽⁴⁾, cumhuriyetçi hareketlere (Barsanti) ve Romagna ile Güney'deki enternasyonalist hareketlere⁽⁵⁾ gönderme yapıyor. Bu fenomenlere “mesihvari akımlar” demek abartılı olur; bunlar içlerinden süzülerek geçen “akımlardan” duyumsamış olabilecekleri herhangi bir coşkunluk duygusundan ziyade, geniş kırsal kesimlerin “pasifliğini” sergileyen izole ve ayrık olaylardır. Dolayısıyla Cavalli dine ilişkin “Protestan” ya da “genel olarak reformist” karakterdeki belli görüşlerin önemini abartmaktadır. Bu tür görüşler 1870'ten önce de R. Bonghi ve diğer liberaller tarafından dile getirilmişti.⁽⁶⁾ (1870'ten önce *La perseveranza*'nın, İtalyanların Protestanlığa geçme ihtimalinin papa üzerinde baskı oluşturabileceğini düşündüğü iyi bilinmektedir.)⁽⁷⁾ Dahası Cavalli, bu reformist görüşleri ve Davide Lazzaretti'yi aynı zemine yerleştirerek ciddi bir hataya kapılmaktadır. Vardığı sonuç ise formel mantıkla doğrudur: Sağın diktatörlüğü, cumhuriyetçi ve ruhban sınıfı partilerinin siyasal yaşamdan dışlanması, hükümetin köylü kitlelerin yoksulluğuna karşı kayıtsızlığı.

Soldaki kitleler arasında şekil almış “ideal” konsepti; formel anlam-sızlığı içerisinde bu konsept durumu biraz daha doğru tanımlamaktadır: Hedeften, somut ve net siyasal programlardan yoksun olma durumu, yanı sıra içi boş bir cümleyle yetinen belirsiz ve değişken bir ruh hali; içi boş olduğundan birbirlerinden tamamen farklı unsurları da ta-

şıyabilmektedir. “İdeal” terimi, “yıkıcı” teriminin tamamlayıcısıdır: Solu oluşturan küçük aydınların sözcük arayışları için işe yarar bir formül. “İdeal”, halkçı Mazzinicilik ile Bakunincilikten kalmaz. Aslında çok yakın zamana dek ayakta kalmış olması da kitleler için sahici liderliğin henüz oluşmadığını ortaya koymaktadır.

Madde 159. *Risorgimento*. Emanuele Librino’nun 16 Aralık 1930 tarihli *Nuova Antologia*’daki “Agostino Depretis prodittatore in Sicilia” (Binler Seferi üzerine daha önce yayımlanmamış belgeler: Garibaldi, Cavour, Farini, Crispi, Bixio ve Bertani’nin Mektupları) başlıklı makalesine bakınız.⁽¹⁾ Acil ilhak meselesi: Eylem Partisi ile Ilımlılar arasındaki çatışma. Köylülerin işine gelmeyecek Eylem Partisinin karşısında, Cavour’un siyaseti baskın geldi; Cavour acil ilhakı destekleyen zengin toprak sahiplerinden destek aldı. Makale, bu konuda ilgi çekici bilgiler veriyor: Sardinya jandarmasının istekleri vs. Büyük toprak sahipleri, toprak peşindeki bir halk hareketinin tehdidini hissetmek istemiyorlardı ve bütünleşmeden yanalardı. (Bu makale Crispi’nin Binler hakkındaki kitabının yanı başında tutulmalı.)⁽²⁾

Madde 160. *Etik Üzerine*. Diderot’un Grimm ve Madam d’Epinay’a yolladığı [daha önce yayımlanmamış] mektuplarına yazdığı kısa girişte (15 Şubat 1931 tarihli *Revue des Deux Mondes*) André Babelon şöyle diyor: “Diderot, qui éprouvait pour la postérité le même respect que d’autres pour l’immortalité de l’âme...”⁽¹⁾

Madde 161. *Risorgimento*. *Garibaldi*. Emanuele Librino’nun 16 Şubat 1931 tarihli *Nuova Antologia*’daki “L’attività politica di Garibaldi nel 1861” makalesine bakınız.⁽¹⁾ Makale, Garibaldi’nin General Medici’ye yazdığı ve Cavour’la yaşanan çatışmanın asıl sebebinin şu olduğunu belirten kısa bir not aktarıyor⁽²⁾: Cavour, Fransız tipi anayasal bir hükümetin yanı sıra halka karşı kullanılabilecek hazır bir ordu istiyor; Garibaldi ise İngiliz tipi bir hükümetle birlikte hazır bir ordu değil silahlanmış bir halk istiyor. Garibaldi ile Cavour arasındaki çatışmanın özü bu mu? Garibaldi’nin siyasal yetilerinin kısıtlılığını ve görüşlerinin gayri sistematik doğasını fark etmek zor değil.

Madde 162. Geçmiş ve Bugün. İtalyan Karakterler. İtalyan halkının “bi-reyciliği”, bazılarını memnun ederken bazılarını karamsarlığa ve güven-sizliğe sürükler: Kimileri bunun “zararlı” olduğunu söylerken, başkaları bunu “hayırlı” olarak görür. Bu “bi-reycilik”, doğru değerlendirmek adı-na analiz edilmelidir zira çeşitli “bi-reycilik” formları vardır ve farklı me-deniyet ve kültürel yaşamlara bağlı olarak bunlardan bazıları daha ileri-ci iken bazıları daha az ileridir. Bir tür “apolitik” tutumla iç içe geçmiş yoz bi-reycilik, bugün antik dönem “gayri milliyetçiliği” ile eşdeğerdedir: Bir zamanlar şöyle söylenirdi: “Yiyecek ekmek olduğu sürece bırakın Fransa da gelsin İspanya da gelsin.” Aynı şekilde bugün de insanlar dev-let yaşamı, partilerin siyasal yaşamı vs. hakkında kayıtsızdılar.

Peki ama bu bizim meşgul olduğumuz bi-reyciliğin aynısı mı? Kolek-tif yaşama yani devlet hayatına aktif biçimde katılmamak (basit anlam-da “bilinen” siyasal partilerin hiç birini desteklememek); bu “partizan olmamak”la ya da yerleşik bir gruba ait olmamakla aynı şey mi gerçek-ten? Kendi ekonomik ve ahlâki yaşamını sadece kendine dayandıran bölünmüş bireyin “gösterişli izolasyonu” ile aynı şey mi? Hiç de değil. Bunun anlamı, “modern” siyasal parti ve sendika yerine (zira bunlar da-ha ilerici üretim güçlerinin gelişimi ile ortaya çıkmışlardır) halk, farklı bir türden ve özellikle de “yer altı” tipi örgütleri -yani halka ya da üst sınıflara yakın olmalarına bakarak hizipleri, gizli örgütleri, mafyayı-tercih eder. Her medeniyet türünün ya da aşamasının kendi “bi-reycili-ği” vardır; diğer bir deyişle her bir bireyin konumu ve faaliyeti, kendi genel iskeleti içinde kendine özgü bir yere sahiptir. Bu İtalyan “bi-reyci-liği” (ülkenin sosyoekonomik sektörlerine bağlı olarak az ya da çok telaffuz edilen ve az ya da çok görülen), en acil ekonomik ihtiyaçların dü-zenli ve kalıcı bir şekilde karşılanamadığı (kırsal işçiler ve küçük ve or-ta aydınlar katmanlarındaki yaygın işsizlik) bir dönemin karakteristiği-dir. Bu hissiyatın derin tarihsel kökleri vardır ve ülkenin yönetici gru-bu, bu durumun kalıcılığından sorumludur.

Tarihsel-siyasal bir problem: Ulusal bir standart bazında herkese eşit bir yaşam sunmayı hedefleyecek devlet merkezileşmesi yöntemleri (okullar, yasama, mahkemeler, polis) kullanılarak bu sorunun üstesin-den gelinebilir mi? Başka bir deyişle, yukarıdan aşağıya kararlı ve aktif eylemle bu durum aşılabılır mı? Bunun yanı sıra bir de bu eylemi yürü-tecek yönetici grubun nasıl şekillendirileceği sorunu vardır: Partiler ve onların iktisadi ve siyasal programları arasında bir rekabet ile mi? Yok-

sa iktidarı tekeline alarak yürütecek bir grubun eylemleriyle mi? Her iki durumda da, kendini tekелci gruba hizmet veren partilerin personellerinde ya da bürokraside gösterecek genel durumun ötesine geçmek zordur. Zira belli standartlar ölçüsünde küçük bir yönetici grup seçmeyi tasavvur etmek mümkün olsa da, büyük bir ülkenin bütün örgütsel aygıtını (devlet ve hegemonya) oluşturan devasa bireyler yığını benzer bir seçici “elemeye” tabi tutmak imkânsızdır. Liberal anlamın ötesindeki özgürlük yöntemi: Ülkedeki bütün bir katmanın -yani iktisadi ve kültürel açılardan en alt katmanının- halkın yaşamının tüm alanlarını etkileyen ve herkesi kendi sorumluluklarıyla yüzleşmek zorunda bırakan radikal bir tarihsel olaya katılabileceği oranda aşağıdan yeni bir yapı yeşermelidir.

Yönetici sınıfın tarihsel yanılgısı, onun Risorgimento döneminde böyle bir fenomenin ortaya çıkmasını engellemesi ve Risorgimento’dan bu yana bu kristalize durumu kendi tarihsel sürekliliğinin temel sebebi olarak korumuş olmasıdır.

Madde 163. Geçmiş ve Bugün. Papalık Genelgeleri. Papalık genelgelerinin edebi-eleştirel analizi. Bu genelgelerin yüzde doksan içeriği, her fırsatta kutsal kitaplardan günümüze değin kilise doktrininin aralıksız devam ettiğini vurgulamayı amaç edinmiş içi boş ve genel geçer alıntılar derlemesinden oluşuyor. Vatikan’da her konuda alıntılardan oluşan eksiksiz bir indeks yapılmalı: Yeni bir genelge ihtiyacı belirdiğinde gereken miktarda alıntı içeren -kutsal metinlerden, kilise pederlerinden, eski genelgelerden sayısız alıntı- indeks kartları seçerek işe başlanabilir. Bunların insanda bıraktığı intiba, büyük bir soğukluktan ibaret. Hayırseverlik canlı bireylerin bu tür duygularıyla değil de Matteos ya da Augustine veya “kutsal hafızamızın eski sahipleri” sayesinde yapılıyor gibi. Belli bir samimiyetin hissedildiği metinler ise papanın sadece önemli siyaset konular hakkında yazdıkları [ya da söyledikleri].

Madde 164. Katolik İntegralistler, Cizvitler, Modernistler. İspanya’daki dinsel krizin Katolikler arası güçler dengesi üzerindeki etkilerini incele. İspanya’da ruhban sınıfı karşıtı mücadele temelde Cizvitlere yöneldi fakat bana öyle geliyor ki İspanya’da özellikle integralistler, Cizvitlerin bu güçlerin bir dengi olarak işlev gördüğü yerde güçlü olmalıydılar. Kurucu Meclis tarafından bozulan Vatikan ile Alcalà Zamora ara-

sındaki anlaşma girişimi, Cizvitleri saf dışı bırakarak ya da feda ederek integralistlerin (Segura vs.) elini güçlendirmeliydi.⁽¹⁾ Ne var ki İspanya'daki durum, Cizvitlerin belli bir kapitalist faaliyet yürütmeleri sebebiyle karmaşık bir hal almıştı: Cizvitler içlerinde tramvay hatlarının da olduğu (bunu kontrol et) bir dizi önemli şirkete sahipti. İspanya'da Cizvitlerin kendine has bir çizgisi vardı: Onların Engizisyona ve Dominikenlere karşı mücadelesi (bu mücadelenin boyutunu araştır; Lea'nın İspanya'da Engizisyon üzerine kitabına bak).⁽²⁾

Madde 165. *Ansiklopedik Kavramlar. Bilim ve Bilimsel. Standartlar* adlı kitabında Dubreuil haklı olarak, sıklıkla kelimelerin başına eklenen -bilimsel idare, bilimsel organizasyon gibi- “bilimsel” sıfatının, genellikle ona atfedilen hassas ve tehditkâr anlama sahip olmadığına işaret ediyor fakat kelimenin ne anlama gelmesi gerektiğini söylemiyor.⁽¹⁾ Aslında, bilimsel kelimesi “rasyonel” ve daha kesin bir ifadeyle ulaşılmak istenen -diğer bir deyişle, hedefe götürecek tüm işlemleri ve eylemleri rasyonel bir şekilde [özdeşleştirerek ve] tanımlayarak asgari çabayla azami üretim elde etmek, azami iktisadi verimliliğe ulaşmak vs. için- “sonuca rasyonel olarak uyan” anlamına gelir.

“Bilimsel” sıfatı bugünlerde sıkça kullanılır oldu fakat belirleyici ve mecburen belirleyici (duygusal unsurları hesaplamalardan ayıklamak) tüm unsurların kısacık analizinden (başlangıç seviyesinde) sonra rasyonel (yöntemsel) bir uyum elde edildiği sürece “amaca uyan” anlamıyla kullanılabilir.

Madde 166. *Geçmiş ve Bugün. Apolitik Tutum. Aldo Valori, 17 Kasım 1931 tarihli Corriere della sera*'da Emilio De Bono'nun ilginç olabilecek *Nell'esercito italiano prima della guerra* (Mondadori, 1931)⁽¹⁾ adlı kitabı üzerine bir makale (“L'Esercito di una volta”) yayımladı ve kitaptan şu kısmı aktardı: “Okumaya vakit ayrılmadı; gazeteler, romanlar, resmi gazete, hizmet bültenleri okunmadı... Kimse siyasetle ilgilenmedi. Örneğin hiçbir zaman hükümet krizlerine önem verdiğimi hatırlamıyorum ve başbakanın ismini bile kazara öğrenmiş olmalıyım... Seçim tarihleriyle ilgilenmemizin tek sebebi oy vermek için on iki gün izin kullanıyor olmamızdı. İnsanların yüzde sekseni iznin keyfini çıkarırken asla bir seçim sandığına ya da bir fotoğrafa aynı gözle bakmıyordu.” Valori'nin yorumları ise şöyle: “Abartı gibi görünebilir ama değil. Siyasetten

uzak durmak, ülkedeki hayata değil partiler arası kavganın en basit yanlarına yabancılaşmak anlamına geliyordu. Ulusa, siyasal olarak bile hizmet vermenin en güvenilir yeri olan ordu da kendini bu şekilde takdim ederek diğer birçok kamu kurumunun yozlaşmasından uzak kalmış ve düzen güçlerinin en büyük rezervine dönüşmüştü.”

Bu durumu anlamak için, ordunun Risorgimento dönemindeki yönelimlerine bakmak gerekir; bu yönelimlerin bir anlatımına Giuseppe^a, Césare Abba'nın askerlere ithaf ettiği kitaptan -resmi övgü alan, ödüller kazanan bir kitap- ulaşılabilir.⁽²⁾ Abba ve çalışma arkadaşları orduyu halk güçlerini ulus ve devlet yaşamına entegre etmekle sorumlu bir kurum olarak görüyorlardı. Ordu silâh altına alınmış ulusu, anayasal düzeni ve parlamenter temsili destekleyen somut gücü, darbeleri ve geri ci maceraları engelleyecek bir gücü temsil ediyordu. Askerin, askeryurttaş olması beklenirdi ve zorunlu askerlik hizmeti bir görev olarak değil bir hakkın -halkın silahla özgürleşme hakkı- etkin kullanımı olarak görülmeliydi. Bunlar açıkça ütopyaydı; De Bono'nun kitabında ortaya konulduğu gibi, ordu apolitik tarzına geri döndü ve dolayısıyla ulusal bir ordudan ziyade profesyonel bir orduya dönüştü; zira sonuçta bu apolitik bir tutumun ifade ettiği şey değildir. “Düzen güçleri” perspektifinden bu ideal bir durumdu: Devletin siyasal yaşamına ne kadar az insan katılırsa bu güçler de o kadar etkili olurdu. Öte yandan Eylem Partisinin ayak izlerini takip eden partileri yargılamak ne demek! Ordu hakkında söylenenlerin aynısı devlet aygıtının çalıştırdığı personel için de söylenebilir: Bürokrasi, adalet sistemi, polis vs. “Anayasal” bir halk eğitimi, düzen güçleri tarafından verilemezdi; bu görevi Eylem Partisi üstlenmeliydi fakat o da görevini eline yüzüne bulaştırdı ve bundan dolayı düzen güçleri yaklaşımının güçlenmesine sebep oldu.

De Bono'ya gelince, 1918-19'da onun siyasetle silahlı kuvvetler arasındaki ilişkiye dair görüşlerinin bugünkü görüşleri gibi olmadığını belirtmek gerekir: *Il Mondo*'da ordu üzerine yazdığı yazılara ve Caporetto bozgununa ilişkin anılar henüz taze iken yayımladığı eserlere bir kez daha bakmak gerekiyor.⁽³⁾

Madde 167. Ansiklopedik Kavramlar. Bog ve Bogati. Birileri bir yerlerde “Bog” [Rusça, tanrı, ç.n.] ile “bogati” [Rusça, zengin, ç.n.] kelimeleri

a) El yazmasında Gramsci, iki satır arasına yanlışlıkla “Giulio” yazmış.

arasındaki bağlantıların, belli bir ulusal kültürün dilsel gelişimi içerisindeki bir rastlantıdan ibaret olduğunu yazmıştı.⁽¹⁾ Bu kesinlikle doğru değil. Almanca “reich” kelimesinin görünümü, Latince “deus”, “dives” ve “divites”, “divitia” (dovizia, dovizioso vs) kelimeleri arasındaki ilişkiyi bulandırmaktadır.⁽²⁾ Alessandro Chiapelli’nin “Come s’inquadra il pensiero filosofico nell’economia del mondo” (Nuova Antologia, 1 Nisan 1931) makalesinde Asya’nın (Hindistan) aksine Batı dünyasında Tanrı kavramının mülkiyet ve mülk sahibi kavramlarıyla yakından bağlantılı olduğunu gösteren birtakım dağınık bilgiler bulunabilir:

Yasama sistemimizin ağırlık merkezi ve temeli olan mülkiyet kavramı, aynı zamanda tüm sivil ve ahlâki yapımızın da ana dokusudur. Teolojik bakışımız bile bu modele göre şekillenmiştir ve Tanrı kimi zaman dünyanın büyük patronu olarak görülür. Milton’un *Kayıp Cennet*’indeki Tanrı’yla mücadele, Dante’nin daha önceki şiirinde olduğu gibi, Şeytan’ın ya da Lucifer’in Kadiri-mutlak’ı mülksüzleştirme ve onu yüce tahtından etme girişimi olarak tasvir edilir. *Hibbert Journal*’ın keskin zekâlı yazarı ve eski editörü (Jacks, “The Universe as Philosopher”, *Hibbert Journal*, Ekim 1907^a, s. 26) kendisinin de katıldığı ve Tanrı’nın varlığının kanıtı olarak dünyanın bir sahibinin olması gerekliliğinin gösterildiği bir konferanstan bahsetmektedir. Böylesine uçsuz bucaksız, böylesine arzu edilesi, böylesine kaynak zengini bir mülkün hiç kimseye ait olmadığına kim inanabilir ki? Özünde bu Leopardi’nin “Pastore errante nell’Asia” adlı eserindeki etkileyici monologda çobanın sorduğu soruyla aynıdır.⁽³⁾ Dünyanın bir asıl sebebinin olup olmadığı tartışmaya açık kalabilir. Ne var ki bir ilk sahibin olması gerekliliği kendi içinde doğru ve şüphe götürmez bir gerçektir.⁽⁴⁾

Chiapelli, Amentü’de de Tanrı’nın “cennetin ve yeryüzünün yaratıcısı ve efendisi (dominus: efendi, sahip) olduğunun” söylendiğini unutuyor.

Madde 168. Popüler Edebiyat. Alberto Consiglio’nun 1 Nisan 1931 tarihli *Nuova Antologia*’daki “Populismo e nuove tendenze della letteratura francese” başlıklı makalesine bakınız.⁽¹⁾ Consiglio’nun çıkış noktası *Les Nouvelles Littéraires*’teki (Temmuz-Ağustos 1930) “işçi ve köylü ro-

a) El yazmasında “1917” yazılmış.

manı” araştırmasıdır.⁽²⁾ Bu konuyu ayrıntılı bir şekilde değerlendirmek için makalenin tekrar okunması gerekebilir. Consiglio’nun [(daha net ve ayakları yere basan)] tezi şöyle: Proletaryanın ve ideolojisinin siyasal ve toplumsal gücündeki gelişmeyle yüzleşen birtakım Fransız aydınları, bu hareketlerle birlikte “halka doğru” yöneliyorlar. Bu durumda, halkla yakınlaşma çabaları halk sınıfları üzerindeki hegemonyasını kaybetmek istemeyen ve bu hegemonyayı daha iyi kullanmak adına proletarya ideolojisini bir nebze benimseyen burjuva düşüncesinin bir uyanışını simgeler. Bu, günümüzün formel “demokrasisinden” daha somut “demokratik” formlara bir dönüşü getirecektir.

Bu türden bir fenomenin aynı zamanda büyük bir tarihsel öneme sahip olup olmadığı ve “halkın dolaylı eğitimi”nde zaruri bir geçiş evresini ve bir dönemi temsil edip etmediği sonradan görülecektir. Bir “popülist” eğilimler listesi çıkarmak ve bunların her birini analiz etmek ilginç olurdu: Burada Vico’nun tabiriyle “doğanın kurnazlıkları”nı -yani, bir hedefe yöneltilmiş bir toplumsal itkinin kendi karşıtını nasıl yarattığını- “keşfetmek” mümkün olabilir.⁽³⁾

Madde 169. Gazetecilik. Luigi Villari’nin 1 Mayıs 1931 tarihli *Nuova Antologia*’daki “Giornalismo britannico di ieri e di oggi” makalesine bakınız.⁽¹⁾

Madde 170. Geçmiş ve Bugün. Hükümetler ve Ulusal Kültürel Standartlar. Her hükümetin, ülkenin kültürel standardını yükselttiğini göstererek kendi bakış açısından savunabileceği bir kültür siyaseti vardır. Bu tamamıyla o standardın nasıl ölçüldüğüyle ilgilidir. Bir hükümet yüksek kültür organizasyonunu geliştirirken halk kültürünü alçaltabilir. Dahası yüksek kültür çeperi içerisinde bir hükümet, teknoloji ve doğa bilimleri ile ilişkili sektör organizasyonunu o sektöre lütuf gösterir gibi daha önce sağlamadığı fonları sağlayarak geliştirmeyi seçebilir. Burada tek bir değerlendirme kriteri vardır: Hükümet sistemi baskıcı mı genişletici mi? Bu kriter çok daha net bir şekilde de telaffuz edilebilir: Bir hükümet bazı açılardan baskıcı iken başka açılardan genişletici mi? Bir hükümet sistemi aşağıdan yukarıya gelişmeyi kolaylaştırıyor ve destekliyorsa, ulusal-halkçı kültürün seviyesini yükseltiyorsa ve buna bağlı olarak çok daha geniş bir alan içinde bir dizi “entelektüel zirvenin” yemesini sağlıyorsa genişleticidir. Bir avuç uzun palmiye ağacının ol-

duğu bir çöl, her durumda bir çöldür; zaten bir avuç uzun palmiyenin bulunduğu ufak vahalar, çöllerin karakteristiğidir.

Madde 171. Risorgimento. Risorgimento döneminin İtalyan burjuvazisi içindeki önde gelen aydınlar grubunun örgütlenmesi ve “toplanması” için bir entelektüel propaganda merkezi, Vieusseux tarafından Floransa’da kurulmuştu. Bu merkezin bir edebiyat bürosu vardı ve bu büro içlerinde *Antologia*, *Archivio Storico Italiano*, *Il Giornale Agrario* ve *Guida dell’Educatore*’nin bulunduğu bir dizi dergi yayını yapmıştı.⁽¹⁾ Eksik olan ise, Carlo Cattaneo’nun (özellikle Milano’da çıkan) *Politecnico*’suna benzer bir teknik-endüstriyel dergiydi.⁽²⁾ Vieusseux’un girişimleri, dönemin en ilerici bireylerini ilgilendiren en önemli konuları gözler önüne serer: okullaşma ve kamusal eğitim, tarımsal üretim, edebi ve tarihsel kültür. *Antologia*’nın tüm bu sahaları kapsadığı doğrudur fakat bu derginin endüstriyel teknolojiye yeterince önem verip vermediği (ya da ne kadar önem verdiği) incelenmelidir. Bir başka eksik noktaysa “siyasal iktisat” alanında uzmanlaşmış bir yayındır. (O dönemde Fransa ve İngiltere başta olmak üzere diğer ülkelerde siyasal iktisat ve teknoloji alanlarında uzmanlaşmış dergiler olup olmadığına ve bu konuların geniş kitlelere sadece kitaplar yoluyla ulaştırılıp ulaştırılmadığına bakmak gerek. Siyasal iktisat ve teknoloji alanlarında *makale* yazımının bu ülkelerde de geç başladığı doğru olabilir.) Vieusseux’un hareketi hakkında bakınız, Francesco Baldasseroni, *Il Rinnovamento civile in Toscana*, Floransa: Olschki, 1931.⁽³⁾

Madde 172. Popüler Edebiyat. Antonio Baldini’nin 16 Haziran 1931 tarihli *Nuova Antologia*’daki “Stonature di cinquant’anni fa: La Farfalla petroliera” makalesine bakınız.⁽¹⁾ *La Farfalla* Cagliari’de Angelo Sommaruga tarafından kuruldu ve iki yıl içinde (1880 civarı) Milano’ya taşındı.⁽²⁾ Dergi daha sonra bir grup “proleter sanatçı”nın dergisine dönüştü. Paolo Valera ile Filippo Turati bu dergi için yazdılar.⁽³⁾ O dönemde Valera *La Plebe*’yi (hangisi olduğuna bak) çıkarıyordu ve *Milano sconosciuta* ile onun devamı olan *Gli scamiciati*’yi yazıyordu.⁽⁴⁾ Diğer yazarlar arasında *Anticristo* editörü Cesario Testa ile Ulysse Barbieri de vardı.⁽⁵⁾ *Farfalla*, “natüralist kitap serileri”nin yanı sıra bir “sosyalist kitaplar dizisi” de basan bir yayınevine sahipti. *Almanacco degli Atei per il 1881*.⁽⁶⁾ Zola, Vallès, De Goncourt⁽⁷⁾; yer altına, hapishanelere, genelev-

lere, hastanelere, sokaklara (lumpen proletarya), ruhban karşıtlığına, ateizme, natüralizme ("medeni şair" Stecchetti) değinen romanlar.⁽⁸⁾ G. Aurelio Costanzo, *Gli eroi della soffitta* (Çocukken evde bu kitabı görmüş ve farelerin çıkardığı savaşlar hakkında olduğunu düşünmüştük).⁽⁹⁾ "A Satana" ilahisinin yazarı Carducci.⁽¹⁰⁾ Turati'nin ki gibi Barok tarz (Schiavi'nin *Fiorita di canti sociali* seçkisinde bastığı şiirlerini hatırlayın): "Buda, Sokrates, İsa doğruyu söylediler: /Şeytan adına, bir kâfir olarak ant içerim ki/Ölüler yaşamakta, onları boğmaya çalışmak ne fayda."⁽¹¹⁾ (Milano'daki bu "sanatsal" yaşam "dönemi" sırf meraktan incelenebilir ve yeniden kurgulanabilir ancak eleştirel ve eğitsel bir bakış açısı da gereklidir.) Cagliari döneminin *La Farfalla*'sı üzerine bir makale var: Raffa Garzia, "Per la storia del nostro giornalismo letterario", *Glossa Perenne*, Şubat 1929.⁽¹²⁾

Madde 173. Katolik Hareket. 19 Nisan 1930 tarihli *Civiltà Cattolica*: "Azione Cattolica e Associazioni religiose."⁽¹⁾ Makalede Kardinal Pacelli'nin bir mektubu ve papanın bir söylevi mevcut.⁽²⁾ Bu sayıdan bir ay önce Mart'ta PNF sekreteri, Katolik Hareket ile PNF'de eşzamanlı üyeliğin olanaklılığına dair bir genelge yayımlamıştı.⁽³⁾

Madde 174. Katolik Kilisesi. Atlas Hierarchicus. Descriptio geographica et statistica Sanctae Romanae Ecclesiae tum Orientis, tum Occidentis juxta statum praesentem. Consilio et hortatu Sanctae Sedis Apostolicae, elaboravit, P. Carulus Streit, Paderbornae, 1929, (Casa Ed. Di S. Bonifacio, Paderborn). İkinci baskı için bakınız, *Civiltà Cattolica*, 7 Haziran 1930; birinci baskı için bakınız, *Civiltà Cattolica*, 1914, Cilt 3, s. 69.⁽¹⁾ Burada kilisenin dünya çapındaki tüm yapısı hakkında bütün bilgiler mevcut. Birinci ile ikinci baskıyı karşılaştırmak ve savaş nedeniyle kilise personeli sayısında meydana gelen değişiklikleri görmek ilginç olabilir. (İspanya'da örneğin, bu dönemde rahip sayısı artarken, İtalya'da sayı azaldı ama konkordato ve ruhban sınıfı gelirlerinin artışıyla birlikte yeniden artmış olabilir.)⁽²⁾

Madde 175. Katolik Hareket. Fransa'daki faaliyeti hakkında bakınız, "Les nouvelles conditions de la vie industrielle", *Semaines Sociales de France*, 21. Oturum, 1929, Paris 1930, 8°, 574 sayfa.⁽¹⁾ Farklı ülkelerdeki Sosyal Haftalar'da hangi konuların ele alındığını ve neden bazı konu-

lara belli ülkelerde hiç girilmediğini görmek ilginç olurdu.⁽²⁾

Madde 176. Geçmiş ve Bugün. Clemente Solaro della Margarita'nın *Memorandum storico-politico*'su, 1930'da Torino'daki "Centro di Studi Monarchici"nin himayesinde yeniden basıldı (Torino: Bocca, xx-488 sayfa, 20 liret).⁽¹⁾ Bu merkezi kim kurmuş olabilir? Yoksa Giuseppe Brunati'nin Monarşist Birliği'nin bir uzantısı mı? Bu Birliğin sözcülüğünü Milano'da basılan *Il Sovrano*'nun yaptığı hatırlanmalı. 1925 civarında bir kopuş oldu ve Brunati işçilere yönelik çok tuhaf makaleler yayımlayan (komünizmi sadece kralın ilan edebileceğini ya da buna benzer bir şeyi söyleyebilecek kadar ileri gitmişti) Torino merkezli haftalık *Il Sabaudo*'yu çıkarmaya başladı.⁽²⁾

Madde 177. İtalyan Aydınlarının Tarihi. Angelo Scarpellini, "La Battaglia intorno al latino nel settecento," *Glossa Perenne*, 1929.⁽¹⁾ (On sekizinci yüzyıldaki Latince öğretimine ve özellikle de Latince yazımına karşı mücadelenin -ikincisi aydınlar katmanının [yaklaşımlar ve ilişkilerde] halka karşı gelmesi meselesindeki temel konudur- niteliklerini anlatıyor.)

Madde 178. Ansiklopedik Kavramlar. Teofanizm. Cizvitlerin Hindu dininin bir karakteristiğini [örneğin] aşağılamak için kullandıkları terim. (Peki ama teofanizm çok tanrıcılık anlamına gelmiyor mu? Yoksa belli bir dinsel-mitolojik konsepti aşağılamak, onu felsefi anlamda üstün bir "çok tanrıcılıktan" ayırt etmek için mi kullanılıyor?) 5 Temmuz 1930 tarihli *Civiltà Cattolica*'ya (s. 17-18'deki "L'Induismo" makalesi) bakınız:

Hinduizme göre Tanrı, insan, hayvan ve bitki arasında fazla bir fark yoktur; sadece bir tür panteizmi içtenlikle benimsemiş alt sınıfların inancında değil, aynı zamanda düşüncüş biçimlerinde ilahi özün teofanist anlamda ruhlar ve görünür nesneler dünyası olarak zuhur ettiği üst sınıfların ve eğitilmiş kişilerin inancında da her şey Tanrı'dır. Öte yandan, kusurları aynı olsa da *panteizm*, algı ve ifade biçimi yönünden farklıdır; o dünyayı mutlak bir varlık, bir dinsel ibadet nesnesi olarak tasavvur eder: "Her şey Tanrı'dır." Diğer taraftan *teofanizm*, Tanrı'yı her şeyin içinde çıktığı doğru ruhani gerçeklik olarak algılar: Mecburen, durmaksızın, ezeli ve ebedi olarak "Tanrı her şeye dönüşür." Teofanizm (birkaç düalist sistemin yanı sıra) Hindu felsefesinin Tanrı'yı ve dünyayı algılama biçiminin en yaygın yoludur.⁽¹⁾

Madde 179. *Geçmiş ve Bugün. Mesleki Okul.* Kasım 1931'de, mesleki eğitim hakkında parlamentoda yoğun tartışmalar oldu; tartışmalar, fazlasıyla net ve organik bir şekilde bu problem üzerine çalışmak için gerekli tüm teorik ve pratik unsurları ortaya çıkardı.⁽¹⁾ Üç tip okul: (i) Mesleki; (ii) Orta seviye teknik; (iii) Klasik. İlki işçiler ve köylüler, ikincisi küçük burjuvazi, üçüncüsü yönetici sınıf için.

Tartışma, mesleki okulların tamamıyla uygulamaya yönelik ve kendi içinde sona eren -böylece klasik okula ya da teknik okula bile geçişi imkânsız kılan- bir yapıya sahip olup olmaması gerektiği konusu etrafında dönüp durdu. Daha yaygın görüş, teknik okula geçişin (klasik okula geçiş herkes tarafından daha baştan konu dışı bırakılmıştı) önünün açılması yönündeydi. (Problem, ordunun yapısıyla ilişkilidir: Bir er, sözleşmeli bir subay olabilir mi? Bir er, sözleşmeli bir subay olursa ast subaylığa da geçiş yapabilir mi? Aynı şey sivil hizmet alanında olduğu gibi tüm personel yapılarında genel olarak vardır.)

Parlamento tartışmalarında ve en önemli mesleki okulların yerel belediyeler ya da yerel meclislerin yönettiği, denetlediği veya bütçe sağladığı özel girişimciler tarafından kurulduğunu düşünerek belediye meclislerinde yapılmış mesleki ve teknik okullar tartışmasının tarihini yazmak ilginç olurdu. Mesleki okullar çalışması, üretim ve üretimin büyümesi ihtiyaçları konusunda bir farkındalıkla el ele yürür. Tarım için mesleki okullar: çok önemli bir konu; çok fazla özel girişim (Abruzzo bölgesindeki ve Orta İtalya'daki Faina okullarını anımsayın).⁽²⁾ Uzmanlaşmış tarım okulları (şarap üretimi vs.). Küçük ve orta ölçekli arazi sahipleri için tarım okulları; diğer bir deyişle, tarım işini yönetme ve sürdürme kapasitesine sahip insanlar yetiştiren okullar. Uzmanlaşmış tarım işçileri yetiştirmeyi hedefleyen profesyonel bir tarım okulu tipi var mı?

Madde 180. *Ansiklopedik Kavramlar. "Bilimsel". "Bilimsel" Nedir?* "Bilim" ve "bilimsel" terimlerinin etrafındaki belirsizlik, bu terimlerin anlamlarını bütün insan bilgisi sahasının sadece bir segmentinden, özellikle doğal ve fiziki bilimlerden almış olmasıdır. "Bilimsel" sıfatı; kusursuz bilimler, fetiş bilimler mertebesine yükselmiş doğa bilimlerinin sorgulama ve araştırma yöntemini andıran her yöntem için kullanılmıştır. Kusursuz bilim olmadığı gibi kusursuz bir yöntem, "kendi içinde bir yöntem" de yoktur. Her tür bilimsel araştırma türü kendine uygun bir yöntem yaratır; sadece kendi "amaçla uyumluluğu" içerisinde genel ve

evrensel olan kendi mantığını yaratır. En yaygın ve evrensel metodolojisi formel ya da matematiksel mantıktan, yani zaman içinde keşfedilmiş, felsefe ve kültür tarihi içinde netleştirilmiş ve rafine hale getirilmiş şu soyut düşünce mekanizmalarının toplamından başkası değildir. Bu soyut metodoloji -yani formel mantık- idealist filozoflarca yanlış sebepler uğruna aşağılanmıştır. Bu soyut metodoloji üzerine çalışma, gramer çalışmasına eşdeğerdir; diğer bir deyişle geçmişteki düşünce metodolojisi (düşünce tekniği) deneyimlerine daha derin bir dalışı ve geçmişin bilgisini özümsemeyi gerektirir fakat bir yandan da bizzat bilginin gelişimi için bir koşuldur.

Neden formel “mantığın” matematiksel bilimlerle ilişkili -İngiltere’de Russell, İtalya’da Peano⁽¹⁾- ve Russell’in olayında olduğu gibi “tek gerçek felsefe” imiş gibi davranma mertebesine yükselmiş bir disipline dönüştüğünün sebeplerini araştır. Bu işe Engels’in “bilimsel”in “ütopik”in karşısı olduğu varsayımı ile başlanabilir.⁽²⁾ Turati’nin *Critica Sociale* eserinin alt başlığı Engels’in ifadesiyle uyuyor mu? Kesinlikle hayır. “Bilimsel” terimi ile Turati “doğa bilimleri metodu”na (kitabın alt başlığı bir ara kaldırılmıştı; ne zaman olduğuna bak; 1917’den önce olduğu kesin) yakın bir şeyi kastediyor ve hatta ona çok daha yaygın ve taraftar bir anlam katıyor.⁽³⁾

Madde 181. Katolik Kilisesi. Azizleştirilenler ve Kutsananlar. Ayinler Meclisi şu an yürürlükte olan kutsanma ve azizleştirme kararlarının sebeplerini resmi bir listeye (2 Aralık 1931 tarihli *Corriere della Sera*’ya bak) yayımladı. On yıl önce yayımlanan bir önceki listede 328 madde vardı; bugünkü liste 551 maddeden oluşuyor. Listede, İtalya’nın 271, Fransa’nın 116 kaydı var.⁽¹⁾ Sosyopolitik istatistiksel amaçlar uğruna listeleri uzun bir süreç aralığı için incelemek ve maddeleri milliyet, toplumsal katman gibi ölçütlerle değerlendirmek ilginç olurdu. Bu konuda çeşitli koşullar göz önüne alınmalı: Sebepleri kimler ve nasıl öneriyor gibi. Bu bilgilerden hareketle, Vatikan’ın bu konularda izlediği yolun kriterleri ve zaman içinde bu yolda meydana gelen değişiklikler ortaya çıkarılabilir.

Madde 182. Katolik Integralistler, Cizvitler ve Modernistler. Giovanni Papini. Giovanni Papini’nin *Sant’Agostino* kitabının 19 Temmuz 1930 tarihli *Civiltà Cattolica*’daki incelemesinden (s. 155)⁽¹⁾ Katolik integra-

listlerin Papini ile aynı safa geçtikleri anlaşıyor:

Tilgher'in hakaretleri, anonim bir yazar ve bildiğimiz kadarıyla bu hakaretleri çeşitli kanatlardan gazetelere aktaran meşhur bir gizli "büro" tarafından aynen iade edildi. Bu büro kendini "integralist" Katolik olarak gösterse de, ruhların imanı ve esenliği kesin olarak onun birincil kaygıları arasında değildi, benimsemediği eleştirellik yöntemleriyle de herhangi bir *sahici* ve *gerçek Katolik* kesimini temsil edemezdi.⁽²⁾ Dolayısıyla zeki insanların bu eleştirel hezeyana ve o hakaretlerdeki samimiyete çok fazla ilgi göstermesi için bir sebep yoktu. Bunlarla moral bulmaları ise tamamen zordu. Papini onları göz ardı etmekle çok iyi yaptı. Bu hakaretlere zerre önem vermeyen arkadaşları da keza.

Kitap incelemesi, hem meşhur hem de gizli "büro" örneği gibi bozuk söz dizimi ve taklitlerden anlaşılacağı üzere Peder Rosa⁽³⁾ tarafından yazılmış olmalı. Modernist olmadığı halde Cizvitler tarafından bu şekilde savunulan ve integralistler tarafından saldırıya uğrayan Papini, su götürmez bir şekilde Cizvitler arasına dâhil edilmelidir.

Madde 183. *Katolik Hareket*. Katolik Hareket'in daha önceki tarihi için 2 Ağustos 1930 tarihli *Civiltà Cattolica*'daki "Cesare D'Azeglio e gli albori della stampa cattolica in Italia" makalesine bak.⁽¹⁾ "Katolik basın"la yazar, sıradan halk arasındaki "militan Katolik basın"ı kastediyor; bu dar anlamda "kilise kurumunun sözcüsü" olarak Katolik "basın"dan farklı bir şeydir.

8 Temmuz 1926 tarihli *Corriere d'Italia*, ilgi çekici olması gereken bir Filippo Crispolti mektubu yayımladı.⁽²⁾ İlgi çekici olmasının sebebi özellikle Crispolti'nin "İtalya'da 'militan Katoliklerin' yetişmesini sağlayan hareketin ilk izlerini -bizim tarafımıza tüm diğerlerini çeken *yenilik* anlamında- bulmak isteyenlerin, Piedmont'ta keşiş Pio Brunone Lanteri'nin kurduğu ya da esin verdiği 'Amicizie' adlı saygıdeğer birliklerle işe girişmesi gerektiğini işaret etmesidir."⁽³⁾ Diğer bir deyişle Crispolti, Katolik Hareket'in, papalık genelgelerinde her daim ifade edildiği gibi, havarilere dayanan bir faaliyetten ziyade bir yenileşme olduğunu kabul etmektedir. Bu hareket -bir tepki babında- Fransız Aydınlanması'yla, liberalizmle falan ve modern devletlerin kendilerini kiliseden ayırıştırma çabalarıyla ilişkilidir. Başka bir deyişle, Protestan Reformu'ndan (yönetici sınıflar için) çok daha radikal olan sekülerleştirici

entelektüel ve ahlâki reforma karşı bir tepkiydi. Temelde 1848'de Res-torasyon ile Kutsal İttifak'ın bir sona yaklaşmasıyla şekillenmiş bir Ka-tolik faaliyetti.

Cesare D'Azeglio'nun^a adıyla ilişkili bir Katolik basın kurma gayreti de (*Civiltà Cattolica* makalesinde tartışılan), Manzoni'nin tutumu nede-niyle ilgi çekicidir. Manzoni'nin, D'Azeglio'nun girişimindeki gerici ka-rakteri anladığı ve hassas bir kararla ona katılmayı reddettiği söylenebi-lir. *Civiltà Cattolica*'ya göre "yazılmasına neden olan şeyin ışığında bir ilkeler bildirisi olarak görülebilecek" *Sul Romanticismo* adlı meşhur mektubunu⁽⁴⁾ yollayarak D'Azeglio'nun beklentilerini suya düşürmüş-tür. "Açık ki, edebi slogan sadece onları ayıran diğer fikirlerin, diğer hislerin bir aynasıydı."⁽⁵⁾ Başka bir deyişle, din müdafaası konusundaki farklı tutumlarının bir aynasıydı.

Civiltà Cattolica makalesi, Katolik Hareket tarafından nasıl bir zemin hazırlandığına dair bir çalışma için faydalıdır.

Madde 184. *Ansiklopedik Kavramlar*. Şirket çizgisindeki Ortaçağ or-ganizasyonlarının kalıntıları: (i) Cenova'daki liman işçileri arasındaki Caravan örgütü; bunun hakkında bir literatür olmalı; (ii) Ravenna'da 1000 yılından bile gerilere dayanan bir "balıkçılık okulu"nun kalıntısı olan Casa Matha organizasyonu hâlâ devam ettirilmektedir. *Matha* ke-limesi muhtemelen Eski Yunanca *matheis* kelimesinden gelmektedir ve akıllara Bizans dönemindeki Ravennalı ilk balıkçıların barınak olarak kullandıkları hasırdan yapılmış kulübeleri getirmektedir. Bard isimli bir tarihçinin "Casa Mathalılar Topluluğu" hakkında yazdığı söylenir⁽¹⁾: Ravenna yıllıklarının yazarı Agnello'nun⁽²⁾ balıkçılık okulunun (ama aynı okul mu?) 733 yılında var olduğunu kaydettiği aktarılır; L. A. Mu-ratori de ona dair (aynı okul mu?) 943 yılına dayanan bir referans tes-pit etmiştir.⁽³⁾ Casa Mathalılar Topluluğu'nun 1304 yılına dayanan ya-saları vardır: Başkanlarına "Birinci Temsilci" denir. Bu yasalar 1887'de revize edilmiş ve toplantıların açılışında gerçekleşen dini törenler kal-dırılmıştır. Kurallara göre kapılar, (ceza alacak olan) geç kalan üyelerin içeri girmesini önlemek ve girenlerin toplantı bitene kadar çıkmasına engel olacak şekilde toplantıların başlangıcında kilitlenmelidir. Toplu-

a) El yazmasında Gramsci, "Balbo" yazmış fakat bunun bir kalem sürçmesi olduğu bağlamdan apa-çık bellidir.

luğun bugün “sıradan” üyeler ve “apron” (balık satıcıları ve balıkçılar) üyeler olmak üzere iki kategori altında 150 üyesi vardır.

CGL’nin⁽⁴⁾ oluşumundan önce işçi örgütlerinin dilini araştır. Örneğin İşçi Partisinin ilk işçi “fasci”si tarafından kullanılmaya devam eden “konsül” terimi gibi.⁽⁵⁾

Madde 185. Ansiklopedik Kavramlar. Devlet Konseyi. Terimin çifte anlamı. İtalya’da “devlet konseyi”, idari işlerle ilgilenen bir yürütme organı anlamını kazanmıştır. Ne var ki bu, İngiliz gazetecilerin Parlamento’nun (Temsilciler Meclisi) bir devlet konseyine dönüştürülüp dönüştürülmemesi gerektiği ya da dönüştürülüp dönüştürülemeyeceği konusundaki polemiklerinde kastettikleri şey değildir. Onlar daha çok bir parti sistemi olarak parlamentarizme ya da Kraliyetin veya genel anlamda yetkili makamın lehine bölünmüş bir iktidar dengesi ile birlikte salt bir anayasal rejimdeki bir yasama organına indirgenmesi gereken bir parlamentarizme -diğer bir deyişle bir mutlak monarşi ya da bir sağ diktatörlük rejiminde bir devlet konseyinin işlevine indirgenmiş bir parlamento- işaret ederler. İtalya’da eski devlet konseyi kurumunun izleri [(İngiltere’deki gibi)] bir aristokrasi kamarası olmayan, Fransa ya da başka yerlerdeki gibi dolaylı yollarla bile seçimle gelmeyen, tersine yetkili makamlar tarafından belli bir iktidarın otoritesine sadık yurttaşlar arasından demokrasinin yaygınlığı ve halkın katılımı süsü vermek amacıyla seçilen senatoda bulunabilir.

Madde 186. Katolik Hareket. İspanya. M. De Burgos y Mazo, El problema social y la democracia cristiana. Bölüm 1, fasikül 5 (?), 790 sayfa, Barselona: L. Gili, 1929.⁽¹⁾ Devasa boyutlarda bir eser olmalı. Birinci bölümün bu beşinci fasikülü 18,70 peseta tutarında.

Madde 187. Katolik Hareket. Birleşik Devletler. 20 Eylül 1930 tarihli *Civiltà Cattolica*’da Birleşik Devletler muhabeirine ait bir haber oldukça ilgi çekici. Katolikler, kendi dayanışma ve dini coşkunluk hislerine dikkat çekmek amacıyla genellikle Birleşik Devletler örneğini verirler. Katolikler kendilerini, sayısız mezhebe ayrılmış ve tarafsızlığa veya dinden uzak bir tutuma -ve buna bağlı olarak nüfus sayımlarında herhangi bir dini yaklaşım beyanında bulunmayan insanların sayısında çarpıcı bir artış görülür- kapılma eğilimiyle sürekli olarak zayıflamış Protestanlardan

ayrı tutarlar. Bu rapora dayanarak, Katolikler arasında dinsel tarafsızlığın çok nadir olmadığı anlaşıyor. Rapor, son birkaç ay içinde Philadelphia'dan meşhur *Ecclesiastical Review*'da yayımlanmış bir dizi makalenin içerdiği bilgileri aktarıyor. Bir piskoposluk bölgesi rahibi, kendisinin ve asistanlarının tam bir nüfus sayımı için giriştikleri sayısız denemeye karşın piskoposluk bölgesi sakinlerinin yüzde kırk dördü hakkında bir bilgiye sahip olmadığını aktarıyor. Tüm samimiyetiyle cemaatinin neredeyse yarısının kilise ile bağının tamamen kopuk olduğunu ve sakinlerle tek iletişiminin pazar ayinleri ve dini törenlerle olduğunu kabul ediyor. Aynı şey bizzat piskoposluk bölgesi rahiplerinin ağzından Birleşik Devletler'deki neredeyse tüm piskoposluk bölgeleri için geçerlidir.

Katolikler, tarikatlara mensup erkek ve kadın üyelerin gözetimi altında 2.201.942 öğrenciye eğitim veren 7.664 cemaat okulunu^a finanse ediyorlar. Geriye ise “ya ebeveynlerinin üşengeçliğinden ya da çok uzakta yaşadıkları için Tanrı'nın, Yaratıcı'ya karşı ödevlerin veya ölümsüz ruhun varlığının esamesinin okunmadığı gayri dini hükümet okullarına devam etmek mecburiyetinde olan” 2.750.000 çocuk (yani yüzde elli) kalmaktadır.

Bir diğer dinsel kayıtsızlık örneği de karma evliliklerle ortaya çıkmaktadır: “Yasal olarak karma evlilik yapanların yüzde yirmisi, ailenin babası Katolik değil ise pazar ayinine katılmamaktadır; annenin Katolik olmadığı ailelerde ise bu rakam yüzde kırka çıkmaktadır. Dahası, bu aileler çocuklarının Hristiyan eğitimi alması meselesini tamamen göz ardı etmektedirler.” Bu karma evlilikleri kısıtlama ve hatta yasaklama çabaları sergilenmişti fakat “uygunsuz” evlilikler yapan “boyun eğmez” kişilerin kiliseyi (çocuklarıyla birlikte) terk etmesi -bu örneklerin yüzde altmışı babanın bir “heretik” olması durumunda, yüzde doksan dördü ise annenin “heretik” olması durumunda gerçekleşmiştir- nedeniyle ortaya çıkan sonuç “daha kötü” olmuştur. Nihayetinde, politika esnekleştirildi; [Katolik kadınlara] karma evlilik izni verilmediğinde yüzde 58 kadar kayıp yaşanırken, bu izin verildiğinde “sadece” yüzde 16 kayıp yaşandı.⁽¹⁾

Bundan dolayı [Birleşik Devletler'de] Katoliklerin sayısının, sadece nüfus sayımlarından çıkarılan bir istatistik olduğu görülüyor; diğer bir deyişle, Katolik kökenden gelen bireyler herhangi bir dinsel bağlılıkla-

a) El yazmasında “kilise” yazılmış, açık bir kalem sürçmesi.

rının olmadığını beyan etmekte Protestanlardan daha fazla zorlanıyorlar. Kısacası, daha fazla ikiye bölünme ortaya çıkıyor. Tüm bunlara dayanarak Katolik bir çoğunluğa sahip ülkelerdeki istatistiklerin doğruluğu ve sahiciliği değerlendirilebilir.

Madde 188. Katolik Hareket. Katolik Hareket'in kökleri hakkında "La fortuna del La Mennais e le prime manifestazioni d'Azione Cattolica in Italia" makalesine (makalenin ilk kısmı 4 Ekim 1930 tarihli *Civiltà Cattolica*'dadır; devamı daha sonra yayımlanacak ve hakkında bilgi verilecektir) bakınız.⁽¹⁾ Bu makale Cesare D'Azeglio'ya dair bir önceki makale ile ilişkilidir.⁽²⁾ *Civiltà Cattolica*, "çok daha olgun zamanlarda meyvelerini verecek birtakım tohumların (iyi ya da kötü olduğunu söylemiyoruz) ekildiği birinci ve ikinci devrimler arası dönemde Avrupa'nın diğer Katolik ülkelerinde olduğu gibi İtalya'da da görülen geniş fikir ve eylem hareketleri"nden söz ediyor. Buna göre ilk Katolik Hareket, Restorasyon'un asıl hedefinin -yani eski rejimi geri getirme uğraşının- ulaşamaz olduğu olgusuna bağlı olarak gelişmiştir. Katolisizm ve meşruiyetçilik de aynı yörüngeyi takip etmiştir: Kültür ve siyaset alanında integralist ve totaliter konumlardan yola çıkarak⁽³⁾ diğer partilere muhalif partilere dönüşmüşler ve dahası savunmacı duruşları ve korumacı yaklaşımları sonucunda daha dayanıklı iktidar elde etmek için karşıtlarına sayısız kısıtlama getirmek durumunda kalan partiler haline gelmişlerdir. Bu ayrıca genel bir Avrupa fenomeni olarak Restorasyon'un da anlamıdır ve ona özündeki "liberal" karakteri kazandıran unsurdur. *Civiltà Cattolica* makalesi önemli bir soru soruyor: Katolik Hareket'in kökeninde Lamennais varsa bu kökler içerisinde daha sonraki liberal Katolisizm tohumlarını, daha fazla gelişmeyle ikinci bir Lamennais yaratacak tohumları da taşıyabilir mi? Kilise içerisindeki tüm yenileşmelerin, merkezci bir inisiyatiften kaynaklanmadıkları sürece birtakım heretik unsurlar içereceği ve merkez zor kullanarak tepki göstermediği, yenileşme güçlerini dağıtmadığı, kararsızları yeniden özümsemediği ve itaatsizleri dışlamadığı sürece açık bir şekilde bu heretik karakteri benimsyeceği kayda değer bir durumdur. Göz önüne alınması gereken, kilisenin geniş inançlılar kitlelerine övülesi bağlılığına karşın hiçbir zaman merkezi bir işlev olarak iyi koterilmiş bir özelleştireliliğe sahip olmadığıdır. Sonuçta, yenileşmeler her zaman öneriden ziyade dayatma biçiminde gelir ve sadece zor yoluyla kabul ettirilir. Kilisenin tarihsel gelişimi,

ayrılıkçılıkla (çeşitli dinsel cemaatler, gerçekte “dini tarikatlar” biçiminde özümşenen ve kontrol altına alınan kliklerdir) belirlenir. Restorasyon’a ilişkin bir başka olgu: Hükümetler kilisenin ve kilise imtiyazlarının harcanması uğruna liberal akımlara geçit vermiştir ve bu, bir kilise partisi yani Katolik Hareket ihtiyacını doğuran faktördür.

Katolik Hareket’in köklerini araştırarak Lamennais Hareketi, onun inişli çıkışlı başarısı ve yayılışı hakkında da bulgulara ulaşılabilir.

Madde 189. Lorianizm. 12 Aralık 1931’de dünya krizi tavan yaptığında Achille Loria kendisinin gündeme getirdiği bir soruyu senatoda tartışmaktaydı: İçişleri Bakanı’na göre “hiçbir eğitsel amaca hizmet etmemeleri bir yana sıklıkla ölümcül kazalara da yol açan akrobatik gösterileri önleme zamanının gelip gelmediği” sorusu. Sayın Arpinati’nin cevabından “akrobatik gösterilerin, Senatör Loria’nın *Trattato di Economia*’da analiz ettiği türden verimsiz aktiviteler olduğu” ortaya çıkıyor.⁽¹⁾ Sonuç olarak, Loria’ya göre, bu soru iktisadi krizin çözümüne bir katkı olarak görülebilirdi. Loria’nın henüz ölümcül bir kazayla sonuçlanmamış akrobatik hareketleri hakkında bir sürü ucuz espri yapılabilir.

Madde 190. Güney Amerika Kültürü. 18 Ekim 1930 tarihli *Civiltà Cattolica*’daki “Il protestantismo degli Stati Uniti e l’Evangelizzazione protestante nell’America latina” makalesine bakınız.⁽¹⁾ Katoliklerin ve Protestanların birbirleriyle nasıl çekiştiklerini anlamak açısından bu makale ilgi çekici ve öğretici. Katolikler, Protestan misyonları hiç şüphesiz Birleşik Devletler’in iktisadi ve siyasal nüfuzunun bekçisi olarak görüyorlar ve ulusal hissiyatı körükleyerek bununla savaşıyorlar. Protestanlar da aynı şey için Katolikleri suçluyorlar: Papayı ve kiliseyi din kisvesi altına gizlenen dünyevi iktidarlar olarak tanımlıyorlar.

Madde 191. Amerika ve Masonluk. 1 Kasım 1930 ve 3 Ocak 1931 tarihli *Civiltà Cattolica*’lardaki “La Massoneria americana e la riorganizzazione della Massoneria” incelemesine bakınız.⁽¹⁾ İnceleme oldukça ilgi çekici ve bir miktar nesnel de görünüyor. Masonluğun mevcut uluslararası durumunun yanı sıra savaşın (Fransa-Almanya savaşı) sebep olduğu iç gerginlik de gözler önüne seriliyor. Fransa-Belçika Masonluk örgütünün ön ayak olmasıyla hiyerarşiyi yeniden tanımlama amacıyla savaştan sonra merkezi Cenevre’de olmak üzere Association Maçonni-

que Internationale kuruldu.⁽²⁾ Temel problem Alman ve Anglo-Sakson Masonluğunun, Amerikan Masonluğunun desteğiyle Fransa-Belçika Masonluğunun liderliği altına sokulmasıydı. Peder Pirri (*Civiltà Cattolica*'da Masonlukla ilgili yazılar yazan) AMI üzerine dergiden yazıları içeren kısa bir kitap yayımladı.⁽³⁾ AMI'nin tam bir hezimet olduğu ve Amerikalıların Fransa'ya olan desteklerini geri çektikleri anlaşıyor. Almanlar bu girişime, savaştan önce de var olan ve "Universala Framasona Ligo" (Allgemeine Freimaurerliga) adıyla yeniden örgütlenen bir "Esperanto Framasona" üssünü genişleterek -din ve siyaset konularında agnostik davranacak (Fransız Masonluğu aydınlanmacı ve demokrattır) yeni bir Masonluk türünün yaratımına dayanak olarak Esperanto kullanımını yaygınlaştırmak istiyordu- yanıt verdi. Öyle görünüyor ki, Amerikan Masonluğu bugün Fransız Büyük Doğu Locasına karşı Alman Masonlarını (Almanlar ve Avusturyalılar) desteklemektedir. Amerikalı Mason Ossian Lang⁽⁴⁾, bu örgütsel çalışma için sürekli olarak Avrupa'yı dolaşmaktadır. Amerikan Masonluğunun ciddi kaynaklara sahip olduğunu ve bu girişimleri finanse edebileceğini unutmayın. Ligo, tüm Avrupa'ya yayılmaktadır; bugün eski Fransız tipi Masonluğa nazaran daha uzlaşmacı ve hoşgörülü olduğu da açıktır. Bu yaklaşım Ligo'nun üç temsilcisinin Masonluk üzerine çalışan Cizvit Rahip Gruber ile bir toplantı yapmalarını sağlamıştır.⁽⁵⁾ *La Civiltà Cattolica*, konuyu derinlemesine işlemektedir ve bunu akıldla tutmakta yarar vardır zira bu çalışmanın kültür tarihi açısından belli bir önemi vardır. Sembolik Ayin ve İskoç Ayini: Sembolik Ayin, Latin ülkelerinde daha yaygınken İskoç Ayini, Anglo-Sakson ülkelerinde -bundan dolayı tüm bu Amerikan faaliyetleri İskoç Ayini'nin güçlenmesine yol açacaktır- daha baskındır.

Madde 192. *İtalyan Aydınlarının Tarihi*. G. Masi, *La struttura sociale delle politiche fiorentine ai tempi di Dante*, Floransa: Olschki, 1930, 8°, 32 sayfa.⁽¹⁾

Madde 193. *Katolik Hareket. İspanya*. N. Noguer, S.J., *La acción católica en la teoría y en la práctica en España y en el extranjero*, Madrid: Razon y Fe, 16°, 240-272, 8 peseta.⁽¹⁾

Madde 194. *Geçmiş ve Bugün. Gentile Reformu ve Okullarda Din Dersi*. 6 Aralık 1930 tarihli *Civiltà Cattolica*'daki "L'ignoto e la religione na-

turale secondo il senator Gentile” makalesine bakınız.⁽¹⁾ Makale, Gentile’nin din görüşünü ele alıyor fakat elbette okullara^a din dersini soktuğu için ona minnettarlığını da ifade ediyor.

Madde 195. *Katolik İntegralistler, Cizvitler, Modernistler. Turmel Davası.* 6 Aralık 1930 tarihli *Civiltà Cattolica*’daki “La catastrofe del caso Turmel e i metodi del modernismo critico” makalesine bakınız.⁽¹⁾ Bu çok önemli bir metin ve Turmel davası da oldukça ilginç. Yirmi yıldan uzun süre boyunca çok çeşitli adlar altında Turmel son tahlilde tamamen ateist olan oldukça heterodoks makaleler ve kitaplar kaleme almış (ve bu süre boyunca rahipliği sürdürmüş). 1930’da Cizvitler onun maskesini düşürebilmişler ve aforoz edilmesini sağlamışlar. Kutsal Kilişenin kararnamesi onun yayınlarını ve takma isimlerini listelemiş. Turmel’in hikâyesi bir romanı andırıyor. Modernist krizin ardından belli ki kilise içerisinde gizli gruplar türemiş: Cizvitlerin yanı sıra (homojen olmamalarının dışında her zaman bir bütün de değillerdi; bir modernist kanatları -Tyrrell bir Cizvitti- bir de integralist kanatları -Kardinal Billoir bir integralistti- vardı)⁽²⁾ bir integralist ve modernist gizli oluşum da vardı ve muhtemelen hâlâ var. Turmel’in takma isimleriyle birlikte deşifre edilmesi kendi içinde bir romandan fıskırmış gibi. Hiç şüphesiz, Cizvitler onun etrafında geniş bir ağ kurmuşlar ve son aşamada onu avlayana dek bu ağı giderek sıkılaştırmışlar. Belli ki Romalı cemaatler içerisinde Turmel’in koruyucuları varmış ve bu da herkesin etmeye zorlandığı yemine rağmen bütün modernistlerin tespit edilemediğini ve bu kişilerin hâlâ gizli olarak faaliyet gösterdiğini ortaya koyuyor. Turmel on beş ayrı mahlasla makale ve kitaplar yazmış: Louis Coulange, Henri Delafosse, Armond Dulac, Antoine Dupin, Hippolyte Gallerand, Guillaume Herzog, André Lagard, Robert Lawson, Denys Lenain, Paul Letourneur, Goulven Lézurec, Alphonse Michel, Edmond Perrin, Alexis Vanbeck, Siouville. Turmel’in daha önce bir başka mahlasla yazmış olduğu bir makaleyi ya da kitabı çürütmek ya da övmek için de bir diğer mahlası kullandığı görülüyor. *Revue d’histoire des religions* dergisine ve Couchoud tarafından yayına hazırlanan ve Rieder tarafından basılan “Christianisme” dizisine de katkı sağlamış.

a) El yazmasında Gramsci, “*storia*” [tarih] kelimesini yazmış ancak bağlamdan da anlaşılacağı üzere bu bir kalem stırçmesidir ve Gramsci, “*scuola*” [okul ya da okullar] yazmak istemiştir.

280 Hapishane Defterleri - Defter 6

Değerlendirilmesi gereken bir başka makale daha var: “Lo spirito dell’Action Française a proposito di ‘intelligenza’ e di ‘mistica’”, *Civiltà Cattolica*, 20 Aralık 1930.⁽³⁾ Bu makale, Jean Héritier’in “Les Cahiers d’Occident” dizisinin bir parçası olarak basılan ve Henri Massis’in meşhur kitabının ruhuyla *Batının savunulması* ilkelerini yaymayı amaçlayan *Intelligence et Mystique* (Paris: Librairie de France, 1930, 8°, 230 sayfa) kitabını inceliyor.⁽⁴⁾ Cizvitler, Massis’i ve teorilerini şüpheli bulurlar; dahası Massis ile Maurras arasındaki bağları herkes bilir.⁽⁵⁾ Massis’in başını çektiği hareket “Katolik integralizm” ya da Katolik gericilik hareketleri arasında sayılmalıdır. (Aynı şekilde, Action Française hareketi de integralistlerin desteklediği hareketler arasına sokulmalıdır.) Integralizmin Fransa’da doğuşu, XIII. Leo’nun öncülük ettiği *Ralliement* hareketiyle bağlantılı olarak değerlendirilmelidir⁽⁶⁾: Integralistler XIII. Leo’ya itaatsizlik eden ve onun yönetimini sabote eden kişilerdir. X. Pius’un *Combizme* karşı savaşı onları temize çıkarmış gibi görünmüştür⁽⁷⁾; X. Pius, Maurras’ın papası olduğu kadar onların da papasıdır. Héritier’in kitabındaki ek, *Ralliement*’i değerlendiren ve dinler tarihi sorularına verdikleri yanıtlar Maurras’ın, Musevi Hristiyanlığın yıkıcı anarşizmine ve Katolisizmin Romalılaştırılmasına dair tezlerini destekleyen yazarların makalelerini içermektedir.

Madde 196. *Vatikan Siyaseti. Malta*. 20 Aralık 1930 tarihli *Civiltà Cattolica*’daki “Nel decimo anno della diarchia maltese” makalesine bakınız. İki başlılık ya da çifte hükümet, *Civiltà Cattolica*’nın 1921’de Malta’da bir yandan adayı Britanya denetiminde tutarken bir yandan da hükümeti yurttaşlara teslim eden bir anayasa eşliğinde yaratılan siyasal durumu tanımlamak için kullandığı ifadedir.⁽¹⁾ Bu açıkça maksatlı bir yorumdur ama Katoliklerin işine gelmiştir: Onlara Protestan İngiltere’ye karşı ajitasyonları ve Katoliklerin Malta’daki üstünlüklerini kaybetmemeleri için malzeme sağlamıştır.

Madde 197. *Aydınlar*. Madrid Üniversitesinde Eugenio D’Ors, bugün (1931) “Bilim ve Kültür Tarihi” adlı bir ders vermektedir. 3 Ekim 1931 tarihli *Nouvelles Littéraires*’teki birtakım referanslara dayanarak bu dersin [yoğunlaştırılmış] bir kültür ya da medeniyet fenomeni sosyolojisi olduğu söylenebilir. Hiç şüphe yok ki bu dersler kitap olarak da yayımlanacaktır.⁽¹⁾

Madde 198. Geçmiş ve Bugün. “Metinlerin Suyunu Çıkarmak.” Başka bir ifadeyle bir teze körü körüne bağlı kişi, metinlerden aslında söylediklerinden daha fazlasını elde eder.⁽¹⁾ Bu filolojik yöntem hatası, filoloji dışında hayatın tüm alanlarındaki çalışmalarda ve analizlerde de kendini gösterir. Suç hukuku terimleriyle, bu malları sözleşildiğinden daha hafif ya da daha farklı kalitede satınakla eşdeğerdir fakat aldatma iradesi tüm çıplaklığıyla görülmedikçe bu bir suç sayılmaz. Öte yandan dikkatsizlik ve yetersizlik de bir müeyyide -adli olmasa da en azından entelektüel ve ahlâki bir müeyyide- gerektirmez mi?

Madde 199. Risorgimento. 1812 İspanyol Anayasası. Neden ilk İtalyan liberalleri (1821 ve sonrasında) İspanyol Anayasası’nı talep etmeyi seçtiler?⁽²⁾ Bu sadece bir taklit ve siyasal gelişmemişlik meselesi miydi? Yoksa bir zihinsel tembellik örneği miydi? İtalyan burjuvazisinin siyasal ve entelektüel gelişmemişliğinin ve buna bağlı olarak soyutlanmışlığının bir tezahürü olan bu faktörlerin etkisini tümüyle göz ardı etmek sizin, tüm İtalyan kurumlarının mekanik bir şekilde yurt dışından getirildiği ve ülkenin çıkmaz makyajına yukarıdan dayatıldığı şeklindeki yüzeysel görüşe de saplanıp kalınmamalıdır. Bir de, Güney İtalya ile İtalya’nın geri kalanı arasında ayırım yapılmalıdır: İspanyol Anayasası talebi Güney İtalya’da ortaya çıktı ve Parthenopea Cumhuriyeti’nin çöküşünün ardından Napolili sürgünlerin oynadığı rol nedeniyle İtalya’nın geri kalanı tarafından da benimsendi.⁽³⁾ Peki Güney İtalya’nın ihtiyaçları gerçekten İspanya’nın ihtiyaçlarından farklı mıydı? Marx’ın İspanyol Anayasası üzerine sağlam analizi (siyasal yazılarındaki General Espartero’ya dair kısma bakın)⁽⁴⁾ ve İspanyol Anayasası’nın Fransız Devrimi’nin mekanik bir uyarlamasından ziyade İspanyol toplumunun tarihsel ihtiyaçlarının gerçek bir ifadesi olduğunu açık bir şekilde sergilemesi, kişiyi Napolililerin talebinin gözle görüldüğünden daha “tarihselci” olduğuna inanmaya sevk ediyor. Bu nedenle Marx’ın analizine yeniden göz atmak ve 1812 İspanyol Anayasası ile Güney’in ihtiyaçları arasında bir bağ olup olmadığına bakmak gerekiyor.⁽⁵⁾ Bu karşılaştırma, Albertine Yasası’nı da içine alacak şekilde genişletilebilir.⁽⁶⁾

Madde 200. İtalyan Aydınlar. Neden belli bir dönemde kardinallerin çoğunluğu İtalyan’dı ve papalar her daim İtalyanlar arasından seçildi? Bu olgunun İtalya’daki aydınların ulusal gelişimi açısından büyük bir

önemi vardır ve bunun içinde Risorgimento'nun çıkış noktası dahi keşfedilebilir. Bu durum kesin olarak kilisenin kendini korumak, geliştirmek ve Avrupa'nın büyük yabancı monarşilerine karşı bağımsızlığını muhafaza etmek için kendi iç gereksinimlerinin bir sonucuydu; öte yandan bunların hiçbiri bu olgunun İtalya'daki yankılarının önemini azaltmaz. Olumlu bir bakış açısından, Risorgimento'nun köklerinin kilise ile devlet arasındaki çatışmanın başlangıcına, diğer bir deyişle tamamen seküler hükümet iktidarı taleplerine ve buna bağlı olarak regalizm ve "temsiliyetçilik" (Giannone'nin önemi buradan kaynaklanır) taleplerine dayandığı söylenebilir.⁽¹⁾ Olumsuz bir bakış açısından, kilisenin kendi egemenliğini koruma ihtiyacının onu sürekli artan bir aciliyetle İtalya üzerinde üstünlüğünü korumaya ve örgütsel aygıtını İtalyanlardan oluşturmaya zorladığı da eşit oranda doğrudur. Bunlar neo-Guelf akımlarının⁽²⁾ az ya da çok gerici ve ilkel çeşitli evrelerden (İtalyan Sanfedizini gibi)⁽³⁾ geçerek geliştigi köklerdir.

Bu notun ilgi alanı, bu nedenle, aydınlar konusunu aşarak Risorgimento ve "İtalyan" Katolik Hareketi'nin kökleri konularına doğru genişlemektedir.

Ulusal bir sınıfın gelişim çizgisini ele alırken, onun sadece iktisadi çeperdeki oluşum süreci değil, aynı zamanda ideolojik, yasal, dinsel, entelektüel, felsefi çeperlerdeki paralel gelişimi de hesaba katılmalıdır. Hiç şüphesiz, iktisadi çeperdeki gelişimin bu diğer paralel gelişimler olmaksızın vücut bulamayacağı da söylenmelidir. Bir "tezi" savunan her hareket, "antitez" hareketleri ve [dolayısıyla] kısmi ve olası "sentezleri" yaratır. [İtalya'da] kiliseyi ulusallaştırma hareketi önerilmemiş, aksine dayatılmıştır: İtalya'da kilise, Fransa'da Gallikanizm ile gerçekleşenden biraz farklı biçimlerde ulusallaştırılmıştır. İtalya'da kilise, "İtalyan" bir tarzla ulusallaştırılmıştır zira o aynı zamanda evrensel kalmak durumundadır; öte yandan kilise, İtalya'nın tarihsel fonksiyonunun ulusal tarafını papalık tahtı olarak gören yönetici personelinin de ulusallaştırır.

Madde 201. *Peder Bresciani'nin Soyu. Bruno Cicognani. Villa Beatrice: Storia di una dona* romanı 1931 yılında Pègaso'da yayımlandı.⁽¹⁾ Cicognani, Floransalı Katolik yazarlar grubundandır: Papini, Enrico Pea, Domenico Giuliotti.⁽²⁾

Villa Beatrice'yi Peder Gemelli'nin neoskolastik felsefesinin⁽³⁾ bir romanı, bir Katolik "materyalizm" romanı, neoskolastiklere ve Cizvitlere

yakın bir “deneysel psikoloji” romanı olarak nitelemek doğru olur mu? Psikanalitik romanlarla Cicognani’nin romanını karşılaştır. Katolik doktrini ve dindarlığının romanın tasarımına (karakterler ve olay örgüsü) ne şekilde katkıda bulunduğunu söylemek zor. Rahibin müdahale-si son aşamada bir yere varmıyor, Beatrice’nin dinsel uyanışı sadece bir varsayım ve başkarakterdeki değişimler de tümüyle psikolojik nedenlerle bağlanıyor. Beatrice’nin bütün kişiliği, eğer buna kişilik denebilirse, sanki bir çeşit doğal fenomenmiş gibi kısa detaylarla anlatılıyor; sanatsal tasvir yapılmıyor. Cicognani, kaba tabirle “iyi yazıyor” bu yüzden satranç üzerine bir değerlendirme yazacak olsa o da “iyi yazılmış olurdu.” Beatrice duygusal soğukluğun kişileşmiş ve tipikleşmiş hali olarak “tasvir ediliyor.” Neden sevmekten ve birileriyle (annesi ve babası da dâhil olmak üzere) duygusal bir ilişkiye girmekten “aciz”; aşırı ve basmakalıp bir şekilde anlatılan bir acizlik? Bunun nedeni fizyolojik olarak kusurlu genital organları mı? Zira cinsel ilişki esnasında fiziksel acı çekiyor ve doğuramıyor. Ne ki bu kişiye özel kusur (ve doğa ana neden onu fiziksel olarak çirkin, itici falan yapmamış? Bak şu doğanın çelişkisine!) onun bir kalp kırıklığına bağlı. Cicognani, yumurta döllendiği anda organik bir hastalığı miras alan yeni varlığın hastalığının gelecekteki saldırısına karşı kendi savunma biçimlerini hazırlamaya başladığına inanıyor. Dolayısıyla zayıf bir kalple doğan yumurta Beatrice, kendisini aşktan ve tüm duygusal hallerden iğrendirecek kusurlu bir cinsel organ geliştiriyor. Bu teori bütünüyle Cicognani’ye ait ve bu, romanının genel iskeletini oluşturuyor. Doğal olarak, Beatrice kendi psişik varlığının bütün bunlarla belirlendiğinin farkında değil. Eylemleri onun gerçek durumuna dair bir bilgiyle belirlenmiyor; eylemleri dışarıda onun bilinci dışındaki gerçeklikler nedeniyle oluşan eylemler. Aslında bilinci tarif edilmemiş; bu bilinç eylemlerini açıklamaya yardım edecek bir dürtü gücü değil. Beatrice bir kadın değil “anatomik bir tür.”

Cicognani çelişkilerden de uzak duramıyor: Öyle görünüyor ki, kimi zaman Beatrice soğuk olmaktan dolayı acı çekiyor ve sanki bu acı onun kalp hastalığına neden olabilecek bir “çile” değilmiş gibi. Bundan dolayı sadece çocuk doğurmakla sonuçlanacak cinsel ilişki ve cinsel olay “özü gereği” tehlikeli görülüyor; bu durumda doğa Beatrice’nin yumurtaları için farklı bir “koruma” sağlamalıydı; doğa onu “kısır” ya da daha iyisi “fizyolojik olarak” cinsel ilişki için “aciz” kılmalıydı. Ugo Ojet-ti tüm bu çer çöpü Cicognani’nin “sanatsal klasisizm” marifeti olarak

göklere çıkarıyor.⁽⁴⁾

Cicognani, düşünüş tarzı tutarsız iken de iyi bir roman yazabilirdi fakat bu örnek kesinlikle iyi değil.

Madde 202. Konkordato. Konkordato görüşmeleri ne zaman başladı?⁽¹⁾ 1 Ocak 1926 tarihli söylev konkordatoya mı değiniyor?⁽²⁾ Pazarlıklar bir dizi aşamadan geçmiş olmalı: Resmi diplomatik aşamadan önce farklı önemlerdeki yarı resmi toplantılar. Sonuç olarak, pazarlıkların başlangıç tarihi değiştirilebilir ve doğal eğilim de bu tarihi tüm sürecin daha kısa görünmesini sağlayacak biçimde değiştirmek şeklinde olacaktır. 19 Aralık 1931 tarihli *Civiltà Cattolica*'nın 548. sayfasında (şu kitap hakkında bibliyografik bir not: Wilfred Parsons, *The Pope and Italy*, Washington: The America Press, 1929, 16°, 134 sayfa; Parsons *America* dergisinin editörüdür) şöyle yazıyor: “Nihayetinde, pazarlıkların tarihini aslına uygun bir şekilde 1926 ile 1929 arasına yayılacak biçimde belirliyor.”⁽³⁾

Madde 203. Geçmiş ve Bugün. Devlet ve Sivil Memurlar. Şu çok yaygın bir görüştür: Yurttaşlar yasaları öğrenmekle yükümlüdürler fakat “devlet” için bu sadece ahlâki bir zorunluluktur; yani cezai müeyyidesi olmayan bir zorunluluk. Buradan şu soru doğuyor: “Devlet”le kastedilen nedir? Diğer bir ifadeyle, tam olarak kim yasaları araştırmak konusunda “ahlâki” bir yükümlülüğün fazlasını kaldırmak durumunda değildir? Hiçbir “legal” yükümlülüğü olmadığına ve dokunulmazlık ve muafiyete sahip olduğuna inanan insanların sayısı belirlenemeyecek kadar çoktur. Bu “mantalite” bir görenekle mi ilişkili yoksa kendi başına bir görenek mi oluşturdu? Her ikisi de. Diğer bir deyişle, kalıcı yazılı hukuk olarak devlet hiçbir zaman nesnel ve evrensel bir zorunluluk olarak algılanmamıştır (ya da sunulmamıştır).

Bu düşünüş tarzı “haklar”dan bağımsız tuhaf “yurttaşlık ödevleri” konsepti ile bağlantılıdır. Sanki haklar olmadan ödevler ya da ödevler olmadan haklar olurmuş gibi. Bu konsept aslında yasaları öğrenmek şeklindeki legal zorunluluğun devlet için geçerli olmadığı -başka bir ifadeyle kendilerinin rızası için her daim başkalarının rızasını almaya çalışmakla fazla meşgul gibi görünen devletin sivil memurlarına ve temsilcilerine işlemediği- biçimindeki diğer görüşle bağlantılıdır.

Madde 204. Geçmiş ve Bugün. Herkesin bildiği bir söz: Ağaçkurdu-nun aşkı. Şu İngiliz sözünü de unutmayın: Yüz tavşan bir at etmez, yüz şüphe bir kanıt etmez.

Madde 205. Ansiklopedik Kavramlar. Doğrudan Eylem. Siyasal ve ideolojik eğilimlere bağlı olarak çeşitli anlamlar. Terime “bireyciler” ve “iktisatçılar”⁽¹⁾ tarafından iliştilen anlamlar ve her iki anlamın karışımı. Terime “iktisatçılar” ya da çeşitli eğilimlerden (reformistler gibi) sendikalistler tarafından isnat edilen anlam, safi “suçlular”ın⁽²⁾ da içinde olduğu bütün bir anlamlar dizgesini ortaya çıkarmıştır.

Madde 206. Eğitsel Meseleler. 7 Ocak 1932 tarihli *Corriere della Sera*’daki Metron imzalı “Il facile e il difficile” makalesine bakınız.⁽¹⁾ Metron, (mühendislik dersleri ve mühendisler için yapılan devlet sınavlarına ilişkin) iki ilginç tepsitte bulunuyor: (i) Öğrenciler, öğretmen bir derste anlattığı yüz şeyin, bir ya da ikisini özümserler; (ii) devlet sınavlarında öğrenciler “zor” soruları yanıtlayabilirken “kolay” sorularda takılırlar. Ne var ki, Metron bu iki problemin sebeplerini derinlemesine analiz etmiyor ve herhangi bir “amaca yönelik” çözüm önermiyor. Bana öyle geliyor ki, bu iki açmaz, “seminer”siz skolastik ders sistemi ve sınavların geleneksel yapısıyla bağlantılıdır. Notlar ve bildiriler. Notlar ve bildiriler temelde “zor” soruları aktarırlar; bizzat öğretim, öğrencinin “kolay işleri” kendi başına halledeceği varsayımına dayalı olarak zor olanlara odaklanır. Sınavlar yaklaştıkça derslerde verilen konuların tekrarına daha fazla vakit ayrılır, ta ki en zor soruların gözden geçirildiği sınav arifesine kadar. Öğrenci zor olanlara kilitlenir; tüm hafıza mahareti ve entelektüel zekâsı zor sorulara odaklanır. Düşük öğrenme düzeyine gelince: Konferans dersleri sistemi öğretmeni kendini tekrar etmekten veya kendini mutlak suretle gerekli olandan daha fazla tekrar etmekten alıkoyar. Sonuç olarak, problemler onları öğrenci için tek boyutlu hale getirecek kendine özgü bir iskelet içerisinde sunulur. Öğrenci öğretmenin anlattığı yüz şeyden sadece bir ya da ikisini anlar fakat öğretmenin anlattıkları yüz tane tek boyutlu konudan ibaretse o zaman öğrencinin oldukça az şey öğrenmesi kaçınılmazdır. Bir üniversite der-si bir konuya odaklanmış bir kitap olarak görülür: Peki ama kişi sadece bir kitap okuyarak kültür edinebilir mi? Dolayısıyla karşı karşıya olduğumuz şey üniversitede öğretim yöntemi konusudur: İnsanlar üni-

versiteye okumak için mi yoksa nasıl okunacağını öğrenmek için mi giderler? “Olgular” mı öğrenilmeli yoksa “olguları” öğrenme yöntemi mi? “Seminer” formatı aslında sözel anlatımı tamamlamaya ve onu güçlendirmeye yarar.

Madde 207. *Popüler Edebiyat. Guerin Meschino*. 7 Ocak 1932 tarihli *Corriere della Sera* Radius’a ait “I classici del popolo” başlıklı ve “Guerino detto il Meschino” alt başlıklı bir makale yayımladı.⁽¹⁾ Başlık belirsiz ve anlaşılmaz. *Guerino*, benzer kitaplardan oluşan bütün bir listeyle birlikte (*I Real idi Francia, Bertoldo*)⁽²⁾, haydut, şövalye hikâyeleri vs.) kendine özgü bir popüler edebiyat türünü temsil etmektedir. Özellikle güneyde, dağlık bölgelerde nüfusun en geri kalmış ve “izole” katmanları arasında yaygınlaşmış en kaba ve ilkel edebiyat türü. *Guerino*’yu okuyanlar Dumas ya da *Sefiller*’i hiç okumazlar, belki Sherlock Holmes’e bir göz atarlar. Bu katmanlara ait kendine özgü bir folklor, kendine özgü bir “sağduyu” mevcuttur.

Radius’un yaptığı sadece kitaba işaret etmektir ve kendisi kesinlikle bir filolog değildir. Yaptığı *Meschino* yorumu çok acayıptır: “Kahramana takılan lakap onun oldukça bayağı soyundan kaynaklanmaktadır.” Bu, kitabın popüler psikolojisini tümüyle değiştiren ve okurların kitapla kurduğu psikolojik-duygusal bağı aşındıran büyük bir hatadır. *Guerino*’nun asil soydan geldiği başından beri bellidir fakat talihsizliği onu bir “hizmetkâr” yani kelimenin Ortaçağ’da ve ayrıca Dante’de (oldukça net hatırlıyorum ki, *Yeni Hayat*’ta)⁽³⁾ kullanıldığı şekliyle “meschino” olmaya zorlamıştır. Dolayısıyla, *Guerino* köleliğe zorlanmış bir kral oğludur ve yetenekleri ve zekâsı aracılığıyla doğal unvanını yeniden elde eder. En ilkel “insanlar” arasında asil soydan gelenlere karşı bu geleceksel hayranlık yaygındır; talihsizlikler kahramanı vurduğunda bu hayranlık “sevgi”ye dönüşür ve kahramanın kör talihini yenerek toplumsal konumunu yeniden elde etmesiyle coşkulanmayı sağlar.

Bir “İtalyan” halk şiiri olarak *Guerino*: Bu bakış açısından, kitabın ne kadar kaba ve boş olduğu not edilmeli; diğer bir deyişle, kendi başlarına bırakılmış halkın kültürel izolasyonuna bağlı olarak hiçbir şekilde detaylandırılmamış ya da parlatılmamış. Bu, *Guerino*’da neden hiç aşk ilişkisi olmadığını ve romanın neden erotizmden tamamıyla uzak olduğunu açıklayabilir.

“Halk ansiklopedisi” olarak *Guerino*: *Guerino*’yu okuyan bu katman-

ların kültür seviyesinin ne kadar düşük olması gerektiğini düşünün; örneğin *Guerino*'dan keyif almak ve onu ciddiye almak için "coğrafya" ile ne kadar az ilgili olmaları gerektiğini hayal edin. *Guerino*, hâlâ ondan beslenen geniş halk katmanının zihinsel bayağılığı ve kültürel kayıtsızlığı üzerine bilgi edinilebilecek bir "ansiklopedi" olarak çözümlenebilir.

Madde 208. *Popüler Edebiyat*. R. Giovagnoli'nin *Spartaco*'su. 8 Ocak 1932 tarihli *Corriere della Sera* Garibaldi'nin 25 Haziran 1874'te *Spartaco* romanını okur okumaz Raffaele Giovagnoli'ye Caprera'dan yolladığı mektubu yayımladı.⁽¹⁾ Mektup, bu "popüler edebiyat" araştırması açısından oldukça ilgi çekici zira Garibaldi de "popüler romanlar" yazdı⁽²⁾ ve bu mektup bu türdeki "nazımlarının" temel unsurlarını taşıyor. Giovagnoli'nin *Spartaco*'su İtalya'da popüler "roman"ın "ruhban karşıtı" ve "ulusal" olduğu yani tamamen yerli bir edebiyatın karakteristiklerini ve unsurlarını taşıdığı bir dönemde yurt dışında da ilgi görmüş az sayıda İtalyan popüler romanından biridir. Hatırladığım kadarıyla, *Spartaco* kendini belli sınırlar dâhilinde bir yöntem olabilecek bir girişime [özellikle] adanmış gibi görünüyordu. Yani, roman modern dile "tercüme edilebilirdi": Barok ve retorik formlardaki anlatısal dilinden arındır, ara sıra benimsediği stilistik ve teknik unsurlarını boz ve böylece onu "çağdaş" kıl. Bu iş kitabın bilinçli bir şekilde günümüze, yeni duygulara ve yeni tarzlara uyarlanmasını -aslında popüler edebiyatın sözlü olarak aktarıldığı ve henüz yazı ve baskı yollarıyla sabitleyip fosilleştirilmediği dönemde geleneksel olarak içine girdiği sürecin aynısı- gerektirir. Eğer bu her bir çağın yeni kültürüne göre tercüme ve taklit ettiği klasik dönem şaheserlerinin bir dilden başka bir dile çevirisinde yapılabiliyorsa neden estetik bir değerden çok "popüler [-kültürel]" değerlere sahip *Spartaco* ve benzerleri için de yapılmasın ve yapılması gerekmesin? (Geliştirilmesi gereken bir konu.) Bu uyarılama faaliyeti popüler müzik alanında fazla popüler ezgilerle hâlâ sürüyor: Şimdiye dek iki ya da üç kez yapılmış ve siyasallaşmış çok sayıda aşk şarkısı var. Bu her ülkede yapılıyor ve birtakım tuhaf şekillerde de olabiliyor (örneğin, "Molodaia Gvardia"ya müzikal formunu veren Andreas Hofer'e ithaf edilmiş Tyrolese ilahisi).⁽³⁾

Romanlar için, sanıyorum, bugün ilk basımından itibaren seksen yıllı sınırlı bir telif engeli de olacaktır (öte yandan, *Sefiller*, *Gezgin Yahudi*, *Monte Kristo Kontu* gibi kendi orijinal formlarına fazlasıyla bağlı ve

modernleştirilemeyecek bazı eserler de vardır).

Madde 209. Aydınlar. Geleneksel Aydınlar. Önem bakımından -prestiji ve ilkel toplumlarda oynadığı toplumsal rol açısından- sadece “kili-se mensupları”nın altında kalan bir geleneksel aydınlar kategorisi de ölüm ve hastalıklarla “savaşan” ya da savaşır görünen herkesi içine alan genel anlamda *tıpçılar* kategorisidir. Bu konuda, Arturo Castiglioni’nin *Storia della medicina* adlı eseri incelenmeli.⁽¹⁾ Din ile tıp arasında her zaman bir bağ olduğu ve bu bağın hâlâ sürdüğü akıldan çıkarılmamalıdır: Belli örgütsel işlevlerin dinsel tarikatların elinde olduğu hastaneler ve nerede doktor varsa orada rahibin de olduğu (şeytan çıkarmalar, çeşitli yardım biçimleri vs.) gerçeği. Birçok meşhur din adamı, aynı zamanda büyük “şifacılar”dı -ölüleri diriltmeyi dahi içeren mucizeler meselesi- ya da öyle oldukları düşünülüyordu. Krallar bile, uzun soluklu bir inanca göre, dokunuşlarla iyileştirilebilirdi vs.

Madde 210. Aydınlar. Louis Halphen, *Les Universités au XIIIe siècle*, Ed. Alcan, 1931, 10 frank.⁽¹⁾

Madde 211. Aydınlar. Akademiler. İtalya’da kültürün gelişiminde, kemikleşmesinde ve kültürü ulusal-halkçı yaşamdan uzak bir müzeliğe dönüştürmekte oynadıkları rol. (Peki ama akademiler sebep miydi yoksa sonuç mu? Yoksa kamusal yaşamda hiçbir karşılığı olmayan birtakım faaliyet ihtiyaçlarını gidermek amacıyla mı yayıldılar?) *Enciclopedia* (1778 baskısı) zamanında İtalya’da 550 akademi olduğunu yazıyor.⁽¹⁾

NOTLAR

DEFTER 5 (1930-1932)

El Yazmasının Tasviri

Kalın siyah kapaklı ve sarı sırtlı çizgili bir okul defteri (14,7 x 19,8 cm). Ön kapaktaki bir etikette kırtasiyenin mührü var: “Gius, Laterza e figli, Bari.” Etiketin boş kısmına siyah kalemle Gramsci’nin hapishane numarası (7047) yazılmış. Gramsci’nin ölümünden sonra Tatiana Schucht ön kapağın sağ üst köşesine bir başka etiket yapıştırmış ve üzerine şöyle yazmış: “Completo - da pg. 1 a 152. IX” (Tam - s. 1’den 152’ye. IX). Roma rakamı Tatiana Schucht’un, ölümünden sonra Gramsci’nin defterlerini düzenlerken bulduğu kataloglama sistemine göre verilmiş. Bu Defter, Defter 3’le aynı dış karakteristiklere sahip.

Defter yetmiş altı yapraktan oluşuyor ve her bir sayfada yirmi bir satır var. Önde ve sonda çizgisiz yapraklar da var. Defter başındaki yaprağın sağdaki sayfası hapishanenin ve hapishane müdürünün kaşesiyle mühürlenmiş. İkincinin hemen altına atılan imza okunmaz vaziyette ve muhtemelen müdür vekillerinden birine ait. Yaprakların sağ sayfaları mavi mürekkeple numaralandırılmış (1-76) ve mühürlenmiş: “Casa penale speciale di Turi” (Turi Özel Hapishanesi). Arka kapaktaki son yaprağın sağ sayfası da numaralandırılmış (77) ama mühürlenmemiş. Ayrıca bu sayfa boş. Gramsci, çizgili yaprakların her iki sayfasına da yaz-

292 Hapishane Defterleri - Defter 5 Notlar

miş ve tümünü notlarıyla doldurmuş. Bu defterde 152 el yazması sayfa var. Toplamda, 161 not ya da bölüm mevcut. Bunlardan 16'sının üzeri karalanmış fakat tamamen okunur haldeler (Valentino Gerratana'nın önerisiyle bunlara A metni deniyor) ve tamamı başka defterlere aktarılmış. Diğer 145 not B metnidir: Bunların üzeri çizilmemiş ya da bunlar başka defterlerde kullanılmamıştır.

Bu defterde muhtelif konulara dair girilerin çoğu Gramsci'nin hapishanede iken aldığı dergilerin sistematik olarak gözden geçirilmesinin ürünüdür. Notların büyük bir kısmı *La Civiltà Cattolica*'nın 1928-29 tarihli sayıları ile *Nuova Antologia*'nın 1929 tarihli sayılarına yöneliktir. Bu defterin (ve aynı dönemde doldurduğu diğerlerinin) kompozisyon bağlamı bizzat Gramsci tarafından 17 Kasım 1930 tarihli bir mektupta Tatiana Schucht'a aktarılmıştır: “Şu an için bana başka kitap göndermemelisin. Elindekileri bir kenara koy ve benim istememi bekle. Önce dört yıldır elimde biriken bütün eski dergilerden kurtulmak istiyorum. Onları göndermeden önce üzerlerinden bir daha geçiyorum ve beni en çok ilgilendiren konulara dair notlar alıyorum. Doğal olarak bu günümün büyük kısmını alıyor çünkü akademik notlara referanslar, yorumlar falan eklemek gerekiyor.”

Madde 14'ün sonuna doğru (el yazmasının 9v. sayfası) Gramsci şöyle yazıyor: “Bugüne dek (Ekim 1930) Peder Rosa...” O halde, Gramsci bu defterlere tüm benzerleri gibi 1930 yılının Eylül sonlarında ya da Ekim ayında başlamış olmalı. Defterin son birkaç sayfası muhtemelen 1931'in son birkaç ayında ve 1932'nin başlarında yazıldı. Madde 146'da (el yazmasının 72r. sayfası) Gramsci 16 Ağustos 1931 tarihli *Nuova Antologia*'da çıkan bir makaleye dolaylı göndermede bulunuyor. En son not olan Madde 160 (el yazmasının 76r-76v. sayfalar) G. Toffanin'in *Che cosa fu l'umanesimo* adlı kitabının okunmasına dayanıyor. Gramsci, Tatiana Schucht'tan bu kitabı göndermesini 23 Kasım 1931 tarihli bir mektupla istemişti.

L'officina gramsciana: Ipotesi sulla struttura dei “Quaderni del carcere” (Napoli: Bibliopolis, 1984), kitabının 141. sayfasında Gianni Francioni, Defter 5 için şu kronolojiyi önermektedir:

Madde;

1-14	Ekim 1930
15-96	Ekim-Kasım 1930 arası
97	Kasım 1930
98-135	Kasım-Aralık 1930 arası
136-45	Aralık 1930
146-59	Aralık 1930 (ya da Ağustos 1931 ile 1932 başları arası)
160-61	1932 başları

Madde 1. Katolik İntegralistler, Cizvitler, Modernistler

1. Katolik integralizm on sekizinci yüzyıla dayanır. Önce Aydınlanmaya ve rasyonalizmin yükselişine karşı bir tepki olarak doğmuştur ve liberal siyaset ile seküler düşüncenin amansız bir düşmanına dönüşmüştür. İntegralistlerin ilk esin kaynağı, papalığın üstün otoritesine uzlaşmaz bir bağlılığa ve toplumsal ve siyasal yaşamın Katolik doktrinin ilkelerine tabi olmasına dayalı bir Katolisizmin canlanmasını savunan Hughes-Félicité-Robert de Lamennais'in ilk dönem yazılarıdır. (Lamennais daha sonra görüşlerini tümüyle değiştirdi ve kiliseden uzaklaştı. Fikirleri İtalyan dinsel ve siyasal düşünürleri üzerinde güçlü bir etki bırakan Lamennais için bakınız, Defter 1 Madde 71, not 1.) On dokuzuncu yüzyıl sonlarında ve yirminci yüzyıl başlarında Katolik integralizm, kilisenin birçok unsurunun her türden dinsel reforma, liberalizme ve (genellikle doğru olmayan bir şekilde modernizm yaftası yapııştırılan) sekülerizme karşı yılmaz bir mücadeleye girişmesiyle birlikte ciddi bir güç kazandı. İntegralistler için özellikle önemli bir referans kaynağı da, liberalizmi ve modern düşüncenin "kusurlarını" *Quanta cura* (1864) Genelgesi ve *Syllabus* aracılığıyla resmi ağızla lanetleyen IX. Pius'tur.

2. X. Pius'un papalığı on yıldan (1903-14) biraz daha uzun sürdü ve bu yıllar boyunca Katolik Kilisesi içinde ve dışındaki tüm modernizm akımlarıyla amansız bir savaş yürütüldü. X. Pius modernizmi yaftalamaya uğraştı, Katolikleri toplumsal hareket ya da halk eylemlerine girmekten ve siyasal yaşama katılmaktan alıkoydu ve kilise ile devletin ayrılmasını önlemek için elinden geleni ardına koymadı.

3. Monsenyör unvanı kazanmış bir Rahip olan Umberto Benigni (1862-1934), gazeteciliğe kariyerinin ilk yıllarında başladı. Bölgesel bir Katolik gazeteyi yayına hazırlamakla geçirdiği birkaç yılın ardından 1891'de toplumsal konulara yönelik *La Rassegna Sociale*'yi kurdu. Bu yayın, 1903'e kadar ayakta kaldı. Benigni, kilise kurumlarında kilise tarihi dersleri verdi ve sonradan kınayacağı birtakım ilerici görüşlere de yer veren *Miscellanea di Storia Ecclesiastica*'yı bir süreliğine yayına hazırladı. Siyasete olan ilgisi ve muhafazakâr görüşleri 1897'de yayımladığı Vatikan'ın tarım reformuna karşı itirazlarını savunan *Die Getreidepolitik der Päpste*'de fazlasıyla açıktı. 1900'den 1904'e kadar liberal siyasi akımlara ve genelde modernizme yönelik ateşli ve sonu gelmez muhalefetini tam olarak sergilediği *Voce della Verità* dergisinin baş editörüydü. Ayrıca kilise tarihi üzerine birkaç eser kaleme aldı ve içlerinde *La*

Corrispondenza (1909) ile *Agence Internationale de Rome* (1912) gibi iki etkin gazetenin de bulunduğu başka muhafazakâr yayınlara da destek oldu. Benigni bir dizi Vatikan komisyonunda ve sekreterliğinde resmi görevlerde bulundu ve son olarak Vatikan'ın basın bürosunda görevlendirildi. Bu konumlar onun XIII. Leo ve X. Pius'un papalık dönemlerinde modernizme karşı savaşta öncü bir rol üstlenmesini ve Charles Maurras'ın *Action Française*'si ile ilişkili Fransız monarşistlere ve milliyetçilere omuz vermesini sağladı.

Umberto Benigni, 1909'da Sodalitium Pianum'u ya da V. Aziz Pius'un Hayır Cemiyeti'ni (Baş harflerdeki S ve P'den yola çıkarak "Sapinière" de denilen) kurdu. Cemiyet, gizli faaliyetleri modernizme karşı topyekûn savaşa ve en katı Katolik ortodoksisinin savunulmasına kendilerini yete-rince adamadıklarını düşündükleri herkesin -saygın akademisyenler, ila-hiyatçılar ve yüksek mevkideki kilise görevlileri de dâhil olmak üzere- otoritesini sarsmayı hedefleyen inançlı integralistler tarafından yöneti-len yasa dışı bir örgüttü. Birinci Dünya Savaşı süresince, Belçika, Ghent'teki Alman işgal güçleri, cemiyet integralistlerinin düşmanlarına karşı kullandıkları gizli ve komploya yönelik yöntemlerini ortaya döken belgeler buldu. Belgeler 1921'de Vatikan otoritelerine gönderildi ve o yıl içinde cemiyet, Kutsal Kilise tarafından resmi olarak yasaklandı. Cemiyetin birçok taraftarı *Action Française* hareketi içerisinde muhafazakâr ülkü için savaşmaya devam etti. Gramsci, Sodalitium Pianum'un birtakım çirkin faaliyetlerine Defter 5, Madde 14'te değinmektedir.

Bu notun diğer (C metni) versiyonunda -yani Defter 20, Madde 4-Gramsci, Sodalitium Pianum'un ismini V. Pius'tan aldığı tespitini yapar. Bu konudaki bilgi kaynağı hapishanedeyken elinde bulunan bir kiptir. Defter 5, Madde 14'te bu kitabı açıkça belirtir: Nicolas Fontaine, *Saint Siège, "Action Française" et "Catholiques intégraux": Histoire critique, suivie, entre autres documents, d'un memoire sur le "Sodalitium Pianum" et de la "Lettre du Gouverneur Smith"*, (Paris: Librairie Universitaire J. Gamber, 1928), s. 140.

4. Umberto Benigni, *Storia sociale della Chiesa*, (Milano: Vallardi, 1906-30). Aynı eserin beşinci bir cildi de aynı yayınevi tarafından 1933'te basıldı.

5. *Sillon* dergisi aynı adla bilinen ilerici bir Katolik toplumsal hareketin yayın organıydı. 1894 yılında Paris'te önde gelen Fransız Hristiyan Demokrat Marc Sangnier tarafından kuruldu. X. Pius modernist sapkın

eğilimleri nedeniyle Sillon hareketini 1910 yılında kınadı. (Ayrıca Gramsci'nin Defter 2, Madde 73'te Marc Sangnier'e ve Sillon'a yönelik referanslarına da bakınız.)

6. Enrico Rosa, "Risposta ad 'una polemica senza onestà e senza legge?'" ("Dürüst olmayan ve temelsiz bir polemige" yanıt), *La Civiltà Cattolica*, (21 Temmuz 1928): 158-67. Başlıktan da anlaşılabilceği gibi, Cizvit Peder Rosa'ya ait bu makale Ernesto Buonaiuti tarafından "Una polemica senza onestà e senza legge: Lettera aperta al P. Enrico Rosa S.J." (Dürüst olmayan ve temelsiz bir polemik: Peder Rosa S. J.'ye açık bir mektup) başlığı altında ona karşı yapılan bir saldırıya yanıt niteliğindedir; *Ricerche Religiose* 4, (1928): 329 vdd. Rosa'nın makalesi Gramsci'nin bu notun geri kalanında kaydettiği bilgilerin doğrudan kaynağıdır.

7. Umberto Benigni'nin polemik yaratan *Di fronte alla calunnia* (Gaddarlık Karşısında) adlı çalışması 1928'de Roma'da basıldı.

8. Floransa'da basılan haftalık muhafazakâr Katolik dergi *Fede e Ragione* hakkında daha fazla bilgi için bakınız, Defter 7 Madde 107.

9. Rahip ve Hristiyanlık Tarihi Uzmanı Ernesto Buonaiuti (1881-1956), İtalya'nın en önde gelen ve en aktif modernist aydınlarından biriydi. 1926'da aforoz edildi ve Roma Üniversitesinde dinler tarihi dersi vermesi engellendi. 1931'de Buonaiuti, faşizme bağlılık yemini etmeyi reddeden on üç üniversite profesöründen biriydi ve bu nedenle akademik konumundan istifaya zorlandı. Beş yıl boyunca (1905-10) teolojije tarihsel ve eleştirel yaklaşımlar geliştirmesi amacıyla kurduğu *Rivista Storico-Critica delle Scienze Teologiche* dergisini yönetti. 1908'de modernist görüşlerini açıkladığı ve sosyalizme yönelik açık fikirli bir yaklaşım geliştirdiği önemli eseri *Lettere di un prete modernista*'yı (Modernist Bir Rahibin Mektupları) yayımladı. Aynı yıl, geliştirmeye çalıştığı modernist tutumları nedeniyle Katolik Kilisesi tarafından vakit geçirmeden lanetlenen bir diğer dergi *Nova et Vetera*'yı kurdu. Buonaiuti ayrıca 1901-1907 arasında bir diğer Rahip Salvatore Minocchi'nin editörlüğünde İrlandalı Cizvit George Tyrrell'in (1861-1909) ve Fransız Maurice Blondel, Lucien Laberthonnière ve Alfred Loisy'nin modernist teorilerini İtalya'da yayan en önemli araç haline gelen *Studi Religiosi*'ye düzenli katkılarda bulundu. Tyrrell, Buonaiuti'nin *Il programma dei modernisti* (1907) eserini İngilizceye çevirdi. Bakınız, *The Programme of Modernism: A Reply to the Encyclical of Pius X, "Pascendi Dominici*

Gregis,” with the Text of the Encyclical in English, çev. G. Tyrrell, A. Leslie’nin önsözüyle, (Londra: Putnam, 1908).

10. Bakınız, Ernesto Buonaiuti, *Le modernisme catholique*, çev. René Monnot, (Paris: Rieder, 1927). Makalesinde Enrico Rosa, Buonaiuti’nin bu eserinden alıntı yapıyor fakat eserin “Christianisme” serisi içinde yayımlandığını belirtmiyor. Gramsci bu detaylı bilgi için başka bir bilgi kaynağına sahip olmalı. Aslında, Gramsci (genel editörlüğünü P. L. Couchoud’un yaptığı) “Christianisme” serisi içinden başka bir kitaba sahipti: Louis Coulange, *La Messe*, (Paris: Rieder, 1927). Bu notu yazdıktan bir süre sonra (muhtemelen Formia’daki döneminde) Gramsci, aynı notun C metni versiyonundaki (Defter 20, Madde 4) yorumlarından ve onun elindeki kitaplar arasında korunduğu gerçeğinden anlaşılabileceği gibi Buonaiuti’nin *Le modernisme catholique* adlı eserini edinmişti. Gramsci’nin elinde ayrıca bir diğer Buonaiuti eseri daha vardı: *Gesù il Cristo: Profilo*, (Roma: Formiggini, 1926). Bakınız, Defter 2 El Yazmasının Tasviri, 1: 530 [Türkçe baskısında bakınız, Cilt 1, s. 610, ç.n.]

11. 8 Eylül 1907 tarihli *Pascendi dominici gregis* (Tanrı’nın Sürüsünü Beslemek) Genelgesi’nde X. Pius, modernizmi, “tüm sapkınlıkların devamı” olarak niteleyip resmi olarak lanetlemiştir.

12. Bakınız Buonaiuti, “Una polemica senza onestà e senza legge,” s. 335.

Madde 2. Rotary Kulübü

1. Gramsci, İngilizce “open shop” (sendikası işyeri) terimini kullanmaktadır. 5 Temmuz 1921’de yayımladığı *Ordine Nuovo*’nun editörü olarak Gramsci, (İngiltere’den yazan) Piero Sraffa’nın “Lettere dall’estero: ‘Open Shop Drive’” (Yurtdışından Mektuplar: Sendikası İşyeri Yönelimi) başlıklı kısa bir makalesini yayımladı. Sraffa diğer şeylerin yanı sıra şöyle yazmış: “Birçok insan ‘open shop’ terimini şu anlamda kullanıyor: İşçilerin örgütlü ya da örgütsüz olmalarına bakılmaksızın istihdam edilmeleri gerektiği. Aslında, neredeyse tüm sanayiciler bir kural olarak bir sendikaya üye olduklarını bildikleri işçileri istihdam etmezler.”

2. Özellikle parantez içindeki yorumlar gibi birkaç istisna dışında, bu notun geri kalanı şu imzasız makaleden aktarılmıştır: “Rotary Club e Massoneria” (Rotary Kulübü ve Masonluk), *La Civiltà Cattolica* 79, (21 Temmuz 1928): 97-109.

3. “Rotary” olarak bilinen sivil toplum kuruluşu, 1905’te Şikagolu

Avukat Paul P. Harris tarafından kuruldu. 1912'de ismi "International Association of Rotary Clubs" (Uluslararası Rotary Kulüpleri Birliği) olarak değiştirildi ve 1922'de bugün bilinen haliyle "Rotary International" (Uluslararası Rotary) halini aldı.

4. "Rotary Club e Massoneria" makalesi Giuseppe Bevione'nin hazırladığı *Realtà* dergisine bir referans içermemektedir.

Giuseppe Bevione için bakınız, Defter 2 Madde 25, not 1.

Madde 3. Owen, Saint-Simon ve Ferrante Aporti'nin Anaokulları

1. Gramsci, Ferrante Aporti'nin anaokullarına Defter 1, Madde 46'da da değinir.

2. Bu notta yer alan alıntılar ve diğer bilgiler şuradan alınmıştır: "La questione delle scuole infantili e dell'abate Aporti secondo nuovi documenti" (Anaokulu Sorunu ve Yeni Belgeler Işığında Abbé Aporti), *La Civiltà Cattolica* 79, (4 Ağustos 1928): 219-32.

Ferrante Aporti için bakınız, Defter 1 Madde 46, not 3.

3. Raffaello Lambruschini için bakınız, Defter 2 Madde 5 ve ilişkili dipnotlar.

Madde 4. Saint-Simonculuk, Masonluk, Rotary Kulübü

1. Gramsci, İtalya'da Saint-Simonculuğun etkisini araştırmaya yönelik ilgisini Defter 7, Madde 59'da dile getirir.

Madde 5. Katolik Toplumsal Hareket

1. "La conferenza internazionale del lavoro", *La Civiltà Cattolica* 79, (4 Ağustos 1928): 233-43. 239-243. sayfalar arasında Albert Thomas'ın konuşması özetlenir. Makale imzasız olsa da, Cizvit Rahip Angelo Bruccheri tarafından yazıldığı bilinmektedir. Gramsci, Bruccheri'nin Albert Thomas'ı ele aldığı bir başka makalesini Defter 2, Madde 128'de değerlendirir.

Uluslararası Emek Konferansının ilk direktörü olan Fransız işçi lideri Albert Thomas için bakınız, Defter 2 Madde 128, not 2.

Madde 6. Geçmiş ve Bugün

1. Torino'daki Katolik gazete *Il Corriere*'de 6 Temmuz ve 8 Temmuz 1926 tarihlerinde yayımlanan iki makalede, Carlo Lovera di Castiglione Katolik dergi *Il Lavoratore*'nin Sovyetler Birliği'ne eğitim amaçlı ola-

300 Hapishane Defterleri - Defter 5 Notlar

rak bir Katolik işçiler delegasyonunun gönderme girişimini desteklediğini belirtmektedir. Lovera'nın makaleleri ateşli bir tartışma başlatmıştır. Ona saldıranlar arasında faşist basının yanı sıra içlerinde Roma merkezli gazete *Il Corriere d'Italia*'nın da olduğu bir dizi Katolik yayın da vardı. *Il Corriere d'Italia*'da 13 Temmuz 1926'da yayımlanan bir makaleye, Lovera 13 Temmuz 1926'da Torino merkezli *Il Corriere*'de yayımladığı "Antifascisti ostinati o popolari in ritardo?" (İnatçı Antifaşistler mi yoksa Gecikmeli Halkçılar mı?) başlıklı makaleyle yanıt verdi. *Il Corriere d'Italia* çok daha sert bir dille yanıt vermekte gecikmedi: 14 Temmuz 1926 tarihli "Gli sviluppi nell'involuzione antifascista" (Antifaşizmin Hızlı Çöküşü) başlıklı bir makale. Carlo Lovera di Castiglione'nin makaleleri ve onların etrafında dönen tartışmalar hakkında ayrıntılı yorumlar Temmuz 1926'da *L'Unità*'nın çeşitli sayılarında kendine yer buldu.

2. Gramsci'nin verdiği kitap adı yanlıştır. Burada belirttiği kitap kesinlikle Guido Miglioli'nin *Una storia e una idea* (Torino: Tipografia C. Accame, 1926) adlı kitabıdır. Miglioli'nin kitabı yazarın gözlemlerine ve Sovyetler Birliği'ne yaptığı bir eğitim gezisinde edindiği bilgilere dayanmaktadır. Gramsci'nin elinde bu kitabın bir kopyası vardı ve Defter 10, II, Madde 22'de bu kitaba yeniden değinmektedir.

Alaylı bir Avukat olan Guido Miglioli (1879-1954), Katolik toplumsal hareketler içerisinde çok etkin bir rol oynadı. Savaşın önce köylü örgütlerinin oluşturulması ve yönlendirilmesi konularına kendini fazlasıyla kaptırmıştı. Bu faaliyetlerin yanı sıra İtalya'nın savaşa katılımına yönelik muhalefeti onu ana akım Katolik siyasetten ayrı tuttu. Savaşın sonra Halk Partisine katıldı fakat solcu eğilimlerini korudu. Sosyalistlerle iş birliğini savundu ve faşizmin koşulsuz reddini talep etti. Muhafazakârlar, (1913 ile 1923 arasında parlamento üyeliği yapan) Miglioli'yi bir "Hristiyan devrimci" ve "beyaz Bolşevik" olarak yaftaladılar. Temmuz 1922'de evi faşist çeteler tarafından talan edildi. İki yıl sonra, 11 Aralık 1924'te *L'Unità*'da yayımlanan bir söyleşide tüm siyasi taraflardan işçilerin faşizme karşı birleşik bir cephe oluşturmaları gerektiğini söyledi. Bunun sonucunda Halk Partisinden uzaklaştırıldı. Miglioli, 1926'da sürgüne gitti fakat faşizmle mücadeleyi sürdürdü ve daha sonra İtalya'ya dönmeyi başararak Direniş hareketine katıldı.

3. Piero Gobetti'nin *Rivoluzione Liberale* dergisinde 16 Nisan 1922'de yayımlanan "Neocattolici estetizzanti" (Estetikçi Yaklaşımlarıyla Neo-

Katolikler) başlıklı makalesinde, Carlo Lovera di Castiglione'nin de editörlerinden biri olduğu Torino merkezli Katolik dergi *Arte e Vita*'ya eleştirel bir saldırı vardı (bakınız, *Rivoluzione Liberale* 1, no. 9). Lovera ise, yanıtını Gobetti'ye gönderdiği bir makaleyle verdi. Bu makale (kısa bir editör notuyla birlikte) şurada yayımlandı: "Esperienza liberale" (Liberal Deneyim), *Rivoluzione liberale* 1, no. 11-12, (4 Mayıs 1922).

Piero Gobetti için bakınız, Defter 1 Madde 44, not 29.

Giuseppe Gorgerino tarafından yayına hazırlanan kısa ömürlü Katolik felsefe ve sanat dergisi *Il Davide*, Torino'da basıldı. İlk sayısı ise 15 Ocak 1926'da yayımlandı.

4. Kont Clemente Solaro della Margarita için bakınız, Defter 2 Madde 62, not 4.

5. Bu son tespit, şu imzasız makaleden edinilen bilgiye dayanmaktadır: "Visita del Solaro della Margarita a Pio IX nel 1846: Documenti inediti" (Solaro della Margarita'nın 1846 Yılında IX. Pius'u Ziyareti: Yayımlanmamış Belgeler), *La Civiltà Cattolica* 79, (15 Eylül 1928): 497-515. Sayfa 498'de yazar, araştırmasında Solaro Arşivi'nden "Kont Lovera di Castiglione'nin izni sayesinde erişebildiğimiz" belgeleri kullandığını belirtmektedir.

Madde 7. Katolik "Toplumsal Düşünce" Üzerine...

1. "Pensiero e attività sociali" (Toplumsal Düşünce ve Toplumsal Eylem), *La Civiltà Cattolica* 79, (1 Eylül 1928): 414-24. Bu imzasız makalenin 414-16. sayfaları arasında (aslında, Cizvit Rahip Angelo Brucculeri'ye ait) içlerinde Albert Muller'in *Notes d'économie politique*'sinin de bulunduğu bir dizi yayın tartışılmaktadır. Gramsci, sonraki üç notta da bu makaleden edinilen bilgiyi kullanmaktadır.

Madde 8. Amerika ve Akdeniz

1. Gramsci'nin, Giuseppe Frisella'nın (Amerika ile Asya arasındaki Akdeniz'den geçen ticaret yollarını ele alan) kitabı hakkındaki bilgi kaynağı şu imzasız (Angelo Brucculeri'ye ait) makaledir: "Pensiero e attività sociali" (Toplumsal Düşünce ve Toplumsal Eylem), *La Civiltà Cattolica* 79, (1 Eylül 1928): 414-24; özellikle s. 416-19.

Madde 9. Lucien Romier ve Fransa'da Katolik Hareket

1. Fransa sosyal haftaları (*semaines sociales de France*) için bakınız,

302 Hapishane Defterleri - Defter 5 Notlar

Defter 4 Madde 90, not 3.

Lucien Romier için bakınız, Defter 1 Madde 61, not 7.

2. Pietro Gasparri (1852-1934), 1907'de kardinalliğe getirildi, 1914'te Papa XV. Benedict tarafından Papalığın Dışişleri Bakanlığına getirildi ve 1931'e dek bu görevi sürdürdü. Kilise içinde aşırı bir güce sahip olan Gasparri, İtalyan hükümetiyle 1929'daki Lateran Paktı'nın (o ve Mussolini tarafından) imzalanmasıyla sonuçlanan tartışmalar esnasında Vatikan'ın baş müzakerecisiydi.

3. Gramsci'nin daha sonraki bir dönemde satır aralarına eklediği köşeli parantezler içindeki bibliyografik referanslar dışında, bu nottaki bilgiler şu imzasız (Angelo Brucculeri'ya ait) makaleden edinilmiştir: "Pensiero e attività sociali" (Toplumsal Düşünce ve Toplumsal Eylem), *La Civiltà Cattolica* 79, (1 Eylül 1928): 414-24; özellikle s. 419-21.

Madde 10. Belçika'da Katolik Hareket

1. Bu notta kaydedilen bilgiler şu imzasız (Angelo Brucculeri'ya ait) makaleden edinilmiştir: "Pensiero e attività sociali" (Toplumsal Düşünce ve Toplumsal Eylem), *La Civiltà Cattolica* 79, (1 Eylül 1928): 414-24; özellikle s. 422-23.

Madde 11. Katolik İntegralistler, Cizvitler, Modernistler

1. Gramsci'nin Floransa'da yayımlanan muhafazakâr Katolik haftalık dergi *Fede e Ragione* hakkındaki diğer görüşleri için bakınız, Defter 7 Madde 107.

Katolik integralistler hakkında bakınız, Defter 5 Madde 1, not 1.

2. Gramsci'nin bu notta sorduğu sorular muhtemelen şu imzasız makale nedeniyle belirmiştir: "La recente calunnia di *Fede e Ragione* contro *La Civiltà Cattolica*" (*Fede e Ragione*'nin *La Civiltà Cattolica*'ya Yönelik Son İftirası), *La Civiltà Cattolica* 79, (15 Eylül 1928): 527-31.

Madde 12. Risorgimento. Solaro della Margarita

1. Gramsci, Kont Solaro della Margarita'nın *Memorandum storico-politico* (1851) adlı eserine Defter 2 Madde 62'de atıfta bulunuyor. Ayrıca ilişkili dipnotlara da bakınız. *Memorandum*'un 1930'daki yeniden basımı Gramsci'nin Defter 6 Madde 176'daki görüşlerini dile getirmesine neden olmuştur.

Kont Clemente Solaro della Margarita için bakınız Defter 2 Madde 62,

not 4.

2. “Visita del Solaro della Margarita a Pio IX nel 1846: Documenti inediti” (Solaro della Margarita’nın 1846 Yılında IX. Pius’u Ziyareti: Yayınlanmamış Belgeler), *La Civiltà Cattolica* 79, (15 Eylül 1928): 497-515.

3. Aralık 1845’te İsviçre’nin yedi Katolik kantonu diğer Protestan ve liberal kantonların aldığı Katolisizm karşıtı önlemlere karşı çıkmak için -karşıtlarının Sonderbund (Ayrılıkçı Birlik) olarak adlandırdığı- bir savunma birliği oluşturdular. Ağustos 1847’de İsviçre Meclisi Sonderbund’u yasaklamak, Cizvitleri sürmek ve yeni bir federal anayasa yazmak için oylamaya gitti. 1847’de bir iç savaş patlak verdi. Savaş on sekiz gün içinde sona erdi ve Sonderbund güçleri kesin bir yenilgiye uğradı.

Madde 13. Katolik Hareket

1. Papa XIII. Leo’nun Katolik toplumsal doktrini üzerine yazılarından oluşan bu eser hakkındaki bibliyografik bilgi *La Civiltà Cattolica* 79’un (3 Kasım 1928) 265. sayfasındaki “Bibliografia” bölümünde verilen bir duyurudan alınmıştır.

Madde 14. Katolik İntegralistler, Cizvitler, Modernistler

1. İmzasız makale (aslında Cizvit Rahip Enrico Rosa’ya ait), “L’equilibrio della verità fra gli estremi dell’errore” (Yanlış Uçlar Arasındaki Doğru Dengesi), *La Civiltà Cattolica* 79, (3 Kasım 1928): 193-203.

2. Nicolas Fontaine, *Saint-Siège, “Action Française” et “catholiques intégraux”: Histoire critique, suivie, entre autres documents, d’un memoire sur le “Sodalitium Pianum” et de la “Lettre du Gouverneur Smith”*, (Paris: Librairie Universitaire J. Gamber, 1928). Gramsci, bu kitabın bir kopyasını Turi di Bari Hapishanesinde iken edinmişti.

3. Yani, Sodalitium Pianum ya da Sapinière olarak da bilinen Aziz Pius Cemiyeti. Bakınız, Defter 5 Madde 1, not 3 ve ilişkili dipnotlar.

4. “L’equilibrio della verità”, s. 193.

5. Papa XI. Pius, 1926’da *Action Française* hareketini alenen lanetledi. Grubun sunumu ve önde gelen ideologlarının çeşitli yazıları Yasaklı Kitaplar İndeksi’ne dâhil edildi.

Katolik integralizmi ile X. Pius’un papalığı arasındaki ilişki için bakınız, Defter 5 Madde 1 ve ilişkili dipnotlar, özellikle de not 2.

6. XI. Pius’un papalığı, 1922’den 1939’a dek sürdü. En iyi bilinen ic-

304 Hapishane Defterleri - Defter 5 Notlar

raatı, 1929'da Mussolini ile imzaladığı Lateran Sözleşmeleri idi.

7. *Action Française* hareketinin en önde gelen lideri Charles Maurras için bakınız, Defter 1 Madde 14, not 1.

8. "L'equilibrio della verità", s. 194. İtalikler Gramsci'ye aittir.

9. Age, s. 196. İtalik ve parantez içi soru işareti Gramsci'ye aittir.

10. Metz doğumlu Louis Billot (1846-1931), 1869'da rahip olarak görevlendirildi ve hemen ardından da Cizvit tarikatına katıldı. 1885'te Roma'ya taşındı, orada 1911'e dek Gregorian Üniversitesinde ilahiyat hocası yaptı. 1911'de kardinal ilan edildi. Keskin muhafazakâr görüşlere sahip gelenekçi bir Thomist olan Billot, uzlaşmaz bir modernizm düşmanıydı ve *Action Française* hareketi ile yakın bağları vardı. Hareketin papa tarafından lanetlenmesinin hemen ardından Billot kardinallik görevinden ayrıldı ve 1927'de Roma'da Galloro'nun Cizvit rahip adayı olarak emekli oldu ve hayatının geri kalanını inzivada geçirdi. Louis Billot'un liberalizme saldıran kitaplarından biri İngilizceye de çevrilmiştir: *Liberalism: A Criticism of Its Basic Principles and Diverse Forms*, (Liberalizm: Temel İlkelerine ve Farklı Biçimlerine Yönelik Bir Eleştiri), (Beatty, Pennsylvania: Archabbey, 1922).

11. Umberto Benigni (bazen G. M. Mataloni imzasını da kullanmıştı) için bakınız, Defter 5 Madde 1 ve ilişkili dipnotlar, özellikle not 3.

"L'equilibrio della verità fra gli estremi dell'errore"nin yazarı, makalenin 197. sayfasında, Abbé Boulin'in Roger Duguet imzasıyla yayımladığı hakaret niteliğindeki Cizvit karşıtı yazıların, *Action Française* aktivistleri ve onların yandaşları tarafından sıkça kullanıldığı ve yeniden basıldığını iddia eder.

12. Bakınız, "L'equilibrio della verità", s. 197-98.

13. Age, s. 200. İtalikler Gramsci'ye aittir.

14. Papa XV. Benedict'in *Ad beatissimi* adlı genelgesi şurada basılmıştır: *La Civiltà Cattolica* 65, (5 Aralık 1914): 513-43.

15. Abbé Boulin'in, I. de Récalde mahlasıyla derlediği Cizvit karşıtı yayınların örnekleri olarak bakınız, *Histoire intérieure de la Compagnie de Jésus d'après les documents adaptés par I. de Récalde du récent ouvrage espagnol de Miguel Mir*, cilt 1, *Les principes*, (Paris: Librairie Moderne, 1922); *Ecrits des curés de Paris contre la politique et la morale des Jésuites (1658-1659) avec une étude sur la querelle du laxisme*, (Paris: Editions et Librairies, 1921).

16. "L'equilibrio della verità", s. 201.

17. Aylık edebiyat dergisi *La Ronda*, 1919'da bir grup genç yazar tarafından (içlerinde Riccardo Bacchelli de vardı) deneyseleciğe ve o dönemin avangartlığına tepki olarak kuruldu. *La Ronda* yazarları teknik ve biçimsel gösterişe yöneldiler ve kendilerini edebi saflığın ve otonominin savunucuları olarak gördüler. Siyasete yönelik bir küçümseme sergilediler ve ulusal edebi geleneğin özellikle de nesir alanında yeniden canlanması için gayret sarf ettiler. *La Ronda* 1923'te yayın hayatına son verdi. Defter 23 Madde 33'te Gramsci *La Ronda*'yı "Cizvitliğin sanat alanındaki tezahürü" olarak tanımlar.

18. Parantez içi (sic) terimi Gramsci'ye aittir.

19. "L'equilibrio della verità", s. 202.

20. Age, s. 203.

21. Age, s. 203.

22. Bakınız imzasız makale, "Internazionalismo e nazionalismo nelle difamazioni di un'agenzia clandestina" (Gizli Bir Ajanın İftiralarıyla Enternasyonalizm ve Nasyonalizm), *La Civiltà Cattolica* 78 (30 Aralık 1927): 385-400.

Madde 15. *Lucien Romier ve Fransa'da Katolik Hareket*

1. Lucien Romier için bakınız, Defter 1 Madde 61, not 7; ayrıca Defter 5 Madde 9. Edouard Herriot için bakınız, Defter 1 Madde 44, not 6.

Madde 16. *Katolik İntegralistler, Cizvitler, Modernistler*

1. Gramsci'nin, Havard de la Montagne ve İtalya Başkenti'nde yayımlanan Fransızca gazete *Rome* hakkındaki bilgi kaynağı şu eserdir: Nicolas Fontaine, *Saint-Siège, "Action Française" et "catholiques intégraux": Histoire critique, suivie, entre autres documents, d'un memoire sur le "Sodalitium Pianum" et de la "Lettre du Gouverneur Smith"*, (Paris: Librairie Universitaire J. Gamber, 1928); özellikle bakınız, s. 58-61. Gramsci'nin elinde bu kitap vardı.

2. Katolik integralistler için bakınız, Defter 5 Madde 1, not 1.

Charles Maurras için bakınız, Defter 1 Madde 14, not 1.

Madde 17. *Pan-Hristiyan Hareket*

1. Fransa'da başlayıp daha sonra diğer ülkelere de yayılan "sosyal haftalar" için bakınız, Defter 4 Madde 90, not 3.

2. On Beşinci Milano Sosyal Haftası etkinliğinin içeriği *La vera unità*

306 Hapishane Defterleri - Defter 5 Notlar

religiosa (Milano: Società Editrice Vita e Pensiero, 1928) adıyla basıldı. Gramsci, bu notta kullandığı bibliyografik bilgiyi ve diğer bilgileri şu imzasız makaleden almıştır: “Gli atti della quindicesima settimana sociale di Milano” (On Beşinci Milano Sosyal Haftası’nın Oturumları), *La Civiltà Cattolica* 79, (17 Kasım 1928): 338-44.

3. XI. Pius’un *Mortalium animos* (1928) Genelgesi özellikle dinsel birlik konusuyla ilgiliydi.

Madde 18. Katolik Toplumsal Düşünce

1. “Autorità e ‘oportunismo politico’” (Otorite ve “Siyasal Oportünizm”), *La Civiltà Cattolica* 79, (1 Aralık 1928): 385-96.

2. Papa XIII. Leo’nun öğretilerinden oluşturulmuş Katolik toplumsal düşüncenin bir el kitabı olan *Codice sociale* için bakınız, Defter 1 Madde 1, not 2.

3. Muhafazakâr ve otoriter IX. Pius’un papalığı döneminde Katolik Kilisesi ile Avrupa’daki ve başka yerlerdeki seküler hükümetler arasındaki ilişki iyice gerginleşmişti. Birçok Katolik, modern seküler toplumun siyasal ve kültürel hayatından soyutlanmış ve dışlanmıştı. 1878’de IX. Pius’un halefi olarak seçilen XIII. Leo, bazı devletlerin sivil otoritelerine karşı daha uzlaşmacı bir tutum sergiledi ve devlet ve kilise ayrımı konusunda daha esnek bir yaklaşımı benimsedi. (Ne var ki, bu durum İtalya için geçerli değildi.) Örneğin Almanya’da Bismarck ile sürdürülen bir yakınlaşma siyaseti, zorlu Kulturkampf sürecine son verdi. XIII. Leo, cumhuriyetin arkasında durmalarını ve onunla çalışmalarını istediği Fransız Katoliklerin, devlet yaşamına dâhil olmasına katkıda bulundu. Daha fazlası için bakınız, Defter 1 Madde 77, not 2.

4. 10 Aralık 1848’de Fransa Başkanı seçilen Louis Napolyon, 2 Aralık 1851’deki başarılı darbeyle iktidarını sağlamlaştırdı. 2 Aralık 1852’de ise İmparator III. Napolyon mertebesine yükseldi.

Madde 19. İtalya’da Katolik Hareket

1. Önce 17 Kasım 1928’de Vatikan gazetesi *L’Osservatore Romano*’da yayımlanan “Precisazioni” (Açıklamalar) başlıklı imzasız makale daha sonra şurada yayımlandı: “Cose italiane” (İtalya Meseleleri), *La Civiltà Cattolica* 79, (1 Aralık 1928): 468-70.

Madde 20. Machiavelli ve Emanuele Filiberto

1. "Emanuele Filiberto di Savoia nel IV centenario della nascita" (Doğumunun Dört Yüzüncü Yılında Savoylu Emanuele Filiberto), *La Civiltà Cattolica* 79, (15 Aralık 1928): 485.

Emanuele Filiberto için bakınız, Defter 2 Madde 60 ve 61 ve ilişkili dipnotlar.

Madde 21. İtalyan İşçi Hareketinin Tarihi Üzerine

1. Agostino Gori'nin ölümünden sonra yayımlanan kısa anı kitabı *Ricordo* (Floransa: Tipografia M. Ricci, 1927) hakkındaki bibliyografik bilgi ve bu nottaki diğer bilgiler şuradan alınmıştır: "Bibliografia", *La Civiltà Cattolica* 79, (15 Aralık 1928): 553.

Madde 22. Almanya'da Katolik Hareket

1. Erhard Schlund'un Katolik Hareket ve faaliyetleri hakkındaki belgelere dair *Die Katolische Aktion: Materiellen und Akten* (Münih: Verlag Josef Kosel ve Friedrich Pustet, 1928) kitabı ve Maxmilian Kaller'in Katolik örnekler hakkındaki *Unser Laienapostolat* (Leusterdorf am Rhein: Verlag des Johannesbund, 1927) kitabı üzerine bilgiler şu kısa makaleden alınmıştır: "L'Azione Cattolica in Germania" (Almanya'da Katolik Hareket), "Rivista della stampa" (Basın Özeti), *La Civiltà Cattolica* 79, (15 Aralık 1928): 536-39.

Madde 23. Çin Kültürü Üzerine Kısa Notlar

1. Gramsci'nin Esperanto üzerine görüşleri için bakınız, Defter 1 Madde 73, not 2 ve Defter 3 Madde 73, not 4 ile Madde 76, not 3.

2. Gramsci, Orta Latince konusunu Defter 3 Madde 76'da uzun uzadıya ele alıyor.

3. Sun Yat-sen (1866-1925), Güney Çin'deki Kwangtung bölgesinde doğdu ama 1892'de Hong Kong'daki tıp fakültesinden mezun olmadan önce gençliğinin bir bölümünü Hawaii'de geçirdi. Daha sonra siyasi hedefleri uğruna tıp mesleğini bıraktı ve 1894'te Ch'ing Hanedanı'na karşı çıkmak ve Çin'in modernleşmesi için mücadele etmek amacıyla Çin'i Yeniden Yaratma Topluluğu'nu kurduğu Hawaii'ye döndü. 1895'te Çin-Japonya Savaşı'ndaki yenilginin ardından çıkan kriz esnasında Sun Yat-sen, Canton'da bir ayaklanma başlatma planıyla Hong Kong'a gitti. Plan başarısız oldu ve on altı yıllığına sürgüne yollandı. Bu sürede başta İn-

giltere, Birleşik Devletler, Kanada ve Japonya olmak üzere çeşitli ülkelerde yaşadı. Gittiği her yerde, devrimci mücadelesi için siyasi ve finansal zemin hazırlamak amacıyla durmaksızın çalıştı (1905'te Tokyo'da düzenlenen bir konferansta, Çin içinde ve dışında faaliyette gösteren devrimci grupların koalisyonu olan İttifak Topluluğu'nun Başkanı ilan edildi). Sürgünde geçirdiği uzun yıllar boyunca Batı siyaseti, toplumu ve kültürü üzerine de köklü bir anlayış edindi.

Sun Yat-sen, Manchu Hanedanı'nın devrim tarafından yıkılmak üzere olduğu Aralık 1911'de Birleşik Devletler'den Çin'e döndü. O ay içinde Çin Cumhuriyeti'nin geçici başkanı seçildi. 12 Şubat 1912'ye kadar da bu görevi sürdürdü. Daha sonraki karışık yıllarda, siyasi çizgisi oldukça dalgalı seyretti. Bu dönemde çok da örgütlü olmayan İttifak Topluluğu, kendine Kuomintang (Milliyetçi Parti) adını veren bir siyasi partiye dönüştü. Sun Yat-sen en sonunda 1923 yılında ülkenin kontrolünü ele geçirebildi ve kendini Başkomutan ilan etti. Sovyetler Birliği'nden aldığı destekle iktidardaki gücünü sağlamlaştırdı. Diğer konuların yanı sıra Sovyetler, Çin Komünist Partisini, Kuomintang'ı desteklemeye ve onunla iş birliği yapmaya teşvik etti. Sun Yat-sen kendi adına Kuomintang'ı yeniden organize etmeye girişti ve böylece Kuomintang hem Sovyet Komünist Partisine benzedi hem de merkez komiteye üç komünist seçmeye başladı. Ölümünün ardından, Sun Yat-sen büyük bir modernleşmeci ve Çin Devrimi'nin öncüsü olarak görülmeye başlandı. Sun Yat-sen'in temel siyasi eseri "Halkın Üç İlkesi" -yani milliyetçilik (*min-tsu chu-i*), demokrasi (*min-ch'üan chu-i*) ve halkın geçim tarzı ya da özel sermayenin ve toprak mülkiyetinin düzenlenmesi (*min-sheng chu-i*)- adını verdiği on altı dersten oluşan bir dizidir. Bu eserin metni İngilizceye aktarılmıştır: Sun Yat-sen, *San Min Chu I: The Three Principles of the People*, çev. Frank W. Price, ed. L. T. Chen, (Şangay: Commercial Press, 1927; yeniden basım New York: Da Capo, 1975). Gramsci, Defter 5 Madde 51 ve 122'de "Halkın Üç İlkesi" hakkında yazmıştır.

4. Prospero Intorcetta (1625-96), Christian Herdtrich (1625-84), François Rougemont (1624-76) ve Philippe Couplet (1622-92), Çin'de misyoner olarak uzun yıllar geçirmiş Cizvit rahiplerdi. Her biri Çin'le ilgili farklı konularda kitaplar yazdılar. Onların kitapları, Avrupalı okurlara Çin tarihi, dili ve kültürünün farklı yönleri üzerine az ya da çok güvenilir çalışmalar sunan ilk eserlerdi. Dört misyoner, bir büyük projede, seçme Konfüçyüs metinlerinin derlenmesi ve (Çinceden Latin-

ceye) çevirisinde birlikte çalıştılar: *Confucius Sinarum philosophus, sive scientia Sinensis Latine exposita*, (Paris: D. Horthemels, 1687). Eserde, *Lun yü* (Seçmeler) ile *Li chi*'den (Hak Kayıtları) iki bölümün çevirileri vardı. Bu iki bölüm ise *Ta hsüeh* (Büyük Bilgi) ile *Chung Yung* (Ortayol Doktrini) idi. Bu üç Konfüçyüs metni, *Meng-tzu* (Mencius) ile birlikte *Ssu shu* (Dört Kitap) olarak bilinmektedir. Bunlar ilk olarak 1190'da Neo-Konfüçyüsçü filozof Chu Hsi tarafından basılmıştır. Chu Hsi'nin yorumları, Konfüçyüs öğretisi açısından temel önemdedir. Konfüçyüs metinlerinin Intorcetta ve çalışma arkadaşları tarafından hazırlanan Latince versiyonu Avrupalı araştırmacılar arasında büyük ilgi çekmiştir ve birkaç yıl içinde kısaltılmış bir versiyonu İngilizceye de çevrilmiştir: *The Morals of Confucius, a Chinese Philosopher, Who Flourished above Five Hundred Years Before the Coming of Our Lord and Saviour Jesus Christ: Being One of the Most Choicest Pieces of Learning Remaining of That Nation*, (Londra: Randal Taylor, 1691).

5. Çin'i ve diğer Uzakdoğu bölgelerini dolaşmış Cizvit misyoner Jean-Baptiste du Halde'nin (1674-1743) büyük şaheseri ilk olarak 1735'te bazı bakır gravürler ve haritalarla birlikte dört ciltlik gösterişli bir baskıyla yayımlandı. Bakınız, Jean-Baptiste du Halde, *Description géographique, historique, chronologique, politique, et physique de l'empire de la Chine et de la Tartarie chinoise*, 4 Cilt, (Paris: P. G. Lemercier, 1735). Eser, hemen ardından İngilizceye de çevrildi: *The General History of China: Containing a Geographical, Historical, Chronological, Political, and Physical Description of the Empire of China, Chinese-Tartary, Corea*, 4 Cilt, çev. Richard Brookes, (Londra: J. Watts, 1736).

6. Etienne Fourmont (1683-1745), resmi eğitimini filoloji ve tefsir konularında aldı. 1715'te Arapça profesörü oldu ve daha sonra Collège de France'ta İbranice hocalığı yaptı. 1722'de kraliyet kütüphanesindeki Doğu El Yazmaları kısmında görevlendirilince Uzakdoğu dillerini öğrenmeye başladı. Çin'e hiç gitmedi ama misyoner bir rahip tarafından Fransa'ya getirilmiş Cantonlu genç birinin yardımıyla Çince öğrendi. Fourmont'un on sekizinci yüzyıl Sinoloji alanına temel katkısı, Çince yazı ve sözdizimi üzerine hazırladığı *Linguae Sinarum mandarincae hieroglyphicae grammatica* (Paris: H. L. Guerin, 1742) adlı eseridir.

Çin'deki Cizvit misyonerlerden Joseph-Henri de Prémare (1666-1736), Çin dili ve dini üzerine ölümünden sonra yayımlanan yazılarıyla tanınır; bakınız, *Notitia linguae sinicae* (Malacca: Academiae Anglo-

Sinensis, 1831) ve *Lettres inédites du P. Prémare sur le monothéisme des chinois* (Paris, 1861).

7. Collège de France'taki Çin Dili ve Edebiyatı kürsüsü, 9 Kasım 1814'te Başkanlığa Abel Rémusat'ı (1788-1832) getiren İçişleri Bakanı Abbé François tarafından kuruldu. Rémusat'ın 16 Ocak 1815'te yaptığı açılış konuşması, *Programme du cours de langue et de littérature chinoises et de tartare-mandchou* (Paris: Charles, 1815) adlı kitapçıkta yayımlandı. Rémusat, 1822'de Paris Asya Topluluğu'nu kurdu ve 1824'te kraliyet kütüphanesindeki Doğu El Yazmaları'nın yöneticiliğine getirildi. Daha sonra Çin dili, tarihi, dini ve edebiyatı üzerine geniş bir külliyat oluşturdu. Ayrıca Çince ve diğer doğu dillerinden Fransızcaya çok sayıda metin derledi ve çevirdi. Başlıca eserleri şunlardır: *Recherches sur les langues tartares; ou, Mémoires sur différents points de la grammaire et de la littérature des Mantchoux, des Ouigours, et des Thibétains* (Paris: Imprimerie Royale, 1820); *Elements de la grammaire chinoise; ou, Principes généraux du Kou-wen, ou style antique, et du Kouan-boa, c'est-à-dire, de la langue commune généralement usitée dans l'empire chinois*, (Paris: Imprimerie Royale, 1822).

8. Stanislas Julien (1799-1873), 1824'te Abel Rémusat'la birlikte doğu dilleri okumaya karar verdiğinde Collège de France'ta bir modern diller öğrencisi olarak kendini çoktan göstermişti. Birkaç yıl içinde kuşağının önde gelen Sinologlarından biri oldu ve 1832'de mezun olduğu okulda Çin Dili ve Edebiyatı Profesörü olarak Rémusat'ın yerine geçti. Ayrıca Ecole des Langues Orientales'de de dersler verdi. Julien, Çince'den Fransızcaya çok sayıda edebi ve felsefi metin çevirdi (çoğunlukla açıklayıcı notlar ve yorumlarla birlikte). Bunlar arasında Lao-tzu'nun *Le livre de la voie et de la vertu* (Paris: Imprimerie Royale, 1842) adıyla basılan *Tao-te Ching* (Yol ve Kudret) eseri de vardı. Yanı sıra Çin tarihi ve kültürünün farklı yönleri hakkında etraflı yazılar yazdı. Çin grameri ve dağarcığı üzerine çalışmaları Avrupalı Sinologlar ve dilbilimciler tarafından kullanıldı. Julien'in son büyük yapıtı ise 2 ciltlik *Syntaxe nouvelle de la langue chinoise fondée sur la position des mots, suivie de deux traités sur les particules et les principaux termes de grammaire, d'une table des idiotismes; de tables, de légendes et d'apologue, traduit mot à mot*, (Paris: Librairie de Maisonneuve, 1869-70) idi.

9. Gramsci, Franz Nikolaus Finck'in *Die Sprachstämme des Erdkreises*, 3. Baskı (Leipzig-Berlin: Teubner, 1923) adlı eserini kastediyor. Mila-

no'daki hapisanede mahkemeyi beklerken bu kitabın (ilk baskısı 1909 tarihli) bir kopyasını istemişti. Ne ki kendisine yanlışlıkla Finck'in başka bir kitabı -*Die Haupttypen des Sprachbaus* (Leipzig: Teubner, 1910)- gönderildi. Gramsci, 3 Ekim 1927'de Tatiana Schucht'a şöyle yazdı:

Sperling and Kupfer kitapçısından (Via Larga 23) Finck'in küçük bir kitabını sipariş etmiştim ama kitabın adını hatırlayamadığım için benim istediğim kitap yerine daha çok Çince, Laponca, Türkçe, Gürcüce, Samoaca ve Zambiya Zencilerinin diyalekti üzerine çalışmak isteyenleri ilgilendirecek bir kitap yolladılar. Ne var ki bu kitap benim ilgimi pek çekmedi zira böylesine zorlu uğraşlara girmeye henüz karar vermiş değilim. İstedğim kitabın tam adı ise şöyle: Leipzig'de Teubner tarafından "Aus Natur und Geisteswelt" serisi içinde basılmış F. N. Finck'e ait *Die Sprachstämme des Erdkreises*. Bu kitap dünyanın tüm dillerinin sınıflandırılmasını içeriyor ve tek konusu sınıflandırma, yani dillerin ayrı ayrı incelenmesi değil. Bunun aksine, benim elime geçen kitap ise yukarıda dile getirdiğim dillerin (Arapça ve Yunanca ile birlikte) temel gramer unsurlarını açıklıyor ve bir metinler seçkisi veriyor.

Kısa süre sonra, Gramsci Finck'in *Die Sprachstämme des Erdkreises* kitabının üçüncü baskısını alıyor. Bunu da Tatiana Schucht'a yolladığı 14 Kasım 1927 tarihli mektuptan anlıyoruz. Turi di Bari Hapishanesi'ne yollandıktan sonra hücrede yazma izni alınca da Gramsci Finck'in kitabını bütünüyle çeviriyor (Çeviri Defterleri B ve C).

İlk çalışmalarında Kelt diyalektlerine eğilen Franz Nikolaus Finck (1867-1910), çok fazla dil ve edebiyat üzerine inanılmaz sayıda eser kaleme aldı: Arapça, Kıptice, Ermenice, Slavca, Baltık dili vd.

10. Alberto Castellani, "Prima sinologia" (Erken Dönem Sinoloji), *Il Marzocco* 34, no. 8, (24 Şubat 1929).

11. Bakınız, Alberto Castellani, "Una valutazione sintetica della letteratura cinese" (Çin Edebiyatının Kısa Bir Değerlendirmesi), *Il Marzocco* 32, no. 30, (24 Temmuz 1927).

12. Neo-Konfüçyüsçü filozof Chu Hsi (1130-1200), geçmiş milenyumun önde gelen Çinli filozofuydu. Ahlâk felsefesi, öz eğitimin önemini vurgularken, bir araştırmacının hayatını kamu hizmetinde bir kariyerle birleştirebilme yetisi uzun süre örnek teşkil etmişti. Yüzyıllar boyunca klasik metinler üzerine yorumları, Çin'de yüksek eğitim alan herkes için öğrenilmesi zorunlu işlerdendi.

312 Hapishane Defterleri - Defter 5 Notlar

13. Léon Wieger, *La Chine à travers les âges*, 2. Baskı, (Hien-hien, 1924).

14. Alberto Castellani, "Filosofia cinese in veste europea e... giapponese" (Avrupa ve Japon Kisvesi Altında Çin Felsefesi), *Il Marzocco* 32, no. 43, (23 Ekim 1927).

15. Tanınmış Alman Sinolog Alfred Forke (1867-1944), Çin kültürünün çeşitli yanları üzerine önemli çalışmalar yürüttü. Diğer işlerinin yanı sıra Çince'den Almancaya çok sayıda dramatik ve şiirsel metin çevirdi. Hepsinin ötesinde Forke, Çin felsefesinin tanıtılmasına ve anlaşılmasına ciddi anlamda katkı sağladı. Konu hakkındaki çok sayıda eserinin yanı sıra bakınız, *The World Conception of the Chinese: Their Astronomical, Cosmological, and Physico-Philosophical Speculations* (Çinlilerin Dünya Algısı: Astronomik, Kozmolojik ve Fiziko-Felsefi Spekülasyonlar), (Londra: A. Probsthain, 1925).

16. Hu Shih (1919-62), Birleşik Devletler'de üniversiteye başlamadan evvel Konfüçyüs klasiklerine ve Ortodoks edebiyat biçimine geleneksel bir önem veren formel bir Çin eğitimi aldı. Doktorasını 1917'de Columbia Üniversitesinde tamamladı ve buradaki doktora tezini pragmatist filozof John Dewey gözetiminde hazırladı. Bu tez daha sonra hem Çince hem de İngilizce olarak yayımlandı: *The Development Method of the Logical Method in Ancient China* (Antik Çin'de Mantıksal Yöntemin Gelişim Metodu), (Şangay: Oriental Book Co., 1922). Çin'e döndükten sonra Hu Shih Pekin Ulusal Üniversitesine girdi ve kültürel ve eğitsel reform hareketinin liderliğini yaptı. Kitlelerin erişebileceği yerel edebiyatı güçlendirmek ve yaymak için çok çalıştı. (Yerel dil 1920'de hükümet tarafından resmi ulusal dil olarak kabul edildi.) Yazılarında; edebiyat, felsefe ve tarih yazımındaki Çin klasik geleneğinin eleştirel değerlendirmesine geniş yer ayırdı. Bu anlamdaki ilk önemli çalışmalarından biri, Gramsci'nin de sözünü ettiği (İngilizceye çevrilmemiş olan) Çin felsefesi tarihi kitabıdır: *Chung-kuo che-hsüeh shih ta-kang*, (Şangay, 1919). 1933'te Hu Shih Karşılaştırmalı Din konusunda Haskell Tezleri'ni bitirdi. Bunlar daha sonra *The Chinese Renaissance* (Chicago: University of Chicago Press, 1934) adıyla basıldı. 1938-1942 arasında Hu Shih Washington D.C.'de yaşadı. Savaşın sonra Çin'e döndü ve 1945'te Pekin Ulusal Üniversitesi'nin rektörlüğüne getirildi. Hu Shih 1949'da Çin'i terk etti ve Taiwan'a göç ettiği 1958 yılına dek New York şehrinde yaşadı.

17. Gramsci, Alberto Castellani'nin, Taoizm doktrinini özetleyen *La*

dottrina del Tao ricostruita sui testi ed esposta integralmente (Bologna: Zanichelli, 1927) kitabı ve Lao-Tzu'nun "semavi yasası"nı anlatan *La regola celeste di Lao-Tse* (Floransa: Sansoni, 1927) kitabı hakkındaki bibliyografik bilgiyi şuradan almıştır: Adolfo Faggi, "Sapere cinese" (Çin Bilgisi), *Il Marzocco* 32, no. 24, (12 Haziran 1927).

18. Yani, diktatörler gibi davranan bölgesel askeri yöneticiler.

Madde 24. Geçmiş ve Bugün. Ulusal Sanatsal Mirasa Saygı

1. Luca Beltrami, "Difesa d'arte in luoghi sacri e profani" (Seküler ve Dinsel Alanlarda Sanatın Korunması), *Il Marzocco* 23, no. 20, (15 Mayıs 1927).

Luca Beltrami için bakınız, Defter 1 Madde 24, not 2.

2. Burada bahsedilen "kaba gösterişlilik hakkındaki anekdotlar" Milano'daki Castel Sforzesco Müzesi'nde gerçekleşen bir balodan önceki ziyafete dairdir.

Madde 25. Machiavelli ve Manzoni

1. Tommaseo'nun kitabı, yazarın Milano'daki geçici ikameti sırasında dost olduğu romancı Alessandro Manzoni ile söyleşilerinden oluşmaktadır.

Niccolò Tommaseo (1802-74), tarih, edebiyat, eğitim, siyaset, din gibi çok çeşitli konularda geniş bir külliyat üretti. Ayrıca şiir ve roman yazdı ve iki de sözlük derledi. İnancı bir Katolik olmasına karşın, liberal görüşlere ve güçlü milliyetçi hislere sahipti. Siyasi görüşleri nedeniyle birçok yılını sürgünde geçirdi. Basın özgürlüğünü alenen savunmak suçuyla da birkaç ay Venedik'te (1847-48) hapiste yattı.

2. Giuseppe S. Gargano, "Manzoni in Tommaseo" (Tommaseo'nun Eserinde Manzoni), *Il Marzocco* 34, no. 5, (3 Şubat 1929).

Madde 26. Peder Bresciani'nin Soyu. Alfredo Panzini

1. Alfredo Panzini'nin, Hesiodos'un *İşler ve Günler* eserinden yaptığı çeviri, *Le opere e i giorni* (Milano: Treves, 1928) adıyla yayımlandı.

Gramsci'nin defterler boyunca çok sayıda küçük düşürücü yorum yaptığı Panzini hakkında bakınız, Defter 1 Madde 13, not 1.

2. Angelo Orvieto, "Da Esiodo al Panzini", *Il Marzocco* 34, no. 5, (3 Şubat 1929).

3. Faşist hükümet, köylülerin kırsal alanlardan ve verimsiz bölgeler-

den şehirlere ve sanayi merkezlerine göçmesini önlemek için çok çalıştı. Kapsamlı bir toprak ıslahı programı başlattı ve tarımsal verimliliği artırarak kırsal nüfusun hayatını düzeltmeye çalıştı. Kamu İşleri Bakanlığı 1926 yılında kalıcı bir İçgöç Komitesi ve 1928 yılında Göçler ve İç Kolonizasyon Ofisi kurdu. İçgöçü önleme kampanyası kapsamında hükümet propaganda aygıtı, kırsal hayata çekici ve pastoral bir imaj kazandırmaya çalıştı.

Madde 27. *Peder Bresciani'nin Soyu*

1. Enrico Corradini'nin *Carlotta Corday* oyunu, 1928 yılında yazara ait bir önsözle birlikte Floransalı yayıncı Barbèra tarafından "Collezione teatrale" dizisi içinde yeniden basıldı. Gramsci'nin tespitleri, Gaio mahlasıyla yazılmış şu makaleye dayanmaktadır: "*Carlotta Corday di Enrico Corradini*", *Il Marzocco* 34, no. 5, (3 Şubat 1929).

Enrico Corradini için bakınız, Defter 1 Madde 58, not 3.

Madde 28. *İdeoloji, Psikolojizm, Pozitivizm*

1. Gramsci bu notu muhtemelen şu makaleyi okuduktan sonra yazdı: Adolfo Faggi, "L'ultimo degli psicologisti: G. Brandes" (Son Psikolog: G. Brandes), *Il Marzocco* 32, no. 23, (5 Haziran 1927). Faggi, şöyle yazmış: "Psikolojizm, hâlihazırda on sekizinci yüzyıl Fransız 'ideolojisi' ile ilişkilendirilmiş ve çevre (milieu) teorisiyle genişletilip ve birleştirilerek on dokuzuncu yüzyıl pozitivizmi ile desteklenmiş ve güçlendirilmiş. Bizim dönemimizdeki düşüşü ise Brandes'in eserinin neden görece karanlığa gömüldüğünü açıklamaktadır."

Daha çok on dokuzuncu ve yirminci yüzyıl edebiyatı ve felsefesi üzerine yazan Danimarkalı araştırmacı Georg Brandes (1842-1927), fikirlerinin şekillendiği yıllarda Paris'te tanıştığı Taine, Renan ve John Stuart Mill'in görüşlerinden fazlasıyla etkilenmiştir. Edebiyat tarihi ve eleştirisi alanındaki en önemli eseri, *Hovedstrømninger i det 19de aarhundredes litteratur*'dur (1871-87). İngilizce çevirisi için bakınız, *Main Currents in Nineteenth-Century Literature* (On Dokuzuncu Yüzyıl Edebiyatı'nda Ana Akımlar), 6 Cilt, çev. D. White ve M. Morison, (New York: Heinemann, 1901-5).

Fransa'nın en önde gelen pozitivizm savunucularından araştırmacı ve eleştirmen Hippolyte Taine (1828-93), yazılarının çoğunda "bilimsel yöntem" adını verdiği yöntemi edebiyat, sanat, metafizik, etik ve psiko-

loji çalışmalarına uygulayarak ruhani felsefe ile mücadeleye girişti. Taine, edebi metinlerin üretimi ve karakterinin, yazarlarının kalıtsal kişilikleri ("la race") ve oluşturuldukları sosyokültürel bağlam ("le milieu") ile tarihsel koşullar ("le moment") tarafından belirlendiğini kanıtlamak için çok uğraştı. Taine'nin edebiyata yaklaşımı en geniş haliyle dört ciltlik *Histoire de la littérature anglaise* (1863-64) adlı eserinde ortaya serilmiştir. Bu eserin İngilizce çevirisi için bakınız, *History of English Literature* (İngiliz Edebiyatı Tarihi), 4 Cilt, çev. H. Van Laun, (New York: Ungar, 1965). Bilimsel (deneysel) yöntemi psikoloji alanına uyarlama argümanı ise Taine tarafından en sistematik biçimde *De l'intelligence* (1870) adlı eserinde ortaya konmuştur. Bu eserin İngilizce çevirisi için bakınız, *On Intelligence* (Zeka Üzerine), 2 Cilt, ed. Daniel N. Robinson, çev. T. D. Haye, (Washington D. C.: University Publications of America, 1977).

Madde 29. Doğu-Batı

1. Gramsci, Henri Bergson'un konuşması hakkındaki bilgiyi ve Fransız filozofun *L'énergie spirituelle* (Paris, 1920) adlı kitabı hakkındaki referansı şu makaleden almış: Antonino Pagliaro, "Sapienza indiana" (Hint Bilgisi), *Il Marzocco* 32, no. 23, (5 Haziran 1927).

Dilbilimci ve Edebiyat Eleştirmeni Antonino Pagliaro (1898-1973), Hint-Avrupa dilbilimi ve Fars edebiyatı üzerine akademik çalışmalar yürüttü. Ayrıca semantik dalında da uzmandı ve bazı yayınlarda, içlerinde Dante'nin *İlahi Komedi*'sının da olduğu edebi metinlerin yorumlanması için semantik teorilerini kullandı.

Bu notta sözü geçen konuşma, Bergson tarafından 28 Mayıs 1913'te Londra'daki Psikik Araştırma Topluluğu'nda yapılmıştı. Daha sonra Bergson'un *L'énergie spirituelle* eserinin bir bölümü olarak yayımlandı. Eserin H. Wildon Carr tarafından çevrilen *Mind-Energy: Lectures and Essays* (Londra: Macmillan, 1920) adlı İngilizce versiyonunda bu pasaj "Phantasms of the Living" and "Psychical Research" başlıklı 3. bölümdedir:

Bazen kendime şunu soruyorum: Şayet modern bilim, yönünü matematikten mekaniğe, fiziğe ve kimyaya çevirmek yerine, tüm güçlerini maddenin çalışılmasına yoğunlaştırmak yerine, zihne yoğunlaşmış olsaydı -Kepler, Galileo ve Newton, örneğin, psikolog olsalardı- neler olurdu? Aynen Galileo'dan önce fiziğimizin nasıl bir şey olacağını hiç kimsenin tahmin edememesi gibi, bi-

zim de günümüzde herhangi bir fikir sahibi olamayacağımız bir psikoloji -aynen bizim fiziğimizin Aristoteles ile nasıl bir ilişkisi varsa, bu psikolojinin de şu anki psikolojimizle ilişkisi aynı olurdu- üretmiş olurlardı. Her tür mekanik fikre yabancı olan bilim, *a priori* isteksiz davranmak yerine sizin çalıştıklarınıza benzer fenomenleri şevkle ele alırdı. Belki “psşik araştırma” onun birincil meşguliyeti olurdu. Zihinsel faaliyetin en genel yasaları keşfedildiğinde ise (tam olarak mekaniğin temel yasalarının keşfedilmesi gibi) bilim saf zihinden hayata geçiş yapardı... Böylece zihin enerjisi bilimi kurulmuş ve geliştirilmiş olurdu. Öte yandan bu bilim aklın tezahürlerini yüksekte düşüğe doğru adım adım izleyerek, yaşamdan ve organizasyondan geçerek sonunda hareketsiz maddeye ulaştığında şaşırtıcı ve korkutucu bir şekilde birdenbire dururdu. Daha sonra alışılmış yöntemlerini bu yeni nesneye uyarlamaya çalışır ve aynen bugünkü hesaplama ve ölçme süreçlerinin zihnin üzerine hiçbir etkisi olmaması gibi, bu yeni nesne üzerine hiçbir etkiye sahip olamazdı. Bu durumda gizemin gerçekliği, zihin değil maddedir. (s. 79-81)

Madde 30. İtalyan Aydınlarının Uluslararası İşlevi

1. Gramsci'nin bu nottaki bilgi kaynağı şuradaki kısa bir yazıdır: “Marginalia”, *Il Marzocco* 35, no. 4, (26 Ocak 1930).

Madde 31. İtalyan Ulusal Geleneği Üzerine

1. Bu nottaki bilgilerin ve alıntılanan pasajın kaynağı Bernardino Barbadoro imzalı kısa makaledir: “Sicilia e Italia sotto Federico II” (II. Frederick Dönemi'nde Sicilya ve İtalya), “Marginalia”, *Il Marzocco* 33, no. 51, (16 Aralık 1929). Barbadoro burada imzasız bir yazıdan alıntı yapar: “Nel settimo anniversario della seconda lega Lombarda” (İkinci Lombard Birliği'nin Yedinci Yüzyılı Üzerine), “Marginalia”, *Il Marzocco* 31, no. 39, (26 Eylül 1926).

2. Barbadoro'da alıntı, “Sicilia e Italia sotto Federico II.”

İtalyanların Barbarossa olarak adlandırdıkları Hohenstaufen Svabya Sarayı'ndan I. Frederick (yak. 1123-90) 1152'de Alman Kralı seçildi ve 1155'te Papa IV. Adrian tarafından imparator ilan edildi. İmparatorluk haklarını tümüyle elde etme çabaları dâhilinde İtalya'ya birtakım seferler düzenledi. 1162'de Milano'ya verdiği zararın yarattığı öfke, Frederick'in iktidarını sağlamlaştırması yüzünden tehdit altında kalanların, özellikle de Papa'nın (o dönemde III. Alexander idi), Venediklilerin ve

Sicilyalı William'ın desteğini alan Lombard Birliği'nin kurulmasına neden oldu.

Barbarossa'nın torunu, Sicilya'yı fetheden VI. Henry'nin oğlu II. Frederick (1194-1250), 1220 yılında Papa Honorius tarafından imparator ilan edildi. Onun şahsında Sicilya Krallığı (Napoli kadar kuzeye değin genişleyen) ile imparatorluk birleşti. Ne var ki, imparatorluk otoritesi iddiası Papa'nın ve Lombardy şehirlerinin tepkisini çekti. Lombard Birliği 1226 yılında yeniden tesis edildi (yani bu nottaki referans "İkinci Lombard Birliği" içindir). II. Frederick, 1237'de Cortenuova'da Lombard Birliği'ni bozguna uğrattı. Aynı dönemde oğlunu Sardinya Kralı ilan etti. Papa (IX. Gregory), iktidarının imparatorun iktidarı altında ezileceğinden ve Papalık Devletleri'ndeki hükümdarlığının tehdit altına gireceğinden korktuğu için imparatoru aforoz etti. Frederick'in tepkisi İtalya (özellikle Kuzey) ve Sicilya Krallığı'ndaki denetimini sıkılaştırmak şeklinde oldu. Ayrıca ordusunu Orta İtalya'ya gönderdi ve 1240'ta Papalık Devletleri'ne girdi, hemen ardından Roma'yı işgal etti. İmparatorlukla Papalık arasındaki bu çekişme, Ghibellineler (İmparatorluk taraftarları) ile Guelfler (Papalık taraftarları) şeklinde iki tarafın oluşmasına neden oldu. 1242'de Papa IV. Innocent ile II. Frederick arasındaki pazarlıklar, Lombard devletlerinin statüsüne dair anlaşmazlık nedeniyle başarısızlıkla sonuçlandı. Papa, Lyons'a gitti ve 1245'te burada bir konsil toplayarak imparatoru resmi olarak azletti. Papalıkla İmparatorluk arasındaki üstünlük kurma mücadelesi birkaç yıl daha sürdü fakat Frederick'in öldüğü dönemde imparatorluğun birleştirici gücü çoktan çöküşe geçmişti.

3. Bakınız, Barbadoro, "Sicilia e Italia sotto Federico II."

Madde 32. Ugo Foscolo ve İtalyan Edebi Retoriği

1. İlk kez 1807'de basılan *Dei sepolcri* (Mezarlar Üzerinde) adlı en iyi bilinen şiirinde Ugo Foscolo (1778-1827); Machiavelli, Michelangelo ve Galileo gibi büyük adamların mezarlarına dair birtakım göndermeler aracılığıyla İtalya'nın geçmiş zaferlerini övmektedir.

2. Fransız eleştirmen Sylvestre Guillon'a yanıt veren Ugo Foscolo, büyük adamların mezarları üzerine şiirsel yaklaşımının aslında siyasal içerikli olduğunu öne sürdü. Amacı, "bedenlerin değil erdemlerin dirilişini" destekleyerek "İtalyanlara siyasal öykünme aşlamak"tı (U. Foscolo, *Opere* [Floransa: Le Monnier, 1972], 6:518).

318 Hapishane Defterleri - Defter 5 Notlar

Gramsci'nin bu nottaki tespitleri Giuseppe Gargano'nun bir makalesine dayanmaktadır: "Le tombe ispiratrici e i *Sepolcri* del Foscolo" (İlham Kaynağı Mezarlar ve Foscolo'nun *Dei sepolcri*'si), *Il Marzocco* 32, no. 50, (11 Aralık 1927).

Madde 33. M. Iskowicz, *La littérature à la lumière du matérialisme historique*

1. Gramsci, Maison du Livre Française tarafından yayımlanan yeni kitapları tanıtan bu bültenin bir kopyasını hapishanede iken almış olması fakat daha sonra kitaplarının arasında bulunamamıştır.

Madde 34. *Geçmiş ve Bugün*

1. Gramsci'nin, Giuseppe Prezzolini ve dergisi *La Voce* hakkındaki görüşleri bütün defterlerde bulunabilir. Bakınız, diğerlerinin yanı sıra, Defter 1 Madde 90. Prezzolini için bakınız, Defter 1 Madde 8, not 1.

Öncelikle felsefe ve edebiyata yönelik kültür dergisi *Leonardo*, dergiye Giuseppe Prezzolini ile birlikte editörlük yapan Giovanni Papini tarafından 1903'te Floransa'da kuruldu. Dergiye yakın yazarların belli milliyetçi eğilimleri vardı. Bu yazarlar İtalyan kültürünü yeniden canlandırmayı kendilerine görev biçmişlerdi. *Leonardo* aynı zamanda İtalya'da pragmatist felsefenin de başlıca savunucularından biri haline geldi. William James 1905'te Papini ile yakın temas kurdu ve İtalya'da pragmatizm çalışmalarına ciddi katkılar sağladı. C. S. Peirce'nin bazı çalışmaları da (1907'de yayını durdurulan) *Leonardo*'da basıldı.

Giovanni Papini ve onun (1913 ve 1914 arasında ayda iki kez, İtalya'nın savaşa girdiği 1915 yılına dek ise haftalık olarak toplam yirmi bir sayı çıkan) *avangart* dergisi *Lacerba* için bakınız, Defter 1 Madde 8, not 1.

Haftalık siyaset dergisi *Unità*'nın kurucusu ve editörü Gaetano Salvemini için bakınız, Defter 1 Madde 25, not 19.

Giani Stuparich'in *Scipio Slataper* (Floransa: Casa Editrice La Voce, 1922) isimli kitabı, Gramsci'nin korunmuş kitapları arasında yoktur. Hapiste olduğu süre içinde bu kitabın elinde olması da mümkün görünmüyor. Muhtemelen kitabı daha önceki bir dönemde okumuştur.

Scipio Slataper (1888-1915), Trieste'de doğdu ve Floransa Üniversitesinde edebiyat öğrenimi gördü. *La Voce* ile yakından ilgilendi fakat 1913 civarında dergiden koptu. Otobiyografik çalışması *Il mio Carso* (1912) yirminci yüzyıl başları İtalyan nesrinin en iyi örneklerinden bi-

ri olarak görüldü. Belirgin bir şekilde politik olan yazılarında olduğu gibi bu eserinde de Slataper, Trieste'deki burjuvazinin bazı katmanlarının irredantist tutumunu eleştirir. Ona göre, bu kesimlerin milliyetçi hisleri, kaba iktisadi çıkarların üzerini örten bir maskeden başka bir şey değildir. İtalya savaşa girdiğinde orduya yazılan Slataper, ona en iyi eserini yazdıran bölge olan Carso'ya yakın bir yerde öldürüldü. Slataper'in yazılarının büyük kısmı ölümünden sonra Giani Stuparich tarafından yayımlandı.

Trieste doğumlu Giani Stuparich (1891-1961), Prag'da başladığı üniversiteyi Floransa'da tamamladı. 1915'te Çek halkı üzerine tarihsel ve siyasal bir monograf şeklinde kaleme aldığı ilk kitabını yayımladı. Aynı yıl içinde, gönüllü olarak orduya yazıldı ve arkadaşı Slataper ile birlikte Carso bölgesinin ön cephelerinde savaştı. Slataper biyografisinin yanı sıra, (savaşta aynı cephede ölen) kardeşiyle ilişkisi üzerine bir kitap ve savaş deneyimlerine ilişkin bir dizi otobiyografik eser kaleme aldı. 1930'ların başıyla birlikte Stuparich, bir romancı olarak da tanınmaya başladı ve yıllar içinde kayda değer sayıda kurgu eser tamamladı.

Madde 35. *Risorgimento*

1. 15 Eylül 1864'te İtalyan hükümeti (Başbakan Marco Minghetti idi) Fransa ile Eylül Antlaşması adıyla bilinen tartışmalı bir sözleşme imzaladı. Papalık Devletleri'nden arta kalanların koruyuculuğunu üstlenen III. Napolyon, Fransız birliklerini iki yıl içinde Roma'dan çekmeyi taahhüt ederek teoride papaya tamamen savunma amaçlı olması öngörülen uluslararası bir ordu oluşturma fırsatı tanıdı. Karşılık olarak İtalya, papalık topraklarının bütünlüğüne saygı duyacak biçimde Roma'ya saldırmaktan kaçınmayı ve yeni İtalyan devletine dâhil edilen Papalık Devletleri'nden kaynaklanan borçların bir kısmını üstlenmeyi taahhüt etti. Dahası, Roma üzerinde plan yapmadığını göstermek amacıyla altı ay içinde başka bir şehri yeni başkenti olarak kurmayı vaat etti. Uygun şehrin belirlenmesi için bir komisyon kuruldu ve bu komisyon Floransa'yı seçti. Hükümetin ülkenin gelecekteki başkenti olarak Roma'dan vazgeçtiğinin duyulması üzerine, özellikle şiddet eylemlerinin patlak verdiği Torino başta olmak üzere birçok yerde kitlesel gösteriler yapıldı. İki gün süren ayaklanmalar boyunca (21-22 Eylül) öfkeli kalabalıklar dükkânları yağmaladı, gazete bürolarına saldırdı ve hükümet binalarına girmeye çalıştı. Askeriyeden destek alan polis güçleri, zor kulla-

320 Hapishane Defterleri - Defter 5 Notlar

narak yanıt verdi ve kalabalıklara ateş açtı. Çatışmalarda elliden fazla kişi öldü. Katliamın boyutu Başbakan Minghetti'yi istifaya mecbur bıraktı. Ayrıca, halkın karşı çıkmasına rağmen (ve anlaşılmaya hevesli olmamasına karşın) Kral II. Vittorio Emanuele, Torino'dan ayrıldı ve Floransa'ya yerleşti.

2. Gramsci, Massimo D'Azeglio'nun Teresa Targioni'ye yazdığı mektupların baskısı üzerine bibliyografik bilgileri ve diğer bilgileri şu makaleden edinmiştir: Giuseppe Gargano, "D'Azeglio politico nell'intimità" (Siyasetçi D'Azeglio'nun Mahrem Yanları), *Il Marzocco* 35, no. 26, (29 Haziran 1930).

Massimo D'Azeglio için bakınız, Defter 1 Madde 121, not 1.

Madde 36. Geçmiş ve Bugün

1. "La prima seduta pubblica dell'Accademia d'Italia" (İtalyan Akademisinin İlk Açık Oturumu), *L'Italia Letteraria* 2, no. 24, (15 Haziran 1930).

Académie Française'in İtalyan versiyonu olması planlanan Accademia d'Italia, 1926'da özel bir yasayla kuruldu. Ne var ki, Campidoglio'da resmi bir törenle açılışının yapıldığı 1929'a dek resmi olarak hayata geçirilmedi. Akademide göreve getirilen ilk grup içinde oyun yazarı Luigi Pirandello, fizikçi Enrico Fermi, besteci Pietro Mascagni ve fütürist sanatçı Filippo Tommaso Marinetti vardı. Benedetto Croce gibi kimi tanınmış aydınlar ise faşist rejimin destekçisi gibi görülme korkusuyla akademiyle ilişkiye geçmeyi reddettiler.

2. Antonio Aniante, "Cronaca per la storia" (Tarihsel Kayıt İçin), *L'Italia Letteraria* 2, no. 24, (15 Haziran 1930).

Antonio Aniante, romancı ve oyun yazarı Antonio Rapisarda'nın (d. 1900) kullandığı mahlastı. Rapisarda, 1930'da Fransa'ya taşındı ve burada kaldığı birkaç yıl içinde 1938'de Académie Française'den ödül alan *Vie et aventures de Marco Polo* ile birlikte birtakım eserler kaleme aldı.

Madde 37. İtalyan Aydınlarının Kozmopolit İşlevi

1. Stefan Zweig, "Influence du sud sur Nietzsche", *Les Nouvelles Littéraires* 9, no. 405, (19 Temmuz 1930). Zweig'in makalesinin sonundaki bir notta şöyle yazar: "Traduction inédite d'Alzir Hella et Olivier Bournac."

Madde 38. İtalyan Edebiyatı'nın Ulusal-Halkçı Olmayan Karakteri

1. Orazio Pedrazzi, “Le tradizioni antiletterarie della burocrazia italiana” (İtalyan Bürokrasisinin Anti Edebi Gelenekleri), *L'Italia Letteraria* 1, no. 18, (4 Ağustos 1929).

Madde 39. Septisizm

1. Bakınız, Roberto Ardigò, *Scritti vari*, ed. Giovanni Marchesini (Flo-ransa: Le Monnier, 1922), s. 270: “Bergson’un (Gnostisizm ve Plotinus izleri taşıyan) ışıltılı ve unutulmaya yüz tutan felsefesi, özellikle ‘dirim-selci’ yanına etraflıca bakıldığında, sosyalist etiğe ve ideallere antitez ni-teliğindeki yeni Nietzschecilik ve sosyal emperyalizm biçimlerinin önü-nü açan bir irrasyonalizm türünden başka bir şey değildir. Bergson ve tüm idealistlerle uzlaştığımız nokta ise, onların determinizm ve meka-nik tarih bakışı karşısında iradeciliği övdükleri örneklerdir.”

Turi’de iken Gramsci’nin elinde Ardigò’nun *Scritti vari* adlı eseri var-dı fakat bu notu yazmadan birkaç ay önce onu Tatiana Schucht’a geri göndermişti. Kitap, Defter 1’de “20 Mayıs 1930’da Turi’de Tatiana’ya Ulaştırılan Kitaplar” arasında listelenmişti. Bakınız, Defter 1, El Yazma-sının Tasviri, 1:371, [Türkçe baskısında bakınız: Cilt 1, s. 428, ç.n.l.

2. Bu bağlamda özellikle önemli olanlar, Marx’ın “Feuerbach Üzerine Tezler”inin (1845) ilkinde ortaya koyduğu geleneksel materyalizm ile idealizm arasındaki ilişkiler üzerine varsayımlardır:

Daha önceki tüm materyalizmlerin -Feuerbach’ınki de dâhil olmak üzere- başlıca kusuru; şeylerin [*Gegenstand*], gerçekliğin, duyusallığın *insani duyusal faaliyet ve pratik* olarak öznel biçim-de değil de yalnızca *nesne* ya da *sezgi* formunda algılanmasıdır. Bu nedenle *faal* yan, materyalizmle zıtlık oluşturacak biçimde idealizm tarafından geliştirilmiştir ama sadece soyut olarak çün-kü şüphesiz ki idealizm, gerçek ve duyusal faaliyeti bu şekilde görmez. Feuerbach, kavramsal nesnelerden gerçek anlamda fark-lı duyusal nesneler ister fakat bizzat insani faaliyeti *nesnel* faali-yet olarak algılamaz. *Das Wesen des Christenthums*’ta [Hristiyanlı-ğın Özü] bu nedenle teorik yaklaşımı tek sahici insan davranışı olarak değerlendirir, pratiği ise Yahudiliği aşağılamışçasına algı-lar ve tanımlar. Dolayısıyla “devrimciliğin”, pratik-eleştirel faali-yetin anlamının farkına varmaz. (K. Marx ve F. Engels, *Collected Works* [New York: International Publishers, 1976], s. 6)

Bu, Gramsci’nin Defter 7’nin çeviri egzersizlerine ayırdığı bölümünde

322 Hapishane Defterleri - Defter 5 Notlar

Almancadan İtalyancaya çevirdiği bir pasajdır.

Madde 40. Pirandello

1. Benjamin Crémieux, *Henry IV et la dramaturgie de Luigi Pirandello, suivi de la traduction française de Henry IV*, (Paris: Gallimard, 1928). Gramsci'nin bu metni inceleme fırsatı bulmuş olması çok zordur.

Luigi Pirandello'nun *Enrico IV* (IV. Henry) oyunu ilk kez 1922'de sahnelendi.

Benjamin Crémieux için bakınız, Defter 1 Madde 73, not 1.

Madde 41. Mesleki Rehberlik

1. Aslında Cizvit Rahip Angelo Brucculeri tarafından yazılmış imzasız makale "L'orientazione professionale" (Mesleki Rehberlik), üç bölüm halinde yayımlandı: *La Civiltà Cattolica* 79 (6 Ekim 1928): 40-53; (3 Kasım 1928): 204-15; (17 Kasım 1928): 304-13.

Madde 42. Roma Geleneği

1. Gramsci'nin bir dizesini kullandığı "La terra dei morti" (Ölüler Diyarı) adlı şiirinde Giuseppe Giusti, yaşayan bir dizi İtalyanı över. Bu şiir Lamartine'in İtalya'yı "ölüler diyarı" olarak tanımlamasına bir yanıttır.

Giuseppe Giusti (1809-50), en iyi satir şiirleriyle tanınır. Hedefleri arasında yabancı egemenler (özellikle Avusturyalılar), demagoglar, uzlaşmaz devrimciler, diktatör hükümetler, Cizvitler ve genel olarak oportünizm ve riyakârlık vardır. Giusti yıllar boyunca Floransa siyasetinde aktif rol oynamıştır ve 1848'de Toskana'daki devrimci kalkışmaya katılmıştır.

Carducci'nin dizeleri "Nell'annuale della fondazione di Roma" (Roma'nın Kuruluş Yıldönümü Üzerine) adlı şiirinden alınmıştır.

Giosuè Carducci için bakınız, Defter 1 Madde 44, not 17.

Ugo Foscolo ve *Dei sepolcri* (Mezarlar Üzerine) adlı şiiri için bakınız, diğerlerinin yanı sıra Gramsci'nin Defter 5 Madde 32'deki yorumları ve ilişkili dipnotlar.

2. Gramsci'nin Lessing'e atfedilen cümle için kaynağı büyük olasılıkla Benedetto Croce'nin on dokuzuncu yüzyıl İtalyan tarihi yazımı üzerine *Storia della storiografia italiana nel secolo XIX*, 2 Cilt (Bari: Laterza, 1921) adlı kitabında yaptığı bir yorumdur. Bu kitap hapishanede iken Gramsci'nin elinde mevcuttu: "Lessing bir savaş atının leşinde üreyen

ve o savaş atının kızları olmakla gurur duyan eşekarıları (İtalyanlar) üzerine yazdığı saygısızca epigramı ile retorik kurguya [yani Romalı köklerin abartılmasına] karşı saldırıya geçiyor" (1:113).

3. H. G Wells'in *A Short History of the World* (New York: Macmillan, 1922) adlı kitabı İtalyancada *Breve storia del mondo* (çev. F. E. Lorizio [Bari: Laterza, 1930]) adıyla basıldı. Gramsci'nin elinde bu kitabın İtalyanca versiyonunun bulunduğu su götürmez bir gerçektir ancak bu versiyon daha sonra kitaplarının arasında bulunamamıştır. Gramsci, Wells'in kitabı hakkında 28 Eylül 1931'de kardeşi Carlo'ya yazdığı mektupta yorumlar yapıyor:

H. G. Wells'in kitabı... Laterza Yayınevi'nin bütün o ciddiye-tine karşın çok kötü çevrilmiş. Kitap oldukça ilgi çekici çünkü tarihin özellikle antik dönemlerde Avrupa'yla sınırlı olduğu şeklindeki baskın düşünce anlayışını yıkmaya aday. Wells; Çin'in, Hindistan'ın Antik Dönem tarihini ve Moğolların Ortaçağ tarihini, aynen Avrupa tarihini anlatırken benimsediği tavırla aktarıyor. Bir dünya bakış açısıyla Avrupa'nın kendini tüm dünya medeniyetinin deposu olarak gören bir bölgeden fazlası olarak görülmemesi gerektiğini ortaya koyuyor. Wells'in sergilediği ve benim daha az etkileyici bulduğum bir başka yenilik de insanoğlundan önceki dünya tarihi. Ayrıca Katolik Kilisesi tarihi ile onun medeniyetin gelişimi üzerindeki etkisi de taraflı bir şekilde aktarılmış ve insana Wells'in önyargısız bir tarihçi değil Papa karşıtı bir Anglikan olduğunu düşündürüyor.

Gramsci, Wells üzerine düşüncelerini oğlu Delio'ya yazdığı tarihsiz bir mektupta (1935 ya da büyük olasılıkla 1936'da yazılmış) da aktarıyor:

Çok fazla Wells okumadım çünkü kitaplarından o kadar da hoşlanmıyorum. Senin de onu okumaman halinde entelektüel ve ahlâki gelişiminden bir şeyler kaybedeceğini sanmıyorum. Sadece Yunanlara, Mısırlılara ve Romalılara değil de Moğollara, Çinlilere, Hintlilere de önem vererek geleneksel tarih ufkunu genişletmeye çalışan (bu şekilde en azından Batı Avrupa'nın tarihsel literatürüne belli bir yenilik getiren) Wells'in dünya tarihi kitabından hazzetmedim. Bana öyle geliyor ki, yaratıcı bir yazar olarak o, fazla mekanik, tatsız tuzsuz ve çeşnisiz biri. Bir tarihçi olarak entelektüel disiplinden, düzen ve yöntem hissinden yoksun. (Antonio Gramsci, *Letters from Prison*, ed. F. Rosengarten, çev. R. Rosenthal [New York: Columbia University Press, 1994], 2:378)

324 Hapishane Defterleri - Defter 5 Notlar

Ayrıca Gramsci'nin Defter 14, Madde 63'te Wells üzerine dile getirdiği görüşlere de bakınız.

4. Camille Jullian, *Histoire de la Gaule*, 8 Cilt, (Paris: Hachette, 1908-26).

5. Camille Jullian'ın *Histoire de la Gaule* adlı eserinden bu kısa pasaj şu makalede aktarılmıştır: Piero Baroncelli, "La figura di Roma in uno storico celtista" (Bir Kelt Tarihçisinin Roma Bakışı), *Nuova Antologia* 64, no. 1368, (16 Mart 1929): 208.

6. Baroncelli, "La figura di Roma," s. 208. İtalikler Gramsci'ye aittir.

7. Age, s. 225. İtalik Gramsci'ye aittir.

8. Gramsci, Sorel'in 28 Ağustos 1917 tarihinde Robert Michels'e yazdığı bir mektupta kullandığı cümleye atıfta bulunuyor: Konuşmalarından birinde İtalya'nın, "Roma'nın en otantik kızı olduğu" şeklinde bir değerlendirmede bulunan Michels'i eleştiren Sorel şöyle demiştir: "Il n'y a pas de pays moins romain que l'Italie" [İtalya'dan daha az Romalı bir ülke yoktur, ç.n.]. Gramsci, Sorel'in mektubundan bu yorumu da içeren pasajı Defter 2 Madde 45'te aktarmaktadır.

9. Ezio Levi için bakınız, Defter 4 Madde 92, not 1.

Madde 43. 1863'te La Gala Kardeşlerin Tutuklanması Süreci

1. Tommaso Tittoni, "Ricordi personali di politica interna" (İç Siyasi İşler Hakkındaki Kişisel Kayıtlar), *Nuova Antologia* 64, no. 1369, (1 Nisan 1929): 304-27. (Bu, *Nuova Antologia*'nın art arda iki sayısında iki bölüm halinde yayımlanan bir makalenin ilk kısmıdır. İkinci kısım Gramsci tarafından bir sonraki notta ele alınmaktadır.) Bu notta aktarılan tüm bilgiler Tittoni'nin makalesinden alıntıdır.

Tommaso Tittoni için bakınız, Defter 2 Madde 6, not 1.

Cipriano ve Giona La Gala Kardeşler ile ilgili olay hakkında Gramsci'nin Defter 3 Madde 164'te aktardıklarına bakınız.

2. Vincenzo Tittoni (1830-1905) 1859'da liberal görüşleri nedeniyle Papalık Devletleri'nden sürüldü. İtalyan birliklerinin şehri papanın elinden aldığı 1870 yılında Roma'ya dönebildi. Vincenzo Tittoni 1870 yılından senatör seçildiği 1886 yılına dek parlamento üyeliği görevini sürdürmüştür.

3. İtalyan Ulusal Komitesi, Eylül 1870'te Giuseppe Mazzini ve yakın arkadaşları tarafından Londra'da kuruldu. Doğum aşamasındaki bir siyasal parti olarak görülen Ulusal Komite İtalya'yı özgürleştirmeyi ve

birleşik bir cumhuriyete dönüştürmeyi hedefleyen devrimci harekete bağlılığını ilan etti.

4. Isaia Ghiron'un *Rassegna Storica del Risorgimento*'da (1927) yayımlanan "Annali d'Italia in continuazione al Muratori e al Coppi" (İtalya Yıllıkları: Muratori ve Coppi'ye Ek) adlı makalesi ile 1863'te *La Civiltà Cattolica* tarafından yayımlanan La Gala Olayı üzerine makalesine dair referanslar, Tittoni'nin "Ricordi personali di politica interna" adlı makalesinden alınmıştır.

Madde 44. T. Tittoni, "Ricordi personali di politica interna"

1. Tommaso Tittoni, "Ricordi personali di politica interna" (İç Siyasi İşler Hakkındaki Kişisel Kayıtlar), *Nuova Antologia* 64, no. 1369, (1 Nisan 1929): 304-27; no. 1370, (16 Nisan 1929): 441-67. Bu iki bölümlü makale bu nottaki tüm bilgilerin, bibliyografik referansların ve alıntılarının (Gramsci'nin parantez içi ünlem işaretleri hariç) kaynağıdır.

Gramsci, Tommaso Tittoni'yi başka defterlerde de ele alır; bakınız, diğerlerinin yanı sıra, Defter 2 Madde 59 ve Defter 2 Madde 6, not 1.

2. Uzlaşma sözleşmesi (konkordato ve finansal sözleşme ile birlikte) İtalya Krallığı ile Kutsal Kilise arasındaki ilişkileri normalleştiren 11 Şubat 1929 tarihli Lateran Sözleşmeleri'nin bir parçasıydı.

3. Eylül 1870'te Papa'nın dünyevi iktidarı, İtalyan birliklerinin Roma'yı işgal etmesiyle fiilen son buldu. Ertesi yıl İtalya Başkenti Floransa'dan Roma'ya taşındı. Papa IX. Pius ise İtalya Krallığı'nın meşruiyetini tanımayı ısrarla reddetti. Hareketleri İtalya'da ruhban sınıfı karşıtlığını körükledi fakat bir yandan da muhafazakâr, kilise yanlısı unsurların çözülmesini zorlaştırdı.

4. Papalığın *non expedit* genelgesi Katoliklerin ulusal seçimlerde oy vermesini ve aday olmasını yasaklıyordu fakat bu yasak bölgesel ve yerel seçimler için geçerli değildi. Önde gelen bir grup Katolik siyasetçi, 1871 idari seçimlerine katılmak amacıyla Roma Birliği'ni kurdu. Liberallerle uzlaşmaz muhafazakârlar arasında bir orta konumda yer alan Roma Birliği, seçimlerde iyi sonuçlar aldı. Ne var ki, Vatikan'ın Katoliklerin ulusal ana akım siyasete katılımlarını onaylamak konusundaki isteksizliği birliğin daha geniş, daha yaygın bir harekete dönüşmesini engelledi.

5. Paolo Campello della Spina (1829-1917), Roma Birliği'nin kurucularından biri olarak önce başkan yardımcılığı daha sonra başkanlık gö-

326 Hapishane Defterleri - Defter 5 Notlar

revini yürüttü. 1879'da Ulusal Muhafazakâr Birlik adını alacak Katolik siyasi partinin kuruluş çabalarında da başrol oynadı. Kilise ile İtalya Devleti arasında herhangi bir uzlaşmaya zıt tutumunu koruyan ve bir yandan da sürekli olarak *non expedit* genelgesini dile getiren Papa XIII. Leo tarafından bu fikir reddedildi.

6. Auguste Comte, *Cours de philosophie positive*, 6 Cilt, (Paris: Bachelier, 1830-42). Eser İngilizceye *The Positive Philosophy* (Pozitif Felsefe) adıyla çevrildi, (2 Cilt, Londra: Trubner, 1875).

7. Auguste Comte, *Catechisme positiviste*, (Paris, 1852). İngilizce çevirisi için bakınız, *The Catechism of Positive Religion*, 3. Gözden Geçirilmiş Baskı, çev. Richard Congreve, (Clifton, New Jersey: A. M. Kelley, 1973).

8. Emile Litre için bakınız, Defter 3 Madde 76, not 8.

9. 1898'de ekmek fiyatlarının sürekli artışına bağlı olarak uzun süredir devam eden memnuniyetsizlik, İtalya'nın birçok bölgesinde sokak gösterilerine ve ayaklanmalara dönüştü. Muhafazakâr Başbakan Antonio Starabba di Rudini, oldukça baskıcı önlemlerle yanıt verdi. Sadece Milano'da üç gün süren gösteriler (6-9 Mayıs) süresince seksenden fazla kişi öldürüldü. Güç kullanımının yanı sıra gazeteler baskı altına alındı ve çok sayıda muhalif isim tutuklandı. Rudini basın özgürlüğünü, grev hakkını ve diğer özgürlükleri kısıtlayan yasalar çıkartmaya girişti. Daha sonra istifaya zorlandı. Yerine 29 Haziran 1898 tarihinde Rudini'nin kabinelerinden birinde daha önce görev yapmış General Luigi Pelloux geçti. Pelloux, Rudini'nin önerdiklerinden çok farklı olmayan ve aynı niyeti taşıyan bir dizi yasayı kabul ettirdi. Onun niyeti de solcu muhalefeti zayıflatmak ve halkın sola desteğini yok etmektir. Solun sert muhalefeti ve Pelloux'un kısıtlayıcı yasaları kararname yoluyla kabul ettirme girişimleri, ulusal seçimlerin yapıldığı ve yeni bir hükümetin oluşturulduğu 1900'lerin ortalarına dek kapanmayacak anayasal bir krize yol açtı.

10. Tommaso Tittoni, 1900 yılından Başbakan Giovanni Giolitti tarafından dışişleri bakanlığına getirildiği 1903 yılına dek Napoli Valiliği görevini yürüttü. 1902'de Napoli üstlendiği ağır yük borcunu hafifletecek bir finansal desteği şehre sağlayacak iki ayrı yasanın çıkmasıyla sonuçlanan parlamento tartışmalarında kendini gösterdi.

11. Bakınız, Gianforte Suardi, "Quando e come i cattolici poterono partecipare alle elezioni politiche" (Katolikler Ulusal Siyasal Seçimlere

Ne Zaman ve Nasıl Katılabilir), *Nuova Antologia* 62, no. 1335, (1 Kasım 1927): 118-23. Gramsci Defter 3 Madde 25'te bu makaleye değinmektedir.

12. Giorgio Sidney Sonnino için bakınız, Defter 1 Madde 114, not 1.

13. Rahip Giovanni Riva ile Rahibe Maria Giuseppina Fumagalli'nin dâhil olduğu skandal için bakınız, Defter 1 Madde 24 ve ilişkili dipnot 3.

14. 7 Haziran 1914'te Ancona'da gösterilere dair bir hükümet yasağını protesto eden savaş karşıtı bir gösteri düzenlendi. Jandarma kalabalığa ateş açtı, üç göstericiyi öldürdü ve daha fazlasını yaraladı. Olay birçok İtalyan şehrinde bir hafta süren grevlere, gösterilere ve çatışmalara sebep oldu.

15. Filippo Meda (bakınız, Defter 1 Madde 107, not 1) ve Giulio Rodinò, 1919'daki kuruluşundan itibaren (Rahip Luigi Sturzo'nun kurduğu) Halk Partisi içinde önemli roller üstlenen Katolik siyasetçiler arasındaydı. Rodinò, 1920'de Francesco Saverio Nitti'nin kabinesinde kısa süreliğine savaş bakanlığı yaptı ve 1921'de Başbakan Ivanoe Bonomi tarafından adalet bakanlığına getirildi. Meda ve Rodinò ılımlı ya da merkez yanlısı siyasetçilerdi. 1919'da Halk Partisine katılan Guido Miglioli ise daha çok solcu görüşlere sahipti. Miglioli için bakınız, Defter 5 Madde 6, not 2.

Madde 45. *Enrico Catellani*, "La libertà del mare"

1. *Enrico Catellani*, "La libertà del mare" (Denizlerin Özgürlüğü), *Nuova Antologia* 64, no. 1369, (1 Nisan 1929): 372-84.

Madde 46. *Claudio Faina*, "Il carburante nazionale"

1. *Claudio Faina*, "Il carburante nazionale" (Ulusal Petrol), *Nuova Antologia* 64, no. 1370 (16 Nisan 1929): 514-28.

2. Gramsci, Defter 2 Madde 65'te *Claudio Faina*'nın şu makalesi üzerine yaptığı yorumu kastediyor: "Foreste, combustibili e carburante nazionale" (Ormanlar, Yakıtlar ve Ulusal Petrol), *Nuova Antologia* 63, no. 1347, (1 Mayıs 1928): 82-106.

Madde 47. *Katolik Hareket*

1. Gianforte Suardi, "Costantino Nigra e il XX settembre 1870" (Costantino Nigra ve 20 Eylül 1870), *Nuova Antologia* 64, no. 1371, (1 Mayıs 1929): 578-79.

328 Hapishane Defterleri - Defter 5 Notlar

2. Bakınız, Gianforte Suardi, "Quando e come i cattolici poterono partecipare alle elezioni politiche" (Katolikler Ulusal Siyasal Seçimlere Ne Zaman ve Nasıl Katılabilir), *Nuova Antologia* 62, no. 1335, (1 Kasım 1927): 118-23. Gramsci, Defter 3 Madde 25'te bu makaleye değinmektedir.

3. Yani, Şubat 1929'da imzalanan Lateran Sözleşmeleri (ya da daha yaygın adıyla konkordato).

4. Suardi, "Costantino Nigra," s. 132.

Madde 48. *Domenico Spadoni*, "Le società segrete nella rivoluzione milanese dell'aprile 1814"

1. *Domenico Spadoni*, "Le società segrete nella rivoluzione milanese dell'aprile 1814" (1814 Milano Devrimi'nde Gizli Topluluklar), *Nuova Antologia* 64, no. 1372, (16 Mayıs 1929): 197-211.

2. Napolyon tarafından İtalya Krallığı Bakanı olarak görevlendirilen Giuseppe Prina (1766-1814), aldığı sıkı iktisadi önlemler nedeniyle halkın öfkesini üzerine çekti. Ayrıca devlet hazinesinden kendine fayda sağladığından şüphelenildi. Napolyon'un yenilmesinin hemen ardından 20 Nisan 1814'te Milano halkı ayaklandı ve Prina öfkeli kalabalık tarafından öldürüldü.

Madde 49. *Bernardo Sanvisenti*, "La questione delle Antille"

1. Bernardo Sanvisenti, "La questione delle Antille" (Antiller Sorunu), *Nuova Antologia* 64, no. 1373, (1 Haziran 1929): 353-68.

Madde 50. *Japon Kültürü Üzerine Kısa Notlar*

1. Raffaele Pettazzoni, "La religione nazionale del Giappone e la politica religiosa dello Stato giapponese" (Japonya'nın Ulusal Dini ve Japon Devleti'nin Din Politikası), *Nuova Antologia* 64, no. 1373, (1 Haziran 1929): 314-30. Raffaele Pettazzoni'nin *La mitologia giapponese secondo il primo libro del Kojiki* (Kojiki'nin İlk Kitabına Göre Japon Mitolojisi) adlı kitabı 1929'da Zanichelli Yayınevi tarafından "Testi e documenti per la storia della religione" (Din Tarihi Üzerine Metinler ve Belgeler) dizisi içinde yayımlandı.

2. Sun Yat-sen için bakınız, Defter 5 Madde 23, not 3. Ayrıca Gramsci'nin, Sun Yat-sen'in öne sürdüğü "Halkın Üç İlkesi" hakkındaki yorumları için özellikle Defter 5 Madde 51 ve 122'ye bakınız.

3. Gramsci'nin bu konuda kullandığı İtalyanca kelime, normalde Protestan Reformunu niteleyen “*Riforma*”dır (büyük harfle). Bu kelimeyi kullanarak Avrupa’da Reformların harekete geçirdiği sekülerleşme süreci ile Japonya’daki dini reformlar arasında benzerlikler kurduğunu belirtmeye çalışır gibidir. Yine “*rimforma*” kelimesini ama bu defa küçük harfle yazarak kullandığı Defter 8 Madde 87’de Gramsci bu fikri detaylandırır.

Madde 51. Çin Kültürü Üzerine Kısa Notlar

1. Bu imzasız makale, biraz farklı isimlerle iki bölüm halinde yayımlandı: “Il riformatore cinese Suen Uen e le sue teorie politiche e sociali” (Çinli Reformcu Sun Yat-sen ve Siyasal ve Toplumsal Teorileri), *La Civiltà Cattolica* 80, (4 Mayıs 1929): 205-20; “Le teorie politiche e sociali di Suen Uen” (Sun Yat-sen’in Siyasal ve Toplumsal Teorileri), *La Civiltà Cattolica* 80, (18 Mayıs 1929): 300-314.

Sun Yat-sen, bazen Suen Uen bazen de Sun Wen olarak anılır. Bu farklı adlar kitapların ve makalelerin kapaklarında değiştirilmeden kullanılmıştır, çevirilerde ise tutarlı bir şekilde Sun Yat-sen adı kullanılmıştır. Öte yandan tutarlılık ve netlik sağlama adına da İtalyanca “*triplice demismo*” (“Üç İlke”) terimi her yerde “Halkın Üç İlkesi” olarak çevrilmiştir.

Sun Yat-sen için bakınız, Defter 5 Madde 23, not 3. Gramsci, Sun Yat-sen’in “Halkın Üç İlkesi”ne dair Defter 5 Madde 122’de de yorum yapmıştır.

2. İtalyan Cizvit Rahip Pasquale D’Elia, Çin’de uzun yıllar geçirdi ve Çin kültürü ve tarihinin çeşitli yanları üzerine eserler kaleme aldı. Özellikle Çin’de Katolisizm çalışmalarına önemli katkılarda bulundu. Eserlerinden bazıları İngilizceye de çevrilmiştir: *Catholic Native Episcopacy in China. An Outline of the Formation and Growth of the Chinese Catholic Clergy: 1300-1926* (Çin’de Yerel Piskoposluk. Çinli Katolik Ruhban Sınıfının Oluşumu ve Gelişimi Üzerine Bir Taslak: 1300-1926), (Şangay: Tuswei Printing Press, 1927); *The Catholic Missions in China: A Short Sketch of the History of the Catholic Church in China from the Earliest Records to Our Own Days* (Çin’de Katolik Misyonlar: En Eski Kayıtlardan Günümüze Değin Çin’de Katolik Kilisesi’nin Tarihine Dair Kısa Bir Taslak), (Şangay: Commercial Press, 1934); *Galileo in China. Relations through the Roman College Between Galileo and the Jesuit Scien-*

330 Hapishane Defterleri - Defter 5 Notlar

tist-Missionaries: 1610-1640 (Çin’de Galileo. Galileo ile Cizvit Bilim Adamları-Misyonerler Arasında Roma Koleji Üzerinden Kurulan İlişkiler: 1610-1640), çev. R. Suter ve M. Sciascia, (Cambridge: Harvard University Press, 1960).

3. Papa XIII. Leo’nun *Rerum novarum* ve *Immortale Dei* adlı genelgeleri, sırasıyla 1891 ve 1885’te ilan edildi. Papa XIII. Leo’nun öğretilerinden fazlasıyla etkilenmiş Katolik toplumsal düşüncenin el kitabı niteliğindeki *Codice sociale* (Toplumsal Yasa) için bakınız, Defter 1 Madde 1, not 2.

Madde 52. *Domenico Meneghini*, “Industrie chimiche italiane”

1. Bakınız, *Domenico Meneghini*, “Industrie chimiche italiane” (İtalyan Kimya Endüstrisi), *Nuova Antologia* 64, no. 1374), 16 Haziran 1929): 507-22.

Madde 53. *Reform ve Rönesans. Cusalı Nicholas*

1. Ludwig von Bertalanffy, “Un cardinale germanico (Nicolaus Cusanus)” (Bir Alman Kardinal: Cusalı Nicholas), *Nuova Antologia* 64, no. 1374, (16 Haziran 1929): 536-39. Bu makale aslında Ludwig von Bertalanffy’nin Cusalı Nicholas’ın eserlerinden yaptığı derlemeler için yazdığı İtalyanca giriş kısmının Almanca çevirisidir. Bakınız, *Nikolus von Kues*, (Münih: G. Muller, 1928).

Cusa doğumlu Nicholas (1401-64), paradigmatik bir Rönesans insanı örneğiydi. Muazzam genişlikte bir ilgi alanı yelpazesi vardı ve felsefe, matematik, astronomi ve uygulamalı bilimler (özellikle biyoloji) gibi çeşitli bilgi alanlarına önemli katkılar sağladı. Felsefe yazılarında Tanrı ve evrene dair insan bilgisinin sınırları ya da tamamlanmamışlığının anlamları üzerine eğildi ve bu konuları tartıştı. Bir bilim insanı olarak Nicholas, deneyin ve deneysel araştırmanın önemini vurgulayarak modernitenin eşiğinde durdu. Önde gelen bir kilise adamı olarak kilise reformu için bastırdı. Nicholas bir kardinaldi ve İtalya’nın Brixen (Bressanone) Piskoposu’ydu.

2. Katolik araştırmacı Paolo Rotta, büyük oranda Antik felsefe ve Ortaçağ felsefesi üzerine yazdı. Cusa üzerine ayrıntılı kitabı *Il cardinale Nicolo di Cusa, la vita e il pensiero* (Kardinal Cusalı Nicholas: Yaşamı ve Düşüncesi), 1928 yılında Milano’da Katolik Vita e Pensiero Yayınevi tarafından “Pubblicazioni della Università Cattolica del Sacro Cuore” di-

zisi içinde basıldı.

3. Cusali Nicholas, Constance Konsiline (1414-18) katılmadı. Konsillerin haklarının iadesini savunduğu yer ise Basel Konsili (1431-49) idi.

4. 1432'deki Basel Konsilinde Cusali Nicholas, Papa'nın Trier Başpiskoposluğu için uygun gördüğü isme karşı çıkarak papalık otoritesine meydan okudu. Bunun ardından papanın otoritesinin genel kilise konsillerine tabi olduğunu öne sürdüğü *De concordantia catholica* (1433) adlı eserini yayımladı. Birkaç yıl sonra ise konsillerin kilise içinde uyum sağlama ve gerekli reformları hayata geçirme konusunda yetersiz kaldığını düşünmeye başladı. Böylece hem Papa IV. Eugenius'la yakınlığı hem de onun en hevesli destekçilerinden biri haline geldi.

5. Konstantinopolis'in 1453 yılında Türkler tarafından alınmasının ardından, uzun yıllardır dinsel barışı savunan Cusali Nicholas, Hristiyanlığın İslam'a karşı daha uzlaşmacı ve hoşgörülü bir tutum sergilemesi gerektiğini ifade etti. Cusali Nicholas'ın Kuran üzerine yazdığı Latince metnin Almanca baskısına paralel olarak hazırlanan eleştirel bir edisyonu için bakınız, *Cribratio Alkorani/Sichtung des Korans*, ed. L. Hagemann ve R. Gleis, (Hamburg: Meiner, 1989).

6. Cusali Nicholas'ın en iyi bilinen çalışması *De docta ignorantia* ilk kez 1440'ta basıldı. İngilizce çevirisi için bakınız, *Of Learned Ignorance* (Öğrenilmiş Cehalet Üzerine), çev. Germain Heron, (New Haven: Yale University Press, 1954).

"*Coincidentia oppositorum*" (Karşıtların Buluşması), genelde Cusali Nicholas'ın felsefesiyle ilişkilendirilen bir kavramdır.

7. *Nuova Antologia*'daki editör notları Michele Losacco'nun Cusali Nicholas'ın diyalektiği üzerine yazdığı "La dialettica del Cusano" hakkında eksik bilgi verir. Gramsci'nin tahmin ettiği gibi, bu yazı aslında Roma'daki Lincei Akademisinde okunmuştur ve Akademinin kendi düzenli yayınında basılmıştır: *Rendiconti della R. Accademia Nazionale dei Lincei* 4, no. 4 (1928): 309-44.

Madde 54. Peder Bresciani'nin Soyu

1. Şair Giosuè Carducci (hakkında bakınız, Defter 1 Madde 44, not 17), kendi deyimiyle "barbar şiirler"den oluşan üç ufak derleme yayımladı: *Odi barbare* (1877), *Nuovi odi barbare* (1882) ve *Terze odi barbare* (1889). Bu şiirler hem içerik hem de biçim olarak Carducci'nin sentimentalizm ve geç dönem romantik şairlerin basit nazımı olarak tanım-

ladığı duruma bir tepki niteliğindedir. Şiirleri aracılığıyla Carducci klasik motiflere ve metrik ölçülere bir dönüşü öneriyordu. Bunlara “bar-bar” sıfatını uygun görmüştü çünkü modern İtalyancaya klasik metrik ölçüyü uyarlama çabası içerisinde bir deneyseellik ve yenileşme unsuru mevcuttu. Ona göre, ortaya çıkan sonuçlar antik dönemdekilerin kullaklarına “barbarca” gelecekti.

2. Gramsci'nin popüler edebiyatın “uyuşturucu” etkileri üzerine diğer yorumları için bakınız, Defter 6 Madde 28 ve 134.

Madde 55. Romagna ve İtalyan Tarihindeki Rolü

1. Luigi Cavina, “Fiorentini e Veneziani in Romagna” (Romagna'daki Floransalılar ve Venedikliler), *Nuova Antologia* 64, no. 1374, (16 Haziran 1929): 442-56.

2. Fransızların yardımıyla, Dük Valentino (yani Papa VI. Alexander'in oğlu Cesare Borgia) 1499 ile 1503 arasında Romagna'nın tamamında denetimi elde etmesini sağlayarak bölgenin muhalif soylularını dize getiren ve Papa'nın bütün bölgedeki egemenliğini yeniden tesis eden bir dizi askeri sefer düzenledi. Machiavelli, Valentino ile ilk kez Floransa'ya bir diplomatik göreve gönderildiği 1502 yılında tanıştı. Papa VI. Alexander'in 1503 yılında ölmesiyle birlikte Valentino'nun iktidarı da çöktü. İktidar boşluğundan faydalanan Venedik, Romagna'yı hâlihazırda oldukça geniş olan toprakları içine kattı. 1508'de Papa II. Julius Papalık Devletleri'nin kontrolünü yeniden elde etmeye karar verdi, Venedik'e toprak kaptıran herkesi, yani İmparator I. Maximilian, Fransız XI. I. Louis, Aragonlu II. Ferdinand ile Mantova ve Ferrara şehirlerini de kapsayan -Cambrai Birliği adıyla bilinen- bir ittifaka katıldı. 1509'da Fransızların Venediklileri (Milano yakınlarındaki) Agnadello Savaşı'nda yenmesiyle birlik erken bir başarı kazanmış oldu. 1510 sonu itibarıyla ise ittifak çatırdadı. Romagna kentlerini yeniden elde eden Papa II. Julius 1511'de (artık zayıflamış olduğundan tehdit oluşturmayan) Venedik ve Aragonlu Ferdinand ile Kutsal Birliği kurdu. Nihai hedefi ise Fransızları İtalya'dan sürmek ve Papalığın tüm yarımada içindeki egemen yönetici iktidar olmasını sağlamaktı.

3. Machiavelli'nin bu görüşleri ortaya koyduğu bağlamı akılda tutmakta yarar vardır:

Onlarla [yani kilise ve rahiplerle] yıkımımızın ikinci sebebi olan çok daha büyük bir hesabımız var. Kilise, bu ülkeyi böldü

ve bölmeye devam etmekte. Çünkü gerçekte hiçbir ülke, Fransa ve İspanya'da olduğu gibi kendini tek bir cumhuriyetin ya da tek bir prensin hükmüne tabi kılmadıkça birleşik ve mutlu kalamaz. Nihayet İtalya'nın aynı konumda olmamasının ve tek bir cumhuriyet ya da tek bir prens tarafından yönetilmemesinin yegâne sebebi de Kilise'dir. Çünkü her ne kadar Kilise, İtalya'da yerleşik ve dünyevi iktidarı yürütüyor olsa da, hiçbir zaman yeterince güçlü olmamıştır ve İtalya'da iktidarı elde etmek ve ülkeyi yönetmek için yeterince cüret göstermemiştir. Diğer yandan; Kilise, dünyevi iktidarı tehdit altına girdiğinde çok güçlenmiş bir İtalya Devleti'ne karşı onu savunması için iktidarlardan birini yardıma çağıramayacak denli de güçsüzleşmemiştir... O halde, tüm İtalya'yı işgal etme gücünden yoksun olan ve başkalarının işgalini de engelleyebilen Kilise, İtalya'nın tek bir elde toplanamamasının ve bugün sadece barbar hükümdarların değil aynı zamanda ona saldıran herkesin avına dönüşecek biçimde dağınıklığından ve güçsüzlüğünden sorumlu çok sayıda prensin ve sinyorun hâkimiyeti altında olmasının tek sebebidir. Bunun için, biz İtalyanlar herkesten çok Kilise'den alacaklıyız. (Niccolò Machiavelli, *The Discourses*, Kitap 1, Madde 12)

4. Cavina, "Fiorentini e Veneziani in Romagna", s. 448-49.

5. Bakınız, özellikle Defter 1 Madde 150 ve Defter 3 Madde 118'in yanı sıra İtalyan aydınlarının kozmopolit karakterinden söz eden diğer notlar.

6. Niccolò Machiavelli, *The Prince*, bölüm 3.

7. Yani, genelde konkordato olarak bilinen Lateran Sözleşmeleri.

8. Bernard Groethuysen, *Origines de l'esprit bourgeois en France*, Cilt 1, *L'église et la bourgeoisie*, (Paris: Gallimard, 1927). Bu cildin İngilizce çevirisi için bakınız, *The Bourgeois: Catholicism vs. Capitalism in Eighteenth-Century France*, çev. Mary Ilford, (New York: Holt, Rinehart, and Winston, 1968).

Gramsci, Groethuysen'in çalışmasını Milano'daki San Vittore Hapishanesi'nde iken edinmişti. Arkadaşı Giuseppe Berti'ye 8 Ağustos 1927'de kitap hakkında şunları yazmıştı: "Şu anda Groethuysen adlı biri tarafından yazılmış *Origines de l'esprit bourgeois en France*'ın birinci cildi olan (sekizlik yapraklar halinde katlanmış toplam 300 sayfa) *L'église et la bourgeoisie*'yi okuyorum. Hiç tanımadığımı ama muhtemelen Paulhan'ın sosyoloji ekolünün bir takipçisi olan yazar, 1789 öncesi basılmış vaaz ve ibadet kitaplarının moleküler bir analizine kalkışarak

sonradan oluşmuş yeni yönetici sınıfın bakış açılarını, inançlarını ve tutumlarını belirlemeye çalışmış.” Gramsci, Groethuysen’in çalışmasını Tatiana Schucht’a yazdığı 22 Nisan 1929 tarihli mektupta da yorumlamaktadır.

9. Rönesans dönemi hümanisti Leon Battista Alberti (1404-72), kapsamlı bir entelektüel birikime sahipti ve kimileri tarafından Leonardo Da Vinci ile kıyaslanacak düzeyde çok çeşitli bilgi alanlarına çok önemli katkılarda bulunmuştu. *De pictura* (1435) adlı resim üzerine kitabı perspektif biliminin temel ilkelerini ortaya koyarken, *De re aedificatoria* (1450) adlı mimari kitabı Rönesans döneminde mimari tasarım ve mühendislik alanlarının başlıca metni haline gelmişti (Bizzat Alberti de başarılı bir mimardı). Dahı bir matematikçi olarak, kriptografi ve kartografi alanlarında çığır açıcı çalışmalara imza attı. Ayrıca, Latince ve İtalyanca dillerinde kayda değer sayıda edebi çalışma üretti ve belki de İtalya dili ya da daha belirleyici konuşmak gerekirse Toskana lehçesi gramerinin ilk örneklerini verdi. Alberti’nin ahlâk ve etik alanlarındaki en önemli çalışmaları arasında yıllar içinde Latince olarak yazılan *Intercoenales*, 1437-1438 arasında İtalyanca basılan dört ciltlik *Della famiglia* (Aile Üzerine) ve ölümünden hemen önce tamamladığı *De iciarcha* (Alberti, “iciarch” terimini Yunanca’dan aldığını ve bu terimin “mükemmel insan ve ailesinin reisi” anlamına geldiğini bizzat belirtir) sayılabilir. Diyaloglar biçiminde yazılan *Della famiglia* eserinde Alberti aile değerleri, eğitim, kocalık, kaderin değişkenliği, yurttaşlık görevleri ve başka meseleler üzerine yazar. Yine diyalog formundaki *De iciarchi* yurttaş bağlılığı, üretim faaliyeti ve başarı ile ilişkili hümanist idealleri anlatır. *Intercoenales* ile *Della famiglia*’nın İngilizce çevirileri için sırasıyla bakınız, *Dinner Pieces*, çev. David Marsh, (Binghamton, New York: Medieval and Renaissance Texts and Studies, 1987); *The Albertis of Florence: Leon Battista Alberti’s Della Famiglia*, çev. Guido A. Guarino, (Lewisburg, Pennsylvania: Bucknell University Press, 1971).

10. Baldassare Castiglione (1478-1529), kariyeri boyunca diplomat olarak hizmet verdiği güçlü düklerin saraylarında bulundu. 1513’te *Il cortegiano*’yu yazmaya başladığında Urbino Dükü Guidobaldo da Montefeltro’nun sarayındaydı. 1518’de tamamlayıp 1528’de yayımladığı eserde Castiglione ideal bir saray mensubunun portresini diyaloglar biçiminde tasvir eder: Davranışlarda ve dilde gösterişe ve şiirde, müzikte, sanat zevkinde ve askerlik sanatında inceliğe dayalı bir aristokrat ideal.

Kitap, hızla dönemin en bilinen eserleri arasına girdi ve aristokrat davranışlar ve şövalyelik sanatı konularında yetkin bir el kitabına dönüştü. Daha sonra başka dillere de çevrildi. İlk İngilizce versiyonu olan *The Courtyer*, Sir Thomas Hoby tarafından çevrildi ve 1561 yılında basıldı. Modern bir çevirisi için bakınız, *The Book of the Courtier*, çev. George Bull, (Baltimore: Penguin, 1976).

11. Francesco Guicciardini'nin (1483-1540) başlıca siyasi eserleri arasında, diğerlerinin yanı sıra, *Dialogo del reggimento di Firenze* (1526) ve *Considerazioni intorno ai "Discorsi" del Machiavelli* (1528 ile 1530 arasındaki bir tarihte yazılmış) bulunur. İngilizce çevirileri için sırasıyla bakınız, *Dialogue on the Government of Florence* (Floransa Hükümeti Üzerine Diyalog), ed. ve çev. Alison Brown, (New York: Cambridge University Press, 1994); "Considerations on the 'Discourses' of Machiavelli" (Machiavelli'nin 'Söylevler'i Üzerine Düşünceler), *Selected Writings* (Seçme Yazılar), ed. Cecil Grayson ve çev. Margaret Grayson, (New York: Oxford University Press, 1965). Elbette, Guicciardini'nin tarih yazımıyla ilgili eserleri, özellikle de şaheseri *Storia d'Italia*, birçok açıdan siyasi analiz alanında da önemli eserlerdir. *Storia d'Italia*'nın İngilizce çevirisi için bakınız, *The History of Italy*, ed. ve çev. Sidney Alexander, (Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1984).

Madde 56. Katolik Hareket

1. Bakınız, "Verso la pace industriale" (Endüstriyel İlişkilerde Barışa Doğru) başlıklı imzasız (aslında Cizvit Rahip Angelo Brucculeri tarafından yazılmış) makale, *La Civiltà Cattolica* 80, (5 Ocak 1929): 29-40.

2. Yani, Bureau Internationale de Travail (Uluslararası Emek Ofisi).

3. Bakınız, Angelo Brucculeri, *Problemi odierni del lavoro*, (Roma: Editrice La Civiltà Cattolica, 1929).

4. Malines Elçiliği ve *Codice sociale* için bakınız, Defter 1 Madde 1, not 2.

Madde 57. Birleşik Devletler'de Katolik Hareket

1. "La campagna elettorale degli Stati e le sue lezioni" (Birleşik Devletler'deki Seçim Kampanyası ve Sonuçları), *La Civiltà Cattolica* 80, (5 Ocak 1929): 86-93.

2. Dört dönem New York Valiliği yapan Alfred E. Smith, 1928'de Demokrat Parti tarafından Birleşik Devletler Başkanlığı'na aday gösterildi.

336 Hapishane Defterleri - Defter 5 Notlar

Onun Cumhuriyetçi rakibi ise seçimi büyük bir oy farkıyla kazanan Herbert Hoover idi. Smith'in yenilgisinin en önemli sebepleri alkol ya-sağına karşı muhalefeti ile Katolik oluşuydu. Muhafazakâr Protestan seçmenler Smith'e toptan yüz çevirdi ve en ağır yenilgiler Ku Klux Klan'ın ona karşı kampanyalar yürüten gruplardan biri olduğu güney eyaletlerinde alındı.

3. Kampanyası sürecinde Alfred Smith, Katolik inancının onu baş-kanlığa elverişsiz kıldığı şeklindeki suçlamalara yanıt vermek amacıyla bir açık mektup yayımladı. Smith'e göre, Katolik olması onu Anayasa'ya daha az sadık kılmıyordu. Ayrıca kilise ile devlet işlerinin ayrılığı ilke-sine bağlılığını da yineledi. Seküler devlet kavramını lanetleyen papalık genelgeleri ve bildirileri (IX. Pius'un *Syllabus'u* gibi), Smith'e göre inan-cı ve dogmayı bağlayıcı metinler değildi. Smith'in açık mektubunun metni (Fransızca olarak) Gramsci'nin hapishanede iken elindeki kitap-lardan birinde mevcuttu: Nicolas Fontaine, *Saint-Siège, "Action françai-se" et "Catholiques intégraux"*, (Paris: Librairie Universitaire J. Gamber, 1928), s. 177-88.

Madde 58. Katolik Hareket

1. Gramsci aynı konuyu karısı Julia'ya yazdığı 27 Temmuz 1931 ta-rihli mektupta da dile getirir:

Birkaç gün içinde Delio yedi yaşına girecek ve ay sonunda Gi-uliano beş yaşında olacak. Bu tarih Delio için önemli çünkü yedi yaş bir kişiliğin gelişimi için önemli bir aşama sayılıyor. Hiç şüp-hesiz, dünyanın en geniş örgütsel ve propaganda deneyimine sa-hip Katolik Kilisesi, yaşam boyu sürececek kalıcı bir hatıranın izi-ni bırakacak bir ideoloji seçimi için küçük çocuğun ilk sorumlu-luğu almasının beklendiği dinsel topluma birinci komünyon ara-cılığıyla törensel geçiş için yedi yaşı belirlemiştir. Delio'nun do-ğum gününü, onun hafızasında diğer yıldönümlerinden daha de-rin ve daha kalıcı bir iz bırakacak belirgin bir şekilde kutlayıp kutlamayacağını bilmiyorum. Giuliano sadece beş yaşında olma-saydı ve en azından belli sınırlar dâhilinde Delio ile Giuliano'yu ayırt etmek imkansız olmasaydı sanırım Delio'ya benim hapisha-nede olduğumu ve niye burada olduğumu açıklamamanın vakti gel-miş olurdu. İnanıyorum ki, Delio'nun artık belli bir sorumluluk duygusuna sahip olduğu da düşünüldüğünde bu tür bir açıklama onun üzerinde büyük bir etki bırakır ve gelişiminde sorgusuz su-alsiz bir dönüm noktası olurdu.

2. Gramsci, Fogazzaro'nun romanındaki aynı bölüme 31 Temmuz 1916 tarihli *Avanti!*'nin Piedmont baskısında yer alan "Sotto la Mole" köşesinde yayımlanmış "L'appello ai pargoli" (Küçük Çocuklara Yaklaşım Biçimi) başlıklı makalesinde değinmişti.

Antonio Fogazzaro için bakınız, Defter 1 Madde 44, not 6 ve Madde 72, not 3.

Fogazzaro'nun *Piccolo mondo antico* (ilk kez 1895'te basılan) romanının İngilizce çevirisi için bakınız, *The Little World of the Past* (Geçmişin Küçük Dünyası), çev. W. J. Strachan, gir. Tommaso Gallarati Scotti, (Londra: Oxford University Press, 1962).

3. Gramsci, yayın bilgisini şu imzasız makaleden almıştır: "Il decreto sull'età per la prima comunione commentato da Mons. Segr. della S. C. Dei Sacramenti" (Birinci Komüniona Katılım Yaşı Kararnamesi ve Dini Ayinler Kutsal Cemiyeti'nin Monsenyör Sekreterinin Bir Yorumu), "Rivista della Stampa" (Basın Özeti), *La Civiltà Cattolica* 80, (19 Ocak 1929): 150-54.

Kardinal Pietro Gasparri için bakınız, Defter 5 Madde 9, not 2.

Madde 59. *Almanya'da Katolik Hareket*

1. Şu imzasız makaleye bakınız, "La lega di pace dei cattolici tedeschi" (Barış için Alman Katolik Birliği), *La Civiltà Cattolica* 80, (19 Ocak 1929): 165-70.

2. Bakınız, "Lettera del S. Padre all'Eminentissimo Cardinal Bertram" (Kutsal Peder'den Kardinal Bertram'a Mektup), *La Civiltà Cattolica* 80, (19 Ocak 1929): 102-4.

Madde 60. "La schiavitù del lavoro indigeno" (A. Brucculeri)

1. Şu imzasız makaleye (aslında Cizvit Rahip Angelo Brucculeri'ye ait) bakınız: "La schiavitù del lavoro indigeno" (Yerli Emeği Köleliği), *La Civiltà Cattolica* 80, (19 Ocak 1929): 202-16.

Madde 61. *Rotary Kulübü*

1. "Ancora Rotary Club e Massoneria" (Rotary Kulübü ve Masonluk Hakkında Daha Fazlası), *La Civiltà Cattolica* 80, (16 Şubat 1929): 337-46.

2. "Ancora Rotary Club e Massoneria" makalesine göre Gramsci'nin atıfta bulunduğu İspanyol Piskopos, 23 Ocak 1929 tarihli piskoposluk mektubunda Rotary Kulübü'nü lanetleyen Toledo Başpiskoposu Kardi-

nal Pietro Segura y Saenz'dir.

Madde 62. *La Civiltà Cattolica*'nın Editör Kadrosu

1. *La Civiltà Cattolica*'daki makalelerin çoğu imzasızdır. Tüm diğerlerinde olduğu gibi Gramsci, çeşitli makalelerin yazar bilgilerini Giuseppe Del Chiaro tarafından derlenen ve 1931'de Roma'da *La Civiltà Cattolica*'nın yayınevi tarafından basılan *Indice analitico delle annate 1926-1930* (1926-1930 Arası Tüm Sayıların Analitik İndeksi) adlı eserden almıştır.

2. Angelo Brucculeri'nin dönemin başlıca emek sorunları hakkındaki *Problemi odierni del lavoro*, (Roma: Editrice *La Civiltà Cattolica*, 1929) adlı kitabına bakınız. Gramsci, bu kitaptaki bazı makaleleri defterlerinin farklı bölümlerinde ele almıştır: "L'organizzazione internazionale" (Uluslararası [Emek] Organizasyonu) için bakınız, Defter 2 Madde 128 ve Defter 5 Madde 5; "L'orientazione professionale" (Mesleki Rehberlik) için bakınız, Defter 5 Madde 41; "Verso la pace industriale" (Endüstriyel İlişkilerde Barışa Doğru) için bakınız, Defter 5 Madde 56; "La schiavitù del lavoro indigeno" (Yerli Emeği Köleliği) için bakınız, Defter 5 Madde 60.

3. Angelo Brucculeri'nin Editrice *La Civiltà Cattolica* tarafından yayımlanan şu kitaplarına bakınız: Ücret seviyeleri ve işçi katılımı hakkındaki *Salariato e compartecipazione* (1920); toprak mülkiyeti ve bölüşümü sorunu hakkındaki *Il problema della terra*, 2. Baskı (1921); etik ve iktisadi bakış açılarından grevler tarihi hakkındaki *Lo sciopero nella storia, nella morale, nell'economia*, 2. Baskı (1922); çalışma saatlerinin sınırları ve sekiz saatlik işgünü ilkesi hakkındaki *La limitazione della giornata di lavoro e il principio delle otto ore*, 2. Baskı (1923); Malthusçuluk sorunu hakkındaki *Sul problema di Malthus*. Rilievi (1928).

Madde 63. *Peder Bresciani*'nin Soyu

1. Giovanni Casati'nin yaşayan İtalyan Katolik yazarlar sözlüğü *Scrittori cattolici italiani viventi: Dizionario bio-bibliografico ed indice analitico delle opere*, (Milano: Romolo Ghirlanda, 1928) hakkındaki bu notun içerdiği tüm bilgiler şuradan alınmıştır: "Rivista della stampa" (Basın Özeti), *La Civiltà Cattolica* 80, (2 Mart 1929): 437-42. Gramsci, Casati'nin eserinin yayımlanması hakkındaki bilgiyi *L'Italia Che Scrive*'deki bir listeden öğrenmişti. Bakınız, Defter 3 Madde 136.

Casati'nin eserine önsöz yazan Filippo Meda için bakınız, Defter 1

Madde 107 ve ilişkili dipnot 1.

2. *La Civiltà Cattolica*'daki makale, Giovanni Casati'nin *Scrittori d'Italia dalle origini fino ai viventi* (İtalyan Yazarlar: En Eskilerden Yaşayanlara Dek) A-B ciltleri hakkında hiçbir yayın bilgisi içermemektedir.

3. Giovanni Casati'nin Katolik Kilisesi tarafından lanetlenen ve önsözünü Pietro Maffi'nin yazdığı *I libri letterari condannati dall'Indice: Saggi*, (Milano: Ghirlanda, 1922) adlı Yasaklı Kitaplar İndeksi'nde yer alan edebi eserler hakkındaki kitabına bakınız.

4. Gaetano De Sanctis için bakınız, Defter 3 Madde 86, not 3. Pietro Fedele için bakınız, Defter 3 Madde 9, not 4.

5. Gramsci'nin defterlerin farklı yerlerinde değindiği Giovanni Papini için bakınız, Defter 1 Madde 8, not 1. Domenico Giuliotti için bakınız, Defter 1 Madde 72, not 1. Pietro Mignosi için bakınız, Defter 1 Madde 75, not 1.

6. Pier Silvio Rivetta, Roma'daki haftalık *Il Travaso delle idee* için yazdığı yazılarda Toddi mahlasını kullanmıştır.

Madde 64. Uzlaşma Öncesi İtalya'da Kilise ve Devlet

1. "La Conciliazione fra lo Stato italiano e la Chiesacenni cronistici" (İtalyan Devleti ile Kilise Arasındaki Uzlaşma-Haber Dergilerinden Referanslar), *La Civiltà Cattolica* 80, (2 Mart 1929): 451-67. Uzlaşma, 11 Şubat 1929'da Lateran Sözleşmeleri'nin imzalanmasıyla resmi olarak hayata geçti.

2. Önce Fransa'da yapılan, daha sonra başka ülkelere de yayılan "sosyal haftalar" için bakınız, Defter 4 Madde 90, not 3.

3. 1914'te Papalığa seçilen XV. Benedict, 22 Ocak 1922'de öldü. Diğer işlerinin yanı sıra, Katolikleri ulusal siyasete girmekten men eden *non expedit* genelgesini yürürlükten kaldırdı ve bir Katolik siyasi partinin -Rahip Luigi Sturzo tarafından kurulan Halk Partisi- kurulmasına izin verdi.

Gramsci'nin notun başında aktardığı (sayfa 453'ün dipnotu) *La Civiltà Cattolica* makalesi Senatör Alfredo Petrillo'nun yazısını şu şekilde aktarmıştır:

"XV. Benedict ölmüştü" diyor, Senatör Petrillo *Popolo d'Italia*'da (17 Şubat) "ve Bonomi kabinesi, Don Sturzo'nun ruhani rehberliğine karşın -ya da belki bu nedenle- ne yapacağı konusunda kıvranıyordu. [Temsilciler] Meclisi'nde yaklaşımakta olan

[yeni papa seçimi için] kardinaller toplantısı nedeniyle değil ufukta bir hükümet krizi belirttiğinden büyük huzursuzluk baş göstermişti. Gruplar sürekli olarak toplantı halindeydi. Sayın Salandra'nın liderliğinde toplanan Sağ kanat toplantısını tamamlamıştı. Sayın Salandra; Sayın Ricci, bendeniz ve başka birileriyle birlikte toplantı odasında kalmıştı. Faşist grup bitişikteki bir odada bir araya gelmişti. İki odayı birleştiren kapı açıldı ve içeriye Sayın Mussolini, arkasından Sayın Acerbo ve yanlış hatırlamıyorsam Sayın Federzoni girdi. Mussolini doğruca Salandra'ya yöneldi ve ona kısa ve özlü bir şekilde şöyle dedi: 'Bence İtalyan Meclisi'nin Papa'yı anması, siyasi açıdan oldukça önemli. Siz, Sayın Salandra, bu konuşmayı yapacak en uygun kişisiniz.' Sayın Salandra afalladı, bu beklenmedik öneri karşısında şaşkına döndü. 'Evet', diye yanıtladı, istekli olmaktan çok belki de saygılı davranmak niyetiyle, 'evet, anmak kesinlikle önemli.' Bir an durakladı ve şunu ekledi: 'Ancak ben hatiplik yapamam, zira söylemek zorunda kalacağım şey bir anma için uygun olmayacaktır.' Sayın Salandra, belli ki, geçmişe, hatta yakın geçmişe bakıyordu. Mussolini ise henüz uzak bir gelecek olsa da, hâlihazırda gelecek için çalışıyordu. XV. Benedict, Mecliste anılmadı."

4. 1921-1922 arasında başbakanlık yapan ve kabinesinde üç Halk Partisi mensubu bulunduran Ivanoe Bonomi için bakınız, Defter 1 Madde 43, not 21.

5. Nicola Bombacci (1879-1945), Komünist Partide öne çıkan biriydi ve dönemin parlamento üyeleri arasındaydı. 1927'de partiden atılan Bombacci, hızla faşistlerle yakınlaştı ve son aşamada Mussolini'nin yakın çevresine girerek onun en sadık destekçilerinden birine dönüştü.

Giuseppe Bevione için bakınız, Defter 2 Madde 25, not 1.

6. Antonio Salandra için bakınız, Defter 1 Madde 43, not 20.

Madde 65. *Risorgimento*. 1848-49'un Tarihsel Konjonktürü

1. İmzasız makale, "Il P. Saverio Bettinelli e l'abate Vincenzo Gioberti" (Peder Saverion Bettinelli ve Saygıdeğer Vincenzo Gioberti), *La Civiltà Cattolica* 80, (2 Mart 1929): 408-21; (16 Mart 1929): 504-21.

2. Vincenzo Gioberti için bakınız, Defter 1 Madde 46, not 1.

3. "Il P. Saverio Bettinelli e l'abate Vincenzo Gioberti", bölüm 2, s. 511.

Kont Clemente Solaro della Margarita için bakınız, Defter 2 Madde 62, not 4.

4. Antonio Bruers için bakınız, Defter 1 Madde 99, not 1.
5. Umberto Padovani, Milano'daki Katolik Sacro Cuore Üniversitesinde profesördü.

Madde 66. Peder Bresciani'nin Soyu. Ugo Ojetti ve Cizvitler

1. Ugo Ojetti, Cizvit Rahip Enrico Rosa'ya yazdığı "Lettera al reverendo Padre Enrico Rosa, S.J." başlıklı açık mektubu kendi dergisi *Péga-so*'da (1, no. 3 [Mart 1929]: 344-47) yayımladı. Açık mektup Peder Rosa'nın uzun bir yanıtıyla birlikte yeniden yayımlandı: *La Civiltà Cattolica* 80, (6 Nisan 1929): 3-19. Gramsci, Ojetti'nin açık mektubu ve Peder Rosa'nın yanıtını Defter 1 Madde 42'de kısaca yorumlamaktadır.

Ugo Ojetti için bakınız, Defter 1 Madde 24, not 4.

2. İtalya Devleti ile Katolik Kilisesi arasındaki Lateran Sözleşmeleri, resmi olarak 11 Şubat 1929'da imzalandı.

3. Parantez içi görüşler Gramsci'ye aittir.

4. Parantez içine alınan bölüm Gramsci'ye aittir.

5. Ojetti'nin kendi metninde bulunan "(zaten ebedi ise nasıl çözülebilir ki?)" kısmı haricindeki tüm soru işaretleri, ünlemler ve parantez içi yorumlar Gramsci'ye aittir.

Madde 67. Katolik Hareket

1. 1929 tarihli *Annuario pontificio* (Papalık Yıllığı) şurada tanıtılmıştır: "Bibliografia", *La Civiltà Cattolica* 80 (4 Mayıs 1929): 252.

2. *Almanacco cattolico* (Katolik Almanak), Katolik dergi *Vita e Pensiero*'nun Milano'daki yayınevi tarafından basıldı.

Madde 68. Monsenyör Francesco Lanzoni, *Le Diocesi d'Italia...*

1. Francesco Lanzoni'nin iki ciltlik eseri *Le Diocesi d'Italia dalle origini al principio del secolo VII (anno 604)* (En Başından Yedinci Yüzyıla - MÖ 604- Dek İtalyan Piskoposluk Bölgeleri) 1927'de Faenza'nın F. Lega Yayınevi tarafından Biblioteca Apostolica Vaticana dizisindeki "Studi e testi" (Çalışmalar ve Metinler) içerisinde yayımlandı. Gramsci, Lanzoni'nin kitabı hakkındaki bibliyografik bilgiyi ve tüm diğer bilgileri (ve Duchesne ve Harnack'ın notta sözü geçen yazılarına dair referansları) şu imzasız makaleden almıştır: "L'origine delle antiche Diocesi in Italia secondo la leggenda e secondo la critica storica" (Efsaneye ve Tarihsel Eleştireliliğe Göre Eski İtalyan Piskoposluk Bölgelerinin Kökleri),

342 Hapishane Defterleri - Defter 5 Notlar

La Civiltà Cattolica 80, (18 Mayıs 1929): 327-42.

2. Gramsci'nin elinde, Henri Pirenne'nin *Les villes du Moyen Ages: Essai d'histoire économique et sociale* (Brüksel: M. Lamertin, 1927) adlı kitabı vardı. İngilizce çevirisi için bakınız, *Medieval Cities: Their Origins and the Revival of Trade* (Ortaçağ Kentleri: Kökenleri ve Ticaretin Canlanması), çev. Frank D. Halsey, (Princeton: Princeton University Press, 1946). Bu eser, Belçikalı ünlü Ortaçağ Uzmanı Henri Pirenne'nin (1862-1935) 1922'de Birleşik Devletler'in çeşitli üniversitelerinde verdiği bir dizi konferansa dayanarak hazırlanmıştır.

3. Louis Duchesne'nin Lombardy'nin işgali dönemindeki İtalyan piskoposlukları ve eski Roma Dükalığı'ndaki piskoposluk bölgeleri üzerine eserleri için sırasıyla bakınız: *Ecole Française de Rome* tarafından *Extrait de mélanges d'archéologie et d'histoire*'nin 23. cildi (Roma, 1903) olarak basılan ve daha sonra Louis Duchesne'nin *Scripta minora: Etudes de topographie romaine et de géographie ecclésiastique*'sine (Roma: Ecole Française de Rome, 1973) eklenen "Les évêches d'Italie et l'invasion Lombarde"; "Le sedi episcopali dell'antico ducato di Roma", *Archivio della Società Romana di Storia Patria* 15, (1892): 457-503.

4. Adolf von Harnack, *Die Mission und Ausbreitung des Christentums in den ersten drei Jahrhunderten*, 2 Cilt, (Leipzig: J. C. Hinrichs, 1915). İngilizce çevirisi için bakınız, *The Expansion of Christianity in the First Three Centuries* (Hristiyanlığın İlk Üç Yüzyıldaki Genişlemesi), 2 Cilt, çev. James Moffatt, (Freeport, New York: Books for Libraries Press, 1972).

Madde 69. Ansiklopedik Kavramlar

1. Alman sosyalist Ferdinand Lassalle (1825-64), Şubat 1863'te yazdığı ve bir ay sonra bir bildiri şeklinde yayımladığı "Offene Antwortschreiben an das Zentral-Kongresses zu Leipzig'de (Leipzig'deki Alman İşçiler Kongresine Davet için Merkez Komiteye Yanıt Mektubu) devletin "gece bekçisi" olarak tanımlandığı liberal görüşü kötülemektedir.

Gramsci, "gece bekçisi" olarak devlet kavramına Defter 6 Madde 88'de bir daha değinmektedir.

Madde 70. Devlet Kilise'dir

1. Ignatus, *Stato fascista, Chiesa, e scuola*, (Roma: Libreria del Littorio, 1929), s. 67-68. Gramsci, faşist devlet, kilise ve eğitim hakkındaki bu

tartışmalı yazıya Defter 3 Madde 54'te bir gönderme yapmaktadır.

2. Eğitim Bakanı Giuseppe Belluzzo'nun ilk kez Eğitim Bakanlığının *Bollettino Ufficiale* (Resmi Bülten) adlı yayınında basılan genelgesinin metni, eksiksiz olarak şurada yeniden yayımlanmıştır: "Cose italiane" (İtalyan Meseleleri), *La Civiltà Cattolica* 80, (18 Mayıs 1929): 373-74.

Giuseppe Belluzzo için bakınız, Defter 1 Madde 32, not 3.

3. Ignotus, *Stato fascista, Chiesa, e scuola*, s. 66.

4. Giovanni Gentile'nin tasarladığı (genelde "riforma Gentile" olarak bilinen) ulusal eğitim sistemi reformu için bakınız, diğerlerinin yanı sıra, Defter 4 Madde 50'nin dipnotları ve Defter 4 Madde 53, not 6.

5. "Ordinamento dei gradi scolastici e dei programmi didattici dell'istruzione elementare" (İlkokulda Not Sistemi ve Müfredat Düzenlemeleri) adlı Kraliyet Genelgesi, İtalya'da Gentile'nin eğitim sistemi reformu için çıkarılan bir dizi yasadandır. Gramsci, alıntıyı *La Civiltà Cattolica* 80'deki (1 Haziran 1929) "Religion and philosophy in the secondary schools" (Ortaokullarda Din ve Felsefe) başlıklı imzasız (aslında Cizvit Rahip Mario Barbera'nın yazdığı) makaleden almıştır.

6. *La Tribuna*'da yayımlanan ortaokullarda din eğitimi hakkındaki makaleden yapılan alıntının kaynağı "Religione e filosofia nelle scuole medie" başlıklı makaledir.

7. Alberto Yasası, Savoylu Kral Carlo Alberto tarafından Şubat 1848'de devletin liberalleşmesi taleplerine yönelik çıkarılmıştır. Diğer şeylerin yanı sıra, Statuto Albertino, yasama yetkisinin Kraliyet ile Parlamento arasında paylaştırılmasını sağlamıştır. Ayrıca herkese eşit adalet, bireysel özgürlük ve basın özgürlüğü garantisi, barışçıl gösteri hakkı ve özel mülkiyetin dokunulmazlığı gibi ilkeleri de onaylamıştır. Yasanın ilk maddesi Katolisizmi "tek devlet dini" olarak tanımlamakta fakat diğer dinlere hoşgörüyü de ifade etmektedir. 1861'de bu Yasa, İtalya Krallığı'nın anayasasına dönüşmüştür. (Yasanın yerini, Ocak 1948'de İtalya Cumhuriyeti Anayasası almıştır.)

Uzlaşma Sözleşmesi -Şubat 1929'da imzalanan Lateran Sözleşmeleri'ni oluşturan üç belgeden biri- Roma Katolisizminin İtalya Devleti'nin tek dini şeklindeki imtiyazlı konumunu pekiştirmektedir.

8. "Religione e filosofia nelle scuole medie", s. 414-27. Gramsci, bu makalenin içeriğine Defter 4 Madde 37'de değinir.

344 Hapishane Defterleri - Defter 5 Notlar

Madde 71. Konkordatoların Niteliği

1. "Lettera di S. S. Pio XI all'E.mo Card. Segretario di Stato" (Aziz XI. Pius'un Devlet'in Kardinal Sekreterine Mektubu), *La Civiltà Cattolica* 80, (15 Haziran 1929): 483. İtaliyancılar Gramsci'ye aittir.

Kardinal Gasparri için bakınız, Defter 5 Madde 9, not 2.

2. Lateran Sözleşmeleri'ni oluşturan üç belge için bakınız, Defter 4 Madde 53, not 1.

Madde 72. Geçmiş ve Bugün

1. "La Conciliazione fra lo Stato italiano e la Chiesa: Cenni cronistorici" (İtalyan Devleti ile Kilise Arasındaki Uzlaşma: Tarihsel Kayıtlardan Referanslar), *La Civiltà Cattolica* 80, (6 Nisan 1929): 68-69 n.

Madde 73. Savaşın Siyasi-Askeri Doğrultusu

1. G. S., "Benes l'immemore" (Unutkan Benes), *Nuova Antologia* 64, no. 1374, (16 Haziran 1929): 526-27.

2. Cesare Spellanzon (1884-1957), faşist dönemde gazetecilik kariyerini bıraktı ve enerjisini başka alanlara yöneltti: Tam olarak, İtalyan tarihi çalıştı ve yazdı. Yayımlanmış eserlerinin çoğu Risorgimento tarihi ile ilgilidir.

3. Bakınız, Edvard Benes, *Souvenirs de guerre et de révolution: 1914-1918*, (Paris: Leroux, 1928). İngilizce çevirisi için bakınız, *My War Memoirs* (Savaş Anıları), çev. Paul Selver, (Boston: Houghton Mifflin, 1928).

Edvard Benes (1884-1948), Çekoslovakya'nın kurucularından biriydi. Savaş döneminde Çekoslovak geçici hükümetini kuran milliyetçi önderler arasındaydı. Benes, geçici hükümetin Çekoslovakya'nın bağımsızlığı talepleri 1918'de Britanya ve Fransa tarafından tanındığında ülkenin Dışişleri Bakanı'ydı. Yirmi yıl boyunca da bu görevi sürdürdü.

Madde 74. İtalyan Aydınlarının Kozmopolit İşlevi

1. Bu nottaki tüm bibliyografik bilgiler ve alıntılar şu makaledendir: "San Benedetto e Cassiodoro" (Aziz Benedict ve Cassiodorus), "Notizie e commenti" (Haberler ve Yorumlar), *Nuova Antologia* 64, no. 1375, (1 Temmuz 1929): 126-29.

2. Aurelio Giuseppe Amatucci, *Storia della letteratura latina cristiana* (Latince Hristiyan Edebiyatı Tarihi), (Bari: Laterza, 1929).

3. Cassiodorus (yak. 485-yak. 585) emekli olup Güney İtalya'daki memleketi Scylacium'a (Squillace) dönüp Vivarium adlı bir manastır kurmadan önce birtakım önemli idari görevlerde bulundu. Manastırdaki keşişler, Roma kültürünü koruma maksadıyla Cassiodorus'un biriktirdiği el yazmalarını yine onun direktifleri doğrultusunda çoğalttılar. Cassiodorus'un en önemli eseri, bir kısmı keşişlere verdiği yazı okuma ve el yazması çoğaltına eğitiminden oluşan *Institutiones divinarum et secularium litterarum*'dur. Bu eserin İngilizce çevirisi için bakınız, *An Introduction to Divine and Human Readings* (İlahi ve Dünyevi Metin Okumalarına Giriş), ed. ve çev. Leslie Webber Jones, (New York: Columbia University Press, 1946).

4. Luigi Salvatorelli'nin Aziz Benedict ve o dönemin İtalyası üzerine kitabı 1929'da Laterza tarafından yayımlandı. Luigi Salvatorelli hakkında daha fazla bilgi için bakınız, Defter 1 Madde 44, not 27.

5. Formigginini'nin Roma şubesi, Ermini'nin Aziz Benedict üzerine kısa kitabını 1928 yılında "Profili" (Profiller) serisi içinde bastı.

Filippo Ermini için bakınız, Defter 3 Madde 76, not 2.

Madde 75. *Maggiorino Ferraris ve 1882'den 1926'ya İtalya'da Hayat*

1. Bakınız, "Scritti di M. Ferraris" (M. Ferraris'in Yazıları), *Nuova Antologia* 64, no. 1375, (1 Temmuz 1929): 7-10. Bu bibliyografik not yakın tarihte ölen Maggiorino Ferraris anısına yazılmış bir dizi makaleyi de içermektedir.

Madde 76. *1898 Krizi Üzerine*

1. Burada sözü geçen dört adet Maggiorino Ferraris makalesi -"Il rincaro del pane"(Ekmek Fiyatındaki Artış), "L'ora presente" (İçinde Bulduğumuz An), "Il nuovo rincaro del pane" (Ekmek Fiyatındaki Son Artış), "Politica di lavoro" (Emek Politikası)- bahsedilen tarihlerde *Nuova Antologia*'da basılmıştır ve yukarıda Madde 75 not 1'de bahsi geçen bibliyografik listeye dâhil edilmiştir.

Madde 77. *Garibaldi'nin 1860'ta Sicilya'dan Calabria'ya Geçişi*

1. Garibaldi, Napoli ordusunu 20 Temmuz 1860'ta Milazzo'da yenip tüm Sicilya'nın kontrolünü ele geçirdikten ve adadaki Bourbon hâkimiyetini sona erdirdikten sonra Kral Vittorio Emanuele ona seferi durdurması için resmi bir talimat gönderdi. Kral ayrıca Garibaldi'ye, ikinci em-

rine uymaması ve Napoli'ye devam etmesi halinde de hoşnutsuz olmayacağını bildiren gizli bir mesaj ilettili. Garibaldi, Messina Boğazı'nı Ağustos ortalarında geçti ve 7 Eylül'de Napoli'ye muzafferane bir şekilde girdi.

2. Maggiorino Ferraris'in *Nuova Antologia*'nın 1 Ocak 1912 tarihli sayısında yayımlanan "Vittorio Emanuele e Garibaldi ed il passaggio del Faro nel 1860: Da documenti storici" (Victor Emmanuel ile Garibaldi ve 1860'taki Faro Geçiş: Tarihsel Belgelere Dayanarak) başlıklı makalesi yukarıda Madde 75 not 1'de bahsi geçen bibliyografik listeye dâhil edilmiştir.

Madde 78. *Manastır Hayatı ve Feodalizm*

1. Yani, Benedict Yasası.

2. Bu notun tamamı şu makaleye dayalıdır: Carlo Calisse, "San Benedetto" (Aziz Benedict), *Nuova Antologia* 64, no. 1375, (1 Temmuz 1929): 11-29.

Madde 79. A. G. Bianchi. "I clubs rossi durante l'assedio di Parigi"

1. A. G. Bianchi, "I clubs rossi durante l'assedio di Parigi" (Paris Kuşatması Esnasında Kızıl Kulüpler), *Nuova Antologia* 64, no. 1375, (1 Temmuz 1929): 46-55.

2. Gramsci'nin doğru bir şekilde aktardığı gibi *Les clubs rouges pendant le siège de Paris*, (Paris: Garnier, 1871), Fransız gazeteci ve siyasi yorumcu Gustave de Molinari (1819-1912) tarafından yazıldı. Bianchi'nin makalesinin verdiği izlenimin aksine, Molinari'nin kitabı bir kitapçık değil, üç yüz sayfayı da aşan bir eserdir.

Madde 80. *Sorel ve Jakobenler*

1. Augusto Guido Bianchi, "I clubs rossi durante l'assedio di Parigi" (Paris Kuşatması Esnasında Kızıl Kulüpler), *Nuova Antologia* 64, no. 1375, (1 Temmuz 1929): 47.

2. Pierre-Joseph Proudhon, *De la justice dans la révolution et dans l'église: Nouveau principe de philosophie pratique*, 3 Cilt, (Paris: Garnier, 1858). Bu eserin bazı kısımları İngilizceye çevrilmiştir: *Selected Writings of Pierre-Joseph Proudhon*, ed. Stewart Edwards, çev. Elizabeth Fraser, (Garden City, New York: Doubleday, Anchor Books, 1969).

Madde 81. Geçmiş ve Bugün. İtalyan Nüfusunun Bölgesel Dağılımı

1. Gramsci bu notta kaydedilen bilgileri, Giorgio Mortara'nın iki bölümlü bir makalesinin ikinci bölümünden almıştır: "Natalità e urbanesimo in Italia" (İtalya'da Doğum Oranları ve Kentleşme), *Nuova Antologia* 64, no. 1374, (16 Haziran 1929): 485-96; no. 1375, (1 Temmuz 1929): 102-15. Bu makaleden alınan diğer bilgiler Defter 2 Madde 124'te kullanılmıştır.

2. Devleti merkezileştirme programının parçası olarak faşist rejim, Şubat 1926'da yerel idari birimleri radikal bir biçimde dönüştürmeyi amaçlayan -"podestà yasası" olarak bilinen- bir yasaı hayata geçirdi. İlk aşamada, beş binden az sakini olan kasabalardaki belediye başkanlıkları ve meclisleri feshedildi. Bunların yetkileri merkezi hükümet tarafından görevlendirilen ve yalnızca ilgili bölgenin idari yetkililerine karşı sorumlu tutulan -böylece yerel seçimlerin de kaldırılmasını sağlayan- "podestà"ya devredildi. Aynı yıl içinde, anti demokratik, hiyerarşik "podestà" idari sistemi, birtakım değişikliklerle birlikte daha kalabalık merkezlerde de uygulamaya geçirildi.

Madde 82. İtalyan Aydınlarının Kozmopolit İşlevi

1. Antonio Panizzi (1797-1879), 1822'de devrimci yurtsever faaliyetleri nedeniyle yargılanmaktan kaçmak amacıyla İtalya'yı terk etti. Birkaç yıl İngiltere'de kaldıktan sonra Londra'daki University College'da İtalyanca profesörlüğüne başladı. Yirmi beş yıl kütüphaneci asistanlığı yaptıktan sonra 1856'da British Museum'un baş kütüphaneciliğine getirildi.

2. Carlo Segrè, "Il Petrarca a Montpellier" (Petrarca, Montpellier'de), *Nuova Antologia* 64, no. 1376, (16 Temmuz 1929): 137-53.

Büyük İtalyan şair Francesco Petrarca'nın (1304-74) babası, Petracco adıyla da bilinen Pietro di ser Parenzo, Dante ve diğer Guelf liderleriyle birlikte Floransa'dan sürülmüşlerdi. İçlerinde Francesco'nun doğum yeri Arezzo'nun da olduğu diğer İtalyan bölgelerinde geçirilen birkaç yılın ardından aile Fransa'ya göç etti. Francesco, ilk eğitimini Avignon yakınlarındaki Carpentras köyünde aldı. Babasının sözlerine kulak veren Francesco, önce Montpellier Üniversitesinde (1316-20), ardından Bologna Üniversitesinde (1320-26) hukuk okudu ve daha sonra Avignon'a döndü. Petrarca, en iyi şiirini yazmasına vesile olan Laura adlı kadını 6 Nisan 1327'de Avignon'daki Aziz Claire Kilisesinde gördü.

348 Hapishane Defterleri - Defter 5 Notlar

3. Age., s. 140.

4. Doğum yeri Piacenza'dan adını alan Piacentino (ö. 1192), Petrus Placentinus olarak da bilinir. Meşhur tefsirci Irnerius'un (yak. 1055-yak. 1125) takipçileri tarafından Roma hukuk metinleri yorumcusu olarak yetiştirilen Placentinus, Montpellier'de tanınmış bir profesöre dönüştüğü Fransa'ya taşınmadan önce Bologna ve Mantova'da hocalık yaptı. Placentinus, Roma hukuku üzerine içlerinde *Summa codicis* ve *Summa institutionum*'un da olduğu bazı önemli eserler kaleme aldı.

Madde 83. İtalyan Aydınlarının Kozmopolit İşlevi

1. Ferdinando Nunziante, "Gli italiani in Russia durante il secolo XVIII" (On Sekizinci Yüzyılda Rusya'da İtalyanlar), *Nuova Antologia* 64, no. 1376, (16 Temmuz 1929): 187-210.

2. Age., s. 196.

3. Rusya'daki Panin ailesinin en başarılı üyelerinden biri, on yıldan uzun bir süre Büyük Katerina'nın Dışişleri Başdanışmanlığı'nı yapan Kont Nikita Ivanovich Panin'dir (1718-83).

Madde 84. Popüler Edebiyat

1. Gramsci'nin mektuplarında H. G. Wells üzerine dile getirdiği görüşleri için bakınız, Defter 5 Madde 42, not 3.

2. Laura Torretta, "L'ultima fase di Wells" (Wells'in Son Evresi), *Nuova Antologia* 64, no. 1376, (16 Temmuz 1929): 217-18.

3. H. G. Wells ile Jules Verne arasında daha fazla kıyaslama için bakınız, Defter 3 Madde 149.

Madde 85. İtalya'da Burjuva Ruhunun Gelişimi

1. Manilo Torquato Dazzi, "Nel centenario della morte di Albertino Mussato" (Albertino Mussato'nun Yüzüncü Ölüm Yıldönümü Üzerine), *Nuova Antologia* 64, no. 1376, (16 Temmuz 1929): 154-75.

2. Devlet adamı, şair ve tarihçi Albertino Mussato (1261-1329), memleketi Padova'da meclis üyesiydi ve bir dizi diplomasi ve elçilik görevleri yürütmekteydi. Ayrıca Vicenza ile yapılan uzun süreli savaşta, Padova'nın savunulmasına katkıda bulundu. 1314'te birkaç ay boyunca Veronalı Cangrande della Scala'ya tutsak düştü fakat Padova'ya dönme-yi başardı ve burada kamuoyu tarafından törensel bir şekilde, şair olarak karşılandı. 1325'te ise Padova Lordu Mârsilio da Carrara ile ters

düştü ve kalan yıllarını sürgünde geçirmek zorunda kaldı. Tarih yazımına yaptığı başlıca katkılar arasında, İmparator VII. Henry'nin İtalya'da yaptığı işleri anlatan *Historia Augusta de gestis Henrici VII* ile VII. Henry'nin ölümü (1313) ile 1329 yılı arasındaki süreci anlattığı *De gestis Italicorum post Henricum VII Caesarem* vardır. (Kendisi bir Guelf olmasına karşın Mussato, VII. Henry aşığıydı.) Bir tarihçi olarak Livius'tan esinlendi ve tipik Ortaçağ tarihçilerinden tamamen farklı bir yaklaşım benimsedi.

3. Giuseppe Lisio (1870-1912), öncelikle bir edebiyat eleştirmeni idi. Dante alanına önemli katkılarda bulundu ve Machiavelli'nin *Prens*'inin çok değerli bir eleştirel edisyonunu hazırladı. Ayrıca Machiavelli üzerine bir çalışmaya da imza attı.

Eduard Fueter (1876-1928), diğer tarihsel eserlerinin yanı sıra bir modern tarih yazımı tarihi de hazırladı: *Geschichte der neueren Historiographie*, (Münih, 1911).

Ugo Balzani (1847-1916), Ortaçağ tarih eserleri için hazırladığı arşiv çalışmasının yanı sıra, papalarla Hohenstaufen Sarayı arasındaki ilişkiler ve Papa V. Sixtus üzerine kitaplar yazdı.

4. Leon Battista Alberti için bakınız, Defter 5 Madde 55, not 9.

5. Bakınız, Alfredo Lensi, *Palazzo Vecchio*, (Milano-Roma: Bestetti e Tumminelli, 1929). Gramsci, hapishanedeyken aldığı dergilerde bu kitabın tanıtımlarını okumuş olmalı: Nello Tarchiani, "Vita Vissuta in Palazzo Vecchio" (Palazzo Vecchio'da Geçmiş Bir Yaşam), *Il Marzocco* 35, no. 6, (3 Şubat 1930); Corrado Pavolini, *L'Italia Letteraria* 2, no. 6, (9 Şubat 1930).

Madde 86. İngiltere

1. Bu notun kaynağı, Gramsci'nin okuduğu Augur imzalı bir makaledir: "La politica della Gran Bretagna" (Büyük Britanya'nın Politikası), *Nuova Antologia* 64, no. 1376, (16 Temmuz 1929): 211-16. Gramsci'nin, Augur üzerine görüşleri için bakınız, Defter 2 Madde 12.

Madde 87. 1914-18 Savaşında Siyasi-Askeri Liderlik

1. Mario Caracciolo, "Il comando unico e il comando italiano nel 1918" (1918'de Birleşik Komuta ve İtalyan Komutası), *Nuova Antologia* 64, no. 1376, (16 Temmuz 1929): 229-40.

2. Mario Caracciolo'nun 1. Dünya Savaşı'nda Fransa'daki İtalyan bir-

350 Hapishane Defterleri - Defter 5 Notlar

likleri üzerine kitabı, Milano'daki Mondadori Yayınevi tarafından 1929'da basıldı.

3. Caracciolo, "Il comando unico", s. 232.

4. Aslında, hiçbir gazete, hatta *Avanti!* bile Emek Odası'nın Torino ofislerini barındıran Siccardi Sarayı içindeki ve çevresindeki huzursuzlukların haberini yapmadı.

Madde 88. İtalyan Risorgimentosu Üzerine. Michele Amari ve Sicilyalizm

1. Francesco Brandileone, "Michele Amari", *Nuova Antologia* 64, no. 1377, (1 Ağustos 1929): 352-59.

Francesco Brandileone için bakınız, Defter 3 Madde 87, not 3.

Michele Amari (1806-89), Palermo'da doğdu fakat güçlü milliyetçi hisleri ve mutlakıyetçi Bourbon Monarşisi'ne karşı açık nefreti nedeniyle Paris'e sürgüne gitmek durumunda kaldı. Doğduğu adayı terk etmeden önce, Sicilya Vesper ayaklanması ve ardından gelen savaş üzerine geniş kitlelere ulaşmış bir tarihsel çalışma hazırladı ve yayımladı: *La guerra del Vespro siciliano* (1842). Paris'te iken Arapça çalıştı ve Sicilya'da Arap hâkimiyetinin tarihi için materyaller toplamaya başladı. 1848 Devrimi'yle birlikte Sicilya'ya döndü ve kısa süreliğine finans bakanlığına getirildi. Öte yandan devrim bir süre sonra yıkılınca, Amari tekrar sürgüne gitti ve araştırmalarına yoğunlaştı. Bu süreçte Arap hâkimiyetindeki Sicilya üzerine çok ciltli *Storia dei Musulmani di Sicilia* (1854-72) adlı muazzam eserini yayımlamaya başladı. Amari, 1859'da İtalya'ya döndü ve bir yıl sonra Garibaldi tarafından eğitim ve kamu işleri bakanı olarak görevlendirildiği Sicilya'ya gitti. İtalya'nın bütünleşmesiyle birlikte senatör seçildi ve bir süreliğine eğitim bakanlığını yürüttü. 1864'te Floransa'ya taşındı ve yaşamının geri kalanını tarihsel araştırmalara adanmıştı. Amari'nin eserleri Sicilya'nın Ortaçağ tarihi üzerine en önemli külliyatlar arasındadır. Sicilyalı Vesperler üzerine kitabı İngilizceye çevrilmiştir: *History of the War of the Sicilian Vespers*, 3 Cilt, çev. Francis Egerton, (Londra: R. Bentley, 1850).

2. Emanuele Orlando'nun Amari'nin yazılarından derlediği eser Milano'daki Treves Yayınevi tarafından 1928'de basıldı.

1917 ile 1919 arasında İtalya Başbakanlığı yapan ve Amari gibi bir Palermolu olan Vittorio Emanuele Orlando için bakınız, Defter 1 Madde 116, not 17.

3. Gramsci, Vittorio Emanuele Orlando'nun 28 Temmuz 1925'te Palermo'da yaptığı bir konuşmayı kastediyor. Kendisini yerel seçimlerde muhalefeti destekleyerek Mafya'nın çıkarlarına hizmet etmekle suçlayan faşistlere verdiği yanıtta Orlando şöyle diyor (29 Temmuz 1925 tarihli bir *Avanti!* haberine göre): "Eğer Mafya ile kastedilen bir dostun diğerine yardım elini uzatmasıysa, eğer Mafya ile kastedilen bir halkın özgüveni ise, eğer Mafya ile kastedilen hastalık boyutundaki aşk ya da çılgınlık boyutundaki sadakat ise, o halde bir Palermolu olarak diğer Palermolulara şunu diyebilirim: Ben Mafya'nın önde gideniyim."

4. 1806'da Napoli, Napolyon tarafından alındığında, Bourbon Kralı Ferdinand Sicilya'ya kaçtı. Burada, onun adadaki hâkimiyetine destek veren İngilizler, 1812'de onu mutlakiyetçiliğini biraz olsun yumuşatması ve Sicilyalılara bir anayasa bahşetmesi için zorladılar. 1816'da Napolyon'un düşüşünün ardından Ferdinand, Napoli'ye döndü ve İki Sicilya Kralı unvanıyla mutlak yönetimi geri getirdi. İki Sicilya Krallığı 1820'de ayaklanmalarla sarsıldı. Napoli'de ayaklanınacılar anayasa talep ettiler. Sicilya'da ve özellikle de Palermo'nun devrimci kanadında halk 1812 anayasasına dönüş ve bağımsız Sicilya taleplerini seslendirdi. Ayaklanmanın Napolili liderleri, Kral'dan liberal bir anayasa koparmayı başardılar fakat Sicilya davasına soğuk baktıklarından adaya General Pepe'yi gönderdiler ve o da isyancı güçleri acımasızca bastırdı.

5. Brandileone, "Michele Amari", s. 353.

6. Alessandro D'Ancona'nın hazırladığı Michele Amari mektupları derlemesi hakkında bilgi, Brandileone'nin "Michele Amari" eserinin 358. sayfasında bulunan bir dipnotta verilmektedir.

7. Brandileone, "Michele Amari", s. 355.

8. Brandileone, "Michele Amari", s. 358. Brandileone, Benedetto Croce'nin *Storia del regno di Napoli*, (Bari: Laterza, 1925) için yazdığı girişteki bir metne göndermede bulunmaktadır. Croce'nin eserinin İngilizce çevirisi için bakınız, *History of the Kingdom of Naples*, çev. Frances Freneye, (Şikago: Chicago University Press, 1970): "Bölgesel otonomi yandaşları, 1860'ta ve sonrasında, eski Napoli Krallığı'nın çöküşünden duydukları hoşnutsuzluğu ve üzüntüyü ifade etmek amacıyla sürekli olarak 'Roger'in şanlı saltanatı' şeklinde gösterişli ama gerçek dışı bir gönderme yapıyorlardı. Olay şöyleydi ki, Norman-Swabyan meselesi sadece kısmen bizimle ilgiliydi, pratik olarak tamamıyla değil. Norman-Swabyan siyaseti ve kültürünün hiçbir yerli ve ulusal karakteri yoktu" (s. 16).

352 Hapishane Defterleri - Defter 5 Notlar

Madde 89. *Gabriele Gabbrielli*, “India ribelle”

1. *Gabriele Gabbrielli*, “India ribelle” (Asi Hindistan), *Nuova Antologia* 65, no. 1377, (1 Ağustos 1929): 375-84.

2. “Ispolcom”; *Gabbrielli*’nin makalesinde Komünist Enternasyonal merkez komitesi için kullandığı kısaltmadır.

3. Makalesinde *Gabbrielli*, Ispolcom ile mücadele etmek amacıyla Cenna’da kurulan “Entente contre la Troisième Internationale” adlı örgütün kısaltılmamış adını kullanıyor.

4. Gramsci’nin elinde, Fransız Katolik muhafazakâr *Henri Massis*’in *Défense de l’occident* (Paris: Plon, 1927) adlı kitabı vardı. Bu kitabı Milano’da tutuklu iken okumuştur ve 8 Ağustos 1927 tarihinde arkadaşı *Giuseppe Berti*’ye yazdığı mektupta kitaptan bahsetmişti:

Henri Massis’in çokça reklamı yapılan *Défense de l’occident* adlı kitabı bende büyük bir entelektüel hayal kırıklığı yarattı. *Filippo Crispolti* ya da *Egilberto Martire* de [her ikisi de gazeteci, muhafazakâr Katolik ve faşisttir] bu konuda böylesine boş bir kitap yazarlardı. Beni asıl güldüren durum, *Tagore*’nin ve *Gandhi*’nin Asya ideolojisinin Fransız Katolik rasyonalizmini yerle bir edebileceğinden delicesine korkan meşhur *Massis*’in, Paris’in çoktan Senegal entelektüalizminin yarı kolonisine dönüştüğünü ve Fransa’da melez ırktan insan sayısının hızla çoğaldığını fark etmiyor oluşudur. Sırf gülmek amacıyla şu da düşünülebilir ki, Almanya ideolojik Asyacılığın aşırı ucu ise, Fransa da en koyu renkli Afrika’nın başlangıç noktasıdır ve caz müziği yeni bir Avrro-Afrika medeniyetinin ilk molekülüdür!

Henri Massis’in kitabının İngilizce çevirisi için bakınız, *Defence of the West* (Batı’nın Savunulması), çev. F. S. Flint, önsöz. G. K. Chesterton, (New York: Harcourt Brace, 1928).

Ayrıca Gramsci’nin *Henri Massis* hakkındaki görüşleri için bakınız, Defter 6 Madde 195.

5. Bakınız, Defter 5 Madde 66.

6. Bakınız, *Gabbrielli*, “India ribelle”, s. 377, not 2.

Madde 90. *İslam Kültürü Üzerine Kısa Notlar*

1. *Bruno Ducati*, “I santi dell’Islam” (İslam’ın Erenleri), *Nuova Antologia* 64, no. 1377. (1 Ağustos 1929): 360-74.

2. Parantezler Gramsci’ye aittir.

Madde 91. Rönesans ve Reform

1. Fortunato Rizzi'nin on altıncı yüzyıl ruhu ve (Latinceye karşı olarak) İtalyanca şiir üzerine kitabı Milano'da Treves tarafından 1928'de basıldı.

2. Bakınız, Defter 1 Madde 14 ve ilişkili dipnotlar.

3. Alfredo Galletti, "La lirica volgare del Cinquecento e l'anima del Rinascimento" (On Altıncı Yüzyıl Yerel Liriği ve Rönesans Ruhu), *Nuova Antologia* 64, no. 1377, (1 Ağustos 1929): 273-92.

Edebiyat tarihçisi Alfredo Galletti (1872-1962), pozitivist eleştiri ekolünden etkilenmişti. Croce'yi acımasızca eleştiren bazı yazılarında idealizme karşı itirazlarını dile getirmişti. (Bunlar muhtemelen Gramsci'nin bu not içinde daha sonra belirttiği "karşılıklı suçlamalarla dolu" yazılardır.) Galletti, klasik dönemden on altıncı yüzyıla dek retorikğin tarihi, on sekizinci yüzyıl İtalyan draması ve on dokuzuncu yüzyıl edebiyatı üzerine eserler kaleme aldı ve ayrıca Pascoli ve Manzoni hakkında monograflar yazdı.

4. Gaetano Salvemini için bakınız, Defter 1 Madde 25, not 19; Leonida Bissolati için bakınız, Defter 1 Madde 157, not 2.

5. Galletti, "La lirica volgare del Cinquecento", s. 277. Parantez içi ünlemler ve soru işaretleri Gramsci'ye aittir.

6. Gramsci, bu defterde birkaç sayfa önce dile getirdiği bir noktaya yeniden değiniyor. Bakınız, Defter 5 Madde 55 ve özellikle 9 ve 10. dipnotlar.

Madde 92. İtalyan Diplomasisi

1. Gramsci, bu aynı olaya Defter 2 Madde 59'da da değinir.

2. Alberto Lumbroso'nun Birinci Dünya Savaşı'nın iktisadi ve diplomatik sonuçları üzerine iki ciltlik eseri -*Le origini economiche e diplomatiche della guerra mondiale*, Cilt 1, *La vittoria dell'imperialismo anglosassone*; Cilt 2, *L'imperialismo britannico dagli albori dell'ottocento allo scoppio della guerra*, (Milano: Mondadori, 1926-28)- daha çok Britanya'nın emperyal genişleme tarihinin ele alınması odaklıdır. Lumbroso, Tommaso Tittoni'nin *Carthage* ve *Manouba* adlı iki Fransız gemisinin karıştığı diplomatik olaydaki rolüne 2:370-71'de değinir. Tommaso Tittoni'ye dair çok sayıda referans içeren bu kitap Gramsci'nin elinde vardı.

Gramsci'nin Defter 1 Madde 32'de bir Loriancı olarak tanımladığı Alberto Lumbroso için bakınız, Defter 1 Madde 32, not 1.

354 Hapishane Defterleri - Defter 5 Notlar

3. Bakınız, Veracissimus (Tommaso Tittoni'nin arada sırada kullandığı bir mahlas), "I documenti diplomatici francesi: 1911-1912" (Fransız Diplomatik Belgeleri: 1911-1912), *Nuova Antologia* 64, no. 1378, (16 Ağustos 1929): 456-68.

Gramsci'nin aklından Tommaso Tittoni'nin İtalyan dış ve iç siyaseti üzerine *Nuovi scritti di politica interna ed estera*, (Milano: Treves, 1930) kitabı geçiyor olabilir. Bu kitap, Tittoni'nin İtalyan senatosunda yaptığı bazı konuşmaları ve daha önce *Nuova Antologia*'da yayımlanmış bazı makaleleri içermektedir. Ne var ki, burada sözü geçen makale ("I documenti diplomatici francesi: 1911-1912") yoktur.

Tommaso Tittoni için bakınız, Defter 2 Madde 6, not 1.

Madde 93. On Sekizinci Yüzyıl İtalyan Adetleri

1. Alessandro Giuliani, "Una dama avventuriera del Settecento" (Bir On Sekizinci Yüzyıl Maceraperesti), *Nuova Antologia* 64, no. 1378, (16 Ağustos 1929): 499-506.

2. Giuseppe Parini'nin alaycı-destansı tarzla yazılmış fakat yarım kalmış satirik şiiri *Il Giorno* genç bir Milanolunun yaşamındaki bir günü anlatır. Şiir; on sekizinci yüzyılın ikinci yarısında üst sınıflarda görülen ciddiyetsizliğe, gösterişe ve genel ahlâki çürümeye karşı bir saldırı niteliğindedir.

Giuseppe Parini için bakınız, Defter 1 Madde 88, not 1.

3. Gramsci, daha çok Cagliostro adıyla bilinen şarlatan ve serüvenci Giuseppe Balsamo'yu (1743-95) kastediyor. Sicilya doğumlu Balsamo bir süreliğine Avrupa'nın büyük kısmını, özellikle de Paris yüksek sosyetesini eğlendirmeyi başarmıştı.

Madde 94. İtalyan Edebiyatı'nın Negatif Popüler-Ulusal Karakteri

1. Şair, edebiyat eleştirmeni ve ressam Enrico Thovez (1869-1925), şehrin modern sanatlar müzesinin direktörlüğünü yaptığı Torino'da doğdu ve öldü. Edebi eleştirelliği, İtalyan şiir geleneğindeki yapmacık edebiliğe, teknik gösterişe ve samimiyetsizliğe karşı hırslı bir saldırı biçimindedir. Gabriele D'Annunzio ile Giosuè Carducci, onun başlıca hedefleridir; öte yandan Giacomo Leopardi ona göre örnek bir şairdir. En tanınmış edebi eleştiri çalışması, Gramsci'nin sözünü ettiği *Il pastore, il gregge, la zampogna: Dall'Inno a Satana alla "Laus Vitae"* (Çoban, Sürü, Kaval: [Carducci'nin] İlahi'sinden Şeytan'ına ve [D'Annunzio'nun] "La-

us Vitae” Adli Eserine) idi. Bu eser ilk olarak 1910’da Napoli’de Ricciardi tarafından basıldı ve bir yıl sonra yine aynı yayıncı tarafından “Dai cani da guardia ai critici” (Gözlemcilerden Eleştirmenlere) başlıklı bir ek bölüm ile birlikte yeniden yayımlandı.

2. Francesco De Sanctis için bakınız, Defter 1 Madde 96, not 3. Gramsci’nin De Sanctis’e verdiği değer, özellikle Defter 23 Madde 1 ve 3’te belirgindir.

3. Alfonso Ricolfi, “Enrico Thovez poeta e il problema della formazione artistica” (Şair Enrico Thovez ve Sanatsal Oluşum Sorunu), *Nuova Antologia* 74, no. 1378, (16 Ağustos 1929): 469-83.

4. Prezzolini’nin “Thovez il precursore” (Öncü Thovez) adlı makalesi, Ricolfi, “Enrico Thovez poeta”, s. 471’de (herhangi bir bibliyografik referans verilmeksizin) anılmaktadır.

Madde 95. On Beşinci ve On Altıncı Yüzyıl İnsanı

1. Leon Battista Alberti ile Baldassare Castiglione (bu notta sözü geçen *Il Cortegiano* adlı eseriyle birlikte) için bakınız, Defter 5 Madde 55’in dipnotları, özellikle 9 ve 10. dipnotlar.

2. Uzun süre boyunca, Leon Battista Alberti’nin *Della famiglia* eserinin 3. kitabının yazarı olarak Agnolo Pandolfini biliniyordu.

3. Vittorio Cian’ın “Il conte Baldassar Castiglione: 1529-1929” makalesi iki bölüm halinde yayımlandı: *Nuova Antologia* 64, no. 1378, (16 Ağustos 1929): 409-23; no. 1379, (1 Eylül 1929): 3-18.

Vittorio Cian için bakınız, Defter 2 Madde 31, not 3.

4. Vittorio Cian’ın “Il conte Baldassar Castiglione” makalesinin ilk bölümünde, derginin 410. sayfasında Francesco Sansovino’dan alıntı yapılmıştır.

5. Cian’ın “Il conte Baldassar Castiglione”, bölüm 2, s. 8-9.

6. Ludovico Ariosto (1474-1533), kırk kantodan oluşan *Orlando Furioso*’nun ilk versiyonunu 1516’da yayımladı. 1521’de bazı eklemeler ve çıkarmaların yanı sıra dil ve tarzda da birtakım değişiklikler yaparak gözden geçirilmiş bir versiyon daha yayımladı. Kırk altı kantodan oluşan üçüncü ve son versiyon ise 1532’de basıldı.

Miguel de Cervantes’in *Don Kişot* eserinin ilk bölümü 1605’te, ikinci bölümü ise 1615’te basıldı.

7. Bakınız, Vittorio Cian, *Il cortegiano del Conte Baldesar Castiglione*, gözden geçirilmiş 3. Baskı, (Floransa: Sansoni, 1929). Cian, kendisinin

356 Hapishane Defterleri - Defter 5 Notlar

yayına hazırladığı Castiglione'nin *The Courtier* eserine "Il conte Baldassar Castiglione", bölüm 1, s. 418, not 7'de göndermede bulunur.

Madde 96. İtalyan Edebiyatı'nın Negatif Popüler-Ulusal Karakteri

1. 1893'te Milano'da Hoepli tarafından basılan *I migliori libri italiani consigliati da cento illustri contemporanei* (Yüz Ünlü Yazarın Seçtiği En İyi İtalyan Kitapları) adlı esere Vittorio Cian, makalesinin ikinci bölümünde atıfta bulunmaktadır: "Il conte Baldassar Castiglione: 1529-1929", *Nuova Antologia* 64, no. 1379, (1 Eylül 1929): 4.

Madde 97. Aydınlar

1. Bakınız, Defter 4 Madde 50.

2. E. Salaris'in İtalyan akademileri ve kültürel kurumları hakkındaki kitabının basım duyurusu yine Salaris tarafından şu notta yapılmıştır: "La società letteraria di Verona" (Verona'nın Edebiyat Çevresi), "Notizie e commenti" (Haberler ve Yorumlar), *Nuova Antologia* 64, no. 1379, (1 Eylül 1929): 128, not 1.

Madde 98. Savaş Sonrası Tarihi

1. Giovanni Marietti, "Il trattato di Versailles e la sua esecuzione" (Versailles Antlaşması ve Uygulanması), *Nuova Antologia* 64, no. 1380, (16 Eylül 1929): 243-54; no. 1382, (16 Ekim 1929): 500-512.

Madde 99. Ateşkes Döneminde Alman Silahlanması

1. Bu nottaki bütün bilgiler Giovanni Marietti imzalı makalenin ikinci bölümünden alınmıştır: "Il trattato di Versailles e la sua esecuzione" (Versailles Antlaşması ve Uygulanması), *Nuova Antologia* 64, no. 1382, (16 Ekim 1929): 506.

Madde 100. İtalyan Aydınlarının Kozmopolit İşlevi

1. Ettore Lo Gatto'nun "L'Italia nelle letterature slave" (Slavca Edebiyatıta İtalya) adlı makalesi üç bölüm halinde yayımlandı: *Nuova Antologia* 64, (16 Eylül 1929): 232-42; (1 Ekim 1929): 327-46; (16 Ekim 1929): 427-39.

Ettore Lo Gatto, Roma'daki Doğu Avrupa Çalışmaları Enstitüsünün 1921-1943 arası direktörlüğünü yürüttü. 1931'de Padova Üniversitesinde Slav Edebiyatı profesörlüğüne getirildi, 1941'de Roma Üniversite-

sinde Rus Edebiyatı profesörü oldu. *Rivista di Letterature Slave* (1926-32) dergisini kurdu ve yayına hazırladı, *Europa Orientale* (1921-43) dergisinde editörlük yaptı. Lo Gatto'nun kitapları arasında bir Rus edebiyatı tarihi ve bir de Rusya'daki İtalyan sanatçılar üzerine detaylı bir çalışma mevcuttur.

Madde 101. *Peder Bresciani'nin Soyu. Filippo Crispolti*

1. Filippo Crispolti, "La madre di Leopardi" (Leopardi'nin Annesi), *Nuova Antologia* 64, no. 1380, (16 Eylül 1929): 137-48.

Filippo Crispolti için bakınız, Defter 3 Madde 37, not 5.

2. Dante çalışmalarına da katkıda bulunmuş edebiyat tarihçisi Giovanni Ferretti (1885-1952), bir Giacomo Leopardi biyografisi -*Vita di Giacomo Leopardi*, (Bologna: Zanichelli, 1945)- yazdı ve Leopardi'nin tüm eserlerinden oluşan bir derleme hazırladı.

3. Şair, araştırmacı ve filozof Giacomo Leopardi (1798-1837), Marhes'teki küçük Recanati kentinde doğdu. Ebeveynleri, Kont Monaldo ile Markiz Adelaide Antici kendi çaplarında aristokrat kimselerdi. Adelaide Antici'nin özellikle ailesinin azalmış mal varlığını yönetmek ve korumakla meşgul olduğu biliniyor. Doğuştan özürlü, sağlıksız ve parasızlık nedeniyle hayatı kısıtlı biri olan Leopardi'nin kısa yaşamı zorlu ve acı dolu geçti. Ailesinin belirgin duyarsızlığı ve ona karşı kayıtsızlığı onu derinden yaraladı ancak o çocukluğu süresince ağabeyi ve ablasıyla güzel ilişkiler kurdu.

4. Massimo D'Azeglio için bakınız, Defter 1 Madde 121, not 1.

5. Bakınız, Alessandro Varaldo, "Pellegrinaggio a Recanati" (Bir Recanati Yolculuğu), *Nuova Antologia* 64, no. 1380, (16 Eylül 1929): 159.

Alessandro Varaldo (1876-1953), oyun yazarı ve drama eleştirmeni olarak tanınsa da aynı zamanda roman, kısa öykü ve şiir de yazıyordu.

Madde 102. *İtalyan Edebiyatı. Bürokratların Katkıları*

1. Bakınız, Defter 5 Madde 38.

2. *Nazioni e minoranze etniche* (Uluslar ve Etnik Azınlıklar), Luca Pietromarchi tarafından Luca dei Sabelli mahlasıyla yazılmış ve Bologna'da Zanichelli tarafından (tarihi belirsiz) basılmıştı. Gramsci'nin bu kitap üzerine aktardığı yorum şuradan alıntıdır: "Notizie e commenti" (Haberler ve Yorumlar), *Nuova Antologia* 64, no. 1380, (16 Eylül 1929): 267-71.

358 Hapishane Defterleri - Defter 5 Notlar

Madde 103. Popüler Edebiyat. Tiyatro

1. Alberto Manzi, “Il conte Giraud, il governo italico e la censura” (Kont Giraud, İtalyan Hükümeti ve Sansür), *Nuova Antologia* 64, no. 1381, (1 Ekim 1929): 359-80. Gramsci’nin aktardığı pasaj 370. sayfadadır.

2. Fransız oyun yazarı Jean Henri Ferdinand Lemartelière (1761-1830), *Robert chef de brigands* oyunuyla öyle büyük bir başarı kazandı ki, ardından oyuna *Le tribunal redoutable; ou, La suite de Robert, chef de brigands* adıyla bir devam metni ekledi. Bu iki oyun da beş perdeliktir ve ilk oyun Friedrich Schiller’in *Die Räuber* eserinin bir uyarlamasıdır. Beş perdelik tragedya *Die Räuber*’in (1781) bir İngilizce çevirisi için bakınız, *The Robbers* (Soyguncular), çev. F. J. Lambort, (New York: Penguin, 1979).

3. Yani, “Nina Crazed by Love”, “Chevalier de la Barre” ve “Delirium.”

4. Alberto Manzi’nin “Il conte Giraud” makalesinin 371-72. sayfalarındaki alıntılar Marie Jacques Amand Boïeldieu’ya ait *De l’influence de la chaire, du théâtre et du barreau, dans le société civile, et de l’importance de leur rétablissement sur des bases qui puissent relever en France leur ancienne et véritable splendeur: Ouvrage politique et moral*, (Paris: Demonville, 1804) adlı kitapçıktandır.

Madde 104. On Altıncı Yüzyıl

1. Emilio Lovarini’nin hazırladığı *La Venexiana: Commedia di ignoto cinquecentesco* (Venedikli Kadın: Bilinmeyen Bir On Altıncı Yüzyıl Yazarına Ait Beş Perdelik Bir Oyun), 1928’de Bologna’daki Zanichelli tarafından “Nuova scelta di curiosità letterarie inedite o rare” (Daha Önce Basılmamış ya da Zor Bulunan Edebi Eserler Seçkisi) dizisi içinde yayımlandı.

Kısmen diyalekt ile yazılan *La Venexiana*, zaman içinde on altıncı yüzyıl İtalyan dramasının büyük eserlerinden birine dönüştü. Geniş kabul gören bir varsayıma göre eser 1535 ve 1537 arasında bir tarihte Ruzzante’nin dostu ve hayranı Girolamo Zanetti tarafından yazıldı.

Filolog ve edebiyat tarihçisi Emilio Lovarini (1866-1955), Padova diyalekti edebiyatı ve Rönesans dönemi Venedik draması üzerine kapsamlı araştırmalar yaptı. Ruzzante üzerine de başlıca uzmanlardan biriydi.

Gramsci’nin Lovarini imzalı *La Venexiana* çalışması için bilgi kaynağı

ise şu makaledir: Ireneo Sanesi, “La Venexiana”, *Nuova Antologia* 64, no. 1381, (1 Ekim 1929): 273-81.

2. Bakınız, Benedetto Croce, “Intorno alla commedia italiana del Rinascimento” (İtalyan Rönesans Draması Üzerine), *La Critica* 28, no. 2, (20 Mart 1930): 97-99.

3. Sanesi, “La Venexiana”. Bakınız, Ireneo Sanesi, *La Commedia*, Cilt 1, (Milano: Vallardi, 1911). Sanesi’nin İtalyan komedisi tarihi üzerine çalışmasının ikinci cildi 1935’te basıldı.

Edebiyat eleştirmeni ve tarihçi Ireneo Sanesi (1868-1964), Pavia Üniversitesinde İtalyan edebiyatı hocalığı yaptı. İtalyan komedisi tarihi çalışmasına ek olarak Manzoni şiiri ve dramasına yönelik eleştirel bir edisyona imza attı.

4. Bakınız, Alfred Mortier, *Un dramaturge populaire de la renaissance italienne: Ruzzante*, 2 Cilt, (Paris: J. Peyronnet, 1925-26). Burada Ruzzante’nin oyunları “traduits pour la première fois de l’ancien dialecte padouan rustique” (Antik Yerel Padova Diyalektinden İlk Kez Yapılan Çeviriler) olarak tanımlanmıştır.

Ruzzante (ya da Ruzante), Angelo Beolco’nun (yak. 1496-1542) mahlası ve sahne ismiydi. Bir dizi yerel diyalekt (çoğunlukla Padova diyalekti) ile standart İtalyancayı karıştırarak yazdığı bir düzine komedi vardı. Oyunlar sahnelendiğinde genellikle köylü Ruzzante rolünü kendi takma adını kullanarak oynardı. Diyalekt ve yerel karakter kullanımı sayesinde Ruzzante edebi dildeki yapaylığı ve üst tabakanın tavırlarını alaya almayı bildi. Ne var ki oyunları aristokrat arkadaşlardan oluşan çevre için yazıldı ve sahnelendi. Ruzzante’nin İngilizceye çevrilmiş oyunlarından biri *Anconitana*’dır. Bakınız, *The Woman from Ancona* (Anconalı Kadın), çev. Nancy Dersofi, (Berkeley: University of California Press, 1994).

5. En çok *Orlando Furioso* adlı eseriyle tanınan şair Ludovico Ariosto (1474-1533), *Il negromante* (1528), *I suppositi* (1529-31) ve *La cassaria* (1531) gibi oyunlar da yazdı. Bahsi geçen oyunların son ikisi nazım biçiminde yazıldı.

Bernardo Dovizi (1470-1520), Bibbiena adıyla da bilinir. 1513 yılında Papa X. Leo tarafından kardinalliğe getirilen Medici yanlısı bir diplomat olarak Castiglione’nin *Cortegiano*’sunda muhatap alınan kişilerden biriydi. Ayrıca ilk kez 1531’de Urbino’da (Castiglione’nin önsözüy-le) sahnelenen *La candria* isimli çok övgü alan bir oyun yazdı.

360 Hapishane Defterleri - Defter 5 Notlar

6. Adolfo Orvieto'nun *La Venexiana* üzerine makalesine dair referans Ireneo Sanesi'nin *Nuova Antologia*'daki makalesinden alınmıştır.

Oyun yazarı Henry Becque'nin (1837-99) eserleri, genel olarak drama natüralizmin en önemli örnekleri olarak görülür. *Les corbeaux* (1876) ve *La parisienne* (1885) gibi iyi oyunlarından bazıları İngilizceye de çevrilmiştir. Bakınız, *The Vultures*, *The Woman of Paris*, *The Merry-Go-Round*, çev. Freeman Tildon, (New York: Kennerly, 1913).

Madde 105. Amerikanizm

1. Carlo Linati, "Babbitt compra il mondo" (Babbitt Dünyayı Satın Alıyor), *Nuova Antologia* 64, no. 1382, (16 Ekim 1929): 492-99.

Carlo Linati için bakınız, Defter 3 Madde 109, not 3.

2. Age., s. 492. Bakınız, Edgar Ansel Mowrer, *This American World*, (New York: J. H. Sears Co., 1928). Mowrer'in kitabında şu gibi bölümler vardır: "Amerikanizmin Özü", "Savaş Öncesi Avrupa", "Avrupa Amerikanlaşıyor", "Amerikanizmin Sınırları", "Birleşik Devletler'in Geleceği".

3. Sinclair Lewis'in *Babbitt* romanı ilk kez 1922'de basıldı. Gramsci'nin elinde romanın Fransızca çevirisi vardı: *Babbitt*, çev. Maurice Rémon, (Paris: Librairie Stock, 1930).

4. Siegfried'in Parisli zanaatkâr ile Taylorist sistemde çalışan işçi arasında yaptığı kıyaslama başka bir eserde bulunabilir: Örneğin, Siegfried'in André Philip'in *Le problème ouvrier aux Etats-Unis* (Paris: Alcan, 1927) adlı eserine yazdığı önsözde, s. xv-xvi. Gramsci'nin elinde bu kitap vardı ve bu alıntıyı defterlerde birkaç kez kullandı.

André Siegfried için bakınız, Defter 3 Madde 68, not 3; André Philip'in kitabı için bakınız, Defter 1 Madde 51, not 4.

Madde 106. Luigi Villari, "Il governo laburista britannico"

1. Luigi Villari, "Il governo laburista britannico" (Britanya'nın Emek Yanlısı Hükümeti), *Nuova Antologia* 64, no. 1382, (16 Ekim 1929): 467-78.

2. Gramsci, Tommaso Tittoni'yi kastediyor. Tittoni için bakınız, Defter 2 Madde 6, not 1.

Madde 107. İtalya ve Filistin

1. Romolo Tritonj, "La riforma del mandato sulla Palestina" (Filistin

Üzerindeki [Britanya] Mandanın Revizyonu), *Nuova Antologia* no. 1382, (16 Ekim 1929): 479-91.

Madde 108. Sicilya. San Domenico'daki Sicilya Pantheon'u

1. Gramsci, Palermo'daki Sicilya Pantheon'u hakkındaki bilgiyi şuradan almıştır: Romeo Vuoli, "Il generale Giacinto Carini" (General Giacinto Carini), *Nuova Antologia* 64, no. 1383, (1 Kasım 1929): 86-98; no. 1384, (16 Kasım 1929): 214-26. Sicilya Pantheon'u makalenin ilk bölümünde anlatılmaktadır (s. 86).

Francesco Crispi için bakınız, Defter 1 Madde 43, not 10.

Sicilyalı Asilzade Rosolino Pilo (1820-60), ateşli bir Mazini taraftarıydı ve Crispi'nin yakın bir dostuydu. Bu ikisiyle Sicilya'daki 1848 yılı kalkışmalarına katılımını takiben sürgünde geçirdiği yıllarda tanıştı. Nisan 1860'ta, Bourbon monarşisine karşı başını Francesco Riso'nun çektiği Palermo ayaklanmasının patlak vermesinin hemen ardından Pilo, cumhuriyetçilerin İtalya'nın bütünleşmesi ideali lehine asileri örgütlemek amacıyla Sicilya'ya gitti. Ayaklanma bastırıldı ve Pilo, Palermo'nun hemen dışındaki bir çatışmada Bourbon birlikleri tarafından öldürüldü. Mayıs ayında ise Garibaldi yanındaki Binler'le birlikte sefere çıktı ve kısa süre içinde adayı Kral Vittorio Emanuele adına ele geçirdi.

Palermo doğumlu Giacinto Carini (1821-80), 1848 Sicilya ayaklanmalarında başroldeydi. Carini, ayaklanmaların ardından gelen baskıdan kaçmak amacıyla Paris'e gitti. Garibaldi'nin Binler'iyle birlikte Sicilya seferine katılmak için İtalya'ya döndü. Çatışmalarda öne çıktı ve 1862'de İtalyan düzenli ordusuna katılarak seferlere iştirak etti. Daha sonra beş dönem boyunca parlamento üyeliğinde bulundu.

Madde 109. Sicilya

1. Romeo Vuoli'nin makalesi iki bölüm halinde yayımlandı: *Nuova Antologia* 64, no. 1383, (1 Kasım 1929): 86-98; no. 1384, (16 Kasım 1929): 214-26. Gramsci'nin kullandığı kısım makalenin ilk bölümünde 88. sayfadadır.

Giacinto Carini için bakınız, Defter 5 Madde 108, not 1.

2. Gabriele Colonna-Fiumedinisi ile Roberto Maurigi'nin Palermo kasabalarındaki seçim adaylarının biyografileri hakkındaki *I quattro candidati ai collegi di Palermo: Cenni biografici*, (Palermo: Lo Bianco, 1860) adlı kitabına bakınız. Gramsci bu bibliyografik bilgiyi şuradan almıştır:

362 Hapishane Defterleri - Defter 5 Notlar

Vuoli, “Il generale Giacinto Carini”, bölüm 1, s. 88, not 2.

Madde 110. Fransa ve İtalya

1. Victor Hugo'nun siyasi çalışması *Histoire d'un crime*'den yapılan alıntının kaynağı Romeo Vuoli imzalı makalenin ilk bölümüdür: “Il generale Giacinto Carini”, *Nuova Antologia* 64, no. 1383, (1 Kasım 1929): 91.

1852'de yazılan ama 1877'de basılan *Histoire d'un crime*'de Hugo, Louis Bonaparte'nin darbesini fazlasıyla eleştirel bir tanığın bakış açısıyla anlatıyor. Eserin İngilizce çevirisi için bakınız, *History of a Crime: Deposition of a Witness* (Bir Suçun Tarihi: Bir Tanığın İfadesi), çev. Huntington Smith, (New York: Crowell, 1888).

Madde 111. İtalyan Akademisi

1. Benito Mussolini ile Tommaso Tittoni'nin Accademia d'Italia'nın resmi açılış törenlerinde yaptıkları konuşmaların metinleri şurada basıldı: *Nuova Antologia* 64, no. 1383, (1 Kasım 1929): 5-6 ve 7-14.

İtalyan Akademisi için bakınız, Defter 5 Madde 36, not 1.

Tommaso Tittoni için bakınız, Defter 2 Madde 6, not 1.

Madde 112. Carlo Schanzer, “Sovranità e giustizia nei rapporti fra gli Stati”

1. Carlo Schanzer, “Sovranità e giustizia nei rapporti fra gli Stati” (Devletler Arası İlişkilerde Egemenlik ve Adalet), *Nuova Antologia* 64, no. 1383, (1 Kasım 1929): 17-32.

Carlo Schanzer için bakınız, Defter 2 Madde 120, not 1.

Madde 113. Henrik Ibsen Üzerine

1. Guido Manacorda, “Il pensiero religioso di Enrico Ibsen” (Henrik Ibsen'in Dini Düşüncesi), *Nuova Antologia* 64, no. 1383, (1 Kasım 1929): 58-77.

Guido Manacorda için bakınız, Defter 1 Madde 72, not 1.

Madde 115. Niccolò Machiavelli

1. Bakınız, Giuseppe Lesca tarafından yayına hazırlanan ve önsözünü yazılan ve “Raccolta nazionale dei classici” (Ulusal Klasikler Koleksiyonu) dizisi içinde yayımlanan Niccolò Machiavelli imzalı *Lettere*, (Flo-ransa: Società Editrice Rinascimento del Libro, 1929). Bakınız. Giuseppe

pe Lesca, "Lettere di Niccolò Machiavelli", *Nuova Antologia* 64, no. 1383, (1 Kasım 1929): 43-57.

2. Bakınız, Edoardo Alvisi, ed., *Lettere familiari di N. Machiavelli*, (Floransa: Sansoni, 1883). Bu nottaki tüm bibliyografik bilgilerin kaynağı şudur: Lesca, "Lettere di Niccolò Machiavelli"; bakınız özellikle s. 43, not 1 ve s. 56, not 9.

Madde 116. G. B. "La banca dei regolamenti internazionali"

1. G. B. "La banca dei regolamenti internazionali" (Uluslararası Ödemeler Bankası), *Nuova Antologia* 64, no. 1384, (16 Kasım 1929): 231-42.

Madde 117. Argus, "Il disarmo navale, i sottomarini e gli aeroplani"

1. Argus, "Il disarmo navale, i sottomarini e gli aeroplani" (Donanma Silahsızlanması, Denizaltılar ve Uçaklar), *Nuova Antologia* 64, no. 1384, (16 Kasım 1929): 227-30.

Madde 118. Stresemann

1. Francesco Tommasini, "Il pensiero e l'opera di Gustavo Stresemann" (Gustav Stresemann'ın Düşüncesi ve Eserleri), *Nuova Antologia* 64, no. 1384, (16 Kasım 1929): 182-96.

Gustav Stresemann (1878-1929), Weimar Cumhuriyeti'nin Şansölyesi (1923) ve Dışişleri Bakanı'ydı (1923-29).

Madde 119. Kavramlar -Siyasi, Felsefi vs.- Ansiklopedisi. Orta Sınıf

1. "Signore" kavramı gibi, "galantuomo" ve "civile" terimleri de "beyefendi" olarak tercüme edilebilir fakat böyle bir tercih Gramsci'nin dikkat çekmeye çalıştığı bazı nüansların yok olmasına neden olacaktır. Gramsci'nin Defter 3 Madde 46'daki "signore" kavramı tartışmasına bakınız.

Madde 120. Katolik Kültürel Milliyetçilik

1. Bakınız, imzasız makale (aslında Cizvit Rahip Mario Barbera tarafından yazılmış olan), "Religione e filosofia nelle scuole medie" (Ortaokullarda Din ve Felsefe), *La Civiltà Cattolica* 80, (1 Haziran 1929): 414-27. Makale, "Thomist olarak adlandırılan ve en belirgin geleneği İtalya'dan çıktığından... İtalyan da olan uzun ömürlü felsefe öğretisini yeniden yerleştirmeye" davet ediyor (s. 424).

2. Socino ve Laelius Socinus olarak da bilinen Lelio Socini (1525-62), Padova Üniversitesinde hukuk okudu fakat daha sonra antik dillere ve kutsal metin araştırmalarına yöneldi. Kuzey şehirlerinde (Vicenza dâhil olmak üzere) birtakım İtalyan “heretikleri” ile karşılaşması sonucunda dikkatini Reformasyon sürecinin teolojik akımlarına yöneltti. 1547’de Orta Avrupa’da bir seyahate çıktı ve reformist hareketlerin merkezlerini ziyaret etti. İçlerinde Calvin’in de olduğu bir dizi önemli ilahiyatçıyla yazıştığı seyahatleri ve araştırmaları süresince hem Ortodoks Katolik hem de Protestan doktrinin temel sorunlarını ele almaya başladı: Teslis, alın yazısı, ayinler, tövbe, inayet. Socinus, ayrıca Kalvenistlerin 1553’te Michael Servetus’u sapkınlık suçlamasıyla kazığa bağlayarak yakmaları gibi hoşgörüsüzlüklerini de eleştirdi. Görüşleri, Katolikler ve Reformistler tarafından sapkınca görülmeye başlandı, Engizisyon mülküne el koydu ve Socinus son yıllarını Zürih’te geçirdi. Ölümünden sonra, yeğeni Faustus Socinus (1539-1604) yazdıklarını topladı ve onun teolojik görüşlerini daha da ilerletti. Socianizm belli bir öneme sahip bir teolojik akıma dönüştü ve özellikle Unitaryenizmin gelişiminde etkin rol oynadı.

Vincenzo Gioberti için bakınız, Defter 1 Madde 47, not 1.

3. Carlo Pisacane için bakınız, Defter 1 Madde 44, not 5.

4. Yani, esin kaynağını Giovanni Gentile’nin eserlerinden alan felsefi düşünce okulu (bakınız, Defter 1 Madde 15, not 1).

Madde 121. Fransa

1. André Siegfried’a ait bu çalışma Defter 2’nin arka kapağının iç tarafındaki bibliyografik giriler listesinde mevcuttur. Bakınız: El yazmasının Tasviri, 1:531, [Türkçe baskısında bakınız: Cilt 1. s. 612, ç.n.]. Gramsci, Siegfried’a ait başka bir kitabı, *Les Etats-Unis d’aujourd’hui* (Paris: Colin, 1928) adlı eseri de okumuştur ve bundan defterlerin farklı bölümlerinde söz etmişti.

André Siegfried için bakınız, Defter 3 Madde 68, not 3.

Madde 122. Ulusal-Halkçı

1. Bakınız, Defter 3 Madde 63.

2. Bakınız, *Le triple déisme de Sun Wen*, çev. ve ed. Pascal M. D’Elia, (Şangay: Bureau Sinologique de Zi-Ka-Wei, Imprimerie de T’ou-Sè-Wè, 1929). Ayrıca biraz farklı başlıklarla iki bölüm halinde yayımlanmış şu

imzasız makalelere bakınız: “Il riformatore cinese Suen Uen e le sue teorie politiche e sociali” (Çinli Reformist Sun Yat-sen ve Onun Siyasal ve Toplumsal Teorileri), *La Civiltà Cattolica* 80, (4 Mayıs 1929): 205-20; “Le teorie politiche e sociali di Suen Uen” (Sun Yat-sen’in Siyasal ve Toplumsal Teorileri), *La Civiltà Cattolica* 80, (18 Mayıs 1929): 300-314. Bu aynı makale Gramsci tarafından Defter 5 Madde 51’de kullanılmıştır.

Sun Yat-sen’in *San Min Chu I* kavramının Fransızca tercümesi “*triple demisme*” (İngilizceye genelde “Halkın Üç İlkesi” olarak çevrilir) ve Sun Yat-sen’in adının farklı versiyonları için bakınız, Defter 5 Madde 51, not 1.

Sun Yat-sen için bakınız, Defter 5 Madde 23, not 3.

Pasquale D’Elia için bakınız, Defter 5 Madde 51, not 2.

Madde 123. Rönesans

1. Vittorio Rossi, “Il Rinascimento”, *Nuova Antologia* 64, no. 1384, (16 Kasım 1929): 137-50. Bu nottaki tüm alıntılar Rossi’nin makalesindendir. Parantez içi ifadeler ve vurgular da elbette Gramsci’ye aittir.

Edebiyat tarihçisi Vittorio Rossi (1865-1938) içlerinde Messina, Pavia, (üç yıl rektörlük de yaptığı) Padova ve Roma’nın da olduğu çeşitli üniversitelerde dersler verdi. 1933’te fazlasıyla prestijli Lincei Akademisi’nin başkanlığına getirildi. On beşinci ve on altıncı yüzyıl yazarları üzerine bazı önemli çalışmaların yanı sıra fazlaca yaygınlaşan bir İtalyan edebiyatı tarihi yazdı ve Petrarca’nın *Familiari* başlıklı mektuplarından oluşan kıymetli bir eleştirel edisyon hazırladı.

2. Yani, Ortaçağ İtalya’sında ortaya çıkan otonom kent devletleri.

3. Gramsci’nin elinde, Henri Pirenne’nin *Les villes du Moyen Age: Essai d’histoire économique et sociale* (Brüksel: M. Lamertin, 1927) adlı eseri vardı. İngilizce çevirisi için bakınız, *Medieval Cities: Their Origins and the Revival of Trade* (Ortaçağ Kentleri: Kökenleri ve Ticaretin Canlanması), çev. Frank D. Halsey, (Princeton: Princeton University Press, 1946).

4. Ezio Levi, İspanya’da Arap etkisi üzerine makalelerini derledi ve hepsini tek bir ciltte topladı: *Castelli di Spagna*, (Milano: Treves, 1931). Gramsci, Defter 4 Madde 92’de bu cilde atıfta bulunur.

Ezio Levi için bakınız, Defter 4 Madde 92, not 1.

5. Ludovico Ariosto’nun şaheseri *Orlando Furioso* için bakınız, Defter 5 Madde 95, not 6 ve Madde 140, not 5. Baldassare Castiglione ve Cor-

tegiano adlı eseri için bakınız, Defter 5 Madde 55, not 10.

6. Gramsci, Karl Marx'ın *Louis Bonaparte'in On Sekiz Brumaire'i*, (New York: International Publishers, 1979), 11:103'teki açılış cümlelerine atıfta bulunuyor: "Hegel, bir yerlerde dünya tarihinde büyük önem kazanmış tüm olguların ve kişiliklerin iki kez görüldüğünü söylüyor. İlk seferde trajedi ikinci seferde fars olarak görüldüklerini eklemeyi ise unutuyor."

7. Strasbourg Yemini hakkında, Gramsci'nin Defter 3 Madde 76, not 4'teki görüşlerine ve ilişkili dipnotlara bakınız.

8. Roma'daki Aziz Clement Basilikası'nda bulunan ve efendilerinden Aziz Clement'i yerde sürüklemeleri emrini alan üç köleyi tasvir eden on birinci yüzyıl freski, öfkeli efendinin şu sözleri telaffuz ettiğini (modern çizgi romanları andırır bir şekilde) göstermektedir: "Fili de le pute traite" ("Çekin, orospu çocukları"). Bu, bilinen ilk İtalyan yerel dili örneklerinden biridir.

9. On dördüncü yüzyılda komünlerdeki az çok demokratik hükümet sistemi bozuldu ve yerini iktidarın bir soylular meclisinin eline geçtiği *sinyorluğa* bıraktı. On beşinci yüzyılda ise bu defa *sinyorluk* yıkıldı ve kent devletleri güçlü bir kişi ya da güçlü bir aile tarafından yönetilen prensliklere dönüştü.

10. 1294 ile 1303 arasında sürdürdüğü papalığı döneminde Papa VII-I. Boniface, Papalığın evrensel üstünlüğünü yeniden tesis etmeyi kendine vazife edindi. Fransa'nın otonomisine meydan okudu ve Orta İtalya üzerinde dünyevi hâkimiyet kurmaya çalıştı. Son aşamada edindiği düşmanlar nedeniyle beklentileri suya düştü, hatta bir süreliğine esir bile düştü. VIII. Boniface'nin ölümünün ardından Papalığın işleri ters gitmeye başladı. Seçilmesini VIII. Boniface'nin bir numaralı düşmanı Fransız IV. Philip'e borçlu olan halefi V. Clement, Papalık konutunu yetmiş yıldan uzun süre kalacağı Avignon'a taşıdı.

1308'de Lüksemburg Kontu Henry, Alman Kralı ve Kutsal Roma İmparatoru seçildi. 1310'da Alpler üzerinden İtalya'ya yönelerek resmi taç giyme töreni için Roma'ya gözünü dikti. Başlarda birtakım önemli başarılar elde etti fakat Mayıs 1312'de Roma'ya girmesiyle birlikte başa çıkması gereken başlıca iki direniş gücü olduğunu anladı. Bunlardan biri Napoli ve Sicilya Kralı Anjoulu Robert'ti, diğeri ise (antiemperyal Guelflerin yönetimi altındaki) Floransa ve onun Toskana ve Romagna'daki müttefikleriydi. Her ne kadar bazı düşman şehirleri dize getirmeyi

başarmış olsa da, hastalandı ve 1313 yılında askeri seferler esnasında ölürek İtalya'yı en az ilk bulduğu kadarki parçalanmış haliyle geride bıraktı. İmparatorluk güçleri, İtalya'yı birleştirme çabalarında Papalık'tan daha etkili olamadı.

Bavyeralı adıyla tanınan İmparator IV. Louis, 1327'den 1328'e dek süren bir askeri seferle İtalya'yı boyunduruk altına almaya çalıştı fakat başarısız oldu. IV. Louis'in rakibi ve Kutsal Roma İmparatorluğu tahtı için halefi IV. Charles 1354'te bir orduyla İtalya'ya yöneldi. Ertesi yıl Lombardy tahtını ele geçirdi ve Roma'da resmi olarak İmparator ilan edildi fakat İtalya'dan ayrıldıktan sonra yarımada daha önceki gibi bölündü ve parçalandı.

Papa XI. Gregory'nin ölümünün ardından 1378'de "Büyük Ayrılık" patlak verdi. VI. Urban Roma'da onun yerine geçmesi için seçildi ama bir yıldan az bir süre içinde birçok kardinal başka düşüncelere kapılarak Avignon'a yerleşen VII. Clement'i seçtiler. Daha sonraki yıllarda Papalık Tahtı'na üç talip daha belirince durumlar daha da karıştı. Constance Konsili, 1421'de Roma'ya dönen V. Martin'i seçince istikrar sağlanmış oldu.

11. Antonio Labriola'nın bitmemiş çalışması "Da un secolo all'altro: Considerazioni retrospettive e presagi" (Bir Yüzyıldan Diğesine: Geçmiş Bakışlar ve Belirtiler), Gramsci'de de bulunan *Saggi intorno alla concezione materialistica della storia*, ed. Luigi Dal Pane, (Bologna: Cappelli, 1925) adlı eserinde mevcuttur. İlgili pasaj s. 45-46'dadır. Çevirisi için bakınız, Defter 4 Madde 60, not 3.

12. Dük Valentino (yani Cesare Borgia) için bakınız, Defter 5 Madde 55, not 2.

13. Cola di Rienzo için bakınız, Defter 3 Madde 78, not 9.

14. Yani, on üçüncü yüzyılın ikinci yarısında Toskana'da ortaya çıkan şiir hareketi. "*Dolce stil novo*" ("yeni tatlı tarz") terimi Dante'ye aittir. Bakınız, *Purgatorio*, Kanto 24 Satır 57.

15. Yerel dilde şiirin "Sicilya ekolü", köklerini İmparator II. Frederick (1194-1250) ile oğlu Manfred'in sarayından alır. Ne var ki bu akım Sicilya ile sınırlı değildir. Frederick'in kendisi gibi, "Sicilya ekolü" de etki alanını Toskana ve Romagna gibi yarımadanın kuzeyine kadar genişletti.

Dante, yerel dilin Frederick'in sarayından yayılışını *De vulgari eloquentia*'da (kitap 1, bölüm 12) anlatır:

Çünkü, cidden, o şahane kahramanlar, İmparator Frederick ve doğuştan saygıdeğer oğlu Manfred, Kader'in izin verdiği ölçüde zihinlerindeki soyluluğu ve dürüstlüğü sergilediler ve yabani-lerin hayatından uzak durarak erkekler gibi yaşadılar. Dolayısıyla, yürekten soylu ve Tanrı'dan torpilli kişiler böyle büyük prenslerin huzurlarına yakın olmaya çalıştılar, böylece onların döneminde İtalya'nın en müthiş zihinleri bu büyük hükümranlıklar evreninde ilk parıltılı ışığı üretmeyi başardılar ve Sicilya kraliyet merkezi olduğundan atalarımın yerel dilde yazdıklarına Sicilyaca dendi; biz de bu isme sadık kaldık ve gelecek kuşaklar da bunu değiştirmeyecekler.

Halk tabakasından gelen Pier delle Vigne (yak. 1190-yak. 1249), II. Frederick'in hizmetine girmeden önce Bologna'da çalıştı. Frederick'in özel sekreteri ve şansölyesi olarak dikkatleri üzerine çekti. 1231'de kraliyet statülerinin listesini *Constitutiones regni utriusque Siciliae* başlığıyla çıkarttı. Daha sonra gözden düştü ve bir Toskana'da bir hapishanede öldü. Dante'ye göre (*Cehennem*, Kanto 13, Satır 52-78) ise intihar etti. Pier delle Vigne'nin günümüze ulaşan yazıları arasında Latince yazdığı çok sayıda resmi mektup ve yerel dilde yazdığı birkaç şiir bulunmaktadır.

Napoli'de sıkı ilişkileri olan soylu bir ailede dünyaya gelen Üstat Berardo, yani Berardo Caracciolo (yak. 1230-93), birkaç farklı papaya hizmet etmiş ve Curia'da ciddi nüfuz edinmiş bir papalık noteri ve diplomatıydı. Berardo ayrıca bazı soylu ailelerle yakın ilişkiler de kurdu. Kendisi bir dizi papalık mektubunun ve Ortaçağ Latincesi ile yazılmış başka resmi belgelerin yazarıdır. Bunların kopyaları bir dizi el yazması içinde günümüze ulaşmıştır.

16. Enzo ya da Hohenstaufenli Enzo olarak da bilinen II. Frederick'in oğlu Heinz, Sicilya ekolüne mensup bir şairdi fakat eserlerinin çok azı günümüze ulaştı. Sardinya Kralı sıfatıyla, 1249'da ordusunu Bologna'ya sevk etti ve bu seferde esir düştü. Hayatının geri kalan bölümünde Bologna'da tutuklu kaldı.

17. Bakınız, Guido De Ruggiero, "Erasmus e la Riforma" (Erasmus ve Reformasyon), *La Nuova Italia* 1, no. 1, (20 Ocak 1930): 12-17. De Ruggiero'nun makalesi; Rönesans, Reform ve Karşıreform üzerine aynı yıl içinde yazdığı kitabından parçalar içermektedir: *Rinascimento, Riforma, Controriforma*, 2 Cilt, (Bari: Laterza, 1930).

Guido De Ruggiero için bakınız, Defter 4 Madde 2, not 4.

18. Vittorio Rossi, *Il Quattrocento*, 2. Baskı, (Milano: Vallardi, 1931).

19. Giuseppe Toffanin, *Che cosa fu l'umanesimo: Il Risorgimento della antichità classica nella coscienza degli italiani fra i tempi di Dante e la Riforma* (Hümanizm Neydi: Dante Dönemi ile Reform Dönemi Arasında İtalyanların Bilincinde Klasik Dönemin Yeniden Uyanışı), (Floransa: Sansoni, 1929). 23 Kasım 1921 tarihli bir mektupta Gramsci, Tatiana Schucht'tan bu kitabı kendisi için sipariş etmesini istiyor. Bu defterin 160. Maddesinde bu kitap için yaptığı yorumlar, onun kitaba ulaştığını ve okuduğunu gösteriyor.

Napoli Üniversitesi Edebiyat Profesörü Giuseppe Toffanin, en çok Rönesans'ı -seküler olmaktan ve Katolisizm ruhu ile didişmekten uzak-Trent Konsili'nde vuku bulduğu haliyle Katolik Kilisesinin yeniden uyanışı ile doruğa ulaşacak kültürel bir hareket olarak görmesiyle tanındı. Toffanin'in başlıca tarihsel eserlerinden biri İngilizceye de çevrildi: *History of Humanism* (Hümanizmin Tarihi), (New York: Las Americas, 1954).

20. Bakınız, Jacob Burckhardt, *Die Kultur der Renaissance in Italien* (1860), İngilizce çevirisi *The Civilization of the Renaissance in Italy* (İtalya'da Rönesans Medeniyeti), çev. S. G. C. Middlemore, (New York: Penguin, 1990); Georg Voigt, *Die Wiederbelebung des classischen Alterthums oder das erste Jahrhundert des Humanismus*, 2 Cilt, (Berlin, 1859); J. A. Symonds, *Renaissance in Italy*, 7 Cilt, (Londra: Murray, 1897-1900).

Madde 124. Geçmiş ve Bugün. Bazı Aydınlar

1. Bakınız, Defter 2 Madde 64.

Raffaele Garofalo için bakınız, Defter 1 Madde 126, not 1.

2. Bakınız, Raffaele Garofalo, "Le scienze giuridiche nel secolo XIX" (On Dokuzuncu Yüzyılda Hukuki Bilimler), Jolanda De Blasi tarafından yayına hazırlanan on dokuzuncu yüzyıl İtalya'sı üzerine kitapta, *L'Italia e gli italiani del secolo XIX* (Floransa: Le Monnier, 1930), s. 407-30. Hapishanede iken Gramsci'nin elinde bu kitap vardı. Kitapta, Floransa Lisesi'nde 1928 ile 1929 arasında önde gelen aydınlar tarafından verilen bir dizi konferansın metinleri mevcuttur. Kitapta yer alan yazarlar arasında; Antonio Baldini, Emilio Bodrero, Filippo Bottazzi, Filippo Crispolti, Silvio D'Amico, Jolanda De Blasi, Giuseppe De Robertis, Alberto De Stefani, Giorgio Antonio Garbasso, Raffaele Garofalo, Dome-

370 Hapishane Defterleri - Defter 5 Notlar

nico Guerri, Arturo Marpicati, Ugo Ojetti, Ildebrando Pizzetti, Michele Scherillo, Arrigo Solmi ve Nicola Zingarelli bulunmaktadır. Kitabın editörü Jolanda De Blasi (1888-1964) lise kültür merkezinin başkanıydı. Bir dizi kısa hikâye ve romanın yanı sıra, De Blasi bir Lady Hamilton biyografisi yazdı ve *Iliada* ile *Odyseia*'nın İtalyanca nesir biçiminde çevirilerini yaptı. Ayrıca İtalyan kadın yazarların bir antolojisini de yayına hazırladı: *Le scrittrici italiane dalle origini al 1800* (1930).

“Le scienze giuridiche nel secolo XIX” adlı esere yaptığı katkıda, Garofalo şunları da yazmış:

Geçtiğimiz yüzyılın ikinci yarısı bizi felsefede materyalizme, hiyerarşiden ve siyasette her tür otoriteden nefret etmeye, anayasal hukuka... ve her tür hukuka yönelik utanç verici bir yaklaşıma sürükledi!

Çağımız, ideallerin yeniden uyanışına tanıklık ediyor. İdealler baş koyuşun yeniden canlanması sayesinde Anayurdumuz muhteşem bir diriliş yaşıyor. Bu idealler olmaksızın kaba Bolşevizmin düşkünlüğünden kaçamazdık.

Bu, bizi yöneten adamın üstün niteliklerinden kaynaklanmaktadır ki yücelerden gelen gizemli ışığı halk içinde o aydınlattı ve o ışık uzakta olduğunda bile karanlık ve bilinmedik bir yolu aydınlatan yıldızlar gibi işe yaradı. (s. 428)

Eserinin sonuna doğru Garofalo, 1902 gibi erken bir tarihte tek adam diktatörlüğünün gerçekleşmesini umut ettiğini hatırlatıyor. Daha sonra Mussolini için bir övgü mırıldanmasıyla yazısına son veriyor: “Ve tarih tek bir kişinin işleriyle gerçekleşen mucizeleri göstermek, bazen *tek bir adamın tek başına yarı harabeye dönüşmüş halka yeni hayat kazandırabileceğini* ve onları en zorlu yollara sokabileceğini ispatlamak için vardır. Çünkü o, halkın en derinliklerinde tarihsel materyalizmden soyut bir şekilde tüm bir halkı heyecanlandırabilecek ve harekete geçirebilecek tek şey olan *zaferin ışığını yakmaktadır!*” (s. 430).

3. Gramsci, Giovanni Gentile'nin 31 Mart 1924'te Palermo'da yaptığı bir konuşmayı kastediyor. Konuşmanın metni Gentile'nin *Che cosa è il fascismo: Discorsi e polemiche*, (Floransa: Vallecchi, 1925) adlı faşizm üzerine kitabının 41-63. sayfaları arasında yer almaktadır. Bu konuşmada Gentile şunu belirtiyor: “Her bir güç ahlâki bir güçtür ve ne tür bir argüman kullanılmış olursa olsun -ister bir vaaz isterse kaba güç- o argümanın etkinliği son kertede bir insanın içsel cevabını açmaktan ya da

onu uzlaşmaya ikna etmekten başka bir anlam ifade edemez” (s. 50-51). Bu tutum o dönemde “kaba gücün felsefesi” olarak tanımlanmıştı ve Benedetto Croce bu tutuma ilk kez *La Critica* 23, no. 4, (20 Temmuz 1925): 252-56’da yayımlanan “Fissazione filosofica” (Felsefi Saplantı) başlıklı bir notta saldırmıştı. Aynı not daha sonra Croce’nin *Cultura e vita morale* isimli kültürel ve ahlâki yaşam üzerine kitabına eklendi: (Bari: Laterza, 1926), s. 295-96. Hapishanede iken Croce’nin *Cultura e vita morale* adlı kitabının ikinci baskısını elinde bulunduran Gramsci, Croce’nin Gentile’ye bu saldırısını Defter 6 Madde 112’de uzun uzadıya işliyor.

Giovanni Gentile için bakınız, Defter 1 Madde 15, not 1.

4. Bakınız, Antonio Baldini, “Carducci, Pascoli, D’Annunzio”, ed. Jolanda De Blasi, *L’Italia e gli italiani del secolo XIX*, (Floransa: Le Monnier, 1930), s. 231-54. Baldini’nin yazısının son bölümü Carducci ile Pascoli’nin görüşlerinin faşist ideoloji perspektifinden değerlendirilmesine adanmıştır.

Antonio Baldini (1889-1962), makaleler, hatıralar ve edebiyat eleştirilerinden oluşan bir dizi kitabın yazarıydı. Kariyerinin başlarında, *La Ronda* dergisi etrafındaki eleştirmenler çevresindeydi. 1931’de *Nuova Antologia*’nın editörlüğüne getirildi.

5. Raffaele Garofalo’nun arazi fiyatlarının yükselmesine neden olacak yasayı geçirme girişimi hakkında bakınız Defter 2 Madde 55 ve ilişkili dipnotlar.

Gramsci, mahkûmların hücrelerde tecritte tutulmasına ilişkin soruna kardeşi Carlo’ya yazdığı 26 Ocak 1929 tarihli bir mektupta değiniyor: “Önümüzdeki Temmuz ayında [Faşist Adalet Bakanı Alfredo Rocco’nun yazdığı] yeni ceza yasasının uygulamaya geçeceğini ve mahkûmların içinde bulunduğu koşulları kökten değiştirecek yeni cezaevi düzenlemelerinin de hayata geçirileceğini yazmak durumundayım... Senatoda, özellikle Senatör Garofalo tarafından 1929’da, cezaevinin ‘cezalandırıcı’ yapısının korunmasına yönelik yapılan bazı göndermeler (yine de Garofalo’nun hücre tecridi önerisi hükümet tarafından reddedilmişti) kısıtlayıcı bazı önlemlere işaret ediyor olabilir.”

6. Gramsci’nin sözünü ettiği Giovanni Gentile konuşmasının başlığı “Lavoro e cultura”dır (İş ve Kültür) ve Scuola di Cultura Sociale’nin (Toplumsal Kültür Okulu) 15 Ocak 1922’de Roma’daki açılış töreninde yapılmıştır. Konuşmanın metni daha sonra Gentile’nin *Fascismo e*

372 Hapishane Defterleri - Defter 5 Notlar

cultura, (Milano: Treves, 1928) adlı kitabının 16-37. sayfalarında basılmıştır. Hapishanede iken Gramsci'nin elinde bu kitap vardı.

Madde 125. *Dergi ve Gazete Türleri. Eleştirel-Bibliyografik İncelemeler*

1. Gramsci'nin elinde, Adolfo Omodeo'nun Antik Yunan'dan Hristiyanlığa değin dinin tarihi hakkında okullara yönelik yazdığı *Religione e civiltà: Dalla Grecia antica al cristianesimo*, (Messina: Principato, 1924) adlı kitabı vardı. Bu kitabı Tatiana Schucht'a yazdığı 3 Haziran 1929 tarihli mektupta talep etmişti. Dört yıl sonra yine Tatiana Schucht'a yazdığı 8 Mayıs 1933 tarihli bir mektupta Omodeo'nun başka bir kitabını istedi. Bu kitap İsa hakkında *Gesù il Nazoreo*, (Venedik: La Nuova Italia, 1927) adlı bir kitapçıktı ve Turi di Bari'deki hapishaneden Formia'daki kliniğe gitmeden kısa bir süre önce eline geçti. Büyük ihtimalle, Gramsci tutuklanmadan önce de Omodeo'nun Hristiyanlık tarihi üzerine birtakım eserlerinden haberdardı. Her koşulda, hapishanede iken eline geçen yayınlarda işlenen ya da tartışılan Omodeo'ya ait çalışmalar (elindekiler dışında) kesinkes biliyordu. Örneğin Omodeo'nun çalışması Benedetto Croce'ye ait şu makalede işlenmişti: "Intorno alle condizioni presenti della storiografia in Italia. III: La storiografia della filosofia e della religione" (İtalya'da Tarih Yazımının Bugünkü Durumu. Bölüm 3: Felsefi ve Dinsel Tarih Yazımı), *La Critica* 27, no. 3, (20 Mayıs 1929): 161-76. Bu makale Gramsci'nin de elinde bulunan Croce'ye ait on dokuzuncu yüzyıl İtalyan tarih yazımına dair *Storia della storiografia italiana del secolo decimonono*, 2. Baskı, (Bari: Laterza, 1930) adlı kitabına ek olarak yeniden basılmıştır.

Din tarihi üzerine çalışmalarının yanı sıra on dokuzuncu yüzyıl İtalyan tarihi üzerine de önemli eserlere imza atan Adolfo Omodeo için bakınız, Defter 1 Madde 44, not 7.

Paul-Louis Couchoud, her ikisi de Paris'teki Rieder tarafından basılmış (bu defterin birinci maddesinde Gramsci tarafından da anılan) "Christianisme" ve "Judaisme" başlıklı iki kitap dizisinin şef editörüydü.

2. Bakınız, Alessandro Chiappelli, "Il culto di Maria e gli errori della recente critica storica" (Meryem Kültü ve Yakın Tarihsel Eleştireliliklerdeki Kusurlar), *Nuova Antologia* 64, no. 1385, (1 Aralık 1929): 273-88; Arthur Drews, *Die Marienmythe*, (Jena: E. Diederichs, 1928).

Alessandro Chiappelli (1857-1931), içlerinde antik ve modern felsefe, din tarihi ve Rönesans Sanatının da olduğu çok çeşitli konularda çok

sayıda kitap yazdı. Ayrıca edebiyat eleştirisi alanında da geniş bir külliyata imza attı.

3. Luigi Salvatorelli'nin bu makalesi, Alessandro Chiappelli'nin "Il culto di Maria" makalesinde s. 279, not 2'de alıntılanmıştır.

Luigi Salvatorelli için bakınız, Defter 1 Madde 44, not 27.

Madde 126. Geçmiş ve Bugün. Aydınlar: Mario Missiroli'nin Düşüşü

1. Spectator (Mario Missiroli'nin mahlası), "Clemenceau", *Nuova Antologia* 64, no. 1386, (16 Aralık 1929): 478-99. Gramsci bu makalenin içeriğini Defter 4 Madde 44'te de ele alır.

Mario Missiroli için bakınız, Defter 1 Madde 43, not 12.

2. Bakınız, Mario Missiroli, "Sorel e Clemenceau", *L'Italia Letteraria* 1, no. 37, (15 Aralık 1929). Bu makale için bakınız, Defter 4 Madde 44.

Madde 127. Machiavelli

1. M. Azzalini, "La politica, scienza ed arte di stato" (Siyaset, Bilim ve Devlet Sanatı), "Notizie e commenti" (Haberler ve Yorumlar), *Nuova Antologia* 64, no. 1386, (16 Aralık 1929): 540-43. Açık olduğu üzere, Azzalini'nin kısa makalesinden yapılan alıntılarının arasındaki parantez içi görüşler Gramsci'ye aittir.

2. İlahiyatçı ve siyaset felsefecisi Padovalı Marsilius (yak. 1280-yak. 1343), Paris'te 1324 yılında tamamlanan *Defensor pacis* (Barış Savunucusu) eserinin yazarıdır. Bu eser ilk kez 1522 yılında Basel'de basılmıştır. Kitapta yazar, devletin ilahi olmasının aksine doğal bir temeli olduğunu öne sürerek seküler bir devlet konseptini ortaya koymuştur. Böylece ona göre, kilisenin hiçbir meşru baskıcı gücü olmayacak ve hatta seküler düzlemde devlete tabi olacaktır. Devletin başlıca sorumluluğu, Marsilius'a göre, kendi bütünlüğünü korumak ve hukuk ile barış içinde birlikte yaşamayı muhafaza etmektir. Dahası Marsilius, kilisedeki en üst otoritenin sadece kilise hiyerarşisini değil, tüm inançlıları temsil eden genel konsey olduğunu belirtmiştir. Görüşleri bilinmeye başladık-tan sonra Marsilius, Papalığın baskısından kurtulmak amacıyla Bavyeralı Kral IV. Louis'in Sarayı'na sığınmıştır. 1327-28 yıllarında sürdürülen ve başarısızlıkla sonuçlanan Bavyeralı Louis'in İtalya seferine de katılmıştır. Aynı dönemde sapkınlık suçlamasıyla aforoz da edilen Marsilius, IV. Louis ile birlikte Almanya'ya dönmüş ve kalan yıllarını burada geçirmiştir. *Defensor pacis*'in İngilizce çevirisi için bakınız, *Marsilius of*

374 Hapishane Defterleri - Defter 5 Notlar

Padua: The Defender of Peace, çev. Alan Gewirth, Cilt 2, (New York: Columbia University Press, 1956).

3. “Kamu hukuku”, devletin ve hükümet organlarının kişilerle ve birbirleriyle ilişkilerindeki organizasyonu ve faaliyetleri düzenleyen yasalar toplamına denk gelir. Bağlamdan da anlaşılacağı gibi, Azzalini “kamu hukuku” terimini daha çok “anayasa hukuku” terimine neredeyse yakın bir anlamda kullanıyor.

4. Bakınız, Defter 5 Madde 123, not 9.

5. Bakınız, örneğin Defter 5 Madde 123.

6. Ulpian (öl. 228), İmparator Caracalla döneminin meşhur Roma hukukçularındandı. Hacimli hukuki yorumlarından birtakım parçalar *Digest*’te yani Konstantinopolis’deki Roma İmparatoru Justinian (527-565) tarafından derlenen “Corpus juris”in ikinci bölümünde yeniden basılmış ve bu kısmın büyük bölümünü oluşturmuştur.

7. Kamandaki’nin Hint siyaseti üzerine klasik nazım eserinin Sanskritçeden İngilizceye tercümesi için bakınız, *Kamandakiya Nitisara; or, The Elements of Polity*, ed. Manmatha Nath Dutt, (Varanasi: Chowkhamba Sanskrit Series Office, 1979).

Petrarca’nın Francesco da Carrara’ya hükümdarın görevleri üzerine yazdığı mektuba (Latince) bakınız. Mektup, şair tarafından *Seniles* (Kitap 14, Mektup 1) adlı mektuplar derlemesine dâhil edilmiştir. Gramsci’nin döneminde Petrarca’nın bu mektubunun ayrı bir baskısı da İtalyanca olarak mevcuttu: *Lettera di Francesco Petrarca al magnifico Francesco da Carrara, signore di Padova: Sui doveri del principe*, çev. Giuseppe Fracassetti, (Padova: Società Cooperativa Tipografica, 1922). İngilizce tercümesi için bakınız, Petrarch, *Letters of Old Age*, çev. Aldo Bernardo, Saul Levin ve Reta Bernardo, 2 Cilt, (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1992).

Giovanni Botero ve *Della ragion di stato* (1589) isimli eseri için bakınız, Defter 3 Madde 141, not 2.

8. Tommaso Tittoni için bakınız, Defter 2 Madde 6, not 1.

9. Gramsci’nin, Henri Bergson’un *L’évolution créatrice* (1907) eserinden yaptığı alıntıların kaynağı şu makaledir: L. Gessi, “L’arte come conoscenza degli individuali” (Bireysel Bilgi Olarak Sanat), “Notizie e commenti” (Haberler ve Yorumlar), *Nuova Antologia* 64, no. 1384, (16 Kasım 1929): 536-40; özellikle bakınız, s. 537. Alıntılar için benim kaynağım ise *Creative Evolution* idi, çev. Arthur Mitchell, (New York: Mo-

dern Library, 1944).

Madde 128. Lorianizm. Domenico Giuliotti

1. Bakınız, Defter 1 Madde 25 ve ilişkili dipnot 5.

2. Gramsci, burada alıntılanan cümleleri Domenico Giuliotti'nin *Profili di Santi* (Azizlerin Profilleri) adlı kitabının giriş kısmından almıştır. Bu giriş yazısı "Santi ed eroi" (Azizler ve Kahramanlar) başlığıyla şurada yayımlandı: *L'Italia Letteraria* 1, no. 37, (15 Aralık 1929).

Giovanni Giuliotti için bakınız, Defter 1 Madde 72, not 1.

Madde 129. Geçmiş ve Bugün. Katolikler ve Devlet

1. İmzasız makale (aslında Cizvit Rahip Enrico Rosa tarafından yazılmış olan), "Tra 'ratifiche' e 'rettifiche': La parola del Papa" ("Onaylamalar" ile "Düzeltilmeler" Arasında: Papa'nın Sözü), *La Civiltà Cattolica* 80, (20 Temmuz 1929): 97-105. Bu makale, Lateran Sözleşmeleri'nin bazı kısımlarının yorumlanmasına ilişkin zamanında dönen tartışmaya aittir. Sözleşmenin 7 Haziran 1929'da resmi olarak onaylanmasından ve imzalanmasından bile önce Mussolini ile Vatikan'ın, konkordatonun metnine dair farklı yorumlar yaptıkları açıktı. Makalesinde Enrico Rosa, Napolyon'un bir konkordatoyu ihlal ettiğini ve onun askeri serüvenliliğinin Azize Helena Adası'ndaki sürgünle son bulduğunu hatırlatmaktadır. Makale, faşist otoriteler tarafından bir aşağılama ve provokasyon olarak değerlendirilmiş ve makalenin yayımlandığı *La Civiltà Cattolica* sayısının toplatılmasına karar verilmiştir.

"Tra 'ratifiche' e 'rettifiche'", aynı zamanda 24 Mart 1929'da yapılan ve Mussolini'nin ezici zaferiyle sonuçlanan ulusal seçimlere ilişkin bazı görüşleri de içermektedir. Makalede özellikle şu belirtilmektedir: "Ulusların siyasal yaşamlarında çok da sıradan olmayan bu [seçimlerdeki] sonuçların büyük oranda şu namıdiğer uzlaşmanın evrensel popürlüğüne bağlı olduğu açıktır. Aynı şekilde genel kabul gören bir başka konu ise bizzat Kral tarafından yeni yasama meclisinin, Lateran Sözleşmeleri'ni onaylayacak ve hayata geçirecek o yasama meclisinin açılış töreninde yapılan konuşmada bundan hiç söz edilmemesinin rahatsızlık verici olduğudur."

2. *La Civiltà Cattolica* 80 (3 Ağustos 1929), Roma Valisi'nin 23 Temmuz 1929'da ilan ettiği genelgenin metnini yayımladı. Buna göre derginin bir önceki sayısı "Tra 'ratifiche' e 'rettifiche'" başlıklı baş makalenin

376 Hapishane Defterleri - Defter 5 Notlar

genel ve özel olarak İtalyan karşıtı ve antifaşist içeriği nedeniyle” toplanmasına karar verilmişti.

Madde 130. Ansiklopedik Kavramlar

1. “Pubblico ufficale”, yasama, yürütme ya da yargı organlarından birinde çalışan kişileri tanımlar. Bir “*ufficiale dello stato civile*”nin işlevi bir ilçe kayıt memurunun işlevine denktir.

Madde 131. Dergi ve Gazete Türleri. Gramer ve Dilbilim Üzerine Düzenli Bir Köşe

1. Emile Littré ve Ferdinand Brunot için bakınız, Defter 3 Madde 76, not 8.

2. Edmondo De Amicis’in dil üzerine *L’idioma gentile*, (Milano: Treves, 1905) -hapishanede iken Gramsci’nin de elinde bulunan- adlı kitabına ve çeşitli yazılarından oluşan *Pagina sparse*, (Milano: Lombarda, 1874) adlı derlemeye bakınız.

Edmondo De Amicis için bakınız, Defter 1 Madde 50, not 3.

3. Alfredo Panzini için bakınız, Defter 1 Madde 13, not 1. Umberto Fracchia’nın *La Fiera Letteraria* dergisi için bakınız, Defter 1 Madde 102, not 1.

Madde 132. Geçmiş ve Bugün

1. Bakınız, “Cose romane” (Roma Meseleleri), “Cronaca contemporanea” (Günümüz Olayları), *La Civiltà Cattolica* 80, (20 Temmuz 1929): 170-72.

Cesare Maria De Vecchi (1884-1959), faşist harekete 1919’da Torino’da katıldı ve hızla hareketin önde gelen figürlerinden birine dönüştü. Faşist Parti içindeki muhafazakâr Katolik ve monarşist akımın önemli ve hareketli bir temsilcisi olarak De Vecchi, 1921’de parlamento’ya seçildi ve ertesi yıl Roma’ya yürüyüşün başını çekenlerden biri oldu. 1923’te beş yıl boyunca sürdüreceği Somali Valiliği’ne atandı. Bu görev süresince İtalya’nın Afrika’daki varlığını güçlendirmeyi ve genişletmeyi hedefleyen bir dizi başarısız askeri sefere girişti. Lateran Sözleşmeleri’nin imzalanmasının ardından İtalya’nın Vatikan Büyükelçiliği’ne getirildi. 1935 ile 1936 arasında De Vecchi Eğitim Bakanlığı’nı yürüttü. Daha sonra On İki Adalar’ın Valiliği’ne atandı. Ayrıca Faşist Büyük Konseyin de üyesiydi.

Madde 133. Katolik Hareket. "İşçilerin İnzivası"

1. "Come il popolo torna a Dio: L'opera dei 'Ritiri Operai'" (İnsanlar Nasıl Tanrıya Döner: "İşçilerin İnzivası" Örgütü), "Rivista della stampa" (Basın Özeti), *La Civiltà Cattolica* 80, (20 Temmuz 1929): 150-58.

2. Ignatius Loyola'nın *Otobiografi'sini* ve Giovanni Papini'nin giriş makalesini de içeren *Esercizi spirituali*, (Floransa: Libreria Editrice Fiorentina, 1928) adlı eser, *La Civiltà Cattolica*'nın İşçilerin İnzivası üzerine makalenin yayımlandığı sayısının "Rivista della stampa" bölümünde başka bir sayfada (s. 149) söz konusu edilmiştir. Ignatius Loyola imzalı eserlerin İngilizce çevirileri için bakınız, *The Spiritual Exercises of St. Ignatius*, çev. Anthony Mottola, (Garden City, New York: Image Books, 1964); *The Autobiography of St. Ignatius Loyola*, çev. Joseph F. O'Callaghan, (New York: Fordham University Press, 1992).

3. "I 'Ritiri Operai' in Italia" (İtalya'da "İşçilerin İnzivası") makalesine referans, "Come il popolo torna a Dio" makalesinden alınmıştır.

4. *Come il popolo ritorna a Dio, 1909-1929: L'opera dei Ritiri e le Leghe di Perseveranza in Roma in venti anni di vita* (İnsanlar Nasıl Tanrı'ya Dönüyor, 1909-1929: İnziva Örgütü ve Yirmi Yıllık Geçmişleri Boyunca Roma'daki Direniş Örgütleri) kitabı 1929'da Roma'da İşçilerin İnzivası Örgütü tarafından basılmıştır ve "Come il popolo torna a Dio" makalesinin ana konusudur.

Madde 134. Dini Hareketler

1. Bu nottaki görüşler, şu makaleden kaynaklanmış olabilir: "Pace per mezzo delle chiese?" (Kiliseler Üzerinden Barış Mı?), *La Civiltà Cattolica* 80, (20 Temmuz 1929): 106-15. Aynı konuda ayrıca bakınız, Defter 5 Madde 17.

Madde 135. İtalyan Risorgimentosu, Lamennais

1. Hughes-Félicité-Robert de Lamennais için bakınız, Defter 1 Madde 71, not 1.

2. "Il padre Roothaan e il La Mennais", *La Civiltà Cattolica* 80, (3 Ağustos 1929): 221-28.

3. Amsterdam doğumlu Johann Philipp Roothaan (1785-1853), İsa Topluluğu'na, topluluğun Rusya hariç her yerde hâlâ yasaklı olduğu 1804 yılında katıldı. Papa VII. Pius, tarikatı 1814'te yeniden canlandırdı. Öte yandan Rusya 1820'de kendi sınırları içinde tarikatı yasakladı ve

378 Hapishane Defterleri - Defter 5 Notlar

Roothaan'ı İsviçre'ye gitmeye zorladı. 1823'te Roothaan yeni kurulmuş bir kolejin rektörlüğünü yapması için Torino'ya gönderildi. 1829'da Cizvitlerin yirmi birinci başkomutanı oldu. Tarikatı canlandırdı ve kurucusu Ignatius Loyola'nın ilkelerine sadık hale getirdi. Ayrıca üyelerinin entelektüel donanımlarını da geliştirdi. Onun liderliği döneminde Cizvitlerin sayısı iki katına çıktı. Öldüğünde topluluğun beş bin üyesi vardı.

4. Gramsci, bu şekilde en az iki makaleden haberdardı (her ikisi de imzasız): "Il P. Giovanni Roothaan e gli studi sacri della prima metà del secolo XIX" (Peder John Roothaan ve On Dokuzuncu Yüzyılın İlk Yarısındaki Teolojik Çalışmalar), *La Civiltà Cattolica* 80, (20 Temmuz 1929): 126-34; "La fortuna del La Mennais e le prime manifestazioni di Azione Cattolica in Italia" (Lamennais'in Kaderi ve Katolik Hareket'in İtalya'da Ortaya Çıkışının İlk Belirtileri), *La Civiltà Cattolica* 81, (4 Ekim 1930): 3-19. İkinci makale, Defter 6 Madde 118 ve Defter 7 Madde 98'de ele alınmıştır.

Madde 136. Ansiklopedik Kavramlar

1. Her üç kelime de "Rönesans", sözlük anlamı olarak ise "yeniden doğuş" anlamına gelmektedir. Notun geri kalanından da anlaşıldığı gibi, Gramsci "ri-" (İngilizce "re-") önekinin özellikle sözlük anlamı olarak yeniden canlanış, yeniden doğuş veya yeniden uyanış anlamlarına gelen Risorgimento'yu belirtmesi için uyarlanan kelimelerdeki kullanımı ile ilgilenmektedir.

2. "Riscossa nazionale" ve "riscatto nazionale" terimleri genel olarak İtalyan Risorgimentosu ile ilişkili olarak kullanılmıştır. Bu kelimeler İngilizceye kelimesi kelimesine bir aktarımla anlaşılması zor çok sayıda nüans barındırmaktadır. "Riscossa nazionale", "ulusal yeniden uyanış" ya da "iyileşme" olarak tercüme edilebilir fakat "riscossa" özellikle bu bağlamda aynı zamanda "kalkışma" ya da "ayaklanma" manasına gelir. Dahası, "riscosso" sıfatı "özgür" ya da "özgürleşmiş" anlamına gelir. "Riscatto nazionale" en iyi şekilde belki de "ulusal kurtuluş" olarak tercüme edilir.

3. "Ripresa", bu bağlamda, "canlanış" ya da "yenilenme" anlamına gelir.

4. Yani, sırasıyla, "doğmuş" ve "uyanmış" (ya da "dirilmiş").

5. Yani, "o noktaya gelir" ya da "bilinç kazanır"; aynı zamanda "kendini özgürleştirir."

Madde 137. *Katolik Integralistler, Cizvitler, Modernistler. Rennesli Abbé Turmel Olayı*

1. Bakınız, Enrico Rosa S.J., *L'Enciclica "Pascendi" e il modernismo: Studi e commenti*, 2. Baskı, (Roma: Editrice Civiltà Cattolica, 1909). Hapishanede iken Gramsci'nin elinde bu eser vardı. Abbé Turmel olayı s. 300-321'de ele alınmıştır.

2. Gramsci, Louis Saltet'in Turmel olayını anlatışına *Bulletin de Littérature Ecclésiastique* adlı dergideki imzasız bir makalede rast gelmiştir: "La catastrofe del caso Turmel e i metodi del modernismo critico" (Turmel Olayının Karmaşıklığı ve Eleştirel Modernizmin Yöntemleri), *La Civiltà Cattolica* 81, (6 Aralık 1930): 434-45 (özellikle s. 437). Gramsci, bu makaleyi Defter 6 Madde 195'de uzun uzadıya değerlendirir ve burada Abbé Turmel'in kullandığı on beş ayrı mahlası da listeler.

Madde 138. *İmparatora Tapınma*

1. Giuseppe Messina, "L'apoteosi dell'uomo vivente e il cristianesimo" (Hristiyanlık ve Yaşayan Bir Adama Tapınma), *La Civiltà Cattolica* 80, (17 Ağustos 1929): 295-310; (21 Eylül 1929): 509-22.

2. Yani, Büyükc İskender.

3. Messina, "L'apoteosi dell'uomo vivente", Bölüm 1, s. 297.

Madde 139. *Ansiklopedik Kavramlar*

1. Bakınız, Defter 5 Madde 136.

2. Yani, "Restorasyon".

3. Trent Konsili, Papa III. Paul tarafından 1545'te bir araya getirildi ve Konsil görevini 1563'te tamamladı.

Madde 140. *Amerikanizm*

1. Giuseppe Attilio Fanelli'nin *L'Artigianato: Sintesi di un'economia corporativa*, (Roma: SPES, 1929) isimli kitabı, İtalyan zanaatkâr sınıfının yürüttüğü küçük sanayiler sisteminin faşist ideologların savunduğu korporatif iktisadın temel ilkelerini temsil ettiği görüşünü ortaya koyar.

2. Bakınız, imzasız makale, "Problemi sociali" (Toplumsal Problemler), *La Civiltà Cattolica* 80, (17 Ağustos 1929): 328-35.

3. Age., s. 329. Parantezler Gramsci'ye aittir.

4. Age., s. 330.

5. Ludovico Ariosto (1474-1533), kırk kantodan oluşan şövalye ro-

manı *Orlando Furioso*'nun ilk versiyonunu 1516'da, kırk altı kantodan oluşan son versiyonunu ise 1532'de yayımladı. Ariosto'nun eserinden fazlasıyla etkilenen Torquato Tasso (1544-95), Birinci Haçlı Seferi üzerine yirmi kantodan oluşan kahramanlık şiiri *La Gerusalemme liberata*'yı 1565 ile 1575 arasında yazdı. İki eser arasında çok sayıda benzer teknik özellik vardır ve her ikisi de fazlasıyla popüler olmuştur.

6. Ludovico Muratori (1672-1750), Modena'da okudu, burada Fransız Mauristlerin tarihsel-eleştirel yöntemleri hakkında köklü bilgiler edindi. Araştırmaları temelde Ortaçağ'a ilişkindi ve kariyerinin başlarında Milano'daki Ambrosiana Kütüphanesinde çalışırken Muratori kütüphanedeki el yazmaları arasında bulduğu metinlerden seçkiler yayımlamaya başladı. Bir sonraki büyük projesi ise 500 ile 1500 arası İtalyan tarihini yeniden inşa etmeyi sağlayacak tüm kroniklerden, günlüklerden ve başka belgelerden oluşan bir derleme (eleştirel bir ekle birlikte) oluşturmaktı. Ortaya çıkan ürün yirmi sekiz ciltlik *Rerum italicarum scriptores* (1723-50) oldu. Aynı dönemde Muratori başka bir önemli çalışmayı da derlemekteydi. Ortaçağ İtalyan gelenekleri ve kurumları üzerine bir dizi çalışmayı altı cilt halinde *Antiquitates italicæ mediæ ævi* (1738-42) başlığıyla yayımladı. Daha az uzman ve daha sıradan okurlar için de 1744 ile 1749 arasında yirmi cilt halinde *Annali d'Italia* yayımlandı. Bu eserde Muratori, İtalyan yarımadasının kapsamlı ve bütüncül bir tarihini sergilemeye gayret etti. Muratori aynı zamanda kendi döneminin ahlâki ve kültürel konularıyla da ilgiliydi ve yazılarından bazıları bu konulara dair önemli eleştirel bakış açıları getiriyordu. Bu yazıların bazılarında ve özellikle de *Della regolata devozione* adlı eserinde batıl inançlara savaş açtı ve aydınlanmacı ahlâki reformu desteklemeye uğraştı: Bu eser, Jansenizm ile suçlanmasına ve Cizvitlerin öfkelerini üzerine çekmesine neden olan ana sebepti.

Cizvit Girolamo Tiraboschi (1731-94), yıllarca Modena'daki Este arşivlerinde çalıştı. Kendi arşiv çalışmalarına dayalı olarak Modena tarihini de kapsayan bir dizi esere imza attı. Tiraboschi'nin hatırlanmasını sağlayan başlıca eser ise antik dönemden on yedinci yüzyıla dek İtalyan yarımadasının ayrıntılı ve tamamen bilgiye dayalı bir edebiyat tarihi idi. Bu eseri yazmaya 1772'de başladı, on yıl kadar sonra da bitirdi.

Cesare Baronio (1538-1607), çok başarılı bir kilise kariyerine sahipti. Aziz Philip Neri'nin bir takipçisi olarak Papa VII. Clement tarafından 1596'da kardinalliğe getirildi ve ertesi yıl Vatikan'ın kütüphanecisi ol-

du. Baronio'nun bir tarihçi olarak ünü on iki ciltlik *Annales ecclesiastici* eserinden kaynaklanır. Bu eser, birçoğu daha önce bilinmeyen ya da göz ardı edilmiş arşiv belgelerinin etkileyici bir derlemesinden ve analizinden sonra yazılan ve kilise tarihini başlangıcından 1198'e dek ayrıntılı bir şekilde ortaya koyan bir çalışmadır.

Madde 141. Katolik İntegralistler, Cizvitler, Modernistler

1. "La lunga crisi dell'Action Française e sue cause" (Uzun Süreli Action Française Krizi ve Sebepleri), *La Civiltà Cattolica* 80, (7 Eylül 1929): 423-30.

2. Agen Piskoposu Monsenyör Sagot du Vauroux'un Fransız aşırı muhafazakâr harekete amansızca bir saldırıyı da içeren *La trop longue l'Action Française* (Paris: Bloud, 1929) adlı kitabı, "La lunga crisi dell'Action Française e sue cause" başlıklı makalede iyiden iyiye ve uzun uzadıya işlenmiştir.

3. "La lunga crisi dell'Action Française", s. 426.

4. Age., s. 423.

5. Charles Maurras ve Action Française hareketi için bakınız, Defter 1 Madde 14, not 1.

6. "La lunga crisi dell'Action Française", s. 427.

Katolik integralistler için bakınız, Defter 5 Madde 1, not 1.

7. Bakınız, Defter 5 Madde 14 ve ilişkili dipnotlar, özellikle Boulín'in Cizvit karşıtı yayınları için dipnot 15.

8. Sicilya'da doğan ve 1856'da rahipliğe getirilen Mariano Rampolla del Tindaro (1843-1913), Papa XIII. Leo tarafından 1887'de kardinalliğe ve başbakanlığa getirildiğinde kilisenin diplomatik işleri konusunda çoktan büyük bir deneyim edinmişti. Rampolla, Katolisizm içindeki aşırı muhafazakâr ve uzlaşmaz akımların öfkesini üzerine çekecek birtakım politikalar uyguladı. Özellikle 1890'ların başlarında Başbakan Rudini hükümeti ile dolaylı iletişim kanalları açarak Kutsal Kilise ile İtalya Devleti arasında bir uzlaşma için zemin hazırlamaya çalışsa da çabaları sonuçsuz kaldı. İntegralistleri daha da kızdıran olay ise Rampolla'nın XII-I. Leo'nun Fransa siyasetini izlemesiydi. Bu siyaset, Kutsal Kilise ile cumhuriyet arasındaki ilişkileri normalleştirmiş, Katoliklerin ulusun siyasal yaşamına katılımını desteklemiş ve bir yandan monarşistleri yalnızlaştırırken bir yandan da Kiliseyi Action Française ile diğer aşırı muhafazakâr akımlardan uzaklaştırmıştı. Dahası, Avusturya Vatikan'ın

382 Hapishane Defterleri - Defter 5 Notlar

Fransa ile ilişkilerini normalleştirmesini sadece kendi çıkarları için değil Üçlü İttifak açısından da zararlı bulmuştu: yani İtalya ve Almanya için de. Bu nedenle, 1903 kardinaller toplantısı esnasında Rampolla'nın XII-I. Leo'nun halefi olarak seçileceği anlaşılmaya başlandığında, Avusturya onun papalığa seçimini engellemek için önlemler almıştı.

9. XIII. Leo'nun *ralliement* siyaseti için Gramsci'nin Defter 5 Madde 18'deki yorumlarına ve ilişkili dipnotlara, özellikle de 3. dipnota bakınız.

10. Çeşitli kabinelerde bakanlık görevlerinde bulunan Giuseppe Zannardelli (1826-1903), 1901-1903 arasında başbakanlık makamındaydı.

11. Cavour zamanından İtalya'nın Üçlü İttifak'a katıldığı zaman arasında Roma'nın statüsü konusuna dair diplomatik ilişkilerin tarihi hakkında bakınız, Francesco Salata, *Per la storia diplomatica della questione romana*, Cilt 1, *Da Cavour alla Triplice Alleanza*, (Milano: Treves, 1929), özellikle s. 176-89, 227-34 ve 251-52. Hapishanede iken Gramsci'nin elinde bu cildin bir kopyası vardı.

12. "La lunga crisi dell'Action Française", s. 427-28. Parantez Gramsci'ye aittir.

13. *Sillon* için bakınız, Defter 5 Madde 1, not 5.

14. Jacques Bainville için bakınız, Defter 1 Madde 44, not 36.

15. "La lunga crisi dell'Action Française", s. 428.

16. Parantez içi değerlendirme Gramsci'ye aittir. Muhafazakâr Katolik haftalık dergi *Fede e Ragione* (Floransa'da basılan) -Gramsci'nin de Defter 5 Madde 11'de bahsettiği- hakkında daha fazla görüş için bakınız, Defter 7 Madde 107.

17. "La lunga crisi dell'Action Française", s. 428-29.

18. Gramsci'nin elinde Fransız Katolik muhafazakâr Henri Massis'in *Défense de l'occident* (Paris: Plon, 1927) adlı kitabı vardı. Mektuplarından birinde bu kitaptan uzun uzadıya söz eder. Bakınız, Defter 5 Madde 89, not 4. Ayrıca Gramsci'nin Henri Massis hakkındaki Defter 6 Madde 195'teki görüşlerine de bakınız.

19. Enrico Rosa'nın Ugo Ojetti tarafından kendisine hitaben yazılan açık mektuba yanıtı için bakınız, Defter 1 Madde 24 ve özellikle Defter 5 Madde 66 ile ilişkili dipnot 1.

Madde 142. *Felsefi Romanlar, Ütopyalar vs.*

1. Güney Amerika'ya en son giden büyük Katolik tarikat mensupları olan Cizvitler, 1608 yılında İspanya Kralı III. Philip'ten Paraguay'da mis-

yonlar açmak için izin aldılar. Ülkede 150 yıldan uzun bir süre kaldılar ve bu süre içinde otuz misyon inşa ettiler ve etkin, merkezi bir idare sistemi geliştirdiler. Cizvitlerin idare ettiği misyonlar kendine yeten, planlı toplumlara dönüştü, her şey kurallı ve en ince ayrıntısına dek örgütlüydü: Barınma, eğitim, çalışma saatleri, boş zamanlar. En azından iktisadi bir bakış açısından, misyonlar (ya da anıldıkları adlarıyla redüksiyonlar) inanılmaz bir başarı yakaladı. Yakaladıkları iktisadi başarı ve iç toplumsal bağlılık, onları görece otonom varlıklara dönüştürerek İspanyol sömürgeci otoritelerin gözünde şüpheli konuma düşürdü. Cizvitler 1767 yılında Kral III. Charles'ın emriyle Paraguay'dan sürüldüler.

2. *Il cristianesimo felice della Compagnia di Gesù nel Paraguai*, 2. Cilt (Venedik: G. Pasquali, 1743-49) adlı kitabında Lodovico Antonio Muratori, kendi tabiriyle Cizvit misyonların Paraguay'da hayata geçirdiği "mesut Hristiyanlık"ı belgeler. Tüm benzerlerinde olduğu gibi Gramsci bu esere de kısa bir makalede denk gelmiştir: "I martiri dell'America meridionale" (Güney Amerika'nın Şehitleri), "Rassegna della stampa" (Basın Özeti), *La Civiltà Cattolica* 80, (7 Eylül 1929): 431.

Lodovico Antonio Muratori için bakınız, Defter 5 Madde 140, not 6.

3. Bakınız, Pietro Colletta, *Storia del reame di Napoli dal 1734 fino al 1825*, Cilt 1, (Capolago: Tipografia Elvetica, 1834), s. 224-28. Gramsci bu kitabı Milano'daki tutukluluğu esnasında hapishane kütüphanesinden ödünç almıştır ve onu Tatiana Schucht'a yazdığı 4 Nisan 1927 tarihli mektupta "mükemmel" olarak tanımlamıştır. Kitabın İngilizce bir çevirisi için bakınız, *History of the Kingdom of Naples: 1734-1825*, 2. Cilt, çev. Susan Horner, (Edinburgh: T. Constable, 1858).

1789 sonlarında Napoli'nin Bourbon Kralı I. Ferdinand, Caserta yakınlarındaki San Leucio tepesinde planlı bir toplum kurdu. Toplum için belirlenen "Codico" ya da organizasyon kuralları, bir çok açıdan ütöpik bir toplum için ipuçları taşıyordu. Bir yazar planlı toplumu "Bourbon Krallığı'ndaki sosyalist bir koloni" olarak tanımlamıştı. Yazdığı Napoli tarihinde Colletta, "koloni"nin büyük bir başarı elde ettiğini belirtir: Üretilen ipek ürünler en yüksek kalitedir ve başlangıçtaki iki yüz kişilik nüfus kırk yıl içinde dört katına çıkmıştır.

Pietro Colletta için bakınız, Defter 4 Madde 62, not 1.

Madde 143. *İtalyan Aydınlarının Uluslararası İşlevi*

1. "La politica religiosa di Costantino Magno" (Büyük Konstantin'in

384 Hapishane Defterleri - Defter 5 Notlar

Din Siyaseti), *La Civiltà Cattolica* 80, (7 Eylül 1929): 412-22.

2. Jules Maurice'e ait *Constantin le Grand: L'origine de la civilisation chrétienne* adlı eser, 1924 yılında Editions SPES tarafından Paris'te basıldı.

3. Luigi Salvatorelli'nin *Costantino il Grande* (Roma: Formiggini, 1928) adlı kitabı "Profili" (Profiller) dizisinin 103. cildi olarak basıldı. Salvatorelli'nin kitabından "La politica religiosa di Costantino Magno" s. 413, not 2'de alıntı yapılmıştır.

Luigi Salvatorelli için bakınız, Defter 1 Madde 44, not 27.

Madde 144. Ansiklopedik Kavramlar

1. Charles Maurras için bakınız, Defter 1 Madde 14, not 1.

Madde 145. Geçmiş ve Bugün. İlkel ve İlkel Olmayan Hristiyanlık

1. "I novelli B.B. martiri inglesi difensori del primato romano" (Yeni Kutsanmış İngiliz Şehitler, Roma'nın Üstünlüğünün Savunucuları), *La Civiltà Cattolica* 80, (21 Aralık 1929): 483-94.

2. "I novelli B.B. martiri inglesi", s. 485. Vurgu Gramsci'ye aittir.

3. Age., s. 486. Vurgular Gramsci'ye aittir.

Madde 146. 1914 Savaşındaki Siyasi-Askeri Liderlik

1. Gramsci'nin elinde Petr Nikolaevich Krassnoff'un (daha çok Krasnov olarak ifade edilir) romanının İtalyanca çevirisi vardı (ancak diğer kitaplarıyla birlikte korunmadı): *Dall'aquila imperiale alla bandiera rossa*, (Floransa: Salani, 1929). Roman, İngilizceye de çevrilmişti: P. N. Krassnoff, *From the Two-Headed Eagle to the Red Flag: 1894-1921* (İki Başlı Kartaldan Kızıl Bayrağa), 4 Cilt, çev. Eric Law-Gisiko ve diğerleri, (Almanya: Olga Diakow, 1923).

Hapishane yetkilileri başta Gramsci'nin Krassnoff'un romanını okumasını istemediler. 25 Ağustos 1930'da Gramsci kardeşi Carlo'ya bir mektup yazarak gerekli makamlara kendisinin mahrum bırakıldığı bir dizi kitabı alabilmesi için bir başvuruda bulunmasını istedi. Carlo'ya yazdığı mektupta Gramsci'nin saydığı kitaplar arasında Krassnoff'un kitabı da vardı. Bu kitabı, "Bugün Berlin'de yaşayan Çarist bir sürgün olan eski Kazak General Krassnoff'un bir romanı; Salani tarafından Carolina Invernizio'nun romanlarıyla bir arada basılmış" olarak tanımladı. Mektuba Turi'deki hapishane müdürü tarafından el konuldu ve Carlo'ya ulaştırılmadı. Sonuç olarak, Eylül 1930'da Gramsci doğrudan Mussoli-

nîye bir dilekçe gönderdi. Gramsci'nin dilekçe taslağı Defter 2'nin el yazmasında bulunmaktadır. El yazmasının Tasviri kısmına bakınız: 1. 527-27 [Türkçe baskısında bakınız: Cilt 1, s. 606-607, ç.n.]. İsteği onaylandı ve 1 Aralık 1930'da Tatiana Schucht'a yazdığı mektupta kendisinin de belirttiği gibi söz konusu kitapları teslim aldı.

2. Alman General ve Reichswehr'in Eski Başkanı Hans von Seeckt (1866-1936), (yazarın adı yerine 3 tırnak işareti bulunan) şu makalede söz konusu edilmektedir: "Della guerra e della pace" (Savaş ve Barış Hakkında), *Nuova Antologia* 66, no. 1246, (16 Ağustos 1931): 409-25; özellikle s. 420.

Madde 147. *İtalyan Aydınlarının Kozmopolit İşlevi*

1. Gioacchino Volpe'nin Ortaçağ'ın tarihi üzerine *Il Medio Evo* adlı kitabı Vallecchi tarafından 1926'da Floransa'da basıldı.

Gioacchino Volpe için bakınız, Defter 2 Madde 100, not 3.

2. Riccardo Bacchelli, "Le molte vite" (Çoklu Hayatlar), *Le Fiera Letteraria* 4, no. 27, (1 Temmuz 1928). Parantez içi ünlemler ve soru işaretleri elbette Gramsci'ye aittir.

Riccardo Bacchelli için bakınız, Defter 1 Madde 32, not 9.

Madde 148. *Geçmiş ve Bugün. Gençlik Üzerine Yoklamalar*

1. *La Fiera Letteraria* bir grup aydına, çağın gençliği hakkında sorular sorduğu bir "yoklama" düzenlemiş. Sekiz ayrı sayıda sürekli "La nostra inchiesta sulla nuova generazione" (Yeni Kuşak Üzerine Yoklamamız) başlığı altında yayımlanmış yanıtlar şu şekilde sıralanmış: Alessandro Chiapelli, Ferdinando Pasini ve Alfredo Panzini, 4, no. 49, (2 Aralık 1928); Antonino Anile, Agostino Lanzillo, Giuseppe Lombardo Radice, Francesco Orestano ve Luigi Tonelli, 4, no. 50, (9 Aralık 1928); Corrado Barbagallo, Emilio Bodrero, Giuseppe Maggiore ve Giovanni Vidari, 4, no. 51, (16 Aralık 1928); Balbino Giuliano ve Nicola Zingarelli, 4, no. 52, (23 Aralık 1928); Vincenzo Arangio Ruiz, Bindo Chiurlo ve Bernardino Varisco, 4, no. 52'ye ek, (30 Aralık 1928); Francesco Biondolillo, 5, no. 1, (6 Ocak 1929); Nicola Festa, Dino Provenzal, 5, no. 2, (13 Ocak 1929); Mario Attilio Levi, Ettore Allodoli ve Cesare Cattaneo, 5, no. 4, (27 Ocak 1929). Yoklamanın sonuçlarını özetleyen ve yorumlayan "Ad inchiesta finita: La gioventù di oggi" (Bir Yoklamanın Sonucu: Bugünün Gençliği) başlıklı bir editör makalesi *La Fiera Letteraria* 5, no.

386 Hapishane Defterleri - Defter 5 Notlar

7'de (17 Şubat 1929) yayımlandı.

Bu notta alıntı yapılan iki pasajdaki vurgular Gramsci'ye aittir.

2. Agostino Lanzillo (1886-1952), siyasette devrimci bir sendikalist olarak aktif rol oynadı ve kişisel olarak da tanıdığı Georges Sorel'in görüşlerinin bazılarını paylaştı. İtalya'nın Birinci Dünya Savaşı'na katılımını şiddetle destekledi ve ilk faşist oluşumlara katılarak aktif katkılarda bulundu. Faşistler iktidara geldiğinde Lanzillo resmi iktisadi politikaya dair bazı önemli görüş ayrılıklarını ifade etti. İktidar çevrelerinden uzak tutulunca bir iktisatçı olarak akademik kariyere girişti ve 1935'te Venedik'teki Istituto Superiore di Economia e Commercio'nun Rektörlüğüne getirildi.

3. Giuseppe Lombardo-Radice için bakınız, Defter 1 Madde 123, not 2.

Madde 149. Geçmiş ve Bugün. Eğitim

1. Mario Missiroli'nin şu üç makalesine bakınız: "Gli studi classici" (Klasik Çalışmalar), *Italia Letteraria* 1, no. 31, (3 Kasım 1929); "Lo studio del latino" (Latince Çalışması), *Italia Letteraria* 1, no. 32, (10 Kasım 1929); "Abbasso l'estetica" (Estetikte Düşüş), *Italia Letteraria* 1, no. 33, (17 Kasım 1929).

Mario Missiroli için bakınız, Defter 1 Madde 43, not 12.

2. Giovanni Gentile'nin başını çektiği (ve genel olarak "riforma Gentile" olarak bilinen) ulusal eğitim sistemi reformu için bakınız, diğerlerinin yanı sıra Defter 4 Madde 50 not 1 ve 2, Defter 4 Madde 53, not 6.

3. Parantez Gramsci'ye aittir.

4. Giuseppe Modugno'nun Mario Missiroli'nin makalelerine verdiği yanıt "Studi classici" (Klasik Çalışmalar) başlığıyla şurada yayımlandı: *L'Italia Letteraria* 2, no. 8, (23 Şubat 1930).

Madde 150. İtalyan Aydınlarının Kozmopolit İşlevi. Risorgimento

1. Vincenzo Gioberti için bakınız, Defter 1 Madde 46, not 1.

2. Gramsci, Francesco De Sanctis'in bireycilikleri yüzünden bir toplum ve bir ulus oluşturamamış İtalyanları "Guicciardini insanı" olarak tanımlamasına atıfta bulunuyor. Bakınız, De Sanctis, "L'uomo del Guicciardini" (Guicciardini İnsanı), *Saggi critici*, ed. P. Arcari, (Milano: Treves, 1924), 3:28-49. De Sanctis'in eleştirel makalelerinden oluşan bu üç ciltlik eseri Gramsci'nin hapishanede iken elinde bulunan çalışmalar arasında idi.

3. Gramsci'nin Defter 1 Madde 43 ve 44'te İlimli Parti ile Eylem Partisi arasında yaptığı kıyaslamalara bakınız.

Madde 151. Dilbilim

1. "La lingua nei tempi di Dante e l'interpretazione della poesia" (Dante Döneminde Dil ve Şiir Yorumu), Giuseppe S. Gargàno'nun, Enrico Sicardi'nin Dante'nin İtalyancası üzerine yazdığı kitabı *La lingua italiana in Dante* (Roma: Casa Editrice Optima, 1929) hakkındaki değerlendirmesi *Il Marzocco* 34, no. 15 (14 Nisan 1929) içerisinde basılmıştır. Gramsci, Sicardi'nin kitabı ile Gargàno'nun değerlendirmesini Defter 4 Madde 82'de de ele alır.

2. Bakınız, Karl Vossler, *Positivismus und Idealismus in der Sprachwissenschaft*, (Heidelberg: C. Winter, 1904). Gramsci muhtemelen Vossler imzalı bu eserin İtalyanca çevirisini -*Positivismo e idealismo nella scienza del linguaggio*, çev. V. Gnoli, (Bari: Laterza, 1908)- Torino Üniversitesinde dilbilim öğrencisiyken okumuştur. Vossler'in, La Fontaine'in *Le corbeau et le renard* üzerine "estetik analizi"nden (bu çalışmanın İtalyanca versiyonunda s. 224-37'de) Gramsci özellikle şu pasajı (bu metnin çevrildiği İtalyanca versiyonun 228. sayfasında) hatırlatmaktadır: "‘*Tenait en son bec un fromage*’: Başkaları ise ‘*un morceau de fromage*’ diyebilir. Ne ki burada önemli olan sadece niteliktir. Tilki o şeyi tam olarak peynir olduğu için istemektedir. Dahası, başkaları da *son bec* yerine *dans le bec* diyebilir. Öte yandan iyelik zamirine (Fransızcada çok görülmeyen bir şekilde) *bec* lafını ekleyerek yazar sakın ve kusursuz bir sahiplik imajı çizer ki böylece peynirin daha sonra kaybedilmesi çok daha acı verici bir nitelik kazanmış olur." Gramsci, Vossler'in on yedinci yüzyıl Fransızcasında iyelik zamirinin "çok görülmeyen" bir şey olduğunu söylerken yanıldığını düşünmektedir.

Madde 152. Ütopyalar, Felsefi Romanlar vs.

1. Adolfo Faggi, "Erewhon", *Il Marzocco* 34, no. 9, (3 Mart 1929).

Madde 153. Popüler Edebiyat

1. Bu notun kaynağı şu makale olabilir: Giuseppe Gargàno, "Il vario atteggiarsi di un poeta dialettale: Ferdinando Russo" (Bir Dialekt Şairinin Çeşitli Maskeleri: Ferdinando Russo), *Il Marzocco* 34, no. 9, (3 Mart 1929).

388 Hapishane Defterleri - Defter 5 Notlar

Napolili kurgu yazarı, gazeteci ve oyun yazarı Ferdinando Russo (1866-1927), en çok da Napoli diyalektinin ifade zenginliğini sergilediği ve memleketinden canlı yaşam manzaraları tasvir ettiği şiirleriyle hatırlanır.

Madde 154. *Peder Bresciani'nin Soyu. Cardarelli ve La Ronda*

1. Bakınız, Luigi Russo'nun kısa makalesi, "Parere su De Sanctis" (De Sanctis Üzerine Bir Düşünce), "Commenti e schermaglie" (Yorumlar ve Tartışmalar), *La Nuova Italia* 1, no. 10, (20 Ekim 1930): 432-33.

Şair Vincenzo Cardarelli (1887-1959), edebiyat dergisi *La Ronda*'nın 1919'daki kurucuları arasındaydı. Klasik geleneğin sükûnetine ve cidiyetine geri dönüşü savunan Cardarelli, duygusal olarak nitelediği yazarları ve içlerinde Gabriele D'Annunzio, Giuseppe Ungaretti ve fütüristlerin de bulunduğu dönemin çok sayıda önemli yenilikçi yazarını eleştiriyordu. De Sanctis ve *La Voce* çevresi gibi ondan etkilenenler hakkında da olumsuz görüşler dile getiriyordu.

Luigi Russo için bakınız, Defter 1 Madde 25, not 2.

2. Katolik Rahip ve yazar Vito Fornari (1821-1900), bir pürist ve klasik yöntem savunucusuydu. 1848 sonrası tutuculuk döneminde öne çıktı. Eserleri arasında ortodoks ve tamamen klasik bir retorik ve şiir teorisini savunduğu *L'arte del dire* (1857) ile İsa'nın dünyadaki mevcudiyetinin evrensel ve tarihüstü anlamı hakkındaki üç ciltlik *Della vita di Gesù Cristo* (1869-93) da bulunmaktadır.

Francesco De Sanctis için bakınız, Defter 1 Madde 96, not 3.

3. Crusca Akademisi ve çıkardığı sözlük hakkında Gramsci'nin Defter 3 Madde 145'teki yorumlarına ve ilişkili dipnotlara bakınız.

4. Gramsci'nin Lorenzo Montano'ya ait *Il per digiorno* (Aylak) adlı kitapçığı okuduğuna dair bir kanıt yoktur ancak *La Fiera Letteraria* 4, no. 28'de (1 Temmuz 1928) "Agli amici della Ronda" (*La Ronda*'daki Arkadaşlarıma) başlıklı Montano imzalı önsözü okuduğu kesindir. Gramsci ayrıca Giovanni Titta Rosa'nın şu makalede kitap hakkında yazdıklarını da okumuş olmalıdır: "Giorante di letture. VII: Montano" (Okuma Günleri. VII: Montano), *La Fiera Letteraria* 4, no. 44, (28 Ekim 1928).

Lorenzo Montano; şair, nesir yazarı ve on yedinci ve on sekizinci yüzyıl kültürü araştırmacısı Danilo Lebrecht'in mahlasıydı. Montano *La Ronda*'ya sıklıkla katkıda bulunanlardan biriydi.

Madde 155. *Peder Bresciani'nin Soyu*

1. "Per un'unione Letteraria europea" (Bir Avrupa Edebiyat Birliği İçin), *La Fiera Letteraria* 4, no. 37, (9 Eylül 1928).

Madde 156. *Folklor*

1. Gramsci'nin Ermolao Rubieri'nin halk şarkıları sınıflandırmasına dair bilgi kaynağı şu makaledir: Giuseppe Gargano, "Definizioni e valutazioni di poesia popolare" (Halk Şiiri Tanımları ve Yorumları), *Il Marzocco* 34, no. 18, (5 Mayıs 1929).

1848 ayaklanmalarına ve İtalya'nın özgürleşmesi ve birleşmesi hareketinden esinlenen daha sonraki devrimci faaliyetlere katılmış siyasi aktivist Ermolao Rubieri (1818-79), birkaç yıl parlamento üyeliği de yaptı. 1876'da yazma ve araştırma işlerine vakit ayırmak amacıyla siyaseti bıraktı. Tarihsel oyunların ve birtakım başka siyasal-tarihsel eserlerin yanı sıra İtalya'da halk şiirinin tarihi hakkında *Storia della poesia popolare italiana* (1877) adlı bir esere de imza attı.

Madde 157. *Sicilya*

1. Gramsci, bu notta kullanılan tüm bilgileri ve alıntıları Bottai'nin makalesindeki Verga üzerine kısımdan (*Studi Verghiani* adlı uzmanlaşmış dergi için yazdığı) almıştır: *L'Italia Letteraria* 1, no. 28 (13 Ekim 1929), "Un saggio di Giuseppe Bottai su Verga politico" (Giuseppe Bottai'nin Verga'nın Siyaset Anlayışı Üzerine Makalesi).

Faşist Partinin kurucularından Giuseppe Bottai (1895-1959), 1921'de parlamentoya seçildi. Ertesi yıl Roma üzerine bir yürüyüşte bir Kara Gömlekliler Birliği'ni komuta etti. En başından itibaren, Bottai'nin gazetecilik, editörlük ve kültür faaliyetlerine özel bir ilgisi vardı. 1923'te *Critica Fascista*'yı kurdu. Kurduğu diğer dergiler arasında *Archivio di Studi Corporativi* ile *Primato* da bulunur. Ayrıca Pisa Üniversitesinde Korporatif Çalışmalar Okulu'nu açtı. Bottai, 1926'da Faşist Büyük Konseyin üyeliğine getirildi ve faşist diktatörlük sürecinde önemli bakanlık makamlarında bulundu. 1929 ile 1932 arasında Kurumlar Bakanlığı, 1936 ile 1943 arasında Eğitim Bakanlığı yaptı. 1939'da okulların "yeni faşist insan"ın yaratılmasına yardımcı olmasını sağlaması için planlanan ulusal eğitim sistemi reformu (özellikle ilkokul aşaması için) olan Okul Bildirgesi'nin mimarıydı.

Romancı Giovanni Verga için bakınız, Defter 1 Madde 43, not 28.

390 Hapishane Defterleri - Defter 5 Notlar

2. Francesco Crispi ve politikaları için bakınız, Defter 1 Madde 43, not 10.

3. Sicilyalı popüler siyasetçi ve Trapani'den parlamento üyesi Nunzio Nasi (1850-1935), ilk başkanlığını Luigi Pelloux kabinesinde aldı. Daha sonra Başbakan Giuseppe Zanardelli onu eğitim bakanlığına getirdi. 1901 ile 1903 arasında bu koltukta oturdu. Zanardelli hükümetinin düşmesiyle birlikte Nasi, bakanlığı süresince kötü mali yönetimle suçlandı. Bir soruşturma açıldı ve parlamentodaki düşmanları (içlerinde Başbakan Giovanni Giolitti de vardı) onun parlamento dokunulmazlığını kaldırarak ve yaptıkları nedeniyle hakkında bir adli soruşturma açtıracak denli oya sahipti. Nasi yargılandı ve 1908'de on bir aya mahkûm edildi. Nasi'nin bir siyasi infazın kurbanı olduğuna inanan Trapani'deki yandaşları, onu birkaç dönem daha parlamento seçtiler ve temsilciler Meclisindeki koltuğuna dönmesi engellenince de gösterilere giriştiler.

Madde 158. *Lorianizm. Altimetri, İyi Ahlâk ve Zekâ*

1. Ludovico Zuccolo'nun az bilinen çalışması *Il Belluzzi o La Città felice* (Belluzzi ya da Mutlu Şehir), Bologna'daki Zanichelli tarafından 1929'da "Curiosità letterarie" (Edebi Tuhaflıklar) dizisi içinde Amy Bernardy'nin genel editörlüğü altında yeniden basıldı.

Siyasi düşünür Ludovico Zuccolo (1568-1630), Urbino Sarayı'nda dokuz yıl geçirmiştir ve Venedik ile İspanya'yı gezdiği bilinmektedir. Özellikle siyasetin otonom ve ahlâk ötesi bir çeperi işgal ettiğini savunduğu *Della ragion di Stato* (1621) adlı eserinde ortaya attığı devlet teorisine hatırlanır. Croce onu "Machiavelli'nin gerçek takipçilerinden" biri olarak tanımlar.

2. Loria'nın altimetre "teorisi" için bakınız, Defter 1 Madde 25 ve ilişkili 2 ve 4 nolu dipnotlar.

3. Bu nottaki bilgilerin ve alıntılarının -ve Zuccolo'nun *La Repubblica di Evandria* (Evandria Cumhuriyeti) eserinin Thomas More'un *Ütopya*'sından esinlendiği ve Zuccolo'nun sonraki eseri *Il Belluzzi*'nin temelini oluşturduğu hipotezinin- kaynağı şu makaledir: Giuseppe Gargano, "Un utopista di senso pratico: Il Belluzzi di Ludovico Zuccolo" (Pratik Bir Hisse Sahip Bir Ütopyacı: Ludovico Zuccolo'nun *Il Belluzzi*'si), *Il Marzocco* 35, no. 5, (2 Şubat 1930).

Madde 159. *Risorgimento. İlk İtalyan Jakobenler*

1. Bu nottaki bilgiler şu makaleden alınmıştır: Arturo Pompeati, "Cultura e poesia nell'Italia napoleonica" (Napolyon İtalya'sında Kültür ve Şiir), *Il Marzocco* 35, no. 5, (2 Şubat 1930).

Sten'in "Studii e Saggi" (Çalışmalar ve Makaleler) dizisi içinde basılan ve Napolyon döneminde İtalya'da şiir ve kültürü inceleyen *Cultura e poesia in Italia nell'età napoleonica* adlı kitabın yazarı Giulio Natali (1875-1965), Roma'da ve Catania'da İtalyan edebiyatı profesörlüğü yaptı. On sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıl İtalyan edebiyatı ve kültür tarihi uzmanı olarak Natali, içlerinde Francesco Lomonaco'nun hayatını ve düşüncesini anlatan *La vita e il pensiero di Francesco Lo Monaco* (1912) adlı kitabın da olduğu çok sayıda esere imza attı.

Francesco Lomonaco (1772-1810), Napoli'de tıp okudu ve Condillac'ın görüşlerinden fazlasıyla etkilendi. 1779'da Parthenopea Cumhuriyeti'nin kurulmasına ön ayak olan Jakoben önderliğin bir parçasıydı. Cumhuriyet yıkılınca Fransa'ya kaçtı. Burada Savaş Bakanı Carnot'a *Rapporto sulle segrete cagioni e su' principali avvenimenti della catastrofe napoletana* (Napoli Kargaşasının Gizli Sebepleri ve Temel Olayları Üzerine Rapor) başlıklı bir rapor sundu. Raporda, Bourbonları gaddarlıkları nedeniyle eleştirirken Fransız askeri liderleri de Napoli cumhuriyetlerini engellemeleri nedeniyle keskin bir dille suçlamaktan geri durmadı. Raporunun sonuç kısmında Lomonaco İtalya'nın sadece bağımsızlığa değil tek ve birleşik bir ülke olmaya da ihtiyaç duyduğunu belirtti. Lomonaco İtalya'ya döndü ve 1805'te Pavia'daki askeri okulda hocalığa başladı. Eserleri arasında meşhur İtalyanların biyografilerinden oluşan birkaç ciltlik bir çalışma da mevcuttur.

Madde 160. Rönesans

1. Giuseppe Toffanin'in *Che cosa fu l'umanesimo: Il Risorgimento della antichità classica nella coscienza degli italiani fra i tempi di Dante e la Riforma* (Hümanizm Neydi: Dante Dönemi ile Reform Dönemi Arasında İtalyanların Bilincinde Klasik Antik Dönemin Yeniden Canlanması) adlı eseri 1929'da Sansoni tarafından "Biblioteca Storica del Rinascimento" (Tarihsel Rönesans Kitaplığı) dizisi içinde Floransa'da basıldı.

Gramsci (bu defterde daha önce de alıntı yapılan) bu kitabın bir kopyasını 23 Kasım 1931 tarihli bir mektupta Tatiana Schucht'tan istemişti. Bakınız, Defter 5 Madde 123, not 19.

2. Buradaki İtalyanca kelime, Gramsci'nin Defter 5 Madde 136'da

392 Hapishane Defterleri - Defter 5 Notlar

özellikle ele aldığı “*riscossa*” kelimesidir.

3. Toffanin, *Che cosa fu l'umanesimo*, s. 134-35.

4. Vittorio Rossi, “Il Rinascimento”, *Nuova Antologia* 64, no. 1384, (16 Kasım 1929): 137-50. Bakınız, Defter 5 Madde 123.

5. Giuseppe Toffanin'in hümanizmin sonu hakkındaki *Fine dell'umanesimo* (Torino: Bocca, 1920) ve on altıncı yüzyıl hakkındaki *Il Cinquecento* (Milano: Vallardi, 1928) adlı kitaplarına bakınız.

Madde 161. Ansiklopedik Kavramlar. “*Ascaro*”

1. “*Ascaro*” (tekil ve çoğul olarak) İtalyancada, aynen İngilizcedeki “askari” [asker, ç.n.] terimi gibi, tam olarak bir sömürge yönetiminin emrindeki yerli bir Afrikalı askeri ya da polisi niteleyen aşağılayıcı bir kelimedir. İtalya’da bu terim büyük partilerin ayakçılığını yapan küçük siyasi partiler ya da gruplara uyarlanmıştır.

2. “*Crumiro*” İtalyancada, aynen İngilizcedeki “scab” yani grev kırıcı kelimesi ile aynı anlamda küçültücü bir anlam ifade eder.

DEFTER 6 (1930-1932)

El Yazmasının Tasviri

Koyu siyah kapakları ve gri bir sırtı olan çizgili bir okul defteri (14,7x 19,8 cm). Ön kapaktaki bir etikette kırtasiyenin mührü var: “Gius. La-terza e figli, Bari.” Etiketin boş alanında Gramsci’nin hapishane numarası (“7047”) siyah kalemle yazılmış. Gramsci’nin ölümünden sonra Tatiana Schucht ön kapağın sağ üst köşesine başka bir etiket yapıştırmış ve şöyle yazmış: “Completo da pg. 1 a 79. VIII” (s. 1’den 79’a kadar tamamı. VIII). Roma rakamları Schucht’un ölümünden sonra Gramsci’nin kâğıtlarını düzenlemek için bulduğu kataloglama sistemine göre deftere verdiği numarayı gösteriyor. Bu defter dış görünüş olarak 3 ve 5 numaralı defterlere benziyor.

Defter, başta ve sondaki iki çizgisiz sayfa haricinde her iki tarafında da yirmi bir satır bulunan tam yetmiş sekiz yapraktan oluşuyor. Başta-ki boş yaprağın ön yüzü hapishane ve hapishane müdürü mührüyle mühürlenmiş. Hapishane müdürü mührünün hemen altına atılmış imza, okunamaz durumda ama Defter 5’in ön yaprağındaki imzaya benziyor ve muhtemelen müdür vekillerinden birine ait. Her yaprağın ön yüzü siyah mürekkeple numaralandırılmış (1-78) ve hapishane mührüyle mühürlenmiş: “Casa penale speciale di Turi” (Turi Özel Hapishanesi).

394 Hapishane Defterleri - Defter 6 Notlar

Gramsci çizgili yaprakların her iki yanını da kullanmış ve 78r. sayfasındaki son beş satır ve 78v. sayfasının tamamı haricinde bütün yaprakları tamamen doldurmuş. Dolayısıyla bu defter 155 el yazması sayfa içeriyor. Ayrıca, Gramsci arkadaki son yaprağın ön yüzüne aşağıdaki üç bibliyografik giriye karalamış:

Prof. Bettanini, *Lo stile diplomatico*, Soc. Ed. "Vita e pensiero," Milano, 1930.

Paul Einzig, *Behind the Scenes of International Finance*, Londra, MacMillan, 1931.

Richard Lewinsohn, *L'argent dans la Politique*, N. Revue Française, 24 frank.

Defter toplamda 211 notta ya da bölümden oluşuyor. Bunların 25'inin üstü karalanmış fakat yine de okunur durumdadır ve Gramsci daha sonra bunları başka defterlere yedirmiş. Valentino Gerratana'nın tabiriyle bunlara A metinleri deniyor. B metni olarak adlandırılan diğer 186 not ne karalanmış ne de başka defterlerde yeniden kullanılmış.

Bu defterdeki farklı konulara değinen notların birçoğu Gramsci'nin hapishanede aldığı dergilere yönelik az ya da çok sistematik değerlendirmesinden oluşuyor. Bu dergilerin bazılarını bu deftere başlamadan önce, bazılarını da girileri oluşturmaya başladıktan sonra almış. Gramsci'nin bu defteri yazmaya Kasım ya da Aralık 1930'da başladığı ve Ocak 1932 itibarıyla da bitirdiği sanılıyor. Madde 9'da Gramsci 20 Kasım 1930 tarihli *Nuova Italia*'dan alıntı yapıyor ve bir sonraki notta da aynı tarihli *La critica*'ya atıfta bulunuyor. (Bu iki not el yazmasının 2r. ve 2v. sayfalarında.) Defterin ilk üçte birlik bölümünde Gramsci 1931'de yayımlanmış bazı materyalleri değerlendiriyor: Madde 76'da (el yazmasında 30v. sayfası) bilgi kaynağı 1 Mart 1931 tarihli *Nuova Antologia*'da yayımlanmış bir makale; Madde 78'de (s., 33r.) ise 30 Ocak 1931 tarihli *La Nuova Italia*'ya atıfta bulunuyor. Madde 89'u (41r-41v. sayfalar) yazarken önünde Mayıs-Ağustos 1931 tarihli *Nuova rivista storica* olmalı; Madde 113'te (s., 49v.) ise bilgi kaynaklarından biri Eylül-Aralık 1931 tarihli *Nuova rivista storica* imiş gibi görünüyor. Madde 179'da (68v-69r.) Gramsci, 26 Kasım ve 2 Aralık 1931 tarihli *Corriere della sera* dergilerinde yayımlanmış makalelerden bahsediyor. Madde 197'deki (s., 74r.) parantez içi bir görüş bu maddenin 1931'de yazıldığını gösteriyor. Defterin en sonuna doğru Madde 206'dan 208'e kadar (s., 76v-

78r.) Gramsci 7 Ocak ve 8 Ocak 1932 tarihli *Corriere della sera* dergilerinde çıkmış makaleleri yorumluyor.

L'officina gramsciana: Ipotesi sulla struttura dei "Quaderni del carcere" (Napoli: Bibliopolis, 1984), s. 141-42'de Gianni Francioni Defter 6 için şu kompozisyon kronolojisini öneriyor:

Madde;

1-11	Kasım-Aralık 1930
12-40	Aralık 1930
41-74	Aralık 1930-13 Mart 1930
75-76	Mart 1931
77-136	Mart-Ağustos 1931
137-142	Ağustos 1931
143-157	Ekim 1931
158-163	Ekim-Kasım 1931
164-172	Kasım 1931
173	Kasım-Aralık 1931
174-202	Aralık 1931
203-205	Aralık 1931-Ocak 1932
206-211	Ocak 1932

METİN İÇİN NOTLAR

Madde 1. *Risorgimento. Şubat 1853 Olayları ve Milanolu İlimliler*

1. Luca Beltrami, “Rievocazioni dell'Ottocento. Francesco Brioschi” (On Dokuzuncu Yüzyılı Anımsamak. Francesco Brioschi), *Il Marzocco* 35, no. 14, (6 Nisan 1930).

Luca Beltrami için bakınız, Defter 1 Madde 24, not 2.

2. Matematikçi ve mühendis Francesco Brioschi (1824-97), siyasette de çok etkindi. 1861'de parlamentoya seçildiğinde on yıldan uzun bir süre Pavia Üniversitesinde profesörlük yapmıştı. Brioschi kamusal eğitim genel sekreterliğini yürüttü ve 1865'te senatör seçildi. 1863'te Milano'daki Politecnico Enstitüsünün kurulmasına yardımcı oldu ve ömrünün geri kalanında bu kurumu yönetti. 1865'te Lincei Akademisinin başkanlığına seçildiğinde, bir aydın olarak statüsü de tescillenmiş oldu.

3. Gramsci, Avusturyalıların sergilediği (Mazzinici devrimcilerin Bel-fiore'de infaz edilmelerini de kapsayan) baskı döneminde, Milanolu İlimliler'in şakşakçılığını Defter 1 Madde 43 ve Defter 3 Madde 125'te tartışır. Ayrıca metin için notlara da bakınız: Defter 1 Madde 43, not 24 ve Defter 3 Madde 125, not 1.

Madde 2. *Peder Bresciani'nin Soyusu. Giulio Bechi*

1. Gramsci, Giulio Bechi ve onun Sardinya üzerine *Caccia grossa* adlı

398 Hapishane Defterleri - Defter 6 Notlar

kitabına dair görüşlerini Defter 1 Madde 50'de dile getirmiştir. Ayrıca oradaki not 6'ya da bakınız.

2. Mario Puccioni, "Militarismo ed italianità negli scritti di Giulio Bechi" (Giulio Bechi'nin Yazılarında Militarizm ve İtalyan Ruh), *Il Marzocco* 35, no. 38, (13 Temmuz 1930). Puccioni, Guido Biagi'nin Bechi üzerine yazdığı ve 1917'de *Il Marzocco*'da yayımlanan makalesine ve Ermenegildo Pistelli'nin biyografi seçkileri kitabı *Profili e caratteri*'ye (Floransa, 1921) atıfta bulunuyor.

Toskanalı avukat Mario Puccioni (1887-1940), Risorgimento üzerine bir dizi kitabı ve makalesinin (Gramsci başka notlarda bunların bazılarından alıntılar yapmıştı) yanı sıra ulusal bütünleşme hareketiyle ilişkili kaynak materyallerin basımıyla tanınır. Ayrıca doğaya ve avcılığa yönelik bir tutkusuna da vardır ve *Cacce e cacciatori di Toscana* (Torino: Vallecchi, 1934) adlı kısa anı kitabını da bu konuya ayırmıştır. Puccioni, *Il Leonardo* dergisinin kültür çevresinde etkin biriydi.

Guido Biagi (1855-1925), yirmi sekiz yıl boyunca Medici Kütüphanesi'nin yöneticiliğini yaptığı Floransa'da doğdu ve öldü. İtalyan Bibliyografı Topluluğu'nun kurucu üyesi, Crusca Akademisinin üyesi ve kütüphanecisi ve ayrıca Sansoni Yayınevi'nin edebiyat departmanının yöneticisiydi.

Ermenegildo Pistelli için bakınız, Defter 3 Madde 109, not 5.

Madde 3. Ansiklopedik Kavramlar. Kleopatra'nın Burnu

1. Gramsci, Blaise Pascal'ın *Pensées* (Düşünceler) eserindeki (1670) şu bölümü kastediyor (birçok baskıda no. 162): "İnsanın kendini beğenmişliğine dair derinlemesine bir algı kazanmak isteyen herkes, aşkın sebep ve sonuçları üzerine düşünmek zorundadır. Sebep, *je ne sais quoi* (Cornelius) şeklindedir ve sonuçlar dehşetlidir. Bu *je ne sais quoi* (Ne olduğunu bilmiyorum), bu tanımlanamayacak denli önemsiz ayrıntı; bütün bir ülkeyi, hükümdarları, orduları, bütün dünyayı kasıp kavurur. Kleopatra'nın burnu: Biraz daha kısa olsaydı, yeryüzünün tüm çehresi değişirdi."

Pascal'ın eserinin birkaç güvenilir İngilizce çevirisi mevcuttur. Örneğin bakınız, *Pensées*, çev. A. J. Krailsheimer, (Harmondsworth: Penguin, 1966).

Madde 4. Popüler Edebiyat

1. Alman yazar Oskar Maria Graf'ın (1894-1967) *Wir sind Gefangene* (Münih: Drei Masken, 1927) adlı bu biyografik çalışması Fransızcaya *Nous sommes prisonniers* (Paris: Gallimard, 1930) adıyla çevrildi. Gramsci, Graf'ın kitabının Fransızca baskısından büyük ihtimalle onun kısa bir tanıtımı sayesinde haberdar oldu: Ph. Neel, *Les nouvelles littéraires* 9, no. 421, (8 Kasım 1930).

Madde 5. Popüler Edebiyat. Dizi Romanlar

1. Henry Jagot'un kitabına dair bibliyografik bilgiler ve bu nottaki efsanevi Fransız dedektif François-Eugène Vidocq (1775-1857) ile ilgili diğer bilgiler şu makaleden alınmıştır: Georges Mongredien, "Vidocq", *Les nouvelles littéraires* 9, no. 422, (15 Kasım 1930). Marx, *Kutsal Aile*'nin beşinci bölümünde, Vidocq'un anılarını aktarmasına atıfta bulunur.

2. Vautrin, içlerinde *Le père Goriot*'un (1834) da bulunduğu bir dizi Honoré de Balzac romanında görülür. Balzac ayrıca *Vautrin* isimli bir oyun (1840) da yazmıştır. Jean Valjean, Victor Hugo'nun *Sefiller*'inde (1862) başkarakterdir. Rocambole, Gramsci'nin popüler edebiyat üzerine notlarında adını birkaç kez andığı on dokuzuncu yüzyıl Fransız dişi roman yazarı Pierre-Alexis du Terrail'in kurgusal karakteridir.

3. François-Eugène Vidocq'a atfedilen ve bazıları o henüz yaşarken basılmış birkaç *Mémoires* versiyonu ve baskısı vardır. Bu baskılardan birinin tam adı, içindekilerin genel niteliğine dair iyi bir ipucu vermektedir: *Vie et aventures de Vidocq, ancien chef de la police de Sûreté: Sa naissance, son éducation, ses services militaires, ses désertions, ses divers emprisonnements et condamnations, ses évasions des bagnes et des prisons, ses amours, son mariage, ses duels, ses déguisements, ses dénonciations, ses découvertes importantes, ses relations avec la police, les arrestations qu'il a faites, etc.* (Paris: 1830). Bir İngilizce versiyonu için bakınız, *Vidocq: The Personal Memoirs of the First Great Detective* (Vidocq: İlk Büyük Dedektifin Kişisel Anıları), ed. ve çev. Edwin Gile Rich, (Boston: Houghton Mifflin, 1935).

Madde 6. Risorgimento. On Sekizinci Yüzyılda İtalya

1. Bakınız, ("Z" imzalı) makale "Studi su Italia e Francia nel Settecento" (İtalya ve Fransa Üzerine On Sekizinci Yüzyıldaki Çalışmalar), "Biblioteca di cultura" (Kültür Kitaplığı), *Il Marzocco* 35, no. 20, (18 Mayıs

1930). Henri Bédarida'nın *Parme dans la politique française au XVIIIe siècle* (Paris: Alcan, 1930) adlı kitabı ve Giuseppe Ortolani'nin *Mélanges de littérature et d'histoire publiés par l'Union intellectuelle franco-italienne* (Paris: Leroux, 1929) içerisindeki "Italie e France au XVIIIe siècle" adlı çalışması hakkında Gramsci'nin bilgi kaynağı yukarıdaki makaledir. "Z" imzalı aynı makale ayrıca Henri Bédarida'nın *Parme et la France de 1748 a 1789* (Paris: Champion, 1928) ile *Les premiers Bourbons de Parme et l'Espagne: 1731-1802* (Paris: Champion, 1928) adlı "iki eski kitabı"na atıfta bulunan şu makaleden de alıntı yapar: Antonio Pannella, "Parma e la Francia nella seconda metà del secolo XVIII" (On Sekizinci Yüzyılın İkinci Yarısında Parma ve Fransa), *Il Marzocco* 33, no. 20, (13 Mayıs 1928)

Madde 8. İtalyan Risorgimentosu, Parthenopea Cumhuriyeti

1. Gramsci'nin, Antonio Manes'in Kardinal Ruffo'nun askeri başarıları hakkındaki kitabına dair bilgi kaynağı şu makaledir ("Z" imzalı): "Studi su Italia e Francia ne Settecento" (İtalya ve Fransa Üzerine On Sekizinci Yüzyıldaki Çalışmalar), "Biblioteca di cultura" (Kültür Kitaplığı), *Il Marzocco* 35, no. 20, (18 Mayıs 1930).

2. Kardinal Fabrizio Ruffo'nun Parthenopea Cumhuriyeti'nin yıkılışı ve Bourbon Krallığı'nın Napoli'de tekrar kuruluşundaki rolüne dair bakınız, Defter 1 Madde 43, not 6.

3. Bakınız, Defter 2 Madde 62. Ne var ki bu maddenin başlığı "Geçmiş ve Bugün" değil, "Joseph De Maistre"dir ve madde, Settembrini'ye karşı "polemikleri" değil, Solaro della Margarita'nın *Memorandum storico-politico* eserinin tekrar yayımlanması ile itibarının iade edilmesi üzerine yorumları içermektedir.

Kont Clemente Solaro della Margarita için bakınız, Defter 2 Madde 62, not 4.

Luigi Settembrini (1813-76), en başından itibaren Napoli'deki monarşi karşıtı cumhuriyetçi hareket içerisinde yer aldı. 1847'de *Protesta del popolo delle Due Sicilie* (İki Sicilya Krallığı Halkının Protestosu) başlıklı siyasi bir broşürde Bourbon hükümetine alenen saldırdı. Unità Italiana gizli topluluğunun kurucu bir üyesi olarak 1848 Devrimi'nin ardından tutuklandı ve hapse konuldu. Uzun bir yargılamanın sonunda sonradan müebbet hapse dönüştürülen bir idam cezası aldı. 1859'da Amerika'ya gitmesi koşuluyla salındı fakat İrlanda'daki bir mola esna-

sında kendisini götüren gemiden kaçmayı başardı ve Torino'ya gitti. Settembrini, 1861'de İtalyan edebiyatı alanında üniversite profesörü olarak Napoli'ye döndü. 1873'te senatör ilan edildi. En iyi bilinen eserleri arasında *Lezioni di letteratura italiana* (İtalyan Edebiyatı Üzerine Dersler) ve bitiremediği *Ricordanze della mia vita* başlıklı anıları vardır.

4. Sanfedisti, Kardinal Ruffo tarafından "Kutsal İman Ordusu" olarak örgütlenen silahlı köylü çeteleridir.

5. Niccolò Rodolico'nun yazılarına yapılan bu göndermeler "Studi su Italia e Francia nel Settecento" isimli ("Z" imzalı) makaleden alınmıştır.

Gramsci ayrıca Niccolò Rodolico'nun Güney İtalya'da Risorgimento hareketinin ilk aşamalarında halkın rolü üzerine kitabından *-Il popolo agli inizi del Risorgimento nell'Italia meridionale*, (Floransa: Le Monnier, 1925)- Defter 3 Madde 107'de alıntı yapmaktadır.

Niccolò Rodolico için bakınız, Defter 2 Madde 62, not 1.

Madde 9. *Peder Bresciani'nin Soyu. Lina Pietravalle*

1. Lina Pietravalle'nin *Le catene* (Zincirler) romanı, Giulio Marzot tarafından şurada işlenmiştir: *La Nuova Italia* 1, no. 11, (20 Kasım 1930): 464-65.

Lina Pietravalle (1890-1956), Molise bölgesindeki köylüleri ve yaşam biçimlerini anlatan romanlar ve kısa öyküler yazdı. Anlatılarına yerel diyalekt unsurları da yedirdi. Pietravalle'nin kırsal bölge karakterlerinde çizdiği gözle görülür bir şekilde belirgin olan ilkel tutku tasvirleri Verga'nın başını çektiği İtalyan roman geleneği verismo ile ilişkili birtakım yüzeysel benzerlikler taşımaktadır.

Edebiyat eleştirmeni ve Bologna Üniversitesi İtalyan Edebiyatı Profesörü Giulio Marzot (1901-75), içlerinde *Belfagor* ile *Nuova Antologia*'nın da bulunduğu birkaç önemli edebiyat dergisi için yazılar yazdı. Kitaplarından ikisi ve makalelerinin çoğu Verga ve verismo hareketi ile ilişkilidir.

2. Bakınız, Giulio Marzot, *L'arte del Verga: Note ed analisi* (Verga'nın Sanatı: Notlar ve Analizler), Istituto Magisteriale, Vicenza, 1930.

Giovanni Verga için bakınız, Defter 1 Madde 43, not 28.

3. Carl Hagenbeck, *Von Tieren und Menschen: Erlebnisse und Erfahrungen*, (Berlin: Vita, 1908). Gramsci bu kitabı muhtemelen tutuklanmadan yıllar önce gördü. Bu da kitabın adını *Io e le belve* (Vahşi Hayvanlar ve Ben) şeklinde yanlış hatırlamasının sebebi olabilir. Hagenbeck'in

402 Hapishane Defterleri - Defter 6 Notlar

hayvan terbiyeciliği ve tüccarlık deneyimlerini içeren otobiyografik eseri İtalyancaya *Le mie memorie di domatore e mercante* (Milano: Quintini, 1910) adıyla çevrilmiştir. Kısaltılmış bir İngilizce versiyonu için bakınız, *Beasts and Men* (Vahşi Hayvanlar ve İnsanlar), çev. Hugh S. Elliot ve A. G. Thacker, (Londra: Longmans, Green, 1909).

Carl Hagenbeck (1844-1913), uluslararası üne sahip bir hayvan terbiyecisi ve tüccarıydı. Yaban hayvanları koleksiyonuyla birlikte seyahat ederek onlarla dost olma ve onları ehlileştirme tekniklerini sergiledi. Kendisi, hayvanları kafeslere değil de açık hava bahçelerine yerleştirme fikrinin öncüsü olarak kabul edilir.

Madde 10. Geçmiş ve Bugün

1. Otto Westphal'ın *Feinde Bismarcks: Geistige Grundlagen der deutschen Opposition, 1848-1918* (Münih: R. Oldenbourg, 1930) adlı eseri, Benedetto Croce tarafından şurada ele alınmıştır: *La Critica* 28, no. 6, (20 Kasım 1930): 453-54. Westphal'ın eserinin ilk bölümünü ("Der Fall 'Emil Ludwig'") baz alan Croce, Alman yazar Emil Ludwig'in çok başarılı çalışmalarında örneklenen popüler tarih anlayışı konusunda hoşnutsuz ifadeler kullanıyor. Croce bu tür eserleri küçümsüyor ve onları "bellettristica storica" (tarihsel güzel yazı ya da belletrist tarih) şeklinde -diğer bir deyişle, profesyonel, akademik tarih yazımının aksine sanat sevicilik olarak- yaftalıyor.

Kariyerine Birinci Dünya Savaşı sırasında bir Alman gazetesi için dış haberler muhabiri olarak başlayan Emil Ludwig (1881-1948), çeşitli ülkelerde geniş bir okur kitlesine ulaşan sayısız tarihsel-biyografik çalışmalarıyla uluslararası başarı yakaladı. Ludwig'in eserlerinin çoğu İngilizceye de çevrildi. Bunlar arasında *Diana* adlı romanı (1929) ve Napoleon, Bismarck, Kayzer II. Wilhelm, Goethe, İsa, Lincoln, Kleopatra, Roosevelt ve Beethoven'ın biyografileri vardır. Mussolini ile yaptığı röportajlar içlerinde İngilizcenin de olduğu birkaç dilde yayımlanmıştır: *Talks With Mussolini* (Mussolini ile Konuşmalar), çev. E. Paul ve C. Paul, (Boston: Little, Brown, 1933). Gramsci'nin elinde Ludwig imzalı II. Wilhelm biyografisinin Fransızca tercümesi vardı. Bakınız, Defter 1 Madde 117, not 1.

2. Croce, 1930 yılında Oxford'da toplanan Felsefe Kongresi için yazdığı "Antistoricismo"nın (Anti Tarihselcilik) metnini şurada yayımladı: *La Critica* 28, no. 6, (20 Kasım 1930): 401-9; yani Gramsci'nin bu

maddenin başında alıntı yaptığı Westphal imzalı kitabın incelemesinin yayımlandığı sayıda. “Antistoricismo”, aynı zamanda Croce’nin Cambridge, Massachusetts’ta 1926’da düzenlenen Felsefe Kongresi için yazdığı modern felsefe üzerine bir başka metinle birlikte bir kitapta da basıldı. Bakınız, B. Croce, *Punti di orientamento della filosofia moderna: Antistoricismo*, (Bari: Laterza, 1930). Gramsci’nin elinde bu kitap da vardı.

3. Giovanni Gentile’nin aktüalizm felsefesinin önemli bir özelliği, tarihin felsefe ile birlikte tanımlanması ve aktüel düşünmenin oluşu da meydana getirdiği fikridir. Gentile’nin “aktüel idealizm” felsefesi için bakınız, diğerlerinin yanı sıra, *Teoria generale dello spirito come atto puro*’daki sistematik bakış açısı (Pisa: Mariotti, 1916). Bu eser İngilizceye de çevrilmiştir: *The Theory of Mind as Pure Act*, çev. ve giriş H. Wildon Carr, (Londra: Macmillan, 1922).

4. Bakınız, Luigi Einaudi, “Se esista, storicamente, la pretesa ripugnanza degli economisti verso il concetto dello Stato produttore: Lettera aperta a R. Benini” (İktisatçıların Üretici Olarak Devlet Konseptine Karşı Sözde Nefretleri; Tarihsel Olarak Böyle Bir Şey Var Mı: R. Benini’ye Açık Mektup), *Nuovi studi di diritto, economia e politica* 3, no. 5, (Eylül-Ekim 1930): 302-14. Bu makaleyi (*Nuovi studi di diritta, economia e politica*’nın aynı sayısında) Rodolfo Benini’nin “Coesione e solidarietà” (Bağlılık ve Dayanışma, s. 315-20) adlı yanıtı izledi. Bunun arkasından ise Ugo Spirito’nun “La storia della economia e il concetto di Stato” (İktisat Tarihi ve Devlet Konsepti, s. 321-24) adlı makalesi geldi.

Luigi Einaudi için bakınız, Defter 1 Madde 11, not 1. Ugo Spirito için bakınız, Defter 1 Madde 132, not 2.

Madde 12. Devlet ve Düzenlenmiş Toplum

1. Ugo Spirito, “La libertà economica” (İktisadi Özgürlük), *Nuovi studi di diritta, economia e politica* 3, no. 5, (Eylül-Ekim 1930): 292-301.

Nuovi studi di diritta, economia e politica dergisinin Arnaldo Volpicelli ile birlikte kurucusu Ugo Spirito için bakınız, Defter 1 Madde 132, not 2.

2. Gramsci’nin Ludovico Zuccolo ve *Il Belluzzi* adlı ütopyası hakkındaki görüşleri için bakınız, Defter 5 Madde 158, not 1 ve 3.

3. Gramsci, Maurras’ın bu görüşüne Defter 5 Madde 144’te değiniyor.

Madde 13. *Modern Gelişimin İktisadi-Korporatif Bir Evresi Olarak Ortaçağ Komünleri.*

1. Bernardino Barbadoro'nun Floransa Cumhuriyeti'nin gelirleri (ve özellikle doğrudan vergilendirme sistemi ve kamu borcu) konusundaki hacimli eseri *Le finanze della Repubblica fiorentina: Imposta diretta e debito pubblico fino all'istituzione del Monte* (Floransa: Olschki, 1929) üzerine Antonio Panella tarafından şurada bir yazı yayımlandı: *Pègaso* 2, no. 7, (Temmuz 1930): 110-12. Panella'nın yazısı, bu notta Barbadoro'nun eseri üzerine bibliyografik bilgilerin ve tüm diğer bilgilerin kaynağıdır.

Tarihselci bir yönelime sahip arşiv yöneticisi Antonio Panella (1878-1954), neredeyse tüm kariyerini Floransa'da geçirdi. Burada Floransa ve Medicilerin tarihi ile ilişkili birincil kaynaklardan önemli araştırmalar da yürüttü. Machiavelli üzerine başarılı çalışmaları içerisinde Machiavelli'nin tüm eserlerini içeren bir kitap (1939'da Milano'da Rizzoli tarafından basıldı) ve *Gli antimachiavellici* adlı bir eser de (Floransa: Sansoni, 1943) bulunmaktadır.

2. Giuseppe Canestrini (1807-70), Ortaçağ ve ilk dönem Rönesans İtalyan tarihinin yanı sıra Risorgimento üzerine de çok kapsamlı bir külliyyatın sahibidir. Gramsci'nin burada atıfta bulunduğu eser ise *La scienza e l'arte di Stato: Desunta dagli atti ufficiali della Repubblica fiorentina e dei Medici. Ordinamenti economici -della finanza* (Floransa: Le Monnier, 1862) adını taşımaktadır. Bu eser, cumhuriyet döneminde ve Medici hâkimiyetinde Floransa'da gayrimenkul ve özel mülkiyet vergisi ile ilişkili resmi belgelerle ilgilidir.

3. Alman tarihçi Heinrich Sieveking'in (1871-1946), on üçüncü ve on dördüncü yüzyıllar arasında Cenova'da finans, bankacılık ve muhasebe konularıyla doğrudan ilgili iki eseri, *Aus genueser Rechnungs und Steuerbuchern: Ein Beitrag zur mittelalterlichen Handelsund Vermögensstatistik* (Viyana: Im Kommission bei A. Holder, 1909) ile *Genueser Finanzwesen mit besonderer Berücksichtigung der Casa di S. Giorgio*, 2 Cilt (Freiburg i. B.: J.C.B. Mohr, 1898-99) adlarını taşımaktadır.

4. Venedik İleri İktisat ve Ticaret Araştırmaları Enstitüsü Profesörü Fabio Besta (1845-1923), muhasebe üzerine eseriyle tanınmasına karşın, Venedik'te finans üzerine de birtakım tarihsel araştırmalar yürütmüştür.

Roberto Cessi (1885-1969), Venedik tarihi üzerine, içlerinde on dördüncü yüzyıl Venedik'inde siyaset ve iktisat konulu makaleler derlemesi olan *Politica ed economia di Venezia nel trecento* (Roma: Storia e Let-

teratura, 1952) ile on üçüncü ve on dördüncü yüzyıllarda Venedik Cumhuriyeti'nin mali politikalarıyla ilişkili belgeler derlemesi olan *Problemi monetari veneziani* (Padova: Milani, 1937) adlı eserlerin de olduğu kitaplar yayımlamıştır.

Gino Luzzatto'nun (1878-1964) antik dönemden modern çağa kadar İtalya'nın iktisat tarihi üzerine yazdığı çok sayıda kitaptan üçü, tamamıyla Venedik ile ilişkilidir. On birinci yüzyılla on altıncı yüzyıl arasında Venedik'in iktisadi tarihini anlatan *Storia economica di Venezia dall'XI al XVI secolo*, (Venedik: Centro Internazionale delle Arti e del Costume, 1961); on ikinci yüzyıldan on beşinci yüzyılın sonuna dek Venedik Cumhuriyeti'nde kamu borcu ile ilişkili *Il debito pubblico della Repubblica di Venezia dagli ultimi decenni del XII secolo alla fine del XV*, 2. Baskı, (Milano: Istituto Editoriale Cisalpino, 1963); Venedik iktisadi tarihi üzerine makaleler derlemesi olan *Studi di storia economica veneziana*, (Padova: Milani, 1954).

5. "Monte" terimi, bir hükümetin üstlendiği borçların toplam miktarına ("doruk" ya da "dağ") tekabül eder. Terimin bu manada ilk defa, Cenova ve Venedik deniz cumhuriyetlerinde kullanılmıştır. Bir kurum olarak Monte, hazine ile banka arasında bir yerde duruyordu: Hükümetin aldığı borçların hesabını tutuyor ve alacaklılara faiz ödemelerini yapıyordu.

Atina'nın itibari Dükü Walter de Brienne, Floransa'yı iki kısa dönem yönetti. 1325-1326'da Floransalılar, Ghibellineli düşmanları tarafından yok edilme tehlikesiyle karşı karşıyaydılar ve bir önlem olarak şehirlerinin egemenlik hakkını Napoli Kralı Anjoulu Robert'ın oğlu Calabria Dükü Charles'a devrettiler. Ne var ki, Machiavelli'nin *Floransa Tarihi*'nin 6. bölümünde anlattığı gibi "Sicilya ile savaflara girişen ve bu nedenle şehrin egemenliğini devralamayan Charles, oraya kendisinin yerine Fransa doğumlu Atina Dükü Walter'ı yolladı. O da bir vekil olarak şehri teslim aldı." Temmuz 1326'da, Charles bizzat şehre girdi; otoriter yönetimi ve Floransalılardan kopardığı büyük miktarda para nedeniyle sevilmemeye başlandı. Ölümü, bir tür kutlama sebebiydi. Sonraki on yıl boyunca Floransa görece huzurlu bir atmosfere kavuştu. 1340'ta ise yeniden ciddi zorluklar yaşamaya başladı. Çeşitli gruplar arasındaki çekişmeler, çok ciddi bir finansal kriz (1342'de özellikle İngiltere Kralı III. Edward'ın alacaklarını istemesiyle Bardi ve Peruzzi bankalarının çöküşü) ve Lucca şehri üzerinde tahakküm kurmayı amaçlayan bir girişimin

başarısızlığa uğraması gibi sebepler, şehri felaketin eşiğine getirdi. Daha önce de yaptıkları gibi, Floransalılar yardım için Napoli Kralı'na gittiler. Anjoulu Robert, onlara Atina Dükü Walter de Brienne'yi gönderdi. Walter kendini yaşam boyu Floransa hükümdarı ilan etti. Ne ki despot yönetimi hızla katlanılamaz hale geldiği için görevde kaldığı bir yılın ardından şehirden sürüldü.

“Sinyorluk” için bakınız, Defter 5 Madde 123, not 9.

6. Marx, *Kapital*'in birinci kitabının 31. bölümünde (“Sanayici Kapitalistin Doğuşu”) kamusal -yani ulusal- borcun önemini tartışır. Diğer şeylerin yanı sıra, şunları da yazmaktadır:

Köklerini Ortaçağ kadar eski bir tarihte Cenova ve Venedik'ten alan kamu kredisi yani ulusal borç sistemi, manifaktür dönemi boyunca Avrupa'yı bir bütün olarak esir aldı. Sömürge sistem, deniz ticareti ve ticari savaşlarla birlikte kredi sistemi için itici bir güç hizmeti gördü. Bu şekilde, ilk olarak Hollanda'da kök saldı. Ulusal borç yani devletin yabancılaşması, -devletin despot, meşrutiyet ya da cumhuriyetçi olmasına bakılmaksızın- kapitalist çağa mührünü vurdu.

...

Kamu borcu ilkel birikimin en kuvvetli kaldıraçlarından biri haline gelmektedir. Bir büyücü esasının dokunuşu gibi, verimsiz parayı yaratma gücüyle donatır ve endüstride ya da tefecilikte kullanımından kaynaklanacak sorunlara ve risklere hiç bulaşmak zorunda kalmaksızın onu sermayeye çevirir. Devletin alacaklıları aslında hiçbir fedakârlıkta bulunmamaktadır çünkü ödünç verilen miktar, en az sıcak para kadar işlemeye devam eden kolayca ciro edilebilir hazine bonolarına çevrilmiştir. (Karl Marx, *Capital*, çev. Ben Fowkes [New York: Penguin, 1990], 1:919)

Madde 14. *İtalyan Aydınlarının Uluslararası İşlevi. Monsenyör Della Casa.*

1. Benedetto Croce imzalı “La lirica del Cinquento” makalesinin (On Beşinci Yüzyıl Lirisi) ikinci kısmına bakınız: *La Critica* 28, no. 6, (20 Kasım 1930): 410-29.

Görgü kuralları ve nazik iletişim üzerine bir inceleme niteliğindeki *Galateo*, Giovanni Della Casa'yı (1503-56) onu yazmaya teşvik eden Sessa Piskoposu Galeazzo (Galatheus) Florimonte'den adını almıştır. Benevento Piskoposluğu'na getirilen ve Venedik'te Papalık Elçisi olarak

görev yapan Della Casa, son aşamada Papa IV. Paul tarafından başbakanlığa getirildiği başarılı bir kilise kariyeri sürdürmüştür. Duygusal hazlara düşkün dünyevi bir adam olan Della Casa, içlerinde Rime adlı lirik şiir kitabı ve *Orazioni politiche* (Siyasal Söylevler) ile Latince *De officiis inter potentiores et tenuiores amicos* adlı eserlerin de olduğu bir dizi yayına imza atmıştır. En sonuncusu on yedinci yüzyılda İngilizceye çevrilmiştir: *The Arts of Grandeur and Submission; or, A discourse concerning the behaviour of great men towards their inferiors, and of inferior personages towards men of greater quality*, çev. Henry Stubbe, 2. Baskı, (Londra: William Lee, 1670). Öte yandan, Della Casa'nın tanınmasını sağlayan da *Galateo*'dur. 1550 ile 1555 arasında yazılan eser 1558'de basılmış ve İngilizceye ilk defa 1576'da Robert Peterson tarafından çevrilmiştir. Modern bir İngilizce çevirisi için bakınız, *Galateo: A Renaissance Treatise on Manners*, 3. Baskı, gözden geçiren editör ve çevirmen Konrad Eisenbichler ve Kenneth R. Bartlett, (Toronto: Center for Reformation and Renaissance Studies, 1994).

2. Gramsci'nin Alberti ile Castiglione üzerine görüşleri için bakınız, Defter 5 Madde 55 ve 91 ve ilişkili dipnotlar.

3. Gramsci, Benedetto Croce'nin "La lirica del Cinquecento" s. 414'teki *De officiis* değerlendirmesinden alıntı yapıyor.

Madde 15. Ansiklopedik Kavramlar.

1. Ugo Bernasconi, "Parole alla buona gente" (İyi İnsanlar için Sözler), *Pègaso* 2, no. 8, (Ağustos 1930): 186-94. Gramsci'nin aktardığı iki aforizma sırasıyla s. 188 ve s. 190'dadır.

Ressam ve Çizer Ugo Bernasconi (1874-1960), aynı zamanda sanat eleştirmeni ve kurgusal ve kurgusal olmayan nesir yazarıydı. Ayrıca, Pascal, Bossuet ve Le Rochefoucauld'ın aforizmalarından çeviriler yapmış ve kendisi de yüzlerce aforizma yazmıştır. Bernasconi aforizmalarından bir derleme ölümünden sonra birtakım çizimleriyle birlikte yayımlanmıştır: *Parole alla buona gente*, ed. Clelia Martignoni (Pistoia: Niccolai, 1988).

Madde 16. Peder Bresciani'nin Soyu. İtalyan Ulusal Kültürü

1. Ugo Ojetti, "Lettera a Umberto Fracchia sulla critica" (Umberto Fracchia'ya Eleştirelilik Hakkında Mektup), *Pègaso* 2, no. 8, (Ağustos 1930): 207-11. Ojetti'nin bu açık mektubu/makalesi, Umberto Fracchi-

a'nın "A S.E. Volpe" (Ekselansları Volpe'ye), *L'Italia Letteraria* 2, no. 25 (22 Haziran 1930) başlıklı açık bir mektupta Gioacchino Volpe'nin İtalyan Akademisinin Sekreteri sıfatıyla yaptığı bir konuşmayı eleştirmesiyle başlayan uzatmalı bir tartışma sürecinin bir parçasıdır. Volpe'nin konuşması bir makale olarak yayımlanmıştır: "Il primo anno dell'Accademia d'Italia" (İtalyan Akademisinin İlk Yılı), *Nuova Antologia* 65, no. 1398, (16 Haziran 1930): 490-96. Gramsci bu konuşmaya ve ardından gelen polemige Defter 6 Madde 38'de tekrar değinecektir. Ayrıca Defter 7 Madde 66'da konuşmadan bir parçayı aktaracaktır. Tartışma *L'Italia Letteraria*'da ve başka gazete ve dergilerde birçok makalenin yayımlanmasına ön ayak olmuştur. Ugo Ojetti ise burada sözü geçen "Lettera a Umberto Fracchia sulla critica" makalesiyle müdahil olmuştur. Fracchia ise Ojetti'ye "Ojetti e la critica" (Ojetti ve Eleştirelilik) makalesiyle yanıt vermiştir: *L'Italia Letteraria* 2, no. 32, (10 Ağustos 1930).

Ugo Ojetti için bakınız, Defter 1 Madde 24, not 4; Umberto Fracchia için bakınız, Defter 1 Madde 24, not 18; Gioacchino Volpe için bakınız, Defter 2 Madde 100, not 3.

2. Fransız eleştirmen Albert Thibaudet (1874-1936), bu üç parçalı eleştirelilik önerisini *Physiologie de la critique* (Paris: Editions de la Nouvelle Revue Critique, 1930) adlı kitabında, özellikle 20-21. sayfalarda dile getirmiştir.

3. Gioacchino Volpe'nin cümleleri, Ojetti'nin "Lettera a Umberto Fracchia sulla critica" makalesinde geçmektedir.

4. Bakınız, Defter 7 Madde 66.

Madde 17. Popüler Edebiyat. Dedektif Romanı

1. Aldo Sorani, "Conan Doyle e la fortuna del romanzo poliziesco" (Conan Doyle ve Dedektif Romanının Kaderi), *Pègaso* 2, no. 8, (Ağustos 1930): 212: 20.

2. Gramsci, Chesterton ve Arthur Conan Doyle üzerine görüşlerini 6 Ekim 1930 tarihinde Tatiana Schucht'a yazdığı bir mektupta uzun uzadıya dile getirmektedir:

Chesterton, başlı başına dedektif hikâyeleri yazmak yerine dedektif hikâyelerinin çok incelikli bir karikatürünü çizmiştir. Peter Brown, Protestanların mekanik düşünce süreçlerini alaya alan bir Katoliktir ve kitap temelde Roma Katolik Kilisesinin Anglikan Kilisesine karşı kendini savunması niteliğindedir. Sher-

lock Holmes, dışarıdan başlayarak, bilime, deneysel yönetime ve tümevarıma sarılarak suç yumağının en ucuna ulaşmaya çalışan “Protestan” dedektiftir. Peder Brown, itiraf ve rahiplerin ısrarcı vicdan muhasebesi faaliyeti yollarıyla ama bir yandan da bilimi ve deneyselliği bir kenara itmeden fakat özellikle de tûmdengeli-me ve sezgiye dayanarak rafine psikolojik deneyimler aracılığıyla Sherlock Holmes’u yenen, onun fiyakalı bir oğlan çocuğu gibi görünmesini sağlayan, yine onun dikkafalılığını ve küçüklüğünü gözler önüne seren Katolik rahiptir. Dahası, Chesterton büyük bir sanatçı iken Conan Doyle, edebiyat ödülü almış bile olsa ortalama bir yazardır. Yani Chesterton’da içerik, dedektif hikâyesi örgüsü ve biçim arasında üslup yönünden bir uçurum söz konusudur ve dolayısıyla onun hikâyelerini lezzetlendirecek biçimde bahsi geçen konuya yönelik incelikli bir ironi vardır. (Antonio Gramsci, *Letters from Prison*, ed. F. Rosengarten, çev. R. Rosenthal [New York: Columbia University Press, 1994], 1:354).

3. Gabriel Gale, G. K. Chesterton’un ilk kez 1929’da basılan *The Poet and the Lunatics* kitabında yer alan sekiz hikâyenin başkahramanıdır.

4. İlk kez 1861’de sahnelenen *La morte civile* (Yurttaşın Ölümü), üreten İtalyan oyun yazarı Paolo Giacometti’nin (1816-82) en başarılı eseridir. Yazarın seksen kadar komedisi ve tragedyası, çok güçlü Fransız esintileri taşımaktadır. Bu oyun müebbet hapis yatarken kaçmayı başaran ve karısıyla kızının onun yokluğunda başarılı bir şekilde hayatlarını yeniden kurduklarına tanık olan bir adam hakkındadır. Karakter, onların mutluluklarını bozmaktansa intihar etmeyi seçer.

Eugène Cormon (1810-1903) ile Eugène Grange’nin (1810-87) *Les crochets du père Martin* adlı melodramları, ilk kez 1858’de Paris’te sahnelendi. Daha sonra ünü bütün Fransa’ya yayıldı; hatta 1907’de *Papa Martin* adıyla Broadway’de sahnelendi.

Gramsci, *La gerla di papà Martino* (Oyunun İtalyanca adı) oyununu Torino’daki Alfieri Sahnesi’nde izledi ve *Avanti!*’nin 16 Mart 1916 tarihli sayısında yorumladı. Gramsci’nin yazısı Martin rolünü oynayan oyuncu Ermete Novelli’ye övgülerle doludur ve bu nottaki bazı yorumlarını andıran bir dizi tespit içermektedir.

Madde 18. Peder Bresciani’nin Soyu. Yazarların Ulusal Heyecanı

1. Ugo Ojetti, “Lettera a Piero Parini sugli scrittori sedentari” (Yerleşik Yazarlar Hakkında Piero Parini’ye Mektup), *Pègaso* 2, no. 9, (Eylül

410 Hapishane Defterleri - Defter 6 Notlar

1930): 340-42; bu pasaj s. 341'dedir.

Ugo Ojetti için bakınız, Defter 1 Madde 24, not 4.

Madde 19. *Ansiklopedik Kavramlar. Doğru ya da Siyasette Doğruyu Söylemek Üzerine*

1. Gramsci, bu anekdotu *Pègaso* 2, no. 9, (Eylül 1930): 348-56'daki Francesco Flora imzalı "Freud e i motti di spirito" (Freud ve Fıkralar) adlı makalede okumuştur. Anekdot s. 348'de aktarılmıştır. Flora kaynak olarak Sigmund Freud'un *Der Witz und seine Beziehung zum Unbewussten* (1905) kitabının Fransızca bir çevirisini göstermektedir. Orijinalden İngilizceye çevirisi için bakınız, *The Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, cilt 8, *Jokes and Their Relation to Unconscious*, çev. James Strachey, (Londra: Hogarth, 1960), s. 115.

Madde 20. *Dilbilim Sorunları. Giulio Bertoni*

1. Giulio Bertoni'nin *Linguaggio e poesia* (Dil ve Şiir) kitabı, şurada incelenmiştir: Natalino Sapegno, *Pègaso* 2, no. 9, (Eylül 1930): 368-69.

Edebiyat tarihçisi ve eleştirmeni Natalino Sapegno (1901-90), fikirlerinin şekillendiği yıllarda Piero Gobetti ile dost olduğu Torino'da doğdu. İlk eserleri fazlasıyla Croce izleri taşır fakat savaştan sonraki akademik çalışmaları çok daha Marksist bir kimliktedir. Tanınmış bir edebiyat araştırmacısı ve Lincei Akademisinin bir üyesi olarak daha sonraları Gramsci üzerine birtakım makaleler de yazacaktır.

Ayrıca Gramsci'nin Defter 3 Madde 74 ve ilişkili dipnotlarda Bertoni üzerine yazdıklarına bakınız.

2. Bakınız, Defter 3 Madde 74, not 6.

3. "Pomo", "elma" kelimesinin İtalyancasıdır.

Kendine özgü, yenilikçi tarzda, canlı bir mizah duygusuna sahip ve deneysel ve çokça satirik bir yapıdaki yazar Carlo Dossi (1849-1910) on dokuzuncu yüzyılda Milano'daki *scapigliatura* (bohemizm) hareketi ile uzaktan ilgiliydi. Gramsci'nin elinde onun seçme yazılarından oluşan *Opere di Carlo Dossi* (Milano: Treves, 1910) adlı kitap vardı. Burada aktarılan anekdot, Dossi'nin çocukluk üzerine 1868 tarihli ironik (ve biraz da otobiyografik) anlatısı *L'altriieri: Nero su bianco* (Dünden Önceki Gün: Beyaz Üstüne Siyah) adlı eserdendir. Bölümün başlığı "Panche di scuola"dır (Okul Sıraları).

Madde 21. İtalyan Aydınlarının Kozmopolit İşlevi

1. Domenico Petrini, "Politici e moralisti del Seicento" (On Yedinci Yüzyıl Siyasetçileri ve Ahlakçıları), *Pègaso* 2, no. 8, (Ağustos 1930): 229-36.

Domenico Petrini (1902-31), Croce'nin yakın takipçilerinden biriydi. Diğer işlerinin yanı sıra, Benedetto Croce'nin *Storia dell'età barocca* eserine katkı olması amacıyla yazılmış *Note sul barocco* (Rieti: Bibliotheca, 1929) adlı bir kitap yayımladı.

Benedetto Croce'nin İtalya'daki Barok Dönemi anlatan çalışması *Storia dell'età barocca* (Bari: Laterza, 1929), Gramsci'nin Turi'deki hapishane de iken elindeki kitaplardan biriydi.

Madde 22. İngilizler ve Din

1. "L'opera della grazia in una recente conversione dall'anglicanismo" (Yakın Tarihli Bir Anglikanizm Döneklğinde İnanetin Rolü), *La Civiltà Cattolica* 81, (4 Ocak 1930): 33-49.

2. Age., s. 38. Gramsci'nin bu alıntıdan yaptığı İtalyanca tercümeyi kullanmaktansa, doğrudan şuradan faydalandım: Vernon Johnson, *One Lord, One Faith: An Explanation*, (Londra: Sheed and Ward, 1929), s. 49.

3. Age. Bu, Johnson'ın *One Lord, One Faith* eserinin 51. sayfasındaki bir pasajın aktarımıdır. Gramsci'nin sözleri köşeli parantez içindekilerdir.

4. Age., s. 36. Bu, Johnson'ın *One Lord, One Faith* eserinin 22-24. sayfasındaki bir pasajın aktarımıdır. Gramsci'nin sözleri köşeli parantez içindekilerdir.

Madde 23. Geçmiş ve Bugün. Konkordato Sonrası Katolikler

1. Bakınız, "L'augurio natalizio del S. Collegio dei Cardinali e la risposta di S. S. Pio XI" (Kardinaller Kolejinin Noel Tebrikleri ve Saygıdeğer XI. Pius'un Yanıtı), *La civiltà cattolica* 81, (4 Ocak 1930): 73-78.

2. Papa XI. Pius'un 23 Aralık 1929 tarihli *Quinquagesimo ante anno* (geleneksel olduğu üzere metnin ilk cümlesi olan "Elli Yıl Önce" ifadesi, genelgenin de adı olmuş) genelgesi "Sanctissimi domini nostri Pii Divina Providentia Papae XI Litterae encyclicae. De anno sacerdotii sui quinquagesimo exacto feliciter" başlığıyla yayımlandı: *La civiltà cattolica* 81, (18 Ocak 1930): 97-125.

Kısa bir alıntının yapıldığı paragrafta şöyle yazıyor: "Konkordato konusuna gelince, biz de kabul ettik ve onayladık. Zamanında açıkça ifade

412 Hapishane Defterleri - Defter 6 Notlar

ettiğimiz gibi, bugün de yeniden dile getiriyor ve onaylıyoruz ki, bu konkordato, şu sözde Roma Sorunu'nu çözen sözleşme garantisinin bir parçası olarak görülmemeli, tersine ikisi birden -Konkordato ve Sözleşme- ortaya çıkmalarına neden olan benzer temel ilkeye dayanarak tek bir bölünmez ve ayrılmaz bütünü oluşturmalıdır; böylece ya ikisi birden var olacak ya da yok olacaklardır", (*The Papal Encyclicals* [Papalık Genelgeleri], ed. C. Carlen [Wilmington, N.C.: McGrath, 1981], s. 346).

Lateran Paktı olarak da bilinen ve bir sözleşme, bir konkordato ve bir finansal uzlaşmadan oluşan Lateran Sözleşmeleri için bakınız, Defter 4 Madde 53, not 1.

3. Papalık Garantileri Yasası için bakınız, Defter 3 Madde 97, not 1.

Madde 24. Ansiklopedik Kavramlar. Sivil Toplum

1. Papa XI. Pius'un resmi olarak *Rapresentanti in terra* (genelde "Gençliğin Hristiyanlık Eğitimi Alması Üzerine" olarak bilinen) adını alan 31 Aralık 1929 tarihli genelgesinin metni, "Lettera enciclica del Santissimo Signor Nostro Pio per Divina Provvidenza Papa XI. Nella Cristiana educazione della gioventù" başlığıyla yayımlandı: *La civiltà cattolica* 81, (1 Şubat 1930): 193-230. Gramsci'nin bu maddede aktardığı kısım s. 196'dadır.

2. Buraya aktarılan tercüme şuradandır: *The Papal Encyclicals*, ed. C. Carlen, (Wilmington, N.C.: McGrath, 1981): 354-55. Vurgular Gramsci'ye aittir.

Madde 25. Geçmiş ve Bugün

1. Bu, bir önceki notta (Madde 24) ele alınan genelgeye bir referanstır.

Madde 26. Peder Bresciani'nin Soyu. Pirandello

1. 1916 ile 1920 arasında (dolayısıyla sadece savaş süresince değil savaştan sonra da), Gramsci *Avanti!*'nin Torino baskısındaki düzenli tiyatro köşesinde ("Cronache teatrali"), iki yüze yakın makale yazdı. O süreçte, Pirandello'nun şu oyunlarının performanslarını değerlendirdi (*Avanti!*'de yayımlanma sırasına göre): *Pensaci Giacomino!*, 24 Mart 1917; *Li olà*, 4 Nisan 1917; *Così e (se vi pare)*, 5 Ekim 1917; *Il piacere dell'onestà*, 2 Kasım 1917; *A berretta ceu li ciancianeddi*, 27 Şubat 1918; *Il giuoco delle parti*, 6 Şubat 1919; *L'innesto*, 29 Mart 1919; *La ragione degli altri*, 13 Ocak 1920; *Come prima, meglio di prima*, 8 Nisan 1920; *Cecé*, 16 Aralık

1920. Bu yazıların altısı -*Pensaci Giacomino!*, *Liola*, *Così e (se vi pare)*, *Il piacere dell'onestà*, *Il giuoco delle parti* ve *La ragione degli altri*- Antonio Gramsci'nin yazılarıyla oluşturulan şu derlemeyle İngilizceye çevrildi; *Selections from Cultural Writings*, ed. D. Forgacs ve Geoffrey Nowell Smith, çev. W. Boelhower, (Londra: Lawrence and Wishart, 1985): 77-86.

19 Mart 1927 tarihli mektubunda Gramsci, Tatiana Schucht'a Pirandello'ya olan sürekli ilgisinden ve onun oyunlarına dair bir kitap yazma isteğinden bahsetti: "Pirandello'nun tiyatrosu ve temsil ettiği ve şekillenmesinde pay sahibi olduğu İtalyan tiyatro zevkinin dönüşümüne dair bir çalışma. Pirandello'nun tiyatrosunun popülerleşmesine Adriano Tilgher'den çok daha önceleri katkıda bulunduğumu biliyor muydun? 1915 ile 1920 arasında Pirandello hakkında 200 sayfalık bir kitabı dolduracak kadar çok şey yazdım ve o zaman fikirlerim orijinal ve benzersizdi: O zamanlar Pirandello'ya ya fazla hoşgörü gösteriliyor ya da alenen onunla alay ediliyordu" (Antonio Gramsci, *Letters from Prison*, ed. F. Rosengarten, çev. R. Rosenthal [New York: Columbia University Press, 1994], 1:84).

2. Gramsci'nin Pirandello'nun (ilk kez Ocak 1919'da Milano'da sahnelenen) *L'innesto* oyununa dair yazısı, oyunun ahlâki ve felsefi yanının dayalı olduğu olay örgüsünü olanca açıklığıyla ortaya sermesine rağmen, çok da olumlu değildi. Gramsci'nin yazısının sonuç paragrafı özellikle serttir: "Üç perdenin her birinin üzerinde çalışılmış; her biri basit ve yoğun ve süreklilik arz ediyor. Tema ortaya konmuş fakat renklendirilmemiş; tutku ve çılgınlık öngörülmüş fakat aktarılmamış. Pirandello, sanat tarihi için çok önemi olmasa da İtalyan kültür tarihi içinde çok önemli bir işleve sahip tipik dramatik 'diyaloglara' hiç yer vermemiş."

Gramsci'nin sözleriyle "Berrini'nin önerileri" hakkında hiçbir belge ya da sözlü ifade yok. Gramsci genellikle Nino Berrini'nin (1880-1962) üç oyunu hakkında olumlu eleştiriler kaleme almış. Bunların tamamı *Avanti!*'deki köşede yayımlanmış: *La signora innamorata*, 5 Aralık 1918; *Una donna moderna*, 5 Temmuz 1919; *Il beffardo*, 4 Nisan 1920. Gramsci, Defter 14 Madde 61'de Berrini'nin formüllü oyun yazma tekniklerine dair birtakım tespitlerde bulunur.

3. Gramsci'nin 4 Nisan 1917 tarihli *Avanti!*'de Pirandello'nun *Liola* oyunu hakkında yazdığı yazı, tiyatro müdahavimlerinin oyuna dair yetersiz algısına ilişkin alaycı bir yorumla başlar:

414 Hapishane Defterleri - Defter 6 Notlar

Luigi Pirandello'nun üç perdelik yeni oyunu, Alfieri'de [Torino'daki tiyatro salonu] bir başarı yakalamadı. Bir oyunun kâr elde etmesi için gerekli olan seviyeye bile ulaşamadı. Buna rağmen *Liola* iyi bir oyundur ve hatta Sicilya diyalekt tiyatrosunun en iyi oyunudur. Eserin bir anda aşağı düşmesine yol açan üçüncü perdenin başarısızlığı, harici sebeplerden kaynaklanmaktadır: *Liola*, bir bıçak dövüşü ya da bir evlilik gibi geleneksel bir sona sahip değildir. Bu nedenle de heyecan yaratmamıştır. Öte yandan başka bir şekilde de sonlanamazdı ve dolayısıyla ileride yerini bulacaktır. (*Selections from the Cultural Writings*: 79)

Benzer şekilde, tiyatro yazılarından birinde -*Avanti!*, 29 Mart 1918- Gramsci şöyle yazar: “Pirandello'nun *Liola* oyunu duygusuz sahte ahlâkçı eleştirmenlerin repertuvardan çıkarttırmak için ellerinde geleni ardına koymadıkları en şahane modern oyunlardan biridir.”

Gramsci, Pirandello'dan Defter 14 Madde 15'te de uzun uzadıya bahseder.

4. “Lazzaro ossia un mito di Luigi Pirandello” (Lazarus ya da Luigi Pirandello'nun Bir Söylencesi), “Rivista della stampa” (Basın Özeti), *La Civiltà Cattolica* 81, (5 Nisan 1930): 52-57. Alenen Pirandello'nun *Lazarus* oyunundan (1929) bahseden bu makale, oyun yazarını “inançsızlık ve ahlâksızlık ustası, hâlihazırda modern sanatın ve felsefenin materyalist ve idealist saldırısı nedeniyle yoldan çıkmış genç insanların yıkımının sorumlusu” sözleriyle aşağılar.

Madde 27. Peder Bresciani'nin Soyu. Süper Şehir ve Süper Ülke

1. Massimo Bontempelli, “Il Novecentismo è vivo o è morto?” (Yirminci Yüzyılcılık Yaşıyor Mu Öldü Mü?), *L'Italia Letteraria* 2, no. 46, (16 Kasım 1930).

Massimo Bontempelli'nin açık mektubundaki “Novecentismo” (Yirminci Yüzyılcılık) başlığı, 1926'da Bontempelli ve Curzio Malaparte tarafından kurulmuş '900 (yani İtalyancada “yirminci yüzyıl anlamına gelen *Novecento*) dergisi çevresindeki harekete işaret eder. İlk iki yıl boyunca, dergi *Cahiers d'Italie et d'Europe* adıyla Fransızca yayımlandı. Bu hareketle bağlantılı yazarlar, sanatçılar ve eleştirmenler, kendilerini sanat alanında Batı Avrupa'yı kasıp kavuran kozmopolit avangart ya da modernist hareketin parçası olarak görüyorlardı. İçlerinden bazıları çok daha önceleri fütürizmden etkilenmişlerdi. Aleni kozmopolitliklerine

karşın ("Stracittà" ya da süper şehir kavramına bağlı olarak) milliyetçi ve bariz faşistlerdi. Curzio Malaparte ile Bontempelli arasındaki bağlar çok daha eskiye dayanıyordu ve Malaparte 1924 yılında Mino Maccari tarafından kurulmuş haftalık *Il selvaggio* dergisi ile irtibata geçmek için hiç vakit kaybetmedi. Milliyetçilik ve faşistlik konusunda diğerlerinden geri kalır yanı olmayan Maccari ve çevresi yabancı modaların yozlaştırıcı etkisine karşı saldırıya geçtiler. Kozmopolitanizm ve modernizm karşıtı olarak İtalya'nın kırsal karakterini ve adetlerini -"Strapaese" ya da süper ülkeyi- savunmak ve yüceltmek için çalıştılar. Gramsci'nin bu notta tartıştığı Bontempelli'nin açık mektubu, dönemin kültürel yayınlarının sayfalarını dolduran sert bir polemğin sadece bir sayfasıydı.

Massimo Bontempelli için bakınız, Defter 1 Madde 136, not 1.

Gian Battista Angioletti (1896-1961), 1928 ile 1931 arasında Curzio Malaparte ile birlikte *L'Italia Letteraria*'nın editörlüğünü yaptı. 1934'e kadar ise bu görevi tek başına sürdürdü.

2. Curzio Malaparte'nin yıllar boyunca yakın temas içinde olduğu süper ülke hareketinin yayın organlarından *L'Italiano*, 1926'da Leo Longanesi (1905-57) tarafından kuruldu.

Curzio Malaparte için bakınız, Defter 1 Madde 9, not 1.

3. Faşizme eleştirel yaklaşan (ve bir süreliğine Giovanni Amendola tarafından yayına hazırlanan) *Il mondo* gazetesi 1926'da rejim tarafından yasaklandı.

Roman ve makale yazarı Corrado Alvaro (1895-1956), kariyerine bir gazeteci olarak başladı. *Corriere della sera* için çalıştıktan sonra *Il mondo*'nun Paris muhabirliğine geçti. En iyi bilinen romanı *Gente in Aspromonte* 1930'da basıldı.

Madde 28. Popüler Edebiyat

1. Bakınız, "I tre moschettieri" (Üç Silahşorlar), "Rassegna della stampa" (Basın Özeti), *L'Italia Letteraria* 2, no. 45, (16 Kasım 1930).

Filippo Burzio için bakınız, Defter 1 Madde 28, not 3.

2. Bakınız, Defter 5 Madde 54. Gramsci aynı konuya Defter 6 Madde 134'te de değinmektedir.

Madde 29. Peder Bresciani'nin Soyu

1. "Cose viste" (Tanıklıklar) Ugo Ojetti'nin *Corriere della sera*'daki düzenli köşesinin adıydı. Köşenin ilk yazısı Ekim 1921'de yazıldı ve

416 Hapishane Defterleri - Defter 6 Notlar

1941'e dek sürdü. 1923'te köşe yazıları Milano'daki Treves tarafından bir ciltte toplandı. İlerleyen yıllarda başka ciltler ve yeniden baskılar devam etti.

Ugo Ojetti için bakınız, Defter 1 Madde 24, not 4.

2. Giuseppe Prezzolini, *Mi pare...* (Floransa: Delta, 1925), s. 16. Hapishanede iken Gramsci'nin elinde bu kitap vardı.

Giuseppe Prezzolini için bakınız, Defter 1 Madde 8, not 1.

Madde 30. Ansiklopedik Kavramlar

1. İtalyan Ulusal Birliği'nin yayın organı *L'idea nazionale*, yayın hayatına 1911'de haftalık olarak başladı ve 1914'te günlük olarak devam etti. 1926'da Milliyetçilerin Faşistlerle birleşmesinden üç yıl sonra, *L'idea nazionale* o dönemde faşist denetim altına giren diğer büyük gazeteler gibi *La tribuna* içerisine dâhil oldu.

Madde 31. Geçmiş ve Bugün

1. Giuseppe Prezzolini, *Mi pare...*, (Floransa: Delta, 1925), s. 69. Hapishanede iken Gramsci'nin elinde bu kitap vardı.

Giuseppe Prezzolini için bakınız, Defter 1 Madde 8, not 1.

Madde 32. Hint Kültürü Üzerine Kısa Notlar

1. Frederic Lefèvre, "Une heure avec Aldous Huxley", *Les nouvelles littéraires* 9, no. 420, (1 Kasım 1930).

Gramsci'nin aktardığı pasajın bir çevirisi:

Hindistan'da sürmekte olarak ayaklanmalar hakkında ne düşünüyorsunuz?

Bence medeniyet orada yanlış bir adım attı. En iyi üniversiteleri kurdular ama ilkokulları unuttular. Daha sonra kitleleri geliştirecek kastı aydınlatmanın yeterli olduğunu düşündüler fakat bana göre sonuçlar pek de iç açıcı değildi. Sadece Kshatrililer ve Brahmanlar Batı medeniyetinden faydalandılar. Bunlar eğitildikten sonra çalışmayı bıraktılar ve tehlikeli hale geldiler. Artık hükümeti elde etmek istiyorlar. Hindistan ziyaretimin sonucunda Ortaçağ'da bir köylü ile bir kardinal arasındaki farkın ne olduğunu anlayabildim. Hindistan, kendi değersizliklerini kabullenmiş dokunulmazlar [paryalar, ç.n.] tarafından ilahi hakların üstünlüğünün kabul edildiği bir ülkedir.

2. Bakınız, Defter 1 Madde 25, not 13.

Madde 33. *Aydınlar*

1. *Les nouvelles littéraires*'te yayımlanan görüşmeler dizisi, Paris'teki Nouvelle revue française (NRF) tarafından basılan "Les documents bleus" serisi içinde *Une heure avec...* adı altında beş ciltte toplandı. Gramsci bu ciltler hakkındaki bilgiyi şuradan almıştır: "Correspondence", *Les nouvelles littéraires* 9, no. 420, (1 Kasım 1930).

15 Kasım 1930'da Gramsci Tatiana Schucht'a şöyle yazdı: "Pègaso ve *Les nouvelles littéraires* dergileri her zaman vaktinde geldi ve ben onları ilginç buluyorum; kitapçıyla abonelik için anlaşabilirsin."

Madde 34. *Georges Renard*

1. Gramsci, Georges Renard (1847-1930) hakkındaki bilgiyi şuradan edindi: *Les nouvelles littéraires* 9, no. 419, (25 Ekim 1930).

Gramsci'nin bahsettiği Renard'a ait "teorik kitabın" tam adı şöyledir: *Le régime socialiste: Principes de son organisation politique et économique*, (Paris: Alcan, 1921).

"Les cités imaginaires", aslında Renard'ın bir kitabının değil bir dersin adıdır.

Madde 35. *İtalyan Kültürü*

1. Bakınız, Curzio Suckert, *Italia barbara* (Barbar İtalya) (Torino: Go-betti, 1925) ve *L'arcitaliano* (Baş-İtalyan) (Roma: La Voce, 1928); ikincisi bir şiir kitabıdır.

Kurt Erich Suckert, ilk eserlerini Curzio Suckert adıyla yayımladı fakat daha sonra şu an bilinen haliyle Curzio Malaparte ismini benimsedi. Bakınız, Defter 1 Madde 8, not 1.

2. Şair ve siyaset yazarı Arturo Foà (1877-1944), İtalya'nın savaşa müdahalesini şiddetle savunan ateşli bir milliyetçi, 1917'de Torino'da Alleanza Nazionale'nin kurucularından ve sonraları da coşkulu bir faşistti. Yahudi olmasına karşın, 1938'deki Faşist Irkçılık Manifesto'nun yayımından ve onu takip eden ayrımcı antisemitist ırkçı yasaların kabulünden sonra bile bir faşist olarak kaldı. 1943'te yakalandı ve Torino'dan ölümüne kadar kalacağı Auschwitz'e sevk edildi.

Gazete yazılarında Gramsci, Foà'yı birkaç sebepten dolayı eleştirmektedir. 29 Nisan 1916 tarihli *Avanti!*'nin Piedmont baskısında yayımla-

418 Hapishane Defterleri - Defter 6 Notlar

nan “La predica di Frate Agostino Gemelli” (Kardeş Agostino Gemelli’nin Vaazı) başlıklı yazıda Gramsci, “Torinolu şairlerden Arturo Foà, yedi dizede on iki Latin boyunu anlatmayı başarmış ve ufak detayları saymıyorum bile.” Foà’nın *Mentre la guerra dura* (1917) adlı bir şiir kitabı üzerine Gramsci “Sotto la Mole” adlı köşesinde sert bir eleştiri yazdı; bakınız, “Letteratura Italica”, *Avanti!*, 19 Nisan 1917. Gramsci’nin saldırısına neden olan şey, Foà’nın militarizm ve savaş çığırtkanlığı ve kendine özgü vatanseverliği idi. Alaycılıkla dolu bir makalede -“Disciplina”, “Sotto la Mole”, *Avanti!*, 25 Nisan 1918- Gramsci şöyle yazdı: “Arturo Foà, cepheye gitmedi. Doğrudur. Ama eli kulağında. Kötü niyetli olmayın! Bir buçuk saat boyunca “Andiamo, andiam” [haydi gidelim, gidiyoruz] şarkısını söyleyen ve ardından perde arkasından sıvışan opera koroları aklınıza gelmesin. Arturo Foà gidecekti ama tam gitmek üzereyken yukarıdan bir emir geldi [dönmesi için] ve Foà bu emre uydu.”

Madde 36. Lorianizm. Trombetti ve Etrüskçe

1. Luigi Pareti, “Alla vigilia del I° Congresso Internazionale etrusco” (I. Uluslararası Etrüskçe Kongresi Başlarken), *Il Marzocco* 33, no. 18, (29 Nisan 1928); “Dopo il Congresso etrusco” (Etrüskçe Kongresinin Ardından), *Il Marzocco* 33, no. 20, (13 Mayıs 1928); “Consensi e dissensi storici archeologici al Congresso etrusco” (Etrüskçe Kongresinde Tarihsel ve Arkeolojik Uzlaşmalar ve Anlaşmazlıklar), *Il Marzocco* 33, no. 21 (20 Mayıs 1928).

Birinci Uluslararası Etrüskçe Kongresi, 27 Nisan-3 Mayıs 1928 tarihleri arasında Floransa’da gerçekleştirildi. Gramsci, Defter 3 Madde 86’da bundan bahsetmektedir. Bu notun başlığında atıfta bulunulan Alfredo Trombetti ve Etrüskçe çalışmaları arasındaki bağlantı için bakınız, Defter 3 Madde 156.

Luigi Pareti için bakınız, Defter 3 Madde 86, not 3.

Madde 37. Geçmiş ve Bugün

1. Bakınız, Mario Missiroli, “Gli studi classici” (Klasik Çalışmalar), *L’Italia Letteraria* 1, no. 31, (3 Kasım 1929); “Lo studio del latino” (Latince Çalışması), *L’Italia Letteraria* 1, no. 32, (10 Kasım 1929); “Abbasso l’estetica” (Kahrolsun Estetik), *L’Italia Letteraria* 1, no. 33, (17 Kasım 1929).

Mario Missiroli için bakınız, Defter 1 Madde 43, not 12.

Madde 38. *Peder Bresciani'nin Soyu*

1. Gramsci, Defter 6 Madde 16'dan bahsediyor. Fracchia'nın açık mektubu ve Gioacchino Volpe'nin söylevi hakkında bibliyografik bilgi için bakınız, Defter 6 Madde 16, not 1.

Gioacchino Volpe için bakınız, Defter 2 Madde 100, not 3.

2. Toskanalı şair Giuseppe Giusti (1809-50), en iyi, her türden demagojiye ve yozlaşmaya ve özellikle de Avusturya'nın imparatorluk idaresine yönelik ironik mizahı ve taşlamalarıyla tanınır.

3. Bakınız, Defter 3 Madde 63, not 4.

David Forgacs ve Geoffrey Nowell Smith şuna işaret ediyorlar: "Yabancı eserlerin ve çevirilerinin basımı, rejim döneminde arttı. 1932'deki 443 adetlik basım sayısı 1935'te 818'e yükseldi. 1932-36 arasında toplamda 2.849 tercüme kitap basıldı." Bakınız, A. Gramsci, *Selections from the Cultural Writings* (Kültürel Yazılardan Seçmeler), ed. D. Forgacs ve G. Nowell Smith, çev. W. Boelhower, (Londra: Lawrence and Wishart, 1985), s. 253.

4. Gramsci, Eric Maria Remarque'ın *All Quiet on the Western Front* (Batı Cephesi'nde Yeni Bir Şey Yok) (ilk kez 1928'de Almanya'da basıldı) eserini Fransızca bir tercümesinden okudu: *À l'ouest rien de nouveau*, çev. A. Hella ve O. Bournac, (Paris: Stock, 1929). Bu kitap Defter 1'in el yazmasında "11 Kasım 1929'da Turi'den Carlo'ya ulaştırılan kitaplar" listesindedir; bakınız, 1:369 [Türkçe baskısında bakınız: Cilt 1, s., 424-426, ç.n.l.].

5. Bakınız, Defter 6 Madde 16.

6. Carolina Invernizio için bakınız, Defter 3 Madde 63, not 11.

Madde 39. *Ansiklopedik Kavramlar*

1. Gramsci burada yıllar önce okuduğu ve 3 Mart 1922 tarihli *L'ordine nuovo*'da "La mano dello straniero" (Yabancı Eli) başlığıyla yayımlanan makalesinde belirttiği bir şeylerden bahsediyor: "Savaştan önce, Bourget'in söylediği gibi, Avrupa'da üç 'klasik medeniyet' kulvarı vardı: Vatikan, Prusya Kurmay Sınıfı ve İngiliz Lortlar Kamarası."

Paul Bourget için bakınız, Defter 3 Madde 37, not 4.

Madde 40. *Geçmiş ve Bugün. İngiliz Hükümeti*

1. Gramsci, normalde "britannico" (Britanyalı) kelimesinin tercih edileceği yerlerde "inglese" (İngiliz) kelimesini kullanıyor. Arada sıra-

420 Hapishane Defterleri - Defter 6 Notlar

da ilkinii tercih ettiği de oluyor. Burada, bu defterlerin başka yerlerinde de olduğu gibi, bu ikili kullanımı “düzeltme” yoluna gidilmedi.

2. Bakınız, *Rassegna settimanale della stampa estera* 5, no. 49, (9 Aralık 1930): 2752-53.

1930’da Ramsay Muir aynı konuda bir kitap da yayımladı: *How Britain Is Governed: A Critical Analysis of Modern Developments in the British System of Government* (Britanya Nasıl Yönetiliyor: Britanya Hükümet Sistemindeki Modern Gelişmeler Üzerine Eleştirel Bir Analiz), (Londra: Constable, 1930).

3. Gramsci, Defter 1 Madde 43’te Lort Carson üzerine benzer bir tespitte bulunuyor. Hapishane öncesi yazılarında Gramsci, Lort Carson’a 17 Eylül 1926 tarihli *L’Unità*’daki “I contadini e la dittatura del proletariato” (Köylüler ve Proletarya Diktatörlüğü) makalesinde kısaca ve 26 Eylül 1926 tarihli *L’Unità*’daki “Russia, Italia, e altri paesi” (Rusya, İtalya ve Diğer Ülkeler) makalesinde uzun uzadıya değinir. İkinci makaledeki ilgili bölümden: “1914’te... İngiliz parlamentosu ufak bir ‘detaya’ yenildi: Lort Carson, İrlanda’nın özgürlüğü yasasının hayata geçmesine karşı koymak amacıyla Ulster’de yüz bin askeri silahlandırdı. Profesyonel paralı askerlerden oluşan düzenli ordu sonradan galip gelen Carson’a karşı koymayı reddetti. Bu arada, savaş sürecinde aynı parlamento Lort Carson’ı darbe girişimi ve vatan hainliğinden suçlu bulunmasına karşı bakanlığa getirdi.”

Madde 41. Din

1. Gramsci, Plutarkhos’un *Adversus Colotem* eserinden bu alıntıyı (parantez içi vurgular Gramsci’ye ait) Nicola Turchi’nin dinler tarihi üzerine *Manuale di storia delle religioni* (Torino: Bocca, 1921) adlı kitabının önsözünden almıştır. 1926’nın sonlarına doğru gönderilen bu kitabı Gramsci elinde bulundurdu (Sperling and Kupfer kitabevinin faturası Roma’daki Gramsci Enstitüsünde bulunmaktadır). Kitap, Defter 2’nin el yazmasındaki “13 Mart 1931’de Carlo’ya Gönderilen Kitaplar” listesinde; bakınız 1:529 [Türkçe baskısında bakınız Cilt 1, s. 610, ç.n]

Plutarkhos’un Epikürcülük eleştirisi *Adversus Colotem, Lives* (Colotes’e Karşı, Yaşamlar) eserinin dışındaki tüm yazılarıyla birlikte *Moralia* ana başlığı altında bir arada yayımlandı. Bu çeviri (B. Einerson ve P. H. De Lacy), eserin Loeb baskısından alındı: Plutarch, *Moralia* (Cambridge: Harvard University Press, 1967), 14:301.

Katolik Rahip ve Roma Üniversitesi Profesörü Nicola Turchi (1880-1964), antik dünyada din üzerine çok sayıda önemli esere imza attı. 1916'da "modernist" olarak görülen *Scienza delle religioni* adlı eserini bir gazetede yayımladığı için Vatikan'daki Engizisyon Mahkemesi tarafından şiddetle kınandı.

2. Turchi, *Manuale di storia delle religioni*, s. 1.

3. Salomon Reinach'ın *Orpheus: Histoire générale des religions* (Paris: A. Picard, 1909) adlı eserinden alınan bu cümle Turchi'nin *Manuale di storia delle religioni* eserinde s. 2 not 1'de Fransızca olarak aktarılmıştır. Cümleyi alıntılایan Gramsci onu İtalyancaya çevirmiştir. Buradaki metin Gramsci'nin İtalyanca versiyonundan çevrilmiştir ve basılı İngilizce versiyonundan biraz farklıdır: *Orpheus: A General History of Religions*, çev. F. Simmonds, (Londra: Heinemann, 1909).

Madde 42. İtalyan Edebiyatı'ndaki Eğilimler. Giovanni Cena

1. Arrigo Cajumi, "Lo strano caso di Giovanni Cena" (Giovanni Cena'nın Tuhaf Durumu), *L'Italia Letteraria* 1, no. 34, (24 Kasım 1929).

Giovanni Cena için ayrıca bakınız Defter 2 Madde 53 ve not 1.

2. Yani, "cavaliere" (şövalye) ve "commendatore" (komutan).

3. Gramsci burada Milletler Cemiyetini ısrarla savunan ve barış girişimleri dolayısıyla 1926'da Nobel Barış Ödülü'nü kazanan (Gustave Stresemann ile birlikte) Aristide Briand'dan (1862-1932) bahsediyor. Briand birkaç kez Fransa Başbakanlığı ve 1926 ile 1932 arasında da Dışişleri Bakanlığı yaptı.

4. Enrico ve Arrigo Cajumi aslında kuzenlerdi fakat farklı siyasal yönelimleri vardı. 1925'te aslen Sicilyalı olan Enrico Cajumi, Milano merkezli olan ama FIAT'ın Başkan Vekili Riccardo Gualino tarafından yönetilen faşist dergi *L'Ambrosiano*'nun siyaset editörlüğüne getirildi (bakınız, Defter 1 Madde 50, not 2). Torino doğumlu Arrigo Cajumi (1899-1955), faşist değildi; yazılarını yayımladığı dergi ve gazeteler arasında Piero Gobetti'nin *Rivoluzione liberale*'si de vardı. Kuzeni Enrico'nun davetiyle Arrigo Cajumi de *L'Ambrosiano*'ya birkaç makale yazdı ve bu, öyle görünüyor ki, Gramsci'nin kafasını karıştıran nokta. Bakınız, A. Gramsci, *Cahiers de prison (Cahiers 6-9)*, ed. Robert Paris, (Paris: Gallimard, 1983), s. 527.

5. Tüm diğerlerinde olduğu gibi, Gramsci Torino Üniversitesinden dostu ve öğrenci arkadaşı Camillo Berra'ya atıfta bulunuyor. Kasım

422 Hapishane Defterleri - Defter 6 Notlar

1913'te Gramsci, Camillo Berra'nın dul annesinden bir daire kiraladı ve Mayıs 1922'deki Rusya seyahatine dek yaklaşık dokuz yıl boyunca Sin-yora Berra'nın tek kiracısı olarak orada [14 Via San Massimo] kaldı. Bakınız, Giuseppe Fiori, *Antonio Gramsci: Life of a Revolutionary* (Antonio Gramsci: Bir Devrimcinin Yaşamı), çev. Tom Nairn, (Londra: Verso, 1990), s. 89.

6. Latin Dilleri Uzmanı Cesare De Lollis (1863-1928), Roma Üniversitesine geçmeden önce Cenova Üniversitesi profesörü idi. Fransız, İtalyan ve İspanyol edebiyatları üzerine çok sayıda kitabın yazarı olan De Lollis aynı zamanda *La cultura*'nın editörlüğünü yaptı. 1925 Antifaşist Aydınlar Manifestosu'nun imzacıları arasındaydı.

7. Tüm alıntılar ve Cena'ya dair bu nottaki tüm bilgiler Cajumi'nin "Lo strano caso di Giovanni Cena" makalesinden alınmıştır. Parantez içi ünlemler Gramsci'ye aittir.

8. Camillo Prampolini (1859-1930), özellikle doğduğu Regio Emilia'daki politik köylü örgütleri için temel önem taşıyan biriydi. Karşılıklı yardımı hedefleyen kooperatiflerin ve çeşitli birliklerin kurulmasına yardım etti. Ayrıca militan dergi *La giustizia*'yı kurdu. Kuruluşundan itibaren Sosyalist Partinin bir üyesi olarak 1892'de parlamentoya seçildi ve faşizmin ilanına kadar aktif siyaseti sürdürdü.

9. Augusto Monti (1881-1966), Torino kültür çevrelerinin öne çıkan figürlerinden biriydi. Licco Massimo D'Azeglio'da profesörlük yapan Monti sonradan kendilerini gösterecek Cesare Pavese ve Giulio Einaudi gibilerine hocalık yaptı. *La voce* ile *La rivoluzione liberale*, katkıda bulunduğu dergiler arasındaydı. Yazdığı romanlardan *I sansoussi* (Kaygısızlar) ilk kez 1929'da basıldı.

10. Edmondo De Amicis için bakınız, Defter 1 Madde 50, not 3.

Lorenzo Stecchetti, Carducci'den etkilenmiş fakat edebiyatta diyalekt kullanımı yeteneğiyle farklı bir ironik ses kazanmış şair Olindo Guerrini'nin (1845-1916) mahlasıydı. Guerrini, liberal eğilimleri olan maddecici bir şairdi.

11. Ravachol için bakınız, Defter 1 Madde 2, not 1.

12. Mario Missiroli için bakınız, Defter 1 Madde 43, not 12; Jean Jaurès için bakınız, Defter 2 Madde 75, not 4; Alfredo Oriani için bakınız, Defter 4 Madde 68, not 2.

13. Giovanni Cena, "Che fare?" (Ne Yapmalı?), *La voce* 2, no. 30, (7 Temmuz 1910).

Madde 43. Devletin İktisadi-Korporatif Bir Evresi Olarak Komün

1. Her ikisi de Floransalı olan Bardi ve Peruzzi aileleri, on üçüncü yüzyıl sonları ve on dördüncü yüzyıl başlarında Avrupa'nın en büyük finansal iktidar merkezlerinden ikisiydi. Her iki aile de 1345'te benzer sebeplerden iflas etti. İngiltere Kralı III. Edward, askeri seferler için onlardan aldığı büyük miktarları ödeyemedi, Fransa Kralı mülklerine el koydu ve Napoli Kralı borç ödemesinden vazgeçti. Ardından genel finansal kriz, Floransa'yı da aşan geniş çaplı sonuçlar doğurdu.

Madde 44. İtalyan Edebiyatı Üzerine

1. Giuseppe Antonio Borgese, "Il senso della letteratura italiana" (İtalyan Edebiyatının Anlamı), *Nuova Antologia* 65, no. 1387, (1 Ocak 1930): 20-40. Aktarılan pasaj s. 22-23'tedir.

Giuseppe Antonio Borgese için bakınız, Defter 1 Madde 93, not 2.

2. Borgese, "Il senso della letteratura italiana", s. 34.

Burada bahsi geçen kitap, Ruggero Bonghi'nin *Perchè la letteratura italiana non sia popolare* (Milano, 1859) adlı kitabıdır. Bu kitap İtalyan edebiyatının yaygın bir okur kitlesine sahip olamaması sorununu yetmiş yıl önce gündeme getirmişti.

Ruggero Bonghi için bakınız, Defter 2 Madde 8, not 1.

3. Borgese, "Il senso della letteratura italiana", s. 38. Parantez içi ünlemlerin tamamı Gramsci'ye aittir.

Madde 45. Geçmiş ve Bugün

1. Gramsci, Francesco Guicciardini'nin *Ricordi*'sinden yapılan alıntıyı şuradan okumuştı: Giuseppe Antonio Borgese, "Il senso della letteratura italiana" (İtalyan Edebiyatının Anlamı), *Nuova Antologia* 65, no. 1387, (1 Ocak 1930): 29.

Guicciardini'nin bu sözü *Ricordi* (C: 110) adlı eserindedir. İngilizce çevirisi için bakınız, Francesco Guicciardini, *Maxims and Reflections*, çev. Mario Domandi, (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1972), s. 69.

2. Gramsci'nin Franco Ciarlantini hakkındaki bilgi kaynağı da aynıdır: Borgese, "Il senso della letteratura italiana", s. 36.

Madde 46. Çarizmin Avrupa'daki İşlevi

1. Alessandro Luzio, "I carteggi cavouriani-con lettere inedite" (Ca-

424 Hapishane Defterleri - Defter 6 Notlar

vour'un yazışmaları-yayımlanmamış mektuplarla), *Nuova Antologia* 65, no. 1388, (16 Ocak 1930): 149-69. Cavour'un mektubundan yapılan alıntı s. 166'dadır.

Alessandro Luzio için bakınız, Defter 1 Madde 44, not 45.

2. Bollea davası için bakınız, Defter 3 Madde 38, not 6.

Madde 47. Geçmiş ve Bugün

1. Bakınız, Raoul Ghezzi, *Comunisti, industriali e fascisti a Torino: 1920-1923. Cronistoria degli avvenimenti principali e commento di critica interpretativa e ricostruttiva*, (Torino: Eredi Botta, 1923).

Madde 48. İtalyan Köylüsünün Tasviri

1. Giuseppe Pitré'nin *Fiabe e leggende popolari siciliane* (1888) adlı popüler Sicilya fablları ve masalları derlemesine gönderme Domenico Bulferetti'nin "La volontà di dio" (Tanrı'nın İsteği) adlı kısa makalesinde yer almaktadır: *La Fiera letteraria* 4, no. 5, (29 Ocak 1928).

Madde 49. Amerikanizm. Tekrar Babbitt

1. Bu notun yazılma sebebi Gramsci'nin o dönemde okumakta olduğu bir dergide gördüğü iki makale olabilir: A. Scalero, "Nuovi orientamenti della letteratura Americana" (Amerikan Edebiyatının Yeni Yönelimleri), *Nuova Antologia* 65, no. 1388, (16 Ocak 1930): 259-65; Arturo Calza, "L'americanizzazione dell'Europa?" (Avrupa'nın Amerikanlaştırılması), *Nuova Antologia* 65, no. 1388, (16 Ocak 1930): 266-69.

Gramsci'nin Sinclair Lewis'in *Babbitt* romanı (1922) hakkındaki ilk elden bilgileri ve bu roman hakkındaki tespitleri için bakınız, Defter 4 Madde 21, not 2 ve Defter 5 Madde 105.

Madde 50. Machiavelli

1. Machiavelli'nin "pratik talihi" üzerine bu kısa göstergeler şu makaleden alınmıştır: Antonino D'Elia, "Il cardinale Richelieu e lo spirito egemonico francese" (Kardinal Richelieu ve Fransız Hegemonik Ruh), *Nuova Antologia* 65, no. 1388, (16 Ocak 1930): 234-51; bakınız özellikle s. 235 ve s. 247.

2. Gramsci'nin çağın felsefesinin tezahürü olan Machiavelli hakkındaki görüşleri için bakınız, Defter 1 Madde 10.

Madde 51. 1529-1530 Floransa Kuşatması.

1. Fransalı I. Francis ile müttefiklerinin yaşadığı bir dizi yenilginin ve geri çekilmenin ardından İmparator V. Charles, 1529 Cambrai Sözleşmesi'yle oluşturulan İtalya'nın hâkimiyetini elde etti. Aynı yıl içinde Barselona Sözleşmesi ile mağlup Fransız Kraliyeti ile ittifaka giden Papa VII. Clement (Giulio de' Medici), V. Charles'ın İtalya üzerindeki denetimini tanımayı, ona Napoli Kralı payesi vermeyi ve imparatorlukla taçlandırmayı kabul etti. Karşılığında ise İmparator'dan, Floransa Cumhuriyeti'ni yıkma ve Medicilerin iktidarını yeniden tesis etme sözü aldı. İmparatorluk güçleri Kasım 1529'da Floransa bölgesine hücum etti ve şehri kuşattı. Şiddetli direnişlere karşın Cumhuriyetçiler bir sonraki yılın Ağustos ayı başlarında teslim bayrağını çektiler.

2. Polemik şu makaleyle başladı: Antonio Panella, "Le anticipazioni di un centenario" (Bir Asrın Gelişi), *Il Marzocco* 34, no. 38, (22 Eylül 1929). Bunu şu mektup (Panella'nın bir yanıtıyla birlikte) izledi: Aldo Valori, "L'assedio di Firenze e la critica storica" (Floransa Kuşatması ve Tarihsel Eleştirelilik), *Il Marzocco* 34, no. 41, (13 Ekim 1929). Valori daha sonra bir başka mektup (yine Panella'nın bir yanıtıyla birlikte) daha yazdı: "Ancora l'assedio di Firenze e la critica storica" (Floransa Kuşatması Üzerine Daha Fazlası ve Tarihsel Eleştirelilik), *Il Marzocco* 34, no. 42, (20 Ekim 1929). Argüman Aldo Valori'nin bir başka makalesiyle daha da genişletildi: "Un centenario: La difesa della Repubblica Fiorentina" (Bir Asır: Floransa Cumhuriyeti'nin Müdafaaası), *Critica Fascista* 8, no. 2, (15 Ocak 1930): 33-35.

Antonio Panella'nın makalesinin yazılmasına ilk aşamada neden olan şey, Aldo Valori imzalı bir kitaptı: *La difesa della repubblica fiorentina*, (Floransa: Vallecchi, 1929). Bu kitap Floransalı Cumhuriyetçilerin cürsurlüğünü, kökleri antik döneme kadar dayanan daha geniş bir kesintisiz muzaffer "italianità" (İtalyanlık) geleneğine bağlaması ile daha çok faşist tarih yazımı örneğini teşkil eder. Makalesinde Panella böyle bir revizyonist yaklaşımın neden olduğu tarihsel çarpıtmaları eleştirir. *Critica Fascista*'daki makalesinde Valori, Panella'nın adını vermez, bunun yerine yabancıların (bu örnekte İspanyol V. Charles'ın) bakış açısına öncelik vermeyi seçen şu sözde aşırı eleştirel, sadelik yanlısı ve zımnen vatansever olmayan tarihçilere yüklenir.

Antonio Panella için bakınız, Defter 6 Madde 13, not 1.

3. Francesco Ferrucci, kuşatılmış şehrin dışındaki birliklerin komutanı

426 Hapishane Defterleri - Defter 6 Notlar

olarak imparatorluk güçleriyle birkaç yerde karşılaştı ve onların Floransa kuşatmasını kırmaya çalıştı. Gavinana'da ağır yaralandı, düşman eline düştü ve imparatorluk ordusunda yüzbaşılık yapan Calabrialı İtalyan Fabrizio Maramaldo tarafından öldürüldü. Efsaneye göre, Ferrucci'nin Maramaldo'ya söylediği son sözler şöyledi: "Bir ölüyü öldürüyorsun."

Madde 53. Ansiklopedik Kavramlar

1. Augur, "Britannia quo vadis?" *Nuova Antologia* 65, no. 1388, (16 Ocak 1930): 252-58; bakınız özellikle s. 354-55. "no representation without labor" (çalışmayan temsil edilmez) lafı orijinalde İngilizcedir.

Augur mahlası için bakınız, Defter 2 Madde 32, not 1.

Madde 54. İngiliz İmparatorluğu Üzerine

1. Birleşik Krallık, bir anayasal monarşi olduğu için Danışma Meclisi -yani Britanya Kralı ya da Kraliçesi'nin Danışma Meclisi- siyasal bir ağırlığa sahip değildir. Danışma Meclisinin adli komitesi ise Birleşik Krallık içerisindeki bazı adli meseleler, Britanya'nın denizaşırı bölgeleri ve Kraliyet sömürgeleri ve bugün gönüllü olarak onun otoritesini tanımaya devam eden Milletler Topluluğu ülkeleri için son başvuru merci niteliğindedir.

2. Bakınız, Augur, "Britannia quo vadis?" *Nuova Antologia* 65, no. 1388, (16 Ocak 1930): 252-58; özellikle s. 256-58.

Madde 55. Geçmiş ve Bugün. Arturo Calza

1. "Il farmacista" (Eczacı), Arturo Calza'nın *Giornale d'Italia*'daki köşesinin adıydı. Arturo Calza için bakınız, Defter 3 Madde 121, not 1.

2. Alberto Bergamini (1871-1961), Sidney Sonnino tarafından 1901'de kurulan *Giornale d'Italia*'nın şef editörüydü. Muhafazakâr liberalizmin sözcüsü olan gazete, Libya savaşını ve İtalya'nın Birinci Dünya Savaşı'na katılımını destekliyordu. Bergamini başta Mussolini'nin Başbakanlığa getirilmesini desteklese de rejimle ilişkileri daha sonra gerildi ve 1923'te gazeteden ayrıldı. Onun arkasından 1907'den beri gazetesinin siyaset editörlüğünü yapan Vittorio Vettori geldi. *Giornale d'Italia*, 1926'da faşist rejim yanlılarınca ele geçirildi ve Vettori'nin yerine faşist hareketin en militan ve belirgin propagandacılarından Virginio Gayda geçti.

3. Arturo Calza, "La 'questione del giovanié e il manifesto dell'Univer-

salismo" ("Gençlik Sorunu" ve "Evrensellik" Manifestosu), *Nuova Antologia* 65, no. 1389, (1 Şubat 1930): 299-301.

4. İmzasız makale, "Giovani pazzi e vecchi imbecilli" (Çılgın Gençler ve Yaşlı Embesiller), *Critica fascista* 8, no. 4, (15 Şubat 1930): 70.

5. Tommaso Tittoni için bakınız, Defter 2 Madde 6, not 1.

6. Bakınız, Arturo Calza, "Leone Tolstoy nelle confessioni delle donne che lo hanno amato" (Kendisini Seven Kadınların Ağzından Tolstoy), *Nuova Antologia* 65, no. 1390, (16 Şubat 1930): 528-30.

Madde 56. *Peder Bresciani'nin Soyu*

1. Filippo Crispolti için bakınız, Defter 3 Madde 37, not 5.

2. Bakınız, Defter 5 Madde 101.

3. Filippo Crispolti, "Ombre di romanzi manzoniani" (Romanda Manzoni'nin Gölgeleleri), *Nuova Antologia* 65, no. 1390, (16 Şubat 1930): 433-50.

4. Filippo Crispolti, *Un duello*, (Milano: Treves, 1900). Gramsci romanın adını "Il duello" (Düello) olarak hatırlıyordu. Aslında *Un duello* (Bir Düello) olmalı.

5. Gramsci; din (Katolisizm), sosyalizm ve siyaset ilişkileri konusunda Crispolti ile bir polemiğe girişmişti. Özellikle bakınız, Gramsci, "Rispondiamo a Crispolti" (Crispolti'ye Cevap), *Avanti!* 19 Temmuz 1917.

6. Papalık Garantileri Yasası için bakınız, Defter 3 Madde 97, not 1.

Madde 57. *İtalya'daki Sözde Toplumsal Şiir*

1. Mario Rapisardi için bakınız, Defter 1 Madde 45, not 3.

2. Nunzio Vaccalluzzo, "La poesia di Mario Rapisardi" (Mario Rapisardi'nin Şiiri), *Nuova Antologia* 65, no. 1390, (16 Şubat 1930): 481-92.

3. Mario Rapisardi'nin *Giustizia* adlı toplu şiir kitabı ilk kez 1883'te basıldı.

4. Vaccalluzzo, "La poesia di Mario Rapisardi", s. 487.

Madde 59. *Güney İtalya*

1. Gramsci bu anekdotu şuradan okudu: Carlo Segré, "Il viaggio dell'Addison in Italia. II" (Addison'un İtalya Yolculuğu. II), *Nuova Antologia* 65, no. 1392, (16 Mart 1930): 164-80; özellikle s. 171.

Segré'nin kaynağı: Joseph Addison, *Remarks on Several Parts of Italy*, (Londra: Jacob Tomson, 1705), s. 207.

428 Hapishane Defterleri - Defter 6 Notlar

XI. Innocent, 1676 ile 1689 arasında papalık yaptı.

Carpio Markizi Gaspar de Haro, 1683 ile 1687 arasında Napoli Valisiydi.

Madde 60. *Donanma Sorunları*

1. Gramsci'nin bu konudaki tespitleri Beta imzalı şu makaleye dayalı olabilir: "Disarmo ed equilibrio marittimo" (Silahsızlanma ve Donanma Dengesi), *Nuova Antologia* 65, no. 1392, (16 Mart 1930): 232-40.

Donanma gücü üzerine bu tartışmanın geniş bağlamı; Britanya, Birleşik Devletler ve Japonya arasındaki donanma savaşlarını sınırlama veya denetleme amacıyla Washington Donanma Konferansında (1921-1922) imzalanan sözleşmelerdir. İtalya ve Fransa da bu konferansa katılmıştır. Konferans sonucunda imzalanan sözleşmelerden biri Britanya ile Birleşik Devletler'in donanma gücü konusunda denk olmasını şart koşmaktadır.

2. Bay Panera (ya da Milano diyalektinde Sor Panera) oyuncu ve senaryo yazarı Edoardo Ferravilla'nın (1846-1916) bir yaratisıydı. Bir fars karakteri olarak Bay Panera, diyalekt ile neredeyse sürekli klişelerle konuşurdu ve zeki olduğunu düşündüğü zamanlarda sık sık gülünç budalalığını sergilerdi. Panera karakterinin vodvil tiyatrosundaki popülerliği, Ferravilla'yı onu beyazperdeye taşımaya itti. *El duell del sur Panera* (Bay. Panera'nın Düelloosu) adlı filmin bir yerinde Panera düşmanının hareketlerinden ve feryatlarından rahatsız olur: "Bu şekilde hareket etmeyi sürdürürse onu öldüremem!" Robert Paris'in şu eserdeki notlarına bakınız: A. Gramsci, *Cahiers de prison* (Cahiers 6-9), ed. Robert Paris, (Paris: Gallimard, 1983), s. 532.

Madde 61. II. Frederick

1. Raffaello Morghen, "Il tramonto della potenza sveva e la più recente storiografia" (Svabya İktidarının Alacakaranlığı ve Son Tarih Yazımı Eserleri), *Nuova Antologia* 65, no. 1392, (16 Mart 1930): 219-31.

Önde gelen Ortaçağ uzmanlarından Raffaello Morghen'in (1896-1983) Ortaçağ'ın farklı yanları üzerine yazdığı çok sayıda kitaptan biri özellikle İtalya'da Svabya iktidarının çöküşüne dairdir: *Il tramonto della potenza sveva in Italia*, (Roma: Tummirelli, 1936).

2. II. Frederick için bakınız, Defter 5 Madde 31, not 2.

3. Gramsci'nin, Michelangelo Schipa'nın II. Frederick döneminde Si-

cilya ve İtalya üzerine kitabı hakkındaki bilgi kaynağı: Morghen, “Il tramonto della potenza sveva e la più recente storiografia”; özellikle bakınız, s. 223.

4. Age., s. 219. Vurgular Gramsci'ye aittir.

Madde 62. *Peder Bresciani'nin Soyu*

1. Francesco De Sanctis için bakınız, Defter 1 Madde 96, not 3.

2. Giuseppe Prezzolini, *Mi pare*, (Floransa: Delta, 1925); özellikle İtalyan tiyatrosunun durumu ve kendini canlandıramaması üzerine olan bölüme bakınız. Hapishanede iken Gramsci'nin elinde bu kitap vardı.

Giuseppe Prezzolini için bakınız, Defter 1 Madde 8, not 1.

Madde 64. *Peder Bresciani'nin Soyu*

1. Benedetto Croce, *Cultura e vita morale*, 2. Baskı, (Bari: Laterza, 1926). Gramsci'nin elinde Croce'nin kitabının bu baskısı vardı ve verdiği referanslar da bu baskıya aittir. Aktarılan pasaj ilk olarak 1911'de bir makale olarak yayımlanan “Fede e programmi” (İnanç ve Programlar) bölümündendir.

2. Burada da Gramsci yukarıda sözü geçen Croce imzalı *Cultura e vita morale* kitabından ve özellikle de 1922'de bir makale olarak basılan “Troppa filosofia” (Çok Fazla Felsefe) bölümünden alıntı yapıyor.

Madde 65. *Gazetecilik*

1. Gramsci'nin Paul Guériot'un kitabı hakkındaki bibliyografik referanslar ve bu paragraftaki III. Napolyon hakkındaki diğer bilgiler için kaynağı: Lorenzo Gigli, “Napoleone III prigioniero” (III. Napolyon Hapishanede), *I libri del giorno* 11, no. 2, (Şubat 1928): 70 -72.

Madde 66. *Machiavelli*

1. Gino Arias, “Il pensiero economico di Niccolò Machiavelli” (Machiavelli'nin İktisadi Düşüncesi), *Annali di economia*, (Milano: Università Bocconi, 1928), 4:1-31. Tüm benzerlerinde olduğu gibi Gramsci'nin bu makale için bilgi kaynağı C. E. Ferri'nin yazdığı bir yazıdır: *I libri del giorno* 11, no. 9, (Eylül 1928), s. 560.

14 Mart 1932'de Tatiana Schucht'a yazdığı bir mektupta Gramsci, Arias'ın makalesini istemiş (sonradan almış) ve Machiavelli'nin iktisadi düşüncesine duyduğu ilgiden bahsetmişti:

Piero'ya [Sraffa] yazacak olursan, benim adıma ona Machiavel-
li'nin iktisat ve siyasal iktisat düşünceleri hakkında yayınlar olup
olmadığını bilmek istediğimi ve sorun olmazsa konu hakkında
birkaç yıl önce Profesör Gino Arias tarafından Bocconi Üversi-
tesinin *Annali di economia*'sında yayımlanan memorandumu bul-
masını söyle. Machiavelli'nin bilinçli olarak bir merkantilist gibi
düşünmesi anlamında olmasa da, en azından siyasal düşüncesinin
merkantilizmi işaret etmesi, yani merkantilistlerin siyasal iktisat
için söylediklerini siyasal dille ifade etmesi anlamında bir "mer-
kantilist" olduğunu söylemek mümkün mü? Ya da Machiavel-
li'nin siyasal dilinde (özellikle *Savaş Sanatı*'nda) fizyokrat bir dev-
let anlayışının ilk izlerinin olduğunu ve dolayısıyla (Ferrari ya da
Foscolo gibi olmasa da) onun Fransız Jakobenlerinin bir öncüsü
olduğunu söyleyecek kadar ileri gidilebilir mi? (Antonio Grams-
ci, *Letters from Prison*, ed. F. Rosengarten, çev. R. Rosenthal,
[New York: Columbia University Press, 1994], 2:150-51.)

Tatiana Schucht bu mektubu (diğerlerinde yaptığı gibi) Piero Sraffa
için başka bir kâğıda aktardı ve Sraffa'nın Gramsci'ye yanıtını da 27 Ni-
san 1932 tarihli mektubuna aktardı:

Piero, Machiavelli'nin iktisadi düşüncesi hakkında tam olarak
hiçbir şey bilmediğini; senin belirttiğin Arias imzalı makaleden
öğrendiği pek az şeyin de söylediklerini doğruladığını yazıyor.
Piero, Marx'ın da "klasik iktisadın babası" olarak nitelediği on
yedinci yüzyılın İngiliz iktisatçısı William Petty ile güçlü bir ben-
zerlik olduğunu düşünüyor. Onun eserlerini bulmak imkânsız
fakat bazı kitabevlerinde toplu eserlerinin Fransızca bir tercüme-
si bulunabilir. Arias'ın makalesini sana gönderttik ve kitabevine
iktisatçı olarak Machiavelli hakkında bir makaleyi de içeren (Ari-
as'ın alıntı yaptığı) Tangorra imzalı kitabı bulmasını söyledik. Bir
sonuç çıkmayacak gibi görünüyor (bulunan tek referans bir mer-
kantilist olarak Machiavelli'ye atıfta bulunan Schmoller imzalı
Lineamenti di economia nazionale, Cilt 1, s. 129, adlı eserin İtal-
yanca bir tercümesi).

Gramsci bu mektuba 2 Mayıs 1932'de yanıt verdi: "Machiavelli'nin ik-
tisat üzerine düşünceleri konusuna dalmak için William Petty'nin eser-
lerine kesinlikle ihtiyacım yok. Referans ilgi çekici fakat bu yeterli."

Tatiana Schucht'un 27 Nisan 1932 tarihinde Gramsci'ye yolladığı
mektubun tam metni için bakınız, A. Gramsci ve T. Schucht, *Lettere*:

1926-1935, ed. A. Natoli ve C. Daniele, (Torino: Einaudi, 1997), s. 989-90. Piero Sraffa'nın Tatiana Schucht'a yazdığı ve onun da Machiavelli ve iktisatla ilgili görüşlerini neredeyse kelimesi kelimesine aktardığı 21 Nisan 1932 tarihli mektup için bakınız, Piero Sraffa, *Lettere a Tania per Gramsci*, ed. Valentino Gerratana, (Roma: Riuniti, 1991), s. 58-59.

Gino Arias (1879-1940), içlerinde Floransa'daki Sendikalist Okulun yöneticiliği de olmak üzere çok sayıda akademik görevde bulundu. Üretken bir yazar olarak *Gerarchia* (Mussolini'yi editörleri arasında sıralayan), *Educazione fascista* (Giovanni Gentile'nin yayına hazırladığı) ve *Critica fascista* gibi önde gelen faşist dergilere düzenli katkılarda bulundu. Tanınmış bir korporatist iktisat teorisyeni ve taraftarı olarak diğer eserlerinin yanı sıra şunlara da imza attı: *L'economia pura del corporativismo* (1930), *Corso di economia politica corporativa* (1937). Arias ayrıca Ortaçağ komünlerinin ekonomisi üzerine *Il sistema della costituzione economica e sociale italiana nell'età dei comuni* (1905) adlı bir kitap da yazmıştı. Arias Yahudi idi ve faşist rejime verdiği ateşli desteğe karşın (1925'teki "Faşist Aydınlar Manifestosu"nın imzacıları arasındaydı) Mussolini'nin 1938'deki ırkçı yasaları hayata geçirmesinin ardından İtalya'yı terk etmeye zorlandı ve Arjantin'e göç etti.

Madde 67. İtalyan Kültürü. Valentino Piccoli

1. Bakınız, Valentino Piccoli, "Un libro per gli immemori" (Unutkanlar için Bir Kitap), *I libri del giorno* 11, no. 10, (Ekim 1928): 600-601. Bu makale Mario Giampaoli'nin bir kitabı hakkındadır: 1919, (Roma: Libreria del Littorio, 1928).

Valentino Piccoli yorulmak bilmez bir faşist propagandacıydı. *Giornale di Sicilia* editörlüğünün ardından, *Popolo d'Italia*'nın başına geçti. Ayrıca çok sayıda kitap projesine yazar ve editör olarak katkı sağladı. 1928-1929'da Augustea Yayınevi için "I prefascisti" dizisine yardım etti; dizi için Alfredo Oriani hakkında bir kitap hazırladı. Piccoli; Dante, Leopardi ve Foscolo gibi her biri İtalyan ulusal mirasının şatafatını sergileyen "görkemli" yazarlar hakkında kitaplara da imza attı. Yanı sıra, ilk cildi 1934'te çıkan tam bir Mussolini yazıları ve söylevleri kitabı hazırlama işini üstlendi: Benito Mussolini, *Scritti e discorsi*, (Milano: Hoepli, 1934).

Mario Giampaoli, faşist hareketin doğuşuna yani 21 Mart 1919'da Milano'daki ilk "fascio di combattimento"nın kuruluşuna katıldı. (1919

432 Hapishane Defterleri - Defter 6 Notlar

şeklindeki başlığı, bu kitabın faşizmin ilk dönem tarihine övgü niteliğinde olduğunu düşündürüyor.) Giampaoli, faşist ülküye düşman olduğu düşünülen bireyleri ve örgütleri ya da kurumları düzenli olarak korkutan ve çoğu zaman da somut olarak saldıran çetelerin yöneticilerinden biriydi. Son aşamada Giampaoli'nin aşırılığı bir soruna ve çevirdiği dolaplar bir sıkıntıya ve hatta şiddet yüklü ve yasalara itaatsiz bir harekete dönüştü; Giampaoli, gözden düştü ve 1930'ların ortalarında dışlandı.

Madde 68. *Alfredo Oriani*

1. Floriano Del Secolo, "Contributo alla biografia di Oriani. Con lettere inedite" (Oriani Biyografisine Bir Katkı. Yayımlanmamış Mektuplarla), *Pègaso* 2, no. 10, (Ekim 1930): 385-405.

Alfredo Oriani için bakınız, Defter 4 Madde 68, not 2.

Madde 69. *Caporetto*

1. Gioacchino Volpe'nin Caporetto'daki feci İtalyan askeri yenilgisine dair kitabı, *Ottobre 1917: Dall'Isonzio al Piave*, (Roma: Libreria d'Italia, 1930) Antonino Panella tarafından işlendi: *Pègaso* 2, no. 10, (Ekim 1930): 495-97.

Gioacchino Volpe için bakınız, Defter 2 Madde 100, not 3.

Antonio Panella için bakınız, Defter 6 Madde 13, not 1.

Caporetto için bakınız, Defter 3 Madde 20, not 2.

2. Bakınız, Adolfo Omodeo, "Problemi storici: Ottobre 1917" (Tarihsel Sorunlar: Ekim 1917), *La Nuova Italia* 1, no. 7, (20 Temmuz 1930): 274-77. Bu makale Gioacchino Volpe'nin kitabına yönelik sert bir eleştiridir.

Adolfo Amadeo için bakınız, Defter 1 Madde 44, not 7.

3. Gramsci hafızasından yazıyor ve aktardığı cümle Anatole France'ın *L'anneau d'amethyste* eserindeki (1899) orijinalinden - "un outil tactique de premier ordre" - biraz farklı. İlgili pasaj romanın ikinci bölümündedir ve aynı bölümün bir yerinde General Cartier de Chalmot, ordu hakkındaki bir tartışmaya dâhil olur ve Fransız birliklerini över: "Ve eğer, benim gibi, hayatınızın büyük kısmını askerlerin arasında geçirseydiniz, Fransız askerini birinci sınıf bir savaş aracı haline getiren dayanıklılık, disiplin ve iyi huy niteliklerini gördüğünüzde şaşkınlığa düşerdersiniz. Bunu söylemekten vazgeçmeyeceğim: Böyle birimler her türlü gö-

reve hazırdır. Kariyerinin sonuna yaklaşan bir subay otoritesiyle diyor ki, Fransız ordusunu harekete geçiren ruhu anlamaya çalışan herkes, onun en güzel övgülere layık olduğunu takdir edecektir.” (Anatole France, *The Amethyst Ring* [Ametist Yüzük], çev. B. Drillien, [New York: Wise and Co., 1930], s. 49-50).

4. Gramsci, bu notta tartıştığı bazı temel konulara Defter 6 Madde 74’te yeniden değiniyor.

Madde 70. *Risorgimento*

1. Niccolò Rodolico, “La prima giovinezza di Carlo Alberto” (Carlo Alberto’nun İlk Gençliği), *Pègaso* 2, no. 11, (Kasım 1930): 556-72.

Carlo Alberto (1798-1849), 1831’de Sardinya Kralı oldu.

Niccolò Rodolico için bakınız, Defter 2 Madde 62, not 1.

2. Rodolico’nun makalesi aslında daha sonra Niccolò Rodolico’nun *Carlo Alberto principe di Carignano* (Floransa: Le Monnier, 1931) adlı kitabının ilk iki bölümü olarak yeniden basıldı.

3. Neo-Guelfçi hareket için bakınız, Defter 1 Madde 38, not 3.

4. Joseph De Maistre için bakınız, Defter 1 Madde 71, not 1.

Madde 71. *Dilbilim*

1. Antonio Pagliaro’nun Hint-Avrupa dilbiliminin tarihsel ve teorik konuları üzerine *Sommario di linguistica arioeuropea*, Bölüm 1, *Cenni storici e quistioni teoriche* (Roma: Libreria di scienza e lettere del dott. G. Bardi, Roma, 1930) adlı kitabı şurada incelendi: Goffredo Coppola, *Pègaso* 2, no. 11, (Kasım 1930): 622-26.

Antonio Pagliaro için bakınız, Defter 5 Madde 29, not 1.

Goffredo Coppola (1898-1945), Bologna Üniversitesine geçmeden önce Cagliari Üniversitesinde Yunan Edebiyatı profesörü idi. İçlerinde Epikür, Augustus, Kallimakhos ile Aristophanes ve Terentius oyunları üzerine monografların da olduğu çok sayıda esere imza attı. Acı sona dek kararlı bir faşist ve Mussolini takipçisi olarak partizanlar tarafından yakalandığı 27 Nisan 1945’te Il Duce’ye eşlik eden küçük grup içerisindeydi. Lideri gibi o da hemen ertesi gün idam edildi.

2. Bakınız, Defter 3 Madde 74.

3. Bu bir kalem sürçmesidir. Gramsci büyük olasılıkla Coppola’dan söz etmektedir zira devamında gelen cümleler Coppola’nın yazısının 623. sayfasında yazarlarla paralellikler içermektedir: “Sanat ile dil ara-

434 Hapishane Defterleri - Defter 6 Notlar

sında bir özdeşlik olduğu varsayımı, kayda değer sonuçlar doğurur. Her şeyin ötesinde, filozofları, psikologları ve dilcileri uğraştıran dilin kökeni sorunu yılan hikâyesine döner zira bizzat ses de bir sezgi unsurudur ya da daha doğrusu sezen insana ait bir unsurdur. Dolayısıyla bir yeti olarak dilin kökenini sormak insanın neden bir hayal gücüne sahip olduğunu, neden düşündüğünü, neden insan olduğunu sormakla eşanlamlıdır.”

4. Coppola'nın yazısı, s. 623.

Madde 72. *Risorgimento*

1. Angelo Ottolini, “Il centenario di Melchiorre Gioia” (Melchiorre Gioia'nın Asrı), *Il libri del Giorno* 12, no. 1, (Ocak 1929): 21-25.

Melchiorre Gioia (1767-1829), daha başlarda iken rahipliği bıraktı ve hayatını cumhuriyetçiliğe ve iktisat çalışmalarına adadı. 1796'da “Quale dei governi liberi meglio convenga alla felicità dell'Italia” (Hangi Özgür Hükümet Biçimleri İtalya için En Uygunudur?) makalesini yazdığından Jakoben ilişkileri nedeniyle çoktan bir süre hapiste yatmıştı. Ona göre, sadece birleşik bir cumhuriyet olarak İtalya, kendi kaderini eline alabilir ve uzun vadeli bir yabancı tahakkümü tarihine bir son verebilirdi. Daha sonra Avusturya karşıtı faaliyetleri nedeniyle yeniden tutuklanacaktı. Bir Adam Smith karşıtı ve bir Bentham okuru olarak iktisat ve istatistik konularında bir dizi önemli işe imza attı. Bunlar arasında 1818 tarihli *Del merito e delle compense* (Meziyet ve Ödüller Üzerine) ile çok ciltli *Filosofia della statistica* (1826) vardır.

Madde 73. *Peder Bresciani'nin Soyu*

1. Carlo Linati, “Dell'interesse” (İlgi Üzerine), *I libri del giorno* 12, no. 2, (Şubat 1929): 65-68.

Carlo Linati için bakınız, Defter 3 Madde 109, not 3.

2. Gramsci, Paris gazetesi *Le Figaro*'da (20 Şubat 1909) “Manifeste de Futurisme”'sini yayımlayarak fütürist hareketi başlatan Filippo Tommaso Marinetti'den (1876-1944) söz ediyor. Marinetti, Mart 1919'da Milano'da kendisinin de katıldığı bir toplantıda ilk “fascio di combattimento”nun oluşturulmasından itibaren faşistlerin bir destekçisiydi. 1929'da Luigi Pirandello, Enrico Fermi ve Pietro Mascagni ile birlikte yeni kurulan Accademia d'Italia'da görevlendirildi. 1930'da Marinetti ve takipçisi Luigi Fillia, İtalyanları modern, sağlıklı yeme alışkanlıkları kazanmaya

ve ulusun tembelliğinden, karamsarlığından, nostalji duygusundan ve diğer kusurlarından sorumlu tuttuğu ekmek tüketimine son vermeye davet eden “Fütürist Açıklık Manifestosu”nu (28 Aralık tarihli *Gazzetta del popola*’da) yayımladı. Hiç de şaşırtıcı olmayan bir biçimde, ekmeğe yönelik saldırıları Gramsci’nin de Defter 7 Madde 35’te sözünü ettiği bir öfke seline sebep oldu. Marinetti ve Fillia, içinde manifestonun sebep olduğu polemiklere de yer verdikleri *La cucina futurista* (Milano: Sonzogno, 1932) adlı bir yemek kitabı çıkardılar. İngilizce bir çevirisi için bakınız, F. T. Marinetti, *The Futurist Cookbook*, çev. S. Brill, (San Francisco: Bedford Arts, 1989). Gramsci’nin tutuklanmadan önce yazdığı fütürizm konulu yazıları için bakınız, Defter 1 Madde 124, not 1.

Madde 74. Caporetto

1. Gramsci, Alberto Baldini’nin *Diaz* (Floransa: Barbèra, 1929) adlı kitabı hakkındaki tüm bilgileri şuradan almıştır: Vittorio Giglio, “Il volto del vincitore” (Galibin Yüzü), *I libri del giorno* 12, no. 7, (Temmuz 1929): 413-15.

2. Armando Diaz (1861-1928), Ekim 1917’de Caporetto’daki askeri facianın ardından General Luigi Cadorna’nın yerine Genelkurmay Başkanı oldu. Savunmasını güçlendirdi ve kuvvetlerini yeniden yapılandırdı. Yaz ortasındaki bir Avusturya saldırısını geri püskürttüktan sonra 24 Ekim 1918’de bir karşı saldırı başlattı. On gün sonra, Vittorio Veneto’da Avusturya ordusunu yendi ve çatışmayı sonlandırdı. Diaz, Mussolini hükümetinde 1922 ile 1924 arasında Savaş Bakanlığı yaptı.

Luigi Cadorna için bakınız, Defter 1 Madde 44, not 10.

3. Caporetto için bakınız, Defter 3 Madde 20, not 2.

4. Bu tespitle ve devamında gelenlerle Gramsci, birkaç sayfa önce (örneğin Defter 6 Madde 69’da) Caporetto’nun önemine dair yazmaya başladığı görüşlerini aktarmaya devam ediyor.

Madde 75. Geçmiş ve Bugün

1. Mario Camis, “Intorno alle condizioni alimentari del popolo Italiano: Considerazioni statistico-fisiologiche” (İtalyanların Beslenme Koşulları Üzerine: İstatistiksel-Fizyolojik Tespitler), *La riforma sociale* 33, no. 1-2, (Ocak-Şubat 1926): 52-81. Gramsci bu makaleye Defter 1 Madde 61’de de atıfta bulunuyor.

Madde 76. Çarizmin On Dokuzuncu Yüzyılda Avrupa'daki İşlevi

1. Gramsci'nin bu döneme dair bilgi kaynağı, Bernhard Fürst von Bülow'un *Denkwürdigkeiten* adlı kitabının (Berlin: Ullstein, 1931) üçüncü cildi üzerine yazılan bir makale olmalı: Manfredi Gravina, "Il terzo volume delle memorie di Bülow" (Bülow'un Anılarının Üçüncü Cildi), *Nuova Antologia* 66, no. 1415, (1 Mart 1931): 78-91. Gramsci'nin yaptığı alıntı Gravina'nınkinden biraz farklıdır: "Aksi takdirde sosyalistleri yanıma çekmeyi başaramazdım."

Von Bülow'un anılarının İngilizce çevirisindeki ilgili pasaj şöyledir:

Rusya'ya 1 Ağustos'ta savaş ilan etmekteki bu aceleci tavrın sebebi nedir? Diplomasideki acemiliğimizin sebepleri, diğer acemiliklerimiz için olduğu gibi, içerideki durumumuzda ya da daha doğrusu Şansölye'de uyanmasına neden olduğum endişelerde aranmalı. Albert Ballin o gün Şansölye'nin sarayında iken tanık olduğu bir sahneyi çok canlı bir şekilde anlatıyor. ... Ballin bir soru sormak istiyor: "Rusya'ya savaş ilan etmekteki bu aceleniz nedir, Ekselansları?" Bethmann şöyle yanıtlıyor: "Bunu yapmazsam, sosyalistlerin savaşmasını sağlayamayız."

Ballin ile ben bu yanıt için aynı psikolojik açıklamayı yaptık. Şansölye kendisini ve Almanya'yı içine düşürdüğü korkunç durumun farkındaydı. Alacağı sorumluluktan gözü korktu. İlk içgüdüsel tepkisi, ödünün koptuğu sol güçleri silahsızlandırma isteği şeklinde oldu ve bunu sadece savaş Çar'a karşı düzenleniyormuş gibi yaparak başarabileceğini hissetti, şimdi ise bu görüntüden sıyrılamıyor. (Bernhard Fürst von Bülow, *Memoirs of Prince von Bülow* [Boston: Little, Brown, 1931-32], 3:187).

Bernhard Fürst von Bülow için bakınız, Defter 2 Madde 126, not 2.

Theobold von Bethmann-Hollweg (1856-1921), 1909'da von Bülow'un istifasının ardından II. Wilhelm tarafından şansölyeliğe atandığında halihazırda Prusya İçişleri Bakanlığı görevini sürdürmekteydi. Görevden Temmuz 1917'de ayrıldı.

Madde 78. İtalyan Risorgimentosu

1. Regalizm, kilise mülkiyeti de dâhil olmak üzere tüm dünyevi meselelerde kraliyetin, kilise üzerindeki egemenliği talebidir. Lombardy'de bu tür bir otorite talep eden Avusturya İmparatoru II. Joseph'in ardından buna Josephçilik de denmiştir. Teori ve pratikte regalizm, Papalı-

ğın iktidarını ve imtiyazlarını azaltma çabası içine girer. Kökleri, Fran-
sa'da Katolik Kilisesi içerisinde papanın otoritesini sınırlamak ya da da-
ha kesin çizgilerle belirlemek amacını güden bir on yedinci yüzyıl sonu
hareketi olan Gallikanizme dayanmaktadır.

2. Solaro della Margarita için bakınız, Defter 2 Madde 62, not 4.

3. Vincenzo Gioberti için bakınız, Defter 1 Madde 46, not 1.

Neo-Guelfçiler için bakınız, Defter 1 Madde 38, not 3.

4. Bakınız, özellikle Defter 1 Madde 44.

5. Valdes olarak da bilinen Peter Waldo (yak. 1140-yak. 1217),
1176'da dinsel bir dönüşüm yaşayan, mallarından vazgeçen, onları yok-
sullara dağıtan ve kendini kutsal metinleri yerel dilde yayma işine ada-
yan Lyonlu bir tüccardı. Ardına geniş bir kalabalık takıldı ve takipçile-
ri "yoksul adamlar" ya da "İsa'nın yoksulları" olarak bilinegeldi. Ağır
baskılara karşın Waldocular, Avrupa'nın birçok bölgesine yayıldılar.
1184 yılında ise aforoz edildiler.

6. Bakınız, Ezekiël 3:18-20. Derek Boothman'ın işaret ettiği gibi,
Gramsci'nin kaynağı "aslında Ezekiël'in sözlerinin bir özeti ya da aktarı-
rını olan bu pasajı Kral Ezekias'a veya Hezekias'a atfetmiştir." (*Further
Selections from the Prison Notebooks*, ed. ve çev. D. Boothman [Minne-
apolis: University of Minnesota Press, 1995], s. 535, not 131).

7. Antonio Viscardi, "Problemi di critica francescana: Francesco d'As-
sisi e la legge della povertà evangelica" (Fransiskan Eleştirelliğindeki
Sorunlar: Assisili Francis ve Evanjelik Yoksulluk Kuralı), *La Nuova Ita-
lia* 2, no. 1, (20 Ocak 1931): 9-13; Gramsci'nin aldığı kısım s. 12'dedir.

Madde 80. *Peder Bresciani'nin Soyu*

1. Leonida Répaci (1898-1985) için bakınız, Defter 1 Madde 24, not 17.

Madde 81. *Hegemonya (Sivil Toplum) ve Güçler Ayrılığı*

1. Bakınız, "Stato e Chiesa in senso ideale e loro perpetua lotta nella
storia" (İdeal Anlamda Devlet ve Kilise ve Tarihteki Sürekli Çatışmala-
rı), Benedetto Croce, *Etica e politica*, (Bari: Laterza, 1931), s. 339-44. Ha-
pishanede iken Gramsci'nin elinde bu kitap vardı. Aynı bölüm daha ön-
ce Croce'nin *Elementi di politica* (Bari: Laterza, 1925) adlı kitabında da
yayımlanmıştı ve bu kitap da tutuklanmadan önce Gramsci'de mevcut-
tu. *Elementi di politica* (daha sonra *Etica e politica*'ya eklenen) İngilizce-
ye de çevrildi; bakınız, B. Croce, *Politics and Morals* (Siyaset ve Etik),

çev. S. Castiglione, (New York: Philosophical Library, 1945). İngilizce tercümede Gramsci'nin atıfta bulunduğu bölümün başlığı "The Unending Struggle Between Church and State" (s. 183-191) şeklindedir.

2. Bu aynı zamanda Birleşik Devletler'deki yaygın kullanımıyla şu şekilde çevrilebilir: "(i) yasama [ya da Kongre], (ii) yargı; (iii) yürütme."

Madde 82. Geçmiş ve Bugün

1. Ugo Spirito'nun bu notta ele alınan iktisat ve siyaset konuları üzerine yazılarının birçoğu, Arnaldo Volpicelli ile birlikte kurduğu ve ilk sayısı Kasım 1927'de basılan *Nuovi studi di diritto, economia e politica* dergisinde yayımlanmıştır. Bunlar (Spirito'nun ilk kez aynı dergide Gramsci'nin de sözünü ettiği eleştirilere verdiği yanıtlarla birlikte yayımladığı makalelerle birlikte) bugün Ugo Spirito'nun *Il corporativismo: Dall'economia liberale al corporativismo. I fondamenti della economia corporativa. Capitalismo e corporativismo* (Floransa: Sansoni, 1970) adlı kitabında toplanmıştır.

Ugo Spirito için bakınız, Defter 1 Madde 132, not 2.

2. Giovanni Gentile için bakınız, Defter 1 Madde 15, not 1.

3. Konkordato için bakınız, Defter 4 Madde 53, not 1.

4. Gentile'nin 30 Eylül 1927 tarihli *Corriere della sera*'da yayımlanan "La questione romana" (Roma Meselesi) makalesi daha sonra şuraya eklendi: Giovanni Gentile, *Fascismo e cultura*, (Milano: Treves, 1928), s. 182-88. Kitapta Gentile'nin aynı konuda başka yazıları da vardır; bakınız, s. 189-205. Hapishanede iken Gramsci'nin elinde bu kitap vardı.

5. Gramsci, Paolo Orano'nun 29 Mart 1930'da Temsilciler Meclisinde kamu eğitimi bütçesi üzerine süren bir tartışmada yaptığı konuşmaya atıfta bulunuyor. Orano, faşizmin idealist felsefeye hiçbir bağı olmadığını söylemektedir; kullandığı terminoloji (örneğin "içkinlik felsefesi") birçok çevrede faşizmin filozofu olarak görülen Gentile'yi eleştirdiğini açıkça belli etmektedir. Konuşma üzerine yaptığı haberde *Corriere della sera* (30 Mart 1930) şuna benzer bazı bölümleri aynen aktarmıştır: "Faşizmin belli bir felsefeye, onu temsil etmek ve onun bilgi sistemini ve dünya algısını belirlemek adına iliştiğini söylemek yanlış olur. İçkinlik felsefesi gençlere dünyanın kendi benliklerinden başka anlama gelmediğini öğretmekte yardımcı olmaktadır ve bu, dünyanın fazlasıyla bireyci bir şekilde algılanmasına yol açmaktadır." Orano'nun konuşmasına dair başka haberler ve yorumlar da basında yer almıştır. Bakınız, di-

ğerlerinin yanı sıra, "Cronache del pensiero filosofico. Religione e filosofia nelle scuole" (Felsefi Düşünce Kronolojileri. Okullarda Din ve Felsefe), *Gerarchia* 10, no. 4, (Nisan 1930).

Paolo Orano için bakınız, Defter 1 Madde 30, not 1.

6. Ugo Spirito'nun *La critica dell'economia liberale* (Milano: Treves, 1930) adlı kitabına ilişkin şu yazıya bakınız: Alfonso De Pietri Tonelli, *Rivista di politica economica* 20, no. 12, (31 Aralık 1930): 1014-15. Turi di Bari'de iken Gramsci'nin elinde Spirito'nun kitabı vardı.

7. *Rivista di politica economica* (1920'ye dek *Rivista delle società commerciali* adıyla çıkan) Confindustria'nın (Sanayiciler Birliği) Kurucusu ve Genel Sekreteri Gino Olivetti tarafından yönetilmektedir.

8. Pasquale Jannaccone, "Scienza critica e realtà economica" (Bilim, Eleştirelilik ve İktisadi Gerçeklik), *La riforma sociale* 27, no. 6, (Aralık 1930): 521-28.

Pasquale Jannaccone (1872-1959), Luigi Einaudi ile tanıştığı Torino Üniversitesinde içtihat okudu. Daha sonra birlikte 1894'te *La riforma sociale*'yi kurdular. Jannaccone 1916'da Torino Üniversitesine dönmenden önce Cagliari, Siena ve Padova üniversitelerinde iktisat hocalığı yaptı. 1930'da Accademia d'Italia'ya seçildi.

9. Bakınız, Benedetto Croce, "L'economia filosofata e attualizzata" (Felsefileştirilmiş ve Aktüelleştirilmiş İktisat), *La critica* 29, no. 1, (20 Ocak 1931): 76-80. Bu kısa makalede, Croce'nin eleştirisi adını anmasa da açık biçimde Ugo Spirito'ya yöneliktir.

10. Massimo Fovel'in *Economia e corporativismo* (Ferrara: SATE, 1929) eseri Ugo Spirito tarafından şurada övülmektedir: "Verso l'economia corporativa" (Korporativist İktisada Doğru), *Nuovi studi di diritto, economia e politica* 2, no. 5, (Eylül-Ekim 1929): 233-52; bakınız özellikle s. 239-46. Gramsci, Defter 1 Madde 135'te Fovel'den uzun uzadıya söz etmektedir. Gramsci'nin hapisane öncesi yazılarındaki Fovel'e yönelik sert eleştirileri için bakınız, Defter 1 Madde 135, not 4 ve 8.

11. Giuseppe Bottai için bakınız, Defter 5 Madde 157, not 1.

12. Spirito, *La critica dell'economia liberale*, s. 180.

13. Bakınız özellikle, Gustave Flaubert'in *Bouvard et Pécuchet* eserinin 8. bölümü. Gramsci'nin buradaki meselesi, Spirito ile Volpicelli'nin aynen Bouvard ile Pécuchet'in Hegel'in takipçileri olmaları gibi Gentile'yi takip etmeleridir.

440 Hapishane Defterleri - Defter 6 Notlar

14. Giovanni Gentile'nin 31 Mart 1924'te Palermo'da yaptığı konuşma için bakınız, Defter 5 Madde 124, not 3. Gentile'nin "azami özgürlüğün karşısına azami devlet gücü çıkar" sözünü ettiği konuşmasının neredeyse tam bir İngilizce versiyonu için bakınız, Herbert W. Schneider, *Making the Fascist State*, (New York: Oxford University Press, 1928), s. 344-53.

15. Gramsci, Milano aristokrasisinin Avusturya İmparatoru'na itaatine defalarca değindi; bakınız özellikle Defter 1 Madde 43 ve not 24; Defter 3 Madde 125; Defter 19 Madde 5.

Gramsci bu konuya 8 Ağustos 1927'de Giuseppe Berti'ye yazdığı mektupta da değinir.

16. Benedetto Croce, *Cultura e vita morale*, 2. Baskı, (Bari: Laterza, 1926), s. 45. Bakınız, Defter 4 Madde 45. Ayrıca bakınız, Defter 7 Madde 38.

Madde 83. İtalyan Aydınlar

1. Bakınız, Paul-Henri Michel, *Un idéal humaine au XVe siècle: La pensée de L. B. Alberti (1404-1472)*, (Paris: Les Belles Lettres, 1930). Gramsci'nin bu kitap üzerine Defter 6 Madde 149'daki notlarına bakınız.

Madde 84. Geçmiş ve Bugün. Süreklilik ve Gelenek

1. Gramsci burada el yazmasındaki sayfa numaralarını kastediyor. Bakınız, Defter 6 Madde 79.

Madde 85. Modern Devletin İktisadi-Korporatif Bir Evresi Olarak Ortaçağ Komünü. Dante ve Machiavelli

1. Dante, siyasi görüşlerini ve teorilerini *Convivio*'nun (yaklaşık olarak 1304-6'da yazılmış ve tamamlanmamış) bazı bölümlerinde, siyasi mektuplarında ve en sistematik olarak da *De monarchia* adlı polemik dolu eserinde (yak. 1310-13'te Latince yazılmış) dile getirir. Gramsci'nin işaret ettiği gibi, Dante'nin yerel dilin nitelikleri üzerine yazdığı *De vulgari eloquentia* (yaklaşık olarak 1304'te yazılmış ve tamamlanmamış) eseri, aynı zamanda "bir ulusal-kültürel siyaset girişimidir" (Defter 29, Madde 7). Monarşi üzerine eserinde Dante, kilisenin dünyevi yöneticinin (yani monark ya da imparatorun) otoritesini papadan aldığı iddiasını reddeder ve kilise ile imparatorluk arasında Roma İmparatoru Büyük Konstantin'in örnek olduğu şekilde bir ilişki olması gerek-

tiğini öne sürer.

2. Bakınız, Francesco Coppola, “La croce e l’aquila” (Haç ve Kartal), *Politica* 11, no. 84-85, (Şubat-Nisan 1929): 35-53. Bu makale, Vatikan ile faşist rejim arasındaki (konkordato olarak bilinen) Lateran Sözleşmesi’ni över. Abartılı, milliyetçi retoriği ile Coppola, Dante’nin siyasal düşüncesini kilise ile devlet arasındaki yeni sözleşmenin habercisiymiş gibi anlatır: “Evrensel Kilisenin yanı sıra evrensel Monarşi fikri, ki her ikisini de Tanrı dünyayı yönetmekle görevlendirmiştir, yani Kartal ve Haç fikri en yüce ve şiirsel ifadesini, yüzünü bir yandan İtalyan Sezar’a öbür yandan da İtalyan Aziz Thomas’a çeviren İtalyan dâhi Dante’de bulmuştur” (s. 50).

Francesco Coppola için bakınız, Defter 1 Madde 35, not 1.

3. “Siyahlar” ifadesi, Guelfler için kullanılır.

Madde 86. Devletin İktisadi-Korporatif Evresi

1. Paolo Treves, “Il realismo politico di Francesco Guicciardini” (Guicciardini’nin Siyasal Realizmi), *Nuova rivista storica* 14, no. 6, (Kasım-Aralık 1930): 525-37. Makale Francesco De Sanctis’i, Guicciardini’yi yanlış yorumladığı ve Machiavelli’yi yüceltirken onu küçümsediği için eleştirmektedir. Treves’e göre, “Machiavelli politik biriydi ama aynı zamanda devrimciydi; Guicciardini de politikti fakat daha çok bir diplomatı. Guicciardini’yi anlamak için bu farkları gözetmek gerekir” (s. 525). Treves’in eleştirisinin öncelikli hedeflerinden biri ilk olarak *Nuova Antologia*’nın Ekim 1869 sayısında yayımlanan ve daha sonra Francesco De Sanctis, *Saggi critici*, ed. P. Arcati (Milano: Treves, 1924) adlı esere dâhil edilen “L’uomo del Guicciardini” başlıklı De Sanctis makalesiydi. (Bu eserin “L’uomo del Guicciardini” makalesini de içeren daha yakın tarihli bir edisyonu için bakınız, Francesco De Sanctis, *Saggi critici*, ed. Luigi Russo [Bari: Laterza, 1979], 3:1-25.) Aynı oranda önemli olan diğer kısımlar ise, Machiavelli ile Guicciardini’ye ayrılan sayfalar ve De Sanctis’in *Storia della letteratura italiana (1870-71)* makalesinde yer verdiği karşılaştırmadır; özellikle 15. Bölüme bakınız. Defterlerin çeşitli yerlerindeki referanslardan da anlaşılabacağı üzere Gramsci her iki çalışmayı da biliyordu (ve her ikisi de elinde vardı).

Paolo Treves (1908-58), Milano’da önde gelen sosyalist Claudio Treves’in oğlu olarak doğdu. Torino ve Milano üniversitelerinde okudu ve 1925’te (Filippo Turati’nin yönettiği) sosyalist gazete *La giustizia*’da ça-

442 Hapishane Defterleri - Defter 6 Notlar

lışmaya başladı. Militan bir sosyalist olarak Treves, polis tarafından yakından takip edildi ve birkaç kez tutuklandı. 1938'de İngiltere'ye sığındı ve sürgündeki İtalyan antifaşistler arasında aktif rol oynadı. Savaşın sonuna İtalya'ya döndü, Kurucu Meclis'e seçildi ve sonrasında parlamento üyeliği yaptı.

2. "Aklın kötümserliği, iradenin iyimserliği" sözü çok fazla Gramsci'ye atfedilmez fakat bizzat Gramsci bu sözü Romain Rolland'a atfeder (bakınız, Defter 1 Madde 63, not 8). Görece yakın zamana dek ise bu meşhur söz, Rolland'ın hiçbir yazısında bulunamamıştır. Bu nedenle Gramsci'nin bunu nasıl ve nereden öğrendiğine ve bizzat Rolland'ın da onu başka bir kaynaktan alıp almadığına dair çok sayıda spekülasyon ortaya atılmıştır. Frank Rosengarten konuya yeni bir açıklık getirmiştir: "Rolland "Aklın kötümserliği, iradenin iyimserliği" sözünü Raymond Lefebvre'nin *L'humanité*'de (19 Mart 1920) yayımlanan *Le sacrifice d'Abraham* makalesi için yazdığı yazıda dile getirdi: Rolland şöyle yazmıştı: 'Lefebvre'de özellikle sevdiğim şey, her tür illüzyonu akla getiren aklın kötümserliği ile iradenin iyimserliği arasında kurduğu -bana göre doğru insanı üreten- bu özel iş birliğidir'" (Antonio Gramsci, *Letters from Prison*, ed. F. Rosengarten, çev. R. Rosenthal [New York: Columbia University Press, 1994], 1:300, not 1).

Madde 87. Silahlar ve Din

1. Gramsci'nin buradaki kaynağı şudur: Paolo Treves, "Il realismo politico di Francesco Guicciardini" (Guicciardini'nin Siyasal Realizmi), *Nuova rivista storica* 14, no. 6, (Kasım-Aralık 1930): 525-37. Treves, "Silahlar ve din, devletlerin onlarsız yönetmeyi başaramayacakları 'hayati ve somut bileşenleridir'" (s. 531) diyor ve Guicciardini'nin *Considerazioni al capitolo IX dei Discorsi del Machiavelli*'sine atıfta bulunuyor. O eserde Guicciardini şöyle yazmış: "Silahların ve dinin, cumhuriyetlerin ve krallıkların vazgeçilmez temelleri olduğu ve bunların birinin dahi yokluğunda hayati ve somut parçaların kayıp olacağı kesindir" (*The Sweetness of Power: Machiavelli's "Discourses" and Guicciardini's "Considerations"* [İktidarın Tatlılığı: Machiavelli'nin "Söylevleri" ve Guicciardini'nin "Varsayımları"], çev. James B. Atkinson ve David Sices [DeKalb: Northern Illinois University Press, 2002], s. 403).

2. İkili sözcüklerden anlaşıldığı kadarıyla "düzen"; burada zor, baskı, hukuk vs. ile benzerdir. Diğer bir deyişle, bir devlet ya da bir yönetici-

nin otoritesiyle sağlanan ya da dayatılan bir düzen anlamına gelmektedir. Disiplin ise, tersine, burada birinin kendi eylemlerini yönetmesi, ikna yoluyla hareket etmesi, birinin kendi amaç hissine sahip olması anlamında kullanılmıştır; başka bir deyişle, bir birey ya da gruba ait olan ya da onlardan gelen bir şey anlamındadır. Bu, Gramsci'nin çok eski yazılarında dile getirdiği disiplin konseptidir. Bu yazılarda disiplini kendisi için kültürün, özellikle de sosyalist kültürün vazgeçilmez olan (ya da olması gereken) zekâ yansımaları ve eleştirelilik yoluyla edinilmiş zengin bilinç ve farkındalık ile ilişkilendirir. "Socialismo e cultura" (29 Ocak 1916 tarihli *Il grido del popolo* dergisinde) adlı makalesinde Gramsci şöyle yazıyor:

Kültürü ansiklopedik bilgi ve insanları bir sözlüğün maddeleri misali beyinlere yerleştirilmesi gereken her tür ampirik bilgiye ve bağlantısız ham olgular yığınıyla istiflenecek alıcılar olarak görme alışkanlığından kurtulmamız gerekiyor... Bu kültür formu özellikle de proletarya için gerçekten zararlıdır. Sadece bir dizi olgu ve bilgi edindiği için insanlığın geri kalanından üstün olduklarını sanan ve bunları her fırsatta yumurtlayarak kendileriyle başkaları arasında neredeyse bir bariyer oluşturan uyumsuz insanlar yaratır... Kültür çok daha başka bir şeydir. Organizasyondur, öz benlik disiplinidir, kişinin kendisiyle uzlaşmasıdır, kendi tarihsel değerini anlamaya yardımcı olacak yüksek farkındalık kazanmaktır, kişinin hayattaki işlevidir, hakları ve yükümlülükleridir. Ama tüm bunların hiçbirisi doğal evrimle gerçekleşmez... Yalnızca aşamalarla, zaman içinde bir evrede, insanlık kendi değerinin bilincine varmıştır ve kendisi için tarihte daha önceki bir dönemde azınlıklar tarafından dayatılan örgütlenme biçimlerini reddetme hakkını elde etmiştir. Bu bilinç fizyolojik gereksinimin kızılcık değneğiyle değil önce bir avuç insanın daha sonra ise bütün bir sınıfın akıllı seçimleriyle kazanılmıştır... Proletaryanın birleşik bilincinin oluşturulduğu ya da hâlâ oluşturulmakta olduğu alan, bir kapitalist medeniyet eleştirisi ve bir eleştiri salt kendiliğinden ve natüralist bir evrimi değil kültürü ima eder. Bir eleştiri tam olarak Novalis'in kültürün sonu olarak tanımladığı öz bilinci ima eder... Kendini bilmek, kendin olmak, kendinin efendisi olmak, kendini fark ettirmek, kendini bir kaos durumundan kurtarmak, bir düzen unsuru olarak -ama bir ideal peşinde koşarken oluşan kendi düzeninin ve kendi disiplininin- var olmak demektir. ("Socialism and Culture", *Selections from Political Writings: 1910-1920*, ed. Q. Hoare, çev. J. Mathews, [Minneapolis: University of Minnesota Press, 1990]: s. 11-13)

444 Hapishane Defterleri - Defter 6 Notlar

Madde 88. *Jandarına ya da Gece Bekçisi Devlet*

1. *Arbeiterprogramm* (1863) adlı eserinde Ferdinand Lasalle, devleti bir gece bekçisi olarak algıladığı için burjuvaziyle alay eder. Lasalle'nin *Arbeiterprogramm*'ının İtalyanca çevirisi, Gramsci'nin de elinde bulunan şu sekiz ciltlik eserdir: K. Marx, F. Engels ve F. Lasalle, *Opere*, 2. gözden geçirilmiş baskı, ed. Ettore Ciccotti, (Milano: Avanti!, 1922).

Lasalle metninin İngilizce versiyonunda "Nachtwächter" kelimesi "polis" olarak çevrilmiştir fakat Gramsci'nin vurguladığı nokta yine de açıktır:

Burjuvaziye göre devletin ahlâki ideası, her bir bireye kendi yeteneklerini sınırsızca kullanma garantisi vermesidir... İşçi sınıfına göre devletin ahlâki ideası ise bunun aksine şöyledir: Bireysel güçlerin birey tarafından sınırsızca ve özgürce kullanımı yeterli değildir ve ahlâki olarak düzenlenmiş bir toplumda buna bir şeyler -yani, gelişimde çıkar, toplum ve karşılıklılık dayanışması- eklenmelidir. Bu ayrıma paralel olarak burjuvazi, devletin ahlâki amacının sadece ve tümüyle bireyin kişisel özgürlüğünü ve mülkiyetini korumak olduğunu düşünür. Bu bir polis ideasıdır, beyler, bu sebeple bir polis ideasıdır çünkü devleti hırsızlığı ve soygunculuğu önleme işlevini üstlenen bir polis olarak takdim eder. Ne yazık ki, bu polis ideası sadece gerçek liberallere özgü değildir, aynı zamanda yetersiz hayal güçleri nedeniyle sözde demokratlar arasında da yaygın bir şekilde görülmektedir. Burjuvazi kendi ideasının mantıksal çıkarımını ifade edecek olsa, buna göre hırsızlık ve soygunculuk olmasa bizzat devletin de tamamen gereksiz olacağını kabul etmek durumunda kalır. (Ferdinand Lasalle, *The Working Man's Programme*, çev. E. Peters [Londra: Modern, 1884], s. 52-53)

Madde 89. *Siyaset ve Diplomasi*

1. Gramsci kendi el yazmasının sayfa numarasına atıfta bulunuyor; bakınız, Defter 6 Madde 86.

2. Ferdinando Martini'nin *Confessioni e ricordi, 1859-1892* (Milano: Treves 1928) adlı anı kitabı için bakınız, Defter 3 Madde 38, not 5. Bu kitabına bazı yönleri yine Gramsci tarafından Defter 6 Madde 114'te tartışılmıştır.

Ferdinando Martini için bakınız, Defter 2 Madde 51, not 2.

3. Francesco Crispi için bakınız, Defter 1 Madde 43, not 10.

4. Bakınız, Defter 1 Madde 44.

5. Vincenzo Gioberti için bakınız, Defter 1 Madde 46, not 1.
6. Agostino Depretis için bakınız, Defter 3 Madde 119, not 1.
7. Gramsci bu defteri yazarken (1931), Cavour'un Güney Sorunu'na ilişkin yazışmalarından oluşan kitabının yayın duyurusu yapılmıştı ama kitap henüz basılmamıştı. Gramsci bu kitap hakkındaki bilgiyi muhtemelen şu iki makaleden aldı: Alessandro Luzio, "Studi cavouriani" (Cavour Üzerine Çalışmalar), *Rivista storica italiana* 48, no. 1, (Ocak 1931): 1-18; Luzio, "I carteggi cavouriani" (Cavour'un Yazışmaları), *Nuova Antologia* 65, no. 1388, (16 Ocak 1930): 149-70. Öte yandan Gramsci, Cavour ile Costantino Nigra arasında yine Güney Sorunu'na değinen yazışmaların dördüncü cildini düşünüyor olabilir; bakınız, Camillo Benso di Cavour, *Carteggio Cavour-Nigra dal 1858 al 1861*, Cilt 4, *La liberazione del Mezzogiorno*, (Bologna: Zanichelli, 1929).
8. Giuseppe Ferrari'nin Güney Sorunu üzerine parlamento konuşmaları şu makalede el alınmıştır: Alessandro Levi, "Il pensiero politico di Giuseppe Ferrari" (Ferrari'nin Siyasal Düşüncesi), *Nuova rivista storica* 15, no. 3-4, (Mayıs-Ağustos 1931): 217-259; özellikle bakınız, s. 253-255. Gramsci Defter 8 Madde 49 ve 218'de bu makaleden alıntı yapmaktadır.

Madde 92. Geçmiş ve Bugün

1. Gramsci'nin atıfta bulunduğu 19 dergisinin o sayısını bulmak mümkün olmadı.

Mario Giampoli için bakınız, Defter 6 Madde 67, not 1.

2. Gramsci, Emilio Lussu ve büyük ihtimalle Camillo Bellieni'den bahsediyor.

Sardinya Eylem Partisinde (kurucu üyesi olduğu) sol kanadın önde gelen figürlerinden Camillo Bellieni (1893-1975), Sardinya otonomi hareketinin birincil teorisyeni olarak görülürdü.

Sardinya Eylem Partisinin kurucu üyelerinden Emilio Lussu (1890-1975), parlamentoya ilk kez 1921'de girdi. 1924 sonlarında ve 1925'in ilk aylarında Lussu ile Gramsci Roma'daydılar ve ara sıra buluşuyorlardı. Giuseppe Fiori'nin *Antonio Gramsci: Life of a Revolutionary* (Antonio Gramsci: Bir Devrimcinin Yaşamı) adlı kitabından (çev. Tom Nairn [Londra: Verso, 1990]): "Komünist olmayanlar arasından en çok Sardinya Eylem Partisinden Emilio Lussu'yu görüyordu. Dışarı çıkıp yemek yiyorlar ve Lussu, Sovyetler Birliği hakkında sorular sorarken

446 Hapishane Defterleri - Defter 6 Notlar

Gramsci Sardinya'daki köylü hareketi hakkında bilgi almaya çalışıyor-
du" (s. 189-90). 1926'da Lussu Bologna'da Mussolini'ye yönelik düzen-
lenen suikast girişiminin ardından sağa sola saldırmaya başlayan bir fa-
şist çetenin saldırısına uğradı (uğradığı ilk saldırı bu değildi). Lussu
kendini savunmak amacıyla bir el ateş etti ve saldırganlardan birini öl-
dürdü. Daha sonra mahkemede beraat etti fakat rejim onu Lipari Ada-
sı'na beş yıllığına sürgüne göndermek amacıyla "devletin bekası için is-
tisnai yasalar"ı kullandı. Lussu, 1929'da kaçmayı başardı ve sürgünde-
ki antifaşist harekete katılacağı Paris'e gitti.

Madde 95. İtalyan Kültürü. Bölgecilik

1. Leonardo Olschki'nin makalesine dair bibliyografik bilgiler ve yo-
rumlar şuradan alınmıştır: "L'Italia all'estero" (Dışarıda İtalya), "Notizi-
ario" (Bülten), *Leonardo* 3, no. 2, (20 Şubat 1927): 48.

Madde 96. Dergi ve Gazete Türleri. İktisat. İtalyan İktisadi Çalışmalarına Bir Bakış

1. Giorgio Mortara'nın *Prospettive economiche* eseri için bakınız, Def-
ter 1 Madde 61, not 3.

Gramsci'nin elinde Milletler Cemiyeti İktisadi ve Finansal İşler Bölü-
mü'nün iki dilli (Fransızca ve İngilizce) yayını *International Statistical
Yearbook* 1929 (Cenevre, 1930) vardı.

Gramsci'nin bahsettiği Dresdner Bank yayını, ilk kez 1927'de Ber-
lin'de yayımlanan *Les forces économique du monde* adlı yıllık dergiydi.
Derginin üçüncü sayısı 1930'da basıldı. Gramsci'nin elinde Dresdner
Bank dergisinin herhangi bir sayısının olup olmadığına dair ne bir ka-
yıt ne de defterlerde ya da mektuplarda bir referans mevcuttur. Bu ya-
yına dair referanslara Gramsci şurada denk gelmiş olabilir: *Annali di
economia* 4, no. 2, (Ekim 1928): 74. Burada derginin ilk sayısından alın-
tı yapılmıştır. Derginin üçüncü sayısından alıntı yapılan yer ise şurası-
dır: *Annali di economia* 6, no 2, (Temmuz 1930): 61.

Madde 97. Geçmiş ve Bugün. Yüksek Hırs ve Bayağı Hırslar

1. Arturo Vella'nın bu cümleyi sarf ettiği ya da kullandığı yer bilinme-
mektedir. Gramsci'nin bu sözü bir söylevde ya da özel bir konuşmada
duymuş olması muhtemeldir.

Arturo Vella (1886-1943), İtalyan Sosyalist Partisinin (PSI) sözde uz-

laşmaz kanadındandı. Ocak 1921'deki Livorno Kongresinde meydana gelen ayrışma sonrası Vella, İtalyan Sosyalist ve Komünist partilerinin birleşmesi yönündeki Komünist Enternasyonal çağrılarının en ateşli muhalifleri arasına girdi. Bu çağrıları sosyalistlerin lideri Giacinto Serrati destekliyordu. Nisan 1923'te Serrati'nin faşist hükümet tarafından hapse atılmasıyla PSI Milano'da bir ulusal kongre düzenledi ve burada Vella, Pietro Nenni ve Komünistlerle birleşmeye karşı çıkan diğerlerinin maksimalist duruşları benimsendi.

2. Gramsci'nin siyasal partiler, "karizmatik" liderlik ve Roberto Michel'in teorileri hakkındaki uzun notuna bakınız: Defter 2 Madde 75, not 1-3.

Roberto Michels için bakınız, Defter 2 Madde 45, not 2.

Madde 99. Büyük Güç Konsepti

1. Bakınız özellikle, Defter 4 Madde 67.

2. 10 Mart 1929'da Roma'daki faşist rejimin birinci beş yıllık toplantısında yaptığı bir konuşmada Mussolini şöyle demişti: "Barış zamanında donanmanın devletler arası hiyerarşiyi belirleyen unsur olduğu göz önüne alınmalıdır." Konuşmanın metni şurada basıldı: Benito Mussolini, *Discorsi del 1929*, (Milano: Alpes, 1930), s. 31. Hapishanede iken Gramsci'nin elinde bu kitap vardı ancak burada Mussolini'den yaptığı alıntıyı hafızasından aktardığı anlaşılıyor.

3. Bu "epigram" Gramsci'nin muhtemelen tutuklanmadan önce sahip olduğu Anatole France'ın *L'île des pingouins* (1908) kitabının 5. Cilt 4. Bölümünün açılış paragrafının bir özeti ya da kısaltılmış halidir:

Penguenler, dünyadaki en iyi orduya sahiptir. Domuzbalıklardan da öyle. Avrupa'nın diğer ulusları için de aynı şey geçerlidir. Ufacık bir düşünce kırıntısı bile bu konuya şaşırmanızı engeller. Zira bütün ordular dünyanın en iyisidir. Eğer varsa, ikinci en iyi ordu herkesin gözünde aşağılık bir konumda olacak ve herkese yenilecektir. Bu ordu bir an önce dağıtılmalıdır. Dolayısıyla tüm ordular dünyanın en iyileridir... Ve bilinmelidir ki, en kötü yenilgilerden sonra bile bir ordu dünyanın en iyisi olmaya devam eder. Çünkü uluslar kazandıkları zaferleri generallerinin yeteneğine ve askerlerinin cesaretine bağlarken yenilgilerini de açıklamamaz ölümcül durumlara bağlarlar. Diğer taraftan, donanmalar gemilerinin sayısına göre sınıflandırılırlar. Donanmalar; birinci, ikinci ve üçüncü olarak sıralanabilir. Yani donanma savaşlarının

448 Hapishane Defterleri - Defter 6 Notlar

sonucuna dair herhangi bir şüphe duyulamaz. (Anatole France, *Penguin Island*, çev. A. W. Evans, [New York: Heritage, 1947], s. 168.)

Madde 100. Geçmiş ve Bugün

1. “Yüz şehir” hakkında ayrıca Gramsci’nin Defter 1 Madde 43 ve Defter 3 Madde 39’daki yorumlarına bakınız.

Madde 101. İtalyan Kültürü

1. Bakınız, Bernard Groethuysen, *Origines de l’esprit bourgeois en France*, Cilt 1, *L’église et la bourgeoisie*, (Paris: Gallimard, 1927). Bu cildin kısaltılmış bir İngilizce çevirisi için bakınız, *The Bourgeois: Catholicism vs. Capitalism in Eighteenth-Century France*, çev. Mary Ilford, (New York: Holt, Rinehart and Winston, 1968).

Groethuysen’in bu eseri hakkında Gramsci’nin mektuplarında yaptığı yorumlar için bakınız, Defter 5 Madde 55, not 8.

2. Önde gelen Floransalı bir ailenin üyesi olan Franco Sacchetti (yak. 1332-1400), kendini kamu işlerine ve bir elçi olarak ve başka önemli resmi görevlerde bulunarak Floransa’ya adamadan önce tüccardı. İşlerinde şarkıların veya şarkılara uyarlanmaya hazır sözlerin bulunduğu bir şiir külliyatı üretmişti. En iyi bilinen nesir çalışması, birçoğu anekdotlar ve vinyetlerden oluşan ve günümüze iki yüzden fazlası ulaşan bir kısa hikâyeler bütünü olan *Trecentonovelle*’dir. Diğer başlıca düzyazı çalışması ise bazı yerlerde “Sermoni evangelici” olarak da atıfta bulunan *Spozioni di vangeli*’dir (Kutsal Metinlerin Çözümlemesi). Gramsci’nin Sacchetti üzerine görüşleri muhtemelen, *Storia della letteratura italiana* adlı eserinin 10. Bölümünde Sacchetti’yi en iyi nitelikleri iyi niyet, sadelik ve doğallık olan bir ortalama kültür ve düşük hayal gücü insanı olarak tanımlayan Francesco De Sanctis’ten esinlenmiştir. Sacchetti’nin vasatlığı, De Sanctis’e göre, gelenekçi ve tükenmiş bir dünyanın aktarımı biçimindeki yazılarının basmakalıplığı ve hamlığı onun döneminin gerçek bir yansımasıydı. Sacchetti’nin ahlâki ve siyasal görüşleri, yaşam içinde bir ara istasyonu simgelemesi beklenen ya da bir ara istasyonda beklediği için bir ödül haline gelen bir dinginlik ve denge talebini yansıtır.

3. Benedetto Croce, “Il Boccaccio e Franco Sacchetti” (Boccaccio ve Franco Sacchetti), *La Critica* 29, no. 2, (20 Mart 1931): 81-99.

Madde 103. *Risorgimento*

1. Gramsci aynı konuyu bu defterin 78. Maddesinde de işlemiştir.

2. Arrigo Solmi'nin *L'unità fondamentale della storia italiana* (Bologna: Zanichelli, 1927) adlı kitapçığında öne sürdüğü temel varsayım, dönemin milliyetçi tezleriyle aynı çizgidedir. Buna göre İtalya, klasik antik dönemden günümüzün faşist dönemine dek gerçek bir kesintisiz tarihe -başlıktaki gibi "dayanaklı birlik"- sahipti.

Arrigo Solmi için bakınız, Defter 2 Madde 100, not 2.

3. Francesco Collotti, "Pretesti oratori" (Retorik Bahaneler), *Leonardo* 3, no. 5, (20 Mayıs 1927): 115-17.

4. Arrigo Solmi, "Metodologia storica" (Tarih Metodolojisi), *Leonardo* 3, no. 8, (20 Ağustos 1927): 204-6. Solmi'nin yanıtı ile birlikte Collotti'yi destekleyen Luigi Russo'nun "Dip-Not"u yayımlanmıştı.

Luigi Russo için bakınız, Defter 1 Madde 35, not 2.

5. Carlo Cattaneo, *La città considerata come principio ideale delle istorie italiane*, ed. G. A. Belloni, (Floransa: Vallecchi, 1931). Bu kısa çalışmada (ilk olarak *Crepuscolo* dergisinde 1858'de bölümler halinde basılmıştı) Cattaneo, diğer eserlerinde olduğu gibi, İtalyan Ortaçağ kent devletlerinin ya da komünlerin paradigmatic önemini vurgular. Ona göre, bu kent devletleri modern, burjuva medeniyetin ve onun liberal ideallerinin kaynağıdır. Bu eser Gramsci bu notu yazarken yayımlanmamış olabilir ve Gramsci onun yayınıyla ilgili bilgiye okuduğu dergilerdeki tanıtımlar aracılığıyla ulaşmış olabilir. Öte yandan kitabın yayımlanması ve hakkında yazılar yazılması çok uzun sürmedi ve Gramsci Defter 6 Madde 113'teki yorumlarını bu yazılara göre yapmış olmalı.

Carlo Cattaneo için bakınız, Defter 2 Madde 22, not 4.

Madde 105. *Dergi ve Gazete Türleri. Gelenek ve Geleneğin Psikolojik Tortuları*

1. Messina doğumlu avukat Pietro Gori (1865-1911), birkaç kez anarşist yoldaşlarını savunmak için hukuki yetilerini kullanmış yılmaz bir anarşist örgütçü ve ajitatördü. Birkaç kez tutuklanan ve hapse atılan Gori, dönem dönem İtalya'dan uzaklaşarak hem izlenmekten kurtuldu hem de militan faaliyetlerini sürdürdü. 1895'te bir yıl boyunca Boston'dan San Francisco'ya dek ülkeyi baştan aşağı gezerek toplantılar düzenlediği ve anarşist ülkeye dair söylevler verdiği ABD'ye gitti. Daha sonra Federacion Obrera Regional Argentina (FORA) adlı örgütün ku-

450 Hapishane Defterleri - Defter 6 Notlar

rulmasına yardım ettiği Arjantin'e yöneldi. Gori birkaç baskı yapan *Alla quista dell'avvenire* (Geleceğin Fethine Doğru) adlı kısa şiir kitabının da içinde olduğu bir dizi oyun ve şiir kitabı yazdı. Bir yazar olarak, en başarılı olduğu alan şarkılarıydı; unutulmaz "Addio Lugano bela" (Elveda Güzel Lugano) şarkısı da bunlar arasındadır. Bu şarkılar özellikle anarşistler ve militan işçiler arasında fazlasıyla popülerdi.

Felice Cavallotti (1842-98) Milano'da doğdu ve 1860'larda Garibaldi ile birlikte savaştı. Radikal bir cumhuriyetçi ve ateşli bir monarşi karşıtı olan Cavallotti, 1873'te parlamentoya seçildi ve radikal solun en popüler liderlerinden biri haline gelerek Agostino Depretis'in dönüşümcülüğüne ve Francesco Crispi'nin politikalarına karşı savaştı. Yılmaz demokrasi savunuculuğu ona "demokrasi ozanı" lakabını kazandı. Etkileyici bir hatip olarak durmaksızın rakiplerine saldırdı ve bunların sonucunda sayısız davalarla ve düellolarla muhatap oldu. Hatta muhafazakâr Kont Macola ile girdiği bir düelloda hayatını kaybetti. Cavallotti hiçbir şekilde belli başlık edebi figürler arasında sayılmasa da ciddi bir şiir ve (nazım drama da dâhil olmak üzere) drama külliyatı oluşturdu, şiirlerinin çoğu siyasal olarak kışkırtıcı nitelikteydi ve oyunlarından bazıları gerçek başarılar kazandı.

Madde 106. Gazetecilik. Haber Editörü

1. Yani, "ipuçları."

2. Örneğin bakınız, Defter 6 Madde 58.

3. Walter P. Hedden'in imzasız yazısına bakınız: *How Great Cities Are Fed*, (Boston: Heath, 1929), "Recenti pubblicazioni" (Yeni Çıkanlar), *Giornale degli economisti* 45, no. 1, (Ocak 1931): 73-75.

Madde 107. Geçmiş ve Bugün

1. Croce üç adet "Postille politiche" (Politik Notlar) yazdı ve bunlar burada yayımlandı: *Politica* 1, no. 2, (19 Ocak 1919): 206-12; 1, no. 4, (24 Nisan 1919): 48-59; 1, no. 7, (24 Kasım 1919): 13-17. Bu "postille politiche"lerin ilk ikisi, daha sonra farklı başlıklar altında dört bölüme ayrıldı: "Sopravvivenze ideologiche" (Yaşayan İdeolojiler); "La guerra italiana, l'esercito e il socialismo" (İtalya'nın Savaşı, Ordu ve Sosyalizm); "Disegni di riforma nazionale" (Ulusal Reform Planları); "La vittoria" (Zafer). Bu bölümler şu kitaba eklendi: Benedetto Croce, *Pagine sulla guerra*, 2. Baskı, (Bari: Laterza, 1928), s. 250-55, 218-26, 263-70,

287-90. "Postille politiche"nin üçüncü yazısı da iki bölüme ayrıldı: "L'onestà politica" (Siyasal Dürüstlük), "La nausea per la politica" (Si-yasetten Tiksınmek). Bunlar da şu esere eklendi: Benedetto Croce, *Eti-ca e politica*, (Bari: Laterza, 1931), s. 165-69, 169-73.

Gramsci bu notu yazarken *Politica* dergisinin geçmişteki sayılarına katkıda bulunan yazarların bir listesini barındıran onuncu yıl özel sayı-sını elinde bulunduruyordu. Bakınız, *Politica* 11, no. 84-85, (Şubat-Ni-san 1929): 26-34.

Politica'nın eş kurucusu Francesco Coppola için bakınız, Defter 1 Madde 35, not 1.

2. Guido Ruggiero *Politica* dergisinde şu makaleleri yayımladı: "Vicoe Giannone" (Vico ve Giannone), 1, no. 6, (30 Eylül 1919): 355-76; "Economia e legislazione" (İktisat ve Yasama), iki bölüm halinde, 1, no. 8, (31 Aralık 1919): 148-70 ve 2, no. 14, (30 Haziran 1920): 142-59; "L'idea italiana nella Repubblica partenopea" (Parthenopea Cumhuri-yeti'ndeki İtalya Fikri), iki bölüm halinde, 2, no. 16-17, (30 Eylül 1920): 38-56 ve 3, no. 19, (Aralık 1930): 15-36.

Guido De Ruggiero için bakınız, Defter 4 Madde 2, not 2.

3. Croce'nin bu dergiler için yazdığı üç makale -"Metodi polemicci del nazionalismo italiano" (İtalyan Milliyetçiliğinin Polemiksel Yöntemle-ri), *Italia nostra* 2, no. 2, (9 Ocak 1915); "Sulla storia d'Italia" (İtalyan Tarihi Üzerine), *La Critica* 14, (1916): 399-400; "Il pensiero italiano e la guerra" (İtalyan Düşüncesi ve Savaş), *La Critica* 15, (1917): 130-32- daha sonra şurada yeniden yayımlandı: *Pagine sulla guerra*, (Bari: Later-za, 1919), s. 31-33, 131-42, 153-57.

Gramsci'nin elinde Croce'nin *Pagine sulla guerra* kitabı yoktu fakat Tatiana Schucht'a yazdığı 18 Nisan 1932 tarihli mektupta yaptığı yo-rumlara dayanarak içeriğinden haberdar olduğu söylenebilir:

Croce'nin faaliyeti eski köklere sahiptir ve hiç şüphesiz savaş dönemine dayanır. Onun yakın dönemdeki çalışmalarını anlamak için iki ciltte bir araya getirdiği savaş üzerine yazılarına (*Pagine sulla guerra*, genişletilmiş ikinci baskı) bakmak gerekir. <Aslında, 1928 tarihli genişletilmiş ikinci baskı 358 sayfalık tek bir cilttir.> Elimde bu iki cilt yok fakat bu makaleleri yayımlandıkları zaman okumuştum. Makalelerin içeriği kısaca şu şekilde özetlenebilir: Fransız ve Mason propagandasıyla birlikte savaşın bir medeniyet savaşı, popüller hırsların açığa çıkmasıyla birlikte Haçlı Seferle-

452 Hapishane Defterleri - Defter 6 Notlar

ri'ne benzer dinsel fanatizmi andıran bir savaş olmasına neden olan yönelime karşı bir mücadele. Savaşın ardından barış gelir, yani çatışmayı halklar arasında yenilenmiş bir iş birliğinin takip etmesinin yanı sıra savaş ittifaklarının yerini de barış ittifakları almalıdır. Ama bu ikisi birbiriyle zaman bakımından örtüşmez. O halde bu bütüncül ve kendine özgü yenilenmiş ittifak, faydacı siyasetin anlık kriterlerinin evrensel ve kategorik bir ilkeye dönüştüğü günümüzde nasıl mümkün olabilir? Dolayısıyla aydınların bu tür akıl dışı propagandalara karşı çıkması ve savaş halindeki ülkelerini yıpratmadan demagojiye direnmesi ve geleceği kurtarması gerekir. Croce, savaş momentini daima barış momenti içinde görür ve barış momentini de savaş momenti içinde görür. Tüm gayretini ise tüm aracılık olasılıklarının ve iki moment arasındaki uzlaşının yıkılmasını önlemeye adar. (Antonio Gramsci, *Letters from Prison*, ed. F. Rosengarten, çev. R. Rosenthal, [New York: Columbia University Press, 1994], 2:162-63)

Bu görüşler Defter 8 Madde 225'te yeniden dile getirilmektedir.

4. Gramsci'nin burada atıfta bulunduğu Francesco Coppola'ya yönelik polemik hakkında bakınız, Cesare De Lollis, "Guerra per la guerra" (Savaş için Savaş), *Italia nostra* 2, no. 5, (31 Ocak 1915) ve ayrıca bakınız, imzasız makale "La cena del Trimalcione" (Trimalchio'nun Yemeği), *Italia nostra* 2, no. 19, (9 Mayıs 1915).

Cesare De Lollis için bakınız, Defter 6 Madde 42, not 6.

Madde 108. Popüler Edebiyat

1. Bakınız, Vladimir Pozner, "Dostojevskij e il romanzo di avventure" (Dostoyevski ve Macera Romanları), *La cultura* 10, no. 2, (Şubat 1931): 128-50.

Eugène Sue için bakınız, Defter 1 Madde 27, not 1.

2. Mario Praz'ın *La carne, la morte e il diavolo nella letteratura*, (Milano: La Cultura, 1930) adlı eseri İngilizceye *The Romantic Agony* (Romantik Çile), adıyla çevrildi, çev. Angus Davidson, (New York: Meridian, 1956). Luigi Foscolo Benedetto'nun yazısı burada yayımlandı: *Leonardo* 2, no. 3, (Mart 1931): 112-16.

Madde 110. Machiavelli ve Guicciardini

1. Bakınız, bölüm 14, "Les critiques de l'escalier" (Olay Sonrası Yorumlar), Georges Clemenceau, *Grandeur et misères d'une victoire*, (Pa-

ris: Plon, 1930), s. 213-31. Clemenceau'nun bu eseri ne Gramsci'nin kitapları arasında vardı ne de hapishanede iken bu kitabı aldığına dair bir kayıt vardır. Her ne kadar Gramsci'nin bu kitaba doğrudan ulaşmış olma olasılığı tamamen yok sayılamasa da, onun bölüm 14'ü ya da bu bölümün bir kısmını birtakım Fransız dergilerinden okumuş olması ihtimali de vardır.

2. Bakınız, Defter 6 Madde 86.

3. Bakınız örneğin, bölüm 14'ün açılış kısmı. Aşağıdaki bölüm kitabın İngilizce çevirisindendir, G. Clemenceau, *Grandeur and Misery of Victory*, (New York: Harcourt Brace, 1930):

M. Poincaré'nin Sözleşme üzerine makalelerini, bir yandan Tanrı'nın başparmaklarını Elysée sarayı Nirvana'nın kapılarında felsefi olarak gezdirirken, öbür yandan başkalarını işe koşturmak suçlu iyi ve kötü çıraqlarının dudak kıvrımlarını ve ciddi hatalarını gözler önüne seren çok dikkatli bir ustanın verdiği derse benzetme cüretinde bulundum.

Her şeyi bildiği halde hiçbir şey yapmayan bir adamın bu evrensel ithamını baştan sona sabırla okudum: Bu itham ona bir şeyler yapmaya çırpınanlarla didişerek kaybettiği zamanı kazandırmaktaydı. Herkes bilir ki, olay sonrası yorumcuları bizi olmuş olayı önceden görmesi gereken bir konuma oturtma avantajına sahiptirler. Böylece tartışma daha da kolaylaşır. (s. 250)

4. Clemenceau, *Grandeur et misères d'une victoire*, s. 217. Clemenceau'nun eserinin *Grandeur and Misery of Victory* adlı İngilizce versiyonunda şöyle yazar: "Diplomasi gelenekle kutsanmamış şeylerin kabulünden çok uyumsuzların korunmasına yönelik bir kurumdur. Diplomat kelimesi içerisinde, çift kökü ve bükme anlamı vardır" (s. 255).

Madde 111. Popüler Edebiyat. Dizi Romanlar

1. Bakınız, Defter 6 Madde 108.

2. Bu notta, bu noktaya kadarki her şeyin (Pozner göndermesi hariçinde) kaynağı Edmond Jaloux'un hazırladığı bir bibliyografik incelemedir: "L'esprit des livres," *Les nouvelles littéraires* 10, no. 435, (14 Şubat 1931).

Gramsci'nin aktardığı bibliyografik bilgi muhtemelen Edmond Jaloux'un referanslarındaki bir karışıklıktan ötürü yanlışdır. Buna göre *Le roman terrifiant*'ın yazarı Gramsci'nin belirttiği gibi Reginald W. Hart-

land değil, Alice Killen olmalıdır. Doğru bibliyografya şöyle olmalı: Étienne Servais, *Le genre romanesque en France depuis l'apparition de la "Nouvelle Héloïse" jusqu'aux approches de la Révolution*, (Paris: Colin, 1922); Reginald William Hartland, *Walter Scott et la roman frénétique*, (Paris: Champion, 1928); Alice M. Killen, *Le roman terrifiant du roman noir de Walpole à Anne Radcliffe et son influence sur la littérature française jusqu'en 1840*, (1915; yeni baskı, Paris: Champion, 1924).

Les nouvelles littéraires'in daha sonraki bir sayısını kaynak olarak kullandığı Defter 8 Madde 12'de Gramsci, Alice Killen'in *Le roman terrifiant* adlı eserini doğru bir şekilde aktarıyor.

Jacques Rivière'nin makalesi hakkındaki bilgi kaynağı yine Jaloux'un bibliyografik incelemesidir. Burada sözü edilen makale üç bölümde yayımlanmıştır; bakınız, Jacques Rivière, "Le roman d'aventure", *Nouvelle revue française* 5, no. 53, (1 Mayıs 1913): 748-65; 5, no. 54, (1 Haziran 1913): 914-32; 5, no. 55, (1 Temmuz 1913): 56-77.

3. André Moufflet'in "Le style du roman-feuilleton" adlı makalesi Edmond Jaloux'un bibliyografik incelemesini de içeren *Les nouvelles littéraires* sayısının farklı bir kısmında alıntılanmıştır. Bakınız, imzasız makale, "Du roman-feuilleton au sinanthropos pekinensis", "Revue des revues", *Les nouvelles littéraires* 10, no. 435, (14 Şubat 1931). Gramsci, Moufflet'in makalesine Defter 17 Madde 29'da da atıfta bulunur. Buradaki bilgi kaynağı ise şu imzasız nottur: "Stile e fortuna del romanzo d'appendice" (Dizi Romanın Tarzı ve Gördüğü Tepki), "Marginalia", *Il Marzocco* 36, no. 6, (8 Şubat 1931).

Madde 112. Geçmiş ve Bugün. Croceci Ütopya

1. Bakınız, Defter 6 Madde 107.

2. Bakınız, Benedetto Croce, *Cultura e vita morale*, 2. Baskı, (Bari: Laterza, 1926), özellikle s. 293-300 ve 265-71. Hapishanede iken Gramsci'nin elinde bu kitap vardı. "Fissazione filosofica" (Felsefi Saplantı) bölümü ilk kez şurada yayımlanmıştı: *La critica* 23, no. 4 (20 Temmuz 1925): 252-56; "Fatti politici e interpretazioni storiche" (Siyasal Olgular ve Tarihsel Yorumlar) başlıklı bölüm ise ilk kez şurada basılmıştı: *La critica* 22, no. 3, (20 Mayıs 1925): 189-92.

3. Gramsci'nin burada aktardığı pasajda Croce'nin karşı saldırıya geçtiği Giovanni Gentile'nin Palermo'da verdiği söylev (31 Mart 1924) için bakınız Defter 5 Madde 124, not 3 ve Defter 6 Madde 82, not 14.

4. Gramsci özellikle “La libertà di coscienza e di scienza” (Bilinç ve Bilim Özgürlüğü) bölümüne atıfta bulunuyor: Croce, *Cultura e vita morale*, s. 95-102. Bu bölüm ilk olarak (Luigi Luzzatti'nin aynı adlı kitabına bir eleştiri babında) şurada yayımlandı: *Giornale d'Italia* 9, no. 186, (8 Temmuz 1909).

5. *Cultura e vita morale*'de Croce şöyle yazmış:

Talep edilen hoşgörü ilkesinin din kisvesi altında yürütülen siyasal çatışmalara uyarlanamayacağı açıktır. Aziz Bartholomew Yortusu katliamına, Engizisyon'un kazığa bağlayarak yaktığı insanlara, Yahudilerin ve Afrikalıların sürülmesine, Servetus'un diri diri yakılmasına üzüldüğümüz mü? Elbette, üzülelim ama bir yandan da bunun tarihin değil şiirin konusu olduğunu unutmayalım. Tüm bunlar oldu ve artık değiştirilemez; hiç kimse de bu şeyler olmasaydı olayların nasıl gelişeceğini tahmin edemez. Fransa ile İspanya'nın sözde *delicta maiorum* [lat. ataların suçu, ç.n.] için ödediği ya da ödemesi gereken kefaretlar, vaizlerin sorumluluğuna bırakılması gereken kindar bir Musevilik talebidir ve bunun dışında bir anlamı yoktur. Hatta bu talebin ahlaksız olduğunu bile öne sürebilirim zira geçmişteki o çatışmalar, aşağılamak ya da en azından “o yüzleri sadece ben mi gördüm” diyebilmek amacıyla kendi çekinceleri ile yüzleşmeye yeltenen günümüz dünyasının önüne getirilmektedir...

Öte yandan pratik önlemlere başvuran teorik çatışmalar için de bu ilke işlemez çünkü bu hoşgörü ilkesini işletmek için öncelikle teorik olumlamanın uçucu karakteri doktrinini çürütmek gerekir. Başka bir yerlerde o doktrini savunmak ve hepimizin her fırsatta diğerlerinin bize iyi görünecek şekilde düşüncelerini sağlamak için onların iradesine baskı uygulamamız gerektiğini ispatlamak amacıyla yazdığım şeyleri tekrar etmeyeceğim. Tarzının bir parçası haline getirdiği ve sürekli olarak dinleyicilerinin ve okurlarının kulaklarını çekme ve yanaklarını sıkma yöntemi olarak kullandığı çok sayıdaki ünlem ve soru işaretleriyle bile bir farklılık yaratmayan Luzzatti gibiler de dâhil olmak üzere herkes sesleniyorum. (s. 97-98)

Madde 113. *Risorgimento*. Kır ve Kent

1. Carlo Cattaneo, *La città considerata come principio ideale delle istorie italiane*, ed. G. A. Belloni, (Floransa: Vallecchi, 1931). Gramsci, Cattaneo'nun çalışmasına Defter 6 Madde 103'te de değinmişti.

Carlo Cattaneo için bakınız, Defter 2 Madde 22, not 4; *La città consi-*

456 Hapishane Defterleri - Defter 6 Notlar

derata come principio ideale delle istorie italiane adlı eseri için bakınız, Defter 6 Madde 103, not 5.

Bu notu yazarken Gramsci, Cattaneo'nun *La città considerata* adlı eserinin Belloni edisyonu hakkında şu iki yazıyı okumuştı: *Nuova rivista storica* 15, no. 5-6, (Eylül-Aralık 1931): 583-85; *L'Italia che scrive* 14, no. 8, (Ağustos 1931): 227. Gramsci'nin bu yazılardan edindiği bilgiler bu notun ilk üç cümlesinde verilmektedir.

2. Bu, Cattaneo'nun bütün eserlerinden oluşan yedi ciltlik bir çalışmanın referansıdır: *Opere edite ed inedite di Carlo Cattaneo*, ed. Agostino Bertani, (Floransa: Monnier, 1881-1892). Gabriele Rosa ile Jessie Meriton White Mario, Bertani'ye araştırma ve yayına hazırlama konularında yardımcı olmuşlardı.

3. Romagna bölgesinde doğan Gian Domenico Romagnosi (1761-1835), öğretileri ve yazıları Risorgimento ve Risorgimento sonrası İtalya'sının önde gelen bazı aydınları üzerinde güçlü etkiler bırakan ve hukuk ve siyasal teori konularında önemli eserlere (ayrıca istatistik, iktisat, matematik tarihi ve diğer konularda kitaplara da) imza atmış bir yazardı. İlk önemli eseri olan *Genesi del diritto penale*'yi (Ceza Hukukunun Kökleri) 1791'de yazdı. Romagnosi, kariyerinin başlarında Jakobenlerle yakınlaştı, gizli bir kulübe katıldı ve 1792'deki *Cosa è l'uguaglianza* (Eşitlik Nedir) ve 1793'teki *Cosa è libertà* gibi şüphe uyandırmaya aday kitapçıklar kaleme aldı. 1799'da vatan hainliğiyle suçlandı ve kısa bir süreliğine Avusturyalılar tarafından Innsbruck'te tutuklandı. Fransızlar Kuzey İtalya'da iktidarı yeniden elde edince Romagnosi, önce Parma Üniversitesinde, ardından 1807'de Pavia Üniversitesinde hukuk hocalığına getirildi ve son olarak da Milano'daki Siyaset ve Hukuk Özel Okulunda yönetici olarak görevlendirildi. Bir bakanlık danışmanı olarak kayda değer bir nüfuza sahipti. 1815'te, iktidara geldikten sonra onu yasaklayan Avusturyalılar tarafından yıkıcı bulunan *Della costituzione di una monarchia nazionale rappresentativa*'yı yazdı. 1817 ile 1821 arasında özel dersler vermeye devam etti. Bu dönemde Carlo Cattaneo ile Giuseppe Ferrari onun öğrencileri ve sıkı takipçileri arasındaydılar. 1821'de vatan hainliğinden tutuklandı. Romagnosi bir süreliğine Venedik'e sürüldü ve suçluluğu hiçbir zaman kanıtlanamamasına karşın, özel olarak bile ders vermekten men edildi. Daha sonra pasaportuna da el konulması nedeniyle Corfu Üniversitesinden gelen hocalık davetini kabul edemedi. Hayatının son on yılını Milano'da çalışarak ve yazarak

geçirdi ve bu şehirde hayatını kaybetti.

4. Eugène Sue için bakınız, Defter 1 Madde 27, not 1.

Madde 114. *Risorgimento*

1. Ferdinando Martini'nin *Confessioni e ricordi 1859-1892* (Milano: Treves, 1928) isimli anı kitabı için bakınız, Defter 3 Madde 38, not 5.

Ferdinando Martini için bakınız, Defter 2 Madde 51, not 2.

2. Bakınız, Antonio Panella, "Le rivelazioni di un appendice al carteggio Ricasoli" (Ricasoli'nin Yazışmalarındaki Bir Ekten Çıkarılan Gerçekler), *Il Marzocco* 32, no. 49, (4 Aralık 1927). Polemik Panella'ya eleştirel yaklaşan bir makale ile başladı: Mario Puccioni, "Per un appendice al carteggio Ricasoli" (Ricasoli'nin Yazışmalarındaki Bir Ek Hakkında), "Commenti e frammenti" (Yorumlar ve Örnekler), *Il Marzocco* 32, no. 50, (11 Aralık 1927). Bu makale ile birlikte Panella'nın yanıtı da yayımlandı. Tartışma Mario Puccioni tarafından devam ettirildi: "Ancora Ricasoli, Salvagnoli e il 27 Aprile" (Ricasoli, Salvagnoli ve 27 Nisan Hakkında Daha Fazlası), "Commenti e frammenti", *Il Marzocco* 32, no. 51, (18 Aralık 1927).

Antonio Panella için bakınız, Defter 6 Madde 13, not 1.

3. Martini, *Confessioni e ricordi*, s. 13: "Savaş bittiğinde, Cavour'dan yükselen öfkeli taleplere şu sözlerle yanıt veren bir bakanı sinirlendirdiği dedikodusu dolaşmaya başladı: 'Generallerin işini biz yapacak değiliz, bırakın savaşla İmparator [III. Napolyon] ilgilensin.'"

4. Age, s. 117.

5. Cumhuriyetçi ve Mazzini taraftarı Giovanni Nicotera (1828-94), 1849'da Fransızlara karşı Roma Cumhuriyeti'nin savunmasına katıldı. Carlo Pisacane'nin Sapri'de trajik bir şekilde sonlanan 1857'deki Napoli seferinde öncü bir rol üstlendi. Ağır yaralı bir şekilde Bourbon birliklerinin eline düştüğünde az daha infaz edilecekti fakat cezası müebbet hapse çevrildi. 1860'ta Garibaldi'nin "Binler Seferi"nin Bourbon rejimini alaşağı etmesiyle özgürlüğüne kavuştu. Nicotera, Palermo'da Garibaldi'ye katıldı ve daha sonraki tüm seferlerinde onunla birlikte savaştı. 1861'de parlamentoya girdi, solun önde gelen ve ağzına geleni söyleyen liderlerinden biri oldu ve 1876 ile 1877 arasında kısa süreliğine içişleri bakanlığı görevini üstlendi. Daha sonra, Nicotera giderek muhafazakâr ve otoriter olmaya başladı ve 1891 ile 1892 arasında bu defa başında Antonio Di Rudini'nin bulunduğu ilk sağ hükümetin içişleri ba-

kanlığına getirildi.

Luigi Settembrini için bakınız, Defter 6 Madde 8, not 3.

6. *Vela latina* dergisinin mevcut kütüphanelerdeki sayılarında ciddi eksikler var ve Gramsci'nin burada bahsettiği makale bulunamıyor. *Vela latina* ilk olarak Aralık 1913'te Ferdinando Russo editörlüğünde kuruldu; Napoli'de yayımlandı ve Haziran 1917'ye dek iki haftada bir basıldı. Mayıs 1918'in sonunda ise bu defa haftalık olarak çıkmaya başladı.

Ferdinando Russo için bakınız, Defter 5 Madde 153, not 1.

7. Gramsci aynı anekdotu Defter 3 Madde 38'de de değiniyor.

Quintino Sella için bakınız, Defter 2 Madde 29, not 2.

Giovanni Lanza için bakınız, Defter 2 Madde 29, not 3.

Madde 115. *Peder Bresciani'nin Soyu. Angelo Gatti*

1. Bakınız, Angelo Gatti, *Ilia e Alberto*, (Milano: Mondadori, 1930).

Bir Subay olan Angelo Gatti (1875-1948), 1917'de başkomutanlık çatısı altına gönderildi ve Caporetto yenilgisi döneminde General Cadorna'nın kişisel posta subaylığını yaptı. Ordudan emekli olduktan sonra askeri siyaset konusunda birkaç kitap yazdı ve ardından kurgu yazarlığına yönelerek birtakım romanlar ve kısa hikâyeler yayımladı. 1937'de Gatti Accademia d'Italia'ya seçildi.

2. Gatti'nin *Ilia e Alberto* romanı birkaç gazete ve dergide işlendi. Tüm benzerleri gibi Gramsci bunu da şu yerlerden okudu: Benedetto Migliore, "Notizie e commenti" (Haberler ve Yorumlar), *Nuova Antologia* 66, no. 1416, (16 Mart 1931): 248-54; Attilio Momigliano, *Pègaso* 3, no. 2, (Şubat 1931).

Madde 116. *Rönesans. (İtalyan Tarihinin İktisadi-Korporatif Evresi) Yerel Edebiyatın ve Şiirin Kökleri*

1. Ezio Levi, *Uguccione da Lodi e i primordi della poesia italiana*, (Florens: Battistelli, 1921); *Poeti antichi lombardi*, ed. Ezio Levi, (Milano: L. F. Cogliati, 1921).

On üçüncü yüzyıl şairi Uguccione da Lodi hakkında çok az şey bilinmektedir. Bugüne ulaşanlar arasında ona ait olduğu kesin olan *Libro*, Lombardy-Venedik dilinde iki farklı şiir tarzıyla yazılmış bir şiirden ya da şiirlerden (biçim ve yapı belirsizdir) oluşmaktadır. Yapıt; Tanrı'nın adaleti, insanın günahkarlığı, çağdaş toplumun çürümüşlüğü, ebedi lanet ve kefareti ihtiyacı gibi konularda dinsel ve didaktik bir meditasyon

çalışmasıdır.

Ezio Levi için bakınız, Defter 4 Madde 92, not 1.

2. Salvatore Battaglia, "Gli studi sul nostro duecento letterario" (On Üçüncü Yüzyıl İtalyan Edebiyatı Üzerine Çalışmalar), *Leonardo* 3, no. 2, (20 Şubat 1927): 30-33. Bu, on üçüncü yüzyıl edebiyatı üzerine İtalya'da yayımlanmış üç parçalı bir akademik çalışmanın ikinci bölümüdür. Levi'nin bu alandaki katkıları üzerine tartışma ve Gramsci'nin notundaki kısa alıntılar Battaglia'nın araştırmasının bu bölümünde bulunabilir.

3. Pataren reformist hareketi, on birinci yüzyılın ikinci yarısında Milano'da doğdu. Takipçileri ruhban sınıfını, papalığı ve genel olarak kiliseyi yozluktan arındırmak niyetiyle kendilerini ateşe atan sıradan din-dar ve sofu kişilerdi. On ikinci yüzyılın sonuyla birlikte heretik olarak görülen diğer reformist hareketler de Pataren olarak yaftalandı.

4. Bakınız, Felice Tocco, *L'eresia nel Medioevo* (Floransa: Sansoni, 1884); Gioacchino Volpe, *Movimenti religiosi e sette ereticali nella società medievale italiana: Secoli XI-XIV*, (Floransa: Vallecchi, 1922).

Bertrando Spaventa ve Luigi Settembrini ile çalışmış Felice Tocco (1845-1911), önce Pisa Üniversitesinde ardından Floransa Üniversite-sinde hocalık yaptı. Ortaçağ heretikleri üzerine çalışmasının yanı sıra Platon, Fransiskanlar, Giordano Bruno ve Nietzsche üzerine de kitaplar yazdı.

Gioacchino Volpe için bakınız, Defter 2 Madde 100, not 3.

5. Battaglia'nın araştırmasının diğer iki bölümü şurada yayımlandı: *Leonardo* 3, no. 1, (20 Ocak 1927): 6-8; *Leonardo* 3, no. 3, (20 Mart 1927): 58-61.

Madde 117. Geçmiş ve Bugün

1. Kendisinin de belirttiği gibi Gramsci bu pasajı Turi'de hapis-hane-de iken elinde olan Karl Marx'ın Fransızca *Oeuvres politiques* (Paris: Costes, 1931) eserinin 8. Cildinden (s. 22) çevirmiştir. Buradaki İngilizce çeviri ise şuradan alınmıştır: Karl Marx ve Frederick Engels, *Collected Works*, Cilt 14, 1855-1856, (New York: International Publishers, 1980), s. 552. Marx ile Engels'in bu alıntının da yer aldığı makalesi ilk olarak şu başlıkla Almanca yayımlandı: "Zu den Angelegenheiten in der Krim", 18 Eylül 1855 tarihli *Neue Oder-Zeitung*. Makalenin yazım tarihi ise 14 Eylül 1855 idi. Gramsci'nin kullandığı Fransızca edisyonda makalenin adı "La question d'Orient" olarak verilmişti ve Gramsci bu-

460 Hapishane Defterleri - Defter 6 Notlar

nu İtalyancaya “Quistione orientale” (Doğu Sorunu) olarak çevirdi. Karışıklığı önlemek adına burada makalenin adını Marx ile Engels’in bütün eserlerinin İngilizce edisyonundaki başlığıyla -yani “Kırım Olayları” olarak- vermek daha iyi olabilir.

Madde 118. Rönesans

1. Gramsci kendi el yazmasının sayfa numaralarına atıf yapıyor. Bakınız, Defter 6 Madde 116.

2. Patarenler hakkında bakınız, Defter 6 Madde 116, not 3.

Madde 119. Risorgimento

1. Bakınız, Defter 5 Madde 12, not 3.

2. Bakınız, Camillo Benso di Cavour, *Discorsi parlamentari*, Cilt 4, 1851, ed. Luigi Russo, (Floransa: La Nuova Italia, 1934), s. 9-10. Bu konuşmayı yaptığı dönemde Cavour Finans Bakanı’ydi.

Madde 120. Dergi ve Gazete Türleri. Son Evrimsel Varlık

1. Bakınız, Defter 3 Madde 76, not 1.

2. Floransa’da yayımlanan siyaset ve edebiyat dergisi *La voce*, Aralık 1908’de Giuseppe Prezzolini ve Giovanni Papini tarafından kurulmuştu. Prezzolini 1914’e kadar editörlüğü sürdürdü ve bu tarihte görevi Giuseppe De Robertis’e devretti. 1916’da yayın hayatına son verdi. Haftalık dergi *L’unità*, 1911’de çok yakın bağlar kurduğu *Voce* grubundan ayrılan Gaetano Salvemini tarafından kuruldu. *L’unità* yayın hayatını 1920’de sonlandırdı. 1922’de Papini, Prezzolini ile görüş ayrılığı yaşadı ve ertesi yıl Ardengo Soffici ile birlikte 1915’e dek yayımlanacak milliyetçi ve fütürist dergi *Lacerba*’yı yayımlamaya başladı.

Giuseppe Prezzolini, Giovanni Papini ve Ardengo Soffici için bakınız, Defter 1 Madde 8, not 1.

Madde 121. Gazetecilik

1. Gramsci, Albert Rival’in kitabı hakkındaki bilgiyi yayıncısının verdiği tanıtımdan aldı: *Les nouvelles littéraires* 10, no. 438, (7 Mart 1931).

Madde 122. Dergi ve Gazete Türleri. İnceleme Dergileri

1. *Il foro italiano* 1876’da Vittorio Scialoja tarafından kuruldu ve İtalya’da bugüne dek hukukçuların başucu kaynaklarından biri oldu.

Vittorio Scialoja için bakınız, Defter 3 Madde 27, not 1.

Madde 123. Geçmiş ve Bugün

1. 1931'de *Economia* dergisi birkaç iktisatçıyı -Albert Aftalion, Mario Alberti, André Andréades, Maurice Ansiaux, Georges de Leener, Charles Gide, Pasquale Jannaccone, F. W. Taussig ve C. A. Verriijn Stuart-iktisadi bunalıma ilişkin bir dizi soruyu yanıtlamaya davet etti. Yanıtlar "La depressione economica mondiale: Opinioni degli economisti interrogati" (Dünya İktisadi Bunalımı: İktisatçıların Sorulara Verdikleri Yanıtlar) başlığı altında yayımlandı: *Economia* 7, no. 3, (Mart 1931). Gramsci'nin bahsettiği iki makale Pasquale Jannaccone'nin s. 297-306'daki makalesi ile Gino Arias'ın verilen yanıtlar üzerine yorumlar yaptığı s. 315-20'deki "La crisi e i giudizi economisti" (Kriz ve İktisatçıların Görüşleri) başlıklı makaledir.

Pasquale Jannaccone için bakınız, Defter 6 Madde 82, not 8.

Gino Arias için bakınız, Defter 6 Madde 66, not 1.

2. Jannaccone'nin s. 301'de yer alan "La depressione economica mondiale"deki yanıtına bakınız. Bu yanıt aynı zamanda Arias'ın s. 316'daki "La crisi e i giudizi degli economisti" makalesinde de yer almaktadır.

3. Jannaccone, ABD'de "bütün toplumsal sınıfların yaşam standardındaki hızlı yükselişin, tasarruf birikimini yavaşlattığını" öne sürmüştür; bakınız, "La depressione economica mondiale", s. 300. Arias'a göre, ABD'de tüketimi artırması için planlanan yüksek ücret politikası krizin patlak vermesine ön ayak olmuştur; bakınız, "La crisi e i giudizi degli economisti", s. 316.

4. Arias'a göre, "emekçi sınıflarının tüketim oranındaki aşırı artış, tasarrufları dizginlemiş ve korunması ve geliştirilmesi gereken üretimi yaralamıştır" ("La crisi e i giudizi degli economisti", s. 316-17).

5. Gramsci burada Arias'ın "krizin köklerinin tamamen ahlâki ve siyasal" olduğu ve tasarruflardaki düşüşün bunun göstergelerinden biri olduğu şeklindeki varsayımını doğrudan reddetmektedir. Arias'a göre, diğer göstergeler arasında iktisadi disiplin yoksunluğu ve "çağdaş ekonomilerde baskın konumda duran korporativizm karşıtlığı" yer almaktadır. Bakınız age., s. 318-19.

Madde 124. Croce ve Edebi Eleştirelilik

1. Benedetto Croce, "Estetik" girişini *Encyclopedia Britannica*'nın on

462 Hapishane Defterleri - Defter 6 Notlar

dördüncü baskısı (1929) için kaleme almıştır. Metnin İtalyanca versiyonu ilk kez *Aesthetica in nuce* başlığıyla bir kitapta yayımlandı (Napoli, 1929). Daha sonra Bari'deki Laterza tarafından Croce'ye ait makalelerin derlemesiyle birlikte yeniden yayımlandı. İngilizcesi için bakınız, "Aesthetica in Nuce", Benedetto Croce, *Philosophy, Poetry, History: An Anthology of Essays*, çev. Cecil Sprigge, (Londra: Oxford University Press, 1966): 215-247; Gramsci'nin alıntı yaptığı pasaj s. 237'dedir.

Gramsci, Croce'nin metni hakkındaki bilginin yanı sıra bu kısa alıntıyı da muhtemelen Natalino Sapegno'nun bir yazısından aldı: *Pègaso* 2, no. 12, (Aralık 1930): 758-59.

Madde 125. *Dergi ve Gazete Türleri. Tarih ve "İlerleme"*

1. Gramsci, İspanya Kralı XIII. Alfonso'yu (1886-1941) kastediyor. XII. Alfonso oğlu ve halefi doğmadan önce öldüğünden XIII. Alfonso gerçek anlamda kral olarak doğdu. Kraliçe Maria Christina 1902'ye dek hüküm sürdü. XIII. Alfonso 1931'de tahtını ve ülkesini terk etti; onun ayrılışı İkinci İspanya Cumhuriyeti'nin başlangıcı demektir.

Madde 127. *Endüstriyel Meseleler*

1. Eugène Schneider, "Les relations entre patron et ouvriers: Les délégués de corporation", *Revue des deux mondes* 7, no. 55, (15 Kasım 1930): 372-88.

2. Gramsci, örgütlenmesine yardım ettiği Torino'daki fabrika konseylerinden söz ediyor.

Madde 128. *Organik Merkezizetçilik*

1. Eugène Schneider, "Les relations entre patron et ouvriers: Les délégués de corporation", *Revue des deux mondes* 7, no. 55, (15 Kasım 1930): 377.

"Yönetimde olmak bir şey ifade etmez. Önemli olan alakalı olduğun kişileri anlayan ve onların seni anlamalarını sağlamandır. Doğru anlamak; hayatın sırrı budur."

2. Gramsci, organik merkezizetçilik eleştirisini Defter 9 Madde 68'de uzun uzadıya genişletmektedir.

Madde 129. *Geçmiş ve Bugün. D'Annunzio'nun Siyaseti*

1. Gabriele D'Annunzio'nun *Per l'Italia degli italiani* (Milano: Bottega

di Poesia, 1923) adlı kitabı bir seçkiyi andırmaktadır; kitabın içeriği söylevler, kamuoyuna “mesajlar”, ayrıntılı yorumlar, “aşk mektupları” ve başka metinlerden oluşmaktadır. Kitabın adı (İtalyanların İtalya’sı İçin), D’Annunzio’nun 3 Ağustos 1923’ta Milano’da Mussolini ve faşizme desteğini açıkladığı söylevinden alınmıştır.

2. *Per l’Italia degli italiani*’nin “Messaggio del convalescente agli uomini di pena” (Acı Çekenlere İyileşenlerin Mesajı) başlıklı bölümdeki karmaşık bir pasajda D’Annunzio, *La gloria* (1899) adlı şaheser oyununda köylülerin övülmesine atıfta bulunur ve şöyle der: “Bugün köylü üstünlüğü bana doğru gibi geliyor. Bütün sınıfların çöktüğü bir dönemde *en iyiler* -güçlü, cefakâr, mütevazı, azimli, zinde- köylüler değil mi? En iyi olduğu için de başa geçmesi gerek. Köylü yönetimi en doğrusudur” (s. 154).

3. 1921 yazında Maksim Gorki’nin Rusya’daki açlıktan mustarip kişilerin acılarını hafifletmek için uluslararası yardım çağrısında bulunmasının ardından yardım fonlarını artırmak amacıyla uluslararası bir kampanya başlatıldı. İtalya’da Komünist Parti bağış toplamak ve bu bağışları Sovyet yetkililerine göndermek için bir komite kurdu. D’Annunzio o dönemde bir miktar tartışma yaratacak şekilde yüklü bir bağışta bulundu. *Per l’Italia degli italiani*’de bu hareketinin sebebini anlatıyor:

Aç Ruslara Komünist Parti’nin meşru kanalıyla bağış yaptığımda, çok sayıda hayırsever şaşkınlığa kapıldı. Boşboğaz arkadaşlarımdan birinin fazlasıyla talihsiz Ruslara karşı “derin ve kardeşçe bağlılığımı” açıklaması nedeniyle bu insanların şaşırıldığını biliyorum. Hâlbuki “derin ve kardeşçe minnettarlık” sözünü kullanmalıydı. Çektikleri acılar Alexis’in öngördüğünden katbekat fazla olan Rus halkı dünyayı çocukça bir yanılsamadan ve steril bir mitten ebediyen kurtardı. Bir insan doktrinine bağlı olarak yaşanmış en aşırı ve acı deneyimin bir sonucu olarak bugün kesin olarak kanıtlandı ki, sınıf diktatörlüğünden doğmuş bir hükümet makul yaşam koşulları yaratmak konusunda yetersiz kalmaktadır. Konu artık yapıcılar için açıklığa kavuşmuştur. (s. 286)

4. Giovanni Pascoli için bakınız, Defter 1 Madde 58, not 3.

Madde 130. *Ansiklopedik Kavramlar. Konjonktür*

1. Aynı konu hakkında bakınız, Defter 15 Madde 16.

Madde 131. Geçmiş ve Bugün. Karakterler

1. Bu aynı zamanda Gramsci'nin de Turi'de iken elinde bulundurduğu Benedetto Croce imzalı *Etica e politica* kitabının da (Bari: Laterza, 1931) başlığıdır. Gramsci burada Croce'nin çalışmasına doğrudan atıfta bulunmuyor olsa bile, "kötü niyet" ve inanç yoksunluğu hakkındaki yorumları Croce'nin eserindeki bir makaleye dayanıyor olabilir: "La 'buona fede'" ("İyi Niyet"), s. 47-50.

Madde 132. Ast Sınıfların Tarihi

1. Ferdinando Petruccelli della Gattina, *La rivoluzione di Napoli nel 1848*, ed. Francesco Torraca, Biblioteca storica del Risorgimento italiano, (Milano: Dante Alighieri, 1912). Tarihçi Ferdinando Petruccelli della Gattina (1816-90), 1848 Napoli kalkışması hakkındaki otobiyografisini ilk kez 1850'de yayımladı.

2. Gennaro Mondaini, *I moti politici del'48 e la setta dell'"Unità italiana" in Basilicata*, Biblioteca storica del Risorgimento italiano, (Milano: Dante Alighieri, 1902). Basilicata bölgesinde 1848'deki siyasal karmaşa dönemindeki milliyetçi siyasal eylemciler üzerine bu kitabının yanı sıra Gennaro Mondaini (1874-1948), sömürgecilik ve İtalyan sömürge hukuku üzerine bir dizi önemli kitap da yazmıştır.

3. Guido De Ruggiero, *Il pensiero politico meridionale nei secoli XVIII e XIX*, (Bari: Laterza, 1922). Bu kitap, on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda Güney'deki siyasal düşünce üzerine bir çalışmadır.

Guido De Ruggieri için bakınız, Defter 4 Madde 2, not 2.

Madde 133. Yeni Bir Kültür Yolunda Yeni Bir Edebiyat (Sanat)

1. On yedinci yüzyıl edebiyatı üzerine *Nuovi saggi sulla letteratura italiana del seicento* (Bari: Laterza, 1931) adlı kitabının "Poesia latina nel seicento" başlıklı on birinci bölümünün ilk sayfalarında Croce, on yedinci yüzyılda Latin şiirinin "şiirsel motivasyonla değil, pratik amaçlar, terbiye ve propaganda amacıyla" öncelikle rahipler, özellikle de Cizvitler tarafından yazıldığını öne sürer. Yazı şöyle devam ediyor:

1654'te yayımlanmış iki ciltlik *Parnassus Societas Jesu*, o yıla dek büyük oranda Cizvitler tarafından (Şair Papalar VIII. Urban ve VII. Alexander'i hariç tutarak) yazılmış şiirleri derlemiştir. Bu şiirlerin pratik niteliklerinden emin olmak için Cizvitlerin kitabın yayımlanmasını kutlarken ve bu kadar kısa bir zaman zarfında

antik ve klasik yazarlarla kıyaslandığında devasa bir şiir külliya-tı oluşturdukları için kendilerini överken sergiledikleri (tüm dönemlerin şair bozuntularından ya da zamanımızın “fütüristlerinden” hiç farklı olmayan bir şekilde) hazza ve tatmin duygusuna bakmak gerekir. Bu eski Parnassus, bugün görüş alanımıza girmiş yüksek dağlarla ya da sıra dağlarla kıyaslandığında sadece bir tepeciği andırmaktadır... Ve bu kendini tatmin duygusu (sonuçta kişinin görebileceği en tuhaf biçimlerden ve gafletlerden biri) bize sadece “fütüristleri” hatırlatınakla kalmaz, aynı zamanda doğal olarak ve hiç çaba harcamaksızın, Cizvitler ve başka rahipler tarafından açılan şiirin cilt cilt üretildiği okulları ve akademileri ve ayrıca bir yandan sefil ve kof burjuva geçmişle alay ederken bir yandan da rahatsız edici boyutlarda basit ve yaygın bir taslağa dayalı dur durak bilmeyen bir komünist şiirin üretildiği Bolşevik “şiir okulları”nı düşündürmektedir.

Croce’nin *Nuovi saggi sulla letteratura italiana del seicento* adlı eseri, Gramsci’nin korunan kitapları arasında değildir fakat belli ki Turi’de iken bu kitabın bir kopyası elinde bulunmaktadır.

2. Croce ile René Fülöp-Miller (1891-1963) -birçok eserin yanı sıra Sovyet kültürüne keskin bir eleştiri niteliğindeki bir kitabın da yazarı olan- arasındaki bağ Fülöp-Miller’in *Geist und Gesicht des Bolshevismus: Darstellung und Kritik des kulturellen Lebens in Sowjet-Russland* (Viyana: Amalthea, 1926) adlı kitabın yayın yıllarına dek uzanmaktadır. Croce, kitap yayımlanır yayımlanmaz hakkında olumlu bir eleştiri yazmıştır; bakınız, *La critica* 24, no. 5, (20 Eylül 1926): 289-91. Gramsci, Croce’nin yazısını okumuş ve Defter 10, II, Madde I’de bu yazıyı yorumlamıştır. Gramsci’nin belirttiği gibi, Croce’nin Sovyetler Birliği’ndeki “şiir okulları” üzerine alaycı yorumu, büyük ihtimalle Fülöp-Miller’in kitabındaki “Şiirin Mekanikleşmesi” bölümünde okuduklarına dayanmaktadır. Hiç şüphesiz, Croce, Fülöp-Miller’in Bolşevik pratik için yaptığı yorumu almış ve Cizvit şiir yazımını tanımlamak için kullanmıştır. Fülöp-Miller’in kitabının İngilizce çevirisindeki ilgili pasajda şöyle yazıyor:

Uzun bir süredir “Briusov Enstitüsü”nde sürdürülen deneyler de aynı derecede anlaşılması güçtür. Orada şiir, unsurlarından ayıklanmış, analize tabi tutulmuş ve reforme edilmiştir; iddiaya göre şiir, süreç içinde her tür gizemli büyüsünü kaybetmektedir. Burada şiir reçeteleri hazırlanmakta ve yakın zamanda herkesin aynen piyano çalmak, okumak ve yazmak gibi şiir de yazabilece-

ği umudu ifade edilmektedir. Buna göre, şiir sanatı aynen resim dersi gibi ilkokul konuları arasına girecektir; çocuklara, bir zamanlar sadece bir avuç azınlığa hak edilmemiş bir ün kazandıran tüm marifetler, hileler ve ustalıklar öğretiliecektir.

Dahiler yaratma hedefiyle Briusov Enstitüsünde üretim ve öğretim başlıkları altında iki temel bölüm faaliyet göstermektedir. Bunların biri üç yıllık bir kursta “yüksek kaliteden” yazar, şair, çevirmen ve eleştirmen yetiştirmektedir...

Sadece bir yıllık çalışmanın ardından Enstitü, beş yüz on dört öğrenciden otuz altı şair çıkardığını gururla duyurmuştur...

Gerçek anlamda devrimci düşüncenin büyük başarısı şudur: Sanat ile şartlı refleksler arasındaki bağı tam olarak kurmak ve şiiri kimyasal bir formüle göre seslerin ve tonların mekanik birleşimi olarak tanımlamak. Şiirin teknik, fizyolojik ya da kimyasal yöntemlerle daha iyi yazılıp yazılamayacağı konusunda farklı görüşler olsa da, yine şiirin sezgi, yetenek ya da ihsan ile hiçbir alakasının olmadığı konusunda tam bir uzlaşma mevcuttur zira bu sonuncular burjuva ve karşı devrimci önyargılardır. (René Fülöp-Miller, *The Mind and Face of Bolshevism: An Examination of Cultural Life in Soviet Russia* [Bolşevizmin Akli ve Görünüşü: Sovyet Rusya’da Kültürel Hayat Üzerine Bir İnceleme], çev. F. S. Flint ve D. F. Tait [Londra: Putnam, 1927], s. 154-55)

Tatiana Schucht’a yazdığı 2 Mayıs 1932 tarihli bir mektupta Gramsci, Croce’nin anti komünizmine dair bir tartışmada yeniden Fülöp-Miller’e değinir: “Croce’nin bir revizyonist olarak teorik faaliyetine ne kadar önem verdiğini ve kendi sözleriyle bir düşünür olarak tüm çabalarını bu son yirmi yıl boyunca bu revizyonu tamamlamaya, Marksizmin tasfiyesine yönelttiğini zaten belirtmiştim... Bana öyle geliyor ki Croce, en beğendiği çalışmalara dair incelemelere ve bibliyografilere günü güne bakmıyor veya eleştirel bakış açısını yitirmiş durumda. Açık ki, verdiği bilgiler Viyanalı gazeteci Fülöp-Miller’in fazlasıyla meşhur bir kitabından alınmış” (Antonio Gramsci, *Letters from Prison*, ed. F. Rosengarten, çev. R. Rosenthal [New York: Columbia University Press, 1994], 2:169).

Fülöp-Miller’in kitabı İtalyancaya çevrildiğinde *-Il volto del bolscevismo*, Curzio Malaparte’nin önsözüyle, (Milano: Bompiani, 1930)- Gramsci kitabı almayı çok istedi ama hapishane denetçisini aşamadı. Yasaklamaya itiraz ettikten sonra (kardeşi Carlo’ya yazdığı 25 Ağustos 1930 tarihli ve Mussolini’ye yazdığı 30 Eylül 1930 tarihli mektuplara

bakınız), sonunda kitabı almasına izin verildi ve 1 Aralık 1930'da Tattiana Schucht'a yazarak kitapçının kitabı göndermesini sağlamasını istedi. Gramsci'nin Mussolini'ye yazdığı mektup Defter 2'nin el yazmasında mevcuttur (Defter için yazılmış Cilt 1'in El Yazmasının Tasviri kısmına bakınız, [Türkçe baskısı için bakınız: Cilt 1, s. 606-607, ç.n.).

Madde 134. *Popüler Edebiyat. Dizi Roman*

1. Bakınız, Defter 5 Madde 54.

2. Gramsci, Freud'un fikirleri ve genel olarak psikanalitik teori hakkında üstünkörü bir genel izlenim dışında haberdar değilmiş gibi görünüyor; bakınız, Defter 1 madde 33, not 1.

Madde 135. *Geçmiş ve Bugün. Fordizm*

1. Bakınız, Defter 4 Madde 52. "Open shop" (defterlerde de İngilizcesi kullanılmış) hakkında bakınız, Defter 5 Madde 2, not 1.

2. İngilizce "dumping" [damping] kelimesi defterlerde de bu şekilde yazılmış.

Madde 136. *Ulusal Toplulukların Örgütlenmesi*

1. Gramsci muhtemelen Defter 1 Madde 47'yi kastediyor.

2. Bu, Gramsci'nin 16 Mayıs 1925'te gizli toplulukların yasaklanmasını öngören bir yasa önerisine karşı yaptığı bir parlamento konuşmasındaki yönelimi idi. Yasa görünüşte Masonluğa karşı çıkarılıyordu fakat aslında faşist hükümetin tüm muhalif örgütleri yasaklamaya yönelik üstü kapalı bir girişimiydi. Gramsci'nin konuşmasından bir bölüm:

Faşizm, henüz tüm diğer partileri kendi örgütü içine tamamen çekmeyi başaramadı. Masonlarla birlikte ilk defa siyasal sızma taktiğini, ardından terörist yaklaşımı -sendika şubelerini yakmalar ve sonunda büyük bankalarda ve bürokrasinin üst katmanlarındaki bir dizi önemli kişinin işlerini kaybetmemek için kazanan tarafa geçmesini sağlayacak yasama işleri- denedi. Öte yandan faşist hükümet Masonlarla uzlaşmak zorunda kalacak. Bu türden güçlü bir düşmana karşı ne yapılabilir ki? Önce diz çöktür, ardından üstün konumunu kullanarak ona bir anlaşma dayat... Buna dayanarak bu yasanın aslında işçilerin örgütlenmesini hedeflediğini söyleyebiliyoruz. Bilmek istiyoruz ki, Komünist Parti illegal bir örgüt olarak ilan edilmediği halde neden aylardır yoldaşlarımız jandarma tarafından üç ya da daha fazla kişilik

gruplar halinde görüldükleri anda tutuklanıyorlar? Mason hareketi kitlesel bir şekilde Faşist Partiye geçerek onun akımlarından biri haline geldiği için bu yasayla geniş ölçekli işçi ya da köylü örgütlerinin önünü kesmeye yeltendiğiniz çok açık. Asıl konu budur, yasanın asıl anlamı budur. Faşist hareket içinde birileri hâlâ kendisinin de bir devrimci ve bir sosyalist olduğu zamanlardan eski akıl hocalarının öğretilerini belli belirsiz bir şekilde kullanıyor. O kişiler biliyorlar ki, bir sınıf kendisinin en iyi ve en bilinçli parçasını oluşturacak bir partiye ve bir örgüte sahip olmadıkça kendini koruyamaz, kendini iktidarı ele geçirecek denli geliştiremez. Marksist öğretinin bu karmaşık ve gerici uyarlamasının ardında yatan gerçek budur.

Gramsci'nin parlamento konuşmasından geniş bölümlere şuradan ulaşılabilir: Giuseppe Fiori, *Antonio Gramsci: Life of a Revolutionary*, çev. Tom Nairn, (Londra: Verso, 1990). Yukarıdaki metin de (ufak tefek değişikliklerle birlikte) bu eserden alınmıştır; özellikle bakınız, s. 194-96. Gramsci'nin konuşması, 23 Mayıs 1925 tarihli *L'unità*'da yayımlandı ve çok daha yakın bir zamanda şurada basıldı: Antonio Gramsci, *Contro la legge sulle associazioni segrete*, ed. Antonio A. Santucci, (Roma: Manifestolibri, 1997); özellikle bakınız, s. 29-30 ve 33.

3. Luigi Einaudi, Etienne Martin-Saint-Léon incelemesi, *Les sociétés de la nation: Étude sur les éléments constitutifs de la nation française*, (Paris: Spes, 1930), *La riforma sociale* 38, no. 3 (Mayıs-Haziran 1931): 318-20.

Luigi Einaudi için bakınız, Defter 1 Madde 11, not 1.

4. Parlamento konuşmasında Gramsci şunları da söylemiş: "Göz ardı edilemez ulusal siyasal bir gücü temsil eden -sekiz yüz bin okuruyla onlar da bir partidir- *Corriere della sera*'nın programı diyebileceğimiz bir şeye sahibiz", (Gramsci, *Contro la legge sulle associazioni segrete*, s. 27).

Madde 137. Devlet Konsepti

1. Edmond Jaloux, Daniel Halévy incelemesi, *Décadence de la liberté*, (Paris: Grasset, 1931), "L'esprit des livres," *Les nouvelles littéraires* 10, no. 459, (1 Ağustos 1931).

2. Georges Sorel'in en bilinen çalışmalarından *Réflexions sur la violence* (1908) "Giriş: Daniel Halévy'ye Mektup" ile başlar. Bakınız, Georges Sorel, *Reflections on Violence* (Şiddet Üzerine Düşünceler), çev. T. E. Hulme ve J. Roth, (New York: Free, 1950).

Charles Maurras için bakınız, Defter 1 Madde 14, not 1.

Madde 138. *Geçmiş ve Bugün. Manevra Savaşından (ve Cephe Saldırısından) -Siyasal Alanda da- Mevzi Savaşına Geçiş.*

1. Yani, Troçki.

2. Bu tartışmalı konu hakkında, bakınız Defter 1 Madde 44, not 53 ve Defter 7 Madde 16 ve ilişkili notlar.

Madde 139. *Ebedi Bir Tarihsel Kategori Olarak Devlet ve Kilise Çatışması*

1. Bakınız, "Stato e Chiesa in senso ideale e loro perpetua lotta nella storia" (İdeal Manada Devlet ve Kilise ve Onların Tarihteki Ebedi Çatışması), Benedetto Croce, *Etica e politica*, (Bari: Laterza, 1931), s. 339-44.

Turi'de hapisanede iken Gramsci'nin elinde bu kitap vardı.

Ayrıca bakınız, Defter 6 Madde 81, not 1.

Madde 140. *Geçmiş ve Bugün*

1. Papa XI. Pius'un 29 Haziran 1931'de yayımladığı *Non abbiamo bisogno* (İhtiyacımız Yok) genelgesine bakınız. Genelge, Katolik Hareket ile diğer dinsel örgütlerin, faşistlerin eş güdümlü (genelde şiddet içeren) saldırılarına maruz kaldığı bir dönemde yazıldı. Haziran 1931'in başında, rejim Faşist Partinin gençlik hareketiyle ilişkili olmayan tüm gençlik örgütlerini kapattı. XI. Pius'un genelgesi Katolik Hareket'in rejimin aleyhine siyaset yaptığı suçlamalarına karşı çıkmakla kalmayıp aynı zamanda hükümetin baskıcı ve totaliter uygulamalarını da hedefliyordu. Papanın rejim tarifi, rejimin yurttaşların sadakat yemini etmesi talebine Katoliklerin nasıl yanıt vermesi gerektiğini işleyen paragraflarda en keskin boyutundaydı. Bu konu kilisenin yabancı bir gücün olmasa da muhalefetin sığınağı haline geldiği (faşistlere ait) iddiası ile ilişkili idi:

Saygıdeğer Kardeşler, olanların ışığında, ufacık oğlanların ve kızların bile etmeye zorunlu olduğu yemin hakkında ve bu çocukların doğaları gereği kutsal ve dokunulmaz olan Kilise haklarını ve ruhlarını hiçe sayarak tüm doğrulara ve adalete karşı, gördüğümüz ve beklediğimiz üzere, emirler verebilen bir otoritenin buyruklarına kayıtsız şartsız uymaları gerektiği hakkında sorular soruyorsunuz. Bu yemini edenler, gençleri Kiliseden ve İsa Mesih'ten koparan ve o gençlere (son olayların açıkça gösterdiği gibi) Papa'ya dahi saygı duymaksızın nefret, şiddet ve saygısızlık

470 Hapishane Defterleri - Defter 6 Notlar

aşlayan bir devrim ülküsü uğruna kanları pahasına ona tümüyle sadık kalmak durumundadırlar.

Konu bu şekilde ele alındığında, Katoliklerin bakış açısından ve hatta salt insani bir bakış açısından bile yanıt kaçınılmazdır... Bu yemin usulsüzdür...

İçinde bulunduğumuz dönemin zorluklarını görerek ve parti üyeliğinin ve yeminin birçok insan için kariyerleri, ekmek paraları ve hatta bizzat yaşamları adına zaruri bir koşul haline geldiğini bilerek, durumun harici zorluklarını asgariye indirmek suretiyle bu zihinlere huzur verecek bir orta yol bulmaya gayret etmekteyiz. Bize öyle geliyor ki, halihazırda üyelik kartlarını almış olanlar, Tanrı önünde ve kendi zihinlerinde “Tanrı ve Kilisenin yasalarını unutmadan” ya da “iyi bir Hristiyanın ödevleriyle uyumlu bir şekilde” gibi çekinceler dile getirmeliler ve hatta gerektiğinde bu tür bir çekinceyi yüksek sesle de beyan etmeliler. (*The Papal Encyclicals*, ed. C. Carlen, [Wilmington, N.C.: McGrath, 1981], s. 455)

Genelgenin metni şurada yayımlanmıştır: *La Civiltà Cattolica* 82, no. 3, (18 Temmuz 1931): 97-122.

2. Kilisenin yalnızca ruhani meselelerle ilgilenmesi gerektiği tezini tekrarlayan editörlük yazısına bakınız, “Dallo Stato alla Chiesa” (Devletten Kiliseye), *Critica fascista* 9, no. 14, (15 Temmuz 1931): 261-62.

3. Konkordato hakkında bakınız, Defter 4 Madde 53, not 1.

Madde 141. Ulusal Hissiyat Üzerine

1. Louis Gonzalve Lyautey’in *Lettres de jeunesse* (Paris: Grasset, 1931) eserinin incelemesine bakınız, Edmond Jaloux, “Esprit des livres”, *Les nouvelles littéraires* 10, no. 460, (8 Ağustos 1931). Bu yazı, Gramsci’nin Lyautey ve bu notta aktardığı pasaj için bilgi kaynağıdır.

Mareşallik rütbesine yükselen muvazzaf asker Louis Hubert Gonzalve Lyautey (1854-1934), Çinhindi’nde, Madagaskar’da ve Cezayir’de görev yaptı. 1912’de sonradan Fransız himayesine girecek Fas’a giderek on yıldan fazla süre çalıştı. 1916 ile 1917 arasında Fransa’nın savaş başkanlığını yürüttü.

2. Chambord Kontu (1820-1883), X. Charles’ın torunuydu ve 1830’da bir an için krallık tahtına oturma ihtimali belirdi fakat onun yerine Louis-Philippe anayasal bir monarşi çerçevesinde tahta çıktı. 1873’te iki kraliyet taraftarı parti (Meşruiyetçiler ve Orleansçılar) parla-

mentoda çoğunluğu elde edip Chambord'u krallık tahtına oturtmak istediler. Son aşamada ise üç renkli bayrağı -inançlı monarşist için bu bayrak devrimin sembolüydü- ulusal bayrak olarak tanımayı reddetmesi üzerine bu katılığı ve uzlaşmazlığı nedeniyle krallığı elde edemedi.

3. Papa XIII. Leo için bakınız, Defter 1 Madde 77, not 2.

Ralliement için bakınız, Defter 5 Madde 18, not 3.

4. Siyasetçi ve önde gelen Katolik lider Kont Albert de Mun (1841-1914), XIII. Leo'nun *Rerum novarum* (1891) genelgesinden ilham alarak Fransa'da bir Katolik işçiler birliği kurmaya niyetlendi.

5. "Mükemmel bir eğitime ve çekici tavırlara sahip bir beyefendi olarak, bütün dinsel ve siyasal konular hakkında bizim gibi düşünmektedir. Onunla aynı dili konuşuyor ve birbirimizi çok iyi anlıyoruz. Ne diyebilirim ki? Kalbim kargaşa ve devrime karşı dinmez bir nefretle dolu. Milliyetleri ne olursa olsun devrime karşı savaşınlara, tek bir ortak fikre sahip olmadığımız ve halk düşmanları olarak gördüğüm yurttaşlardan daha fazla yakınlık hissediyorum."

Madde 142. *Geçmiş ve Bugün. Korsika*

1. Augusto Garsia, "Canti d'amore e di morte nella terra dei Corsi" (Korsikalıların Ülkesinde Aşk ve Ölüm Şarkıları), *L'Italia letteraria* 3, no. 32, (9 Ağustos 1931). Bu notun ilk paragrafındaki bilgiyi Gramsci buradan almıştır.

2. *Il telegrafo* gazetesi ilk olarak Livorno'da basıldı.

3. Gioacchino Volpe için bakınız, Defter 2 Madde 100, not 3.

4. Bir grup özerklik yanlısı Korsikalı, 1920'de *A muvra* gazetesini çıkardı ve bundan üç yıl sonra da Korsika Eylem Partisini kurdu.

5. Veteriner Vittore Nessi, Gramsci'nin annesi tarafından kocasının tutuklanmasından hemen sonra ailenin para sorunu yaşaması üzerine kiracı olarak alındı. Bakınız, Giuseppe Fiori, *Antonio Gramsci: Life of a Revolutionary*, çev. Tom Nairn, (Londra: Verso, 1990), s. 17.

6. Cagliari'de Sardinyalı Aziz Efisio bayramı (La Sagra di Sant'Efisio) her yıl 1 Mayıs'tan başlayarak dört gün boyunca kutlanır.

Madde 143. *Guido Calogero*

1. Guido Calogero, "Il neohegelismo nel pensiero italiano contemporaneo" (Çağdaş İtalyan Düşüncesinde Yeni Hegelcilik), *Nuova antologia* 65, no. 1402, (16 Ağustos 1930): 409-27. Gramsci, Defter 10, I, Mad-

472 Hapishane Defterleri - Defter 6 Notlar

de 4'te bu makaleden uzun bir alıntı yapmıştır.

Guido Calogero (1904-86), Giovanni Gentile'den danışmanlık aldığı Roma Üniversitesinde felsefe okudu. Bir yandan Alman felsefesi araştırmalarını sürdürürken bir yandan da (Gentile'nin yönettiği) Treccani Ansiklopedisi için çalıştı. Calogero, Gentile ile kurduğu yakın ilişkilere rağmen bir antifaşistti ve 1940'ların başlarında yurtiçi sürgüne yollandı.

Madde 144. *G. Pascoli ve Davide Lazzaretti*

1. Bu pasaj, Giovanni Pascoli'nin *Sul limitare* (Palermo, 1885) adlı bir okul antolojisine yazdığı bir önsözden alınmıştır. Önsözü alıntılaman makale şudur: Giuseppe Papini, "Un poeta e un filosofo: Lettere di G. Pascoli e G. G. Barzellotti" (Bir Şair ve Bir Filozof: G. Pascoli ile G. G. Barzellotti'nin Yazışmaları), *Nuova antologia* 65, no. 1404, (16 Eylül 1930): 162-77; özellikle bakınız, s. 167. Gramsci, bu pasajı Papini'nin makalesinden aktarmış ve ilk cümledeki "belirsiz" kelimesinin altını çizmiş; diğer vurgu Papini'nin makalesindendir.

Giovanni Pascoli için bakınız, Defter 1 Madde 58, not 3.

Davide Lazzaretti için bakınız, Defter 3 Madde 12, not 1.

Giacomo Barzellotti ve onun Lazzaretti hakkındaki kitabı için bakınız, Defter 3 Madde 12, not 2.

Giovanni Papini için bakınız, Defter 1 Madde 8, not 1.

Madde 145. *İtalyan Aydınlarının Tarihi*

1. Emilio Zanette, "Il numero come forza nel pensiero di Giovanni Botero" (Giovanni Botero'nun Düşüncesinde Sayıların Gücü), *Nuova antologia* 65, no. 1403, (1 Eylül 1930): 89-103.

2. Giovanni Botero için bakınız, Defter 3 Madde 141, not 2.

3. Makalesinde (s. 90) Zanette, Carlo Gioda imzalı *La vita e le opere di Giovanni Botero* (Milano: Hoepli, 1895) eserin üçüncü cildine atıfta bulunuyor. Bu referanstan hareketle Gramsci, Gioda'nın Botero üzerine daha yakın tarihli bir çalışmasını bulmayı düşünmüş olmalı. Belli ki Carlo Gioda'nın (1836-1903) neredeyse otuz yıl önce ölmüş olduğundan haberdar değil.

4. Gramsci'nin "zavallı İtalyan" sözüyle neyi kastettiği hakkında bakınız, Defter 1 Madde 14.

Madde 146. *İtalyan Aydınlarının Tarihi. Yahudiler*

1. Bakınız, Yoseph Colombo, "Lettere inedite del padre Hyacinthe Loyson" (Peder Hyacinthe'nin Yayınlanmamış Mektupları), *Nuova antologia* 65, no. 1403, (1 Eylül 1930): 57-65.

2. Kendi zamanında Peder Hyacinthe olarak tanınan Charles Loyson (1827-1912), bir Fransız teolog, Carmelci keşiş ve ilk Vatikan Konsilinde (1869-70) ilan edilen papalığın yanılmazlığı dogmasına şiddetle karşı çıkan ve geniş bir taraftar topluluğuna da sahip olan tanınmış bir vaizdi. Aforoz edildiği Katolik Kilisesi ile bağlarını kopardıktan sonra liberal eğilimli bir Galliken Kilisesi kurdu. Loyson, Haham Elia Benamozegh ile mektuplaştı ve Benamozegh'in ölümünden sonra yayımlanan *Israël et l'humanité: Étude sur le problème de la religion universelle et sa solution* isimli eserinin Fransızca baskısına (Paris: Leroux, 1914) ön-söz yazdı.

Livorno doğumlu Elia Benamozegh (1823-1900), yaşamını teoloji ve felsefe çalışmalarına adadı. Livorno, Yahudi cemaatine hahamlık etti ve aynı şehirdeki hahamlık okulunda teoloji hocalığı yaptı. Ciltler dolusu eserleri arasında kabala üzerine kitaplar, kutsal metinler üzerine kapsamlı yorumlar ve bir tane de karşılaştırmalı Yahudilik ve Hristiyanlık etiği araştırması vardır. Benamozegh, başta Spinoza olmak üzere Rosmini ve Gioberti gibi Avrupalı filozoflar üzerine de çalışmış ve yazmıştır. Ölümünde sonra yayımlanan kitabının İngilizce tercümesi için bakınız, Elia Benamozegh, *Israel and Humanity*, ed. ve çev. Maxwell Luria, (New York: Paulist, 1995).

Madde 147. *İtalyan Edebiyatı'nın Popülerliği*

1. Ercole Reggio, "Perchè la letteratura italiana non è popolare in Europa" (İtalyan Edebiyatı Avrupa'da Neden Popüler Değil), *Nuova antologia* 65, no. 1405, (1 Ekim 1930): 298-307. Alıntı yapılan kısım s. 298'dedir ve parantez için görüşler Gramsci'ye aittir.

Madde 148. *Tarihteki Dâhiler*

1. Bakınız, Niccolò Tommaseo, "Pio IX e Pellegrino Rossi" (IX. Pius ve Pellegrino Rossi), ed. Teresa Lodi, *Pègaso* 3, no. 10, (Ekim 1931): 402-25, özellikle s. 407 ve 415.

Milliyetçi ve liberal Pellegrino Rossi (1787-1848), Murat'ın aldığı yenilginin ardından bölge valisi olarak hizmet verdiği İtalya'ya kaçtı. Bir

474 Hapishane Defterleri - Defter 6 Notlar

hukuk profesörü ve önde gelen siyasal bir figür olarak Cenova'da geçirdiği birkaç yıldan sonra Paris'e gitti ve Collège de France'ta siyasal iktisat profesörlüğüne getirildi. 1845'te Louis Philippe onu Vatikan Elçiliği'ne atadı. Louis Philippe'nin 1848'de tahttan inmesinin ardından Papa IX. Pius tarafından içişleri bakanlığına getirildi. Aynı yılın Kasım ayında 1849'da kısa süreliğine Roma Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla sonuçlanacak kargaşanın ortasında suikasta kurban gitti.

Niccolò Tommaseo için bakınız, Defter 5 Madde 25, not 1.

Madde 149. İtalyan Aydınlarının Tarihi

1. Paul-Henri Michel'in *Un idéal humain au XVe siècle: Le pensée de L. Alberti* (Paris: Les Belles Lettres, 1930) adlı kitabı hakkında Gramsci'nin bilgi kaynağı Mario Bonfantini'nin yazdığı bir kitap incelemesidir: *Leonardo* 2, no. 9, (Eylül 1931): 395.

Leon Battista Alberti için bakınız, Defter 5 Madde 55, not 9.

2. *Le cento novelle antiche; o, Libro di novelle e di bel parlar gentile, detto anche Novellino*, ed. ve giriş Letterio di Francia (Torino: UTET, 1930) için bakınız, Angiolo Orvieto, "Un nuovo 'Novellino'" (Yeni Bir 'Novellino'), *Il marzocco* 36, no. 1, (4 Ocak 1931). Gramsci, bu nottaki bilgileri büyük olasılıkla buradan almıştır.

Novellino, on üçüncü yüzyıl sonunda adı bilinmeyen ama muhtemelen Floransalı bir yazarın yüz öyküsünden oluşan bir seçkidir.

3. Bakınız, örneğin Defter 3 Madde 76.

Madde 150. Geçmiş ve Bugün

1. Bakınız, Emilio Debono, "Diario di campagna" (Sefer Günlüğü); Italo Balbo, "Da Perugia a Roma" (Perugia'dan Roma'ya), *Gioventù fascista* 1, no. 32, (25 Ekim 1931).

Emilio Debono ve Italo Balbo, Michele Bianchi ve Cesare Maria De Vecchi ile birlikte Mussolini tarafından Perugia'dan başlayan Roma'ya Yürüyüş (Ekim 1922) hazırlıkları için görevlendirilmiş dörtlü heyetti. Roma'ya Yürüyüş, başta devletin ele geçirilmesi için planlanmıştı ve dörtlü heyet, faşist güçlerin denetimini gerçekleştirecekti. Son aşamada, olaylar farklı gelişti ve dörtlü heyet kendilerinden beklenen belirleyici rolü üstlenemediler.

Dörtlü heyete seçilmeden önce Emilio Debono (1866-1944), bir dizi askeri seferde birtakım başarılar elde etmişti. Parlamentonun sosyalist

üyesi Giacomo Matteotti öldürüldüğünde, faşist milislerin başında bulunan Debono birdenbire kendini sanık sandalyesinde buldu. Suçlu bulunmasına rağmen ceza almadı. Daha sonra Tripolitania Valiliği'ne atandı ve 1935'te Etiyopya'yı işgal eden İtalyan kuvvetlerinin başına geçti. Bir süre sonra ise yerine General Badoglio atandı. 1943'te Mussolini'ye komplo düzenleme suçlamasıyla tutuklandı ve ertesi yılın başlarında idam edildi.

Ferrara içinde ve civarındaki saldırgan Kara Gömleklilerin liderlerinden Italo Balbo (1896-1940), Birinci Dünya Savaşı esnasında seçkin Albini birlikleri içerisinde kendini ispatlamıştı ve daha sonra faşist hiyerarşinin üst basamaklarına tırmandı. Havacılık Bakanlığı yaptığı dönemde (1929-33) Atlantik üzerindeki bir uçak filosunu başarıyla yöneterek efsaneleştirdi. 1934'te Mussolini onu Libya Valiliği'ne atadı. İkinci Dünya Savaşı'nda Kuzey Afrika'daki İtalyan kuvvetlerini komuta etti. Tobruk yakınlarında uçağının İtalyan askerler tarafından yanlışlıkla vurulması sonucu hayatını kaybetti.

Madde 151. Katolik Hareket

1. Robert Bellarmine'nin (1542-1621) azizleştirilmesi süreci, resmi olarak 1627'de başladı ama Papa XI. Pius'un fikri gündeme yeniden taşınmasına kadar bu süreç unutulmuştu. Robert Bellarmine için bakınız, Defter 4 Madde 53, not 10.

2. Guido De Ruggiero, Antonio Banfi imzalı *Vita di Galileo Galilei* eserinin (Milano: Soc. Ed. La Cultura, 1930) incelemesi, *La critica* 29, no. 1, (20 Ocak 1931): 52-54.

Guido De Ruggiero için bakınız, Defter 4 Madde 2, not 2.

3. Bakınız, Antonio Bruers, "San Roberto Bellarmino", *Gerarchia* 11, no. 9, (Eylül 1931): 765-70; özellikle s. 767: "29 Haziran 1930'da papanın tüm sivil egemenlikler üzerindeki 'dolaylı iktidarı'na dair meşhur formülü yazan Bellarmine'yi azizleştiren aynı Papa (yani XI. Pius) beş yıl önce Ekim ayının son Pazar gününü Kral İsa bayramı ilan etmişti." Bu, rejim ile Vatikan arasındaki iplerin gerildiği bir dönemde Mussolini'nin yönettiği bir dergide yazıldı. Faşistler, Kilisenin sınırları zorladığını ve İtalya'nın ulusal egemenliğini tehdit ettiğini öne sürüyorlardı. Gramsci, bir dizi farklı notta bu konuya değinmektedir; bakınız örneğin Defter 6 Madde 140.

Antonio Bruers için bakınız, Defter 1 Madde 99, not 1.

476 Hapishane Defterleri - Defter 6 Notlar

Madde 153. *İtalyan Edebiyatı'nın Ulusal-Halkçı Karakteri. Goldoni*

1. Venedikli Carlo Goldoni (1701-93), *commedia dell'arte* geleneğinin sıkıcı ve sabit bir tekrara saplandığı bir dönemde oyunlarına güçlü bir realizm unsuru katarak İtalyan dramasına hayat verdi. Venedik diyalektinde birkaç oyun yazdı ve tavır komedisini -bakınız örneğin, *La locandiera* (1753), benimsedi. Goldoni'nin getirdiği yenilikler başta Carlo Gozzi olmak üzere birçok kişinin tepkisini çekti. O da nihayetinde *Comédie-Italienne*'i yöneteceği ve XVI. Louis'in kız kardeşlerine İtalyanca hocalığı yapacağı Paris'e taşındı.

Gramsci'nin korunmuş kitapları arasında Goldoni'nin oyunlarından oluşan bir cilt de vardır: Carlo Goldoni, *Commedie*, ed. Piero Nardi, 2. Cilt, (Milano: Unitas, 1926). Öte yandan hapishane yıllarında bu kitap elinde değildi.

2. Goldoni gibi Venedikli olan oyun yazarı Carlo Gozzi (1713-86), *commedia dell'arte* geleneğine sıkı sıkıya bağlı kaldı ve Goldoni gibi yenilikçilere karşı onu şiddetle savundu. Gozzi'nin öfkesini çeken Goldoni'nin sadece gelenekten uzaklaşması değil, aynı zamanda onun şüphe uyandıran değerleri, halka duyduğu yakınlık ve aristokrasiden açıkça nefretiydi. Gozzi *Fiabe* (Peri masalları) adıyla bilinen fazlasıyla başarılı bir dizi oyuna imza attı. Bunlardan biri olan *Turandot*, Giacomo Puccini'nin meşhur operasının (ilk kez 1926'da sahnelendi) esin kaynağıdır. *Fiabe*, başka eserlerin yanı sıra *Bin Bir Gece Masalları*'ndan da izler taşır. Gozzi kendi döneminde İtalya'da ve yurt dışında fazlasıyla tanınmıştı; Goethe, Schiller, Lessing ve Schlegels onun hayranlarından bir kaçıydı.

Madde 154. *Saint-Simoncular*

1. Gramsci bu alıntıyı Maurice Barrès'in *Mes cahiers*'inin dördüncü bölümündeki ilk kısımdan almıştır: *Les nouvelles littéraires* 10, no. 468, (3 Ekim 1931).

Goethe'nin bu tespiti, Johan Peter Eckermann'ın 3 Ekim 1828 tarihli söyleşiden aktardığı anılar içinde yoktur. Bu eserin İngilizce bir çevirisi için (buradakinden biraz daha farklı) bakınız, Johan Peter Eckermann'ın *Conversations with Goethe*, çev. John Oxenford, (New York: Dutton, 1930), özellikle s. 264.

Maurice Barrès için bakınız, Defter 3 Madde 2, not 6.

Madde 156. *Antik Kapitalizm Üzerine...*

1. Gramsci'nin bahsettiği polemik, arkeologların 1929 ile 1932 arasında Nemi Gölü'nün (Roma'nın güneydoğusundaki Alba Tepeleri'nde) dibinden çıkarmayı başardıkları İmparator Caligula için yapılmış iki geminin anlamı üzerinedir. Gemiler deniz taşıtı değil, özellikle gölde kullanımı için yapılmış çok büyük iki tekneydi. Bugün hâlâ arkeologlara ve tarihçilere Roma gemiciliğinin teknik kapasiteleri hakkında kıymetli fikirler verecek durumdaydılar. Boyutlarının yanı sıra yapımlarında kullanılan yöntemler bugüne değin düşünülenlerden çok daha yüksek bir bilgi seviyesini ortaya çıkardı.

Polemiği başlatan makale Giuseppe Lugli'nin "A che serviva la nave di Nemi?" (Nemi Gemisi Ne Amaçla Kullanılmıştı?) makalesiydi: *Pègaso* 2, no. 10, (Ekim 1930): 419-29. Lugli'nin görüşleri şurada eleştirildi: G. C. Speziale, "Delle navi di Nemi e dell'archeologia navale" (Nemi Gemileri ve Denizcilik Arkeolojisi Üzerine), *Nuova Antologia* 65, no. 1407, (1 Kasım 1930): 87-100. Speziale'nin saldırısı bir başka makalenin daha yazılmasına vesile oldu: Giuseppe Lugli, "Ancora sulla nave di Nemi" (Tekrar Nemi Gemileri Üzerine), *Pègaso* 2, no. 12, (Aralık 1930): 744-50. Bunun ardından bir makale daha geldi: G. C. Speziale, "Realtà e fantasia nella questione delle navi Nemi" (Nemi Gemileri Tartışmasında Gerçeklik ve Hayal Gücü), *Nuova Antologia* 66, no. 1411, (1 Ocak 1931): 117-31.

2. Bakınız, Defter 1 Madde 25, not 18.

3. Corrado Barbagallo için bakınız, Defter 1 Madde 25, not 17.

4. Bakınız, Vitruvius, *De Architectura*, kitap 10, I, i: "Bir makine ağır şeyleri taşımak için en uygun materyallerin bir kombinasyonudur" (Machina est continens e materia coniunctio maximas ad onerum motus habens virtutes).

Madde 157. *Felsefi Romanlar, Ütopyalar vs.*

1. Miguel De Cervantes'in *Don Kişot*'u ilk olarak 1605'te, ikinci kez ise 1615'te basıldı.

Orlando Furioso adlı eserinin ilk versiyonu 1516'da basılan Ludovico Ariosto için bakınız, Defter 5 Madde 95, not 6.

Thomas More (1477-1535) *Ütopya*'sını 1515-1516'da yazdı. Eser ilk olarak Aralık 1516'da Louvain'de basıldı.

Tommaso Campanella ve ilk olarak 1623'te Latince basılan *Città del*

478 Hapishane Defterleri - Defter 6 Notlar

sole adlı eseri için bakınız, Defter 1 Madde 62, not 1.

Madde 158. Ast Sınıfların Tarihi

1. Armando Cavalli, “Correnti messianiche dopo il ‘70” (1870 Sonrası Mesihvari Akımlar), *Nuova antologia* 65, no. 1408, (16 Kasım 1930): 209-15.

2. Piero Gobetti, haftalık *Rivoluzione liberale*'yi Şubat 1922'de çıkarmaya başladı ve faşist hükümetin Kasım 1925'teki kapatma emrine kadar da devam ettirdi. Gobetti ayrıca (bir on sekizinci yüzyıl yazarı ve eleştirmeninden adını alan) edebiyat dergisi *Il Baretto*'yi de çıkardı. Bu dergi yayın hayatına Aralık 1924'te başladı. *Il Baretto* Gobetti'nin Şubat 1926'daki ölümüne değin ayda iki kere basıldı, bundan sonra ise 1928'e kadar aylık olarak devam etti.

Armando Cavalli, Gobetti'nin dergilerine düzenli yazı yazan biriydi. 1924 ile 1926 arasında *La rivoluzione liberale*'de yirmi beşin üzerinde makale yayımladı. 1925 ile 1928 arasında ise *Il Baretto*'de dokuz makale yayımladı.

Piero Gobetti için bakınız, Defter 1 Madde 44, not 29.

3. Davide Lazzaretto için bakınız, Defter 3 Madde 12, not 1.

4. Nisan 1877'de başlarını Errico Malatesta ile Carlo Cafiero'nun çektiği bir grup anarşist, Benevento bölgesindeki dağlık bir alanda köylüler arasında bir ayaklanma başlatma girişiminde bulundular. Letino ve Gallo köylerini işgal ederek kırmızı siyah anarşist bayrağı diktiler. Bölgeye birlikler gönderildi, ayaklanan bölge hızla bastırıldı ve tüm liderler tutuklandı.

5. 1870 baharında Güney'de (Catanzaro) ve Kuzey'de (Pavia, Piacenza ve Romagna) bir dizi ayaklanma baş gösterdi. Mazzini'nin ateşli takipçilerinden Pietro Barsanti, Mart ayında Pavia'da çarçabuk bastırılacak bir isyan girişiminde bulundu. Barsanti tutuklandı ve Milano'ya götürülerek beş ay içinde idam edildi. Gramsci'nin bahsettiği “enternasyonalistler” 1870'lerin başlarında Mazzini cumhuriyetçiliğinden uzaklaşmış anarşistlerdi.

6. Ruggero Bonghi için bakınız, Defter 2 Madde 8, not 1.

7. 1860'ta kurulan günlük gazete *La perseveranza*, Lombardy'de ılımlıların görüşlerini aktardı. Ruggero Bonghi bu gazeteyi 1866'dan başlayarak yıllarca idare etti. Gazete, yayınını 1920'de sonlandırdı.

Madde 159. *Risorgimento*

1. Emanuele Librino, "Agostino Depretis prodittatore in Sicilia" (Sicilya'nın Diktatör Vekili Depretis), *Nuova antologia* 65, no. 1410, (16 Aralık 1930): 462-509.

1860'ta Garibaldi'nin adadaki seferi esnasında Sicilya'nın diktatör vekili ilan edilen Agostino Depretis için bakınız, Defter 3 Madde 119, not 1.

Başta Mazzinici olan Luigi Carlo Farini (1812-66), devrimci faaliyetleri nedeniyle Papalık Devletleri'nden sürüldü. Daha sonra Ilımlılar'a katıldı ve ona birçok görev veren ve Garibaldi'nin Güney seferi esnasında onu Napoli'ye vali olarak gönderen Cavour'la yakınlaştı. Devlet adamı ile asker ilişkisi çok iyi yürüdü. 1862 ile 1863 arasında Farini, kısa süreliğine başbakanlığı yürüttü.

Sicilya'nın Piedmont'a ilhakına karşı çıkan Francesco Crispi için bakınız Defter 1 Madde 43, not 10.

Nino Bixio için bakınız, Defter 1 Madde 43, not 26.

Milanolu isyancı Agostino Bertani (1812-86), 1848'de Milano'da Avusturyalılara karşı ayaklanmaya katıldı ve Mazzini ile Garibaldi'nin güçlü bir destekçisiydi. Bertani, Sicilya üzerine Binler Seferi'nde tıbbi ve lojistik ihtiyaçlarla ilgilendi. Solun önde gelen liderlerinden biri olarak 1860'tan ölümüne değin neredeyse kesintisiz olarak parlamentoda bulundu.

2. Bakınız, Francesco Crispi, *I mille*, Crispi arşivinden belgelerle birlikte, ed. T. Palamenghi Crispi, 2. Baskı, (Treves: Milano, 1927). Gramsci Milano'daki hapisanede iken bu kitabın bir kopyasını elde etmişti. Gramsci'nin Tatina Schucht'a yazdığı 21 Kasım 1927 ve arkadaşı Giuseppe Berti'ye yazdığı 31 Ocak 1928 tarihli mektuplara bakınız.

Madde 160. *Etik Üzerine*

1. Bakınız, Denis Diderot, "Lettres à Grimm et à Mme d'Epinau", ed. André Babelon, *Revue des deux mondes* 101, no. 4, (15 Şubat 1931): 851-87. Alıntı s. 852'dendir: "Başkaları ruhun ölümsüzlüğüne itibar ederken Diderot gelecek kuşaklara bakıyordu..."

Madde 161. *Risorgimento. Garibaldi*

1. Emanuele Librino, "L'attività politica di Garibaldi" (Garibaldi'nin Siyasal Faaliyeti), *Nuova antologia* 66, no. 1414, (16 Şubat 1931): 473-87.

2. General Giacomo Medici (1819-82), 1859 savaşında Avusturyalılarla-

480 Hapishane Defterleri - Defter 6 Notlar

ra karşı, Binler Seferi'nde ve 1866'da yine Avusturyalılara karşı birlikte savaştığı Garibaldi'nin bir dostuydu. Palermo'daki 1866 ayaklanması'nın ardından Medici şehrin valiliğine getirildi.

Madde 164. Katolik İntegralistler, Cizvitler, Modernistler

1. Kral XIII. Alfonso, Nisan 1931'de tahttan indikten sonra ılımlı cumhuriyetçiliğe yanaşmış eski bir monarşist Katolik olan Niceto Alcalá Zamora (1877-1949), İkinci İspanyol Cumhuriyeti'nin başbakanı oldu. Ne var ki çok geçmeden Kurucu Meclis ile sorun yaşadı. Yeni anayasanın yazımı esnasında solcu cumhuriyetçiler ve sosyalistler, seküler bir devletin garantisi olacak maddelerin kabulünde ısrar ettiler. Bunlar arasında okullarda din eğitiminin kaldırılması ve ruhban sınıfının haklarında ciddi kısıtlamalara gidilmesinin yanı sıra kadınlara oy hakkı gibi anti liberal ve integralist Cizvitlerin fikirleriyle pek uyuşmayacak maddeler de vardı. Vatikan'ın desteğini arkasına alan Zamora'nın İspanya'da kilisenin statüsünü doğrudan etkileyen ve düşüren anayasal maddeleri kaldırma ya da değiştirme çabaları reddedildi ve Ekim 1931'de İçişleri Bakanı Miguel Maura ile birlikte istifaya zorlandı. İki ay sonra ise cumhuriyetin ilk başkanlığına getirildi.

Başlarını Toledo Başpiskoposu Kardinal Pedro Segura y Saenz'in (1880-1957) çektiği anti modernist, integralist Katolikler ise laiklik taraftarlarına karşı yorulmadan savaştılar. Kaçak Kral Alfonso'ya yakın olan ateşli monarşist Segura, yazdığı rahiplik mektuplarında ve diğer alanlarda uzlaşma ya da yakınlaşmaya hiç yer bırakmayan bir retorik kullanarak cumhuriyetle mücadele etti. 1931'de İspanya'yı terk etmeye zorlandı ve sonraki altı yılını Vatikan Curia'da geçirdi.

Tüm bu olaylar, Gramsci'nin olaylar zincirini takip etmesini sağlayacak biçimde büyük İtalyan gazetelerinde tüm ayrıntılarıyla yer aldı.

2. Enrico Carlo Lea, *Storia della Inquisizione: Fondazione e procedura*, çev. P. Cremonini, (Torino: Bocca, 1910). İngilizcedeki orijinali için bakınız, Henry Charles Lea, *A History of the Inquisition of Spain*, 4 Cilt, (New York: Macmillan, 1906-7). Cizvitlerle İspanyol Engizisyonu arasında, 1767'de Cizvitlerin İspanya'dan kovulmalarıyla ve ardından 1773'te Papa XIV. Clement'in emriyle İsa Topluluğu'nun da sürülmesiyle sonuçlanan çekişmenin ayrıntılı hikâyesi için bakınız, 4:284-97. Gramsci'nin Turi'de iken bu kitaba erişmiş olması çok muhtemel değildir.

Gramsci'nin bu notu yazdığı dönemde büyük olasılıkla okuduğu bir

makale şudur: “La bufera anticlericale spagnola” (İspanya’daki Ruhban Karşısı Fırtına), *La civiltà cattolica* 82, no. 4, (7 Kasım 1931): 213-28.

Madde 165. Ansiklopedik Kavramlar. Bilim ve Bilimsel

1. Bakınız, Henri Dubreuil, *Standards: Il lavoro americano visto da un operaio francese*, ed. A. Schiavi, (Bari: Laterza, 1931). Turi’de iken Gramsci’nin elinde bu kitap vardı. Bu eserin (normalde 1929’da Fransızca basılan) İngilizce versiyonu için bakınız H[yacinth] Dubreuil, *Robots or Men? A French Workman’s Experience in American Industry*, çev. Frances Merrill ve Mason Merrill, (New York: Harper, 1930). Taylor Topluluğu’nun izinli çevirilerinden olan bu eser, Taylorizm ve ABD’deki endüstriyel uygulamalara ilişkin konuları ayrıntılarıyla ele almaktadır. Gramsci’yi ise Amerikanizm ve Fordizm konularındaki detaylı incelemeleri nedeniyle özellikle ilgilendirmiş olmalıdır. Gramsci’nin bu nottaki yorumları Dubreuil’in kitabındaki şu tespite dayanmaktadır:

Belli istismarlar ve hatalar nedeniyle “bilimsel idare” ifadesi, neredeyse barbarca sömürü ile eşanlamlı hale gelmiştir. Amerika’da “bilimsel” kelimesinin Fransızcada çok daha net ve çok daha soyut bir anlama gelen *scientifique* kelimesi ile tercüme edilemeyecek bir anlamda kullanıldığı görülebilir. Dolayısıyla “bilimsel idare” terimi geleneksel rutini boşlamaktan uzak biçimde, olası en fazla sağduyuyu ve mantığı oluşturmayı hedefleyen bir metotlar dizisi tasarlamak olarak açıklanabilir. Bu terim her hal-
kın bir terime verdiği anlama tam olarak oturmayan çevirilerdeki tehlikeyi gözler önüne sermektedir. (s. 64)

Madde 166. Geçmiş ve Bugün. Apolitik Tutum

1. Emilio De Bono’nun Birinci Dünya Savaşı’ndan önce İtalyan ordusunun durumu hakkındaki kitabının tam adı *Nell’esercito nostro primo della guerra* (Milano: Mondadori, 1931) şeklindedir. Kitabın incelemesi Aldo Valori tarafından 17 Kasım 1931 tarihli *Corriere della sera*’da yapılmıştır.

Bu kitabı yazdığı dönemde Sömürgeler Bakanı olan Emilio De Bono için bakınız, Defter 6 Madde 150, not 1.

2. Bakınız, Giuseppe Cesare Abba, *Uomini e soldati. Letture per l’esercito e pel popolo*, (Bologna: Zanichelli, 1890).

482 Hapishane Defterleri - Defter 6 Notlar

Giuseppe Cesare Abba için bakınız, Defter 1 Madde 43, not 27.

3. De Bono, Mussolini tarafından Roma'ya Yürüyüş için dörtlü heyete seçilmeden aylar önce, antifaşist gazete *Il mondo*'da siyasal-askeri meseleler hakkında bir dizi makale yayımlamıştı; 28 Şubat, 21 Mart, 28 Nisan, 19 Mayıs ve 6 Haziran 1922 tarihli sayılara bakınız.

Madde 167. *Ansiklopedik Kavramlar. Bog ve Bogati*

1. Burada Gramsci sansürden çekiniyor. Bahsettiği “birileri” Nikolai Bukharin; “bir yerler” ise Bukharin’in ilk defa 1918’de Moskova’da basılan *Programma kommunistov (bolshevikov)* adlı kitapçığıdır. (Bukharin’in kitapçığının İngilizce bir tercümesi aynı yıl içinde yine Moskova’da basılmıştı; bakınız, N. Bukharin, *Program of the Communists (Bolsheviks)* [New York: Communist Labor Party, 1918].) Gramsci bu eserden bir bölümü daha önce şurada aktarmıştı: “Chiesa e scuola nella Repubblica dei Soviet” (Sovyet Cumhuriyeti’nde Kilise ve Okul), *L’ordine nuovo* 1, no. 16, (30 Ağustos 1919): 121-22. Bu bölümün bir yerinde Bukharin, Rusçadaki “Tanrı” (*Bog*) kelimesinin kökenine dair bir tespitte bulunuyor:

Tanrısallığa işaret eden tüm kelimelerin hayret verici bir şekilde bu [dinsel] kökleri ispatlıyor oluşu ilginçtir. “Tanrı” ne anlam geliyor? Bu kelime “bogaty” [zengin] kelimesiyle aynı kökten türemiş. Tanrı; yüce, güçlü ve zengin olandır. Tanrı nasıl onurlandırılıyor? “Lort” olarak. Bir “lort” nedir peki? Bir efendidir, bir “köle”nin karşıtıdır. Aslına bakacak olursanız, dua ederken şöyle deriz: “Hizmetkârınız.” Tanrı ayrıca “Göklerin Kralı” olarak da onurlandırılır. Tanrı’nın tüm diğer adları da benzer anlamlara gelir: Fatih, “hâkim” vs. Bir “hâkim” diğerlerinin üzerinde hâkimiyet kuran, büyük zenginliğe sahip olan kişidir. O halde Tanrı nedir? Tanrı, tabiri caizse, gerçekten zengin, güçlü bir lorttur, kölelerin sahibidir, “göklerin hâkimidir”, bir yargıçtır; kısacası Tanrı, hükümdarın ya da prensin dünyevi iktidarının mükemmel kopyası, eksiksiz eşdeğeridir. Yahudiler kendilerini olası her yolla cezalandıran ve işkenceye tabi tutan hükümdarlar tarafından yönetilirken gaddar ve kötücül bir Tanrı fikri yeşermiştir. Eski Ahit’in Tanrı’sı şöyledir: Tebaasına gaddar cezalar veren acımasız bir ihtiyar. (s. 121)

Gramsci, Bukharin’in *Program of the Communists (Bolsheviks)* kitabından başka bölümlere de “Il programa del Partito comunista” genel baş-

lığı altında yer verdi: *L'ordine nuovo* 1, no. 19, (20-27 Eylül 1919): 146; 1, no. 28, (29 Kasım 1919): 217-18; 1, no. 29, (6-13 Aralık 1919): 225-26; 1, no. 30, (20 Aralık 1919): 239; 1, no. 31, (27 Aralık 1919): 247; 1, no. 32, (3 Ocak 1920): 253-54; 1, no. 34, (17 Ocak 1920): 268-69; 1, no. 35, (24-31 Ocak 1920): 276-77; 1, no. 36, (7 Şubat 1920): 284-85; 1, no. 37, (14 Şubat 1920): 292. Bukharin'in kitapçığının tam bir İtalyanca versiyonu 1920'de *Avanti!* tarafından Torino'da basıldı.

2. Almanca "reich" (zengin) kelimesinin İtalyanca karşılığı "ricco"dur. İtalyanca "dovizio" ve "dovizioso" kelimeleri "varlık" ve "varlıklı" olarak çevrilebilir.

3. Giacomo Leopardi'nin 1830 şiirinin tam başlığı "Canto notturno di un pastore errante nell'Asia"dır (Asya'daki Gezin Bir Çobanın Gece Şarkısı).

4. Alessandro Chiappelli, "Come si inquadra il pensiero filosofico nell'economia del mondo" (Felsefi Düşünce Dünya Ekonomisi Kapsamı İçerisine Nasıl Oturur), *Nuova antologia* 66, no. 1417, (1 Nisan 1931): 307-18; alıntılanan pasaj s. 312'dedir.

Alessandro Chiappelli için bakınız, Defter 5 Madde 125, not 2.

Madde 168. Popüler Edebiyat

1. Alberto Consiglio, "Populismo e nuove tendenze della letteratura francese (Fransız Edebiyatı'nda Popülizm ve Yeni Akımlar), *Nuova antologia* 66, no. 1417, (1 Nisan 1931): 380-89.

2. "Lettre de Francis Jammes à Henri Pourrat sur le roman paysan", *Les nouvelles littéraires* 9, no. 406, (26 Temmuz 1930). Bunu şu makale izledi: "Les grandes enquêtes des *Nouvelles littéraires*: Roman paysan et littérature prolétarienne", *Les nouvelles littéraires* 9, no. 407-413, (2 Ağustos-13 Eylül 1930).

3. Bakınız, Giambattista Vico, *Scienza nuova*:

[132] Yasalar, insanı toplum içerisinde iyi huylu olmaya hazır bir şekilde tasavvur eder. İnsan ırkıyla birlikte en başından beri var olan gaddarlık, açgözlülük ve hırsı alır ve bunları orduya, tüccarlığa ve yöneticiliğe ve dolayısıyla güce, zenginliğe ve kamusal bilgeliliğe dönüştürür. Yeryüzündeki tüm insanlığı kuşkusuz yok edebilecek bu üç ahlaksızlığı medeni mutluluğa dönüştürür.

[133] Bu aksiyom, bir ilahi takdirin olduğunu ve bunun ilahi bir kurallar mantığı olduğunu ispatlar. Zira her birinin vahşi do-

484 Hapishane Defterleri - Defter 6 Notlar

ğada hayvanlar gibi yaşamalarına neden olabilecek kişisel çıkara dayalı insan hırslarından insanların insan toplumu içinde yaşamalarını sağlayan medeni kurumlar yaratmıştır. (*The New Science of Giambattista Vico*, çev. Thomas Goddard Bergin ve Max Harold Fisch, [Ithaca, New York: Cornell University Press, 1968], s. 62)

Madde 169. Gazetecilik

1. Luigi Villari, "Giornalismo britannico di ieri e di oggi" (İngiliz Gazeteciliğinin Dünü ve Bugünü), *Nuova antologia* 66, no. 1419, (1 Mayıs 1931): 121-34.

Madde 171. Risorgimento

1. İsviçre kökenli başarılı tüccar Gian Pietro Vieusseux (1779-1863), 1819'da Floransa'ya yerleşti ve hayatının geri kalanını kültürel ve entelektüel faaliyetlerle yayıncılığa adadı. 1821'de, içlerinde meşhur *Antologia* (ilk olarak 1821'de çıkmıştır), *Il giornale agrario* (1827), *Guida dell'educatore* (1836) ve *Archivio storico italiano* (1842) gibi Vieusseux'un yardımcı olduğu dergilerin de olduğu bir dizi yayına yazılarıyla destek olmak isteyen liberal aydınları bünyesine çeken bilimsel-edebi bir kulüp kurdu.

2. *Il politecnico* için bakınız, Defter 3 Madde 31, not 1.

3. Francesco Baldasseroni'nin on dokuzuncu yüzyıl Toskana'sında kültürel ve siyasal hayatın canlanması üzerine *Il rinnovamento civile in Toscana* (Floransa: Olschki, 1931) adlı kitabı şurada ele alındı: Ersilio Michel, *L'Italia che scrive* 14, no. 11, (Kasım 1931): 311. Michel'in yazısı bu notun bilgi kaynağıdır.

Madde 172. Popüler Edebiyat

1. Antonio Baldini, "Stonature di cinquant'anni fa: La Farfalla petroliera" (Elli Yıl Önceki Anlaşmazlıklar: Kışkırtıcı Farfalla), *Nuova antologia* 66, no. 1422, (16 Haziran 1931): 503-8. Bu notun geri kalanında bu yazıdan faydalanılmıştır.

La Ronda edebi klasisizm ekolü ile yakın bağlar kuran eleştirmen ve yazar Antonio Baldini (1889-1962), 1931'de *Nuova antologia*'nın şef editörlüğüne getirildi.

2. Ortodoksluktan uzak, cesur ve yenilikçi yazar ve yayıncı Angelo Sommaruga (1857-1914), put kırıcı ve ruhban karşıtı *La farfalla*'yı

1876'da Cagliari'de kurdu fakat kısa süre sonra onu kendi memleketi Milano'ya taşıdı. Sommaruga, içlerinde meşhur *Cronaca bizantina*'nın (1881'de Roma'da kuruldu) da olduğu çok sayıda yayına öncülük etti ve içlerinde Giosuè Carducci, Gabriele D'Annunzio ve Giovanni Verga'nın da olduğu dönemin birtakım önde gelen yazarlarının eserlerini basan bir yayınevi de kurdu.

3. On altı yaşında iken Garibaldi'nin Avusturyalılara karşı seferlerine katılan Paolo Valera (1850-1926), sonradan militan bir anarşist ve sosyaliste dönüştü. İçlerinde *La farfalla*'nın da olduğu çeşitli düzen karşıtı gazete ve dergilere editörlük ve yazarlık yaptı ve yoksul alt tabakaların hayatını anlatan popüler romanlara imza attı. Gramsci'nin bahsettiği *Milano sconosciuta* (Bilinmeyen Milano, hikâye Milano'nun yeraltında geçmektedir) ve *Gli scamiciati* (Gömlüksizler) adlı romanları sırasıyla 1879 ve 1881'de basıldı. Gramsci'nin bu notta belirttiği *La plebe*'nin yanı sıra Valera, *La lotta* (1880-83) ve *La folla* (1901-4) adlı iki Milano gazetesini de yayına hazırladı. 1898'de isyancılıkla suçlandı ve hapis yattı. Hayatının sonlarına doğru Valera bir faşist sempatizan oldu ve Mussolini üzerine bir kitap (*Mussolini* [Milano: La Folla, 1924]) dahi yazdı.

Filippo Turati için bakınız, Defter 1 Madde 25, not 15.

4. On dokuzuncu yüzyılın sonlarında İtalya'da bir dizi dergi ve gazete *La plebe* deniyordu. Paolo Valera'nın ilişkili olduğu dergi Enrico Bignami tarafından 1868'de Lodi'de kuruldu. Bu dergi 1875'te Milano'ya taşındı ve 1883'te kapandı.

5. Papa XIII. Leo'nun Latince şiirlerinin İtalyanca tercümelerini de basan tanınmamış şair Cesario Testa, Papiliunculus mahlasını kullanıyordu. Bir süreliğine *Cronaca bizantina*'da çalıştı ve burada Carducci'nin eserlerini tashih etti. Şiirinde ilahiliğe karşı bir meydan okuma tonu gizliydi.

Ulisse Barbieri (1842-99), genelde oyun ve opera libretti yazan ve bunların çoğunda ezilenlerin ve uyumsuzların isyanını yücelten üretken bir yazardı. Ezber bozan çalışmalarından biri *Lucifero: Fantasia romantica* (Lucifer: Romantik Bir Hayal, 1871) başlıklı bir nesir, şiir ve drama anlatısıydı.

6. Antonino De Bella, *Almanacco degli atei pel 1881*, (Milano: Ambrosoli, 1881).

7. Fransız natüralistler *La farfalla*'da fazlasıyla övülürler ve ezilen halkların sözcüsü olarak görülürlerdi.

486 Hapishane Defterleri - Defter 6 Notlar

8. Lorenzo Stecchetti (Olindo Guerrini mahlası) için bakınız, Defter 6 Madde 42, not 10.

9. Sicilya doğumlu Giuseppe Aurelio Costanzo (1843-1913), içlerinde *I ribelli*'nin de (1875) bulunduğu oyunlar da yazmış bir şairdi. *Glieri della soffitta* (Tavan Arasının Kahramanları), ezilenler hakkında o dönem oldukça popüler olmuş uzun bir şiirdi. İlk kez 1880'de basılan şiir, on dokuzuncu yüzyıl sonundan yirminci yüzyılın ilk on yılına kadar birkaç baskı yaptı.

10. Giosuè Carducci "A Satana"yı (Şeytan'a İlahi) 1863'te yazdı. Şiir, dinsel bağnazlığa karşı Şeytan'ın isyancı ve mantık abidesi olarak gösterildiği bir taşlamadır. Şiir şöyle sona erer:

Selam sana Şeytan, ey İsyancı,
Mantığın intikam gücü!
Kutsal öfke ve yeminler yükselsin sana!
Sen ki alt ettin Rahiplerin Yehova'sını.

11. Bu dizeler Filippo Turati'nin 24 Nisan 1881'de *La farfalla*'da basılan "Fiori d'Aprile" (Nisan Çiçekleri) adlı aşk şiirindendir. Şiir, (yıllar sonra Turati'nin son dönemlerini anlatan bir kitap yazacak olan) Alessandro Schiavi'nin derlediği *Labor: Fiorita di canti sociali* (Milano: Avanti, 1925) bir solcu şiirler seçkisi içerisinde yer almıştır.

12. Cagliari'deki lisede Gramsci'nin İtalyanca hocası olan Raffa Garzia'nın makalesine şurada değinilmiştir: Luigi Piccioni, "Storia del giornalismo" (Gazetecilik Tarihi), "Note e rassegne" (Notlar ve Yorumlar), *Nuova antologia* 66, no. 1424, (16 Temmuz 1931): 262-67.

Raffa Garzia, Gramsci'nin hayatında önemli bir yere sahiptir. Gramsci öğrenci iken,

Garzia adanın hâlâ en tirajlı gazetesi -oldukça eski baskı kalitesine karşın- *L'Unione Sarda*'nın editörüydü. Garzia tamamen ruhban sınıfı karşıtıydı ve radikal eğilimlere sahipti. Sosyalistlerden farklı tutumlar benimsemesine karşın sayfalarında onlarla tartışmaya hiç çekinmedi ve kimi zaman onları desteklediği de oldu...

Gramsci bir dönem Garzia'nın en sevdiği öğrenciydi... Hatta onu *L'Unione Sarda*'nın toplantılarının yapıldığı Viale Regina Margherita'daki stüdyosuna bile davet etmişti. Zaman içinde ikilinin ilişkisi dostluğa dönüştü.

1910'da okul döneminin sonunda,

Gramsci, eve dönmeden önce Garzia'yı ziyaret etti. Artık on dokuz yaşındaydı ve gazetecilikte şansını denemek istiyordu. Yaz boyunca evinden kısa yerel haberler yazmayı düşünmüştü. Raffa Garzia kabul etti... Genç adam kısa süre içinde ilk basın kartının eline geçeceği umuduyla evine döndü. Ve gerçekten de böyle oldu...

Gramsci'nin ilk yazısı beş gün sonra 26 Temmuz'da *L'Unione Sarda*'da yayımlandı ve bu, onun tam olarak ilk yayımlanmış yazısıdır. Yazı yirmi beş satırlık düz bir haberden oluşmaktadır... Haberin altına "gi." kısaltmasıyla imza atılmıştır. (Giuseppe Fiori, *Antonio Gramsci: Life of a Revolutionary*, çev. Tom Nairn [Londra: Verso, 1990], s. 55, 59)

Madde 173. Katolik Hareket

1. "Azione Cattolica e associazioni religiose" (Katolik Hareket ve Dini Örgütler), *La civiltà cattolica* 81, no. 2, (19 Nisan 1930): 167-72. Makale Vatikan ile faşist rejim arasındaki gerilimlerin merkezindeki bir konuyu, dini örgütlerin (özellikle Katolik Hareket'in) sivil yaşamdaki rolünü irdeliyor. Faşistler, Vatikan'ın koruduğu dini örgütlerin muhalif siyasal güçler için bir zırh olmasından çekiniyorlardı. Gramsci bu konuya bu defterdeki başka notlarda da değiniyor.

2. 1939'da Papa XII. Pius adını alacak olan Kardinal Eugenio Pacelli, Vatikan'ın o dönemdeki dışişleri bakanıydı.

3. *La civiltà cattolica* makalesinde verilen belgeler arasında Vatikan gazetesi *L'osservatore romano*'da 30 Mart 1930'da yayımlanan bir yazı da vardır: "Faşist Milliyetçi Parti sekreterliğinin bölgesel yönetimlere, Katolik Hareket'e eşzamanlı katılımın Faşist Milliyetçi Parti üyeliği ile ve buna bağlı olarak açıkça ifade edildiği gibi rejimin kurumlarına da katılımı hiçbir şekilde uzlaşmaz kabul edilemeyeceğini belirten bir genelge yayımladığını biliyoruz. Yerel düzeyde tüm çatışmaları ve açmazları sonlandırmayı sağlayacak bu övülesi genelgeyi görmüş olmaktan dolayı memnunuz" ("Azione Cattolica e associazioni religiose", s. 172'den).

Madde 174. Katolik Kilisesi

1. Gramsci bu bibliyografik bilgiyi şu makaleden almıştır: "Qualche considerazione statistico religiosa: La nuova edizione dell'*Atlas hierarchicus* del R. P. C. Streit S.P.D" (Bazı İstatistiksel-Dinsel Tespitler. Sayın Streit'in *Atlas hierarchicus*'u), *La civiltà cattolica* 81, no. 2, (7 Haziran

488 Hapishane Defterleri - Defter 6 Notlar

1930): 422-32.

2. Ruhban sınıfının hükümet tarafından finansal olarak desteklenmesini içeren Konkordato için bakınız, Defter 4 Madde 53, not 1.

Madde 175. *Katolik Hareket*

1. Bu alıntının kaynağı: "Bibliografia", *La civiltà cattolica* 81, no. 2, (21 Haziran 1930): 537.

2. "Sosyal haftalar" için bakınız, Defter 4 Madde 90, not 3.

Madde 176. *Geçmiş ve Bugün*

1. Clemente Solaro della Margarita'nın anıları ve günlükleri ilk olarak 1851'de Torino'da, gözden geçirilmiş ikinci baskı ise bir yıl sonra yine Torino'da yayımlandı. Gramsci, 1930 baskısı hakkındaki bilgiyi şuradan almıştır: *La civiltà cattolica* 81, no. 2, (21 Haziran 1930): 537.

2. D'Annunzio tarzında şiirler ve romanlar da yazan gazeteci ve siyaset yazarı Giuseppe Brunati (1881-1949), Milano'da basılan haftalık *Monarchia*'nın şef editörü idi (*Il sovrano* değil). (Defter 17 Madde 4'te Gramsci, derginin adını doğru bir şekilde *Monarchia* olarak söylüyor.) 1925'te Brunati ve *Monarchia*'daki çalışma arkadaşları İtalyan Monarşist Emperyal Birliği'nden (AIMI) ayrıldıktan sonra Brunati bir sonraki yıl kurulan bir başka haftalık monarşist dergi *Il sabaudo*'ya (Savoy'da çıkan) geçti. Gramsci'nin doğru hatırladığı gibi, *Il sabaudo*'nun benimsediği propagandist dil oldukça tuhaftı. Örneğin, "Gerçek komünist bölüşüm sadece Monarşi ile olur" ve "Tam kapsamlı komünizm en saf haliyle monarşist mutlakçılıkla sağlanır" gibi iki iddia *Il sabaudo* 2, no. 19'da (17 Ocak 1925) yer almıştı.

Madde 177. *İtalyan Aydınlarının Tarihi*

1. Gramsci, Angelo Scarpellini imzalı bu makaleyi şuradan öğrendi: "Bibliografia", *La civiltà cattolica* 81, no. 2, (21 Haziran 1930): 543-44.

Madde 178. *Ansiklopedik Kavramlar. Teofanizm*

1. "L'Induismo" (Hinduizm), *La civiltà cattolica* 81, no. 3, (5 Temmuz 1930): 13-26; alıntı yapılan pasaj s. 17-18'dedir.

Madde 179. *Geçmiş ve Bugün. Mesleki Okul*

1. Gramsci, parlamento tartışması raporunu 26 Kasım 1931 tarihli

Corriere della sera'dan okudu ve daha sonra 1 Şubat 1931'de annesine yazdığı bir mektupta dile getirdi: "Ghilarza'daki hazırlık okulunun nasıl organize edildiğini ve tam olarak hangi derslerin verildiğini bilmiyorum. *Corriere della sera*'da bu tip okul hakkında parlamentoda yapılmış bir tartışmaya ilişkin bir yazı okumuştum fakat bahsedilen konular bir fikir edinmek isteyenler için fazla genel ve gereksizdi. İnsanın buradan çıkarabileceği tek önemli nokta, hazırlık okulunun kendi içinde bir hedef değil, daha ileri bir skolastik kariyer olasılığı yaratıyor olmasıdır" (Antonio Gramsci, *Letters from Prison*, ed. F. Rosengarten, çev. R. Rosenthal [New York: Columbia University Press, 1994], 2:133-34).

Ayrıca bu notun Arrigo Solmi'nin makalesine dayanarak yazılmış olması olasıdır: "Le scuole d'avviamento professionale" (Mesleki Eğitim Okulları), *Gerarchia* 11, no. 12, (Aralık 1931): 965-69.

2. Gramsci, Eugenio Faina'nın 1912'de kurmaya başladığı kırsal bölge okulları hakkındaki makaleyi okumuştur: Claudio Faina (Eugenio'nun Oğlu), "Il 'rinascimento agrario' in Italia e le 'scuole rurali Faina'" (İtalya'da "Tarım Rönesansı" ve "Faina Kırsal Bölge Okulları"), *Nuova antologia* 65, no. 1397, (1 Haziran 1930): 392-400. Gramsci, Faina'nın kırsal bölge girişimlerine Defter 2 Madde 65'te değinmektedir.

Madde 180. Ansiklopedik Kavramlar. "Bilimsel." Bilimsel" Nedir?

1. Torino Üniversitesinde profesörlük yapmış İtalyan matematikçi Giuseppe Peano (1858-1932), sembolik mantık ve set teorisi alanlarına önemli katkılarda bulundu. Peano ile 1900 yılında Uluslararası Felsefe Kongresinde tanışan Bertrand Russell, Peano'nun notasyon sistemini değerli bir mantıksal analiz aracı olarak gördü ve kısmen kendisinin ve Alfred North Whitehead'in *Principia Mathematica*'sına uyarladı.

2. Gramsci, F. Engels'in *Socialism: Utopian and Scientific* (1892) adlı eserine atıfta bulunuyor.

3. Filippo Turati'nin *Critica sociale* dergisi, alt başlığını değiştirdi. Yayımlandığı üçüncü yılından sekizinci yılına kadar (yani 1 Ocak 1893 ile 1 Mayıs 1898 arasında) "Rivista quindicinale del socialismo scientifico" (On Beş Günlük Bilimsel Sosyalizm Dergisi) alt başlığıyla çıktı. Bu tarihten sonra bir süreliğine yasaklandı ve 1 Temmuz 1899'da tekrar basılmaya başladığında alt başlığındaki "bilimsel" sözü çıkarıldı ve "Rivista quindicinale del socialismo" (On Beş Günlük Sosyalizm Dergisi) alt başlığını benimsedi.

490 Hapishane Defterleri - Defter 6 Notlar

Filippo Turati için bakınız, Defter 1 Madde 25, not 15.

Madde 181. *Katolik Kilisesi. Azizleştirilenler ve Kutsananlar*

1. Buradaki bilgiler, 2 Aralık 1931 tarihli *Corriere della sera*'da yayımlanmış "Beati e Santi dell'avvenire" (Geleceğin Azizleri ve Kutsananları) başlıklı bir haberden alınmıştır.

Madde 182. *Katolik Integralistler, Cizvitler ve Modernistler. Giovanni Papini*

1. Giovanni Papini, *Sant'Agostino*, 2. Baskı, (Floransa: Vallecchi, 1930). Bu eserin incelemesi için şu imzasız makaleye bakınız: "Intorno alla vita e agli scritti di S. Agostino" (Aziz Augustine'nin Yaşamı ve Yazıları), *La civiltà cattolica* 81, no. 3, (19 Temmuz 1930): 152-58. Gramsci bu makaleye Defter 3 Madde 57'de de değiniyor.

Papini'nin kitabının İngilizce bir tercümesi için bakınız, *Saint Augustine*, çev. Mary Prichard Agnetti, (New York: Harcourt Brace, 1930).

Giovanni Papini için bakınız, Defter 1 Madde 8, not 1.

2. Adriano Tilgher için bakınız, Defter 1 Madde 28, not 2.

3. Enrico Rosa için bakınız, Defter 3 Madde 164, not 2.

Madde 183. *Katolik Hareket*

1. "Cesare D'Azeglio e gli albori della stampa cattolica in Italia" (Cesare D'Azeglio ve İtalya'da Katolik Basın için Gün Batımı Vakti), *La civiltà cattolica* 81, no. 3, (2 Ağustos 1930): 193-212.

İnançlı bir Katolik ve papalık otoritesi savunucusu olan Marquis Cesare Taparelli D'Azeglio (1763-1830), henüz genç yaşlarında iken Amicizie Cristiane'ye (Hristiyan dostluk çevreleri) katıldı. Daha sonra, hareket ismini Amicizie Cattoliche (Katolik dostlu toplulukları ya da çevreleri) olarak değiştirince D'Azeglio bu hareketin en aktif üyelerinden ve azimli destekçilerinden biri haline geldi. Kral Vittorio Emanuele onu 1807'de ve 1814'te (Napolyon'un düşüşünün ardından Papa VII. Pius Roma'ya döndükten sonra) Papa VII. Pius'a özel bir elçi olarak gönderdi. 1822'de *L'amico d'Italia*'yı kurdu. Kendisi Massimo D'Azeglio'nun babasıydı.

2. Mektup, Filippo Crispolti'den Pio Bruno Lanteri'nin Katolik Hareket'in oluşumu için bir model (ve bir altyapı) olarak Katolik halk ve ruhban sınıfı arasındaki örgütsel çalışmasını anlatan bir kitap yazmış

Rahip Tommaso Piatti'ye gönderilmişti. Bakınız, Tommaso Piatti, *Un precursore dell'azione cattolica: Il servo di Dio Pio Brunone Lanteri apostolo di Torino, fondatore degli Oblati di Maria Vergine*, giriş Enrico Rosa, S. J., (Torino: Pontificia Marietti, 1926).

Filippo Crispolti için bakınız, Defter 3 Madde 37, not 5.

3. "Cesare D'Azeglio e gli albori della stampa cattolica in Italia", s. 193.

Pio Bruno (ya da Brunone) Lanteri (1759-1830), tarikatın yasaklanmasına dek bir Cizvit olarak kalmış eski Kalvenist Nikolaus von Diessbach (1732-98) ile tanışmış ve onun takipçisi olduğu dönemde Torino'daki rahiplik bölgesi için çalışmıştı. Von Diessbach, Amicizie Cristiane gruplarını kurdu ve Lanteri yasaklanana dek bu gruplarla çalıştı. 1817'de Napolyon'un düşüşünün ardından Lanteri, hareketi Amicizie Cattoliche adıyla yeniden canlandırdı. Hareketin karakteristiklerinden biri, kitaplar ve dergiler yoluyla kültürel çalışmalara giren üyelerine özel ilgi gösteriyor olmasıydı. Cesare D'Azeglio ve Joseph De Maistre, Amicizie ile bağlantılı önde gelen ve etkin figürler arasındaydılar. Hareket 1829 yılında liderlerine yakınlık duysa da varlığının diğer yıkıcı ve gizli planları olan örgütlerin oluşumunun önünü açmasından korkan Kral Carlo Felice tarafından yasaklandı. Lanteri ayrıca Meryem Ana'nın Adanmışları adında bir tarikat da kurdu.

4. Alessandro Manzoni 22 Eylül 1823'te Cesare D'Azeglio'ya bir mektup yazarak kendisi için *L'amico d'Italia*'ya yapılan daveti kibarca ve detaylı bir açıklama eşliğinde reddetti. Bu özel bir mektuptu ve mesele de biraz kişiseldi zira Cesare D'Azeglio'nun oğlu Massimo, Manzoni'nin büyük kızı Giulia ile evliydi. 1846'da ise mektup, Paris'teki İtalyan göçmenlerin gazetesi *L'ausonio*'da izin alınmaksızın yayımlandı. Daha sonra Manzoni mektubu bir miktar değiştirerek yayımladı ve *Lettera sul romanticismo* (Romantizm Üzerine Mektup) adıyla bilinir hale geldi.

5. "Cesare D'Azeglio e gli albori della stampa cattolica in Italia", s. 200.

Madde 184. Ansiklopedik Kavramlar

1. Gramsci'nin bahsettiği tarihçinin kim olduğu anlaşılamamıştır.
2. Dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında yaşamış Ravennalı Agnellus; dördüncü yüzyılla dokuzuncu yüzyıl arasında Ravenna'daki kilise, kiliseler ve piskoposlar hakkında bir çalışma olan *Liber pontificalis ecclesiae Ra-*

492 Hapishane Defterleri - Defter 6 Notlar

vennatis adlı eserin yazarıdır. Güvenilir bir tarih çalışması olmamasına karşın Agnellus'un eseri verdiği anekdotlar ve anlatılarla Ortaçağ İtalya'sındaki yaşamın çeşitli yönleri üzerine paha biçilmez bir kaynaktır.

3. Ludovico Antonio Muratori için bakınız, Defter 5 Madde 140, not 6.

4. Ulusal işçi sendikası Confederazione Generale del Lavoro (CGL), 1906'da Milano'da kuruldu. Kendisi özerk olmasına karşın Sosyalist Parti ile yakın bağlara sahipti.

5. Mussolini'nin kendi hareketi için benimsemesinden önce "fascio" (çoğulu "fasci") terimi "fasci siciliani"de (Defter 1 Madde 43, not 8) olduğu gibi bir dizi işçi ve köylü grupları tarafından kullanılıyordu. Burada Gramsci 1885'te Milano'da *Il fascio operaio* gazetesini kuran Partito Operaio Italiano'yu (İtalyan İşçi Partisi) kastediyor.

Madde 186. Katolik Hareket. İspanya

1. Gramsci bu bibliyografik bilgiye şuradan ulaşmış: "Opere pervenute" (Gelen Kitaplar), *La civiltà cattolica* 81, no. 3, (20 Eylül 1930): 572.

Madde 187. Katolik Hareket. Birleşik Devletler

1. Bu nottaki bilgilerin kaynağı şudur: "Cronaca temporanea" (Güncel Olaylar), *La civiltà cattolica* 81, no. 3, (20 Eylül 1930): 568-71.

Madde 188. Katolik Hareket

1. "La fortuna del Lamennais e le prime manifestazioni d'Azione Cattolica in Italia" (Lamennais'in Gördüğü İlgi ve İtalya'da Katolik Hareket'in İlk İzleri), *La civiltà cattolica* 81, no. 4, (4 Ekim 1930): 3-19. Makalenin (ilk bölümün sonunda yazılacağı söylenen) ikinci bölümü, "Il movimento lamennaisiano in Italia" (İtalya'da Lamennais Hareketi) adıyla yayımlandı: *La civiltà cattolica* 83, no. 3, (20 Ağustos 1932): 313-27; Gramsci bu bölüme hiçbir notta değinmemektedir.

Hughes-Félicité-Robert de Lamennais için bakınız, Defter 1 Madde 71, not 1.

2. Bakınız, Defter 6 Madde 183.

3. Başka yerlerde olduğu gibi burada da Gramsci'nin "totalitario" kelimesi, içerdiği nüansları kaybedecek ya da gizleyecek bir şekilde terimin anlamını yorumlama hatasına düşmemek amacıyla "totaliter" olarak çevrilmiştir. Gramsci'nin terimi kullandığı bağlamlara bakıldığında onun tam olarak "her şeyi kapsayan" ya da "her şeyi çevreleyen" anla-

mını kastettiği görülebilir.

Madde 189. Lorianizm

1. Diğer yerlerde olduğu gibi, Gramsci'nin senatodaki bu değişimle ilgili bilgi kaynağı 13 Aralık 1931 tarihli *Il corriere della sera*'daki "La riforma penitenziaria approvata dal Senato" (Senatonun Onayladığı Hapishane Reformu) başlıklı parlamento haberleri makalesidir.

Achille Loria için bakınız, Defter 1 Madde 25, not 1.

Madde 190. Güney Amerika Kültürü

1. "Il protestantismo degli Stati Uniti e l'Evangelizzazione protestante nell'America latina" (Birleşik Devletler'deki Protestanlık ve Latin Amerika'daki Protestan Evangelizm), *La civiltà cattolica* 81, no. 4, (18 Ekim 1930): 136-43.

Madde 191. Amerika ve Masonluk

1. "La Massoneria americana e la riorganizzazione della Massoneria" (Amerikan Masonluğu ve Masonluğun Yeniden Organizasyonu), *La civiltà cattolica* 81, no. 4, (1 Kasım 1930): 193-208; 82, no. 1, (3 Ocak 1931): 21-36.

2. Association Maçonnique Internationale (Uluslararası Masonluk Örgütü), 1921'de Belçika Büyük Doğu Büyük Üstadı Charles Magnette (1863-1937) liderliğinde kuruldu.

3. Pietro Pirri, S. J., *L'internazionale massonica di Ginevra nel suo primo quinquennio di vita*, (Roma: Civiltà Cattolica, 1930). İlk olarak 1927'de yayımlanan bu kitapçık *La civiltà cattolica*'da birtakım bibliyografik eklerle desteklenmiş bir şekilde daha önce yayımlanan makalelerden oluşmaktadır. Kitapçığın tanıtım *La civiltà cattolica*'da yapılmıştır ki Gramsci'nin haberi de bu şekilde olmuş olmalıdır.

4. Ossian H. Lang (1865-1945), içlerinde *The History of Freemasonry in the State of New York* (New York Eyaletinde Masonluğun Tarihi), (New York: Grand Lodge of New York, 1922) adlı eserin de bulunduğu birtakım Masonluk konulu kitapların da yazarıydı.

5. İsviçreli Cizvit Herman Gruber (1851-1930), diğer eserlerinin yanı sıra Mazzini, *Massoneria e rivoluzione* (Roma: Desclée, Lefebvre, 1901) adlı kitap ile *Katolik Ansiklopedi*'deki (1913) Masonluk maddesinin de yazarıydı.

494 Hapishane Defterleri - Defter 6 Notlar

Madde 192. İtalyan Aydınlarının Tarihi

1. Gramsci, Ortaçağ tarihçisi Gino Masi'nin on üçüncü ile on dördüncü yüzyıllarda Floransa toplumunda toplumsal katmanlar arasındaki farklı siyasal yönelimlerin ilişkilerine dair bu kitapçık hakkındaki bibliyografik bilgiyi şuradan edinmiştir: "Opere perventute" (Gelen Kitaplar), *La civiltà cattolica* 81, no. 4, (20 Aralık 1930): 569-70.

Madde 193. Katolik Hareket. İspanya

1. Gramsci, Narciso Noguer'in bu iki ciltlik eserine dair bilgiyi şuradan edinmiştir: "Opere perventute" (Gelen Kitaplar), *La civiltà cattolica* 81, no. 4, (20 Aralık 1930): 569-70. Bu eserin üçüncü cildi ise yine aynı yayınevi tarafından 1933'te basılmıştır.

Madde 194. Geçmiş ve Bugün. Gentile Reformu ve Okullarda Din

1. "L'ignoto e la religione naturale secondo il senator Gentile" (Senatör Gentile'ye Göre Bilinmeyen ve Doğal Din), *La civiltà cattolica* 81, no. 4, (6 Aralık 1930): 422-33.

Giovanni Gentile için bakınız, Defter 1 Madde 15, not 1; Gentile'nin eğitim reformu için bakınız, Defter 4 Madde 50, not 1 ve Madde 53, not 5.

Madde 195. Katolik İntegralistler, Cizvitler, Modernistler. Turmel Davası

1. "La catastrofe del caso Turmel e i metodi del modernismo critico" (Turmel Davası Felaketi ve Eleştirel Modernizmin Yöntemleri), *La civiltà cattolica* 81, no. 4, (6 Aralık 1930): 434-45.

Modernist tartışmaya dair tarihsel anlatılarda Joseph Turmel (1859-1943) ismi genellikle George Tyrrell ve Alfred Loisy ile birlikte anılır; bu kişiler Ortodoksların gözüyle modernizmin üç temel figürü ve en büyük sapkınlardır. Teolog ve Kilise Tarihçisi Turmel, içlerinde aforozundan sonra basılmış *Histoire des dogmes* (Paris: Rieder, 1931-36) adlı eserin de bulunduğu çok sayıda akademik çalışmaya inıza atmıştır. 1948 yasaklı kitaplar listesinde Turmel'in 1930'a dek yayımladığı yirmi bir kitap ile Félix Sartiaux'un onun üzerine yazdığı *Joseph Turmel: Prêtre, historien des dogmes* (Paris: Rieder, 1931) adlı eser de bulunmaktadır.

Gramsci'nin elinde Joseph Turmel'in bir mahlasla yazdığı ve bu notta bahsi geçen yirmi dört kitaplık "Christianisme" dizisi içinde yerini alan bir kitap da vardı: Louis Coulange (Joseph Turmel), *La messe*, (Pa-

ris: Rieder, 1927). Gramsci'nin elindeki bu kitap daha sonra korunmuş-
tur ve Turi Hapishanesi'nin mührü ile dönemin hapishane müdürü G.
Parmeggiani'nin imzasını taşımaktadır.

Turmel davası hakkında bakınız, Defter 20, Madde 4.

2. George Tyrrell ve Kardinal Billot'un adları Gramsci'nin bu notun
başında bahsettiği *Civiltà cattolica* makalesinde geçmiyor. Modernist
tartışmaya yönelik fazlasıyla ilgi beslediğinden onlar hakkında başka
kaynaklardan bilgi edinmiş olmalı. Gramsci'nin büyük ihtimalle oku-
duğu bir George Tyrrell konulu makale faşist dergi *Gerarchia*'da çık-
mıştı; bakınız, Fermi, "La Spagna cattolica: Ieri e oggi" (Katolik İspan-
ya: Dünü ve Bugünü), "Cronache di pensiero religioso" (Dinsel Düşün-
ce Kronikleri), *Gerarchia* 11, no. 12, (Aralık 1931): 1072-73. (Bu def-
terin başka bir yerlerinde Gramsci *Gerarchia*'nın bu sayısından alıntı
yapıyor.)

Dublin'de İrlanda Kilisesine bağlı bir ailede doğan George Tyrrell
(1861-1909), Katolik oldu ve 1880'de bir rahip adayı olarak Cizvitlere
katıldı; 1891'de ise rahipliğe yükseltildi. Baştaki Thomist eğilimleri
sonradan Maurice Blondel felsefesi sayesinde modernist düşünceye yö-
neldi. Yazdığı yazılardan bazıları Ortodoksluğuna dair birtakım soru
işaretleri doğurunca görüşlerini inkâr etmesi istendi ama o bunu red-
detti. Tyrrell, 1906'da İsa Topluluğu'ndan ihraç edildi. 1907'de Londra
merkezli *Times*'ta, X. Pius'un modernizmi "tüm sapkınlıkların kalıntı-
sı" olarak lanetlediği *Pascendi dominici gregis* (Lordun Sürüsünü Besle-
mek) genelgesini eleştiren iki mektup yayımladı. Bunun üzerine aforoz
edildi. Tyrrell, modernist tutumunu en etraflı haliyle *Christianity at the
Crossroads* (Dönüm Noktasındaki Hristiyanlık) adlı eserinde anlattı. Bu
eser ölümünden hemen önce tamamlanmış ve ölümünden kısa süre
sonra da basılmıştı.

Louis Billot için bakınız, Defter 5 Madde 14, not 10.

3. "Lo spirito dell'Action Française a proposito di 'intelligenza' e di
'mistica'" ("Bilgi" ve "Mistisizm" Bakımından *Action Française* Ruh),
La civiltà cattolica 81, no. 4, (20 Aralık 1930): 531-38.

4. Bakınız, Henri Massis, *Défense de l'occident*, (Paris: Plon, 1927). Mi-
lano'da tutuklu iken okuduğu bu kitabın bir kopyası Gramsci'nin elin-
de vardı ve arkadaşı Giuseppe Berti'ye yazdığı mektupta bu kitaptan
bahsetmişti; bakınız, Defter 5 Madde 89, not 4.

5. Charles Maurras ve Action Française hakkında bakınız, Defter 1

496 Hapishane Defterleri - Defter 6 Notlar

Madde 14, not 1.

6. *Ralliement* için bakınız, Defter 5 Madde 18, not 3.

7. Émile Combes (1835-1921), 1902 ile 1905'in başları arasında meclis başkanı ve içişleri bakanıydı. Dini cemaatlerin imtiyazlarını sınırlandıran yasalar ve kamusal eğitimin sekülerleşmesini sağlayan önlemlerle ruhban sınıfına karşı bir savaşın öncülüğünü yapmıştı. Combes'in kilise ile devlet arasında kesin bir çizgi çekilmesi için verdiği savaş, 1904 yılında Vatikan ile Fransa arasındaki diplomatik ilişkilerde bir çatlağa yol açtı. Fransız Katoliklerinin devlete yabancılaşması son aşamada *ralliement* ile önlendi.

Madde 196. Vatikan Siyaseti. Malta

1. "Nel decimo anno della diarchia maltese" (Malta'daki İki Başlı Yönetimin Onuncu Yılında), *La civiltà cattolica* 81, no. 4, (20 Aralık 1930): 489-505.

7 Haziran 1919'da patlak veren ölümcül ayaklanmaların hemen ardından Britanya, Malta halkına sınırlı bir özyönetim hakkı tanıdı. 1921'de kabul edilen anayasaya göre seçilmiş bir Malta hükümeti, yerel işler üzerinde yasama hakkına sahip olacaktı (ticaret ve dil siyaseti gibi pek çok konuda getirilen kısıtlamalar da vardı), "Malta Emperyal Hükümeti" ise (yani Britanya sömürge idaresi) her şeyin üzerindeki denetim hakkını elinde bulunduracaktı. Anayasa, adadaki Katolik Kilisesinin çıkarlarını ve imtiyazlarını da koruyordu.

Madde 197. Aydınlar

1. Eugenio D'Ors'un Madrid Üniversitesinde verdiği dersler ve bu derslerin kitaba dönüştürülme olasılığı şurada işlenmiştir: Marcel Brion, "L'actualité littéraire", *Les nouvelles littéraires* 10, no. 472, (31 Ekim 1931).

Gramsci, Eugenio D'Ors'un şu makale dizisini de büyük ihtimalle okumuştur: "La lettre, l'esprit et l'esprit de la lettre", *Nouvelles littéraires*, 15 Şubat ile 15 Mart 1930 arasında (no. 383, 385, 386 ve 387).

Madde 198. Geçmiş ve Bugün. "Metinlerin Suyunu Çıkarmak"

1. Sergio Caprioglio, Gramsci'nin "sollecitare i testi" (metinlerin suyunu çıkarmak) terimini şu makaleden aldığını öne sürer: Paolo Vita-Finzi, "Piani quinquennali ed economia a 'piano'" (Beş Yıllık Planlar ve

“Planlı” Bir Ekonomi), *La cultura* 11, no. 1, (Ocak-Mart 1932): 560-80. Vita-Finzi’ye göre Sovyetler’de yayımlanan verimlilik istatistikleri, yerel yetkililerin korkuyla hükümete şişirilmiş rakamlar ya da çarpıtılmış yorumlar göndermesi yüzünden şüphelidir. Bu yetkililer beş yıllık planı göz ardı eden hantal ya da bozguncu kişiler olarak görülmek istememektedirler. Vita-Finzi, Sovyetler Birliği’nden gelen rakamların güvenilmez olduğunu zira “hükümetin ve partinin metinleri sıkboğaz etmekle [sollecitare i testi] siyasal bir çıkar elde ettiklerini” söyler. Bakınız, Sergio Caprioglio, “Gramsci e l’URSS: Tre note nei *Quaderni del carcere*” (Gramsci ve SSCB: *Hapishane Defterleri Üzerine Üç Not*), *Beljagor* 46, no. 1, (Ocak 1991): 65-75, özellikle s. 66-68. Caprioglio’nun yaklaşımına birçok kişiyle beraber Valentino Gerratana da itiraz etmiştir: *Gramsci: Problemi di metodo*, (Roma: Riuniti, 1997); özellikle s. 155, not 6.

Madde 199. *Risorgimento*. 1812 İspanyol Anayasası

1. 1812 İspanyol Anayasası, ülke Kral VII. Ferdinand’ı da esir alan Fransız işgalcilerle savaş halindeyken, Cortes’in meclisi topladığı şehrin adıyla Cadiz Anayasası olarak da bilinmektedir. Bu anayasa monarşinin iktidarını kısıtlayan, tek meclisli bir parlamento kuran ve soylularla kilisenin birçok imtiyazını ortadan kaldıran paradigmatik bir anayasadır. VII. Ferdinand 1814’te tekrar tahta çıktığında anayasayı derhal iptal etmiş ve önde gelen liberalleri tutuklamıştır.

2. Parthenopea Cumhuriyeti için bakınız, Defter 1 Madde 43, not 6.

3. Gramsci’nin 29 Haziran 1931’de Tatiana Schucht’a yazdığı bir mektup, onun bu nottaki görüşlerini tetikleyen Marx’ın İspanya yazılarına ilk elden aşina olduğuna dair açık bir bilgi vermektedir:

Marx’ın oldukça kötü bir dille tercüme edilmiş *Oeuvres philosophiques* eserinin üç cildini aldığım için bu yana hayli zaman geçti. Siyasi yazıların ise şu ana dek sadece iki cildi elime geçti ve bunların hangi ciltler olduğunu bilmiyorum çünkü burada hücrede değilim: Bunların biri Lort Palmerston’a ithaf edilmiş... diğerinin bir başlığı yok (siyasi yazıların sekizinci cildi olduğundan emin gibiyim) ve üç kısa yazı dizisinden oluşuyor: Biri Kırım Savaşı esnasında İngiliz ordusu hakkında, diğeri 1850-1860 arasının ilk yarısındaki İspanyol siyaseti ve General Espartero hakkında, üçüncüsü ise Kırım Savaşı sürecinde Kars’ın ele geçirilmesine dair. (Antonio Gramsci, *Letters from Prison*, ed. F. Ro-

498 Hapishane Defterleri - Defter 6 Notlar

sengarten, çev. R. Rosenthal [New York: Columbia University Press, 1994], 2:44)

Gramsci'nin bu mektupta sözünü ettiği iki ciltten sonuncusu Karl Marx'ın *Oeuvres politiques* (Siyasi Yazılar) eserinin Fransızca baskısıdır, çev. J. Molitor, Cilt 8, (Paris: Costes, 1931).

Marx'ın "Espartero" makalesi ilk olarak 19 Ağustos 1854 tarihli *New York Tribune*'de basıldı. Bakınız, Karl Marx ve Frederick Engels, *Collected Works*, Cilt 13, 1854-1855, (New York: International, 1980), s. 340-46.

Gramsci'nin tespitlerini doğrudan etkileyen ise Marx'ın 24 Kasım 1854 tarihli *New York Tribune*'de yayımladığı "Revolutionary Spain" (Devrimci İspanya) başlıklı makaledeki 1812 İspanyol Anayasası tartışmasıdır:

Sonradan Verona'da bir araya gelen Avrupalı krallar tarafından Jakobenizmin en kışkırtıcı icadı olarak yaftalanan 1812 Anayasası'nın, Devrime karşı kutsal bir savaş yürütmeye tamamen yoğunlaştığı bir dönemde ihtiyar bir ruhbancı ve mutlakiyetçi İspanya'nın beyninden fışkırmış olması şeklindeki tuhaf fenomeni nasıl açıklayabiliriz? Diğer taraftan, bu aynı Anayasa'nın yaşayan bir Bourbon'un [yani VII. Ferdinand'ın] önüne gelir gelmez... bir toz bulutu gibi birdenbire yok olmasını nasıl açıklarız?..

1812 Anayasası bir taraftan... İspanya'nın tarihsel gelenekleri hiçe sayılarak İspanyol topraklarına hayalperestler tarafından ekilmiş salt bir 1791 Fransız Anayasası taklidi olmakla suçlanmaktadır. Diğer taraftan, Cortes'in antik *fuerolardan* alınmış ve kraliyet otoritesinin asilzadelerin aşırı imtiyazları altında ezildiği feodal dönemlere dayanan eski formüllere mantık dışı bir şekilde bağlandığı... öne sürülmektedir.

Gerçek şudur ki, 1812 Anayasası antik *Fueroların* bir yeniden üretimidir fakat Fransız Devrimi ışığında okunmuş ve modern toplumun gereklerine uydurulmuş bir yeniden üretimdir... Cortes tarafından Kral'a sunulan 120 kişilik bir listeden bir Devlet Meclisinin oluşturulması ve ücretlerinin Cortes tarafından karşılanması -Anayasa'nın bu benzersiz içeriği tüm İspanyol monarşisi dönemlerinin *camarilla*'larının sahip olduğu ölümcül nüfuz örnek alınarak oluşturulmuştur...

Sonradan asık suratlı İngiliz Torylerin uygulamaya sokacağı temsilcilerin tek bir binada toplanması pratiği hiçbir şekilde 1791 Fransız Anayasası'ndan alınmamıştır... Fakat farklı yönetimleri temsil edecek biçimde *brazo*'lara (kollara, dallara) bölün-

dükleri bir dönemde bile sadece oturdukları yerleri ayırarak tek bir salonda toplanmış ve hep birlikte oy vermişlerdir...

Yasama organının Cadiz Cortes'in kararıyla yürütme organından ayrılması, İspanya'nın en aydınlanmış devlet adamları tarafından on sekizinci yüzyıl kadar eski bir tarihte önerilmişti. *Consejo Real*'in devrimin en başından itibaren kendi üzerinde topladığı genel nefret ise yargı organını evrensel manadaki eylem çerperine indirgeme gerekliliğini doğurmuştu...

Dolayısıyla daha yakından bir 1812 Anayasası analiziyle, bu anayasanın 1791 Fransız Anayasası'nın aşağı bir kopyası olmaktan uzakta, antik ve ulusal kurumları canlandıran, on sekizinci yüzyılın en tutulan yazarlarının sesli bir şekilde talep ettiği önlemleri hayata geçiren, popüler önyargılara kaçınılmaz imtiyazlar taniyan, sahici ve orijinal bir İspanyol entelektüel yaşamının ürünü olduğu sonucuna varıyoruz. (Karl Marx ve Frederick Engels, *Collected Works* (Seçme Eserler), Cilt 13, 1854-1855 [New York: International, 1980], s. 424-25, 429-30, 431, 433)

4. 1812 Sicilya Anayasası, baronlarla adanın kralı arasındaki bir çekişmenin ürünüydü. İngiliz Komutan Lord Bentinck'in desteğiyle baronlar galip geldi ve feodal hakları ortadan kaldıran ve ifade ile basın özgürlüğünü garanti altına alan bir anayasa yaptılar. Bu anayasa soyluların denetimi altında kalmak kaydıyla bir parlamento da kurdu. Sicilya Anayasası, Sicilya ile Napoli bölgelerinin İki Sicilya Krallığı adı altında birleşmeleriyle birlikte 1814'te feshedildi.

5. Albertine Yasası için bakınız, Defter 5 Madde 70, not 7.

Madde 200. İtalyan Aydınlar

1. Vico'nun çağdaşı ve onun gibi bir Napolili olan Pietro Gainnone (1676-1744), hukuk okudu ve kilise ile devlet arasındaki ilişkileri düzenleyecek hukuki teoriler üretti. *Istoria civile del regno di Napoli*'de (1723), Güney İtalya'nın tarihini devletin ilerleme ve medeniyeti, kilisenin ise tutuculuk ve baskıyı temsil ettiği kesintisiz bir kilise-devlet çatışması çerçevesinde yorumladı. Giannone'nin görüşüne göre kilise, dini ve ruhani bir varlık olarak özgür ve özerktir fakat dünyevi meselelerde devlete bağlıdır. *Istoria civile*, dönemin yasama tartışmalarına yönelik önde gelen ve kesin olarak cesur bir müdahaledir. Eser, yasaklı kitaplar listesine alınmıştır ve Giannone aforoz edilmiştir. Giannone daha sonra sığındığı Viyana'da İmparator VI. Charles'tan maaş almıştır.

500 Hapishane Defterleri - Defter 6 Notlar

Oradayken kilise iktidarı törpülenmedikçe ve ruhban sınıfı devletin otoritesine tabi kılınmadıkça seküler çeperin özgür gelişiminin asla sağlanamayacağını iddia ettiği üç ciltlik şaheseri *Il triregno, ossia del regno del cielo, della terra, e del papa*'yı (Üçlü Hükümdarlık ya da Cennetin, Yeryüzünün ve Papanın Hükümrânlığı) yazmıştır. Bu eser el yazması olarak elden ele dolaştıysa da 1895'e kadar basılmamıştır. Giannone Borbon iktidarının yeniden tesisiyle birlikte Napoli'ye dönmeyi ummuştu fakat 1736'da Piedmont'a geçerken tutuklandı ve yaşamının geri kalanını hapiste geçirdi. Cezaevinde çalışmayı ve yazmayı sürdürerek içlerinde bir otobiyografinin de olduğu birkaç kitaba imza attı.

Regalizm için bakınız, Defter 6 Madde 78, not 1.

2. Neo-Guelfizm için bakınız, Defter 1 Madde 38, not 3.

3. Sanfedisti, Kardinal Ruffo'nun "Kutsal İman Ordusu" adıyla örgütlediği silahlı köylü çeteleriydi. Bu terim zaman içinde daha geniş bir anlam kazandı ve papalık iktidarını savunan gerici gruplar için kullanılmaya başlandı.

Madde 201. *Peder Bresciani'nin Soyu. Bruno Cicognani*

1. Bruno Cicognani'nin romanı *Villa Beatrice* ilk olarak *Pègaso* 3, no 6-12 (Haziran-Aralık 1931) arasında dizi olarak yayımlandı, daha sonra 1931'de Milano'daki Treves tarafından kitap haline getirildi.

Bruno Cicognani için bakınız, Defter 3 Madde 154, not 1.

2. Enrico Pea (1881-1958), Lucca yakınlarında doğdu ve gençlik yıllarını Mısır'da geçirdi. Romanlarından bazıları otobiyografiktir. Pea, oyun yazma işine de el attı. *La Passione di Cristo* (1923) gibi birtakım eserleri dinsel yönelimini ortaya koyarken, kurgusal eserleri daha çok geleneksel âdetlere ve değerlere bir bağlılığı ya da özlemi ifade eder.

Giovanni Papini için bakınız, Defter 1 Madde 8, not 1.

Domenico Giuliotti için bakınız, Defter 1 Madde 72, not 1.

3. Edoardo Agostino Gemelli için bakınız, Defter 4 Madde 53, not 7.

4. Şu nottaki Cicognani savunmasına bakınız: Ugo Ojetti, "Contro il romanzo" (Romana Karşı), "Settimanali" (Haftalık Yazılar), *Pègaso* 3, no. 7, (Temmuz 1931): 90.

Madde 202. *Konkordato*

1. Konkordato için bakınız, Defter 4 Madde 53, not 1.

2. Gramsci, Mussolini'nin 31 Aralık 1925'te Roma'nın ilk valiliğinin

açılış töreninde belediye binasında yaptığı konuşmayı kastediyor. Gazeteler konuşmayı 1 Ocak 1926'da yayımladılar. Konuşma, Vatikan'la yapılan pazarlıklara hiç değinmemektedir. Bakınız, "La nuova Roma", Benito Mussolini, *Opera omnia*, ed. E. Susmel ve D. Susmel, (Floransa: La Fenice, 1954), 22:47-49.

3. Wilfrid Parsons'un *The Pope and Italy* (New York: American, 1929) adlı eseri hakkında bibliyografik bilgi (bazı yanlışlıklarla birlikte) ve kısa bir not için bakınız, "Bibliografia", *La civiltà cattolica* 82, no. 4, (19 Aralık 1931): 547-48.

Madde 205. Ansiklopedik Kavramlar. Doğrudan Eylem

1. Gramsci, iki temel anarşizm akımına atıfta bulunuyor: Genelde Proudhon'la özdeşleştirilen bireyci anarşizm ve karşılıklılık ile Birinci Enternasyonal'in İtalyan kolu ve liderleri Carlo Cafiero, Errico Malatesta ve Andrea Costa ile özdeşleştirilen anarko-komünizm. Eşitlikçiliği ve kolektivizmi vurgulayan anarko-komünistler, ilkelerini 1876'da Floransa'daki gizli bir toplantıda resmi olarak ilan etmişlerdir.

2. Bunun bir örneğini James Joll, 1898'de Ancona'da patlak veren ayaklanmaların sonrası hakkındaki yazılarında vermektedir:

[Malatesta] Ancona limanına gitti. Buradaki liman işçileri arasında aktif bir anarşist grup ve acil durumlarda anarşistlerin liberal ve sosyal demokrat ülküler uğruna seçimlere katılmaları gerektiğini savunan Saverino Merlino gibi anarşistlere karşı duran anarşist yayınlar vardı... Malatesta, Ancona'daki ayaklanmaların ardından tutuklandı ve "suç örgütü kurmakla" -anarşistlerin uluslararası anarşist toplumun öfkesini çekecek biçimde adi suçlularla bir tutulduğu imasını içinde taşıyan bir suçlama- suçlandı. Nihai olarak Malatesta ve arkadaşları "kışkırtıcı bir örgüte" üye olmaktan suçlu bulundular. (James Joll, *The Anarchists* [Boston: Little Brown, 1964], s. 175)

Madde 206. Eğitsel Meseleler

1. Metron, "Argomenti di cultura: Il facile e il difficile" (Kültürel Konular: Kolay ve Zor Olanlar), *Il corriere della sera*, 7 Ocak 1932.

Madde 207. Popüler Edebiyat. Guerin Meschino

1. Radius, "I classici del popolo: Guerin detto il Meschino" (Halkın Klasikleri: Hambıl [ya da Hizmetkâr] Olarak Bilinen Guerin), *Il corriere*

502 Hapishane Defterleri - Defter 6 Notlar

re della sera, 7 Ocak 1932.

Andrea da Barberino'nun *Guerin meschino* (*Guerino* olarak da bilinen ve kimi yerlerde *Guerrin* olarak da yazılan) adlı eseri hakkında bakınız, Defter 3 Madde 63, not 15. Andrea da Barberino aynı zamanda diğer birçok eserin yanı sıra Gramsci'nin bu notta adını andığı bir diğer popüler roman olan *I reali di Francia*'nın da yazarıdır.

2. Kaba, hantal ama zeki ve kurnaz köylü Bertoldo ve yaban akıllı oğlu Bertoldino, Bolognalı öykü yazarı Giulio Cesare Croce'nin (1550-1609) popüler öykülerinin başkahramanlarıdır. Croce öykülerini (yıllar içinde tiyatro ve sinemaya da uyarlanan) iki kitapçıkta topladı: *Le sottilissime astuzie di Bertoldo* (Bertoldo'nun En Kurnaz Kaningleri) ve *Le piacevoli e ridicolose semplicità di Bertoldino* (Bertoldino'nun Eğlence- li ve Gülünç Basitlikleri).

3. "Meschino" teriminin Dante'nin *Vita nuova*'sındaki (Yeni Hayat) kullanımları için bakınız, bölüm 9, sone 5, dize 5.

Madde 208. *Popüler Edebiyat*. R. Giovagnoli'nin *Spartaco*'su

1. Garibaldi'nin Raffaele Giovagnoli'ye yazdığı mektup, 8 Ocak 1932 tarihli *Il corriere della sera*'da "La lettera di Garibaldi donata dal Duce al Museo del Risorgimento" (Duce Tarafından Risorgimento Müzesi'ne Bağışlanan Garibaldi Mektubu) başlığıyla yayımlandı.

David Forgacs ile Geoffrey Nowell Smith bu yazıya ekledikleri notta birtakım ilginç detaylar vermektedirler:

Raffaele Giovagnoli'nin *Spartaco* (ed. L. Russo, Floransa, 1955) adlı eserinde Garibaldi'nin mektubunun önsöz kabilinden yerleştirildiği bölüme bakınız. 1860 ve 1863'te Garibaldi ile birlikte savaşan Giovagnoli, Risorgimento'nun ilk tarih metinlerinden birini [*Risorgimento italiano dal 1815 al 1848* (Milano: F. Vallardi, 1912)] ve 1848-49 Roma Devrimi üzerine bir kitap yazmıştır. *Spartaco* (1874) Spartaküs'ün ve isyancı gladyatörlerin M.Ö. 73-71 yılları arasında köleleri özgürleştirmesini anlatır. Gramsci'nin romanın modernleştirilmiş bir versiyonunun yeniden yayımlanmasına yönelik bu nottaki önerisi daha sonra PCI'a yazılan bir mektupta da dile getirilmiştir. Kitap 1950'lerin başlarında *Vie Nuove* tarafından dizi halinde yayımlanmıştır. Parti, 1949'da okurların nabzını yoklayarak *L'Unità*'da dizi roman yayımlamaya başlamıştır. İlk iki roman ise Gorki ve Jack London'a aittir. (Antonio Gramsci, *Selections from Cultural Writings*, ed. D.

Forgacs ve Geoffrey Nowell-Smith, çev. W. Boelhower [Londra: Lawrence and Wishart, 1985], s. 352)

2. Garibaldi *Cantoni il volontario* (Milano: E. Politti, 1870) ve *Clelia: Il governo del Monaco* (Milano: Fratelli Rechiedi, 1870) adlarında iki tarihsel roman yazmıştır. Bu romanlardan ikincisi İngilizceye *The Rule of the Monk; or, Rome in the Nineteenth Century* (New York: Harper, 1870) adıyla çevrilmiştir.

3. Rusça bir devrim şarkısı olan “Molodaia Gvardia” (Genç Bekçi), aynı zamanda “Zu Mantua in Banden” olarak bilinen ve aslında Julius Mosen’e ait “Der Sandwirth Hofer” şiirinden geleneksel halk müziği tonuyla bestelenmiş “Andreas Hofer Lied”in tonuyla söylenmiştir. (Beethoven bu tonu 1 nolu piyano konçertosunun son rondosunda kullanmıştı.) Andreas Hofer (1767-1810), Bavyera yönetimine ve Napolyon güçlerine karşı Tyrolese ayaklanmasının lideriydi. Fransızlar onu yakalayarak İtalya’da Mantova’ya götürdüler ve orada idam ettiler. “Hofer Lied” Tyrolese marşıdır.

Madde 209. Aydınlar. Geleneksel Aydınlar

1. Arturo Castiglioni, *Storia della medicina*, (Milano: Unitas, 1927). Bu kitabın kısa bir incelemesi şurada bulunabilir: *Nuova antologia* 63, no. 1342, (16 Şubat 1928): 541. Bu notun Castiglioni imzalı kitabın Fransızca tercümesi üzerine bir incelemeye dayanarak yazılmış olması daha muhtemeldir: René A. Gutmann, “La médecine et les livres: L’histoire de la médecine de A. Castiglioni,” *Les nouvelles littéraires* 10, no. 474, (14 Kasım 1931).

İngilizce bir tercümesi için bakınız, Arturo Castiglioni, *A History of Medicine*, 2. Baskı, çev. E. B. Krumbhaar, (New York: Knopf, 1958).

Madde 210. Aydınlar

1. Gramsci, Louis Halphen’in *Les universités au XIIIe siècle*, (Paris: Alcan, 1931) adlı eseri hakkındaki bilgiyi muhtemelen şuradan almıştır: “Semaine bibliographique”, *Les nouvelles littéraires* 10, no. 473, (7 Kasım 1931).

Madde 211. Aydınlar. Akademiler

1. İtalyan akademilerinin on sekizinci yüzyıldaki sayısı, İtalya hak-

504 Hapishane Defterleri - Defter 6 Notlar

kındaki bir rapora düşülen bir nottan alınmıştır: Léon Kochnitzky, “Le laurier toujours vert: Le semaine de Petrarque à Arezzo”, *Les nouvelles littéraires* 10, no. 473, (7 Kasım 1931).

BAŞLIKLARA YA DA İLK KELİMELERE GÖRE NOTLARIN SIRALANIŞI

DEFTER 5

Başlıklara ya da İlk Kelimelere Göre Notların Sıralanışı

- 17 Madde 1 *Katolik İntegralistler, Cizvitler, Modernistler*
- 19 Madde 2 *Rotary Kulübü*
- 21 Madde 3 *Owen, Saint-Simon ve Ferrante Aporti'nin Anaokulları*
- 22 Madde 4 *Saint-Simonculuk, Masonluk, Rotary Kulübü*
- 23 Madde 5 *Katolik Toplumsal Hareket*
- 23 Madde 6 *Geçmiş ve Bugün*
- 23 Madde 7 *Katolik "Toplumsal Düşünce" Üzerine...*
- 24 Madde 8 *Amerika ve Akdeniz*
- 25 Madde 9 *Lucien Romier ve Fransa'da Katolik Hareket*
- 25 Madde 10 *Belçika'da Katolik Hareket*
- 26 Madde 11 *Katolik İntegralistler, Cizvitler, Modernistler*
- 26 Madde 12 *Risorgimento. Solaro Della Margarita*
- 27 Madde 13 *Katolik Hareket*
- 27 Madde 14 *Katolik İntegralistler, Cizvitler, Modernistler*
- 31 Madde 15 *Lucien Romier ve Fransa'daki Katolik Hareket*
- 32 Madde 16 *Katolik İntegralistler, Cizvitler, Modernistler*
- 32 Madde 17 *Pan-Hristiyan Hareket*
- 32 Madde 18 *Katolik Toplumsal Düşünce*
- 33 Madde 19 *İtalya'daki Katolik Hareket*
- 33 Madde 20 *Machiavelli ve Emanuele Filiberto*
- 34 Madde 21 *İtalyan İşçi Hareketinin Tarihi Üzerine*
- 34 Madde 22 *Almanya'daki Katolik Hareket*

506 Hapishane Defterleri - 3. Cilt Maddelerin Sıralaması

- 34 Madde 23 Çin Kültürü Üzerine Kısa Notlar
- 41 Madde 24 Geçmiş ve Bugün. Ulusal Sanatsal Mirasa Saygı
- 41 Madde 25 Machiavelli ve Manzoni
- 41 Madde 26 Peder Bresciani'nin Soyu. Alfredo Panzini
- 42 Madde 27 Peder Bresciani'nin Soyu
- 43 Madde 28 İdeoloji, Psikolojizm, Pozitivizm
- 43 Madde 29 Doğu-Batı
- 43 Madde 30 İtalyan Aydınlarının Uluslararası İşlevi
- 44 Madde 31 İtalyan Ulusal Geleneği Üzerine
- 45 Madde 32 Ugo Foscolo ve İtalyan Edebi Retoriği
- 45 Madde 33 M. Iskovic, *La littérature à la lumière du matérialisme historique*
- 45 Madde 34 Geçmiş ve Bugün
- 46 Madde 35 Risorgimento
- 46 Madde 36 Geçmiş ve Bugün
- 46 Madde 37 İtalyan Aydınlarının Kozmopolit İşlevi
- 46 Madde 38 İtalyan Edebiyatı'nın Ulusal-Halkçı Olmayan Karakteri
- 47 Madde 39 Septisizm
- 47 Madde 40 Pirandello
- 47 Madde 41 Mesleki Rehberlik
- 48 Madde 42 Roma Geleneği
- 50 Madde 43 1863'te La Gala Kardeşlerin Tutuklanması Süreci
- 51 Madde 44 T. Tittoni, "Ricordi personali di politica interna"
- 53 Madde 45 Enrico Catellani, "La libertà del mare"
- 53 Madde 46 Claudio Faina, "Il carburante nazionale"
- 53 Madde 47 Katolik Hareket
- 53 Madde 48 Domenico Spadoni. "Le società segrete nella rivoluzione milanese dell'aprile 1814"
- 53 Madde 49 Bernardo Sanvisenti. "La questione delle Antille"
- 54 Madde 50 Japon Kültürü Üzerine Kısa Notlar
- 56 Madde 51 Çin Kültürü Üzerine Kısa Notlar
- 58 Madde 52 Domenico Meneghini, "Industrie chimiche italiane"
- 58 Madde 53 Reform ve Rönesans. Cusali Nicholas

- 59 Madde 54 *Peder Bresciani'nin Soyu*
- 60 Madde 55 *Romagna ve İtalyan Tarihindeki Rolü*
- 63 Madde 56 *Katolik Hareket*
- 63 Madde 57 *Birleşik Devletler'de Katolik Hareket*
- 64 Madde 58 *Katolik Hareket*
- 64 Madde 59 *Almanya'da Katolik Hareket*
- 65 Madde 60 *"La schiavitù del lavoro indigeno" (A. Brucculeri)*
- 65 Madde 61 *Rotary Kulübü*
- 67 Madde 62 *La Civiltà Cattolica'nın Editör Kadrosu*
- 67 Madde 63 *Peder Bresciani'nin Soyu*
- 69 Madde 64 *Uzlaşma Öncesi İtalya'da Kilise ve Devlet*
- 70 Madde 65 *Risorgimento. 1848-49'un Tarihsel Konjonktürü*
- 71 Madde 66 *Peder Bresciani'nin Soyu. Ugo Ojetti ve Cizvitler*
- 73 Madde 67 *Katolik Hareket*
- 73 Madde 68 *Monsenyör Francesco Lanzoni, Le Diocesi d'Italia...*
- 74 Madde 69 *Ansiklopedik Kavramlar*
- 75 Madde 70 *Devlet Kilise'dir*
- 76 Madde 71 *Konkordatoların Niteliği*
- 77 Madde 72 *Geçmiş ve Bugün*
- 77 Madde 73 *Savaşın Siyasi-Askeri Doğrultusu*
- 77 Madde 74 *İtalyan Aydınlarının Kozmopolit İşlevi*
- 79 Madde 75 *Maggiorino Ferraris ve 1882'den 1926'ya İtalya'da Hayat*
- 79 Madde 76 *1898 Krizi Üzerine*
- 79 Madde 77 *Garibaldi'nin 1860'ta Sicilya'dan Calabria'ya Geçiş*
- 79 Madde 78 *Manastır Hayatı ve Feodalizm*
- 80 Madde 79 *A. G. Bianchi. "I clubs rossi durante l'assedio di Parigi"*
- 80 Madde 80 *Sorel ve Jakobenler*
- 81 Madde 81 *Geçmiş ve Bugün. İtalyan Nüfusunun Bölgesel Dağılımı*
- 81 Madde 82 *İtalyan Aydınlarının Kozmopolit İşlevi*
- 82 Madde 83 *İtalyan Aydınlarının Kozmopolit İşlevi*
- 83 Madde 84 *Popüler Edebiyat*

508 Hapishane Defterleri - 3. Cilt Maddelerin Sıralaması

- 83 Madde 85 *İtalya'da Burjuva Ruhunun Gelişimi*
- 84 Madde 86 *İngiltere*
- 85 Madde 87 *1914-18 Savaşında Siyasi-Askeri Liderlik*
- 87 Madde 88 *İtalyan Risorgimentosu Üzerine. Michele Amari ve Sicilyanizm*
- 88 Madde 89 *Gabriele Gabbrielli*
- 89 Madde 90 *İslam Kültürü Üzerine Kısa Notlar*
- 91 Madde 91 *Rönesans ve Reform*
- 92 Madde 92 *İtalyan Diplomasisi*
- 93 Madde 93 *On Sekizinci Yüzyıl İtalyan Adetleri*
- 93 Madde 94 *İtalyan Edebiyatı'nın Negatif Popüler-Ulusal Karakteri*
- 94 Madde 95 *On Beşinci ve On Altıncı Yüzyıl İnsanı*
- 94 Madde 96 *İtalyan Edebiyatı'nın Negatif Popüler-Ulusal Karakteri*
- 95 Madde 97 *Aydınlar*
- 95 Madde 98 *Savaş Sonrası Tarihi*
- 95 Madde 99 *Ateşkes Döneminde Alman Silahlanması*
- 95 Madde 100 *İtalyan Aydınlarının Kozmopolit İşlevi*
- 96 Madde 101 *Peder Bresciani'nin Soyu. Filippo Crispolti*
- 97 Madde 102 *İtalyan Edebiyatı. Bürokratların Katkıları*
- 97 Madde 103 *Popüler Edebiyat. Tiyatro*
- 98 Madde 104 *On Altıncı Yüzyıl*
- 99 Madde 105 *Amerikanizm*
- 100 Madde 106 *Luigi Villari, "Il governo laburista britannico"*
- 101 Madde 107 *İtalya ve Filistin*
- 101 Madde 108 *Sicilya. Sicilya'nın San Domenico Pantheon'u*
- 101 Madde 109 *Sicilya*
- 102 Madde 110 *Fransa ve İtalya*
- 102 Madde 111 *İtalyan Akademisi*
- 102 Madde 112 *Carlo Schanzer, "Sovranità e giustizia nei rapporti fragli Stati"*
- 102 Madde 113 *Henrik Ibsen Üzerine*
- 102 Madde 114 *Kavramlar -Siyasi, Felsefi vs.- Ansiklopedisi. Varsayımlar*

- 103 Madde 115 *Niccolò Machiavelli*
- 103 Madde 116 G. B., "La banca dei regolamenti internazionali"
- 103 Madde 117 *Argus*, "Il disarmo navale, i sottomarini e gli aeroplani"
- 103 Madde 118 *Stresemann*
- 104 Madde 119 *Kavramlar -Siyasi, Felsefi vs.- Ansiklopedisi. Orta Sınıf*
- 105 Madde 120 *Katolik Kültürel Milliyetçiliği*
- 105 Madde 121 *Fransa*
- 105 Madde 122 *Ulusal-Halkçı*
- 106 Madde 123 *Rönesans*
- 117 Madde 124 *Geçmiş ve Bugün. Bazı Aydınlar*
- 117 Madde 125 *Dergi ve Gazete Türleri. Eleştirel-Bibliyografik İncelemeler*
- 118 Madde 126 *Geçmiş ve Bugün. Aydınlar: Mario Missiroli'nin Düşüşü*
- 119 Madde 127 *Machiavelli*
- 124 Madde 128 *Lorianizm. Domenico Giuliotti*
- 125 Madde 129 *Geçmiş ve Bugün. Katolikler ve Devlet*
- 125 Madde 130 *Ansiklopedik Kavramlar*
- 126 Madde 131 *Dergi ve Gazete Türleri. Gramer ve Dilbilim Üzerine Düzenli Bir Köşe*
- 127 Madde 132 *Geçmiş ve Bugün*
- 127 Madde 133 *Katolik Hareket. "İşçilerin İnzivası"*
- 128 Madde 134 *Dini Hareketler*
- 129 Madde 135 *İtalyan Risorgimentosu. Lamennais*
- 129 Madde 136 *Ansiklopedik Kavramlar*
- 129 Madde 137 *Katolik İntegralistler, Cizvitler, Modernistler. Rennesli Abbé Turmel Olayı*
- 130 Madde 138 *İmparatora Tapınma*
- 131 Madde 139 *Ansiklopedik Kavramlar*
- 131 Madde 140 *Amerikanizm*
- 133 Madde 141 *Katolik İntegralistler, Cizvitler, Modernistler*

510 Hapishane Defterleri - 3. Cilt Maddelerin Sıralaması

- 136 Madde 142 *Felsefi Romanlar, Ütopyalar vs.*
- 136 Madde 143 *İtalyan Aydınlarının Uluslararası İşlevi*
- 137 Madde 144 *Ansiklopedik Kavramlar*
- 137 Madde 145 *Geçmiş ve Bugün. İlkel ve İlkel Olmayan Hristiyanlık*
- 137 Madde 146 *1914 Savaşındaki Siyasi-Askeri Liderlik*
- 137 Madde 147 *İtalyan Aydınlarının Kozmopolit İşlevi*
- 138 Madde 148 *Geçmiş ve Bugün. Gençlik Üzerine Yoklamalar*
- 139 Madde 149 *Geçmiş ve Bugün. Eğitim*
- 139 Madde 150 *İtalyan Aydınlarının Kozmopolit İşlevi. Risorgimento*
- 140 Madde 151 *Dilbilim*
- 140 Madde 152 *Ütopyalar, Felsefi Romanlar vs.*
- 140 Madde 153 *Popüler Edebiyat*
- 141 Madde 154 *Peder Bresciani'nin Soyu. Cardarelli ve La Ronda*
- 141 Madde 155 *Peder Bresciani'nin Soyu*
- 141 Madde 156 *Folklor*
- 142 Madde 157 *Sicilya*
- 142 Madde 158 *Lorianizm. Altimetri, İyi Ahlak ve Zeka*
- 143 Madde 159 *Risorgimento. İlk İtalyan Jakobenler*
- 143 Madde 160 *Rönesans*
- 143 Madde 161 *Ansiklopedik Kavramlar. "Ascaro"*

DEFTER 6

- 147 Madde 1 *Risorgimento. Şubat 1853 Olayları ve Milanolu İlimliler*
- 147 Madde 2 *Peder Bresciani'nin Soy. Giulio Bechi*
- 147 Madde 3 *Ansiklopedik Kavramlar. Kleopatra'nın Burnu*
- 148 Madde 4 *Popüler Edebiyat*
- 148 Madde 5 *Popüler Edebiyat. Dizi Romanlar*
- 148 Madde 6 *Risorgimento. On Sekizinci Yüzyılda İtalya*
- 149 Madde 7 *İtalyan Aydınların Kozmopolit İşlevi. Ortaçağ'da
Burjuvazi ve Onun Hiçbir Zaman İktisadi-Korporatif Evrenin
Ötesine Geçmemiş Olduğu Gerçeği*
- 149 Madde 8 *İtalyan Risorgimentosu. Parthenopea Cumhuriyeti*
- 150 Madde 9 *Peder Bresciani'nin Soy. Lina Pietravalle*
- 150 Madde 10 *Geçmiş ve Bugün*
- 154 Madde 11 *Ansiklopedik Kavramlar*
- 154 Madde 12 *Devlet ve Düzenlenmiş Toplum*
- 155 Madde 13 *Modern Gelişimin İktisadi-Korporatif Bir Evresi
Olarak Ortaçağ Komünleri*
- 157 Madde 14 *İtalyan Aydınlarının Uluslararası İşlevi. Monsenyör*

512 Hapishane Defterleri - 3. Cilt Maddelerin Sıralanması

Della Casa

- 157 Madde 15 Ansiklopedik Kavramlar
- 158 Madde 16 Peder Bresciani'nin Soyu. İtalyan Ulusal Kültürü
- 159 Madde 17 Popüler Edebiyat. Dedektif Romanı
- 160 Madde 18 Peder Bresciani'nin Soyu. Yazarların Ulusal Heyecanı
- 161 Madde 19 Ansiklopedik Kavramlar. Doğru ya da Siyasette Doğruyu Söylemek Üzerine
- 162 Madde 20 Dilbilim Sorunları. Giulio Bertoni
- 163 Madde 21 İtalyan Aydınlarının Kozmopolit İşlevi
- 163 Madde 22 İngilizler ve Din
- 164 Madde 23 Geçmiş ve Bugün. Konkordato Sonrası Katolikler
- 165 Madde 24 Ansiklopedik Kavramlar. Sivil Toplum
- 165 Madde 25 Geçmiş ve Bugün
- 166 Madde 26 Peder Bresciani'nin Soyu. Pirandello
- 166 Madde 27 Peder Bresciani'nin Soyu. Süper Şehir ve Süper Ülke
- 167 Madde 28 Popüler Edebiyat
- 168 Madde 29 Peder Bresciani'nin Soyu
- 169 Madde 30 Ansiklopedik Kavramlar
- 169 Madde 31 Geçmiş ve Bugün
- 170 Madde 32 Hint Kültürü Üzerine Kısa Notlar
- 170 Madde 33 Aydınlar
- 170 Madde 34 Georges Renard
- 171 Madde 35 İtalyan Kültürü
- 171 Madde 36 Lorianizm. Trombetti ve Etrüskçe
- 172 Madde 37 Geçmiş ve Bugün
- 172 Madde 38 Peder Bresciani'nin Soyu
- 174 Madde 39 Ansiklopedik Kavramlar
- 175 Madde 40 Geçmiş ve Bugün. İngiliz Hükümeti
- 176 Madde 41 Din
- 176 Madde 42 İtalyan Edebiyatı'ndaki Eğilimler. Giovanni Cena
- 179 Madde 43 Devletin İktisadi-Korporatif Bir Evresi Olarak Komün
- 180 Madde 44 İtalyan Edebiyatı Üzerine
- 181 Madde 45 Geçmiş ve Bugün

- 181 Madde 46 *Çarizmin Avrupa'daki İşlevi*
182 Madde 47 *Geçmiş ve Bugün*
182 Madde 48 *İtalyan Köylüsünün Tasviri*
183 Madde 49 *Amerikanizm. Tekrar Babbitt*
183 Madde 50 *Machiavelli*
183 Madde 51 *1529-1530 Floransa Kuşatması*
184 Madde 52 *Machiavelli*
184 Madde 53 *Ansiklopedik Kavramlar*
184 Madde 54 *İngiliz İmparatorluğu Üzerine*
185 Madde 55 *Geçmiş ve Bugün: Arturo Calza*
185 Madde 56 *Peder Bresciani'nin Soyu*
186 Madde 57 *İtalya'daki Sözde Toplumsal Şiir*
186 Madde 58 *İtalyan Gazeteciliğinin Tarihi*
187 Madde 59 *Güney İtalya*
187 Madde 60 *Donanma Sorunları*
188 Madde 61 *II. Frederick*
188 Madde 62 *Peder Bresciani'nin Soyu*
190 Madde 63 *Roma Hukuku mu Bizans Hukuku mu?*
191 Madde 64 *Peder Bresciani'nin Soyu*
192 Madde 65 *Gazetecilik*
193 Madde 66 *Machiavelli*
193 Madde 67 *İtalyan Kültürü. Valentino Piccoli*
193 Madde 68 *Alfredo Oriani*
194 Madde 69 *Caporetto*
194 Madde 70 *Risorgimento*
195 Madde 71 *Dilbilim*
196 Madde 72 *Risorgimento*
197 Madde 73 *Peder Bresciani'nin Soyu*
197 Madde 74 *Caporetto*
200 Madde 75 *Geçmiş ve Bugün*
200 Madde 76 *Çarizmin On Dokuzuncu Yüzyılda Avrupa'daki İşlevi*
201 Madde 77 *Bireyler ve Ulus*
201 Madde 78 *İtalyan Risorgimentosu*

514 Hapishane Defterleri - 3. Cilt Maddelerin Sıralaması

- 205 Madde 79 Dergi ve Gazete Türleri
- 207 Madde 80 Peder Bresciani'nin Soyu
- 207 Madde 81 Hegemonya (Sivil Toplum) ve Güçler Ayrılığı
- 208 Madde 82 Geçmiş ve Bugün
- 211 Madde 83 İtalyan Aydınlar
- 211 Madde 84 Geçmiş ve Bugün. Süreklilik ve Gelenek
- 213 Madde 85 Modern Devletin İktisadi-Korporatif Bir Evresi Olarak Ortaçağ Komünü. Dante ve Machiavelli
- 214 Madde 86 Devletin İktisadi-Korporatif Evresi
- 217 Madde 87 Silahlar ve Din
- 217 Madde 88 Jandarma ya da Gece Bekçisi Devlet
- 218 Madde 89 Siyaset ve Diplomasi
- 220 Madde 90 Psikoloji ve Siyaset
- 221 Madde 91. Yetkililer ve Yetkiler
- 221 Madde 92 Geçmiş ve Bugün
- 222 Madde 93 Ansiklopedik Kavramlar
- 222 Madde 94 İtalyan Kültürü
- 222 Madde 95 İtalyan Kültürü. Bölgecilik
- 223 Madde 96 Dergi ve Gazete Türleri. İktisat. İtalyan İktisadi Çalışmalarına Bir Bakış
- 224 Madde 97 Geçmiş ve Bugün. Yüksek Hırs ve Bayağı Hırslar
- 225 Madde 98 Adetler ve Yasalar
- 226 Madde 99 Büyük Güç Konsepti
- 227 Madde 100 Geçmiş ve Bugün
- 227 Madde 101 İtalyan Kültürü
- 228 Madde 102 Geçmiş ve Bugün
- 228 Madde 103 Risorgimento
- 228 Madde 104 Gazetecilik
- 229 Madde 105 Dergi ve Gazete Türleri. Gelenek ve Geleneğin Psikolojik Tortuları
- 230 Madde 106 Gazetecilik
- 231 Madde 107 Geçmiş ve Bugün
- 231 Madde 108 Popüler Edebiyat

- 232 Madde 109 Geçmiş ve Bugün. Birey ve Devlet
- 233 Madde 110 Machiavelli ve Guicciardini
- 233 Madde 111 Popüler Edebiyat. Dizi Romanlar
- 234 Madde 112 Geçmiş ve Bugün. Croceci Ütopya
- 235 Madde 113 Risorgimento. Kır ve Kent
- 235 Madde 114 Risorgimento
- 237 Madde 115 Peder Bresciani'nin Soyu. Angelo Gatti
- 237 Madde 116 Rönesans. (İtalyan Tarihinin İktisadi-Korporatif Evresi.) Yerel Edebiyatın ve Şiirin Kökleri
- 239 Madde 117 Geçmiş ve Bugün
- 239 Madde 118 Rönesans
- 240 Madde 119 Risorgimento
- 240 Madde 120 Dergi ve Gazete Türleri. Son Evrimsel Varlık
- 241 Madde 121 Gazetecilik
- 241 Madde 122 Dergi ve Gazete Türleri. İnceleme Dergileri
- 242 Madde 123 Geçmiş ve Bugün
- 243 Madde 124 Croce ve Edebi Eleştirelilik
- 244 Madde 125 Dergi ve Gazete Türleri. Tarih ve "İlerleme"
- 244 Madde 126 Dergi ve Gazete Türleri
- 245 Madde 127 Endüstriyel Meseleler
- 245 Madde 128 Organik Merkezîyetçilik
- 245 Madde 129 Geçmiş ve Bugün. D'Annunzio'nun Siyaseti
- 246 Madde 130 Ansiklopedik Kavramlar. Konjonktür
- 246 Madde 131 Geçmiş ve Bugün. Karakterler
- 247 Madde 132 Ast Sınıfların Tarihi
- 247 Madde 133 Yeni Bir Kültür Yolunda Yeni Bir Edebiyat (Sanat)
- 247 Madde 134 Popüler Edebiyat. Dizi Roman
- 248 Madde 135 Geçmiş ve Bugün. Fordizm
- 248 Madde 136 Ulusal Toplulukların Örgütlenmesi
- 249 Madde 137 Devlet Konsepti
- 250 Madde 138 Geçmiş ve Bugün. Manevra Savaşından (ve Cephe Saldırısından) -Siyasal Alanda da- Mevzi Savaşına Geçiş
- 250 Madde 139 Ebedi Bir Tarihsel Kategori Olarak Devlet ve Kilise

516 Hapishane Defterleri - 3. Cilt Maddelerin Sıralaması

Çatışması

- 251 Madde 140 Geçmiş ve Bugün
- 251 Madde 141 Ulusal Hissiyat Üzerine
- 252 Madde 142 Geçmiş ve Bugün. Korsika
- 253 Madde 143 Guido Calogero
- 253 Madde 144 G. Pascoli ve David Lazzaretti
- 253 Madde 145 İtalyan Aydınlarının Tarihi. Giovanni B. Botero
- 254 Madde 146 İtalyan Aydınlarının Tarihi. Yahudiler
- 254 Madde 147 İtalyan Edebiyatı'nın Popülerliği
- 255 Madde 148 Tarihteki Dâhiler
- 255 Madde 149 İtalyan Aydınlarının Tarihi
- 255 Madde 150 Geçmiş ve Bugün
- 256 Madde 151 Katolik Hareket
- 256 Madde 152 İtalyan Aydınlarının Tarihi
- 257 Madde 153 İtalyan Edebiyatı'nın Ulusal-Halkçı Karakteri.
Goldoni
- 257 Madde 154 Saint-Simoncular
- 257 Madde 155 Geçmiş ve Bugün. Siyaset ve Savaş Sanatı
- 258 Madde 156 İlkel Kapitalizm Üzerine
- 258 Madde 157 Felsefi Romanlar, Ütopyaalar vs
- 259 Madde 158 Ast Sınıfların Tarihi
- 260 Madde 159 Risorgimento
- 260 Madde 160 Etik Üzerine
- 260 Madde 161 Risorgimento. Garibaldi
- 261 Madde 162 Geçmiş ve Bugün. İtalyan Karakterler
- 262 Madde 163 Geçmiş ve Bugün. Papalık Genelgeleri
- 262 Madde 164 Katolik İntegralistler, Cizvitler, Modernistler
- 263 Madde 165 Ansiklopedik Kavramlar. Bilim ve Bilimsel
- 263 Madde 166 Geçmiş ve Bugün. Apolitik Tutum
- 264 Madde 167 Ansiklopedik Kavramlar. Bog ve Bogati Terimleri
- 265 Madde 168 Popüler Edebiyat
- 266 Madde 169 Gazetecilik
- 266 Madde 170 Geçmiş ve Bugün. Hükümetler ve Ulusal Kültürel

Standartlar

- 267 Madde 171 *Risorgimento*
- 267 Madde 172 *Popüler Edebiyat*
- 268 Madde 173 *Katolik Hareket*
- 268 Madde 174 *Katolik Kilisesi*
- 268 Madde 175 *Katolik Hareket*
- 269 Madde 176 *Geçmiş ve Bugün*
- 269 Madde 177 *İtalyan Aydınlarının Tarihi*
- 269 Madde 178 *Ansiklopedik Kavramlar. Teofanizm*
- 270 Madde 179 *Geçmiş ve Bugün. Mesleki Okul*
- 270 Madde 180 *Ansiklopedik Kavramlar. "Bilimsel". "Bilimsel" Nedir*
- 271 Madde 181 *Katolik Kilisesi. Azizleştirilenler ve Kutsananlar*
- 271 Madde 182 *Katolik İntegralistler, Cizvitler ve Modernistler*
- 272 Madde 183 *Katolik Hareket*
- 273 Madde 184 *Ansiklopedik Kavramlar*
- 274 Madde 185 *Ansiklopedik Kavramlar. Devlet Konseyi*
- 274 Madde 186 *Katolik Hareket. İspanya*
- 274 Madde 187 *Katolik Hareket. Birleşik Devletler*
- 276 Madde 188 *Katolik Hareket*
- 277 Madde 189 *Lorianizm*
- 277 Madde 190 *Güney Amerika Kültürü*
- 277 Madde 191 *Amerika ve Masonluk*
- 278 Madde 192 *İtalyan Aydınlarının Tarihi*
- 278 Madde 193 *Katolik Hareket. İspanya*
- 278 Madde 194 *Geçmiş ve Bugün. Gentile Reformu ve Okullarda Din Dersi*
- 279 Madde 195 *Katolik İntegralistler, Cizvitler, Modernistler. Turmel Meselesi*
- 280 Madde 196 *Vatikan Siyaseti. Malta*
- 280 Madde 197 *Aydınlar*
- 281 Madde 198 *Geçmiş ve Bugün. "Metinlerin Suyunu Çıkarmak"*
- 281 Madde 199 *Risorgimento*
- 281 Madde 200 *İtalyan Aydınlar*

518 Hapishane Defterleri - 3. Cilt Maddelerin Sıralaması

- 282 Madde 201 *Peder Bresciani'nin Soyu. Bruno Cicognani*
- 284 Madde 202 *Konkordato*
- 284 Madde 203 *Geçmiş ve Bugün. Devlet ve Sivil Memurlar*
- 285 Madde 204 *Geçmiş ve Bugün*
- 285 Madde 205 *Ansiklopedik Kavramlar. Doğrudan Eylem*
- 285 Madde 206 *Eğitsel Meseleler*
- 286 Madde 207 *Popüler Edebiyat. Guerin Meschino*
- 287 Madde 208 *Popüler Edebiyat. R. Giovagnoli'nin Spartaco'su*
- 288 Madde 209 *Aydınlar. Geleneksel Aydınlar*
- 288 Madde 210 *Aydınlar*
- 288 Madde 211 *Aydınlar. Akademiler*

DIZIN

A

Abba, Giuseppe Cesare 264, 481, 482
Acerbo, Giacomo 340
Addison, Joseph 427
Aftalion, Albert 461
Agnelli, Giovanni 182
Agnetti, Mary P. 490
Albert Thomas 23, 299
Alberti, Leon Battista 63, 94, 157, 334, 349, 355, 474
Alexander, Sidney 335
Alfieri, Vittorio 409, 414
Allodoli, Ettore 385
Alvaro, Corrado 167, 415
Amari, Michele 87, 88, 350, 351
Amatucci, Aurelio Giuseppe 77, 344
Amendola, Giovanni 415
Amette, Leon Adolphe 31
André Philip 360
Andrea da Barberino 501, 502
Angioletti, Giovanni Battista 166, 167, 415
Aniante, Antonio 46, 221, 222, 320
Anjoulu Robert 366, 405, 406
Ansiaux, Maurice 461
Antici, Adelaide 96, 357
Aporti, Ferrante 21, 299
Arcari, Paolo 386
Arcati, P. 441
Ardigò, Roberto 47, 321
Arias, Paolo Enrico 193, 242, 429, 430, 431, 461

Ariosto, Ludovico 99, 169, 355, 359, 365, 379, 380, 477
Aristophanes 433
Aristoteles 39, 316
Arpinati, Leandro 277
Atkinson, James 442
Augur 184, 349, 426
Augustine, St. 262, 490
Augustus (Roma Imperatoru, M.Ö. 31-M.S. 14) 214, 433
Azzalini M. 119, 120, 121, 122, 373, 374

B

Babelon, André 260, 479
Bacchelli, Riccardo 138, 305, 385
Badoglio, Pietro 475
Bainville, Jacques 135, 382
Balbo 255, 273, 474, 475
Baldasseroni, Francesco 267, 484
Baldini, Alberto 197, 435
Baldini, Antonio 267, 369, 371, 484
Balzac, Honoré de 148, 233, 399
Balzani, Ugo 83, 349
Banfi, Antonio 256, 475
Barbadoro, Bernardino 44, 155, 156, 316, 317, 404
Barbagallo, Corrado 258, 385, 477
Barbera, Mario 42, 76, 343, 363
Barbieri, Ulisse 267, 485
Bard 273
Bardi, Giovanni 179, 195, 405,

- 423, 433
 Baroncelli, Piero, 49, 324
 Baronio, Cesare 133, 380, 381
 Barrès, Maurice 476
 Barsanti, Pietro 259, 478
 Bartlett, Kenneth R. 407
 Barzellotti, Giacomo 253, 472
 Barzilai, Salvatore 52
 Battaglia, Felice 238, 459
 Battaglia, Salvatore 459
 Baudelaire, Charles 72
 Bechi, Giulio 147, 397, 398
 Becque, Henry 99, 360
 Bédarida, Henri 148, 400
 Beethoven, Ludwig von 402, 503
 Bellarmine, Robert 256, 475
 Bellieni, Camillo 445
 Belloni, G.A. 228, 235, 252, 449, 455, 456
 Belluzzo, Giuseppe 75, 343
 Beltrami, Luca 41, 147, 313, 397
 Bemporad, Enrico 177
 Benamozegh, Elia 254, 473
 Benedetto, Luigi Foscolo 78, 98, 163, 211, 232, 320, 322, 344, 346, 351, 359, 371, 372, 402, 406, 407, 411, 429, 437, 439, 440, 448, 450, 451, 452, 454, 458, 461, 462, 464, 469
 Benes, Edvard 77, 344
 Benigni, Umberto 17, 18, 19, 28, 30, 31, 295, 296, 297, 304
 Benini, Rodolfo 153, 403
 Benso, Camillo 445, 460
 Bentham, Jeremy 434
 Bentinck, William 499
 Bergin, Thomas Goddard 484
 Bergson, Henri-Louis 43, 47, 123, 315, 321, 374
 Bernardo, Aldo 374
 Bernardo, Reta 374
 Bernardy, Amy 390
 Bernasconi, Ugo 158, 407
 Berra, Camillo 177, 421, 422
 Berrini, Nino 166, 413
 Bertalanffy, L. von 58, 330
 Bertani, Agostino 235, 260, 456, 479
 Berti, Giuseppe 333, 352, 440, 479, 495
 Bertoni, Giulio 162, 163, 195, 410
 Bertram, Johannes Adolf 64, 337
 Besta, Fabio 155, 404
 Bethmann-Hollweg, Theobold von 200, 436
 Bettanini, Anton Maria 394
 Bevione, Giuseppe 20, 69, 299, 340
 Bex 51, 52
 Biagi, Guido 147, 398
 Bianchi, Augusto Guido 346
 Bianchi, Michele 474
 Bignami, Enrico 485
 Billot, Louis 28, 279, 304, 495
 Biondillo, Francesco 385
 Biscottini, Umberto 252
 Bismarck, Otto von 306, 402
 Bissolati, Leonida 52, 91, 353
 Bixio, Gerolamo (Nino) 260, 479
 Blasi, Ferruccio 370
 Blondel, Maurice 297, 495
 Boccaccio, Giovanni 228, 448
 Bodrero, Emilio 369, 385

- Boelhower, W. 413, 419, 503
 Boieldieu, Marie Jacques Amand 97
 Bollea, Luigi Cesare 182, 424
 Bombacci, Nicola 69, 340
 Bonfantini, Mario 474
 Bonghi, Ruggero 180, 259, 423, 478
 Bonomi 53, 69, 327, 339, 340
 Bontempelli, Massimo 166, 167, 414, 415
 Boothman, Derek 437
 Borgese, Giuseppe Antonio 180, 423
 Borgia, Cesare 60, 332, 367
 Bossuet, Jacques-Benigne 407
 Botero, Giovanni 123, 253, 374, 472
 Bottai, Giuseppe 142, 209, 389, 439
 Bottazzi, Filippo 369
 Boulin, Abbé 28, 134, 304, 381
 Bourget, Paul 174, 175, 419
 Bournac, Olivier 46, 320, 419
 Brandileone, Francesco 87, 88, 350, 351
 Bresciani, Antonio 41, 42, 59, 67, 71, 96, 141, 147, 150, 158, 160, 166, 168, 172, 185, 188, 191, 197, 207, 237, 282, 313, 314, 331, 338, 341, 357, 388, 389, 397, 401, 407, 409, 412, 414, 415, 419, 427, 429, 434, 437, 458, 500
 Briand, Aristide 177, 421
 Bricarelli, Carlo 67
 Brill, S. 435
 Brion, Marcel 496
 Brioschi, Francesco 147, 397
 Bronstein, Lyov Davidovich, (bakınız Troçki, Leon) 250
 Brookes, Richard 309
 Brown, Alison 335
 Brucculeri, Angelo 23, 24, 48, 63, 65, 67, 131, 299, 301, 302, 322, 335, 337, 338
 Bruers, Antonio 70, 71, 341, 475
 Brunati, Giuseppe 269, 488
 Bruno, Giordano 59, 89, 256, 282, 352, 459, 490, 491, 500
 Brunot, Ferdinand 126, 376
 Buda 268
 Bukharin, Nikolai 482, 483
 Bulferetti, Domenico 182, 424
 Bull, George 335
 Buonaiuti 18, 19, 297, 298
 Burckhardt, Jacob 117, 369
 Burgos y Mazo 274
 Burzio, Filippo 167, 415
 Busnelli, Giovanni 67
 Butler, Samuel 140
 Bülow, Bernhard Heinrich Karl von 200, 436
 C
 Cadorna, Luigi 197, 198, 435, 458
 Cafiero, Carlo 478, 501
 Cajumi, Arrigo 176, 177, 421
 Cajumi, Enrico 177, 421
 Calabria Dükü 156, 405
 Calisse, Carlo 346
 Calligari, Ernesto 68
 Calogero, Guido 253, 471, 472

- Calvin, John, 364
 Calza, Arturo 185, 424, 426, 427
 Camis, Mario 200, 435
 Campanella, Tommaso 477
 Campello della Spina, Paolo 51, 325
 Canestrini, Giovanni 155, 404
 Canova, Antonio Capece
 Minutolo, Prens 72
 Caprioglio, Sergio 496, 497
 Caracciolo, Mario 85, 349, 350, 368
 Caramella, Santino 163
 Cardarelli, Vincenzo 141, 388
 Carducci, Giosuè, rio, 48, 59, 117, 178, 268, 322, 331, 332, 354, 371, 422, 485, 486
 Carlen, C. 412, 470
 Carlo Alberto (Kral)70, 194, 240, 343, 433
 Carlo Cattaneo 228, 235, 267, 449, 455, 456
 Carpio, Gaspar de Haro (Marki) 187, 428
 Carr, H. Wildon 315, 403
 Carrara, Francesco da 374
 Carrara, Marsilio da 348
 Carson, Edward Henry 175, 420
 Casati 67, 68, 338
 Casati, Giovanni 67, 338, 339
 Cassiodorus 77, 78, 344, 345
 Castellani, Alberto 38, 39, 40, 311, 312
 Castiglione, Baldassare 92, 94, 334, 355, 365
 Catellani, Enrico 53, 327
 Cattaneo 228, 235, 449, 455, 456
 Cattaneo, Cesare 385
 Cavalli, Armando 259, 478
 Cavallotti, Felice 229, 450
 Cavina, Luigi 60, 62, 332, 333
 Cavour, Kont (Camillo Benso) 140, 181, 203, 216, 218, 219, 220, 240, 260, 382, 424, 445, 457, 460, 479
 Cena, Giovanni 176, 177, 178, 179, 421, 422
 Cesare, Giuseppe 481, 482
 Cessi, Roberto 155, 404
 Chambord, Henri-Charles-Ferdinand, Kont 251, 470, 471
 Charlemagne 110
 Charles 94, 183, 296, 304, 305, 310, 367, 381, 383, 384, 405, 425, 461, 468, 470, 473, 480, 493, 495, 499
 Chesterton, G. K. 159, 352, 408, 409
 Chiappelli, Alessandro 117, 483
 Chiurlo, Bindo 385
 Chu Hsi 38, 309, 311
 Cian, Vittorio 94, 355, 356
 Ciarlantini, Franco 181, 423
 Cicognani, Bruno 282, 283, 500
 Clemenceau, Georges 118, 119, 233, 373, 452, 453
 Colletta, Pietro 136, 383
 Collotti, Francesco 228, 449
 Colombo, Yoseph 254, 473
 Combes, Émile 496
 Compagni, Dino 304
 Comte, Auguste 51, 326
 Condillac, Etienne-Bonnot de 391

- Confucius 309
- Congreve, Richard 326
- Consiglio, Alberto 265, 266, 483
- Coppol Goffredo 195, 433
- Coppola, Francesco 441, 451, 452
- Cormon, Eugène 409
- Corradini, Enrico 42, 43, 314
- Corsi, Mario 252, 471
- Costa, Andrea 268, 486, 501
- Costantini, Celso 57
- Costanzo, Giuseppe Aurelio 268, 486
- Couchoud, Paul-Louis 18, 117, 279, 298, 372
- Coulange, Louis 279, 298, 494
- Couplet, Philippe 37, 308
- Credaro, Luigi 59
- Crémieux, Benjamin 47, 322
- Cremonini, Pia 480
- Crispi, Francesco 101, 194, 218, 219, 220, 260, 361, 390, 444, 450, 479
- Crispoliti, Filippo 96, 185, 272, 352, 357, 369, 427, 490, 491
- Croce, Benedetto 72, 88, 98, 101, 117, 150, 151, 152, 153, 157, 162, 163, 178, 179, 191, 195, 207, 209, 211, 217, 228, 231, 234, 235, 243, 247, 250, 253, 320, 322, 351, 353, 359, 371, 372, 390, 402, 403, 406, 407, 410, 411, 429, 437, 439, 440, 448, 450, 451, 452, 454, 455, 461, 462, 464, 465, 466, 469, 502
- Croizier, P. 135
- Curzio 414, 415, 417, 466
- D**
- D'Azeglio, Cesare 272, 273, 276, 490, 491
- D'Azeglio, Massimo 46, 320, 357, 422, 490
- Dal Pane, Luigi 367
- Dante Alighieri 67, 72, 84, 112, 113, 140, 143, 188, 193, 202, 213, 214, 265, 278, 286, 315, 347, 349, 357, 367, 368, 369, 387, 391, 431, 440, 441, 464, 502
- Davidson, Angus 452
- Dazzi, Manlio Torquato 83, 348
- De Amicis, Edmondo 126, 178, 179, 376, 422
- De Bella, Antonino 485
- De Blasi, Jolanda 117, 369, 370, 371
- De Bono, Emilio 255, 263, 264, 481, 482
- De Lacy 420
- De Lollis, Cesare 177, 231, 422, 452
- De Maistre, Joseph 195, 400, 433, 491
- De Molinari, Gustave 80
- De Moreau, E. 25
- De Pietri Tonelli, Alfonso 209, 439
- De Robertis, Giuseppe 369, 460
- De Ruggiero, Guido 116, 117, 247, 256, 368, 451, 464, 475
- De Sanctis, Francesco 68, 93, 94, 141, 180, 188, 215, 216, 217, 339, 355, 386, 388, 429, 441, 448
- De Stefani, Alberto 369
- De Stefano, Antonino 18

De Vecchi, Cesare Maria 127, 376, 474
 Del Chiaro, Giuseppe 338
 Del Secolo, Floriano 193, 432
 Della Casa, Giovanni 157, 406, 407
 Della Torre, Luigi 68
 Depretis, Agostino 220, 260, 445, 450, 479
 Dersofi, Nancy 359
 Dewey, John 312
 Diaz, Armando 197, 435
 Dickens, Charles 233
 Diderot, Denis 260, 479
 Diessbach, Nikolaus von 491
 Disraeli, Benjamin 104
 Domandi, Mario 423
 Dominique, Pierre 178, 252
 Dossi, Carlo 163, 410
 Dostoyevski, Feodor 231, 232, 233, 452
 Doyle, Arthur Conan 159, 408, 409
 Drews, Arthur 117, 372
 Dreyfus, Alfred 178
 Drillien, B. 433
 Dubreuil, H. 263, 481
 Ducati 90
 Ducati, Bruno 89, 352
 Duchesne, Louis-Marie-Olivier 74, 341, 342
 Dumas, Alexandre 60, 148, 151, 167, 286
 Dutt, Manmatha Nath 374

E

Eckermann, Johann Peter 476

Egerton, Francis 350
 Einaudi, Luigi 153, 249, 403, 422, 431, 439, 468
 Einerson, B. 420
 Einzig, Paul 394
 Eisenbichler, Konrad 407
 Eliot, George 233
 Elliot, George 402
 Emanuele Filiberto (Savoy Dükü) 33, 34, 307
 Engels, Friedrich 271, 321, 444, 459, 460, 489, 498, 499
 Erasmus, Desiderius 116, 368
 Ercole, Francesco 240, 254, 473
 Erkes, Eduard 38
 Ermini, Filippo 78, 345
 Espartero, Baldomero 281, 497, 498
 Evans, A. W. 448
 Everboeck, Cornelius 22
 Ezekiel 205, 437

F

Faggi, Adolfo 40, 140, 313, 314, 387
 Faina, Claudio 270, 489
 Faina, Claudio 53, 327, 489
 Faina, Eugenio 489
 Fallières, Armand 119
 Fanelli, Giuseppe Attilio 131, 132, 133, 379
 Farini, Luigi Carlo 260, 479
 Fedele, Pietro 68, 339
 Federzoni, Luigi 340
 Fermi, Enrico 320, 434
 Fermi, Enrico 495
 Ferrar Giuseppe 220, 445, 456

Ferrara, Francesco 332, 439, 475
 Ferraris, Maggiorino 79, 345, 346
 Ferretti, Giovanni 96, 357
 Ferri, Enrico 429
 Ferrucci, Francesco 184, 425, 426
 Festa, Nicola 385
 Feuerbach, Ludwig 47, 321
 Fillia, Luigi 434, 435
 Finck, Franz Nikolaus 37, 310, 311
 Fiori, Giuseppe 422, 445, 468, 471, 486, 487
 Fisch, Max Harold 484
 Flint, F. S. 352, 466
 Flora, Francesco 22, 34, 40, 41, 46, 47, 61, 82, 83, 101, 103, 143, 155, 177, 183, 214, 215, 228, 229, 267, 278, 297, 302, 307, 313, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 325, 332, 335, 347, 350, 355, 362, 363, 366, 369, 370, 371, 377, 382, 384, 385, 391, 398, 401, 404, 405, 406, 410, 416, 418, 423, 425, 426, 429, 431, 433, 435, 438, 448, 449, 455, 456, 458, 459, 460, 484, 490, 494, 501, 502
 Foà, Arturo 171, 417, 418
 Foch, Ferdinand 245
 Fogazzaro, Antonio 64, 337
 Fontaine, Nicolas 27, 30, 31, 63, 296, 303, 305, 336
 Ford, Henry 248
 Forgacs, David 413, 419, 502, 503
 Forks, Alfredo 39, 312

Fornari, Vito 141, 388
 Foscolo, Ugo 45, 48, 317, 318, 322, 430, 431, 452
 Fourmont, Etienne 37, 309
 Fovel, Massimo 209, 439
 Fowkes, Ben 406
 Fracassetti, Giuseppe 374
 Fracchia, Umberto 126, 158, 172, 173, 376, 407, 408, 419
 Francioni, Gianni 292, 395
 Francis, Assisili 437
 Fraser, Elizabeth 346
 Frenaye, Frances 351
 Freud, Sigmund 247, 410, 467
 Fueter, Eduard 83, 349
 Fumagalli, Maria Giuseppina 52, 327
 Fülöp-Miller, René 247, 465, 466

G

Gabbrielli, Gabriele 88, 89, 352
 Gaio *bakınız* Orvieto, Adolfo
 Gajda, Rudolf, 314
 Gala, Giona La 324
 Galeazzo (Galatheus) Florimonte 406
 Galilei, Galileo 475
 Gallarati Scotti, Tommaso 337
 Galletti, Alfredo 91, 353
 Gandi, Mohandas Karamchand 89, 204, 352
 Garbasso, Giorgio Antonio 369
 Garibaldi 79, 218, 219, 246, 257, 260, 287, 345, 346, 350, 361, 450, 457, 479, 480, 485, 502, 503
 Garofalo, Raffaele 117, 369, 370, 371

- Garsia, Augusto 252, 471
Garzia, Raffaele 268, 486, 487
Gasparri, Pietro 25, 64, 76, 302, 337, 344
Gatti, Angelo 237, 458
Gautama 39
Gaya, L. 67
Gayda, Virginio 426
Gemelli 282, 418, 500
Gentile, Giovanni 72, 75, 117, 139, 153, 208, 210, 211, 234, 253, 278, 279, 343, 364, 370, 371, 386, 403, 431, 438, 439, 440, 454, 472, 494
Gerratana, Valentino 3, 212, 292, 394, 431, 497
Gessi, L. 374
Gewirth, Alan 374
Ghezzi, Raoul 182, 424
Ghiron, Isaia 50, 325
Giacometti, Paolo 409
Giampaoli, Mario 193, 431, 432
Giani, Niccolò 46, 318, 319
Giannone, Pietro 282, 451, 499, 500
Gide, Charles 461
Gigli, Lorenzo 429
Giglio, Vittorio 435
Gioberti, Vincenzo 70, 105, 139, 203, 219, 340, 364, 386, 437, 445, 473
Gioda, Carlo 472
Gioia, Melchiorre 196, 197, 434
Giolitti, Giovanni 52, 79, 231, 326, 390
Giovagnoli, Raffaello 287, 502
Giuliano, Balbino 336, 385
Giulini, Alessandro 93, 354
Giuliotti, Domenico 68, 124, 125, 282, 339, 375, 500
Giusti, Giuseppe 48, 173, 252, 322, 419
Gobetti, Piero 23, 259, 300, 301, 410, 417, 421, 478
Goethe, Johann Wolfgang von 257, 402, 476
Gohier, Urbain 30
Goldoni, Carlo 257, 476
Goncourt, Edmond 267
Gorgerino, Giuseppe 23, 301
Gori, Agostino 34, 307
Gori, Pietro 449
Gorki, Maksim 463, 502
Gozzi, Carlo 257, 476
Graf 73, 148, 399
Grangé, Eugène 409
Gravina, Manfredi 436
Grayson, Cecil 335
Grayson, Margaret 335
Groethuysen, Bernard 63, 227, 333, 334, 448
Gruber, Hermann Joseph 278, 493
Gualino, Riccardo 177, 421
Guarino, Guido A. 334
Guéhenno, Jean 178
Guériot, Paul 192, 429
Guerra, Domenico 370
Guerrini, Olindo, bakınız
Stecchetti, Lorenzo 422, 486
Guicciardini, Francesco 63, 83, 152, 181, 214, 215, 216, 217, 218, 233, 335, 386, 423, 441, 442, 452

Guillaume, James 279
 Guillon, Sylvestre 45, 317
 Guinigi, Paolo 44
 Gutmann, René A. 503

H

Hagemann, L. 331
 Hagenbeck, Karl 150, 401, 402
 Halévy, Daniel 178, 249, 250, 468
 Halphen, Louis 288, 503
 Halsey, Frank D. 342, 365
 Hamilton, Emma 370
 Harnack, Adolf von 74, 341, 342
 Hartland, Reginald William 233, 454
 Haye, T. D. 315
 Heath, Dougbs Denon 231, 450
 Hedden, Walter P. 231, 450
 Hegel, G.W. F. 74, 105, 165, 366, 439
 Hella, A. 320, 419
 Henry IV (Fransa Kralı, 1594-1610) 322
 Herdtrich, Christian 37, 308
 Héritier, Jean 280
 Heron, Germain 331
 Herriot, Edouard 31, 305
 Hoare, Quintal 443
 Hoby, Thomas 335
 Hofer, Andreas 287, 503
 Holt, A. 333, 448
 Honorius 317
 Hoover, Herbert 336
 Horner, Susan 383
 Hu Shih 39, 312
 Hughes, H. Stuart 295, 377, 492

Hugo, Victor 102, 148, 151, 362, 399
 Hulme, T. E. 468
 Huxley, Aldous 170, 416

I

Ibsen, Henrik 102, 362
 Intorcetta, Prospero 37, 308, 309
 Invernizio, Carolina 174, 384, 419
 Irnerius 82, 348
 Iskowicz, Marc 318
 İsa 29, 89, 117, 125, 129, 136, 164, 256, 268, 372, 377, 388, 402, 437, 469, 475, 480, 495

J

Jacks, L.P. 265
 Jagot, Henry 148, 399
 Jaloux, Edmond 453, 454, 468, 470
 Jammes, Francis 483
 Jannaccone, Pasquale 209, 242, 439, 461
 Jaurès, Jean 178, 179, 422
 Jerome, Saint 77
 Johnson, Vernon 163, 411
 Joll, James 501
 Jones, Leslie Webber 345
 Jorio, Domenico 64
 Julien, Stanislas 37, 310
 Jullian, Camille 49, 324
 Justinian (Doğu Roma İmparatoru) 374

K

Kaller, Maximilian 34, 307

Kamandaki 123, 374
Kepler, Johannes 315
Killen, Alice M. 454
Kleopatra 147, 398, 402
Kolomb, Kristof 44, 183
Konfüçyüs 37, 38, 40, 308, 309, 312
Konstantin, Büyük 130, 137, 383, 440
Krailsheimer, A.J. 398
Krasnov, Petr Nikolaevich 384
Krassnoff , Petr Nikolaevich 137, 384
Krumbhaar, E. B. 503

L

La Fontaine, Jean de 140, 387
Laberthonnière, Lucien 297
Labriola, Antonio 112, 367
Lacointe, Félix 134
Lamartine, Alphonse de 322
Lambruschini, Raffaello 22, 299
Lamennais, Hugues-Félicité-Robert de 129, 276, 277, 295, 377, 378, 492
Lang, Ossian 278, 493
Lanteri, Pio Brunone 272, 490, 491
Lanzillo, Agostino 138, 139, 385, 386
Lanzoni, Francesco 73, 74, 341
Lao-tzu 40, 240, 310
Lassalle, Ferdinand 342
Law-Gisiko, Eric 384
Lawrence, D. H 413, 419, 503
Lazzareschi, Eugenio 43
Lazzaretti, David 253, 259, 472,

478
Lea, Henry Charles 263, 480
Lebrecht, Danilo, *see* Montano, Lorenzo 388
Leener, Georges de 461
Lefebvre, Raymond 442, 493
Lefèvre, Frédéric 170, 416
Lensi, Alfredo 349
Léon, Xavier 249, 312, 468, 504
Leone, Enrico 27, 427
Leopardi, Giacomo 354, 357, 483
Lesca, Giuseppe 103, 362, 363
Lessing, Gotthold Ephraim 48, 322, 476
Leverton, Stanley 66
Levi, Alessandro 445
Levi, Ezio 107, 237, 324, 365, 458, 459
Levi, Mario Attilio 385
Levin, Saul 374
Lewis, Sinclair 360, 424
Librino, Emanuele 260, 479
Linati, Carlo 99, 100, 197, 360, 434
Lincoln, Abraham 402
Lisio, Giuseppe 83, 349
Littré, Emile 52, 126, 376
Lo Gatto, Ettore 95, 356, 357
Lodi, Teresa 41, 237, 238, 255, 458, 473, 485
Loisy, Alfred 297, 494
Lombardo-Radice, Giuseppe 138, 139, 386
Lomonaco, Francesco 143, 391
London, Jack 502
Loria, Achille 124, 125, 142, 170, 277, 390, 493

Lorizio, F. E. 48, 323
 Losacco, Michele 59, 331
 Loubet, Emile 119
 Louis-Philippe (Fransa Kralı, 1830-1848) 148, 470
 Lovarini, Emilio 98, 358
 Lovera di Castiglione, Carlo 299, 300, 301
 Loyson, Charles 254, 473
 Lugli, Giuseppe 258, 477
 Lumbroso, Alberto 92, 353
 Luria, Maxwell 473
 Lussu, Emilio 445, 446
 Luzio, Alessandro 181, 182, 423, 424, 445
 Luzzatti, Luigi 455
 Luzzatto, Gino 155, 405
 Lyautey, Louis Hubert Gonzalve 251, 470

M

Maccari, Mino 415
 Machiavelli 11, 33, 34, 41, 61, 62, 63, 84, 94, 99, 103, 112, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 152, 155, 183, 184, 193, 205, 213, 214, 215, 216, 218, 233, 307, 313, 317, 332, 333, 335, 349, 362, 363, 373, 390, 404, 405, 424, 429, 430, 431, 440, 441, 442, 452
 Macola, Ferruccio 450
 Maffi, Pietro 339
 Maggiore, Giuseppe 385
 Magnette, Charles 493
 Malaparte, Curzio 166, 167, 414, 415, 417, 466

Malatesta, Errico 478, 501
 Manacorda, Guido 102, 362
 Manes, Antonio 149, 400
 Manfredi, S. 436
 Manzi, Alberto 97, 358
 Manzoni, Alessandro 41, 72, 126, 150, 185, 273, 313, 353, 359, 427, 491
 Maramaldo, Fabrizio 184, 426
 Marchesini, Giovanni 47, 321
 Marchetti-Ferranti 185
 Margerie, Antoine de 251
 Marietti, Giovanni 95, 356, 491
 Marinetti, Filippo Tommaso 197, 320, 434, 435
 Marpicati, Arturo 370
 Martignoni, Clelia 407
 Martini, Ferdinando 218, 219, 220, 235, 236, 237, 444, 457
 Martire, Egilberto 352
 Marx, Karl 47, 156, 167, 171, 211, 239, 281, 321, 366, 399, 406, 430, 444, 459, 460, 497, 498, 499
 Marzot, Giulio 150, 401
 Mascagni, Pietro 174, 254, 320, 434
 Masi 278, 494
 Massis, Henri 89, 136, 280, 352, 382, 495
 Mataloni, G. M 18, 28, 304
 Mathews, John 443
 Maura, Miguel 480
 Maurice, Jules 136, 384
 Maurigi, Roberto 361
 Maurras, Charles 27, 28, 32, 134, 135, 137, 155, 250, 280, 296,

- 304, 305, 381, 384, 403, 468, 495
 Mazzini, Giuseppe 105, 123, 140,
 218, 219, 324, 457, 478, 479, 493
 Meda, Filippo 53, 67, 327, 338
 Medici, Giacomo 479
 Mels, August 192
 Meneghini, Domenico 58, 330
 Mercier, D. 31
 Mercurio 20
 Merlino, Saverino 501
 Merrill, Frances 481
 Merrill, Mason 481
 Messina, Giuseppe 130, 346, 365,
 372, 379, 449
 Messineo, Enrico 142
 Metron 285, 501
 Michel, Paul-Henri 440, 474
 Middlemore, S. G. C. 369
 Migliore, Benedetto 458
 Mignosi, Pietro 68, 339
 Mill, John Stuart 314
 Milton, John 265
 Minghetti, Marco 319, 320
 Minocchi, Salvatore 297
 Missiroli, Mario 118, 119, 139,
 172, 178, 179, 373, 386, 418, 422
 Mitchell, Arthur 374
 Modugno, Giuseppe 139, 386
 Moffatt, James 342
 Molière, Jean-Baptiste Poquelin
 99
 Molitor, Jean-Phillipe 498
 Momigliano, Attilio 458
 Mondaini, Gennaro 247, 464
 Mongredien, Georges 399
 Monnot, René 298
 Montano, Lorenzo 141, 388
 Monte 60, 155, 157, 168, 247,
 287, 404, 405
 Monti, Augusto 178, 422
 More, Giovanni Battista 143, 258,
 390, 477
 Morghen, Raffaello 188, 428, 429
 Morison, M. 314
 Mortara, Giorgio 81, 223, 347,
 446
 Mosca, Oreste 236
 Mosen, Julius 503
 Mottola, Anthony 377
 Moufflet, André 233, 454
 Mowrer, Edgar Ansel 99, 360
 Muir, Ramsay 175, 176, 420
 Muller, Albert 24, 301, 330
 Mun, Albert, Kont 251, 471
 Murat, Joachim (Napoli Kralı,
 1808-1815) 473
 Muratori, Ludovico Antonio 50,
 133, 273, 325, 380, 383, 492
 Mussato, Albertino 83, 348, 349
 Mussolini 255, 302, 304, 340,
 362, 370, 375, 402, 426, 431,
 433, 435, 446, 447, 463, 466,
 467, 474, 475, 482, 485, 492,
 500, 501
 N
 Nairn, Tom 422, 445, 468, 471,
 487
 Nardi, Piero 476
 Nasi, Nunzio 142, 390
 Natali, Giulio 143, 391
 Natoli, Luigi 431
 Neel, P. 399
 Nelson, Horatio 149

Nenni, Pietro 447
 Nessi, Vittore 252, 471
 Newton 315
 Nicotera, Giovanni 236, 457
 Nietzsche, Friedrich 46, 125,
 137, 320, 459
 Nigra, Costantino 53, 327, 328,
 445
 Nitti, Francesco Saverio 79, 327
 Noguer, Narciso 278, 494
 Novelli, Ermete 409
 Nowell Smith, Geoffrey 413, 419,
 502, 503
 Nunziante, Ferdinando 348

O

Ojetti, Ugo 71, 72, 73, 89, 136,
 158, 159, 160, 168, 173, 283,
 341, 370, 382, 407, 408, 409,
 410, 415, 416, 500
 Olivetti, Gino 439
 Olschki, Leonardo 155, 222, 267,
 278, 404, 446, 484
 Omodeo, Adolfo 372, 432
 Orano, Paolo 209, 438, 439
 Orestano, Francesco 140, 385
 Oriani, Alfredo 179, 193, 194,
 422, 431, 432
 Orlando, Vittorio Emanuele 87,
 88, 94, 107, 132, 167, 258, 350,
 351, 355, 359, 365, 380, 477
 Ortolan Giuseppe 400
 Ortolini, Angelo 196
 Orvieto, Adolfo 360
 Orvieto, Angiolo 42, 474
 Owen, Robert 21, 22, 299
 Oxenford, John 476

P

Pacelli, Eugenio (Pius XII ardili)
 268, 487
 Padovani, Umberto Antonio 70,
 341
 Pagliaro, Antonino 195, 315, 433
 Palmerston, Lord 497
 Pandolfini, Agnolo 94, 355
 Panella, Antonio 155, 156, 183,
 194, 235, 400, 404, 425, 432, 457
 Panin, Nikita Ivanovich 348
 Panizzi, Antonio 81, 347
 Panzini, Alfredo 41, 42, 126, 313,
 376, 385
 Papini, Giovanni 45, 46, 68, 103,
 127, 271, 272, 282, 318, 339,
 377, 460, 472, 490, 500
 Pareti, Luigi 171, 172, 418
 Pareto, Vilfredo 209
 Parini, Giuseppe 93, 354, 409
 Paris, Robert 421, 428
 Parmeggiani, G. 495
 Parsons, Wilfrid 284, 501
 Pascal, Blaise 57, 147, 148, 364,
 398, 407
 Pascoli, Giovanni 117, 246, 253,
 353, 371, 463, 472
 Pasini, Ferdinando 385
 Pasqualigo, Father 19
 Pastore, Ludwig von 265
 Pavese, Cesare 422
 Pavolini, Corrado 349
 Pea, Enrico 282, 374, 500
 Peano, Giuseppe 271, 489
 Pedrazzi, Orazio 46, 47, 321
 Peirce, C. S. 318
 Pelloux, Luigi Girolamo 326, 390

Pepe, William 351
Périer, Casimir 119
Perrone, Lina 142
Peters, E. 444
Peterson, Robert 407
Petrarch (Francesco Petrarca) 91, 374
Petrillo, Alfredo 69, 339
Petrini, Domenico 163, 411
Petrucelli della Gattina, Ferdinando 464
Petty, William 430
Philip Neri (Aziz) 380
Philippe, Charles Louis 101, 308, 474
Piacentino, del Tolomei 82, 348
Piatti, Tommaso 491
Piccioni, Luigi 486
Piccoli, Valentino 193, 431
Pier delle Vigne 113, 368
Pietravallo, Lina 150, 401
Pietromarchi, Luca 357
Piffel, Friedrich 31
Pilo, Rosolino 101, 361
Pirandello, Luigi 47, 59, 166, 320, 322, 412, 413, 414, 434
Pirenne, Henri 106, 342, 365
Pirri, Pietro 278, 493
Pisacane, Carlo 105, 364, 457
Pistelli, Ermenegildo 147, 398
Pitré, Giuseppe 182, 424
Pius X 297
Pizzetti, Ildebrando 370
Platon 459
Plautus 98
Plutarch 420
Poincaré, Raymond 92, 233, 453

Polybius 94
Pompeati, Arturo 391
Pourrat, Henri 483
Pozner, Vladimir 231, 233, 452, 453
Prampolini, Camillo 178, 422
Praz, Mario 232, 452
Prémare, Joseph-Henri 37, 309, 310
Prezzolini, Giuseppe 45, 168, 169, 190, 318, 355, 416, 429, 460
Prina, Giuseppe 53, 328
Prospero, Ada 308
Proudhon, Pierre-Joseph 80, 81, 178, 346, 501
Provençal, Dino 385
Puccini, Giacomo 174, 254
Puccini, Giacomo 476
Puccioni, Mario 147, 235, 398, 457

R

Radcliffe, Ann 233, 454
Radius, Emilio 286, 501
Ramperti, Marco 177
Rampolla del Tindaro, Mariano 134, 381, 382
Rapisarda, Antonio, bakınız Aniante, Antonio 320
Rapisardi, Mario 186, 427
Ravachol, bakınız Koenigstein, François August 178, 422
Ravennalı Agnellus 273, 491
Reggio , Ercole 254, 255, 473
Reinach, Salomon 176, 421
Remarque, Erich Maria 173, 419
Rémon, Maurice 360

- Rémusat, Abel 37, 310
 Renan, Ernest 314
 Renard, Georges 170, 171, 417
 Répaci 207, 437
 Rerum Scriptor, bakınız
 Salvemini, Gaetano 57, 330, 380, 471
 Rezzara, Nicolò 53
 Ricasoli, Bettino 457
 Rich, Edwin G. 399
 Richelieu, Armand-Jean Du
 Plessis de 183, 424
 Ricolfi, Alfonso 93, 355
 Riso, Francesco 361
 Riva, Giovanni 52, 327
 Rival, Albert 241, 460
 Rivetta, Pier Silvio (Toddi) 69, 339
 Rivière, Jacques 233, 454
 Rizzi, Fortunato 91, 92, 353
 Rocco, Alfredo 371
 Rodolico, Niccolò 150, 194, 401, 433
 Rolland, Romain 89, 442
 Romagnosi 235, 456
 Romano, Aldo 20, 33, 49, 50, 68, 71, 306
 Romier, Lucien 25, 31, 301, 302, 305
 Roosevelt, Theodore 402
 Roothaan, Johann Philipp 129, 377, 378
 Rosa, Enrico 71, 297, 298, 303, 341, 375, 379, 382, 490, 491
 Rosa, Gabriele 235, 456
 Rosengarten, Frank 323, 409, 413, 430, 442, 452, 466, 489
 Rosenthal, Raymond 323, 409, 413, 430, 442, 452, 466, 489, 498
 Rosmini Serbati, Antonio 473
 Rossi, Pellegrino 255, 473
 Rossi, Vittorio 106, 143, 365, 369, 392
 Roth, J. 468
 Rotta, Paolo 58, 330
 Rougemont, Francois 37, 308
 Rousseau, Jean-Jacques 134, 135, 257
 Rubieri, Ermolao 141, 389
 Rudini, Antonio Starabba, Marquis di, 52, 326, 381, 457
 Ruiz, Vincenzo Arangio 385
 Russell, Bertrand 271, 489
 Russo, Ferdinando 140, 141, 228, 236, 387, 388, 441, 449, 458, 460, 502
- S**
 Sacchetti, Franco 227, 228, 448
 Sagot du Vauroux 133, 381
 Saint-Simon, Claude-Henri de
 Rouvroy 21, 22, 23, 257, 299, 476
 Salandra, Antonio 70, 340
 Salata, Francesco 134, 382
 Saltet, L. 130, 379
 Salvagnoli, Vincenzo 457
 Salvatorelli, Luigi 78, 117, 137, 345, 373, 384
 Salvemini, Gaetano 46, 91, 318, 353, 460
 Sand, Maurice 99
 Sanesi, Ireneo 98, 99, 359, 360
 Sangnier, Marc 296, 297

- Sansovino, Francesco 94, 355
 Santucci, Antonio A. 468
 Sanvisenti, Bernardo 53, 328
 Sapegno, Natalino 162, 410, 462
 Sartiaux, Félix 494
 Savoia 33, 307
 Savonarola, Girolamo 112
 Scalero, A.424
 Scarpellini, Angelo 269, 488
 Schanzer, Carlo 102, 362
 Scherillo, Michele 370
 Schiavi, Alessandro 268, 481, 486
 Schiller, Johann Christoph Friedrich 98, 358, 476
 Schipa, Michelangelo 44, 188, 428
 Schlund, Eihard 34, 307
 Schmoller, Gustav von 430
 Schneider, Eugène 245, 462
 Schucht 372, 393, 430, 479
 Schucht, Tatiana 3, 9, 10, 291, 292, 311, 321, 334, 369, 372, 383, 385, 391, 393, 408, 413, 417, 429, 430, 431, 451, 466, 467, 497
 Scialoja, Vittorio 460, 461
 Sciascia, M. 330
 Seeckt, Hans von 137, 385
 Seghezza, Felice 20
 Segré, Carlo 427
 Segura y Saenz 338, 480
 Sella, Quintino 237, 458
 Selver, Paul 344
 Serrati, Giacinto Menotti 447
 Servais, Etienne 233, 454
 Servetus, Michael 364, 455
 Settembrini, Luigi 149, 236, 400, 401, 458, 459
 Sezar, Julius 441
 Shakespeare, William 190
 Sicardi, Enrico 85, 140, 387
 Sices, David 442
 Siegfried, André 100, 105, 360, 364
 Sieveking, Heinrich 155, 404
 Simmonds, F. 421
 Slataper, Scipio 46, 318, 319
 Smith, Adam 434
 Smith, Alfred E. 335
 Socinus, Laelius 364
 Soffici, Ardengo 460
 Sokrates 268
 Solaro della Margarita, Clemente 23, 26, 70, 149, 203, 269, 301, 302, 303, 340, 400, 437, 488
 Solmi, Arrigo 228, 370, 449, 489
 Sonnino, Giorgio Sidney 52, 327, 426
 Sorani, Aldo 159, 160, 408
 Sorel, Georges 50, 80, 81, 119, 179, 193, 250, 324, 346, 373, 386, 468
 Spadoni, Domenico 53, 328
 Spaventa, Bertrando 459
 Spellanzon, Cesare 77, 344
 Speziale, G. C. 258, 477
 Spirito, Ugo 153, 154, 208, 209, 210, 211, 403, 438, 439
 Sprigge, Cecil 462
 Squillace, Fausto 78, 345
 Sraffa, Piero 298, 430, 431
 Stanley, John L. 66
 Stecchetti, Lorenzo 178, 268, 422, 486

Strachan, W.J. 337
 Strachey, James 410
 Streit, Carulus P. 268, 487
 Stresemann, Gustav 103, 363, 421
 Stubbe, Henry 407
 Stuparich, Giani 46, 318, 319
 Sturzo, Luigi 327, 339
 Suardi, Gianforte 52, 53, 326, 327, 328
 Suckert, Kurt Erich, bakınız
 Malaparte 171, 417
 Sue, Eugène 231, 232, 235, 452, 457
 Sun Yat-sen 36, 56, 57, 58, 105, 307, 308, 328, 329, 365
 Suter, M. 330
 Symonds, John Addington 117, 369

T

Tagore, Rabindranath 352
 Taine, Hippolyte-Adolphe 43, 314, 315
 Tait, D. F. 466
 Tajani, Filippo 21
 Tangorra, Vincenzo 430
 Tarchiani, Nello 349
 Targioni Tozzetti, Teresa 46, 320
 Tasso, Torquato 380
 Taussig, F.W. 461
 Taylor, Frederick Winslow 309, 481
 Testa, Cesario 267, 485
 Thacker, A.G. 402
 Thérive, André 126
 Thibaudet, Albert 158, 408

Thovez, Enrico 93, 354, 355
 Tildon, Freeman 360
 Tilgher, Adriano 272, 413, 490
 Tiraboschi, Gerolamo 133, 380
 Titta Rosa, Giovanni 140, 388
 Tittoni, Tommaso 50, 51, 52, 53, 92, 93, 102, 123, 185, 324, 325, 326, 353, 354, 360, 362, 374, 427
 Tocco, Felice 239, 459
 Toddi 69, 339
 Toffanin, Giuseppe 117, 143, 292, 369, 391, 392
 Tolstoy, Leo 89, 204, 427
 Tommaseo, Niccolò 41, 255, 313, 473, 474
 Tommasini, Francesco 363
 Tonelli, Luigi 385
 Torraca, Francesco 247, 464
 Torretta, Laura 83, 348
 Trenta, Galvano 44
 Treves, Claudio 441
 Treves, Paolo 215, 217, 233, 441, 442
 Tritonj, Romolo 101, 360
 Troçki, Leon 469
 Trombetti, Alfredo 171, 418
 Turati, Filippo 267, 271, 441, 485, 486, 489, 490
 Turchi, Nicola 420, 421
 Turmel, Joseph 129, 130, 279, 379, 494, 495

U

Uguccione da Lodi 237, 238, 458
 Ulpian 121, 374
 Ungaretti, Giuseppe 388

V

Valentino, *bakınız* Borgia, Cesare
Valera, Paolo 3, 60, 61, 62, 112,
292, 332, 367, 394, 497
Valera, Paolo 267, 485
Vallès, Jules 178, 267
Valori, Aldo 183, 263, 425, 481
Van Laun, H. 315
Van Rossum, Willem 31
Varaldo, Alessandro 97, 357
Varisco, Bernardino 385
Vella, Arturo 24, 25, 224, 446,
447
Verdi, Giuseppe 174, 254
Verga, Giovanni 142, 150, 389,
401, 485
Verne, Jules 83, 348
Verrijn Stuart 461
Vettori, Pier 185, 426
Vico, Giambattista 266, 451, 483,
484, 499
Victor Emmanuel, *bakınız*
Vittorio Emanuele 346, 362, 399
Vidari, Giovanni 385
Vidocq, François-Eugène 148,
399
Vieusseux, Giovan Pietro 267,
484
Villari, Luigi 100, 266, 360, 484
Vimercati, Ottaviano 181
Viscardi, Antonio 205, 437
Vita-Finzi, Paolo 497
Vitruvius 258, 477
Voigt, Georg 117, 369
Volpe, Gioacchino 138, 158, 172,
173, 194, 239, 252, 385, 408,
419, 432, 459, 471

Volpicelli, Arnaldo 154, 210, 211,
439

Volpicelli, Arnaldo 403, 438

Voltaire 134, 135

Vossler, Karl 140, 387

Vuoli, Romeo 101, 361, 362

W

Waldo, Peter 204, 437

Walpole, Horace 233, 454

Walter de Brienne (Atina
Dükü) 405, 406

Wells, H. G. 49, 83, 323, 324,
348

Westphal, Otto 150, 402, 403

White, D. 314, 456

Whitehead, Alfred North 489

Wieger, Leon 312

Wildon, H. 315, 403

William James 318

Winston, K. 333, 448

X

Xavier, Francis 54

Z

Zamora, Alcalà 262, 480

Zanardelli, Giuseppe 134, 382,
390

Zanette, Emilio 253, 472

Zanetti, Girolamo 358

Zingarelli, Nicola 370, 385

Zola, Émile 178

Zuccolo, Ludovico 142, 155, 163,
390, 403

Zweig, Stefan 46, 320

HAPİSHANE DEFTERLERİ - 3. CİLT

Antonio Gramsci

Gramsci'nin düşüncesini ve Hapishane Defterleri'nin karmaşık oluşum süreçlerini hiç kimse Valentino Gerratana ve Antonio Santucci kadar iyi anlamamıştır. Bu edisyonun ilk iki cildini hazırlarken onların uzmanlığından ve öğütlerinden fazlasıyla faydalandım. Ne keder ki, her ikisi de erkenden göçüp gittiler fakat bu cildin metin tenkidini inşa ederken yine de Gramsci'nin fikirlerini tartışmak ve metnini anlamak için birlikte harcadığımız saatler içerisinde bana verdikleri bilgileri ve görüşleri kullandım.

Joseph A. Buttigieg

Hapishane Defterleri, modern düşüncenin en temel metinlerinden biridir. Bu eserde siyaset, kültürel çalışmalar, felsefe, tarih, diyalektik vardır. Joseph A. Buttigieg'in çalışması inanılmaz bir başarıdır.

Fredric Jameson

Gramsci, modern İtalyan entelektüel tarihinin en önemli ve uluslararası alanda ki en etkin kişiliklerinden biridir. Hapishane Defterleri yirminci yüzyılın en orijinal ve en anlaşılır Marksist düşüncesini içermektedir, üstelik bu defa ustalıkla bir edisyon ve tercüme eşliğinde.

Eric Hobsbawm

